

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 25, Sayı: 3, Eylül-2023

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume: 25, Issue: 3, September-2023

	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 25, Sayı: 3, Eylül-2023	
	Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences Volume:25, Issue:3, September-2023	
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894		

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler / Editors

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Alan Editörleri / Field Editors

Coğrafya

Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat

Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ
Prof. Dr. Celal DEMİR

Eğitim

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Doç. Dr. Mehmet KOÇYİĞİT

Felsefe

Doç. Dr. Murat KELİKLİ
Doç. Dr. Mustafa KAYA

Halkla İlişkiler-İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Ümit DEMİR

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ÖZYAKIŞIR

İktisadi ve İdari Bilimler

Prof. Dr. Yusuf KARACA
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

İlahiyat

Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ
Doç. Dr. Eyüp KURT

Psikoloji

Doç. Dr. Pınar DURSUN KARSLI
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN

Sanat-Tasarım

Doç. Dr. Şerife Ebru OKUYUCU
Doç. Çağhan ADAR

Sosyoloji

Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU

Tarih

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN
Doç. Dr. Selim KAYA

Turizm

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Ahmet BAYTOK

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE (Türkçe)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Jacek JAWORSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Prof. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ayhan URAL	Gazi Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hasan KORKUT	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Cihat ATAR	Sakarya Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ALTIN	University of Central Florida	ABD
Doç. Dr. Mutlu KAYA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yasin KELEŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Naringül MARGAZİYEVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan

* Danışma Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayım etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ACARINDEX**
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCO Essentials**
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **İDEALONLINE**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255– **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

Sıra No	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Adalet HAZAR	Başkent Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Bahattin ÖZDEMİR	Akdeniz Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Cavid ABDULLAHZADE	Ankara Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Ferzan CURUN	Maltepe Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU	Siirt Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Mehtap AKÇİL OK	Başkent Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Meryem AYAN	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Metin COŞKUN	Anadolu Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Necati ÇİFTÇİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Nuray TAŞTAN	Kırıkkale Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
16.	Prof. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ	Fırat Üniversitesi
17.	Doç. Dr. Ahmet Salih ŞİMŞEK	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
18.	Doç. Dr. Ali ACARAY	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
19.	Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU	Karadeniz Teknik Üniversitesi
20.	Doç. Dr. Azime TELLİ	Mersin Üniversitesi
21.	Doç. Dr. Aziz Cumhuri KOCALAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
22.	Doç. Dr. Cemal İNCE	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
23.	Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
24.	Doç. Dr. Emrah DOĞAN	Bitlis Eren Üniversitesi
25.	Doç. Dr. Fatih EREN	İstanbul Teknik Üniversitesi
26.	Doç. Dr. Fatih TÜRKMEN	Karabük Üniversitesi
27.	Doç. Dr. Fatime Gül KOÇSOY	Fırat Üniversitesi
28.	Doç. Dr. Fikret ZORLU	Mersin Üniversitesi
29.	Doç. Dr. Gizem PARLAYANDEMİR	İstanbul Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Gökhan DEMİRKOL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Göksel AYMAZ	Marmara Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Gülten GENÇ	İnönü Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Halim GÜNER	Muş Alparslan Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Hasan Tezcan UYSAL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Hulusi BİNBAŞIOĞLU	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
36.	Doç. Dr. İbrahim AKAR	Kastamonu Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Levent MEMİŞ	Giresun Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Mevlüde ZENGİN	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
39.	Doç. Dr. Muhammet MEMİŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Muharrem EKŞİ	Kırklareli Üniversitesi
41.	Doç. Dr. Murat BOLELLİ	Altınbaş Üniversitesi
42.	Doç. Dr. Mustafa SUNDU	İstinye Üniversitesi
43.	Doç. Dr. Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh Üniversitesi
44.	Doç. Dr. Özlem VARGÜN	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
45.	Doç. Dr. Ramazan ARSLAN	Bartın Üniversitesi

46.	Doç. Dr. Sadık Yüksel SIVACI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
47.	Doç. Dr. Serhat ERDEM	Atatürk Üniversitesi
48.	Doç. Dr. Sibel ÇELİK NORMAN	Anadolu Üniversitesi
49.	Doç. Dr. Tuna BATUHAN	Atatürk Üniversitesi
50.	Doç. Dr. Yasin ÇAKIREL	Kırklareli Üniversitesi
51.	Doç. Dr. Yavuz BOLAT	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
52.	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYSILI	Ankara Üniversitesi
53.	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd Ebrar LEVENT	İstanbul Aydın Üniversitesi
54.	Dr. Öğr. Üyesi Derviş Tuğrul KOYUNCU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
55.	Dr. Öğr. Üyesi Emre LAÇIN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
56.	Dr. Öğr. Üyesi Evrim KOÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
57.	Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAVUZ	Mudanya Üniversitesi
58.	Dr. Öğr. Üyesi Hasan RÜSTEMOĞLU	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
59.	Dr. Öğr. Üyesi Kağan OKATAN	İstanbul Beykent Üniversitesi
60.	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇELİK	Mersin Üniversitesi
61.	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Davut GÜL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
62.	Dr. Öğr. Üyesi Nazife Merve HAMZAOĞLU	İstanbul Kültür Üniversitesi
63.	Dr. Öğr. Üyesi Niyazi İPEK	Ardahan Üniversitesi
64.	Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR	Şırnak Üniversitesi
65.	Dr. Öğr. Üyesi Salih ÇİFTÇİ	Bartın Üniversitesi
66.	Dr. Öğr. Üyesi Şerif BALDIRAN	Amasya Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Dil ve Edebiyat / Language and Literature				
1	Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının Yazma Tutukluğu Üzerindeki Etkisi / <i>The Effect of Process Writing Approach on Writer's Block</i>	Dr. Öğr. Üyesi Nejla GEZMİŞ	Araştırma Research	810-826
2	Suddenness in Hard Work Ethic: "A Fable", Robert Fox's Short Short Story / <i>Çok Çalışma Etiğinde Anilik: Robert Fox'un "A Fable" Adlı Kısa Kısa Hikâyesi</i>	Doç. Dr. Zennure KÖSEMAN	Araştırma Research	827-836
Eğitim / Education				
3	9. Sınıf Lise Matematik Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi / <i>An Investigation of Grade 9 High School Mathematics Questions According to the Revised Bloom Taxonomy</i>	Dr. Öğr. Üyesi Yeliz ÇELEN	Araştırma Research	837-848
4	Türkçe Eğitimi Alanındaki Yazma Eğitimiyle İlgili Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme / <i>An Investigation of Postgraduate Theses on Writing Education in the Field of Turkish Education</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DEMİREL	Araştırma Research	849-863
5	Sınırdaki Öğretmen Olmak: Hakkâri-Çukurca'da Çalışan Öğretmenlerin Deneyimlerinin Kültürel Uyum Bağlamında İncelenmesi / <i>Being a Teacher at the Border: Examining the Experiences of Teachers Working in Hakkâri-Çukurca in the Context of Cultural Harmony</i>	Doç. Dr. Taner ATMACA	Araştırma Research	864-881
6	Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Sergilediği Toksik Liderlik Davranışları / <i>Toxic Leadership Behaviors Exhibited by School Principals According to Teachers' Views</i>	Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Öğretmen Mehmet Emin ÖREN	Araştırma Research	882-896

7	Özel Yetenekli İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum ve Sorumlu Davranışlarının Çeşitli Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi / <i>Investigation of Gifted Primary School Students' Attitudes and Behaviors toward Environment in Terms of Various Demographic Variables</i>	Prof. Dr. Salih CEYLAN, Dr. Tuğba TETİK, Dr. Ramazan PEKER	Araştırma Research	897-917
Halkla İlişkiler-İletişim / Public Relations-Communication				
8	Bir Zamanlar Anadolu'da Filmini Belirsizlik Duygusu Üzerinden Okumak / <i>Reading the Once Upon Time in Anatolia Movie Over the Sense of Ambiguity</i>	Dr. Öğr. Üyesi Özgür İPEK	Araştırma Research	918-928
9	Sosyal Medyada Kişisel Marka Oluşturma Süreci: Twitter Fenomenlerine Yönelik Bir İnceleme / <i>Personal Branding Process in Social Media: A Review of the Twitter Phenomena</i>	Dr. Öğr. Üyesi Zöhre AKYOL, Dr. Öğr. Üyesi Zehra ATABEY	Araştırma Research	929-944
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences				
10	Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen İçsel Faktörler / <i>Internal Factors Affecting the Use of Derivative Products by Banks Operating in Türkiye</i>	Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK	Araştırma Research	945-957
11	Yönetici Değişikliğinin Firma Finansal Performansına Etkisi: BİST Firmaları Üzerine Bir İnceleme / <i>The Effect of Manager Change on the Company's Financial Performance: A Research on BIST Firms</i>	Ali AÇIKTEPE, Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA	Araştırma Research	958-971
12	Dünya Enerji Kaynaklarının Gelişimi: Rusya Federasyonu Örneği / <i>Development of World Energy Resources: The Case of the Russian Federation</i>	Dr. Öğr. Üyesi Remzi BULUT	Araştırma Research	972-989
13	SWOT Analizi Bağlamında Serhat Kalkınma Ajansı ve Fırat Kalkınma Ajansı Karşılaştırması / <i>Comparison of Serhat Development Agency and Fırat</i>	Doktora Öğrencisi Cihan ARSLAN	Araştırma Research	990-1004

	<i>Development Agency in the Context of SWOT Analysis</i>			
14	Kuril Adaları Sorunu Çerçevesinde İkincil Aktörlerin Bölgedeki Geleceği / <i>The Future of Secondary Actors in the Region within the Framework of the Kuril Islands Issue</i>	100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri Ceren HAKYEMEZ, Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU	Araştırma Research	1005- 1015
15	The Effect of Resonant Leadership on Happiness at Workplace / <i>Resonant Liderliğin İşyerinde Mutluluğa Etkisi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Sezer AYAZ	Araştırma Research	1016- 1034
16	Post-Truth Çağda Popülist Liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela Liderleri Üzerinden Bir İnceleme / <i>Populist Leaders in the Post-Truth Era: A Study on the Leaders of the USA, Czechia, Hungary and Venezuela</i>	Öğr. Gör. Mine GERGÜN, Öğr. Gör. Gülçin ARSLAN	Araştırma Research	1035- 1049
17	Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çevre Kirliliği İle İlişkili Unsurların Tespiti: Panel Veri Analizi / <i>Determination of the Factors Associated with Environmental Pollution for Sustainable Development: Panel Data Analysis</i>	Doç. Dr. Zeynep ERDİNÇ, Dr. Gökçen AYDINBAŞ	Araştırma Research	1050- 1067
18	Kamu Çalışanlarında Örgüt Temelli Öz Saygının Psikolojik Sahiplenme Üzerine Etkisi / <i>The Effect of Organization-Based Self-Esteem in Public Workers on Psychological Ownership</i>	Prof. Dr. Mazlum ÇELİK, Öğr. Gör. Dr. Gamze AY, Bilim Uzmanı Kübra ÖZKEÇECİ	Araştırma Research	1068- 1078
Psikoloji / Psychology				
19	Kıskançlık Duygusu İle İlgili Bir Derleme / <i>A Review about the Feeling of Jealousy</i>	Psikolog Melike Ecem KAYRAK, Psikolog Melis ÇAPLI, Uzman Klinik Psikolog Gülşah AKSAKALLI, Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ	Derleme Review	1079- 1090
Sanat-Tasarım / Art-Design				
20	Kentsel Bir Strateji Olarak EXPO Etkinliğine Ev Sahipliği Yapmak / <i>Hosting an EXPO Event as an Urban</i>	Dr. Senem TEZCAN, Dr. Bengi POLAT	Araştırma Research	1091- 1113

<i>Strategy</i>				
Tarih / History				
21	Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli Ekonomi Uygulamalarına Bir Örnek: Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi / <i>An Example of National Economy Practices in the Late Ottoman Empire: Mut İttihad-ı National Trade Joint Stock Company</i>	Araş. Gör. Dr. Mustafa DAĞ	Araştırma <i>Research</i>	1114-1132
Turizm / Tourism				
22	Sosyotropik ve Otonom Kişilik Özelliklerinin Besin Neofobisi Üzerine Etkisi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği / <i>The Effect of Sociotropic and Autonomous Personality Traits on Food Neophobia: The Case of Sivas Cumhuriyet University</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ayla HANÇER, Öğr. Gör. Dr. Mukaddes GÜLER	Araştırma <i>Research</i>	1133-1144
23	Hümanist Turizm Yaklaşımı Çerçevesinde Turistik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği / <i>Evaluation of Touristic Activities in the Framework of Humanistic Tourism Approach: The Case of Ankara</i>	Doç. Dr. Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Prof. Dr. Fatma Füsun İSTANBULLU DİNÇER	Araştırma <i>Research</i>	1145-1158
24	Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Elazığ Mutfak Kültürünün ve Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürün Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma / <i>A Research on the Determination of Culinary Culture and Geographically Indicated Gastronomic Product Potential of Elazığ in the Scope of Destination Marketing</i>	Araş. Gör. Dr. Nazlı KARDEŞ ÇOLAKOĞLU, Prof. Dr. Mehmet SARIİŞİK	Derleme <i>Review</i>	1159-1169
25	Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliğinde Sakin Şehirlerin Rolü / <i>The Role of Slow Cities in the Sustainability of Cultural Heritage</i>	Doç. Dr. Zeynep ÇOKAL	Araştırma <i>Research</i>	1170-1184

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının Yazma Tutukluğu Üzerindeki Etkisi*

The Effect of Process Writing Approach on Writer's Block

Dr. Öğr. Üyesi Nejla GEZMİŞ¹

Öz

Öğrencilerin İngilizce yazma dersinde başarılı olamamalarının sebeplerinden biri de yazma tutukluğu yaşamalarıdır. Öğrenciler; dilbilgisi, sözcük bilgisi, yazım bilgisi gibi çeşitli bilgi eksikliği, planlama stratejilerinden yoksun olma, düzeltme yapma konusunda yanlış bilgilere sahip olma, stres yaşama, verilen zamanın yetersiz olduğunu düşünme, konuyu ilgi çekici bulmama gibi pek çok nedenden dolayı yazma tutukluğu yaşayabilmektedir. Pek çok çalışmada beyin fırtınası, araştırma yapmak, taslak plan oluşturmak, düzeltme konusunda bilgilenecek gibi tekniklerin yazma tutukluğunu gidermede etkili olduğu önerilse de bu konudaki deneysel çalışmaların sayısı azdır. Bu nedenle, bu çalışmada diğer çalışmalardaki önerilerin işaret ettiği Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu giderme konusunda etkili olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Deneysel araştırma modellerinden Tek gruplu Öntest-Sontest Modelinin uygulandığı bu çalışmada İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalında 1. sınıfta öğrenim gören 46 öğrencinin tutukluk düzeyleri Mike Rose tarafından geliştirilen ölçek ile ölçülmüştür. Sonrasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının kuramsal ve uygulamalı olarak öğretildiği öğretim süreci uygulanarak öğrencilerin akademik düzeyde bir metin yazmaları sağlanmıştır. Öğrencilerin bu süreç boyunca tutukluk yaşayıp yaşamadıkları aynı ölçek ile tekrar ölçülmüştür. İki ölçümden elde edilen veriler İlişkili Örneklem T-Testi ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda sontest lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu gidermede etkili olduğu anlaşıldığı için yazma derslerinde bu yaklaşımın kullanılmasının yazma başarısını ve kalitesini artıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yazma tutukluğu, süreç odaklı yazma yaklaşımı, yazma öğretimi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

One of the reasons for failure in writing in English is writer's block. Although many studies suggest several techniques such as brainstorming, researching, outlining, knowing about revision to overcome writer's block, there are limited number of experimental studies. Therefore, this study aims to examine the effect of Process Writing Approach, which is addressed as a suggestion in other studies in the literature, on writer's block. In this experimental study with One Group Pretest-Posttest Research Design, the writer's block levels of 46 participants studying at the first class of the department of Translation and Interpretation in English were measured with the questionnaire developed by Mike Rose. Then, the participants wrote an academic essay at the end of the process in which they theoretically and practically experienced Process Writing Approach. The same questionnaire was used to determine whether the participants had writer's block during this process. At the end of the comparison of the obtained data with Paired Sample T-Test, it was found that there is a significant difference between pretest and posttest, in favor of posttest. Consequently, Process Writing Approach is considered efficient in increasing the success and quality in writing since it is found effective in overcoming writer's block.

Keywords: Writer's block, process writing approach, teaching writing

*Bu çalışmanın ilk hali 17-18.12.2021 tarihinde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi tarafından çevrimiçi olarak düzenlenen 7. Ulusal Yabancı Dil Eğitimi Kurultayı'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, nejlagezmis@gmail.com

Atf için (to cite): Gezmiş, N. (2023). Süreç odaklı yazma yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 810-826.

Paper Type: Research

Giriş

Yazma dilsel, bilişsel ve sosyokültürel yeterlilikler gerektirmesinden dolayı edinilmesi en zor becerilerden biridir (Barkaoui, 2007, s. 81). Bu nedenle, ikinci dilde yazma konusunda yapılan çalışmalar arasında yazma becerisinde karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulması önem arz etmektedir. Öğrencilerin yazma sürecinde genellikle dondukları ve başlangıçta hiçbir üretimde bulunamadıkları görülmektedir. Bazı öğrencilerin ise yazmaya başlamalarına rağmen dikkatlerinin dağıldığı ve devamını getiremedikleri de gözlemlenmektedir. Yazma sürecinde başarısızlığa veya yazma sürecinin kesilmesine yol açan etmenlerden biri de yazma tutukluğudur.

Yazma tutukluğu psikoanalitik (Bergler, 1950), psikodinamik (Boice, 1993), bilişsel (Rose, 1984), sinirbilimsel (Flaherty, 2004), uygulamalı (Lipson ve Perkins, 1990) veya sosyolojik (Birk, 2013) açıdan olmak üzere pek çok farklı bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu araştırmaların genel amacı yazma tutukluğuna yol açan etmenleri saptamaktır. Ayrıca, yazma tutukluğunu, yazmada başarılı olmanın önündeki bir engel olarak gören pek çok çalışma (Baştuğ, 2015; Boice, 1993; Corbett, 1998; Hall, 1998; Lachs, 2018; Peterson, 1987; Poff, 2004; Rahmat, 2020; Rose, 1980, 1981, 1984; Voss, 2003; Zorbaz, 2010) da söz konusudur. Yazma tutukluğu alanyazında bir sorun olarak belirlenmesine rağmen bu sorunun çözümüne yönelik sınırlı sayıda çalışma vardır. Bazı çalışmalar (Ahmed, 2019; Baker-Brodersen, 1988; Chintamani, 2014; Healy, 2010; Hsui, 1993; Huston, 1998; Johnstone, 1983; Morton, 2000; Rahmat, 2020; Reed, 1986; Salem, 2008; Smeets, 2008) yazma tutukluğunun üstesinden gelmek için çeşitli öneriler sunmuş olsa da bu önerilerin etkililiğine yönelik çalışmaya rastlamak zordur. Bu nedenle bu çalışmada, alanyazındaki diğer çalışmalardaki önerilerden yola çıkarak yazma tutukluğu sorununa çözüm olacağı düşünülen bir modelin uygulanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, diğer çalışmalarda çeşitli şekillerde işaret edilen Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisinin araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Alanyazın Taraması

1.1. Yazma Tutukluğu

Yazma becerisinde başarılı olmak için dilbilgisel, sözlüksel, sözdizimsel ve metinbilimsel bilgiye sahip olmak yeterli olmayabilir. Stres, kaygı ve yazma tutukluğu gibi pek çok duyuşsal tepkiler yazma başarısını etkileyebilir (Rahilly, 2004, s. 56). Dolayısıyla yazma becerisinde başarısız olma veya zorluk yaşama nedenlerinden biri de yazma tutukluğudur. Yazma tutukluğu alanyazında çeşitli şekillerde tanımlanmıştır:

- Yazarların bireysel yetenekleri olmasına rağmen yazamama ve yazamadıkları için acı çekme durumu (Flaherty, 2004, s. 80)
- Kelimelerin kağıda aktarılmasında geçici veya kronik yeteneksizlik (Nelson, 1993, s.1)
- Temel beceri yoksunluğu veya yükümlülük yoksunluğu nedenleri dışındaki herhangi bir nedenden dolayı yazma işlemine başlayamama veya yazma işlemi devam ettirememe (Rose, 1984, s. 16)
- Yazılı anlatımda akıcı ve rahat olamama durumu (Zorbaz, 2015, s. 311)

Alanyazındaki birçok tanım incelendiğinde yazma tutukluğunun yazmaya başlamadan önce, yazma işlemi sırasında veya yazma sürecinin sonunda olmak üzere yazma işleminin her aşamasında yaşanabileceği anlaşılmaktadır. Özbay ve Zorbaz (2012, s. 64) çalışmalarında yazma konusunda başarısı düşük olan öğrencilerin yazma konusuyla ilgili çok fazla düşündükleri için yazma sürecinin başında daha fazla tutukluk yaşadıklarını iddia etmişlerdir.

Çok çeşitli etmenlerin yazma tutukluğuna yol açtığı bilinmektedir. Bu etmenler arasında katı ya da yanlış kurallar, yazma oluşumu konusundaki yanlış varsayımlar, çok erken yapılan düzeltme, uygun olmayan planlama ve söylem stratejileri, şaşırtıcı kurallar, varsayımlar, planlar ve stratejiler ve uygun olmayan ölçütler yoluyla değerlendirme (Rose, 1984, s. 16) şeklindeki bilişsel nedenler arasında ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin yazma tutukluğu yaşamalarının bir nedeni de yazmaya karşı gösterilen tutumdur. Baştuğ (2015, s. 83), ilkokul 4. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada, yazmaya yönelik tutumun yazma tutukluğunu negatif ve anlamlı olarak etkilediğini bulmuştur. Dolayısıyla, öğrencilerin yazmaya yönelik olumsuz tutuma sahip olmaları, yazma sürecinde tutukluk yaşamalarına neden olabilir. Ayrıca çeşitli araştırmalarda yazma tutukluğuna neden olduğu belirtilen diğer etmenler şöyle özetlenebilir:

- Başarısız olma korkusu (Boice, 1993)
- Eleştirilmekten çekinme (Boice, 1993; Johnstone, 1983; Lachs, 2018; Özbay ve Zorbaz, 2012; Reed, 1986; Zorbaz, 2015)
- Düşüncelerini kağıda aktarmayacağı hissi (Özbay ve Zorbaz, 2012; Rahmat, 2020; Zorbaz, 2015)
- Öğrencilerin mükemmeliyetçilik (Chintamani, 2014; Hall, 1998; Lachs, 2018; Rahmat, 2020; Reed, 1986) ve ideolojik çatışma (Corbett, 1998) gibi karakteristik özellikleri
- Öğrencilere yardımcı olmayan öğretmenler (Hall, 1998; Reed, 1986), sınırlı süre (Hall, 1998) ve bilinmeyen veya ilgi çekmeyen konular (Hall, 1998; Hsui, 1993) gibi dış faktörler.

Alanyazında yazma tutukluğunun nedenine bağlı olarak çeşitli çözümler önerilmektedir. Örneğin; bilişsel nedenlerden dolayı tutukluk yaşayan öğrenciler için otobiyografi yazma, serbest yazma, yazılacak konular hakkında konuşma gibi etkinlikler, duyuşsal nedenlerden dolayı tutukluk yaşayan öğrenciler için kendi ödevlerini üretmelerini sağlama, ödevleri değerlendirmeme, serbest yazma, grup çalışması, akran desteği, açık hedefler belirleme gibi etkinlikler, çevresel nedenlerden dolayı tutukluk yaşayan öğrenciler için ise en iyi yer ve zamanın sağlanması, günlük yazma hedeflerinin belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi, taslak yazılması, yazılanların paylaşılması gibi etkinlikler kullanılabilir (Johnstone, 1983, s. 161-163). Öğrencilerin yazma ile ilgili çeşitli bilgi eksiklikleri de yazma tutukluğu yaşamalarına sebep olabilir. Etkili yazma stratejilerini bilmemeyi yazma tutukluğunun en önemli nedeni olarak gören Smeets (2008, s. 4-6) ise, bu nedenden kaynaklı yazma tutukluğunu gidermek için beyin fırtınası, planlama, taslak oluşturma ve düzeltme yapmanın etkili olduğunu bildirmiştir. Yazma tutukluğunun diğer önemli bir nedeninin mükemmeliyetçilik duygusu olduğunu belirten araştırmacı bu nedenden kaynaklanan yazma tutukluğu için ise öğrencilerin bilişlerine odaklanılması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin gerçekçi hedefler oluşturmalarını sağlamak, kendi dirençlerinin ve sorunlarının kaynağının farkına varmalarını sağlamak, öğrencilere bu dirençlerinin kendilerine zarar vermediğini göstermek, öğrencilere dirençle baş etmelerini söylemek, öğrencilerin hedeflerini gerçekleştirmek için gereksinim duydukları şeyleri belirlemelerini sağlamak, öğrencileri geribildirim kavramıyla tanıştırmak ve öğrencilere başarısızlık denilen şeyin olmadığını açıklamak şeklinde 7 basamaktan oluşan multidisipliner bir yaklaşım önerilmiştir.

Yazma tutukluğunun nedenine odaklanan çalışmaların yanı sıra yazma tutukluğu derecesine odaklanan çalışmalar da vardır. Yazma tutukluğunu hafif, orta ve yüksek derece şeklinde 3'e ayıran bir çalışmada hafif dereceli tutukluk yaşayanlar için mükemmel olmayı düşünmeden taslak yazma ve görevi gerçekleştirilebilir küçük görevlere ayırma gibi etkinlikler önerilirken orta dereceli tutukluk yaşayanlar için kavram haritası, rahatlama egzersizleri, beyin fırtınası gibi teknikler ve ayrıca yüksek derecede tutukluk yaşayanlar için ise bilişsel ve duyuşsal terapi içeren profesyonel yardım önerilmiştir (Huston, 1998, s. 93-95).

Yazma tutukluğunun yaşandığı zamana göre çeşitli tekniklerin kullanılması da söz konusudur. Bu etkinlikler arasında yazma öncesi için planlama, yazma sürecinde taslak oluşturma, yazma sonunda ise düzenleme etkinlikleri dikkati çekmektedir. Örneğin, Baker-Brodersen (1988, s. 89) çalışmasında öğrencilerin yazmaya başlamalarını sağlayacak serbest yazma, beyin fırtınası, soru sorma gibi üretim tekniklerinin kullanımını ve yazma işlemine devam etmelerini sağlayacak edimsel yöntem, yazmaya zaman ayırma, yazma konusunda okuma gibi yönetim tekniklerinin geliştirilmesini önermiştir. Benzer şekilde Healy (2010, s. 151-153) yazmaya başlamadan önce plan hazırlanmasının ve taslak yazılmasının, yazma işlemi sırasında fikirlerin kağıt üzerine aktarılmasına odaklanarak yazılmasının ve yazma işlemini bitirirken düzeltme için ekstra zaman verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Salem (2008, s. 191-193) de, yazma tutukluğunu azaltan etkinlikler arasında öğrencileri plan yapmaları konusunda desteklemeyi, plan yaptıktan sonra yazmaya başlamayı ve yazılanları düzeltmeyi göstermiştir.

Yazma tutukluğunun giderilmesi konusunda çevresel faktörler de önemlidir. Öğrencilerin iyi zaman ve uygun ortamda yazmaları, tutukluk yaşamalarını önleyecektir (Morton, 2000, s. 513). Ayrıca öğrencilerin tutukluk sırasında yaşadığı stresi azaltmak için kendilerini rahatlatmaları da önemlidir. Bu amaçla öğrenciler güzel şeyler hayal edebilir, rahatlama egzersizleri yapabilir ve sakinleşene kadar yazmayı erteleyebilir (Reed, 1986, s. 27). Her öğrencinin rahatlama yöntemi farklı olabilir, bu noktada öğrencinin kendini tanıması önemlidir. Yazma tutukluğunun nedenlerini psikolojik/duyuşsal, güdüsel, bilişsel ve davranışsal nedenler şeklinde 4 ana gruba ayıran Ahmed (2019, s. 51) çalışmasında katılımcıların rahatlama yöntemi olarak yazma işleminden uzaklaşarak dinlenmeyi ve yoga yapmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaşadığı sorunu bilmesi, sorunun çözümünde büyük rol oynar. Bu nedenle öğrencilerin yazma tutukluğu konusunda eğitim alması önemlidir. Yazma tutukluğunu giderme yollarına dair öğretim uygulanması yazma tutukluğunu önleme yollarından biridir (Reed, 1986, s. 27).

Sonuç olarak, yazma tutukluğunun çok çalışma ve eğitim ile giderilebildiği (Chintamani, 2014, s. 4) düşüncesinden hareketle alanyazında çeşitli araştırmalarda öğretmenlere ve yazma tutukluğu yaşayan öğrencilere yönelik aşağıda özetlendiği gibi birçok öneri sunulmuştur:

- sınırlı bir konu seçilmesi (Morton, 2000),
- konu seçiminde öğrencilerin gereksinimlerine göre seçeneklerin olması (Baker-Brodersen, 1988; Hsui, 1993),
- serbest yazma etkinliklerinin uygulanması (Hsui, 1993; Johnstone, 1983),
- beyin fırtınası yapılması (Chintamani, 2014; Huston, 1998; Rahmat, 2020; Reed, 1986; Smeets, 2008),
- plan hazırlanması (Morton, 2000; Reed, 1986; Salem, 2008; Smeets, 2008),
- yazma görevinin gerçekleştirilebilir alt basamaklara bölünmesi (Baker-Brodersen, 1988; Chintamani, 2014; Huston, 1998; Morton, 2000; Reed, 1986),
- taslak yazının oluşturulması (Baker-Brodersen, 1988; Huston, 1998; Johnstone, 1983; Smeets, 2008),
- denetleme ve düzeltme yapılması (Baker-Brodersen, 1988, Healy 2010; Hsui, 1993; Salem, 2010; Smeets, 2008),
- ödül ve geribildirim verilmesi (Morton, 2000; Reed, 1986).

Bu çalışma kapsamında incelenmiş olan çeşitli araştırmalarda sunulan bu önerilerin yazma becerisinde sıkça uygulanan Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını işaret ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu giderme konusundaki etkililiğinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uygulamadan önceki yazma tutukluğu düzeyleri nedir?

2. Katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uyguladıktan sonraki yazma tutukluğu düzeyleri nedir?

3. Katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uygulamadan önceki ve uyguladıktan sonraki yazma tutukluğu düzeyleri arasında istatistiksel açıdan önemli bir fark var mıdır?

1.2. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı; öğrencilerin yazma becerilerinin öğrenildiği etkinliklere aktif katılımını gerektiren ve öğrencilerin gereksinimlerinin, amaçlarının, öğrenme biçimlerinin, becerilerinin ve bilgilerinin göz önüne alınmasını savunan bir yaklaşımdır (Daze ve Ebibi, 2014, s. 49). Öğrenci merkezli bu yaklaşıma göre yazma, amaç odaklı ve alt amaçları olan bir düşünme süreci (Flower ve Hayes, 1981, s. 367) olmasının yanı sıra etkileşimli ve yinelemeli süreçlerin karmaşık ve bütünlük dizisi (Alodwan ve Ibnian, 2014, s. 140) olarak görülmektedir. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı, yazma becerisinin geliştirilmesinde etkilidir, çünkü bu yaklaşım

- öğrenci için destekleyici öğrenme ortamı sunar (Graham ve Sandmel, 2011, s. 396),
- öğretmenlerin yazma sürecindeki farklı bölümlere odaklanmalarını sağlarken öğrencilerin kendine güvenmelerine ve kendini geliştirmelerine yardımcı olur (Alodwan ve Ibnian, 2014, s. 153),
- öğrencilere yazdıkları üzerinde düşünceleri için zaman sağlar (Daze ve Ebibi, 2014, s. 49),
- motivasyonu ve yazmaya karşı olumlu tutumu artırma yolu olarak öğrenciler arasında işbirliğini ve grup çalışmasını artırır (Onozawa, 2010, s. 156-157).

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında yazma öncesi etkinlikleri, taslak yazma ve yazılanları düzenleme şeklindeki bir dizi strateji geliştirilir (Goldstein ve Carr, 1996, s. 103). Yazma süreci alt amaçların gerçekleştirilmesi ve temel amacın düzenlenmesi ile tamamlanır (Flower ve Hayes, 1981, s. 367). Başka bir deyişle, yazma işlemi, genellikle farklı isimlendirilen ancak amaçları aynı olan yinelemeli aşamalarda gerçekleştirilir. Bu aşamaların sayısı ve adlandırmaları, çeşitli çalışmalarda (Brown, 2001; Harmer, 2004; Montague, 1995; Seow, 2002; Tompkins, 1990) değişiklik göstermektedir. Burada aşamaların adlandırılmasından ve sayısından ziyade amaçları önemlidir. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında, yazma işlemi için öncelikle hazırlanılması, sonra taslak bir yazının yazılması ve ardından da yazılanların kontrol edilmesi temel amaçlardandır. Bu amaçların kaç aşamada gerçekleştiği uygulayıcıya göre değişebilir. Ayrıca bu aşamalardaki amaçları gerçekleştirmek için önerilen birçok teknik vardır. Yine hangi aşamada hangi tekniğin kullanılacağına uygulayıcı karar verebilir. Önerilen çeşitli teknikler arasında amaca ve ortama uygun olanlar kullanılabilir.

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında, yazma işlemine başlamadan önce hazırlık ve plan yapılması yazma başarısı için en önemli adımlardandır. Bu aşamada öğrencilerin yazma konusunu belirlemeleri, konuyu daraltmaları ve bilgi toplayarak fikirlerini şekillendirmeleri beklenir (Oshima ve Hogue, 2006, s. 56). Genellikle 'Yazma Öncesi/Planlama' olarak adlandırılan bu aşamada amaç, öğrencilerin yazacakları konuyu belirlemeleri ve kendilerine bir yazma planı hazırlamalarıdır. Bu amaçla, öğrencilerin gerçekleştirmeleri gereken 2 hedefi vardır: Konu belirlemek ve yazacaklarını planlamak. Bu hedefleri gerçekleştirmek için beyin fırtınası, serbest yazma, kavram haritası, soru sorma, listeleme, araştırma yapma, not alma gibi pek çok tekniğin kullanılabileceği çeşitli çalışmalarda (Brown, 2001, s. 348; Harmer, 2004, s. 5; Seow, 2002, s. 316) bildirilmiştir.

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında öğrenci yazma işlemi için gerekli hazırlıkları bitirdikten sonra diğer aşamaya geçebilir. Bu aşamada amaç planda tasarlanan fikirlerin kağıda

aktarılmasıdır. Burada önemli olan yazılanların taslak olduğunun unutulmamasıdır. Bu aşamada öğrencilerin fikirlerini dilbilgisel doğruluğa odaklanmadan kağıda dökmesi sağlanmalıdır (Widodo, 2008, s. 104). Yazma eyleminin akıcı bir şekilde gerçekleşmesi için hataları düzeltme, uygun sözcük kullanma, yazı formatını değiştirme, güzel yazmaya çalışma gibi etmenlerin göz ardı edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle öğrencilerin fikirlerini aktarırken kesintiye uğramalarına neden olacak tüm etmenlerden uzaklaşmaları sağlanmalıdır.

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında yazma eylemi taslak olarak gerçekleştiikten sonra yazılanların son halinin verilmesi için düzenlenmesi olan son aşamaya geçilebilir. Burada şekilsel ve içerik olarak her türlü değişiklik yapılabilir. Öğrenciler yazdıkları taslak metin üzerinde gerek denetleme gerekse düzeltme yapabilirler. Denetleme; yazılanların, ana fikir ve yardımcı fikirlerin sunumu, örneklerin ve bağlantıların verilmesi açısından düzenlenmesi (Alodwan ve Ibnian, 2014, s. 147) anlamına gelirken düzeltme yazılanların şekilsel açıdan daha iyi hale getirilmesidir (Widodo, 2008, s. 104). Bu denetleme ve düzeltme çalışmaları öğrenciler tarafından yapılabildiği gibi diğer öğrenciler ve öğretmen tarafından da yapılabilir (Seow, 2002, s. 318). Bu aşamada öğrencilerin yazdıkları yazıyı daha iyi, daha doğru, daha kaliteli hale getirmeleri için çalışma yapmaları sağlanır.

Sonuç olarak, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı yazma eyleminin gerçekleşmesi için alt yapının oluşmasını sağlar, yani planlama yaptırır. Fikirlerin kağıda aktarılmasından sonra düzenleme ve düzeltme yapılacağını savunur. Tüm bu süreçlerde öğrencilerin hem öğretmenle hem de akranlarıyla işbirliği ve yardımlaşma içerisinde olmasını önemser ve geribildirimler yoluyla sürecin aşamalarını işletir. Kısaca, yazma sürecini planlama, taslak yazma, düzenleme gibi küçük basamaklara böler. Bu araştırma kapsamında da gerçekleştirilen uygulama sürecinde Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının bu üç amacına uygun olarak süreç çeşitli aşamalara bölünmüştür (bkz. 2.3. Bölüm).

2. Yöntem

Bu çalışmada Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu giderme konusundaki etkililiğinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada deneysel araştırma modellerinden tek gruplu öntest-sontest modeli uygulanmıştır.

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir devlet üniversitesinde İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalında 1. sınıfta öğrenim gören 27 kız 19 erkek olmak üzere toplam 46 öğrenci oluşturmuştur. Bu çalışma grubu; söz konusu üniversitede yazma dersine devam etmek, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanma sürecine katılmak ve anket uygulamalarına gönüllü olarak katılmak ölçütlerine göre seçilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada katılımcıların yazma tutukluğunu belirleyebilmek adına veri toplama aracı olarak Yazma Tutukluğu Anketi (Rose, 1981) kullanılmıştır. Geliştiricisinden gerekli izin e-posta yoluyla alındıktan sonra çalışma kapsamında orijinal anket kullanılmıştır. Söz konusu bu ankette tutukluk davranışlarını ve tutuklukla ilgili tutumsal/bilişsel değişkenleri betimleyen maddeler vardır. Davranışsal maddeler yazma tutukluğu yaşayan öğrencilerin belirlenmesini sağlarken tutumsal/bilişsel maddeler tutukluk yaşayanları belirlemenin yanı sıra bilişsel ve tutumsal zorlukların belirlenmesini de sağlar (Rose, 1984, s. 16-17). 24 maddeden oluşan bu ölçekte Tutukluk (7, 9, 12, 16, 17, 22, 24. maddeler), Geç Kalma (4 ve 14. maddeler), Erken Düzeltme (3, 8, ve 18. maddeler), Karmaşıklık Stratejileri (5, 11, 15,19 ve 23. maddeler) ve Tutum (1, 2, 6, 10, 13, 20, ve 21. maddeler) şeklinde 5 alt bileşen bulunmaktadır. 5 likertli olan bu ölçekten alınabilecek puanlar 24 ila 120 arasında bir puandır ve yüksek puan yüksek tutukluk düzeyini göstermektedir.

2.3. Uygulama

Bu çalışma 2020-2021 Akademik Yılı Bahar Döneminde uygulanmıştır. Çalışmanın uygulama kısmı pandemi nedeniyle uzaktan eğitim yoluyla gerçekleşmiştir. Araştırma, öntest-uygulama-sontest şeklinde 3 aşamada gerçekleşmiştir. Uygulamanın ilk ve son basamağını oluşturan ölçeğin öntest ve sontest olarak uygulanması süreci Edmodo platformu üzerinden yapılmıştır. Her iki süreçte de öğrencilere anketi cevaplamaları için 2 hafta süre verilmiştir. Öntest uygulamasında öğrencilerden kendi yazma deneyimlerini göz önüne alarak anketi cevaplamaları istenmiştir. Sontest uygulamasında ise öğrencilerden deneyimledikleri 7 haftalık öğretim sürecini dikkate alarak aynı anketi tekrar cevaplamaları istenmiştir.

Uygulamanın ikinci basamağını oluşturan Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanması süreci ise Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında önerilen aşamalardan (bkz. 1.2. Bölüm) yola çıkılarak belirlenen 5 aşamada gerçekleşmiştir. Bu 5 aşamanın kuramsal ve uygulamalı olarak öğretildiği ve ele alındığı bu süreçte öğrencilerden bu aşamaları takip ederek akademik düzeyde bir metin yazmaları istenmiştir. Haftada 2 saatten 7 hafta süren bu süreç sınıf içi etkinlikler ve sınıf dışı etkinliklerden oluşmaktadır. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımına dair kuramsal bilgi ve örnek uygulamalardan oluşan sınıf içi etkinlikler okulun canlı ders platformu üzerinden, verilen görevlerin yapılması ve değerlendirilmesinden oluşan sınıf dışı etkinlikler ise Edmodo platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Uygulama sürecinin ilk haftasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının birinci aşaması olan Yazma Öncesi Aşaması ele alınmıştır. Yazma süreci için hazırlık evresi olan bu aşamada konu belirlemek, plan yapmak, bilgi toplamak ve fikirleri düzenlemek şeklinde farklı işlevlerin olduğu daha önce belirtilmişti. Bu çalışma kapsamında tüm bu işlevlerin tek bir aşamada gerçekleşmesi öğrencileri zorlayacağı için bu aşamanın daha küçük basamaklara bölünmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu nedenle bu aşama her biri 1 hafta ve 2 ders saati sürecek olan 3 basamağa bölünmüştür. İlk basamakta yazma konusunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle yazma konusunu seçerken beyin fırtınası tekniğinin kullanılacağı öğrencilere açıklanmıştır. Bu bağlamda öğrencilere yazma konusunu nasıl seçecekleri ve daraltacakları açıklanmış, örnekler yardımıyla sınıf içinde uygulama gerçekleştirilmiş ve sınıf dışı etkinliği olarak öğrencilerden kendilerinin yazacağı makalenin konusunu beyin fırtınası tekniğini kullanarak belirlemeleri istenmiştir. Ardından, akademik bir yazı yazabilmeleri için bilgi sahibi olmaları gerektiğinin altı çizilerek öğrenciler araştırma yapmaları konusunda teşvik edilmiştir. Etkili ve doğru araştırma yapmak için öncelikle öğrencilerin neyi araştırmaları gerektiğinin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda araştırma yapmadan önce öğrencilerin konuya dair bildiklerini ve bilmediklerini kağıda dökmeleri onlara yardımcı olacaktır. Bu amaçla konuya dair olan bilgilerini listeleme tekniği ile, bilmediklerini veya merak ettiklerini soru sorma tekniği ile kağıda dökebilecekleri anlatılmış ve örnek uygulamalar sınıf içinde yapılmıştır. Yine, sınıf dışı etkinliği olarak öğrencilerden kendilerinin yazacağı makale için konuya dair bilgilerini ve merak ettiklerini belirtilen teknikler yardımıyla yazmaları istenmiştir.

Uygulama sürecinin ikinci haftasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının birinci aşaması olan Yazma Öncesi Aşamasının ikinci basamağında, öğrencilerin akademik yazı yazmaları için öncelikle araştırma yapmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle sınıf içi uygulamada öğrencilere kütüphanelerde ve internet ortamında nasıl araştırma yapacakları açıklanmıştır. Araştırma yaparken buldukları kaynaklardan not almaları gerektiğinin altı çizilmiş ve not alırken yazılması gereken künye bilgileri ve not kartları oluşturma yolları anlatılmıştır. Sınıf dışı etkinliği olarak öğrencilere belirledikleri konuya dair araştırma yapmaları ve not kartları hazırlama görevi verilmiştir.

Uygulama sürecinin üçüncü haftasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının birinci aşaması olan Yazma Öncesi Aşamasının üçüncü basamağında, yazma sürecine başlamadan önce yazılacakların planlanması amaçlanmıştır. Öncelikle sınıf içinde plan hazırlama yolları

konusunda öğretim gerçekleştirilmiştir. Sınıf dışı etkinliği olarak öğrencilere kendi makalelerine dair bir plan hazırlamaları görevi verilmiştir.

Uygulama sürecinin dördüncü haftasında, yani Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının ikinci aşaması olan Taslak Yazma Aşamasında, sınıf içi etkinliği olarak 5 paragraflık akademik yazı yazma konusu anlatılmış, metindeki paragrafların işlevi açıklanmıştır. Sınıf dışı etkinliği olarak öğrencilere hazırlamış oldukları plana bağlı kalarak 3 taslak yazmaları görevi verilmiştir. Taslak yazarken endişelenmemeleri, cümle kurmada hata yapmamaya odaklanmamaları, fikir ve düşüncelerini kağıda dökmeye odaklanmaları, araştırmadan elde ettikleri bilgileri kullanmaları, hazırlamış oldukları plana bağlı kalmaları, taslak yazma sürecinde serbest ve rahat olmaları hatırlatılmıştır. Öğrencilerden farklı zamanlarda yazdıkları 3 taslağı inceleyerek birini nihai taslak olarak seçmeleri de istenmiştir.

Uygulama sürecinin beşinci haftasında Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma sonrası aşamasına geçilmiştir. Yazma sonrası aşamada denetleme, düzenleme ve yazıya son şeklin verilmesi gibi farklı amaçların olduğu daha önce belirtilmişti. Bu aşamada gerçekleştirilecek olan tüm bu amaçlar farklı işlemleri ve süreçleri gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında denetleme, düzeltme ve son okuma şeklinde 3 farklı aşamalandırma yapılmıştır. Denetleme Aşamasında sınıf içinde denetleme olgusu kuramsal olarak açıklandıktan sonra öğrencilerden bazı metinleri denetlemeleri istenerek örnek uygulamalar yaptırılmıştır. Sınıf dışında ise kendi yazdıkları taslakları farklı zamanlarda en az 3 kere denetlemeleri istenmiştir. Ayrıca öğrenciler arasındaki iletişimi artırmak ve daha etkili denetleme yapmak için öğrencilerden kendi metinlerini sınıf arkadaşlarına inceletmeleri de istenmiştir.

Uygulama sürecinin altıncı haftasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının dördüncü aşaması olan Düzeltme Aşamasında hatalara odaklanmanın zamanı geldiği hatırlatılarak öğrencilere nasıl düzeltme yapılacağı kuramsal olarak açıklanmış, örneklerle uygulanmıştır. Sınıf dışında ise yazdıkları makaleyi farklı zamanlarda en az 3 kere okumaları ve her türlü hatayı düzeltmeleri istenmiştir. Yine, akran değerlendirmesini desteklemek amacıyla öğrencilerden kendi yazdıkları makaleyi en az 3 arkadaşına düzelttirmeleri de istenmiştir.

Uygulama sürecinin yedinci haftasında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının beşinci aşaması olan Son Okuma Aşamasında ödevlerin teslim edilmeden önce son şeklinin verilmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte yazma sürecinde bilgisayar programlarının önemi ve işlevi konusunda bilgilendirme gerçekleştirildikten sonra kaynakça hazırlama konusunda da öğretim gerçekleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilerden kendi makaleleriyle ilgili şekilsel düzenlemeleri yapmaları ve kaynakça hazırlamaları istenmiştir.

5 aşamadan oluşan Süreç Odaklı Yaklaşımın uygulandığı bu 7 haftalık süreçte öğrencilerin akademik bir metin üretmeleri amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik yapılması gerekenler küçük görevler şeklinde basamaklara ayrılmıştır. Sınıf dışı etkinliği şeklinde öğrenciler tarafından gerçekleştirilen bu görevler, her hafta araştırmacı tarafından kontrol edilmiş, saptanan aksaklıkların altı çizilmiş, hataların düzeltilmesi ve eksikliklerin giderilmesi sağlanmıştır. Her hafta öğrencilerin hepsine tek tek yazılı geribildirim verilerek öğrencilerin her aşamayı eksiksiz olarak tamamlaması sağlanmıştır.

2.4. Verilerin İncelenmesi

Bu araştırmada Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlandığı için öncelikle katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımından önceki tutukluk düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın birinci sorusuna yanıt bulmak için ölçeğin öntest olarak uygulanmasından elde edilen veriler kullanılarak yazma tutukluğu ortalamaları, ölçeğin tümü ve 5 alt bileşeni için ayrı ayrı bulunmuştur. Daha sonra, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanmasından sonra öğrencilerin tutukluk düzeylerinin tekrar değerlendirilmesi amacıyla araştırmanın ikinci sorusuna yanıt bulmak için ölçeğin sontest olarak uygulanmasından elde edilen veriler kullanılarak yazma tutukluğu ortalamaları, ölçeğin

tümü ve 5 alt bileşeni için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla üçüncü araştırma sorusuna yanıt bulmak için ise öntest ve sontest uygulamalarından elde edilen ortalamalar ölçeğin tümü ve 5 alt bileşeni için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmanın hangi test ile yapılacağını belirlemek için öntest ve sontest verilerinin normal dağılım sergileyip sergilemediğine bakılarak verilerin çarpıklık katsayıları ve normallik değerleri belirlenmiştir. Ölçek ve 5 alt bileşeni normal dağılım sergilediği için (bkz. Tablo 1) verilerin karşılaştırılması ilişkili Örneklem T-Testi ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Verilerin çarpıklık katsayıları ve normallik değerleri

	Öntest		Sontest	
	Çarpıklık Katsayısı	Shapiro Wilk Normallik Testi	Çarpıklık katsayısı	Shapiro Wilk Normallik Testi
Tutukluk	.235	.277	.458	.296
Geç Kalma	.792	.500	.397	.600
Erken Düzeltme	-.004	.311	.003	.472
Karmaşıklık Stratejileri	-.159	.636	-.010	.149
Tutum	.162	.136	.349	.333
Tüm Ölçek	.347	.579	.365	.324

3. Bulgular ve Tartışma

Rose (1984, s. 21) anketin güvenilirlik katsayılarının .84 ortalama ile .72 ile .87 arasında olabileceğini belirtmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere bu çalışmada anketin güvenilirlik katsayısı öntest için .85 iken sontest için .91’dir. Dolayısıyla ölçek, katılımcıların tutukluk düzeyini hem öntest olarak hem de sontest olarak oldukça güvenilir şekilde ölçmüştür denilebilir. Bu güvenilirlik katsayıları ölçeğin çoklu uygulamalar için güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Yazma tutukluğu anketinin güvenilirlik katsayıları

	N	Madde sayısı	Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı	
			Öntest	Sontest
Tutukluk	46	7	.80	.85
Geç Kalma	46	2	.58	.77
Erken Düzeltme	46	3	.46	.60
Karmaşıklık Stratejileri	46	5	.66	.81
Tutum	46	7	.64	.80
Tüm Ölçek	46	24	.85	.91

Öğrencilerin, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uygulamadan önceki genel tutukluk düzeylerini belirlemek amacıyla öntest verileri üzerinde yapılan inceleme sonucunda öğrencilerin 2.92 değerinde bir ortalama ile tutukluk yaşadığı ve en yüksek ortalamanın da Erken Düzeltme alt bileşenine ait olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 3). Dolayısıyla, öğrencilerin yazma becerisinde bazen tutukluk yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin tutukluk yaşamalarının en önemli nedeninin de yazma becerisinde önemli bir etmen olan düzeltme işlemini nasıl ve ne zaman yapacaklarını bilmemeleri olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber, alt bileşen ortalamaları arasında en düşük ortalamanın Geç Kalma alt bileşenine ait olması, öğrencilerin tutukluk yaşadığını gösteren davranışlardan biri olarak kabul edilen geç kalma davranışının katılımcılar arasında nadiren görüldüğünü göstermektedir. Bu davranışın az görülmesinin nedeni olarak öğrencilere verilen görevler için genel olarak bir son tarih verilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3. Yazma tutukluğu anketinin öntest için tutukluk ortalamaları

	En yüksek	En düşük	Ortalama	
			Değer	Derece
Tutukluk	4.57	1.57	2.84	Bazen
Geç Kalma	4.50	1.00	2.14	Nadiren
Erken Düzeltme	5.00	2.00	3.44	Sık sık
Karmaşıklık Stratejileri	4.60	1.60	3.18	Bazen
Tutum	4.29	1.14	2.81	Bazen
Tüm Ölçek	4.29	1.96	2.92	Bazen

Öğrencilerin, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uyguladıktan sonraki genel tutukluk düzeylerini belirlemek amacıyla sontest verileri üzerinde yapılan inceleme sonucunda öğrencilerin 2.69 değerinde bir ortalama ile tutukluk yaşadığı ve en yüksek ortalamanın da Erken Düzeltme alt bileşenine ait olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 4). Öğrencilerin yazma becerisinde Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımını uygulayarak geçirdikleri süreç içerisinde de süreçten önceki gibi bazen tutukluk yaşamalarına rağmen tutukluk ortalamalarının yaklaşımın uygulanmasından sonra azaldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanmasından önce öğrencileri düzeltme işlemini bilmemeleri sık sık gerçekleşirken yaklaşımın uygulanmasından sonra bazen gerçekleştiği görülmektedir. Öntest verileri ile ilgili sonuçlarda olduğu gibi, sontestte de öğrencilerin Geç Kalma alt bileşenine ait ortalamaları en düşük ortalamalardır. Hatta, bu alt bileşene ait derece, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanmasından sonra hemen hemen hiç boyutuna düşmüştür. Bu derece düşüşünde, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında yazma görevinin gerçekleştirilebilir küçük görevlere bölünmesinin, bu görevler için son tarih belirlenmesinin ve bu tarihe bağlı kalınmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4. Yazma tutukluğu anketinin sontest için tutukluk ortalamaları

	En yüksek	En düşük	Değer	Ortalama
				Derece
Tutukluk	5.00	1.29	2.72	Bazen
Geç Kalma	4.50	1.00	1.71	Hemen hemen hiç
Erken Düzeltme	5.00	1.67	3.22	Bazen
Karmaşıklık Stratejileri	4.60	1.40	2.87	Bazen
Tutum	4.29	1.00	2.59	Nadiren
Tüm Ölçek	4.25	1.54	2.69	Bazen

Katılımcıların uygulamadan önce ve sonra yazma tutukluğu yaşadıklarına yönelik bulunan bu sonuç alanyazındaki birçok çalışmayla uyumluluk göstermektedir. Çinceyi yabancı dil olarak öğrenen Tayvanlı üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin yazma tutukluğu derecelerinin bazen olduğu bulunmuştur (Lee ve Krashen, 2003). Aynı şekilde ortaokula devam eden 428 Türk öğrenciyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin İngilizce yazma becerisinde bazen derecesinde tutukluk yaşadığı görülmüştür (Zorbaz, 2015). İngilizcenin ikinci dil olarak öğretildiği bir ortamda yapılan başka bir çalışmada da 10. Sınıftaki Filipinli öğrencilerin yazma tutukluğu derecelerinin bazen olduğu saptanmıştır (Rosa ve Genuino, 2018). Yabancı dil öğretimi alanında ortaya çıkan bu sonuçlara anadil öğretimi alanında yapılan çalışmalar da eklenebilir. Örneğin, Amerika'da bir dil kursundaki 109 Amerikan yetişkin katılımcı ile gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların anadillerinde yazma becerilerinde bazen tutukluk yaşadıkları bulunmuştur (Peterson, 1987). Benzer şekilde ortaokuldaki Türk öğrencilerinin Türkçe yazma becerisinde tutukluk yaşama derecesi nadiren olarak görülmüştür (Özbay ve Zorbaz, 2012). Bu sonuçlardan anlaşılacağı gibi, farklı yaştaki katılımcılar, farklı dilleri birinci, ikinci veya yabancı dil olarak öğrenirken yazma tutukluğu yaşamaktadır. Dolayısıyla, yazma sürecinin doğal bir etmeni olarak düşünülen yazma tutukluğunun 7 hafta süren bir uygulama sonrasında birdenbire giderilmesinin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanmasından önceki ve sonraki yazma tutukluğu ortalamalarının değişmesi çalışmanın sonucu açısından önem arz etmektedir. Bu değişikliğin istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığını belirlemek için öntest ve sontest verilerine uygulanan İlişkili Örneklemeler İçin T-testi, katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı uygulanmadan önceki ve uygulandıktan sonraki tutukluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir (bkz. Tablo 5). Bu da söz konusu yaklaşımın yazma tutukluğunu azaltma konusunda etkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde; yazma becerisinin öğretilmesinde Süreç ve Ürün Odaklı Yaklaşımların yazma tutukluğu, yazma endişesi, yazma dersi öğretim etkinliğine karşı tutum ve yazma performansı üzerindeki etkisini araştıran Akpınar (2007), her iki yaklaşımın da öğrencilerin yazma tutukluğu düzeylerini anlamlı derecede azalttığını ortaya koymuştur.

Tablo 5. Yazma tutukluğu anketinin öntest ve sontest ortalamalarının karşılaştırılması

	Test	N	Ort.	ss	SD	t	P
Tutukluk	Öntest		2.83	.77525		1.159	.253
	Sontest		2.71	.81399			
Geç Kalma	Öntest		2.14	1.0417		3.078	.004
	Sontest		1.70	.99764			
Erken Düzeltme	Öntest		3.44	.73385		2.454	.018
	Sontest	46	3.21	.80498	45		
Karmaşıklık Stratejileri	Öntest		3.18	.68095		2.158	.036
	Sontest		2.87	.82770			
Tutum	Öntest		2.81	.59633		2.914	.006
	Sontest		2.58	.72920			
Tüm Ölçek	Öntest		2.92	.52377		2.833	.007
	Sontest		2.69	.63109			

Ölçekteki alt bileşenlere bakıldığında, Tutukluk alt bileşeni için İlişkili Örneklemeler için T-Testi katılımcıların Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı uygulanmadan önceki ve uygulandıktan sonraki tutukluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (bkz. Tablo 5). Ölçekteki Tutukluk alt bileşeni, yazma tutukluğunun davranışsal yönünü ölçen maddelerden oluşmaktadır, yani tutukluk olgusunu davranış olarak en belirgin şekilde gösteren maddelerdir. Öğrenciler uygulama öncesinde olduğu gibi uygulama sonrasında da bazen derecesinde tutukluk yaşamaya devam etmektedir, yani öğrencilerin yazma tutukluğu dereceleri birbirine yakın değerlerdir. Ayrıca, öntest ve sontest ortalamalarına bakıldığında Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının tutukluğu tamamen ortadan kaldırmadığı, sadece azalttığı görülmüştür. Dolayısıyla, bu alt bileşene ait öntest ve sontest verileri arasında istatistiki açıdan önemli bir farkın çıkmaması bu araştırma kapsamında doğal bir sonuçtur. Benzer şekilde, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı kapsamında Sinetik Modelin öğrencilerin yazma becerileri, kelime hazinesi gelişimi, yaratıcı düşünsel düzeyi ve yazma tutukluğu üzerindeki etkisini inceleyen Bayraktar Balkır (2016) da çalışma grubunun uygulamadan önceki yazma tutukluğu ortalamalarının uygulamadan sonra düşüş göstermesine rağmen öntest ile sontest arasında istatistiksel açıdan önemli bir fark olmadığını bulmuştur. Bu çalışmada yazma tutukluğu düzeyleri, Rose tarafından geliştirilen Yazma Tutukluğu Ölçeğinin Türkçe versiyonu ile ölçülmüştür. Bu versiyon, Tutukluk ve Geç Kalma alt bileşenlerine yönelik 10 maddeden oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma yazma tutukluluğunun sadece davranışsal boyutta ölçülmesi konusunda mevcut çalışma ile paralel sonuç göstermektedir.

Öğrencilerin tutukluk yaşamalarından dolayı verilen ödevleri yapamaması veya geciktirmesi davranışlarını vurgulayan Geç Kalma alt bileşenine ait verilerin incelenmesi sonucunda, öntest ve sontest sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 5). Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımında yazma süreci çeşitli aşamaların tamamlanması ile gerçekleşmektedir. Bu çalışmanın uygulama aşamasında da öğrencilerin aşamaları takip etmeleri sağlanmış ve belirlenen zaman kuralına uymaları konusunda

geribildirim yoluyla hassasiyet gösterilmiştir. Geç Kalma alt bileşenine ait veriler arasındaki bu farkın nedeninin uygulama sırasında verilen görevlerle ilgili son teslim tarihi belirtme ve bu tarihe kesinlikle uyulmasını sağlama olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, yaklaşımda vurgulanan planlama ve zaman konusundaki hassasiyet nedeniyle Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu davranışlarından biri olan geç kalma konusunda olumlu yönde etki yaptığı anlaşılmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç; alanyazında yazma tutukluğunun çözümüne yönelik pek çok çalışmada (Morton, 2000; Rahmat, 2020; Reed, 1986; Salem, 2008; Smeets, 2008) plan yapma konusuna yapılan vurguyu desteklemekte ve çalışmadan elde edilen veriler yoluyla da bu öneri kanıtlanmaktadır.

Yazma tutukluğu yaşamının en önemli nedenlerinden biri olarak görülen Erken Düzeltme alt bileşenine dair bulgular İlişkili Örneklemeler İçin T-Testi aracılığıyla incelendiğinde, öntest ve sontest ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 5). Bu çalışma kapsamında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı ilkeleri doğrultusunda, öğrencilere denetleme ve düzeltme konusunda eğitim verilmiş, denetleme ve düzeltme yapacakları zaman hatırlatılmış, yazma sürecinde denetleme ve düzeltme işlemlerine odaklanmamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, uygulama sırasındaki bu yol göstermelerin katılımcıların Erken Düzeltme nedeniyle tutukluk yaşama düzeylerini azalttığı düşünülmektedir. Elde edilen bu sonuç, alanyazında pek çok çalışmada (Baker-Brodersen, 1988, Healy 2010; Hsui, 1993; Salem, 2010; Smeets, 2008) düzeltme konusunda eğitim almanın ve çeşitli tekniklerin kullanılmasının yazma tutukluğu sorununu gidermede etkili olduğu yönündeki öneriyi desteklemektedir.

Yazma sürecinin karmaşık işlemlerden oluşması ve farklı stratejileri barındırması nedeniyle öğrencilerin tutukluk yaşadığının kanıtı olan Karmaşıklık Stratejileri alt bileşenine yönelik bulguların İlişkili Örneklemeler İçin T-Testi ile incelenmesi, öntest ve sontest verileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (bkz. Tablo 5). Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı yazma sürecini aşamalara bölerek gerçekleştirmeyi savunmaktadır. Buna bağlı olarak bu çalışmada öğrencilere uygulanan 7 haftalık uygulama sürecinde yazma konusunu belirlemek için neler yapacakları, yazma planını nasıl oluşturacakları, taslak yazma sürecinde neye odaklanacakları, denetleme ve düzeltme aşamalarında nasıl bir yol izleyecekleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve öğrencilerin çeşitli teknikleri uygulamaları anında değerlendirilmiştir. Bu nedenle öğrencilerin yazma sürecindeki karmaşık işlemler karşısında ne yapacağını bildiği ve uygun tekniği kullandığı düşünülmektedir. Buna bağlı olarak da gerçekleştirilen Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı uygulamasının öğrencilerin karmaşık stratejileri kullanma becerisini artırdığı ve bunun sonucunda da yazma tutukluğu düzeylerini azalttığı anlaşılmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç alanyazında yazma tutukluğuna yönelik olarak verilen birçok öneriyi uygulama yoluyla kanıtlar niteliktedir. Öyle ki, Baker-Brodersen (1988) yazma sürecinde yazılacak konunun ve fikirlerin belirlenmesi için beyin fırtınası, serbest yazma, cümle tamamlama, soru sorma gibi oluşturma etkinliklerinin yazma tutukluğunu azaltmada etkili olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Abdullah, Zain, Ab Wahab, Muzhafar, Idrus ve Ahmad (2020) karmaşık ve zor bir süreç olan yazmanın beyin fırtınası yapma, taslak yazma, geribildirim alma ve düzenleme-düzeltilme gibi çeşitli tekniklerin uygulandığı aşamalara bölünmesinin yazma tutukluluğunu engelleyeceğini ya da en azından azaltacağını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bu sonuç, alanyazında yazma tutukluğuna çözüm olarak veya tutukluk derecesinin azaltılması için önerilen tekniklerin ne derecede etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında kullanılan ölçekte, yüksek puan yüksek tutukluk gösterdiği için Tutum alt bileşenine ait maddelerde düşük puan yüksek tutum göstermektedir, yani sontestteki düşük ortalama öğrencilerin tutumlarının olumlu yönde arttığını göstermektedir. İlişkili Örneklemeler İçin T-Test ile yapılan karşılaştırma Tutum alt bileşenine ait öntest ve sontest ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan önemli olduğunu göstermiştir (bkz. Tablo 5). Dolayısıyla katılımcıların yazmaya karşı tutumlarının uygulamadan sonra olumlu yönde

değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı ile yazma görevi küçük görevlere bölünmüş, her görevden sonra geribildirim alan öğrenciler eksiklerini görme ve giderme şansı yakalamış ve bunun sonucunda da verilen yazma görevi gerçekleştirilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının öğrencilerin tutumlarını olumlu yöne değiştirdiği düşünülmektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, alanyazında pek çok araştırma sonucu ile uyumludur. Örneğin, Ho (2006) Süreç Odaklı Yaklaşımının Hong Kong’lu 6. sınıf öğrencilerinin yabancı dilde yazmaya karşı tutumlarını olumlu yönde değiştirdiğini göstermiştir. Ek olarak, bu sonuç anadilde yazmaya karşı tutumu konu alan çalışmalar ile de paralellik göstermektedir. Örneğin, Erdoğan ve Yangın (2014), Süreç Odaklı Yaklaşımın 5. Sınıf öğrencilerinin anadilde yazmaya yönelik tutumlarında anlamlı bir artışa yol açtığını bulmuşlardır. Seban (2012) Süreç Odaklı yazmaya dayanan Yazarlık Döngüsü programının ilkökul 3. sınıf öğrencilerinin anadilde yazmaya karşı tutumlarını anlamlı bir şekilde artırdığını göstermiştir. Tavşanlı, Bilgin, Yıldırım, Rasinski ve Tschantz (2021) tarafından Süreç Odaklı Yaklaşımı temel alarak hazırlanan modüler bir programın uygulanması sonucunda ilkökul 2. sınıf öğrencilerinin anadilde yazmaya karşı tutumlarının arttığı görülmüştür.

Bu çalışmadan elde edilen Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu azalttığı sonucunun, yazma becerisi için önemli bir soruna çözüm bulunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde, Evdash ve Zhuravleva (2020) da yazma tutukluğunu azaltmak için 3 aşamadan oluşan bir öğretim sürecini üniversitede araştırmacı olan 93 Rus katılımcıya uygulamış ve bu sürecin tutukluk düzeyini azalttığını iddia etmişlerdir. Bu üretim süreci; İngilizce karşılıklarından dolayı WOOP şeklinde kısaltılan İste-Ürün-Engel-Plan etkinliğinden, cümle tamamlama, serbest yazma, öykü tamamlama gibi yazma öncesi etkinliklerinin yanı sıra güdüleme, girdi, oluşturma ve izleme etkinliği oturumundan oluşmuştur. Öğretim sürecinin ayrıntılı bir şekilde betimlendiği bu çalışmada çalışma grubunu oluşturan araştırmacılara söz konusu öğretim süreci uygulanmıştır. Uygulama öncesinde veya sonunda katılımcıların yazma tutukluk düzeyleri ölçülmemiştir. Ancak araştırmacılar, katılımcıları süreç içinde gözlemlene yoluyla önerilen modelin yazma tutukluluğunu azalttığını iddia etmişlerdir. Diğer bir deyişle, bu çalışmada bahsedilen öğretim sürecinin tutukluk düzeyini azalttığı herhangi bir ölçüm yoluyla ispatlanmamıştır. Bu çalışmada ise Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisi istatistiksel karşılaştırmalarla gösterilerek Evdash ve Zhuravleva (2020) tarafından yapılan bu çalışma nitel veriler yoluyla desteklenmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında yazma derslerinde Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının kullanılmasının yazma tutukluğunu engelleyerek veya azaltarak yazma başarısını ve kalitesini artıracığı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yazma becerisinde önemli bir sorun olduğu anlaşılan yazma tutukluğuna dair önerilen çözümlerden yola çıkılarak Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğu üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, uygulamadan önce bazen derecesinde görülen yazma tutukluğunun uygulamadan sonra aynı derecede devam ettiği, ancak tutukluk değerinin azaldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında öntest ve sontest verilerinden elde edilen iki tutukluk ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan önemli olması, Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğunu azaltma konusunda etkili olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde, yazma tutukluğu ölçeğinin Tutukluk haricindeki diğer 4 alt bileşeni için de uygulama sürecinden sonra öğrencilerin tutukluk ortalamaları istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde azalmıştır. Bu nedenle Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının yazma tutukluğuna neden olan davranışların çoğunun azaltılmasında da etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışma katılımcılar için yazma tutukluğu sorununun tam olarak çözümlene de azaltılabileceğini göstermiştir. Corbett’in (1998, s. 3) ‘Yazma Tutukluğu öğretim veya psikolojik danışma ile çözülemez’ düşüncesinin aksine katılımcıların yazma tutukluğu düzeyleri öğretim ve uygulama yoluyla azaltılmıştır.

Söz konusu araştırmada alanyazında yazma tutukluğu sorununa çözüm önerisi olarak sunulan birçok teknik arasından sadece Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımının uygulanması araştırmamızın temel sınırlılıklarındandır. Alanyazında önerilen diğer tekniklerin de yazma tutukluğu üzerindeki etkisinin araştırılması yazma becerisindeki önemli bir sorun olan yazma tutukluğunun giderilmesi açısından önemlidir. Bu uygulamanın sadece 46 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilmesi araştırmamızın diğer bir sınırlılığıdır. Dolayısıyla, örneklem grubunun sayıca ve düzeyce genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi sonuçların genelleştirilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdullah, H., Zain, A. M., Ab Wahab, N., Muzhafar, M., Idrus, M. M. ve Ahmad, M. R. W. (2020). A process approach in the teaching of writing: Saving 21st century learners from writer's block. *Universal Journal of Educational Research*, 8(12), 7160-7174.
- Ahmed, S. J. (2019). *An analysis of writer's block: Causes, characteristics and solutions* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kuzey Florida Üniversitesi, Kuzey Florida, ABD.
- Akpınar, F. B. (2007). *The effect of process-oriented writing instruction on writer's block, writing apprehension, attitudes towards writing instruction and writing performance*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Alodwan, T. A. A. ve Ibnian, S. S. K. (2014). The effect of using the process approach to writing on developing university students' essay writing skills in EFL. *Review of Arts and Humanities*, 3(2), 139-155. ISSN: 2334-2935.
- Baker-Brodersen, E. M. (1988). *Writer's block and a cognitive process model of composing: Recent research and implications for teaching* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Iowa State Üniversitesi, Iowa State, ABD.
- Barkaoui, K. (2007). Revision in second language writing: What teachers need to know. *TESL Canada Journal*, 25(1), 81-92. doi: <https://doi.org/10.18806/tesl.v25i1.109>.
- Baştuğ, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yazma eğilimi, tutumu ve yazma tutukluğunun yazma başarısı üzerine etkisi, *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 73-88.
- Bayraktar Balkır, N. ve Zehir Topkaya, E. (2016). *Effects of synectics model on learners' writing skills in tertiary level English class*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Çanakkale OnsekizMart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye.
- Bergler, E. (1950). Does writer's block exist?. *American Imago*, 7(1), 43-54.
- Birk, L. B. (2013). *The sounds of silence: A structural analysis of academic writer's block* (Yayınlanmamış doktora tezi). Boston Üniversitesi, Boston, ABD.
- Boice, R. (1993). Writing blocks and tacit knowledge. *Journal of Higher Education*, 64(1), 19-54. doi: <https://doi.org/10.2307/2959976>.
- Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. White Plains: Addison Wesley Longman.
- Chintamani, C. (2014). Challenges in writing: The writer's block. *Indian J Surg*, 76(1), 3-4. doi: 10.1007/s12262-014-1058-x.
- Corbett, J. (1998). *Narrating difference: A cross-cultural approach to writer's block*. Conference on College Composition and Communication, Chicago, IL. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED420058&lang=tr&site=ehost-live> (Erişim tarihi: 15.02.2021).

- Daze, B. D. ve Ebibi, J. O. (2014). Effect of process approach to writing on senior secondary students' achievement in writing (Plateau Central Senatorial District). *International Journal of Arts and Humanities Bahir Dar-Ethiopia*, 3(4), 47-59. doi: 10.4314/ijah.v3i4.4.
- Erdoğan, O. ve Yangın, B. (2014). Süreç temelli yaratıcı yazma uygulamalarının yazılı anlatıma ve yazmaya ilişkin tutuma etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 438-459.
- Evdash, V. M. ve Zhuravleva, N. N. (2020). Strategies for overcoming university researchers' writer's block. *Higher Education in Russia*, 29 (7), 80-88. doi: <https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-7-80-88>.
- Flaherty, A. (2004). *The midnight disease: The drive to write, writer's block, and the creative brain*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Flower, L. ve Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication*, 32(4), 365-387. doi: <https://doi.org/10.2307/356600>.
- Goldstein, A. A. ve Carr, P. G. (1996). Can students benefit from process writing, *NCES Report*, 3(1), 96-845.
- Graham, S. ve Sandbell, K. (2011). The process writing approach: A meta-analysis. *The Journal of Educational Research*, 104, 396-407.
- Hall, B. A. (1998). *Writer's block: Research, past remediation, and recommendations for future treatment* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). <http://search.proquest.com/docview/304484249?accountid> (Erişim tarihi: 15.02.2021).
- Harmer, J. (2004). *How to teach writing*. London: Pearson Education Limited.
- Healy, L. (2010). Ending writer's block. *Perspectives: Teaching Legal Research and Writing*, 18(2&3), 151-153.
- Ho, B. (2006). Using the process approach to teach writing in 6 Hong Kong primary classrooms. *New Horizons in Education*, 53, 22-41.
- Hsui, V. Y. (1993). Overcoming writer's block: Principles and practices for language classrooms. *Teaching and Learning*, 14(1), 70-77.
- Huston, P. (1998). Resolving writer's block. *Canadian Family Physician*, 44, 92-97.
- Johnstone, A. (1983). The writer's hell: Approaches to writer's block. *Journal of Teaching Writing*, 2(2), 155-165.
- Lachs, J. (2018). The psychology of writer's block (and How to Overcome it). <https://www.opencolleges.edu.au/informed/features/psychology-writers-block-overcome/>. (Erişim Tarihi: 19.11.2022).
- Lee, S. Y. ve Krashen, S. (2003). Writer's block in a Chinese sample. *Perceptual and Motor Skills*, 97, 537-542.
- Lipson, A. ve Perkins, D. N. (1990). *Block: Getting out of your own way*. New York: Lyle Stuart.
- Montague, N. (1995). The process-oriented approach to teaching writing to second language learners. *New York State Association for Bilingual Education Journal*, 10, 13-24.
- Morton, P. G. (2000). Challenging writer's block: How experienced authors make time to write. *AAOHN Journal*, 48(11), 512-514.
- Nelson, V. (1993). *On writer's block*. New York: Houghton Mifflin.

- Onozawa, C. (2010). A study of the process writing approach: A suggestion for an eclectic writing approach. *Research Note*, March 2010, 153-163.
- Oshima, A. ve Hogue, A. (2006). *Writing academic English*. New York: Pearson Education.
- Özbay, M. ve Zorbaz, K. Z. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazma tutukluğu düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *TSA 16*(1), 47-72. doi:10.20296/tsad.68728.
- Peterson, K. E. (1987). *Relationships among measures of writer's block, writing anxiety, and procrastination* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ohio State Üniversitesi, ABD.
- Poff, S. I. (2004). *Regimentation: A predictor of writer's block and writing apprehension* (Yayınlanmamış doktora tezi). <http://search.proquest.com/docview/305121235?accountid> (Erişim tarihi: 15.02.2021).
- Rahilly, M. K. (2004). *Affective, literacy, and cultural influences on the development of English composition skills: Perceptions and experiences of adult ESL students in academic ESL writing programs* (Yayınlanmamış doktora tezi). <http://search.proquest.com/305049445?accountid=16645> (Erişim tarihi: 12.12.2020).
- Rahmat, N. H. (2020). Writer's block for writers: How far is it true?. *Global Journal of Social Sciences Studies*, 6(1), 51-63.
- Reed, P. (1986). *Writer's block: A crisis in business writing* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). California Devlet Üniversitesi, California, ABD.
- Rosa, J. P. O. D. ve Genuino, C. F. (2018). Correlating writer's block and ESL learners' writing quality. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 7(3), 604-612.
- Rose, M. (1980). Rigid rules, inflexible plans, and the stifling of language: A cognitivist analysis of writer's block. *College Composition and Communication*, 31(4), 389-401.
- Rose, M. (1981). *Questionnaire for identifying writer's block (QIWB)*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED236652.pdf> (Erişim tarihi: 13.01.2021).
- Rose, M. (1983). *The cognitive dimension of writer's block*. Conference on Reading Research. California, ABD. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED248527.pdf> (Erişim tarihi: 13.01.2021).
- Rose, M. (1984). *Writer's block: Cognitive dimension*. Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press.
- Salem, A. A. M. S. (2018). Engaging ESP university students in flipped classrooms for developing functional writing skills, HOTS, and eliminating writer's block. *English Language Teaching* 11(12), 177-198. doi: 10.5539/elt.v11n12p177.
- Seban, D. (2012). Yazarlık Döngüsü'nün üçüncü sınıf öğrencilerinin yazmaya karşı, tutum, algı ve yazma becerilerine etkisi [The effect of authoring cycle on third grade students' attitudes towards writing, self-perception and writing ability]. *Education and Science*, 37(164), 147-158.
- Seow, A. (2002). The writing process and process writing. J. C. Richards ve W. A. Renandya (Ed.). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* (ss. 315-320). Cambridge: Cambridge University Press.
- Smeets, S. (2008). *Writer's block as an instrument for remaining in paradise*. www.zeitschrift-schreiben.eu (Erişim tarihi: 20.03.2021).
- Tavşanlı, Ö. F., Bilgin, A., Yıldırım, K., Rasinski, T. ve Tschantz, B. (2021). The effect of a PBWMIP on writing success and attitude toward writing. *Reading & Writing Quarterly*, 37(5), 425-443.

- Tompkins, G. E. (1990). *Teaching writing: Balancing process and product*. Columbus: Merrill Print.
- Voss, M. M. (2003). Building self-belief: A child overcomes writer's block. *Reading & Writing Quarterly*, 19(4), 347-361. doi:10.1080/10573560390226056.
- Widodo, H. P. (2008). Process-based academic essay writing instruction an EFL context. *Bahasa Dan Seni*, 36(1), 101-111.
- Zorbaz, K. Z. (2010). *İlköğretim okulu öğrencilerinin yazma kaygı ve tutukluğunun yazılı anlatım becerileriyle ilişkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Zorbaz, K. Z. (2015). The effect of various variables on university students' writer's block levels. *Anthropologist*, 21(1), 311-322. doi: 10.1080/09720073.2015.11891820.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih: 18.05.2021

No: 9

Suddenness in Hard Work Ethic: “A Fable”, Robert Fox’s Short Short Story*

Çok Çalışma Etiğinde Anilik: Robert Fox’un “A Fable” Adlı Kısa Kısa Hikâyesi

Doç. Dr. Zennure KÖSEMAN¹

Abstract

This article highlights that individuals make sudden decisions in their rushing world that has hard work ethic in itself. Fables have moral lessons as in Robert Fox’s “A Fable” short short story. This article concerns the tendency of hard work ethic to earn money by conforming to the rat-race of living. It analyzes a short short story in which the American Dream is hidden in this rushing world. The reality of the pursuit of American Dream of success is quite different. It does not bring success for everyone all the time. “A Fable” is quite extraordinary: Having the setting of the subway, it depicts the hastiness of working life in which individuals become like a machine to work hard. As they intend to earn their living by working hard, they ultimately aspire to become a wealthy individual. Although this short short story is quite short it has a semantic depth in which there are implicit meanings in the written text. Flowing life on the subway has optimistic outlook. Similar to the other individuals in Manhattan, these individuals pursue the wish of actualizing the myth of the American Dream to have success and become wealthy through their hard work. However, they ultimately notice that they actualize most of the things opposite to the American Dream of success in their lives.

Keywords: Rushing working life, short short story, American dream, sudden determination, hard work ethic

Paper Type: Research

Öz

Bu makale, Robert Fox’un “A Fable” (1986) adlı kısa kısa hikâyesinde olduğu gibi, koşuşturma yaşamı içerisinde yaşayan bireylerin hayatlarında hızlı çalışma düzeninde aniden verilen kararlarının var olduğunu belirtmektedir. Fablların (Hikâyelerin), Robert Fox’un kısa öyküsü “A Fable”da olduğu gibi aktarmak istedikleri ahlaki dersleri vardır. Bu makale, bir kısa kısa öyküyü analiz ederek yaşamın koşuşturma düzenine ayak uydurarak para kazanmayı çalışmanın temeli olarak ele alma eğilimiyle ilgilidir. Bu makale Amerikan Rüyası’nın günlük koşuşturma içinde gizlendiği bir kısa kısa öyküyü incelemektedir. Amerikan Rüyası’nın başarı arayışının gerçekliği oldukça farklıdır: “A Fable” oldukça alışılmadık bir kısa kısa hikâyedir: Hikâyenin geçtiği yer olan yeraltı treni, bireylerin iş hayatlarında çok çalışma yoluyla bir makine haline dönüşlerini anlatır. İnsanlar hayatta geçimlerini çok çalışma yolu ile kazanmayı amaçladıklarından, en sonunda varlıklı bireyler olmayı arzularlar. Bu kısa kısa öykü yeterince kısa olsa da anlam yönünden bir derinliğe sahiptir. İçerisinde ifade edilenden çok ifade edilmeyen şeyleri barındırır. Hızlı akıp giden zaman içerisinde, yeraltı treninde bulunan insanlar iyimser bir bakış açısına sahiptir. Tüm insanlar gibi bu insanlar da çalışma yolu ile başarılı ve zengin olmak için Amerikan Rüyası efsanesini hayatlarında gerçekleştirme arzusu peşine düşmektedirler. Fakat en sonunda hayatları içerisinde gerçekleşmesini umut ettikleri çoğu şeyin Amerikan Rüyası’nın tam tersi yönünde gerçekleştiğinin farkına varırlar.

Anahtar Kelimeler: Yoğun iş hayatı, kısa kısa hikâye, Amerikan rüyası, ani karar verme, çok çalışma etiği

*This article is an extended version of a paper presented at the 14th International IDEA Conference: Studies in English held at Karadeniz Technical University in 2021.

¹Inönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, zennure.koseman@inonu.edu.tr

Atf için (to cite): Köseman, Z. (2023). Suddenness in hard work ethic: “A Fable”, Robert Fox’s short short story. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 827-836.

Makale Türü: Araştırma

Introduction

We accept and welcome, therefore, as conditions to which we must accomodate ourselves, great inequality of environment, the concentration of business, industrial and commercial, in the hands of a few, and the law of competition between these, as being not only beneficial, but essential for the future progress of the race.

Andrew Carnegie, "The Gospel of Wealth"

This article highlights the "single-effect" existence (Özer 2018, p. 15) of hard work in which individuals make their sudden decisions to have happiness in life as reflected by the nameless young boy who goes for the first day of his first job in a subway in Manhattan in Robert Fox's "A Fable." The limited wording short short story has Edgar Allen Poe's Single-Effect Theory basis that has sudden decision in itself. The "single-effect" unity is effective in the whole story (Lowell, 2008, p. 29). Edgar Allan Poe's Single-Effect Theory hints the the most important point in a story or a short short story. It draws the attention of readers on hard work ethic in the rat-race of living. The title is "A Fable" because of the fact that sudden changes happen in it in a very short time like a fable. However, everybody has not comfortable working conditions in the mechanized world as the main character in this short short story. The nameless young boy represents other individuals who pursue the belief of the American Dream of success to have the pursuit of happiness. Yet, the real circumstances in the working life do not have the pursuit of happiness and success all the time. Therefore, this article argues that pseudo happiness in the rushing life is mainly the opposite to hard working conditions in the industrial world. Friedman notes the depth of the stories defining many aspects in the same expressions:

Microstories often do present a single scene or speech, but they are not normally restricted to small static actions: in fact, the typical microstory action is large, with major changes and reversals as the rule rather than the technical impossibility that Friedman expected. Rather than narrowing down steadily from large dynamic actions to tiny static states, the very short story goes through a narrative wormhole beneath a certain length, and the actions narrated pop back out to full size. (Nelles, 2012, 90-91)

As the quotation emphasizes, a single effect is influential in all short short stories and the reading public focuses on that theoretical single effect. The "wormhole" (Nelles 2012: 91) in the short short story hints that there is the depthness underneath what is narrated. This means that the depth of meaning is beneath every word. Such a depthness implies the existence of a poetic language in which there is a wide perspective of meaning.

Robert Fox implicitly criticizes the case of happiness in "A Fable". When individuals like the young boy, the protagonist, in the subway wishes for the actualization of their goals in life, they are unaware of the "great inequality of environment" that Andrew Carnegie specifies in "The Gospel of Wealth" in the epigraph. Although people in the subway, representing the other individuals, seem to be happy in their competitive worlds; they are unconsciou of the hidden difficulty of the working life. They want to work in the competitive world of city to earn money to support themselves in the industrial world. Monotonous working hard conditions is effective in individuals' way of living. When the power is in the hands of a few, other individuals try to earn their living through depending on the probability of opportunities they encounter in their social life to have affluence. The young boy becomes a self-made man through devoting his life to hard work to improve in his life circumstances. He believes in the myth of the American Dream and expects the actualization of his goals through hard work. This

emphasizes that his happiness in his happy utopic world will probably end in his future life. He expects to find the pursuit of happiness in social life:

The American dream, or myth, is an ever recurring theme in American literature, dating back to some of the earliest colonial writings. Briefly defined, it is the belief that every man, whatever his origins, may pursue and attain his chosen goals, be they political, monetary, or social. It is the literary expression of the concept of America: the land of opportunity. This motif has found its voice in such diverse men of letters as William Bradford and Walt Whitman, St. Jean de Crevecoeur and Ralph Waldo Emerson, Thomas Jefferson and Benjamin Franklin. (Pearson, 1970, p. 638)

The young boy believes in the American Dream that considers America as a Land of Promise, because he expects the actualization of the pursuit of happiness in “A Fable.” He’s an optimistic individual who solely believes that the life is settled on the American Dream of happiness. Jim Cullen underlines what American Dream means: Several American dreams shape “American identity from the Pilgrims to the present.” He explains America as a ‘Land of Promise’ (Cullen, 2003, p. 16). This means that when he encounters any pessimist circumstance, he will be frustrated. However, the American Dream, is a nightmare. It is only a myth but not a reality. It does not exist. It only lives in minds. To illustrate, the newcomers encounter many hardships in their lives as reflected in Upton Sinclair’s *The Jungle* in which the wife dies through her birth giving in her working life and the worker husband has many hardships in his hard working conditions. The whole novel is full of pessimist descriptions due to their lack of sanitary accomodations and hard working circumstances. Family members do not have enough time to deal with their family relationships in their lives (Sinclair, 1959, pp. 102-103). Their difficult living circumstances imply that not all individuals have happiness in their working conditions.

1. Theory

In this article, there will be a literary analysis of a short short story. After defining what a fable means, the focus will be on Robert Fox’s “A Fable” characterized as short short story. As individuals expect to have their happiness in their family and working lives, there will be an emphasis for the American Dream of Success. However, because of its being only a myth and the impossibility of its actualization, it will basically be criticized in the article.

2. Findings

At the end of analyzing what a short short story is, it is possible to evaluate that flowing time is influential on individuals’ desicion making. They suddenly give desicions, yet, they become unaware of the mythic structure of the American Dream: They disregard the difficulty of actualizing what is dreamed in real life.

Discussion

American Dream, coined by James Truslow Adams in *Epic of America* in 1931, is a “powerful metaphor of core American values” that are based on the theme of econmic success that necessitates hard work and individual effort (Schneiderman 2017, p. ix). Adams expresses that people from other countries arrive in America because of the existence of riches: coal, iron, silver, and gold (Adams, 2017, p. 6). They have the opportunity for upward mobility and have social order in life. Therefore, the country is the Promised Land for most individuals. The American Dream is a significant metaphor that pulls individuals from various countries to America to have the pursuit of happiness. Coined as American Dream in the Great Depression in the United States, it aspires the dream of success for all individuals to have homeownership and education to have progress in life. Although everyone becomes successful, it encourages all individuals to acquire wealthiness through pursuing the myth of rags-to-riches through hard work ethic. What the American Dream hints is that everyone is equal no matter from which country they are from and have the chance for happiness and livelihood.

The title of the short short story drives researchers to focus on the meaning of the word "fable." As it is defined in *Britannica Encyclopedia*, (<https://www.britannica.com/>) "the fable" means a narrative form that features animals' behaving and speaking as human beings. There is a moral lesson behind its highlighting human follies and weaknesses while mentioning about animals. Moreover, as *Dictionary of Literary Terms* defines, it points a moral lesson at the end (Childs and Fowler, 2005, no pagination). This short short story signifies individuals' being in a rat-race in their lives in which they become like a machine, however, the young boy in this short short story is unaware of unexpected happenings in his working conditions. In this case, the whole short short story is a sudden short story emphasizing how individuals transform in the rat-race of the mechanized living and are accustomed to the flowing time cooperated with materialist living (Yılmaz, 2019, p. 61). Hard work ethic is in most individuals' lives and drives them into difficult working life to earn their living.

Being in the genre of short short story, these stories have several names depending on their word count: "flash fiction," "short-short story" (Asimov, 1992, p. 32), "micro-fiction" (Nelles, 2012, pp. 88-89), "sudden-fiction" (Baxter, 1997, p. 87), "skinny-fiction," and "smoke-long stories" (Shapard-Thomas, 2007, p. 11). In Turkish it is known as "küçük ölçekli kurmaca" (Erden 2002, p. 314). The "Fable" belongs to new sudden fiction type divided into two as "new-sudden fiction" having approximately 1500 words and "flash fiction" having word count from 250 word count up to 750 words (Thomas-Shapard, 2006, p. 12). It is significant that all these short short stories have implicit meanings because of their restricted wording (Tosun, 2014, p. 271). To illustrate, hustling spirit in the routine lives of individuals reflects the tensions that they live in their environment. Hastiness is a sign for sudden unexpected events that people encounter. Shapard and Thomas express the existence of many short short stories in their book related to sudden short short stories. These stories hint the social life having extremely "compressed, highly charged, insidious, protean, sudden, alarming, tantalizing" features and they "confer form on small corners of chaos, can do in a page what a novel does in two hundred" (Shapard, 1986, p. xvi). This emphasizes that they have semantic depthness. As a whole, these stories contain the individuals of the time period. These short shorties fundamentally focus on the chaotic, compressed, and rushing life and intend to convert it to the unfinished type. Therefore, the writers, thereby, are like the living voices of the hastiness of unexpected events (Köseman, 2020, 14). Suddenly occurring events reflect the changing circumstances.

The title of the short story is "A Fable" and the protagonist who is an unknown boy trying to conform to the hasty living of his city. It is like a fabular short short story and invites the reader to acknowledge for its hastiness and unexpected incidents (Korkmaz, 2011, pp. 91-92). Casual restlessness in the target short short story is a hint for complex and hasty lives of individuals. Although the name short short story is quite new, its forms are like the "parable and fable, myth and exemplum" (Shapard, 1986, p. xiv) so that they involve the novels' embodiment within themselves. They concurrently have characters, setting, conflicts, theme, symbols and so on. They are fulfilled with the meanings kept in a novel. They have unity, totality, and a single effect to direct the short short story as a whole. When an individual looks to the first sentence, she/he guesses the end (Özer, 2012, p. 106). The reader evaluates that the first sentence will be followed by several transformative sentences. At the end of sudden changes in the text, there will be an interesting conclusion. This unity in the story reflects comprehensiveness. This implies that the reader has a significant role to comprehend it through several readings.

In addition to defining short short stories with different words, it is substantial to express the real meaning of "sudden fiction" implying unexpected several changes in it. The main character, the young boy, has unexpected decisions so that he actualizes epiphanies in a short subway trip and has sudden wedding proposal to the daughter of a mother on the subway in "A Fable." A sudden decision for marriage is performed on the subway. He imagines about his new

approaching family unit and, therefore, chooses the unknown young girl as his wife. He has the sudden choice of bride. As the young boy is about to have his first day work life, he is, thereby, ready for a new self-recognition by creating a new life for himself: Having his new family unit in a very sudden moment (Koçsoy, 2018, p. 118). Hence, the young boy has an initiation story in his life and plans for a new living. He is in search for an epiphany: a sudden change in his way of living (Özer, 2018, p. 75). It is the time of enlightenment and revelation for the boy to have a new life in that rushing hour in the target short short story.

Following his utopic happy world, the young boy in “A Fable” has the optimistic outlook while observing his environment: Everything seems to be in happiness. Nonetheless, Protestant hard work ethic is utmost issue in their belief for the American Dream of economic success. Individuals concern about how hard they should work to earn money to become happy and wealthy in their lives. In this case, they are aware of the necessity of hard work. Will to work is substantial for all individuals: “In America, wealth and position were to be organized differently— open to every person of talent and hard work. The frontier beckoned to those seeking a new chance. The fabulous wealth of the continent promised abundance for all who were willing to work. It was the natural setting for an ideology of individualism” (Vanneman, 1987, p. 257). Through their individualistic ideology, individuals work hard to earn their living, yet, working conditions would be different contrary to how they expected to be. In this case, different people reflect various explanations of American Dream (Şçudson, 2004, p. 566). Although in the *Declaration of Independence*, there is the item that “all men are created equal” and have “life, liberty and the pursuit of happiness,” (Norton and et al., 1994, p. 165) yet, in real life, the working conditions become hard because of circumstances in factories and industrial sectors. To illustrate, individuals like the young boy, who are under hard working conditions are after their American Dream of success through their Protestant hard work ethic.

This article concurrently searches for how “A Fable,” a short short story, written in 400 words, embodies the implicit aspects in its textual context. Most individuals like the young boy are after their American Dream of success through their Protestant hard work ethic. Although written in 400 words, “A Fable” has got valuable messages in its depth: Individuals have self-reliance and hard work to earn their living and have their individualistic wishes of success and upward mobility for themselves. However, while caring for American Dream, individuals, like the young boy, are unaware about the difficult aspects of working life. Through their hard work, what they aim is to have the pursuit of happiness in their lives. This short short story highlights that human beings try to conform to the rat-race in life by experiencing its hastiness and becoming alienated to each other in their family units. What they care is their hard work ethic in their living environment to become happy and wealthy in life. They have sudden decisions in their lives to reach happiness. To illustrate, the young boy constructs his family unit on the subway by means of his sudden decisions: He abruptly chooses a beautiful young girl to propose marriage. Without having a careful search about the girl’s personal traits, he intends to marry her. He wants to become a self-made man by his sudden marriage choice. Since all individuals are alienated to each other in the rushing hour of social life, most of them feel themselves lonely in their surrounding. Therefore, individuals are lonely to decide about their lives themselves. Since they are helpless in their social living, they want to acquire the pursuit of happiness of the American Dream. Individuals strive hard for self-improvement and become self-made men who prepare for their circumstances themselves in their competitive world. At the end of their hard work, they acquire success from the rags-to-riches policy in which individuals have patience for striving hard in their living standards to earn money. As Henry Bamford Parks states, all individuals accept that money is the center of business life in the industrial world as the young boy becomes very happy in his first day of starting working life in “A Fable.” His life is full of happiness when he is in the state of being accepted for work.

With the transformation of the pioneer into the businessman, money became the principal symbol of success and the main object of ambition. . . . The business classes sought to

prove their strength by the conquest of money, as their ancestors had done by the conquest of the wilderness and judged each other in monetary terms. (Parks, 1959, p. 260)

As the quotation hints, the meaning of success for the boy is the money he will earn. He is happy due to acquiring his mission of acquiring money. He has the voice of identity by means of his Money-earning. Gaining money is regarded as the symbol of success. He can be accepted as a self-made man because of introducing himself to the industrial world. This implies that he has a great transformation in his social life. He devotes himself to working life through pursuing Protestant hard work ethic. The ruling class is happy with the working ethic that organizes the process of working hard. This hints that a hard work ethic is what rulers want in working life. When workers "work all the time like machines they need a place for relief and feel themselves as being humans" (Işık, 2021, p. 101). Their mechanized and monotonous life is needed for the capitalist work that requires an interest in hard working life. Since financial success is significant for the industrial world, "with the help of Puritan work ethic, America –'the land of opportunity'– offers its inhabitants equal chance to achieve their own dreams of 'pursuit of happiness' through hard work, courage and determination" (Koçsoy, 2021, p. 1130). Workers intend to reach the pursuit of happiness in their lives while becoming the means of financial success through their Protestant hard work ethic.

In order to be successful, individuals require money. The ambition for self-improvement necessitates hard work and strength when individuals consider progress for themselves. They struggle hard to become a self-made man: To define it, a successful person is an individual who should direct himself and should have enough working discipline. Moreover, having a historical outlook, "the importance of virtue and passion" is important as it is for Benjamin Franklin, Henry David Thoreau and Frederick Douglas in the late colonial and Early National Periods in American literature to have success. Therefore, Protestant work ethic is essentially a required policy to be a self-made man. As Max Weber states, Protestant work ethic is a highly well-disciplined social action and encourages hard work through becoming thrifty and righteous (quoted in Ashley, 1998, pp. 300-301). As a whole, hard work is the main interest of individuals in self-made success explanations. The individual who acquires becoming self-made man concurrently has the accumulation of wealth. Their self-reliance is the first item of success ethic that has the accumulation of possessions in its center. To acquire achievement in life, work ethic transforms individuals' living circumstances and drives them to construct a family as the young boy does in "A Fable" no matter what the marriage candidates' parents require. In a dialogic construction, the mother wants the possession of the materialistic wishes of a job, a car, a house:

Do you have a car? She asked.

"Not yet," he said. "But I should be able to get one pretty soon. And a house, too."

"A house?"

"With lots of rooms."

"Yet, that's what I expected you to say," she said. She turned to her daughter. "Do you love him?" (Fox, 1986, p. 38)

As the quoted dialogue demonstrates, the mother volunteers to give his daughter to the boy who implies that he has his job beginning, a proper house and a car wish soon. This implies that the parents need especially materialistic things in the target short short story. The young boy expresses in the story his optimistic way of living as "It's my first job, but I'll have my own desk and handle a lot of papers and carry them around in a briefcase, and they will pay well, and I'll work my way up." (Fox, 1986, p. 37). In addition to his marriage proposal, the young boy expresses the girl's parents' needed materialist cases. Here, gaining money is significant for the boy. He becomes the participant of the machine world. He is happy with his new working environment. He conforms to the rushing mechanic world and obeys the orders of the directors in the rushing working system.

“A Fable” can be accepted as poetic because it has meaningfulness in itself: its language flows fluently to finish reading in one sitting. Underneath its poetic language lies various meaningfulness: The short short story has its characterization, plotting, and thematic basis around the single effect of hastiness as Edgar Allen Poe underlines (Özer, 2018, p. 15). Single effect theory is the factor that short short stories, long short stories and novels have. In this case, the unity of effect is effective on the reader’s sensation (Lowell, 2008, p. 29). To illustrate, the hastiness of their lives forces two individuals to get married in “A Fable” in a short process: They have mutual love to each other.

Similar to the young boy in James Joyce’s “Araby,” who is affected from the prevailing darkness of his surrounding and plans to go to a bazaar to refresh himself the young boy is influenced from the rushing atmosphere of the subway in which all passengers expect to actualize their ideals. In the target short short story, the boy intends to have his marriage proposal to a young girl in “The Fable”. The boy in “Araby” has the obsession to be closer to the girl. Likewise, the boy in “The Fable” is in the obsession of getting married to the girl he encounters in the subway. Moreover, the conductor, thereby, suddenly comes to actualize their marriage ceremony and their marriage unit will be actualized in an abrupt period of time. Hence, the conductor abruptly certifies their marriage decision and all the passengers applaud their happiness to congratulate them. So, they have the sudden determination in the rushing hour of the subway to begin for a new life in a very short process. In this case, the young girl provides a sense of beauty for the boy’s imagination in the subway. The young boy is cheerful and happy enough and considers that everybody is happy despite he does not know anybody he encounters in the subway. He is cheerful and feels that he loves all the world so that he will have the first day of his job (Fox 1986, p. 36). His lively appearance reflects that he is full of life and is expectant of the approaching happy days. The short descriptions and the dialogue of the short short story brings forth the effort to be read in one sitting in a short process. Suddenly realized marriage emphasizes the creation of sudden happiness in life no matter whether they may have divorce decision probably in the future:

“Everybody in the car smiled and applauded.”

“Isn’t life wonderful?” the boy asked the mother.

“Beautiful,” the mother said.

The conductor climbed down from between the cars as the train started up and, straightening his dark tie, approached them with a solemn black book in his hand.” (Fox, 1986, p. 38)

Thus, the conductor suddenly performs a marriage ceremony. He will sign the sudden marriage that has a strong love in itself. Yet, before this sudden marriage decision, there is a quite interesting marriage acceptance determination of the mother at the end of real love situation. The girl explains her decision to her mother:

“He’s good and gentle and kind.”

“Are you sure?”

“Yes.”

“Then you really love him.”

“Yes.”

“Are you sure there isn’t anyone else that you might love and might want to marry?”

“No, Mother,” the girl said. (Fox, 1986, p. 38)

The author of the short short stories has the control of writing in unity by deciding the beginning, the development and the conclusion to have an open-endedness that readers find out new conclusions for the story. The author writes about a sudden marriage decision in the

conclusion. Therefore, the writer has the unity of creating the short short story and awakens the readers to be effective for the creation of new different endings. Moreover, the writer hides implicit messages in the story's depth. All the characters in this sudden fiction, the young boy, mother, and the girl, are nameless individuals implying that they accordingly represent the other individuals in their social surroundings. The main thematic basis that lies in the depth of this sudden fiction is the materialist work ethic in the rushing working life. The rat-race of social living forces individuals to earn money to support themselves in life like the young boy in the target short short story. Starting his first day of work life, the young boy intends to become an officer to earn money. Aspiration to earn money leads him to become happy and optimistic in life. Thereby, he wholeheartedly loves all the world. Actually, earning money causes differentiation: Money and work life are in the center of individuals' lives in this case. As a result of his new optimistic outlook toward setting up a new living, the young boy suddenly intends to set up his family. Therefore, the meaning of the young boy's life and his environment change as alive. He intends to have his own new happy family unit. In this case, this article specifies that there is a new sincerity in the young boy's attitude to form his new life in a very short process in the subway.

While deciding to have a family life, the young boy is questioned by the beautiful girl's mother whether he has a job, a house, and a car at the very beginning. This emphasizes that what is required is the money to get along with and the house not to be homeless in his environment. This reflects that materialist cases are needed in forming marriages. The short short story that begins in medias res has a unity in itself. Beginning from the middle implies that there is a monotonous hard living as reflected in the subway. There is the hastiness of hard living conditions in all the environment. The clean shaved young boy is very happy to begin for his new job. Therefore, he is very excited for the following days. His happiness for having his new job hints that individuals become content with their earning.

Conclusion and Suggestions

Since the young boy becomes the participant of the rat-race of working life after his first day working, he begins to earn his life for the pursuit of happiness. He is the one that every family requires. He will earn money and be content with his rushing living circumstances. Having an indefinite characterization of himself, he represents all individuals living in his surroundings and concurrently chooses an indefinite girl to get married. Similar to him, the girl conveys that she will not find anybody else to love and will not want to marry anybody else except him. Therefore, there is sincerity behind their marriage decision: A young boy suddenly comes across a beautiful girl and makes a decision for the sincere ending: The conductor who performs his registrar duty congratulates the marriage he witnesses at the end. Everybody in the subway concurrently applauds and smiles for the happy ending. Lovely endings occur at the end of sudden decisions: The construction of a sudden marriage at the end of hard-working life is the outcome of the short-short story. Readers may have an optimistic outlook for life when the passengers in the subway seem to leave everything behind.

The story is applicable for contemporary subject matters of study, therefore, researchers who will try to focus on the same short short story may revolve around research titles in contemporary period. Short short story interested academicians may find new approaches to study for the same target short short story. They may evaluate how the subway accumulates various people in the same setting and become a subject matter for study. They will also have the chance to express how the rat-race of life influences all individuals to make sudden decisions in the subway setting and write their observations of communal life.

Kaynakça

Adams, J. T. (2017). *The Epic of America*. (1931). New York: Routledge.

- Ashley, D. and D. M. Orenstein. (1988). *Sociological Theory: Classical Statements*. Boston: Aliyn and Bacon.
- Asimov, L. (1992). *100 Great Science Fiction Short-Short Stories*. New York: New American Library.
- Baxter, C. (1997). Anlık Kurmaca. Trans. Taner Karakoç. Adam Öykü. 12, September-October: 85-90.
- Carnegie, A. (1952). The Gospel of Wealth. (1889). *The Gospel of Wealth and Other Timely Essays*. (1900). Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press: 3-50.
- Childs, P. and R. Fowler. (2005). Fable. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. Routledge. Retrieved February 06, 2022, from https://www.uv.es/fores/The_Routledge_Dictionary_of_Literary_Terms.pdf.
- Cullen, J. (2003). *The American Dream: A Short History of an Idea that Shaped a Nation*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Erden, A. (2002). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Fable. *Encyclopedia of Britannica*. Retrieved February 06, 2022 from <https://www.britannica.com/art/fable>.
- Fox, R. (1986). A Fable. *Sudden Fiction: American Short-Short Stories*. Shapard Ed. Utah: Gibbs M. Smith, Inc. Pp. 35-38.
- Işık, S. (2021). The Effects of Capitalist System on Individuals: *The Fool*. *Dumlupınar Univeristy Journal of Social Sciences*. 71: 99-105. Retrieved February 03, 2022, from <http://dergipark.gov.tr/dpusbe>.
- Koçsoy, G. (2018). Küçürek Öyküde Epipfan. *Humanitas International Journal of Social Sciences*. 6(11): 115-127. Retrieved 10 July, 2021 from <http://humanitas.nku.edu.tr>.
- Koçsoy, G. (2021). Anomie in American Business System as an Aftermath of the American Dream: David Mamet's "American Buffalo" and "Glengarry Glen Ross". *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*. 14 (35). 1129-1143. Retrieved February 06, 2022 from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/64867>.
- Korkmaz, R. and M. Deveci. (2011). Fabl ile Küçürek Öykü İlişkisi. *Türk Edebiyatında Küçürek Öykü*. Ankara: Grafiker Yayınları. 61-63.
- Köseman, Z. (2020). The Metafictional Quality of Robert Coover's 'Sudden Story'. *ISPEC 5th International Conference on Social Sciences and Humanities Proceedings Book*. Eds. Elif Hatun Onal and Kılıç Beyli. 219-222. Ankara: ISPEC Publication. Retrieved February 06, 2022, from www.ispeco.org
- Lowell, J. R. (2008). Edgar Allan Poe (1845). *Bloom's Classic Critical Views: Edgar Allan Poe*. Harold Bloom (Ed). New York: Inforbase Publishing. pp. 29-36.
- Nelles, W. (2012). Microfiction: What Makes a Very Short Story Very Short? *Narrative*. The Ohio State University Press. (20):1. January: 87-104.
- Norton, M. B. and et al. (1994). *A People and a Nation: A History of the United States*. New Jersey.
- Özer, S. S. (2012). Kısa Öyküde Mitleştirme Dili. *Dünyanın Öyküsü*. İstanbul: Heyamola Yayınları. 106-112.
- Özer, S. S. (2018). *Çağdaş Kısa Öykü Sanatı ve Politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Parkes, H. B. (1959). *The American Experience*. New York: Random House.

- Pearson, R. L. (1970). Gatsby: False Prophet of the American Dream. *The English Journal*. Vol. 59 (5). Pp.: 638-642+645. Retrieved February 03, 2022, from <https://www.jstor.org/stable/813939>.
- Schneiderman, H. (2017). Introduction. *The Epic of America*. (1931). New York: Routledge. Pp: 9-19.
- Schudson, M. (2004). American Dreams. *American Literary History*. (16): 3. Oxford University Press. Retrieved February, 05, 2022 from <https://www.jstor.org/stable/3568068>.
- Shapard, R. (1986). Introduction. *Sudden Fiction: American Short Short Stories*. Utah: Gibbs Smith.
- Sinclair, U. (1959). *The Jungle*. London: Charles Birchall and Sons, Ltd.
- Tosun, N. (2014). *Modern Öykü Kuramı*. 2. Edition. Ankara: Hece Yayınları.
- Vanneman, R. (1987). The American Dream. *The American Perception of Class*. Philadelphia: Temple University Press. Retrieved February, 01, 2022, from <https://www.jstor.org/stable/j.ctv941wv0.17>.
- Yılmaz, E. B. (2019). *Edebiyat, Şehir, Hafıza: Türk Romanında Hafıza Mekânı olarak Şehir*. İstanbul: Kesit Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

9. Sınıf Lise Matematik Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi

An Investigation of Grade 9 High School Mathematics Questions According to the Revised Bloom Taxonomy

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz ÇELEN¹

Öz

Öğrenciyi merkeze alan aktif öğrenme yöntem ve yaklaşımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Bloom taksonominin üst düzey bilişsel becerileri tam olarak ölçememesi ana nedeni çerçevesinde taksonomi güncellenmiştir. Bu kapsamda ilkokul matematik ders kitaplarındaki ve liselere geçiş sınavındaki soruların yeni taksonomiye uygunluğuna ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmekle birlikte bu anlamda lise düzeyinde yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada 9. sınıf matematik ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme sorularının yeni taksonomiye göre değerlendirilmesine çalışılmış ve bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı'nca ders kitabı olarak onay almış olan 3 tane matematik ders kitabındaki ünite değerlendirme sorularının tümünün yeni Bloom taksonomisine uygunluğu değerlendirilmiştir. İncelenen ünite değerlendirme sorularının, taksonominin bilgi birikimi boyutu ile bilişsel süreç boyutu ile alt ve üst düzey bilişsel beceri basamaklarına göre nasıl dağılım gösterdiği ve alt ve üst düzey bilişsel beceri basamaklarına sorularının dağılımının ders kitabına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamına 506 soru dahil edilmiştir. Araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi ile elde edilmiştir. Soruların dağılımının ders kitabına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ki kare testi ile tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda ders kitaplarında üst bilişsel düzeydeki becerilere yönelik sorulara yer yok denecek kadar az yer verildiği ve üst düzey beceriler bakımından ders kitabına göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ünite değerlendirme sorularına bilişsel bilgi boyutu açısından bakıldığında ise ders kitaplarında en çok uygulama basamağında soru sorulduğu, tüm kitaplardaki ünite değerlendirme sorularının 416'sının uygulama basamağında olduğu, 71 sorunun hatırlama ve 12 sorunun ise anlama basamağında olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenmiş Bloom taksonomisi, matematik eğitimi, program değerlendirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it was tried to evaluate the unit evaluation questions in the 9th grade mathematics textbooks according to the new taxonomy, and in this context, although it is seen that there are studies on the compatibility of the questions in the primary school mathematics textbooks and the high school entrance exam with the new taxonomy, no study has been found at the high school level in this sense. It was tried to determine how the examined unit evaluation questions were distributed according to the knowledge dimension of taxonomy, the cognitive process dimension, and the lower and upper level cognitive skill levels, and whether the distribution of the questions to the lower and higher level cognitive skill levels showed a significant difference compared to the textbook. 506 questions were included in the scope of the research. The data of the research were obtained by the document analysis method, which is one of the qualitative research methods. The chi-square test was used to determine whether the distribution of the questions differed significantly according to the textbook. As a result of the research, it was concluded that there was almost no room for questions about metacognitive skills in the textbooks and there was no significant difference in terms of high-level skills compared to the textbook. When the unit evaluation

¹Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yeliz.celen@amasya.edu.tr

Atf için (to cite): Çelen, Y. (2023). 9. sınıf lise matematik sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 837-848.

questions are examined in terms of cognitive knowledge dimension, it has been observed that the most questions are asked at the application level in the textbooks, 416 of the unit evaluation questions in all books are at the application level, 71 questions are at the remembering level and 12 questions are at the understanding level.

Keywords: Revised Bloom's taxonomy, mathematics education, curriculum evaluation

Paper Type: Research

Giriş

Günümüz dünyasında teknolojik anlamda gerçekleşen değişiklikler ve sosyal hayattaki yenilikler, kişilerin istihdamları için gerekli olan ve bireysel gelişimlerine katkıda bulunan niteliklerin değişmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple bireyler için yeni beceriler kazanmak ve yeni bilgiler edinmek bir gereklilik olmaktadır. Bu noktada bireylerin bu yeni öğrenmelerine cevap veren ve deneyimler elde etmesine sağlayan eğitim faaliyetlerinin önemi artmaktadır.

Bireylerin yaşantılar yoluyla davranışlarında uzun süreli ve kalıcı izli değişmeler gerçekleştirilebilmek için onların bilişsel becerilerini güçlendirmek gerekmekte ve bireyleri eleştirel ve yaratıcı düşünmeye yönlendirmek bir zorunluluk olmaktadır. Birey temel bilişsel becerileri kazandığında bir problem ile karşı karşıya kaldığında problemi doğru olarak anlamakta, çözmek için planlama yapmakta ve akademik olarak ona sunulan bilgiyi hızlı, eğlenceli ve kolay olarak edinebilmektedir. Günümüz eğitim sisteminin en önemli beklentilerinden biri de öğrenenin hem öğrenmenin nesnesi hem de öznesi olduğu öğrenmelerle donanmış olabilmesidir. Bu nedenle de günümüzde sınıflarda kullanılan yapılandırmacı öğrenme ortamları düşünüldüğünde öğreticilerin öğrenenler için farklı düzeylerdeki bilişsel becerileri destekleyecek öğrenme süreç ve ortamları sunduğu, öğrenenlerin ise anlamlı öğrenmeye öncelik tanıdığı görülmektedir (Üredi, Ulum, 2015; 433).

Bireylerin farklı düzeydeki bilişsel becerileri kazanıp kazanmadığını test etmek programla bireye kazandırılmak istenen bilgileri sınıflayarak hedeflerin yazılması iş ve işlemleri ile başlamaktadır. Program geliştirme dinamik bir süreç olup hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Bu sürecin önemli öğelerinden biri de formal eğitim etkinlikleri yoluyla öğrenciye kazandırılması istenilen ve davranış olarak ifade edilebilen özelliklerdir (Demirel, 2015, 95). Hedeflerin genel özellikleri arasında öğrenci davranışına dönüklük, genellik, sınırlılık, açıklık ve uyumluluk, kenetlilik gibi özellikler bulunmaktadır (Ertürk, 1972, 53). Bu anlamda eğitim yaşantılarının planlanmasında hedeflerin önemi büyük olmakla birlikte bu hedeflerin tespit edilmesinde sistematik bir yapılandırmanın sağlanması için 1950-60 yıllarda taksonomiler ortaya çıkmış ve o günden bu yana kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde en yaygın olarak kullanılan taksonomi ise Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

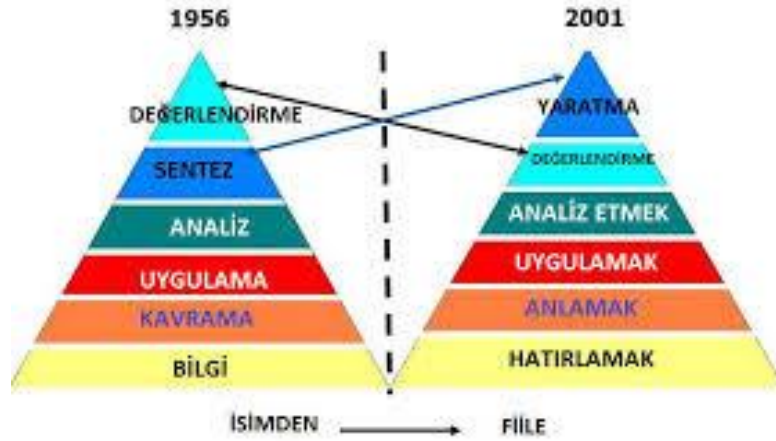
1.1. Bloom'un Revize Edilmiş Taksonomisi

Bloom tarafından 1956 yılında geliştirilen taksonomi bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır (Krathwohl, 2002). Günümüzde ise öğrenciyi merkeze alan aktif öğrenme yöntem ve yaklaşımlarının ortaya çıkmasıyla ve hümanistik psikoloji vurgusu ile birlikte söz konusu taksonominin bazı becerileri tam olarak ölçemediği ana nedeni çerçevesinde taksonomi güncellenmiştir. Bloom'un revize edilmiş taksonomisinin özelliklerine bakıldığında taksonomide bilgi ve bilişsel süreç boyutu olmak üzere iki farkı boyutun olduğu, bilişsel süreç boyutunda olgusal, kavramsal, işlemsel ve üst bilişsel bilginin birey tarafından kullanılabilmesi, bilişsel süreç boyutu kazanımlarının eylem boyutu ifade ettiği gözlemlenmektedir (Yüksel, 2007, Ayvaci ve Türkoğan, 2010; Köğce, Aydın ve Yıldız, 2009;3-4). Güncellenmiş Bloom taksonomisinde eski sınıflamada en alttaki basamak olan bilgi basamağı hatırlama, kavrama basamağı anlama basamağı olarak değiştirilmiştir (Huitt, 2009). Yeni sınıflamada uygulama basamağı yürütme ve gerçekleştirme alt basamaklarına ayrılarak bir eylem ifadesine dönüştürülmüştür. Yine analiz basamağının iki

bileşen arasındaki farklılıkları ortaya koyan ayrıştırma ve karşılaştırma becerilerini ifade eden örgütlenme basamaklarından oluşan eylemsel bir ifadeye dönüştüğü görülmektedir (Tutkun, 2012). Eski taksonomideki sentez ve değerlendirme basamaklarının yeri değişmiş ve sentez basamağı yaratma-creating olarak tekrar atlatılmıştır (Huitt, 2009).

Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi'ne Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Revize edilmiş Bloom taksonomisi

Yenilenmiş taksonomiye göre sınıflamanın bilgi birikimi boyutu olgusal, kavramsal, bilişsel ve üst bilişsel olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır. Bilişsel süreç boyutu ise hatırlama, anlama, uygulama, analiz, değerlendirme ve yaratma olmak üzere altı basamaktan oluşmaktadır. Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilişsel süreç boyutu basamaklarına Tablo 1'de yer verilmiştir.

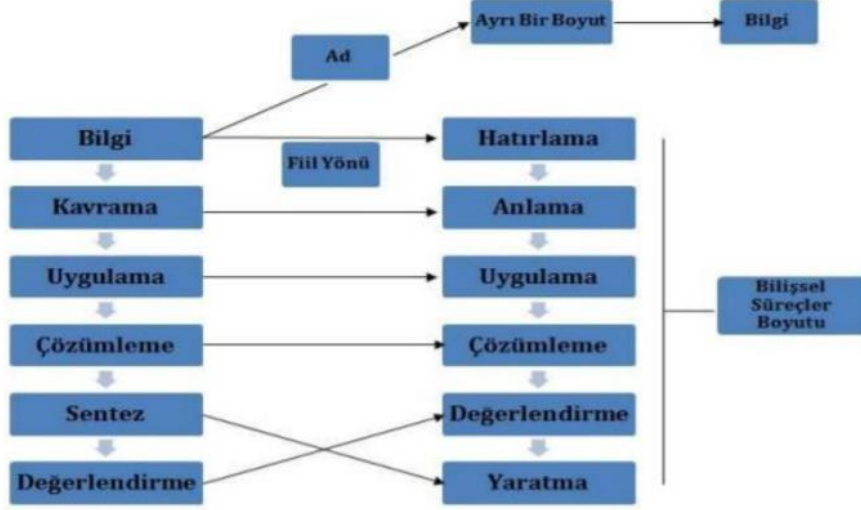
Tablo 1. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilişsel süreç boyutu basamakları

1-Hatırlamak: Uzun süreli bellekten bilgiyi alma 1.1. Tanıma 1.2. Anımsama
2-Anlamak: Sözlü, yazılı ve grafik iletişimi içeren öğretici mesajlardan anlam çıkarma 2.1. Yorumlama 2.2. Örneklendirme 2.3. Sınıflandırma 2.4. Özetleme 2.5. Çıkarım Yapma 2.6. Karşılaştırma
3-Uygulamak. Verilen bir durumda uygun işlemi kullanma veya uygulama 3.1. Yürütme/Yapma 3.2. Gerçekleştirme
4-Analiz etmek: Materyali bileşenlerine ayırma ve parçaların birbiriyle ve materyalin gene yapısı veya amacıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu belirleme 4.1. Ayrıştırma 4.2. Örgütlenme 4.3. İlişkilendirme/Dayandırma
5-Değerlendirmek: Kriter ve standartlara dayalı olarak karar/hüküm verme 5.1. Kontrol etme 5.2. Eleştirme (Kritik etme)
6-Üretmek: Orijinal bir ürün oluşturma veya tutarlı bir bütün oluşturmak için parçaları bir araya getirme. 6.1. Oluşturma 6.2. Planlama 6.3.Hipotez Kurma

Kaynak: Krathwohl, 2002

Eski taksonomiden yenilenmiş taksonomiye geçerken gerçekleştirilen değişikliklere Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Bloom taksonomisi’nde yapılan güncellemeler

Kaynak: Anderson ve Krathwohl, 2014, s.356

Revizyondan sonraki ilk üç alt seviye bir önceki taksonomiyle aynı olup alt düzey düşünme becerilerini içermekte, sonraki üç seviye ise üst düzey düşünme becerileri olarak ifade edilmektedir. Piramitlerin bu şekilde ifade edilmesi tüm faaliyetlerin her zaman birbirini takip eden aşamalardan geçmek sorunda olmaması nedeninden dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştirilenlere göre öğrenme süreci insanın yaratılışına bağlı olarak herhangi bir aşamadan başlatılabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu taksonomi aşamalı bir öğrenme süreci için çok kullanışlı ve uygundur (Utari, Madya, Pustiklat, 2011).

1.2. Öğretim Programlarında Matematik Alanına Yönelik Bilişsel Beceriler

Türkiye’de örgün eğitimde uygulanan eğitim modeli farklı bilgi ve yetkinliklerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde kişilerin ihtiyaç duyacakları ve akademik ya da sosyal hayatlarında kullanabilecekleri yetkinlikler öğretim programlarına yansıtılmaktadır.

Bu kapsamda ortaöğretim matematik programlarımıza yansıtılan ve bireylerden program sonrasında kazanılması istenilen yetkinlerden biri de matematiksel yetkinlerdir. Öğretim programlarında matematiksel yetkinliklerin, bireye karşılaşılabileceği problemlere yönelik olarak farklı düşünme tarzı geliştirebileceği etkinlikler olarak tanımlandığı ve bu etkinliklerle bireylere düşünme ve sunma becerilerinden oluşan matematiksel kodları kullanma beceri ve isteğini kazandırmanın amaçlandığı belirtilmektedir (Meb, 2021).

Matematik ders kitapları da bu öğretim programlarına göre hazırlanmakta ve bu kitaplar hazırlanırken bireylerin hangi bilişsel becerileri, hangi ön koşulluluk ilkesine göre ve hangi yöntemle öğrenecekleri planlanmalıdır. Bu kapsamda ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme sorularının alana özgü terminoloji bilgisini ve özel detay ve öğelerini içerip içermediği, karmaşık ve organize edilmiş sınıflama, kategori ya da genelleme, kuram, model ya da yapıları içerip içermediği, bir matematiksel işlemin nasıl yapılacağına ilişkin algoritma, teknik ya da yöntemleri barındırıp barındırmadığı ve son olarak da bağlamsal ya da koşullu bilgileri bünyesinde bulundurup bulundurmadığı hususunda tespitler yapmak ders kitaplarının program sonunda ulaşılması öngörülen hedeflere ulaşılmasına hizmet eden bir eğitim materyali olup olmadığının da bir göstergesi olacaktır (Tutkun, 2012, 16). Arı’ya göre(2011), programın

etkinlikle uygulanabilmesi için ders öğretim materyallerinde de öğrencilere hangi bilgi, beceri ve tutumun hangi düzeyde kazandırılacağı belirlenmeli ve bu düzey ve birey özelliklerine göre sınıflama yapılması planlanmalıdır (Arı, 2011).

Yurdabakan'a göre (2012) yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yenilik taksonomiye günümüz psikoloji araştırmalarında kendine etkinlikle yer bulan ve bilişsel öğrenme sürecinin en önemli bileşenlerinden olan üst bilişsel bilginin eklenmesidir. Bununla birlikte diğer bilişsel basamaklar da gelişen ve değişen şartlara göre yeniden yapılandırılmış ve basamaklandırılmıştır.

Bloom'un yenilenmiş taksonomisindeki değişiklikler, bilgi, hatırlama ve kavrama basamakları için yapılan kategorilendirilmiş tanımlamalar, bilgi boyutu basamağının eylem ve isim olarak sınıflandırılması sınama durumlarının tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuş, üst düzey düşünme becerileri olarak adlandırılan bilişsel süreç boyutu için kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının sorgulanmasına sebep olmuştur. Özellikle analiz, değerlendirme ve yaratma becerilerinin ölçülmesindeki zorluklar bunu tetiklemiştir (Turgut ve Baykul, 2010, Airasian ve Miranda, 2002). Yeni yaklaşım bilgiyi farklı iki boyuttan oluşan bir yapı olarak tanımlamakta ve bir içerikle ilişkilendirmeden bir birikim olarak değerlendirmektedir (Anderson, 2005; 105).

Yine Pintrich'e göre (2002), yeni taksonomide bilgi boyutuna eklenen bilişüstü düzey öğrenciyi değerlendirme uygulamalarına katma olanağı sunmaktadır. Bu yolla öğrencilere çeşitli görevler verilerek kendi öz bilgisini oluşturmaya imkân tanınmaktadır. Bu uygulamalar sayesinde halihazırdaki ölçme uygulamalarının geçerliliği sorgulanır hale gelmiştir. Anderson (2005) bütün ölçme ve değerlendirme uygulamalarında problemin çözümü için gerekli açıklayıcı bir bilgi ya da senaryo verildiğini belirterek problemin soru kökü ve yanıtlardan oluşan bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Ancak revize edilen taksonomiyle birlikte bilgi boyutunda olgusal bir bilginin hatırlanmasına ilişkin bir hedefin yoklanması durumunda açıklayıcı bilgi ya da senaryoya gerek olmadığını vurgulamaktadır (Anderson, 2005; 112). Buradan yola çıkıldığında yenilenen taksonominin ölçme ve değerlendirme süreçlerine farklılık getirdiği görülmektedir. Bu nedenle halihazırda okutulan ders kitaplarında verilen ölçme ve değerlendirme sorularının yeni taksonomiye uygun olup olmadığının değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Alan yazın tarandığında bu kapsamda ilkökul matematik ders kitaplarındaki soruların ve sbs sorularının yeni taksonomiye uygunluğuna ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmekle birlikte bu anlamda lise düzeyinde yapılan bir çalışmaya rastlanamamıştır (Üredi ve Ulum, 2020; Karaman ve Bindak, 2017; Aktan, 2019). Bu çalışmanın amacı, 9. Sınıf matematik ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme sorularının Bloom taksonomisine uygunluğunun değerlendirilmesidir. Bu amaca uygun olarak,

- İncelenen ünite değerlendirme soruları, yeni taksonominin bilgi birikimi boyutu, bilişsel süreç boyutu ile alt ve üst düzey beceri basamaklarına göre nasıl dağılım göstermektedir?
- Soruların bilişsel beceri düzeylerine göre (alt ve üst) dağılımı ders kitabına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

problemlerine yanıt aranmak istenmektedir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı'nca ders kitabı olarak onay almış olan 3 tane matematik ders kitabındaki ünite değerlendirme sorularının tümünün yeni Bloom taksonomisine uygunluğu değerlendirilmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırmanın amacı 9. Sınıf lise ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma kapsamına 2020-2021 eğitim öğretim yılında liselerde okutulması Talim ve Terbiye

Kurulu Başkanlığı'nca uygun bulunan 3 ders kitabı ve 506 ünite değerlendirme sorusu dahil edilmiştir.

Araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırma verileri bilgi ve bilişsel süreç boyutları açısından değerlendirilerek sınıflama tablosuna yerleştirilmiş ve uzman görüşünden geçirilmiştir. Uzman görüşlerinden sonra sınıflamaya son şekli verilmiş, elde edilen bulguların yüzde ve frekansları alınarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Alt ve üst düzey bilişsel beceri basamaklarına sorularının dağılımının ders kitabına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular ki kare testi yapılarak elde edilmiştir. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde ders kitabı değişkeni kategorik bir değişken olduğundan ders kitabına göre soruların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek için Ki kare testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2002).

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye'de örgün öğretim kapsamında liselerde okutulması Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca uygun bulunan 9. Sınıf ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme soruları oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu ise liselerde 2020- 2021 yılında okutulan 3 farklı 9. sınıf matematik ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme soruları oluşturmaktadır. Aşağıda, Tablo 2'de araştırmanın çalışma grubunun sınıflara göre dağılımı verilmektedir.

Tablo 2. 9. Sınıf ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soru sayısı

Kitap	Mantık ve Önermeler Konusu Soru Sayısı	Kümeler Konusu Soru Sayısı	Denklemler ve Eşitsizlikler Konusu Soru Sayısı	Geometri Konusu Soru Sayısı	Veri Konusu Soru Sayısı
1.Kitap	18	23	113	73	15
2. Kitap	26	39	24	20	34
3. Kitap	20	20	47	19	15
Toplam	64	82	184	112	64

Bu kapsamda Tablo 2'de belirtilen ünite değerlendirme sorularının belirtke tablosuna yerleştirilmesini kolaylaştırmak için araştırmacı tarafından lise matematik dersi öğretim programı kazanımlarına uygun olarak aşağıda verilen anahtar tablo hazırlanmıştır.

Tablo 3. Lise matematik dersi öğretim programına uygun olarak değerlendirme sorularının bilgi boyutu basamaklarına göre sınıflama tablosunda gösterilmesinde yararlanılan anahtar tablo

ANA GRUPLAR	ÖRNEKLER
Olgusal Bilgi	
Bir konuya ait problemleri çözebilmek için gerekli terimleri ve temel bilgileri bilme.	Matematik dersindeki temel bilgi ve kavramları bilme ve tanıma (bileşik önermenin tanımı, ispat, hipotez ve hüküm tanımları) Matematisel sembol ve gösterimleri bilme ve açıklama ($\in, \notin, \emptyset, \{ \}, \subset, \supset, \subseteq, \supseteq, \varnothing, s(A)$ sembollerinin anlamları, $\sin x, \cos x$ gibi trigonometrik terimler)
Kavramsal Bilgi	
Kapsamlı ve bir çok bileşeni olan bir olgunun bu bileşenler arasındaki bağları birlikte hareket ettirme ya da kullanabilme.	Birim çemberin üzerinde trigonometrik oranları göstermek, birim çemberdeki doğrularla bu fonksiyonları eşleştirmek, sayı doğrusu üzerindeki reel sayı aralıklarını işaretleme ya da göstermek.
İşlemsel Bilgi	
Bilinen bir bilgiyi kullanabilme (Bir şeyin nasıl uygulanacağı)	Denklemlerin çözüm kümesini bulma, üçgenlerin açılarıyla ilgili işlemler yapmak.
Üstbilişsel Bilgi	
Kendi bilişinden haberdar olarak onu kullanabilme	Gerçek hayat problemlerine uygun olarak verilen veri gruplarının hangi grafik türü ile verilmesinin daha uygun olduğuna karar vermek.

Araştırmacı tarafından anahtar tablo yapıldıktan sonra lise matematik 9. Sınıf ders kitaplarının ünite değerlendirme soruları taksonominin belirtke tablosuna iki farklı araştırmacı

tarafından yerleştirilmiştir. Soruların birbirinden bağımsız iki uzman tarafından belitke tablosuna yerleştirilmesi sağlanarak soruların doğru ana gruplar altında tanımlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sistematik bir inceleme olduğundan yapılan çalışmanın güvenilirlik çalışması “kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı” hesaplanarak gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bunun için Uzlaşma Oranı=Üzerinde uzlaşılan görüş sayısı/Toplam görüş sayısı formülünden yararlanılarak hesaplanmıştır (Orwin ve Vevea, 2009, 187). Araştırmada soruları gruplamak ya da doğru alt gruplar içinde tanımlamak için lisans eğitimleri matematik eğitimi ve yüksek lisansları da program geliştirme alanı olan iki araştırmacıdan yararlanılmıştır. Bu iki araştırmacının birbirinden bağımsız olarak değerlendirdiği 506 ünite değerlendirme sorusu bilgi ve bilişsel süreç boyutu basamaklarına göre kodlanmış ve uzlaşma oranı 0.80 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmacıdan aynı zamanda soruların kategorik sınıflandırmalarını da verilen sınıflama tablosuna uygun olarak yapmaları istenmiştir. İki araştırmacı arasındaki karşılaştırmalı uyuşmanın güvenilirliğini tespit etmek için kappa sayısı hesaplanmış ve bu oran 0.77 olarak hesaplanmıştır. Kodlama sonrasında uzlaşma sağlanamayan tüm tanımlamaların üzerinde çalışan araştırmacıların fikir birliğine vardıkları görülmüştür.

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz; araştırma için toplanan verilerin, önceden saptanmış temalara göre gruplandırıp yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3. Bulgular

Araştırma sonucunda 9. Sınıf Matematik ders kitaplarında bölüm sonlarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenen Bloom taksonomisine göre boyutlara dağılımını gösteren bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. 9. Sınıf matematik ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenen Bloom taksonomisine göre bilgi ve bilişsel süreç boyutu basamaklarına dağılımı

Ders Kitabı	Süreç Sınıfları	Süreç Alt Sınıfları	f				Toplam	Yüzde
			Ol.	Kav.	İş.	Üst.		
1.Kitap	Hatırlama	Tanıma	6	1			7	1.38
		Anımsama	14	4			18	3.55
	Anlama	Yorumlama		2			2	0.39
		Örnekleme		2			2	0.39
	Uygulama	Sonuç Çıkarma				1	1	0.19
		Yürütme		5	105		110	21.73
	Değerlendirme	Gerçekleştirme		2	97		99	19.56
		Ayrıştırma			1		1	0.19
	Toplam	Eleştirme		2			2	0.39
				20	18	203	1	242
2.Kitap	Hatırlama	Anımsama		5	9		14	2.77
		Örnekleme		3			3	0.59
	Uygulama	Karşılaştırma		2		1	3	0.59
		Yürütme		5	112		117	23.13
	Analiz	Gerçekleştirme			5		5	0.99
		Örgütlenme			1		1	0.19
Toplam				15	127	1	143	28.26
3.Kitap	Hatırlama	Tanıma	12	4			16	3.16
		Anımsama	9	4	3		16	3.16
	Uygulama	Karşılaştırma			1		1	0.19
		Yürütme		10	50		60	11.87
	Analiz	Gerçekleştirme			25		25	4.94
		Ayrıştırma			2		2	0.39
	Toplam	Örgütlenme				1	1	0.19
			21	18	81	1	121	23.91
Genel Toplamlar			41	51	411	3	506	100
Genel Yüzdeler			8.10	10.07	81.24	0.59	100	100

Tablo 4 incelendiğinde ünite değerlendirme sorularının bilgi birikimi boyutunda olgusal, kavramsal ve işlemsel bilgi basamaklarına dağılım gösterdiği görülmektedir. Yine üst bilişsel bilgi basamağında her bir kitapta bir soru olmak üzere toplam 3 soru yer almıştır. Her üç kitapta bulunan 506 ünite değerlendirme sorusunun 41'inin (% 8.10) olgusal bilgi, 51'i (% 10.07) kavramsal bilgi, 411'inin % 81.24) işlemsel bilgi ve 3'ünün (% 0.59) üst bilişsel bilgi basamağında olduğu görülmektedir. Ünite değerlendirme sorularına bilişsel bilgi boyutu açısından bakıldığında ders kitaplarında en çok uygulama basamağında soru sorulduğu görülmektedir. Tüm kitaplardaki ünite değerlendirme sorularının 416'sının uygulama basamağında olduğu, 71 sorunun hatırlama ve 12 sorunun ise anlama basamağında olduğu görülmektedir. Geriye kalan 7 sorunun ise analiz ve değerlendirme basamaklarında olduğu görülmektedir. Çözümleme basamağında olan soruların örgütlenme ve ayrıştırma basamaklarında olduğu, tüm kitaplarda ise sadece 2 sorunun değerlendirme basamağında ve eleştirme alt basamağında olduğu görülmektedir.

Aşağıda örnek ünite değerlendirme sorularına yer verilmiştir.

Örnek soru:

I. $A = \{x \mid -1 < x < 7, x \in \mathbb{N}\}$

II. $B = \{y \mid y > -1, y \in \mathbb{Z}\}$

III. $C = \{z \mid z^2 + 5 = 0, z \in \mathbb{N}\}$

IV. $D = \{t \mid 1 < t < 2, t \in \mathbb{R}\}$

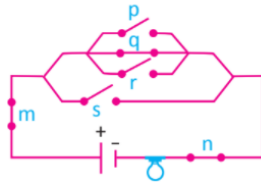
V. $E = \{m \mid m \text{ haftanın bir günüdür.}\}$

Yukarıda verilen kümelerden hangisi ya da hangileri sonlu kümedir?

- A) Yalnız V B) I ve III C) III ve IV
D) I, II ve IV E) I, III ve V

Yukarıdaki soru 9. Sınıf matematikte kümeler konusundaki terimlerden sonlu küme kavramını içerdiğinden ve terminolojiye yönelik bir bilgi sorusu olduğundan bilgi birikimi boyutu açısından olgusal bilgi basamağındadır. Soruda sonlu kümeyle benzer kümeler sorulduğundan bilişsel süreç boyutu açısından benzer bir ifade ya da terimi seçme işlemi söz konusu olduğundan hatırlama basamağındadır.

Örnek soru:

Yukarıda verilen elektrik devresine karşı gelen bileşik önerme aşağıdakilerden hangisidir?

- A) $m \wedge [(p \vee r \vee s) \vee q] \wedge n$
B) $m \wedge [(p' \wedge q \wedge r') \vee s'] \wedge n$
C) $m \vee [(p' \vee q \vee r') \wedge s'] \wedge n$
D) $m \vee [(p' \vee q \vee r') \vee s'] \vee n$
E) $m \wedge [(p' \vee q \vee r) \wedge s'] \wedge n$

Yukarıdaki soru “bir kapalı devreyi ifade eden bileşik önermeyi yazma” ve birlikte işlevini yerine getiren bir yapı içerisindeki temel unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkileri

belirleme niteliği taşıdığından bilgi birikimi boyutlarından kavramsal bilgi basamağında ve “sözlü, yazılı ve grafik iletişimi içeren öğretici mesajlardan anlam çıkarma” söz konusu olduğundan bilişsel süreç boyutu basamaklarından anlama basamağındadır.

Örnek soru:

Bir işyerindeki 5 temizlik görevlisinin günlük temizledikleri yer sayıları ile ilgili bilgiler tabloda verilmiştir.

Bu işyerinde patron en başarılı ve istikrarlı işçiyi aylıkla ödüllendirmek isterse ödülü hangi işçiye vermesi daha uygun olur?

- A) Hasan B) Ayşegül
C) Şerife D) Hatice
E) Kübra

	\bar{X}	Tepe değer	Standart sapma	Ortanca
Hasan	4	6	7	5
Ayşegül	5	7	9	6
Şerife	5	4	8	3
Hatice	6	8	7	7
Kübra	6	4	6	5

Yukarıdaki soru “stratejik bir bilgi” olup belirli bir durumda hangi tür işlem ve bilgilerin kullanılacağına ilişkin bir işlem özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan bilgi birikimi basamaklarından işlemsel bilgi basamağında ve soruda bir bütünü oluşturan yapıların bütünü içinde nasıl bir ilişki içinde olduğu analiz edildiğinden bilişsel süreç boyutu açısından analiz basamağında yer almaktadır.

9. sınıf ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenen Bloom taksonomisinin alt ve üst düzey bilişsel beceri basamaklarına dağılımının ders kitaplarına göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin veriler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. 9. sınıf ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre alt ve üst düzey bilişsel beceri basamaklarına dağılımının ders kitabına göre farklılığı

Değişkenler	Ders Kitabı			X_2	p
	1. Kitap	2. Kitap	3. Kitap		
Alt Düzey Bilişsel Beceri Basamakları	N	239	142	118	
	%	98.76	99.30	97.52	
Üst Düzey Bilişsel Beceri Basamakları	N	3	1	3	3.84
	%	1.24	0.70	2.48	0.518
Toplam	N	242	143	121	
	%	100	100	100	

Ünite değerlendirme soruların, yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bulunan bilişsel beceri boyutunun, alt-üst düzey bilişsel beceri basamaklarına göre dağılımının kitap türüne göre bakılarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçlarına göre beceri düzeyleri arasında kitap türlerine göre anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür.

Tartışma

Araştırmadan elde edilen veriler değerlendirildiğinde lise matematik ders kitaplarının ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisinin bilişsel beceri boyutunu oluşturan hatırlama, anlama ve uygulama basamaklarında olduğu, en çok sorunun uygulama basamağında yer aldığı görülmüştür. Bilgi birikimi boyutunu oluşturan basamaklara göre yapılan araştırma bulgularına göre 9. Sınıf matematik ders kitaplarında olgusal, kavramsal ve işlemsel bilgi basamaklarında daha çok ünite değerlendirme sorusu bulunduğu, üstbilişsel bilgi

basamağında yer alan soruların sayısının sadece 3 tane olduğu görülmektedir. Soruların en çok işlemsel bilgi basamağında ve uygulama basamağının yürütme alanında toplandığı görülmektedir. Taksonominin bilişsel beceri boyutunun alt ve üst düzey becerilere göre dağılımı incelendiğinde üst düzey beceri grubunda daha az sorunun bulunduğu bulgusu ile Ekinci ve Bal'ın (2019) araştırma sonuçları örtüşüklük göstermektedir. Bu araştırmaya göre matematik dersi öğretim programının öğrenme ve alt öğrenme alanlarında yer alan soruların yalnızca "Uygulama" ve "Analiz" basamaklarında olduğu, hatırlama, anlama, değerlendirme ve sentez yapma basamaklarında ise hiçbir soruya rastlanmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çelik, Kul ve Uzun (2019) tarafından yapılan araştırmada sınıf seviyesi arttıkça üst düzey bilişsel becerilere ulaşma konusunda sıkıntılar yaşandığı, bilgi boyutu basamaklarındaki analizine göre, olgusal bilgi basamağındaki kazanımların üst sınıf seviyelerine gidildikçe azaldığı belirlenmiştir. Biber ve Tuna'nın (2017) Ortaokul Matematik Kitaplarındaki Öğrenme Alanları ve Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırmalı Analizine yönelik araştırmalarında çalışmaya tabi tutulan soruların öğrenme alanlarının Bloom'a göre taksonomisi ele alındığında soruların genellikle uygulama ve anlama seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Baki ve Köğce (2009) tarafından yapılan çalışmada sınıf düzeylerinde yapılan değerlendirmelerde farklı program uygulayan liselerde taksonominin farklı seviyelerindeki soruların kullanıldığı, analiz seviyesindeki soruların daha çok Anadolu ve Fen liselerinde kullanıldığı görülmüştür.

Karaman ve Bindak (2017) ilköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile TEOG matematik sorularının yenilenmiş taksonomiye göre sınıflandırdığı çalışmasında söz konusu soruların alt bilişsel becerilere göre yapılandırıldığı ve üst bilişsel becerilere yönelik sorulara çok az derecede rastlanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda bilişsel süreç basamaklarında alt ve üst düzey beceriler bakımından ders kitabına göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bu bulgular ışığında ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme uygulamalarında çeşitlilik sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda özellikle üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek için performans değerlendirme (performance assessment), performansı değerlendirmeye veri toplamak için ise puanlama anahtarı, dereceli puanlama anahtarı (rubrik) ve dereceleme ölçekleri gibi araçlardan ölçme ve değerlendirme uygulamalarında faydalanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yine ders kitaplarında Pısa ve TIMMS gibi uluslararası sınavlarda kullanılan sorulara benzer soruların kullanılmasının; üst bilişsel bilgi basamağında ve çözümlenme, değerlendirme ve yaratma basamaklarında sorulara yer verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Airasian P. W ve Miranda H. (2002). The role of assessment in the revised taxonomy. *Theory Into Practice*, 41(4), 249-254.
- Aktan, O. (2019). İlkokul matematik öğretim programı dersi kazanımlarının yenilenen Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48(1), 15-36. <https://doi.org/10.9779/pauefd.523545>.
- Anderson, L. W. (2005). Objectives, evaluation, and the improvement of education, *Studies in Educational Evaluation*, 32, 102-113.
- Anderson, L. W. ve Krathwohl, D. R. (Eds.) (2014). *Öğrenme öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama: Bloom'un eğitimin hedefleri ile ilgili sınıflamasının güncelleştirilmiş biçimi*. (D. A. Özçelik, Çev.) (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.16916/aded.93992>.

- Arı, A. (2013). Bilişsel alan sınıflamasında yenilenmiş Bloom, Solo, Fink, Dettmer taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 259-290. DOI: 10.12780/UUSB164
- Ayvacı, H. Ş. ve Türkdoğan, A. (2010). Yeniden yapılandırılan Bloom taksonomisine göre fen ve teknoloji dersi yazılı sorularının incelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7, 1, 13-25.
- Büyüköztürk, Ş.(2002). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Pegem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya* (35 Baskı). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Ekinci, O. ve Bal, A. P. (2019). 2018 yılı liseye geçiş sınavı (İgs) matematik sorularının öğrenme alanları ve yenilenmiş bloom taksonomisi bağlamında değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (3), 9-18. DOI: 10.18506/anemon.462717
- Ertürk, S. (1982). Eğitimde “Program” Geliştirme. Ankara: Meteksan.
- Huitt, W. (2009). Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain, *Educational Psychology Interactive*.GA: Valdosta State University. <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cogsys/bloom.html> adresinden erişilmiştir.
- Karaman, M. ve Bindak, R. (2017). İlköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile TEOG matematik sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *Current Research İn Education*, 3(2), 51-65. <https://doi.org/10.9779/pauefd.585602>.
- Köğçe, D. ve Baki, A. (2009). Matematik öğretmenlerinin yazılı sınav soruları ile ÖSS sınavlarında sorulan matematik sorularının Bloom taksonomisine göre karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), ss.70-80. <https://doi.org/10.9779/pauefd.585602>.
- Köğçe, D., Aydın, M. ve Yıldız, C. (2009). Bloom Taksonomisinin revizyonu: Genel bir bakış. *İlköğretim Online*, 8. 3, 1-7.
- Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom’s Taxonomy an overview. *Theory Into Practice*, 41, 4, 212-264.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2022). Ortaokul matematik dersi öğretim programı (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=196> adresinden 13 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Orwin, R.G., & Vevea, J.L. (2009). *Evaluating coding decisions*. In H. Cooper, L.V. Hedges & J.C. Valentina (Eds.), *The handbook of research synthesis and meta-analysis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sedef, Ç., Kul, Ü. ve Çalık Uzun, S. (2018). Ortaokul matematik dersi öğretim programındaki kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18(2), 775-795. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.37322-431437>
- Tuğrul, B. (2002). Bloom'un taksonomik süreçlerine etkileşimci taksonomi açısından bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 267-274.
- Tuna, A. ve Biber, A. (2017). Ortaokul matematik kitaplarındaki öğrenme alanları ve Bloom taksonomisine göre karşılaştırmalı analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 161-174. <https://doi.org/10.17556/erziefd.482751>
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2010). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Pegem Akademi. Ankara.

- Tutkun, Ö.F. (2012), Bloom'un yenilenmiş taksonomisi üzerine genel bir bakış, *Sakarya University Journal of Education*, Sayı 14, 14-21.
- Ulum, H. ve Taşkaya, S. M. (2019). İlkokul 2, 3 ve 4. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 107-118. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2380>
- Utari, R., Madya, W., Pusediklat, K. (2011), Taksonomi bloom Bagaimana M enggunakannya?, Journal: Pusediklat KNPK, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/36777006/766_1-Taksonomi_Bloom.
- Üredi, L., Ulum, H. (2020). İlkokul matematik ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2) , 432-447 . DOI: 10.17860/mersinefd.693392
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdabakan, İ. (2012). Bloom'un revize edilen taksonomisinin eğitimde ölçme ve değerlendirmeye etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 327 -348.
- Yüksel, S. (2007). Bilişsel alanın sınıflamasında (taksonomi) yeni gelişmeler ve sınıflamalar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 5, 3, 479-509.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkçe Eğitimi Alanındaki Yazma Eğitimiyle İlgili Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme

An Investigation of Postgraduate Theses on Writing Education in the Field of Turkish Education

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DEMİREL ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı yazma eğitimi ile ilgili 2015-2021 yılları arasında Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin incelenerek bu tezlerin; kullanılan veri toplama araçlarına, ele alınan değişkenlerine, hedef kitlelerine, çalışma gruplarına/katılımcılarına, araştırma yaklaşımlarına göre dağılımını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu yıllar arasında Türkiye’de Türkçe eğitimi alanında yazma eğitimi ile ilgili yapılan 98 lisansüstü tez betimsel tarama modeline uygun olarak incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre söz konusu yıllar arasında yazma eğitimi ile ilgili yapılan tezlerin büyük bölümünün yüksek lisans tezlerinden oluştuğu ve ana dili olarak Türkçe öğrenenleri hedef aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu tezlerden en çok kullanılan veri toplama araçlarının formlar ve ölçekler olduğu saptanmıştır. Bu formların içerisinde ise en çok kullanılanların görüşme ve kişisel bilgiler formları olduğu görülmüştür. Araştırma bulguları söz konusu tezlerde çalışma grubu/katılımcılar olarak en çok ortaokul öğrencilerinin yer aldığını, ortaokul öğrencilerin ardından ise sırasıyla ilkokul ve üniversite öğrencilerinin yer aldığını göstermiştir. Ayrıca araştırmada söz konusu tezlerde en çok benimsenen araştırma yaklaşımının nicel araştırma yaklaşımı olduğu ve bu tezlerde en çok yer alan bağımlı değişkenlerin sırasıyla yazma becerisi, yazma başarısı, yazma öz yeterliği, yazma tutumu, yazma kaygısı, yaratıcı yazma becerisi, yazma motivasyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada, elde edilen bu bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yazma eğitimi, yazma becerisi, lisansüstü tezler, değişkenler, Türkçe eğitimi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the postgraduate theses related to writing education made in Türkiye between the years 2015-2021. The aim is to reveal the distribution according to the data collection tools used, the variables discussed, target groups, study groups/participants, and research approaches. For this purpose, 98 postgraduate theses related to writing education in the field of Turkish education were examined with descriptive survey model. According to the research findings, it was determined that most of the theses consisted of master's theses and targeted those who learned Turkish as their mother tongue. It was determined that the most used data collection tools among these theses were forms and scales. Among these forms, it was seen that the most used forms were the interview and personal information forms. Research findings showed that secondary school students were the most common participants in the said theses, followed by primary school and university students, respectively. It has been seen the most adopted research approach in these theses is the quantitative research approach. It was concluded that the most common dependent variables in these theses were writing skill, writing success, writing self-efficacy, writing attitude, writing anxiety, creative writing skill, writing motivation. These findings obtained in the research were discussed in the light of the literature and various suggestions were made.

Keywords: Writing education, writing skill, postgraduate theses, variables, Turkish education

Paper Type: Research

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ahmetdemirel@nevsehir.edu.tr

Atf için (to cite): Demirel, A. (2023). Türkçe eğitimi alanındaki yazma eğitimiyle ilgili lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 849-863.

Giriş

Yazma, günlük yaşamda ve akademik başarıda önemli bir yer tutmaktadır. Clark ve Dugdale (2009) yazmanın yalnızca bir eğitim meselesi olmadığını, onun insanların topluma katılmalarına ve ekonomiye katkıda bulunmalarına aracılık eden bir beceri olduğunu ifade etmiştir. Yazma kişinin kendini ifade etmesine yardımcı olmakta, insanları iletişim kurmaya teşvik etmekte ve düşünme becerilerini geliştirebilmektedir (Klimova, 2012). Yazma hayal gücü ve yaratıcılığın ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Yazma eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıkan yazının en önemli özelliklerinden biri kalıcı olması, zamana meydan okuyabilesidir. Bu yönüyle yazma geçmişten günümüze binlerce yıldır medeniyetlerin gelecek nesillere taşınması ve böylece gelişmesi açısından önemli bir yer tutmuştur. Tüm bunlar yazmanın insan hayatında önemli bir yeri olan, insanların hayatlarını kolaylaştıran ve onların kendilerini geliştirmeleri için fırsat sunan bir beceri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yazma becerisi ve bu becerinin geliştirilmesi için yapılan yazma eğitimi, eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde önemli bir yer arz etmektedir. Dolayısıyla geçmişten günümüze kadar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yazma eğitimi alanında pek çok çalışma gerçekleştirilmiş, çeşitli seviyelerdeki öğrencilerin yazma becerilerinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Yazma eğitimi alanında Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların genel olarak iki temel amaç çerçevesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi öğrencilerin yazma düzeylerini, tutumlarını, kaygılarını vb. belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar (Bağcı, 2007; Baki ve Karakuş, 2017; Demir ve Çiftçi, 2019; İşeri ve Ünal, 2012; Öztürk, 2012) diğeri ise çeşitli seviyelerdeki öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmeye veya çeşitli uygulamaların yazma becerisi ve duyuşsal nitelikleri üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik gerçekleştirilen (Beyreli ve Konuk, 2018; Kaya ve Ateş, 2016; Baki ve Feyzioğlu, 2017; Bayat, 2014; Süğümlü, 2020; Uysal ve Sidekli, 2020; Yıldız, 2015) deneysel, yarı deneysel veya eylem araştırması niteliğindeki çalışmalardır. Bu tür çalışmaların dışında bir de yazma eğitimi alanında yapılan çalışmaları çeşitli yönlerden inceleyen (Coşkun, Balcı ve Özçakmak, 2013; Tok ve Potur, 2015; Karagöz ve Şeref, 2020; Temizkan ve Erdevir, 2020; Kemiksiz, 2021) araştırmaların da olduğu görülmektedir. Uyar (2016) gerçekleştirdiği araştırmada yazma becerisi ile ilgili 1990-2015 yılları arasında yapılan tezlerin iki temada yoğunlaştığını ifade etmiştir: Bunlardan biri yazılı anlatımın niteliğini artırmaya yönelik öğretimsel müdahaleler diğeri yazılı anlatımın içeriğini zenginleştirmeye yönelik ön uygulamalardır. Tüm bunlar yazma eğitiminde ve bu alanda yapılan araştırmalarda yazma becerilerini çeşitli yönlerden geliştirme arayışının öne çıktığına işaret etmektedir.

Coşkun, Balcı ve Özçakmak (2013) gerçekleştirdikleri araştırmada Türkiye’de yazma eğitimi alanında 1981-2010 yılları arasında gerçekleştirilmiş 168 lisansüstü tezi incelemiştir. Bu çalışmada yazma eğitimi alanında yazılan tezlerin çoğunluğunun; yüksek lisans tezi olduğu, ilkökul (%32) ve ortaokul öğrencilerinin (%36) yazma becerilerini belirlemeye yönelik olduğu, öğrenci metinlerini yüzeysel ve biçimsel olarak değerlendirdiği görülmüştür. Ayrıca bu araştırmada yazma eğitimi ile ilgili yazılan tezlerin yıllar bazında artış eğiliminde olduğu, yaklaşık dört yüksek lisans tezi çıkarken bir doktora tezi çıktığı, ileriki yıllarda doktora tezlerinde artış beklendiği, tezlerin genellikle öğrenci metinlerini biçimsel ve yüzeysel açılarından değerlendirme eğiliminde olduğu, içerik, yaratıcılık, planlama gibi hususların bu tezlerde göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada tezlerde içerikten çok biçimsel niteliğe önem verilmesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu çalışmada söz konusu yıllar arasında yazılan tezlerin çoğunluğunun (%62,5) beş üniversiteden çıktığı görülmüştür. Bu nedenle araştırmacılar yazma eğitimi alanındaki tezlerin nitelik ve niceliksel olarak artırılması gerektiğini, bu tezlerde lise ve üniversite öğrencilerine de ağırlık verilmesi gerektiğini, biçimsel ve yüzeysel nitelikler yerine yaratıcılığa ve içeriğe odaklanan araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Tok ve Potur (2015) gerçekleştirdikleri araştırmada 2010-2014 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yayınlanan 164 tezi ve 127 makaleyi incelemiştir. Araştırmada yazma eğitimi konusunda söz konusu yıllar arasında yazılan tezlerde en fazla ortaokul öğrencilerinin ardından en fazla ilkokul öğrencilerinin hedef alındığı, nicel araştırmaların nitel araştırmalardan daha çok tercih edildiği, en çok kullanılan desenin tarama modeli olduğu, doktora tezlerinde deneysel araştırmaların ön plana çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca bu araştırmada yazma yöntemlerinin ve farklı türlerde metin yazmaya yönelik çalışmaların ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür. Çalışmada yazmanın daha çok okuma ve ilk okuma ile ilişkilendirilerek ele alındığı belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmacılar yazma eğitiminde teknoloji ve kullanımı ile ilgili çalışmaların yok denilecek kadar az olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle yazma eğitiminde teknolojiyi ve kullanımını ele alan çalışmalara ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir.

Karagöz ve Şeref (2020) Thomson Reuters Web Of Science (WoS) veri tabanında dizinlenen yazma becerisiyle ilgili makaleleri incelemek ve mevcut eğilimler hakkında belirlemeler yapmak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada 5,779 akademik makaleyi analiz etmiştir. Araştırmada Türkçe eğitimi alanında akademik yazma konu alanına ilişkin çalışmaların niceliksel olarak azlığı ifade edilmiştir. Kemiksiz (2021) ise gerçekleştirdiği araştırmada 2005-2020 yılları arasında yazma becerisinin geliştirilmesi için yarı deneysel model kullanılarak hazırlanan lisansüstü tezleri incelemiştir. Araştırmada örneklem gruplarında en çok ortaokul öğrencilerinin yer aldığı, bağımsız değişken olarak yazma yöntem ve tekniklerine sıklıkla yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca bu araştırmada söz konusu tezlerde ön test-son test kontrol gruplu araştırma desenlerinin sıklıkla kullanıldığı, çalışma gruplarının genel olarak 11-40 kişi arasında değiştiği ve uygulamaların genellikle 5-12 hafta arasında sürdüğü tespit edilmiştir. Tüm bu çalışmalardan elde edilen bulgular yazma eğitimi ile ilgili çalışmaların incelenmesiyle çeşitli sorunların ve eksikliklerin tespitinin yapılabildiğini göstermektedir.

Temizkan ve Erdevir (2020) yazılı anlatımla ilgili yüksek lisans tezlerinde kullanılan değişkenleri çeşitli yönlerden değerlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği araştırmada tezlerin problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi başlıklarında değişkenlere çok az yer verildiği, çalışmalarda kullanılan değişkenlerin niçin seçildiklerine ilişkin gerekçelerin açık bir şekilde ifade edilmediği, aynı değişkenlerle ilgili olarak farklı bulgulara ulaşıldığı, değişkenlerle ilgili çok az öneride bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada tezlerin çoğunluğunun tarama modelinde ve yarı deneysel desende tasarlandığı, bu tezlerde cinsiyet ve sosyoekonomik düzey değişkenlerine sıklıkla yer verildiği tespit edilmiştir. Araştırmada ele alınan tezlerde değişkenlerle ilgili bulguların alanyazındaki diğer çalışmaların ulaştığı bulgularla karşılaştırılarak tartışılmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Boyacı ve Demirkol (2018) Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerini incelemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırmada bu tezlerde en fazla ele alınan temel dil becerisinin yazma daha sonra ise okuma olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu araştırmada doktora tezlerinin en çok nitel (%38) daha sonra sırasıyla karma (%33) ve nicel (%22) yaklaşımlar benimsenerek gerçekleştirildiği, bazı tezlerde (%9) ise belirsizliğin olduğu tespit edilmiştir.

Yazma öğretimi ile ilgili çalışmalara yazının kullanıldığı en eski uygarlıklarda bile rastlanmaktadır. Yazıyı kullanan en eski uygarlıklarda bile yazma öğretimi için hazırlanmış kelime kartları görülebilir. Yazma becerilerinin geliştirilmesinde, yazının öğretimi önemlidir (Tolchinsky, 2006: 83-95). Yazının öğretim boyutu üzerinde ise gerçekleştirilen araştırmalar ve bu araştırmalardaki yönelimler belirleyici bir rol oynamaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi yazma eğitimiyle ilgili araştırmalar bu alandaki çalışmaların genel durumu ve gidişatı hakkında araştırmacılara fikir vererek gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sunabilecek niteliktedir. Bu nedenle bu araştırmada yazma becerisi ile ilgili son yıllarda yapılan tezlerin incelenerek bu tezlerin eğilimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmalar incelendiğinde 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerin incelendiği herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yazma eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerde

kullanılan veri toplama araçlarının ve bu tezlerde yer alan bağımlı-bağımsız değişkenlerin ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmada 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yayımlanan lisansüstü tezlere odaklanılmış ve bu tezlerin yıllara, türlere, araştırma yaklaşımına ve hedef kitlelerine göre dağılımı ile birlikte bu tezlerde yer alan değişkenlerin, katılımcılar/çalışma gruplarının, veri toplama araçlarının dağılımları incelenmiştir.

1. Araştırmanın Amacı

Tasarlanan her yeni araştırma, kendisinden daha önce yapılmış olan araştırmalarla bağlantılı olarak şekillenir. Özellikle eğitim alanında yapılan araştırmalarda güncel olanların takip edilmesi önem arz etmektedir (Varışoğlu, Şahin ve Göktaş, 2013). Yazma eğitimi alanında yapılan akademik araştırmalar, öğrenme süreçleri, iletişim biçimleri, düşünce üretimi vb. birçok açıdan bireylere yol gösterici olacaktır (Tok ve Potur, 2015). Yazma, insanoğlunun hayatında önemli bir yeri olan iletişim kurma ihtiyacını karşıladığı temel bir dil becerisidir. Ancak Tağa ve Ünlü (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada yazma eğitimindeki sorunlardan birinin yazma öğretimi ile ilgili çalışmaların takip edilmemesi olduğunu belirtmiştir. Oysa dil becerileri içerisinde önemli bir yer tutan yazma ile ilgili güncel çalışmaların incelenmesi, takip edilmesi önemlidir. Coşkun, Balcı ve Özçakmak (2013) yazma eğitimi alanındaki tezleri yöntem, ölçme araçları, bulgular gibi açılardan inceleyen detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Tüm bunlardan dolayı bu araştırmada yazma eğitimi alanında son yıllarda yapılan lisansüstü tezlerin yöntemleri, kullanılan veri toplama araçları, katılımcıları, ele aldıkları değişkenler gibi yönlerden incelenerek mevcut durumun ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yıllara, türlere, araştırma yaklaşımına ve hedef kitlelerine göre dağılımı nasıldır?
2. 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin ele aldığı bağımlı değişkenlere göre dağılımı nasıldır?
3. 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin ele aldığı bağımsız değişkenlere göre dağılımı nasıldır?
4. 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
5. 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin katılımcı/çalışma grubuna göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

2015-2021 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında yazma eğitimiyle ilgili yapılan lisansüstü tezleri incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımına uygun bir şekilde tasarlanan bu araştırmada betimsel tarama modeline başvurulmuş ve elde edilen veriler doküman analizi tekniği kullanarak analiz edilmiştir. Karasar (2012) tarama modelinin geçmişte veya halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalarda kullanıldığını belirterek bu tür çalışmalarda var olan durumun ortaya konmasının amaçlandığını dolayısıyla onları değiştirme ve etkileme çabası güdülmediğini ifade etmiştir. Doküman analizi ise tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi diğer yöntemlerin kullanılması durumunda ek bilgi kaynağı olarak işe yarayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada doküman analizine başvurulmasının amacı tarama yoluyla elde edilen verilerin analiz edilmesidir.

2.1. Çalışma Grubu/Veri seti

Çalışmada 2015-2021 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında yazma eğitimi ile ilgili hazırlanan 98 tez veri seti olarak kullanılmıştır. Söz konusu tezlere Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) tez merkezi kullanılarak ulaşılmıştır. YÖK tez merkezinden tezlere 2021 yılının aralık ayında erişim sağlanmıştır. Tez merkezi aracılığı ile yapılan taramalar sonucunda 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi alanında yapılmış 135 teze ulaşılmıştır. Bu tezler doküman analizi

tekniki ile incelendikten sonra Türkçe veya yabancı dil/ikinci dil olarak Türkçe eğitimi alanlarında yapılmış tezler kapsamında olmayanlar ($f= 37$) (ikinci dil olarak İngilizce eğitimi vb.) çıkarılmıştır. Sonuç olarak 98 lisansüstü tez araştırma kapsamında veri seti olarak kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen “yayın analiz formu” kullanılmıştır. Bu formun ilk taslağı Çiltaş (2012) tarafından hazırlanan tez sınıflama formundan esinlenilerek araştırmacı tarafından gerçekleştirilen alanyazın taraması sonucunda oluşturulmuştur. Bu formun ilk taslağı oluşturulduktan sonra araştırmacı dışında Türkçe eğitimi alanında çalışan iki alan uzmanının görüşü alınarak forma son hâli verilmiştir. Bu formda tezin adı, yılı, yazarı, konusu, danışmanı, alanı, bağımlı ve bağımsız değişkenleri, hedef kitlesi, yöntemi ve tezde kullanılan veri toplama araçları ile ilgili bilgilerle doldurulması gereken alanlar bulunmaktadır.

Araştırmada kullanılan veri toplama aracının kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla veri toplama aracı olarak kullanılan “yayın analiz formu” Türkçe eğitimi alanından iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Bu forma yönelik uzmanlardan alınan geri bildirimler sonucunda form yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra bu veri toplama aracının güvenilirliğinin sınanması amacıyla form kullanılarak 8 lisansüstü tez iki farklı alan uzmanı tarafından analiz edildikten sonra iki uzmanın analiz sonuçlarının tutarlığı incelenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada verilerin toplanmasında Yükseköğretim Tez Merkezi veri tabanından yararlanılmıştır. YÖK tez merkezi veri tabanında “yazma eğitimi”, “yazma becerisi”, “yazılı anlatım”, “yazma kaygısı”, “yazma motivasyonu”, “yazım”, “yazım ve noktalama”, “yazma”, “yazı” anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Tarama yapılırken YÖK tez merkezi veri tabanında “aranacak alan” seçeneği “tümü” seçeneği işaretlenerek taranmıştır. Bu şekilde yazma eğitimi alanında yapılmış tezlerin başlığında ve özetinde anahtar kelimelerin geçmemesi nedeniyle gözden kaçırılmasının önüne geçmek amaçlanmıştır. Bu şekilde elde edilen tezlerden öncelikle bir veri havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra bu veri havuzundan araştırma amacı kapsamında olmayanlar çıkarılmıştır. Dokümanlara ulaşıldıktan ve bu havuzda yer alan dokümanlar kontrol edildikten sonra Yıldırım ve Şimşek (2013) tarafından önerilen dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve kullanma aşamalarına geçilmiştir. Dokümanların anlaşılması amacıyla öncelikle araştırmacı tarafından bütün dokümanlar tek bir belge içerisinde toplanmış ve gözden geçirilmiştir. Veriler analiz edilirken araştırmacı tarafından geliştirilen yayın analizi formundan yararlanılmıştır. Verilerin analizi gerçekleştirildikten sonra kullanma aşamasına geçilerek veriler tablollaştırılmış ve sunulmuştur.

2.4. Etik Kurul Kararı

Bu araştırma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulunun 25.01.2022 tarih ve 01 sayılı onayı ile gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmada cevap aranan sorular doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci sorusu “2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yıllara, türlere, araştırma yaklaşımına ve hedef kitlelere göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Araştırmanın bu sorusuna ilişkin elde edilen bulgular aşağıda yer alan Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Lisansüstü tezlerin yıllarına, türlerine, araştırma yaklaşımına ve hedef kitlelerine göre dağılımı

Yıllara göre dağılım	N	%
2015	7	7,14
2016	11	11,22
2017	15	15,31
2018	11	11,22
2019	24	24,49
2020	14	14,29
2021	16	16,33
Tez türüne göre dağılım	N	%
Yüksek Lisans	73	74,49
Doktora	25	25,51
Araştırma yaklaşımına göre dağılım	N	%
Nicel	49	50,00
Nitel	23	23,47
Karma	22	22,45
Belirtilmemiş	4	4,08
Hedef kitleye göre dağılım	N	%
Anadili olarak Türkçe öğrenenler	83	84,69
Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler	13	13,27
İki dilli Öğrenciler	2	2,04
Toplam	98	100

Tablo 1 incelendiğinde yazma eğitimi alanında hazırlanan tezlerin sayıca en çok 2019 (N=24) ve 2021 (N=16) yıllarında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yüksek lisans tezlerinin (N=73) doktora tezlerinden (N= 25) yaklaşık üç kat daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca yazma eğitimi alanında yapılan tezlerin çoğunluğunun nicel araştırma yaklaşımı (%50,0) ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna ek olarak bu tezlerde nitel (%23,4) ve karma yaklaşımların da (%22,4) kullanıldığı görülmektedir. Bu tezlerde hangi yaklaşımın kullanıldığı belirtilmeyen (%4) çalışmalar da olduğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde yazma eğitimi alanında yapılan tezlerin genellikle anadili olarak Türkçe öğrenenleri hedef aldığı (%84,6) bununla birlikte yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin (%13,2) yazma becerilerini ele alan tezlerin de olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak iki dilli öğrencileri (%2) hedef alan yazma eğitimi konusunda yapılmış tezlere de nadiren rastlandığı görülmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerde ele alınan bağımlı değişkenler nelerdir? şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen bulgular aşağıda yer alan Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Lisansüstü tezlerde ele alınan bağımlı değişkenler

Bağımlı değişkenler	f	%
Yazma becerisi	25	33,33
Yazma başarısı	11	14,67
Yazma özyeterliliği	8	10,67
Yazma tutumu	8	10,67
Yazma kaygısı	6	8,00
Yaratıcı yazma becerisi	4	5,33
Yazma motivasyonu	3	4,00
Tartışmacı metin yazma becerisi	2	2,67
Yazma özerkliği	1	1,33
Gözden geçirme ve düzeltme becerileri	1	1,33
Üstbilişsel yazma farkındalığı	1	1,33
Bilgilendirici metin yazma becerileri	1	1,33
Küçürek öykü yazma becerileri	1	1,33
Yazılı anlatımdaki aktif kelime serveti	1	1,33
Hikâye yazma becerisi	1	1,33
İkna edici yazma becerileri	1	1,33
Toplam	75	100

Tablo incelendiğinde yazma eğitimi alanında 2015-2021 yılları arasında yazılan tezlerde en çok ele alınan bağımlı değişkenlerin sırasıyla yazma becerisi (%33,3), yazma başarısı (%14,4), yazma öz yeterliği (%10,6), yazma tutumu (%10,6), yazma kaygısı (%8,0), yaratıcı yazma becerişim (%5,3), yazma motivasyonu (%4,0) ve tartışmacı metin yazma becerisi (%2,6) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu yıllar arasında yazma özerkliği, gözden geçirme ve düzeltme becerileri, üstbilişsel yazma stratejileri farkındalığı, bilgilendirici metin yazma becerileri, küçürek öykü yazma becerileri, yazılı anlatımdaki aktif kelime serveti, hikâye yazma becerisi ve ikna edici yazma becerileri gibi değişkenlerin de bağımlı değişken olarak lisansüstü tezlerde yer aldığı görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusu 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerde sıklıkla ele alınan bağımsız değişkenler nelerdir? şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3. Lisansüstü tezlerde ele alınan bağımsız değişkenler

Bağımsız değişkenler	f	%
Demografik değişkenler (yaş, cinsiyet gibi)	35	47,95
Dijital öyküleme	3	4,11
Geleneksel yazma eğitimi	3	4,11
Çok uyaranlı eğitim ortamları	2	2,74
4+1 planlı yazma ve değerlendirme modeli	2	2,74
6+1 analitik yazma ve değerlendirme modeli	1	1,37
Üstbilişsel yazma stratejileri eğitimi	1	1,37
Ses temelli cümle yaklaşımı	1	1,37
Sentez metin yazmaya yönelik düzenlenen eğitim	1	1,37
Proje tabanlı öğrenme yaklaşımı	1	1,37
Planlama ve yazma stratejileri öğretimi	1	1,37
Öz düzenleme dayalı yazma eğitimi	1	1,37
Örnek olay inceleme yöntemi	1	1,37
Okul öncesi eğitim	1	1,37
Küçürek öykü temelli yazma eğitimi	1	1,37
Kuantum yazma tekniği	1	1,37
Kelime ağı yöntemi	1	1,37
Karikatürle yazma çalışmaları	1	1,37
Okula başlama yaşı	1	1,37
Grup olarak yazma tekniği	1	1,37
Görsel destekli yazma etkinlikleri	1	1,37
Dört kare yazma yöntemi	1	1,37
Çocuğa göre yapılandırılmış Türkçe eğitimi ortamı	1	1,37
Alternatif dinleme izleme materyalleri	1	1,37
Türkçe öğretim programındaki yazma etkinlikleri	1	1,37
Akran etkileşimine bağlı yazma etkinlikleri	1	1,37
Mevcut programa göre öğretim	1	1,37
5 E öğrenme modeli	1	1,37
İşbirlikli öğrenme	1	1,37
Çevrimiçi işbirlikli yazma	1	1,37
Kümeleme yöntemi	1	1,37
Akran geri bildirim	1	1,37
Akran destekli yazma	1	1,37
Toplam	73	100

Tablo incelendiğinde söz konusu 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerde en sık kullanılan bağımsız değişkenlerin sırasıyla yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler (%47,9), dijital öyküleme (%4,1), geleneksel yazma eğitimi (%4,1), çok uyaranlı eğitimi ortamları (%2,7) ve 4+1 Planlı Yazma ve Değerlendirme Modeli (%2,7) olduğu görülmektedir. Bununla 6+1 Analitik Yazma ve Değerlendirme Modeli, üstbilişsel yazma stratejileri eğitimi, ses temelli cümle yaklaşımı, sentez metin yazmaya yönelik düzenlenen eğitim, proje tabanlı öğrenme yaklaşımı, planlama ve yazma stratejileri öğretimi, öz düzenlemeye dayalı yazma eğitimi, örnek olay inceleme yöntemi, okul öncesi eğitim, küçürek öykü temelli yazma eğitimi, kuantum yazma tekniği, kelime ağı yöntemi, karikatürle yazma

çalışmaları, okula başlama yaşı, grup olarak yazma tekniği, görsel destekli yazma etkinlikleri, dört kare yazma yöntemi, çocuğa göre yapılandırılmış Türkçe eğitimi ortamı, alternatif dinleme izleme materyalleri, Türkçe öğretim programındaki yazma etkinlikleri, mevcut programa göre öğretim, 5E öğrenme modeli, işbirlikli öğrenme, çevrimiçi işbirlikli yazma, kümeleme yöntemi, akran geri bildirim, akran destekli yazma gibi değişkenlerin de söz konusu lisansüstü tezlerde bağımsız değişken olarak yer aldığı görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü sorusu “2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 4. Lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları

Veri toplama araçları	f	%
Anketler	5	2,92
Günlükler		
Araştırmacı günlükleri	4	2,34
Öğrenci günlükleri	4	2,34
Toplam	8	4,68
Envanterler	1	0,58
Formlar		
Görüşme formları	20	11,70
Kişisel bilgiler formları	16	9,36
Öğretici değerlendirme formları	8	4,68
Uzman görüşü formları	2	1,17
Yazma formları	2	1,17
Öz değerlendirme formları	2	1,17
Akran değerlendirme formları	1	0,58
Öğrenci tanıma formları	1	0,58
Puanlama formları	1	0,58
Toplam	53	30,99
Kontrol listeleri	3	1,75
Rubrikler (Dereceli puanlama anahtarları)	19	11,11
Testler	9	5,26
Yazılı anlatım kâğıtları	12	7,02
Ölçekler		
Yazma öz yeterlikleri ile ilgili ölçekler	8	4,68
Yazma tutumu ile ilgili ölçekler	8	4,68
Yazma kaygısı ile ilgili ölçekler	6	3,51
Yazma motivasyonu ile ilgili ölçekler	3	1,75
Yazmayı değerlendirme ile ilgili ölçekler	20	11,70
Diğer	7	4,09
Toplam	52	30,41
Belirsiz	9	5,26
Toplam	171	100

Tablo 4 incelendiğinde 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yazılan tezlerde en çok kullanılan veri toplama araçlarının formlar (%30,9), ölçekler (%30,4) ve rubrikler (dereceli puanlama anahtarları) (%11,1) olduğu görülmektedir. Formların içerisinde ise en çok kullanılanların görüşme formları ve kişisel bilgiler formları olduğu görülmektedir. Ölçeklerin içerisinde ise en çok kullanılanların yazmayı değerlendirme ile ilgili ölçekler ve yazma öz yeterliği, yazma tutumu ve kaygısı gibi duyuşsal nitelikleri hedef alan ölçekler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu tezlerde anketlerin, günlüklerin, envanterlerin, kontrol listelerinin ve testlerin de veri toplama aracı olarak yer aldığı görülmektedir. Burada önemli bir husus yazma eğitimi konusunda yazılan bu tezlerin bir kısmında veri toplama araçları başlığı altında yazılı anlatım kâğıtlarına yer verilirken bir kısmında yazılı anlatım kâğıtlarını değerlendirmek için kullanılan rubriklere veya ölçeklere yer verilmesi bir kısmında ise her ikisine de (hem yazılı anlatım kâğıtlarına hem de rubrik veya ölçeklere) yer verilmesidir. Bazı çalışmalarda ise veri toplama araçlarında belirsizlik vardır. Bu çalışmalarda öğrencilerin yazılı anlatım kâğıtları değerlendirildi gibi ifadeler kullanılarak bu değerlendirmelerin neye göre, nasıl yapıldığı ile ilgili bilgilere yer verilmemiştir.

Araştırmanın beşinci sorusu “2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan tezlerin çalışma grubuna/katılımcına göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5. Lisansüstü tezlerin çalışma grubuna/katılımcılarına göre dağılımı

Çalışma Grubu/Katılımcılar	f	%
Lise öğrencileri	4	4,08
Ortaokul öğrencileri	43	43,88
Suriyeli ortaokul öğrencileri	1	1,02
Veliler	1	1,02
Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler	14	14,29
Özel gereksinimli bireyler	1	1,02
Öğretmenler	2	2,04
Üniversite öğrencileri	11	11,22
Üniversite, lise ortaokul karışık	1	1,02
İki dilli öğrenciler	2	2,04
İlkokul öğrencileri	18	18,37
Toplam	98	100

Tablo 5 incelendiğinde yazma eğitimi konusunda 2015-2021 arası yazılan tezlerde çalışma grubu/katılımcı olarak en fazla yer alanların sırasıyla ortaokul öğrencileri (%43,8), ilkokul öğrencileri (%18,3) yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler (%14,2) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu lisansüstü tezlerde üniversite öğrencilerine (%11,2), lise öğrencilerine (%4,8), Suriyeli ortaokul öğrencilerine (%1), velilere (%1), özel gereksinimli bireylere (%1), öğretmenlere (%2) ve iki dilli öğrencilere (%2) de katılımcı/çalışma grubu olarak yer verildiği görülmektedir.

Tartışma

Araştırma bulgularına göre 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin çoğunluğu yüksek lisans tezidir (%74,4) ve nicel araştırma yaklaşımı ile (%50) tasarlanmıştır. Coşkun, Balcı ve Özçakmak, (2013) tarafından yapılan çalışmada da 1981-2010 yılları arasında yazma eğitimi alanında yayımlanan yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine oranla nicelik olarak fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada elde edilen bulgularla uyumlu bir biçimde Tok ve Potur (2015) gerçekleştirdikleri çalışmada 2010-2014 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yayımlanan tezlerde nicel araştırmaların nitel araştırmalardan daha çok tercih edildiğini belirtmiştir. Bu araştırma verileri de yazma eğitimi alanında 2015-2021 yılları arasında yazılan lisansüstü tezlerde nicel araştırmaların nitel araştırmalardan daha çok tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak bu çalışmada elde edilen bulgular karma araştırma yaklaşımının söz konusu tezlerde en az tercih edilen araştırma yaklaşımı olduğunu göstermektedir. Ancak Creswell (2008) karma yöntem araştırmalarında nitel ve nicel desenlerin her ikisinin de avantajlarından yararlanılabileceğine, böylece ayrıntılı ve güvenilir verilere ulaşılabileceğine işaret etmiştir. Bu nedenle yazma eğitimi konusunda hazırlanan tezlerde karma yöntem desenlerinin kullanımının yaygınlaştırılması her iki yaklaşımın avantajlarının kullanılarak daha detaylı ve güvenilir verilerin elde edilebilmesi açısından yararlı olabilir.

Araştırmada elde edilen bulgular 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin bazılarında araştırma yaklaşımının ve kullanılan veri toplama araçlarının açıkça belirtilmediğini göstermektedir. Benzer şekilde Boyacı ve Demirkol (2018) Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerini incelemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada doktora tezlerinin en çok nitel (%38) daha sonra sırasıyla karma (%33) ve nicel (%22) yaklaşımlar benimsenerek gerçekleştirildiğini, bazı tezlerde (%9) ise belirsizliğin olduğunu tespit etmiştir. Yöntem bölümünde yer alan unsurlar çalışmanın anlaşılmasını sağlayacak önemli bilgilerdir (Büyüköztürk vd., 2016). Dolayısıyla bu tezlerde başvuru araştırma yaklaşımı, kullanılan veri toplama araçları gibi yöntem bölümü içerisinde yer verilen unsurların açıkça ifade edilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte çalışmada elde edilen

bulgular söz konusu tezlerin büyük bir çoğunluğunun (%84,6) ana dili olarak Türkçe öğrenenleri hedef aldığını göstermiştir. Ayrıca bulgular söz konusu lisansüstü tezlerde yabancı dil/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenleri veya iki dilli öğrencileri hedef alan çalışmaların oranının (%15) oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde yazma eğitimi alanında yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlere ve iki dilli öğrencilere yönelik araştırmaların artırılması yararlı olabilir.

Araştırma bulgularına göre 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerde en sık yer verilen bağımlı değişkenler sırasıyla yazma becerisi, yazma başarısı, yazma öz yeterliği, yazma tutumu, yazma kaygısı ve yaratıcı yazma becerisidir. Bununla birlikte araştırma bulguları 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerde en sık yer verilen bağımsız değişkenlerin yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey gibi demografik değişkenler olduğunu göstermiştir. Temizkan ve Erdevir (2020) de yazılı anlatımla ilgili yüksek lisans tezlerinde kullanılan değişkenleri çeşitli yönlerden değerlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada tezlerde cinsiyet ve sosyoekonomik düzey değişkenlerine sıklıkla yer verildiğini ancak tezlerin çoğunda değişkenlerin seçilme gerekçelerine yer verilmediğini belirtmiştir. Bu araştırmanın bulguları ise söz konusu tezlerde aynı değişkenlerin sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla gelecekte yapılacak tezlerde basmakalıp değişkenler yerine bilimsel çalışmaların bulguları doğrultusunda özenle seçilmiş değişkenlerin tercih edilmesine özen gösterilmesi yararlı olacaktır. Örneğin okuma ile yazma gibi dil becerileri arasındaki ilişkiler birçok kaynakta (Aulls, 1985; Bazerman, 1980; Fitzgerald ve Shanahan, 2000) dile getirilmiştir. Bu yönüyle söz konusu çalışmalarda cinsiyet, yaş, ekonomik düzey gibi değişkenlerin yanında kitap okuma alışkanlığı, yazma ilgi ve isteği, teknoloji kullanımı gibi farklı değişkenlere yer verilmesi yararlı olabilir.

Araştırma bulguları 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerde en sık kullanılan veri toplama araçlarının sırasıyla formlar, ölçekler ve rubrikler olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular formlar içerisinde en çok kullanılanların görüşme, kişisel bilgiler ve değerlendirme formları olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ölçeklerde ise yazmanın duyuşsal niteliklerini hedef alan ölçeklerin ve yazma başarısını ve performansını değerlendirmeye yönelik ölçeklerin ön plana çıktığı görülebilmektedir. Ölçme ve değerlendirmede sürece ağırlık verilmesi ile birlikte farklı nitelikte ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Kösterelioğlu ve Çelen, 2016). Yapılandırmacı yaklaşım öğrencileri yaparak yaşayarak öğrenen ve süreçte aktif rol olan katılımcılar olarak görmekte ve bu açıdan değerlendirmede de yalnızca ürüne değil sürece de önem verilmesini benimsemektedir. Öğrenciler tamamlayıcı ölçme değerlendirme araçlarıyla sürece katılma ve performansa göre değerlendirmeye tabi tutulmalıdır (Göçer, Arslan ve Çaylı, 2017). Aktif öğrenci katılımını sağlamak ve yazma performansına yönelik bir değerlendirme gerçekleştirebilmek için öz gelişim dosyaları (portfolyolar), akran ve öz değerlendirme formları, gözlem formları, öğrenci günlükleri gibi alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarının da yazma eğitimi konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda kullanılması faydalı olacaktır.

Araştırma bulguları 2015-2021 yılları arasında yazma eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerde sırasıyla en sık ortaokul ve ilkokul öğrencilerinin çalışma grubu/katılımcı olarak yer aldığını göstermektedir. Tok ve Potur (2015) da yazma eğitimi alanında yapılan akademik çalışmaları incelediği çalışmada hedef kitle bakımından en çok ortaokul ve ilkokul öğrencilerine yer verildiğini belirtmiştir. Ayrıca Kemiksiz (2021) de gerçekleştirdiği çalışmada 2005-2020 yılları arasında yazma becerisinin geliştirilmesi için yarı deneysel model kullanılarak hazırlanan lisansüstü tezleri incelediği çalışmada söz konusu tezlerin örneklem gruplarında en çok ortaokul ve ilkokul öğrencilerinin yer aldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Coşkun, Balcı ve Özçakmak (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada yazma eğitimi alanında 1981-2010 yılları arasında yayımlanan tezlerin çocuğunun ilkokul (%32) ve ortaokul öğrencilerinin (%36) yazma becerilerini belirlemeye yönelik olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yazma eğitimi ile ilgili hazırlanacak tezlerde üniversite öğrencileri, lise öğrencileri,

özel gereksinimli öğrenciler, öğretmenler gibi üzerinde daha az çalışma yapılmış olan farklı katılımcı/çalışma gruplarının yer aldığı çalışmaların artırılması yararlı olabilir.

Araştırma bulgularına göre yazma eğitimi alanında 2015-2021 yılları arasında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerde bağımsız değişken olarak en çok yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler yer almaktadır. Bununla birlikte genellikle bu tezlerin bağımlı ve bağımsız değişkenleri içerisinde dijital öykülemenin (f=3), çok uyaranlı eğitim ortamlarının (f=2), alternatif dinleme izleme materyallerinin (f=1) dışında teknolojiyle bağlantılı değişkenlere yer verilmediği görülmektedir. Uyar (2016) da gerçekleştirdiği araştırmada 1990-2015 yılları arasında Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerden hareketle yazma becerisini geliştirmeye yönelik araştırmaların bir sentezini yapmayı amaçlamıştır. Bu araştırmada yazma becerine yönelik tezlerin dört temel noktada odaklandığı belirlenmiştir. Bunlar; yazılacakları zenginleştirmek için yapılan ön çalışmalar, öğretimsel uygulamalar, ölçme ve değerlendirme çalışmaları ve teknoloji kullanımınıdır. Bu çalışmada yazma eğitiminde teknolojinin daha verimli ve daha etkin kullanımına ilişkin araştırmalara ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Yürektürk ve Coşkun (2020) Türkçe öğretiminde kullanılacak materyallerin dört temel dil becerine katkı sağlayacak şekilde hazırlanması ve teknoloji yardımıyla işlevsel hâle getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yazma eğitimi alanında yapılacak çalışmalarda teknoloji kullanımını ele alan çalışmaların artırılması diğer alanlarda olduğu gibi yazma eğitimi alanında da önem arz etmektedir.

Sonuç

Araştırma sonuçları yazma eğitimi alanında yazılan lisansüstü tezlerde öz ve akran değerlendirme formları, öğrenci gelişim dosyaları (portfolyolar), gözlem formları gibi süreç temelli yaklaşımda kullanılabilir ölçme ve değerlendirme araçlarının sık kullanılmadığını göstermektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçları yazma eğitimi alanında yazılan tezlerde katılımcı olarak ortaokul ve ilkokul öğrencilerine sıklıkla yer verildiğini gösterirken; lise öğrencilerine, üniversite öğrencilerine, öğretmenlere ve özel gereksinimli bireylere daha az yer verildiğini göstermiştir. Ayrıca bulgular ve ilgili alanyazın Türkiye’de yazma eğitimi alanında yapılan çalışmalarda teknolojiye ve ölçme değerlendirmeye gereken önemin verilmediğine işaret etmektedir. Bunlara ek olarak araştırma sonuçları yazma eğitimi alanında 2015-2021 yılları arasında yazılan lisansüstü tezlerde karma araştırma yaklaşımının en az tercih edilen araştırma yaklaşımı olduğunu göstermiştir. Oysa Creswell (2008) karma yöntem araştırmalarında nitel ve nicel desenlerin her ikisinin de avantajlarının kullanılarak detaylı ve güvenilir veriler elde edilebileceğini belirtmiştir.

Öneriler

Gelecekte yazma eğitimi alanında yapılacak çalışmalarda öz ve akran değerlendirme formları, öğrenci gelişim dosyaları (portfolyolar), gözlem formları gibi süreç temelli yaklaşımda kullanılabilir alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarından yararlanılması ölçme ve değerlendirmede sürecin de göz önünde bulundurulabilmesi ve daha güvenilir ölçme ve değerlendirme uygulamalarının yapılabilmesi açısından faydalı olacaktır.

Gelecekte yazma eğitimi alanında yapılacak çalışmalarda lise öğrencileri, üniversite öğrencileri, öğretmenler gibi daha az yer verilen çalışma gruplarına/katılımcılara da yer verilmesi yararlı olabilir.

Yazma eğitiminde teknolojiye ve ölçme değerlendirme uygulamalarına odaklanan az sayıda çalışma olması dikkat çekmektedir. Bu nedenle yazma eğitiminde teknoloji kullanımına ve ölçme değerlendirmeye odaklanan araştırmaların gerçekleştirilmesi alanyazına katkı sunabilir.

Yazma eğitiminde yapılan araştırmalarda karma araştırma desenlerinin tercih edilmesi nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının her ikisinden de faydalanılarak daha detaylı ve güvenilir bulgular elde edilmesi açısından yararlı olabilir.

Kaynakça

- Aulls, M. W. (1985). Understanding the relationship between reading and writing. *Educational Horizons*, 64(1), 39-44.
- Bağcı, H. (2007). Türkçe öğretmen adaylarının yazılı anlatıma ve yazılı anlatım dersine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 21, 29-61.
- Baki, Y. ve Feyzioğlu, N. (2017). Dijital öykülerin 6. sınıf öğrencilerinin öykü yazma becerilerine etkisi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 686-704.
- Baki, Y. ve Karakuş, N. (2017). Öğretmen Adaylarının Yazmaya İlişkin Algıları ve Yazma Sürecinde Karşılaştıkları Güçlükler: RTEÜ Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 573-593.
- Bayat, N. (2014). Sürece dayalı yazma yaklaşımının yazma başarısı ve kaygısı üstündeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1123-1141.
- Bazerman, C. (1980). A relationship between reading and writing: The conversational model. *College English*, 41(6), 656-661.
- Beyreli, L. ve Konuk, S. (2018). Altıncı sınıf öğrencilerinin ikna edici yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 43(193), 181-215.
- Boyacı, S. ve Demirkol, S. (2018). Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 512-531.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PEGEM Akademi Yayıncılık.
- Clark, C., ve Dugdale, G. (2009). Young People's Writing: Attitudes, Behaviour and the Role of Technology. *National Literacy Trust*.
- Coşkun, E., Balcı, A. ve Özçakmak, H. (2013). Trends in writing education: An analysis of postgraduate theses written in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1526-1530.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. USA: Pearson Education Inc.
- Çiltaş, A. (2012). 2005-2010 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye'de yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının içerik analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 211-228.
- Demir, S., ve Çiftçi, Ö. (2019). Türkçe öğretmen adaylarının yazma kaygısı düzeyleri ve nedenleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(4), 2215-2239.
- Fitzgerald, J., ve Shanahan, T. (2000). Reading and writing relations and their development. *Educational Psychologist*, 35(1), 39-50.
- Göçer, A., Arslan, S. ve Çaylı, C. (2017). Türkçe eğitiminde öğrenci gelişim durumunun belirlenmesinde süreç temelli tamamlayıcı ölçme değerlendirme yöntem ve araçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 263-292.
- İşeri, K. ve Ünal, E. (2012). Türkçe öğretmen adaylarının yazma kaygı durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 67-76.
- Karagöz, B. ve Şeref, İ. (2020) Yazma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir inceleme: Web of Science veri tabanında eğilimler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 67-86.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Kaya, B. ve Ateş, S. (2016). Üstbilişsel beceri odaklı yazma süreçlerinin dördüncü sınıf öğrencilerinin hikâye yazma becerisine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 41(187), 137-164.
- Kemiksiz, Ö. (2021). Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine Hazırlanan Tezlere Yönelik Bir İnceleme: Yarı Deneysel Çalışmalar. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3172-3203.
- Klimova, B. F. (2012). The importance of writing. *Paripex-Indian Journal Of Research*, 2(1), 9-11.
- Kösterelioğlu, İ. ve Çelen, Ü. (2016). Öz değerlendirme yönteminin etkililiğinin değerlendirilmesi. *Elementary Education Online*, 15(2), 671-681.
- Öztürk, B. K. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 59-72.
- Süğümlü, Ü. (2020). Öğrenci özerkliği uygulamalarının özerk öğrenmeye ve yazma becerisine etkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(82), 515-530.
- Tağa, T. ve Ünlü, S. (2013). Yazma eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 8(8), 1285-1299.
- Temizkan, M. ve Erdevir, M. (2020). Yazılı anlatımla ilgili yüksek lisans tezlerinde kullanılan değişkenler üzerine bir değerlendirme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1218-1244.
- Tok, M. ve Potur, Ö. (2015). Yazma eğitimi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimleri (2010-2014 yılları). *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 1-25.
- Tolchinsky, L. (2006). The emergence of writing. C. MacArthur, S. Graham, & J. Fitzgerald (Eds.), *Handbook of writing research* (pp. 83-95) içinde. NYC: The Guilford Press.
- Uyar, Y. (2016). Yazma becerisini geliştirmeye yönelik araştırmalar: Son çeyrek asrın değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(3), 2273-2294.
- Uysal, H. ve Sidekli, S. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 45(204), 1-22.
- Varışoğlu, B., Şahin, A. ve Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1767-1781.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2015). Aktif öğrenme yönteminin altıncı sınıf öğrencilerinin yazma becerilerine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 59-73.
- Yürektürk, F. N. ve Coşkun, H. (2020). Türkçe öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ve teknoloji destekli Türkçe öğretiminin etkililiğine dair görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 986-1000.

Ek 1: Yazma Eğitimi İle İlgili Lisansüstü Tezler Yayın Analiz Formu

Yazma Eğitimi ile İlgili Lisansüstü Tezler Yayın Analiz Formu			
Tezin Adı:.....			
Tezin Yazarı:.....			
Danışman:.....			
Yıl:.....			
TEZ TÜRÜ			
Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
KONU			
Yazma Başarısı	☐	Yazma Kaygısı	☐
Yazma Motivasyonu	☐	Yazma Öz Yeterliği	☐
Yazma Alışkanlığı	☐	Yazma Tutumu	☐
Yaratıcı Yazma	☐	Yazma Becerisi	☐
Diğer (Lütfen belirtiniz): ☐			
HEDEF KİTLESİ			
Ana Dili Olarak Türkçe Öğrenenler ☐	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler ☐	İki Dilli Öğrenciler ☐	
Okul Öncesi ☐	Suriyeli ☐	Lütfen Açıklayınız	
İlkokul ☐	Cezayirli ☐	
Ortaokul ☐	Somalili ☐	
Lise ☐	Nijeryalı ☐	
Yükseköğrenim ☐	Bosna Hersekli ☐	
Diğer (Lütfen Belirtiniz) ☐	Diğer (Lütfen Belirtiniz) ☐	
YAKLAŞIM VE YÖNTEM			
Nitel ☐	Nicel ☐	Karma ☐	
Durum çalışması ☐	Tarama modeli ☐	Sıralı açıklayıcı ☐	
Eylem araştırması ☐	DeneySEL Desen ☐	Eşzamanlı ☐	
Olgubilim ☐	Diğer (Lütfen belirtiniz) ☐	İç içe ☐	
Kuram oluşturma ☐	Diğer (Lütfen belirtiniz) ☐	
Diğer (Lütfen belirtiniz) ☐	
VERİ TOPLAMA ARACI			
Ölçek (Lütfen belirtiniz) ☐	Günlük (Lütfen belirtiniz) ☐
Form (Lütfen belirtiniz) ☐	Rubrik(Lütfen belirtiniz) ☐
Anket (Lütfen belirtiniz) ☐	Kontrol listesi (Lütfen belirtiniz) ☐
Diğer (Lütfen açıklayınız): ☐			
DEĞİŞKENLER			
Bağımlı Değişken ☐	Bağımsız değişken ☐		
Yazma başarısı ☐	Demografik değişkenler ☐		
Yazma becerisi ☐	Diğer (Lütfen belirtiniz) ☐		
Yazma motivasyonu ☐		
Yazma öz yeterliği ☐		
Yazma tutumu ☐		
Diğer (Lütfen belirtiniz) ☐		
ÇALIŞMA GRUBU/KATILIMCILAR			
Lise öğrencileri ☐	Ortaokul öğrencileri ☐		
Üniversite öğrencileri ☐	İlkokul öğrencileri ☐		
Öğretmenler ☐	Veliler ☐		
Diğer (Lütfen açıklayınız): ☐			
Tez ile ilgili belirtilmek istenen başka bir şey var ise lütfen yazınız:			

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu

Tarih: 25.01.2022

No: 01

Sınırdaki Öğretmen Olmak: Hakkâri-Çukurca'da Çalışan Öğretmenlerin Deneyimlerinin Kültürel Uyum Bağlamında İncelenmesi

Being a Teacher at the Border: Examining the Experiences of Teachers Working in Hakkâri-Çukurca in the Context of Cultural Harmony

Doç. Dr. Taner ATMACA ¹

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin güneydoğu sınırında bir ilçede, Çukurca'da, görev yapan ve mesleğinin başlarında olan, farklı kültürel yaşantılara mensup öğretmenlerin edindikleri çeşitli deneyimleri kültürel uyum bağlamında ele almaktır. Çalışmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem içerisinde yer alan ölçüt örnekleme tekniği ile belirlenmiş, farklı branşlarda ve Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde doğmuş-büyümüş toplam 28 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları mesleğin ilk yıllarında ve ilk görev yeri kendi kültürel çevresinin çok uzağında bir yer olan öğretmenlerin kültürel uyum sorunlarını özellikle ilk başlarda yoğun yaşadığını göstermektedir. Uyum problemleri ile bölgeye özgü zorlukların birleşmesi kimi öğretmenlerde bir an önce farklı yerlere gitme düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bunun yanında zorlu şartların adanmışlık seviyesi yüksek kimi öğretmenlerde ise "coğrafya kaderdir" sözünü öğrenciler için tersine çevirmeye dönük mücadele ruhunu yücelttiği de görülmektedir. Özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin farklı kültürlerle uyum konusunda deneyimli öğretmenlerden destek almasının uyum sürecini artırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel uyum, kültürel çatışma, sınır, eğitim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main purpose of this study is to deal with the various experiences of teachers from different cultural backgrounds, who work in Çukurca, Hakkâri, and who are at the beginning of their profession, in the context of cultural adaptation. The case study model, which is included in the qualitative research tradition, was used in the study. The study group of the research consists of 28 teachers who were born and raised in different branches and different geographical regions of Türkiye, determined by the criterion sampling technique in the purposeful sampling. The findings of the study show that teachers, who are in the first years of their profession and whose first place of duty is far from their cultural environment, experience cultural adaptation problems intensely, especially at the beginning. The combination of adaptation problems and region-specific difficulties brings out the thought of some teachers to go to different places as soon as possible. However, it is also seen that difficult conditions glorify the spirit of struggle for students to reverse the word "geography is destiny" for some teachers with a high level of dedication. It is seen that especially the teachers who are new to the profession receive support from experienced teachers in adapting to different cultures, which increases the adaptation process.

Keywords: Cultural adaptation, cultural conflict, border, education

Paper Type: Research

¹Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, taneratmaca@duzce.edu.tr

Atf için (to cite): Atmaca, T. (2023). Sınırdaki öğretmen olmak: Hakkâri-Çukurca'da çalışan öğretmenlerin deneyimlerinin kültürel uyum bağlamında incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 864-881.

Giriş

Kültür, özellikle antropolojide, sosyolojide ve eğitim bilimlerinde en çok ele alınan kavramlardan birisidir. Zira her üç disiplinde de kültür üzerinden birey ve toplum odaklı araştırmalar ve çözümler yapılmaktadır. İnsanın düşünme, dünyayı ve olayları-olguları algılama biçimleri ile davranışları büyük ölçüde içinde yetiştiği kültürün etkisi altındadır. Özgü bir anlatımla insan kültürünün ürünüdür. Adorno (2013) kültür çözümlenmesi yaparken kültürden söz etmenin aslında bilerek ya da bilmeyerek yönetimden söz etmek olduğunu belirterek çok iddialı bir söz söylemektedir. Adorno’ya (2013) göre kültür aslında insanı yöneten felsefe, din, sanat, yaşam tarzları, gelenekler gibi unsurların tümünü kuşatan ve toparlayan bir hacme sahiptir. Lévi-Strauss ise (2013), insanların coğrafi uzaklıktan, içinden bulunulan şartların kendine özgü yönlerinden ve dış dünyada olup bitenden habersiz olmasından dolayı eskiden beri farklı kültürel yaşantılar ortaya koyduklarını dile getirmektedir. Antropolojik araştırma sonuçları insanın sosyal bir varlık olarak yaşadığı kültürün dönüştürücü ve denetleyici yönünden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Geertz, 2010). Topçu’ya (2004:16) göre “Bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu hadiseleri karşılayan duyuş şekilleriyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir”. Farklı anlatımla kültür insanın habitusunu, dünyayı kavrayış biçimlerini derinden etkileyen bir güce sahiptir.

Güvenç (1985), kültürün mahiyetindeki genişlikten dolayı tanımlanmasının zor olduğunu belirtir. Hatta Güvenç’e (1974) göre kültürün literatürde 164 tanımı vardır. Bilimsel anlamda kültürü ilk tanımlayanlar arasında İngiliz antropolog Tylor (1871) yer alsa da Marx’ın “*Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir*” betimlemesi oldukça sade ve nettir. Tylor’un tanımlamasında ise kültür “içine bilgiyi, inancı sanatı, ahlakı, hukuku, geleneği ve toplumun bir üyesi olan insanın diğer becerilerini ve alışkanlıklarını alan karmaşık bir bütündür” (Gezon ve Kottak, 2016:19). Tylor’un (1871) yaklaşımında ve tanımlamasında kültürün kalıtsal aktarımından çok öğrenilebilen yönü vurgulanmakta ve bu durum da kültür ile formal ya da informal eğitimi aynı düzlemde buluşturmaktadır. Birey kültürel değerlerini sosyalleşme sürecinde çeşitli yaşantılarla ve ailesinden-yakın çevresinden öğrendikleri ile ve aynı zamanda formal eğitimin içeriği sayesinde yavaş yavaş edinmektedir.

Bireyler ve toplumlarla ilgili çoğu sorunu kültürle, kültüre bağlı süreçlerle açıklamak görece kolay olmasına rağmen kültürün ne olduğunu ya da ne olmadığını tanımlamak zordur. Kültürü açıklamak, sınırını belirlemek kolay değildir. Çünkü insanı insan, bizi biz yapan o zengin ve değerli içeriği çoğu zaman herkes farklı algılar, farklı yorumlar. Güvenç’e (1985) göre bunca anlam çeşitlenmesinin temel nedeni eğitimidir. Kültür varlığını oluşturan kurum ve değişkenler birbirinden tam bağımsız olmadığı gibi, çok sayıda ve karşılıklı bağlarla birbirine bağlıdırlar. Güvenç (1985), kültürü oluşturan kurumlar arasında en güçlüsü olarak kullanılan dile işaret etmekte, ondan sonra ise ulusal kimlik üzerine vurgu yapmaktadır.

Yaşanılan bölgenin coğrafi ve iklim şartlarına bağlı olarak her toplum kendine özgü bazı kültürel değerleri oluşturmakta ve bu değerleri de hem yaşayarak hem de yaşatarak sürdürme eğilimi içerisinde olmaktadır. Dolayısıyla siyasal sınırlar ile kültürel sınırlar çoğu kez birbirinden farklıdır. Farklı coğrafi ve kültürel bölgelerde doğmuş, büyümüş ve sosyalleşmiş bireyler için kendi kültürel yaşantılarından ve alışkanlıklarından başka yaşantı ve alışkanlıklara uyum sağlamak ise zorlayıcı olabilmektedir. Kültürün kuşatıcı, bütünleştirici, homojenleştirici yönü olduğu kadar farklı toplumlar için de ayırt edici tarafı söz konusudur. Lahire (1998; akt. Jourdain ve Naulin, 2016) her bireyin yalnızca bir pratiğe değil, farklı sosyalleşme alanlarında elde ettiği farklı habituslara ve farklı pratiklere sahip olduğunu dile getirir ve bu pratikler kültürel bağlama göre ya kullanılır ya da kullanılmaz. Kültürleri birbirine benzeyen insanların yaşama ve düşünme biçimleri de birbirine benzemektedir. Bununla birlikte, insanları ve milletleri birbirinden ayıran en önemli faktörlerden birisi yine kültürdür. Her toplumun kendine göre değerli bulduğu yaşantı ve inanç biçimleri o toplumu diğerlerinden ayıran bir vasfa da sahiptir. Güngör (2010) bir toplumu ayakta tutan en önemli dinamik olarak ortak davranış

kalıpları üreten normları ve kültürü işaret etmektedir. Ziya Gökalp'in çözümlemesinde ise millet olmanın temel vasfı ile kültüre sahip olma arasında sıkı bir ilişki vardır (Türkdoğan, 1998). Aynı toplum içerisinde yüksek kültüre mensup kişiler olabileceği gibi daha alt kültüre mensup kişiler de olabilir. Bourdieu sosyolojisindeki kültür çözümlemesinde tüm kültürel gelenekler ve yaşantılar eşdeğer değildir. Kimi kültürel değerler ve yaşantılar diğerlerine göre daha "meşru" kabul edilir. Farklı toplumsal sınıflara ait kültürel pratikler aynı toplum içerisinde bir kültürel hiyerarşinin ortaya çıkmasına da zemin oluşturur. Farklı anlatımla toplumsal hiyerarşi kültürel hiyerarşiyi de oluşturmaktadır ve kültürel seçimler sınıfsal habitusun ifadesidir (Jourdain ve Naulin, 2016). Meşhur antropolog Malinowski ise (1992) kültür çözümlemesi yaparken kültürün temel işlevi olarak insanın kalıcı gruplar halinde örgütlenmesini sağlamasını işaret etmektedir. Diğer bir deyişle kültürün bir toplumsal mutabakat oluşturuca yönü de vardır.

Kültür farklı alt kategorilere ayrılca da maddi ve maddi olmayan olmak üzere literatürde iki genel kategori içerisinde ele alınmaktadır. Hem maddi kültür hem de maddi olmayan kültür şartlara bağılı olarak değişkenlik göstermektedir. Hatta Mümtaz Turhan'a göre (2015) gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisini kültür değişimleri oluşturmaktadır. Birbirinden farklı kültürlerin karşılaşması kültürel etkileşimi de meydana getirmektedir. Kültür öğrenilebilir ve aktarılabilir yönüyle süreklilik de oluşturmaktadır. İnsanın herhangi bir kültürel öğrenme sürecinde fikir üretmesi, üretilmiş olanı anımsaması ve birtakım simgesel anlamları kullanması beklenmektedir (Kottak, 2015). Birey, sosyalleşme sürecinde gözlem ve deneyimi neticesinde kültüründe doğru veya yanlış bulduğu şeylerin farkına vararak kültürlenme yoluyla yeni şeyler öğrenmektedir. Kültür değişimleri ise Turhan'a (2015) göre serbest ve zorunlu olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Örneğin, doğduğu-büyüdüğü kültürel ve coğrafi bölgeden farklı coğrafi ve kültürel bölgelerde çalışan öğretmenlerin buralardaki insanlarla kültürel etkileşimleri serbest kültürel değişimi temsil etmektedir. Kottak'ın (2015) analizinde kültür hem uyum sağlayıcı hem de uyum bozucu olarak ifade edilmektedir. Diğer canlılardaki biyolojik uyumun yanı sıra insanların kültürel uyum becerisi söz konusudur. Kottak'a göre (2015) insan kültürü kabul görme, destek bulma ve takdir edilme gibi sosyal ihtiyaçları için bir araç olarak kullanır.

Türkiye'nin her bir coğrafi bölgesinde kendine özgü kültürel yaşantılar söz konusudur ve bu durum kültürel çeşitlilik ve zenginlik bağlamında oldukça önemlidir. Farklı sosyokültürel ortamlarda bulunmak ve çalışmak başta uyum sorunları ortaya çıkarsa da zaman ilerledikçe bu durum uyuma dönüşebilmektedir. Zira kültürün öğrenilen bir yanının olması uyumu da beraberinde getirmektedir. Öğretmenlerin Türkiye'de farklı coğrafi ve kültürel bölgelerde çalışması da bu duruma uygun şekilde ele alınabilir. Literatüre bakıldığında Arslan'ın (2014) bulguları farklı kültürel değerlerin bir arada olmasının eğitime olumlu yansıdığını göstermektedir. Aygül ve Korkmaz (2018) ise Hakkâri-Yüksekova örneği üzerinden yaptıkları çalışmada ataerkil düzenin, cinsiyet ayrımının, dil ve etnik aidiyet farklılığının yanı sıra kültürel farklılıkların öğrenciler üzerinde zaman zaman olumsuz etki oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca aynı araştırmada öğretmenlerin Türkiye'nin en uç noktalarında öğretmen olmayı zorluk, fedakârlık, yetersizlik, öğretmen olmayı hissetmek, kültürel farklılık gibi hem olumlu hem de olumsuz kodlarla ifade ettikleri görülmektedir. Kotluk ve Kocakaya (2019), Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden seçilen öğretmenlerle yaptıkları çalışmada kültüre duyarlı eğitime ilişkin olumlu görüşlerin olduğunu ancak öğretmenlerin kaygılarının da bulunduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de son on yılda artan göçmen nüfusunun da eğitimde kültürel duyarlılık meydana getireceği ve bu konunun eğitim gündemindeki tartışmaların odağını oluşturacağı düşünülmektedir (Soylu, Kaysılı ve Sever, 2020). Katfar ve Yılmaz (2020), sınıf öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada kültürel farklılık olarak öne çıkan iki faktörü dil ve sosyal yaşantı şeklinde ifade etmektedir. Kozikoğlu ve Senemoğlu'nun (2018) bulguları ise mesleğe ilk başlayan öğretmenlerin en çok zorlandıkları konular arasında çevreye ve kültüre uyumu, çalışılan yöredeki toplum ile olan ilişkileri göstermektedir. Literatür göstermektedir ki farklı kültürel yaşantılar, öğretmenlerin mesleklerinin ilk yıllarında çeşitli zorluklar ile karşılaşmasına zemin oluşturmaktadır. Ancak kültüre uyum sağlamak ve kültüre duyarlı bir mesleki pratik geliştirmek de öğretmenlerin daha

iyi bir eğitim-öğretim süreci tasarımlarında destek olmaktadır. Bu araştırmanın temel problemini ise Türkiye'nin sınır bölgesinde görev yapan ve birbirinden farklı kültürel-coğrafi bölgede sosyalleşmiş öğretmenlerin içinde buldukları kültüre ilişkin uyum ya da uyumsuzluklarını ele almak ve kültürel farklılıkların, kültüre ilişkin duyarlılıkların mesleklerine nasıl yansıdığını ortaya koymak oluşturmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Türkiye'de bir sınır ilçesinde (Hakkâri-Çukurca) farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları çeşitli zorlukları ve kültürel uyuma ilişkin deneyimlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranmıştır:

- Öğretmenlerin farklı bir kültürel ortam ve sınırda yaşadıkları zorluklar nelerdir?
- Yaşanılan zorlukların üstesinden gelmek için ne gibi stratejiler kullanılmaktadır?
- Sınırdaki ve farklı bir kültürel ortamda görev yapan öğretmenler kültürel uyum sorunu yaşamakta mıdır? Uyum sorunu varsa bu durum meslek hayatlarına nasıl yansımaktadır?
- Öğretmenler farklı kültürel yaşantıları eğitim-öğretim pratiklerine transfer edebilmekte midir?

Araştırmanın özellikle eğitim sosyolojisi ve eğitim yönetimi alanında çalışan, eğitimin kültürel boyutlarını irdeleyen araştırmacılara katkı sağlaması beklenmektedir. Bununla birlikte özellikle mesleğe yeni başlayacak öğretmenlerin farklı kültürel bölgelerde karşılaşabileceği zorlukların farkında olması, kültüre uyum davranışının ne gibi sonuçlar ortaya çıkartabileceğini görmesi açısından önemli olduğu varsayılmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan durum çalışması (bütüncül tekli durum çalışması) deseni tercih edilmiştir. Durum çalışmaları bir ya da birden fazla durum veya olayın yani birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelenmesini gerektiren araştırma desendir. Var olan bir ya da iç içe geçmiş birden fazla durumun derinlemesine incelenmesi bu desen ile yürütülmektedir (Büyüköztürk vd., 2012). Durum çalışması, genelde sosyal bilimlerde daha özelden ise eğitim bilimlerinde belirli örnek durumların ayrıntılı betimlenmesi ve derinlikli şekilde irdelenmesi için gittikçe yaygınlık kazanan bir desendir.

Yin'in (2017) betimlemesine göre durum çalışması deseni araştırmacı durumlar üzerinde bir kontrol gücüne sahip değildir ve olaylar-durumlar kendi doğal akışı içerisinde derinlemesine analiz edilir. Durum çalışması, sosyal olguları kendi günlük akışı içerisinde incelemektedir ancak bu tür çalışmalar belirli durumlara özgü olduğu için çalışma bulgularıyla bir genelleme yapılamaz. Patton (2014:450) durum çalışmalarını "okuyanı durumun içine ve deneyime yani bir grubun yaşantısına götürmelidir" şeklinde ifade etmektedir. Bu çalışmada Çukurca'da yani bir sınır ilçesinde görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları zorluklar ve uyum konusunda karşılaştıkları durumlar ele alındığı ve buraya özgü durum etraflıca betimlenmek istendiği için bütüncül tekli durum çalışması tercih edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Etik İzni

Araştırmanın etik izni Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 31/03/2022 tarihli 2022/95 sayılı kararı ile alınmış ve bu izin sonrasında veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Çalışma grubu oluşturulurken amaçlı örneklem türleri içerisinde yer alan ölçüt örneklem tercih edilmiştir. Ölçüt olarak Çukurca'da görev yapıyor olmak ve Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde doğmuş-büyümüş olma kriteri tercih edilmiştir.

Çalışma grubuna ait demografik veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubunun demografik verileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Branş	Doğup Büyüdüğü Bölge	Kıdem	Eğitim	Kadro Türü
Ö1	Kadın	28	Sosyal Bilgiler Öğr.	İç Anadolu Bölgesi	1 yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö2	Kadın	26	Sınıf Öğretmenliği	Akdeniz Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö3	Kadın	25	Sınıf Öğretmenliği	Marmara Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö4	Kadın	26	Sınıf Öğretmenliği	İç Anadolu Bölgesi	3 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö5	Kadın	24	Fen Bilgisi Öğr.	İç Anadolu Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö6	Kadın	26	Fen Bilgisi Öğr.	Ege Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö7	Kadın	27	Bilişim Tekn. Öğr.	Akdeniz Bölgesi	3 Yıl	Lisans	Kadrolu
Ö8	Erkek	26	Din K. ve Ah. Bil.	Doğu Anadolu Böl.	2 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö9	Kadın	24	İHL Meslek	Güneydoğu An. Böl.	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö10	Kadın	28	Matematik Öğr.	Marmara Bölgesi	6 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö11	Erkek	36	İngilizce Öğr.	Doğu Anadolu Böl.	8 yıl	Lisans	Kadrolu
Ö12	Erkek	35	Kimya Öğr.	Doğu Anadolu Böl.	3 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö13	Kadın	29	Sınıf Öğretmenliği	Ege Bölgesi	2 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö14	Kadın	25	Arapça Öğr.	İç Anadolu Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö15	Kadın	27	Türkçe Öğr.	Akdeniz Bölgesi	4 Yıl	Lisans	Kadrolu
Ö16	Kadın	26	Din K. ve Ah. Bil.	Doğu Anadolu Böl.	3 Yıl	Lisansüstü	Sözleşmeli
Ö17	Kadın	26	İngilizce Öğr.	Karadeniz Bölgesi	4 Yıl	Lisans	Kadrolu
Ö18	Kadın	28	Türkçe Öğr.	İç Anadolu Bölgesi	4 Yıl	Lisans	Kadrolu
Ö19	Kadın	26	Türkçe Öğr.	Marmara Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö20	Kadın	32	Sınıf Öğretmenliği	İç Anadolu Bölgesi	3 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö21	Kadın	27	Okul Öncesi Öğr.	Akdeniz Bölgesi	1 yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö22	Kadın	28	Almanca Öğr.	Karadeniz Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö23	Kadın	29	Sınıf Öğretmenliği	İç Anadolu Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö24	Kadın	29	Matematik Öğr.	Marmara Bölgesi	2 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö25	Erkek	26	Beden Eğitimi	Marmara Bölgesi	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö26	Kadın	25	Din K. ve Ah. Bil.	Güneydoğu An. Böl.	2 Yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö27	Kadın	27	Özel Eğitim Öğr.	Doğu Anadolu Böl.	2 yıl	Lisans	Sözleşmeli
Ö28	Erkek	24	Din K. ve Ah. Bil.	Güneydoğu An. Böl.	1 Yıl	Lisans	Sözleşmeli

Tablo 1’e bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşlarının 24 ile 36 arasında (Yaş ortalaması: 27,3) değiştiği görülmektedir. Branş bazlı dağılıma göz atıldığında on beş ayrı branştan öğretmenin araştırmada yer aldığı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin doğup büyüdüğü coğrafi bölgelere göre dağılımda ise Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden öğretmen olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında köken itibari ile Doğu Anadolu ya da Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden olup da başka şehirde büyümüş ve dolayısıyla bölgede konuşulan ana dile aşinalığı bulunmayan öğretmenler de vardır. Mesleki kıdem olarak ise 1 yıl ile 8 yıl arasında değişen (Ortalama: 2,28 yıl) bir dağılım söz konusudur. Farklı anlatımla katılanların çoğunluğu mesleklerinin ilk yıllarındadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin biri lisansüstü eğitim mezunu iken kalan yirmi yedisi lisans mezunudur. Öğretmenlerin beş tanesi kadrolu, yirmi dört tanesi ise sözleşmelidir. 2021-2022 yılı itibari ile Çukurca’da çalışan öğretmen sayısı 167’dir. Şu hâlde araştırmanın çalışma grubu hedef evrenin %16,76’sını oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Formda toplamda dört adet ana soru yedi adet de sonda soru yer almaktadır.

Görüşmecilere yöneltilen sorular aşağıda sunulmuştur:

1. Çalıştığınız bölgede öğretmen olmanın sizce en büyük zorlukları nedir?
 - 1.1. Bu zorluklar meslek hayatınıza nasıl yansımaktadır?
 - 1.2. Karşılaştığınız zorlukların üstesinden gelmek için neler yapıyorsunuz?

- 1.3. Zorluklar karşısında ilk fırsatta buradan ayrılma düşüncesine kapılıyor musunuz? Evet ise sizi bu düşünceye sevk eden unsurlar nelerdir?
2. Çalıştığınız bölgedeki yaşayan kültürle kendi kültürel değerlerinizin çatıştığı ya da uyumsuzluğu oluyor mu?
 - 2.1. Evet ise bu durum mesleki yaşantınıza nasıl yansımaktadır? Çeşitli örnekler verir misiniz?
3. Çalıştığınız bölgedeki kültürel yapıya uyum sağlama konusunda kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
 - 3.1. Uyum sağlamakta zorlanıyor musunuz? Evet ise neden? Bu durum öğrencilerle ve ailelerle olan ilişkinize nasıl yansımaktadır?
 - 3.2. Uyum sağlama konusunda özel çabanız var mı? Varsa nelerdir? Bu çabalar öğrencilerle ve ailelerle olan ilişkinize nasıl yansımaktadır?
4. Çalıştığınız bölgedeki kültürel değerler ve insanların yaşantı biçimlerini eğitime adapte ettiğiniz oluyor mu?
 - 4.1. Evet ise, çeşitli örnekler verir misiniz? Bu durum eğitim-öğretimi nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından hem yüz yüze hem de çevrimiçi platformlar aracılığıyla 3-15 Nisan 2022 periyodunda toplanmıştır. Araştırmaya toplamda 35 öğretmen katılmaya gönüllü olsa da yedi öğretmenden elde edilen veriler araştırmacı tarafından derinlikli olmadığı düşünüldüğünden veri setinin dışına çıkartılmıştır. Kalan 28 öğretmenin verileri üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde Strauss ve Corbin yaklaşımı (Özdemir, 2018) çerçevesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, önceden belirlenen temalara göre verilerin özetlenmesini içermektedir. Bu araştırmada Sınırdaki Öğretmen Olmanın Zorlukları, Zorluklarla Baş Etmede Kullanılan Stratejiler, Kültürel Uyum-Uyumsuzluk ve Çatışma, Uyum İçin Üretilen Stratejiler, Kültürel Farklılıkları Avantaja Dönüştürme olmak üzere beş tema önceden belirlenmiştir. Araştırmanın geçerliğini artırmak için katılımcı teyidinden, inandırıcılığını ve güvenilirliğini artırmak için doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır.

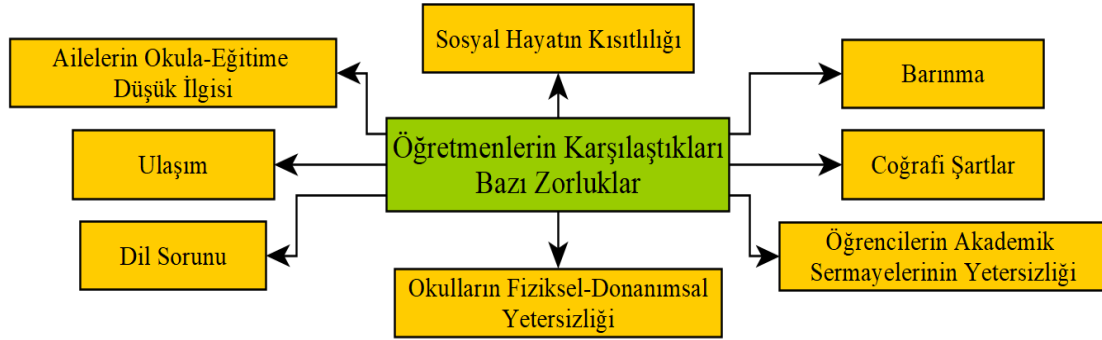
3. Bulgular

Araştırma kapsamında toplamda beş tema belirlenmiştir. Bu temalara ilişkin görüşler ve yorumlar sırasıyla sunulmuştur.

3.1. Sınırdaki Öğretmen Olmanın Zorlukları

Çukurca'da öğretmen olmanın zorlukları içerisinde en sık dile getirilen konular dil, barınma, coğrafi şartlar, ulaşım, sosyal yaşantının kısıtlılığı, okullarda teçhizat ve fiziki donanım eksikliği, öğrencilerin akademik sermaye eksikliği, geçmişte yaşanan ve halihazırda kısmen de olsa etkisini sürdüren terör olayları sayılmaktadır. Tüm bu faktörler eğitim-öğretimin niteliğini etkileyebilmektedir. Çünkü yakın zamana kadar öğretmen sirkülasyonunun en yoğun olduğu yerlerden birisi olan Çukurca'da halkın yaşanan sosyolojik ve ekonomik zorluklara bağlı olarak eğitim-öğretime çok ilgi gösterememesi de öğretmenler açısından bir zorluk olarak nitelendirilmektedir. Şekil 1'de sınırdaki çalışan öğretmenlerin karşılaştıkları bazı zorluklar gösterilmiştir:

Şekil 1. Sınırdaki görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları bazı zorluklar

Söz gelimi, “Farklı bir dille karşıma çıkmaları, yani anlaşılmamaktan kaynaklı yetersiz hissediyorum kendimi” [Ö21] ifadesi farklı bir kültürel coğrafyada doğmuş-büyümüş bir öğretmenin tümüyle yabancı olduğu bir yerde, konuşmaya ve iletişime dayalı bir mesleği dil engelinden kaynaklı hakkıyla yapamamanın hissettirdiği zorluğu yansıtmaktadır. Başka bir katılımcının “Barınma problemi...Mesleki verimliliğe ciddi bir şekilde yansıdığını düşünüyorum” [Ö28], “En büyük sorun konaklama ve ulaşım. Meslek hayatımın en başlarında işime odaklanma konusuna etki ettiğini düşünüyorum” [Ö15] ifadeleri temel insani ihtiyaçları giderememenin ortaya çıkardığı olumsuz mesleki ve pedagojik sonuçları göstermektedir. Ailelerin eğitim-öğretime yoğun ilgi gösterememesi eğitimin büyük yükünü öğretmenlerin omzuna yüklemiş görünmektedir. Örneğin öğretmenlerin, “Öğrencilerde temel bilgi yetersizliğinden kaynaklı akademik bilginin aktarımında yaşanan sıkıntılar oldukça fazla. Türkçe okuduğunu anlamada yaşadıkları zorlukların, kelime dağarcığı eksikliğinin ders anlatımı esnasında verdiği sıkıntılar çok olmakta [Ö24]” “Bölgemizde ailelerin daha çok boşaltılan köylerden gelmesi ve bu sebeple maddi durumların iyi olmaması söz konusudur. Bu da öğrencilerin eğitimi için gerekli harcamaları yapamamalarına neden olmaktadır [Ö12]” ifadeleri hem fiziksel şartlardan hem de özellikle öğrencilerdeki akademik-kültürel sermaye eksikliğinden ve gündelik hayattaki dille okuldaki resmi dil arasındaki mesafeden dolayı yaşanan bazı zorluklar içermektedir.

İçinde doğup büyüdüğü sosyokültürel çevrenin dışına uzun süreli çıkmamış olan bireylerin kendi kültüründen farklı çevrelerde belirli bir süre bulunmak zorunda kalması beraberinde çeşitli uyum sorunlarını ve zorlukları getirebilmektedir. Konuşulan gündelik dilin farklılığından kaynaklı güçlüklerin yanı sıra öğretmenlerin sınırdaki yöresel yaşantıları ve dinamikleri özellikle mesleğin ilk yıllarında henüz tam anlamıyla kavrayamamaları bazı uyum sorunlarını ortaya çıkartmaktadır. Hele ki gündelik dilin farklılığından kaynaklanan mesleki terminoloji ve pratiklerin aile ile paylaşılmasına bağlı ortaya çıkan zorluklar öğretmen-aile bağımlı zayıflatmaktadır. Örneğin, “Aileler ile iletişim kurmakta zorluk yaşıyorum. Özel eğitim sadece okulda devam etmiyor. Bu nedenle aile ile sık sık iletişim kurmam gerekiyor. Bunun dil açısından zorluğunu yaşıyorum [Ö27]” ifadesi bu yönde ele alınabilir. Benzer şekilde başka bir öğretmenin “Veli iletişimi ve ilgisinin yeterli düzeyde olmaması. Bu durum öğrenciyi okul dışındaki ortamlarda tanımakta zorluk çekmemize neden oluyor [Ö4]” sözleri de bu yöndedir. Yaşanılan yerin kültürüne aşinalık beraberinde o yere uyumu ve bağlanmayı getirmektedir. Kişi kendisini yabancı ve yalnız gördüğü yerde ise gündelik hayatın normal akışı içindeki çeşitli pratiklerde farklı türden zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu zorluklar yaşanılan yerle kişi arasındaki duygusal bağı da etkilemektedir.

Türkiye'nin güneydoğusunda, Irak sınırında yer alan Çukurca'nın coğrafi konumundan kaynaklı çeşitli zorluklar bölgesel ve sosyolojik bazı sorunlar ile birleşince öğretmenler açısından burada çalışmanın zorlukları daha güçlü şekilde hissedilmektedir. 2021 nüfus sayımına göre nüfusu on altı bin civarında olan Çukurca'da ilçe merkezi ile köylerin nüfusu birbirine yakındır (İlçe merkezi: 8604; Köyler: 7048). Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun terör olaylarının etkisiyle boşalan köylerdeki nüfus büyük ölçüde şehir merkezlerine gittiğinden

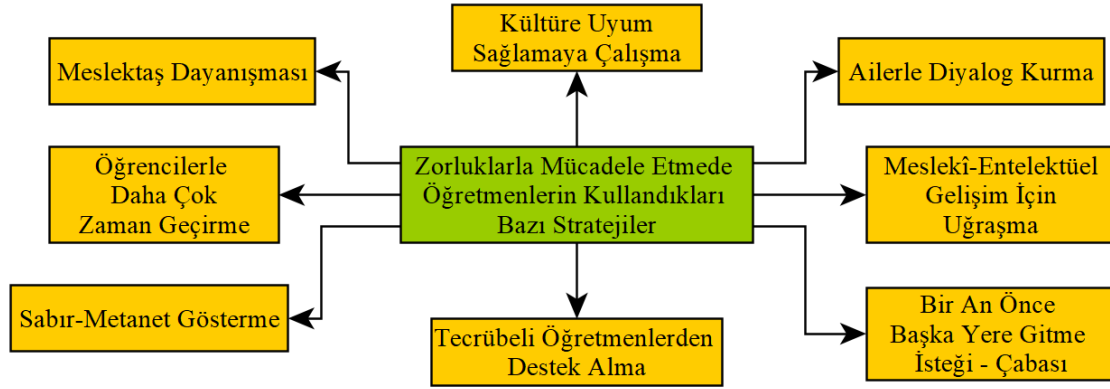
dolayı köylerdeki okulların çoğu kapalı durumdadır. 2021-2022 yılı itibari ile Çukurca'daki toplam öğretmen sayısı 167, toplam eğitim kurumu sayısı 19, toplam öğrenci sayısı üç bin civarındadır. Sınırın sıfır noktasında olmasından dolayı yoğun güvenlik tedbirleri burada önemli bir kolluk gücü nüfusunu da beraberinde getirmiştir. Haliyle ilçenin ekonomik hareketliliğinde burada yaşayan kamu çalışanlarının etkisi çoktur. Geçim kaynaklarının darlığı beraberinde Çukurca'da çalışan kamu personeli üzerinden bir ekonomik yapılanmayı da getirmiş ve özellikle barınmaya bağlı hayat pahalılığı öğretmenleri derinden etkilemektedir. İlçenin dar bir yerleşim alanında olması, yapılaşmaya engel coğrafi şartlar da bu duruma eklenince Çukurca'da öğretmenler açısından barınma en temel zorluklardan biri olmaktadır. Bununla beraber öğretmenlerin Çukurca'da sosyal yaşantılarının son derece kısıtlı olması beraberinde sosyal hayatı ve sosyalleşmeyi de kısıtlamaktadır. Örneğin, "Ailem ile yaşadığım şehre uzak olması ve imkanların kısıtlı bir yer olması oldukça büyük zorluklar içerisindedir. Yaşadığım en büyük zorluklar olarak bunlar beni duygusal olarak etkilemektedir [Ö1]" ifadesi bu yönde değerlendirilebilir.

3.2. Zorluklarla Baş Etmede Üretilen Stratejiler

Her zorluk beraberinde çeşitli baş etme stratejilerini ve zorlukların üstesinden gelme konusundaki mücadeleyi getirmektedir. Sınırdaki ve büyük yerleşim yerlerine uzakta bir yerde çalışmanın öğretmenler açısından barınma, güvenlik, dil, sosyal hayat, veliler ile olan ilişkiler vb. gibi pek çok parametre açısından zorluğu olduğu muhakkaktır. Ancak bu zorlukların varlığı burada uzun bir süre çalışacak öğretmenler açısından baş edilecek ya da üstesinden gelinmesi gereken konulara da dönüşebilmektedir.

Şekil 2'de sınırdaki görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları çeşitli zorluklar karşısında kullandıkları ya da ürettikleri çeşitli stratejiler verilmiştir.

Şekil 2. Sınırdaki görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları bazı zorluklar karşısında kullandıkları stratejiler

Küçük yerleşim yerlerinin sosyal hayatı kısıtlaması buradaki öğretmenler arasındaki informal ilişkileri ve birbirlerine kenetlenip birbirlerinden destek bulmayı da artırmaktadır. Bölgenin zorluklarını meslektaş dayanışması, tecrübeli öğretmenlerin tecrübelerinden yararlanma, yörenin kültürünü tanımaya çalışma, sabırlı olmak, mesleki pratiklere ve öğrencilere daha çok zaman ayırmak, veli ziyaretleri yaparak diyalogu güçlendirmeye çalışmak, daha önceki çalışılan yerlerden destek bulmak gibi bazı stratejilerin üretildiği görülmektedir. "Öğretmen arkadaşlarım ve benden deneyimli arkadaşlarımın yardımı ile sorunlara daha tecrübeli bakışlardan daha gerçekçi çözümler bulabiliyorum [Ö14]" ifadesi ya da "Zorluklarla yaşamaya çalışıyorum. Herhangi bir çözüm üretilmiyor. Kendimce bir şeyler yaparak daha güzel vakit geçirmeye çalışıyorum. Kendimi mesleğime ve öğrencilerime veriyorum. Bireysel olarak kitap okuyup, film izleyerek daha çok vakit geçiriyorum [Ö18]" sözleri yaşanan zorluklar karşısında üretilen bazı stratejileri yansıtmaktadır. "Burada yaşayan insanları daha yakından tanımaya ve anlamaya çalışıyorum. Kültürlerini öğrenmek için çaba sarf ediyorum [Ö21]" "Dil

konusunda çaba sarf ediyorum, öğrenciler ile sürekli iletişim halindeyim [Ö5]” ifadelerinden ise bazı öğretmenlerin yöre halkı ile yakınlık kurma stratejisini tercih ederek zorlukları aşmaya çalıştığı görülmektedir.

Farklı bir strateji olarak ise bazı öğretmenlerin etraflarındaki olumlu durumlara odaklanması olarak görülmektedir. Örneğin “Ben anneyim, yıkılmaya hakkım yok. İyi şeyleri düşünüp iyi şeylere sarılıyorum. Daraldığımda kainattaki mucizelere bakıyorum. Şükrediyorum [Ö13]” ifadesinde bu duruma rastlanmaktadır. Bölgenin kendine özgü zorluklarına rağmen yüksek adanmışlık davranışlarının ve idealist öğretmen tutumlarının öğretmenlerin buradaki çocuklar için üstün gayret sarf ettikleri ve bu zorlukları bu gelişmelerle daha az hissedilir hale getirmeye çalışmaları da söz konusudur. “Yaşadığım zorluklar beni yıpratırsa da gidene kadar dokunabildiğim her çocuğa dokunmak, onlara yararlı olmak için elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Çevremdeki diğer öğretmenler gibi gitme heveslisi değilim [Ö4]” sözlerinden bu durum daha net anlaşılabilir. Bu söylem buradaki çocukların bölgesel ve ailevi şartların yanı sıra diğer parametrelerden kaynaklı ortaya çıkan zorluklara bağlı yaşadıkları eğitimsel eşitsizliği bertaraf etme konusunda mesleğinin hakkını vermeye çalışan bir öğretmenin ifadeleri olarak değerlendirilmelidir. Yine bu yönde farklı söylemler ise “Buraya ayak bastığım an kapıldığım his buradan gitmek yönünde idi. Çünkü yaşadığım yerden farklı burası. Ancak şu an böyle düşünmeyi bırakıp buradaki öğrencileri hayata kazandırmak amacım [Ö9]”, “Bazı sorunlar karşısında gitmeyi düşünüyorum ancak vicdani sorumluluk beni bu düşünceden vazgeçiriyor [Ö11]” şeklindedir. Bu ifadeden de öğretmenlik mesleğinde vicdani denetim yönünün zaman zaman baskın olduğu anlaşılmaktadır. Ö11 kodlu katılımcı öğretmenin köken itibarı ile verilerin toplandığı bölgeye mensup olması bu vicdani sorumluluk yükünü kendi bölgesindeki çocuklara karşı artırıyor olabilir. “Coğrafyanın kader olduğu bu coğrafyada çocuklara eğitim konusunda faydalı olabilmek en büyük amacım. Lakin zorunlu görev sürem dolunca burada kalmayı düşünmüyorum [Ö28]” sözlerinde ise gitmekle kalmak arasında kalmış, bir yandan içinde bulunduğu zor şartlar altında öğrencilere yararlı olmaya çalışan, bir yandan ise yasal zorunlu çalışma süresi dolduğunda daha iyi şartlarda çalışmayı arzulayan öğretmen görülmektedir.

Özellikle meslekte yeni olan ve bölgenin çeşitli zorluklarıyla karşı karşıya kalan öğretmenlerin kimisinde ilk fırsatta buradan farklı yere gitme düşüncesinin güçlü olduğu da görülmektedir. Sözleşmeli öğretmenliğin yasal statüsünden kaynaklı olarak evli öğretmenlerin eşlerinden uzakta olması ya da şartlara uyumda yaşanan çeşitli zorlukların bu düşünceyi güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, “Bölgenin kültürel yapısının farklı olması ve ulaşımın zor olması, eşimden uzak kalmam gibi sebeplerle (ilk fırsatta) buradan ayrılmak istiyorum [Ö3]” sözleri bu yöndedir. Yahut “Ailem ve sevdiğilerimin yanında yaşamak istiyorum. Sosyal etkinlikler olmadığı için kendimi ait hissetmiyorum [Ö10]”, “Alıştığım sosyal ve kültürel çevrenin buradan farklılığı buradan ayrılma düşüncesine sebep oluyor [Ö14]” ifadeleri de bu durumu desteklemektedir.

Farklı bir kültüre ve hayat şartlarına uyum sorunu ve aileye duyulan derin özlem birleşince öğretmenlerin bir kısmında hemen farklı yerlere gitme düşüncesi güçlenmektedir. Doğup büyüdüğü yer ile çalıştığı yer aynı olan, kültürel uyum zorlukları olmayan ve şartlara aşına öğretmenlerde ise şartların zorlayıcılığından kaynaklı bir terk etme düşüncesi pek yoktur. Söz gelimi, “Çalıştığım yer büyüdüğü yer olduğu için gitme düşüncesine kapılmıyorum [Ö8]” sözleri bu duruma örnek olabilir. Bir başka örnekte ise kendini farklı alanlarda geliştirmek isteyen ancak bu imkanların yokluğundan dolayı zorluk yaşayan bir öğretmenin sınır bölgesinde çalışmak yerine daha gelişmiş yerlere gitmeyi yeğlediği görülmektedir: “Buradan gitme düşüncesine kapılmamın nedeni yeni insanlar tanıma ve hayata onların penceresinden bakma, yeni dil öğrenmek, yeni yerler görme isteğim. Ülkenin uç sınırında çalışmak artık beni yeteri kadar tatmin etmiyor [Ö25]”

3.3. Kültürel Uyum-Uyumsuzluk ve Çatışma

Çukurca'da çalışan ancak özellikle farklı bir kültürel iklimde doğmuş-büyümüş ve sosyalleşmiş yani bilişsel-kültürel şemaları ve habitusu farklı şekillenmiş öğretmenlerde çeşitli uyum sorunlarının yoğun olduğu görülmektedir. Konuşulan dilin farklılığından çocuk yetiştirme pratiklerine kadar karşılaşılan durumlar öğretmenlerin alışkın olmadığı şartlar karşısında kendilerini çaresiz hissetmelerine de yol açabilmektedir. Kültürün yaşantıyı biçimlendirici ve insanlar arası ilişkiyi düzenleyici rolünün yanı sıra yeniden üretim meydana getirme gücü beraberinde bazı durumları normalleştirse de bu kültüre aşına olmayanları da bir tür uyumsuzluğun içine itmektedir. Örneğin, “Buradaki aileler çok çocuklu, bizim kültürümüzde bu şekilde değil. Ailelerin genelinin çocuğuna şiddet uyguladığını duydum, çocuklar da bu durumu normal karşılıyor [Ö5]” sözlerinden dar bir kültürel çevre içinde ortaya çıkan çocuk yetiştirme pratiklerinin öğretmenin kendi kültürü ile çatışması anlaşılmaktadır. Bu kültürel çatışma öğretmenin kendi zihnindeki gerçeklikle içinde bulunduğu toplumsal gerçekliğin çatışmasıdır. Ayrıca kendi kültürel çevrelerinde sosyalleşme yoluyla çocuklar tarafından içselleştirilmiş bu durumun da öğretmenin zihnindeki gerçeklik ile çatışma halinde olduğu açıktır. Zira toplumsal hayat koşulları çeşitli yatkınlıkları da üretmektedir. Benzer bir durumu deneyimleyen farklı iki öğretmen [Ö2] ise “Dil sorunu yaşıyorum, aile yapısı büyük bir sorun, öğrenci davranışlarına yansıyor. Ailelerin öğretmene davranışlarında sıkıntı yaşıyorum, öğrenciler şiddete çok meyilli” ve [Ö3] “Çocuklarda şiddet eğilimi var. Bu durum sınıflarda disiplin problemlerine sebep oluyor ve verimi etkiliyor. Uyum sağlamakta güçlük çekiyorum, zorlanıyorum. Öğrencilerimle ilişkiye olumsuz yansıyor” ifadeleri ile durumu dile getirmektedir. Öğretmen-aile ilişkisinde beklentilerinin karşılanmaması da bu öğretmenlerde bir uyumsuzluk ve çatışma hissi ortaya çıkarmıştır.

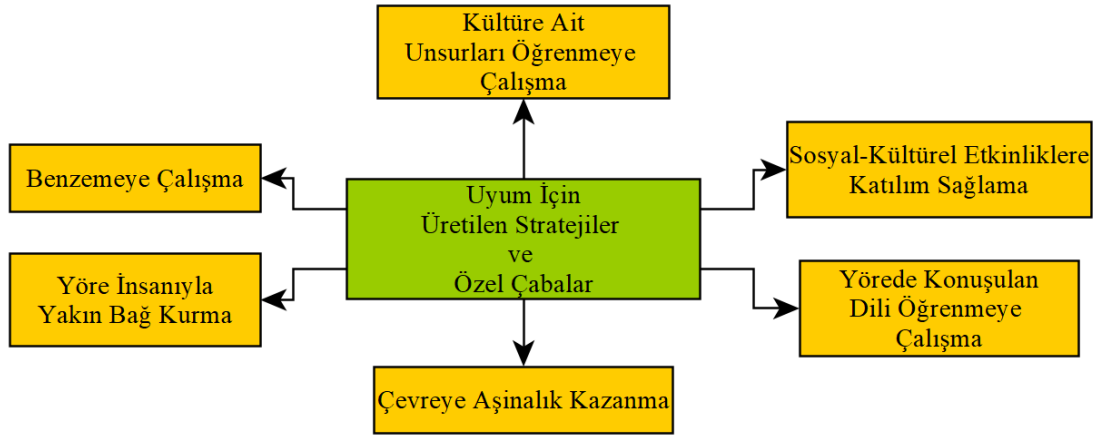
“Evet çatışma yaşıyorum. Coğrafi şartlar, insanlar, sosyal olanaklar çok farklı ve bu yüzden çok zorlandım. Psikolojik olarak iyi hissetmediğimde bunu sınıfa da ister istemez yansıtıyorum, elimden geldiğince uyum sağlıyorum [Ö6]” ifadelerinde de bir öğretmenin yaşadığı kültürel uyum sorununun ve çatışmanın mesleki pratiklere nasıl yansıdığı görülmektedir. Ancak belirli bir süre geçtikten ve deneyim elde ettikten sonra uyum konusunda öğretmenlerin daha çok yol aldığı da bir gerçektir. “Farklı kültürlerden geliyoruz, elbette çatıştığı durumlar da oluyor. Ama bunun aşılacak bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Zamanla o çatışmanın uyuma dönüştüğünü görüyorum. Dördüncü senem olduğu için yaşadığım kültürle iç içe olduğumu düşünüyorum. Uyum sağlama sürecini çoktan atlatıp yaşanan kültürün içinde kendimi buluyorum [Ö15]” sözleri bölgede kıdemi yüksek bir öğretmenin deneyimle uyum arasında kurduğu pozitif ilişkiyi yansıtmaktadır.

“Başlarda her insanda olduğu gibi bende de zorlanmalar oldu. Ama zaman geçtikçe ve insanların da samimi halini gördükçe buna adapte olmak çok zamanımı almadı. Tabi, buraya İstanbul'dan geldiğim için hâlâ zorlandığım oluyor. Aslında doğrusunu söylemek gerekirse alışmıyorsunuz, sadece kabulleniyorsunuz [Ö25]” ifadesini ise iki boyutta ele almak mümkündür. Birincisi, ilk başta yaşanan uyum sorununu aşma konusunda özellikle bölge insanının samimi ve kuşatıcı yönünün bu öğretmenlerin buradaki yaşama adapte olmasını kolaylaştırmadaki katkısıdır. İkincisi ise belirli bir süreden sonra değiştirilemeyen şartlar karşısında var olan şartların kabullenilişiyle ortaya çıkan uyum davranışdır. Farklı ifadeyle başta görülen çatışma zamanla uyuma dönüşebilmektedir. Buna diğer iyi bir örnek ise Akdeniz bölgesinin kültürüyle büyümüş bir öğretmenin [Ö7] “Sadece iletişimde sıkıntı yaşıyoruz. Farklı kültürleri tanımaya değer verdiğim için sıkıntı yaşamıyorum. Halay çekmeyi bile öğrendim” ifadeleridir. Kültürel uyumu farklı kültürleri öğrenmedeki isteklilik çerçevesinde ele alan bu öğretmenin yaklaşımı uyum sorununu ortadan kaldırmış gibi durmaktadır. Uyumun önündeki en önemli engel iletişim olarak görülmektedir. Aşınası olunmayan bir dilin gündelik hayatta kullanıldığı bir yerde uyumda zorlanma daha yaygın olabilmektedir. “Zorlanıyorum. Çocuklarla iletişim kurmakta zorlanıyorum. Zorlandığım için çevreme ve kendime bu olumsuzlukları yansıtıyorum [Ö26]” sözleri bu durumu yansıtan bir örnek olabilir.

3.4. Uyum İçin Üretilen Stratejiler ve Özel Çabalar

Öğretmenlerin deneyimleri ve söylemleri zorlu şartlara rağmen kültürel uyumu kendilerince sağlamak için belirli ve pratikte işe yarayan stratejiler ürettiklerini de göstermektedir. Kültürel ve sosyal uyum beraberinde verimliliği ve üretkenliği getirdiğinden dolayı mevcut şartlar doğrultusunda uyum pratiklerinin öğretmenlere yarar sağladığı görülmektedir. Dil konusunda yaşanan zorluklar uyumun en büyük engeli olarak kabul edilse de zamanla bölgedeki insanların gündelik hayatta sıklıkla kullandığı dili (Kürtçeyi) yavaş yavaş öğrenme şekliyle aşmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bölge insanının kültürel yaşantısında önemli kabul edilen âdetlere ve geleneklere dönük uyum çabaları da öğretmenlerin tercih ettiği stratejiler arasında yerini almaktadır. Şekil 3'te üretilen stratejilere yer verilmiştir:

Şekil 3. Öğretmenlerin uyum için ürettikleri bazı stratejiler ve özel çabalar

“Dil konusunda zorluklar, çatışmalar yaşıyorum. Onu da birkaç kelime öğrenmeye çalışarak çözmeye çalıştım. Şu an öğrenciler ile kendi dillerinde iyi olmasa da konuşabiliyorum. Bu bizi daha da yakınlştırıyor [Ö4]” sözlerini sarf eden öğretmenin bu çabası dil engelini aşarak uyumu hızlandırmanın somut bir örneğidir.

Öğrencilerin sosyal yaşantısını, okul dışındaki hayatlarını ve alışkanlıklarını öğrenme konusundaki girişimler, aileler ile kurulan iletişim ve ilişkiler de öğretmenlerin uyum konusunda ürettikleri stratejiler içerisinde yer almaktadır. “Öğrencilerin okul dışındaki yaşam alanlarına girerek uyum sağlamaya çalışıyorum. Böyle yapmaya başladığımdan beri daha kolay uyum sağladığımı görmekteyim [Ö9]” ifadeleri öğretmenin okul dışındaki failliyinin büyük ölçüde ve aktif katılımcı şekilde yaşadığı yere uyumu desteklediğini belirtmektedir. “Yeri geldiğinde onların alışkanlıklarını ben de yapıyorum [Ö2]” sözünde ise yine uyum yönünde üretilen çaba görülmektedir. Bölge insanıyla kaynaşma ve kendini yabancı gibi görmeme konusunda bir tür benzeşim kurma stratejisi üretildiği ifade edilebilir. Yine bu yönde diğer bir deneyim ise Ö14’ün “Yöresel yemekler denedim ve bölgesel dile dair bazı cümleler, kalıplar öğrendim” sözlerinden anlaşılmaktadır.

Benzemeye çalışmak ya da baskın kültürün öğelerini öğrenmeye çabalamak da uyumu artırmada tercih edilen stratejiler içerisinde öne çıkmaktadır. Çevreye aşinalık kazanmak, kendini o kültürel iklimin bir üyesi haline getirmek için uğraşmak, sosyal etkinliklere katılmak gibi farklı stratejilerin de uyum için tercih edildiği ifadelerle yansımaktadır. “Empati kuruyorum, insanlara daha ılımlı yaklaşıyorum [Ö22]”, “Velilerle sürekli diyalog halindeyim [Ö23]”, “Aileler ile yüz yüze görüşmeleri artırıyorum, okula davet ediyorum onları, bağımı güçlendirmeye çalışıyorum [Ö27]” gibi ifadeler de daha yakın bağ kurarak uyumu destekleme stratejileri içerisinde gösterilebilir. Uyum için üretilen stratejilerin ve çabanın eğitime de olumlu yansıdığı söylenebilir.

3.5. Kültürel Farklılıkları Avantaja Dönüştürme

Çukurca'da çalışmanın farklı kültürel çevrelerde yetişmiş öğretmenler için çeşitli zorlukları ve uyum temelli güçlükleri olsa da yeni tanışılan bu farklılıkları öğretmenlerin derslerde ve mesleki alanda kullandıkları görülmektedir. Yakın çevrenin özelliklerinden hareketle dersleri daha anlaşılır ve somut hale getirmek mümkün olduğu gibi öğrencilerin kendi kültürüne ait özelliklerin derslerde kullanılması motivasyonu da artırabilmektedir. Bir tür duygudaşlık ve bağ kurma olarak da nitelenebilecek bu strateji öğretmenlerin pratikte işini kolaylaştırmaktadır. “Eğitim-öğretim faaliyetlerine kültürel değer ve yaşantı biçimlerini adapte etmeden sağlıklı bir süreç olmayacağını düşünüyorum. Örneğin, taziyesine gittiğim bir ailenin acısına ortak olmayı derste de devam ettirdim [Ö9]” ifadeleri öğrencilerinin çevresiyle öğretmenin kurduğu güçlü ve samimi ünsiyeti yansıtmaktadır. Yaşanılan kültüre tanıklık etmek ve bunu davranışlarıyla göstermek aradaki mesafeyi azaltmakta ve yakınlığı güçlendirmektedir. “Derslerime öğrencilerimin gelenek ve kültüründe yer alan örneklerle başlıyorum [Ö2]” sözlerinde de benzer bir yaklaşım vardır. Öğrenci kendisine ait olanı benimsemekte ve içselleştirmekte daha istekli olacağından kültürün bu öğelerinden öğretmenlerin yararlanması son derece önemli görülmektedir.

Sınıftaki yaşantılar öğrencilerin yakın çevresinin ürünü olduğunda dikkat çekme konusunda öğretmenlerin elini güçlendiren bir faktöre de dönüşmektedir. “Okuma metinleri üzerinde konuşurken ya da canlandırma yaparken kültürel değer ve yaşantı biçimlerini kullanıyorum [Ö15]” ya da “İngilizcedeki like-dislike kalıplarını anlatırken yöresel yemek isimlerini kullanıyorum [Ö11]” ifadeleri de öğretmenlerin yeri geldiğinde kültürel unsurları sınıfın içerisine taşıdıklarını göstermektedir. Branşlarına uygun olacak şekilde bazı öğretmenlerin yine somut bazı kültürel özelliklerle öğretimi bir araya getirdiği de görülmektedir. Örneğin Almanca öğretmeni olan bir katılımcının “Genellikle öğrettiğim dildeki bazı kelimeleri öğrencilerin konuştukları dil olan Kürtçeyle benzer kelimelerle ilişkilendiriyorum. Örneğin, Almandadaki ‘du’ ‘sen’ demek, Kürtçede ‘tu’ ‘sen’ demek [Ö22]” sözleri bu minvalde ele alınabilir. Yine farklı bir branştaki öğretmenlerin de çalıştığı yörenin coğrafi şartları ile müfredatındaki konuları ortak bir paydada toplamaya çalıştığı da ifadelere yansımaktadır: “Din Kültürü dersinde konuyu anlatırken Mekke’nin dağlık bir bölge olduğunu, Çukurca’daki dağlık ve iklim koşullarından anlatmaya çalışıyorum. Ortak yaşantı sağlamaya çalışıyorum [Ö26]” ve “Örneğin Sosyal Bilgiler dersinde kültürel öğelerimizi işlerken yöresel kıyafetlerden, düğün âdetlerinden, yemeklerinden örnekler veriyorum [Ö23]” sözleri öğretmenlerin branşları ile yöredeki kültürel yaşantıları harmanladıklarını ve derslerinde kullandıklarını göstermektedir. Bu yönde başka bir örnek ise Ö28’in “Dillerinin Kürtçe olmasının Kur’an okumalarında çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü harflerin mahreçlerini çok güzel çıkartıyorlar. Dilleri bunu yapmalarında kolaylık ve başarı sağlıyor” sözleri olabilir. “Derste vereceğim örneklerde bu bölgenin özelliklerine atıfta bulunarak öğrencilerin ilgisini çekmeye çalışıyorum. Sorularda verilen ifadeleri uygun bir şekilde bu bölgedeki unsurlarla değiştirerek anlatıyorum [Ö24]” sözleri de kültürel faktörlerin eğitim-öğretimin içine entegre edilerek süreç içinde kullanıldığını ve avantaja dönüştürüldüğünü göstermektedir. Yöresel-bölgesel ve kültüre özgü değerlerin-yaşantıların öğretmenler tarafından dikkatle gözlemlenmesi ve kullanılması öğrencilerin okul dışındaki hayatını öğretmenlerin okul içine entegre ettiklerini göstermektedir.

Tartışma

Araştırmanın bulguları özellikle mesleğin başlarında olan öğretmenler için sınırdaki görev yapmanın bazı yapısal ve kültürel zorlukları içerdiğini göstermektedir. Temel ihtiyaçlara dönük eksikliklerin yanı sıra sosyal hayatın kısıtlılığı ve zaman zaman kültürel uyumsuzluk öğretmenler için zorluk olarak kabul edilmekte ve mesleki pratiklerine yansımaktadır. Özellikle dil ve iletişim engeli bölge insanı ile öğretmenlerin ortak bir paydada buluşmaması konusunda ve kültürel etkileşimi gerçekleştirememelerinde önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Kızıltaş’ın (2021) bulguları da bu yöndedir ve özellikle Türkiye’nin Doğu-Güneydoğu Anadolu

bölgelerine atanan ve ilk görev yeri buralar olan öğretmenlerin dil ve kültür şoku yaşadıklarını dile getirmektedir. Öğretmenlerin büyük ölçüde tümüyle yabancı olduğu bir kültürel ortam içerisinde aynı zamanda barınma, ulaşım, sağlık ve sosyal imkânlar gibi konularda da zorluk yaşamaları mesleklerindeki verimi ve motivasyonu düşürebilmektedir. Karataş ve Kınalıoğlu (2018) bu bağlamda ortaya koydukları bulgularla kırsalda çalışan öğretmenlerin materyal ve hijyen malzemesi eksikliği, veli ilgisizliği, iklimsel zorluklar, ulaşım problemleri, fiziksel kapasite darlığı gibi konulardan dolayı zorluk yaşadıklarını ve bu zorlukların öğretmenlerin motivasyonlarını azalttığını ortaya koymaktadır. Bölgesel şartlardan kaynaklı zorluklar öğretmenler üzerinde olduğu kadar öğrenciler üzerinde de etki oluşturmaktadır.

Özdemir vd. (2015) Şırnak ili özelinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında dil ve iletişime bağlı zorlukların yanında ekonomik faktörlerin, hanelerdeki çocuk sayısının fazlalığının, fiziki yetersizliklerin, öğretmenlerin sık değişmesinin eğitim-öğretimi derinden etkilediğine dair bulgular sunmaktadır. Dil, kültürün en önemli aktarıcısı olduğundan dolayı iletişim yetersizliği veya çatışması zaman zaman kültürel çatışmalara da yol açabilmektedir. Bununla beraber dile aşinalık kültüre de aşinalık oluşturmakta ve uyum sorunlarını en aza indirebilmektedir. Zira bu durum, çalışma grubu içerisinde yer alan ve doğduğu-büyüdüğü kültür ile çalıştığı kültür yakın ya da aynı olan öğretmenlerin ifadesinden anlaşılmaktadır. Mesleğin başlarında olan öğretmenlerin yabancı olduğu bir kültürel bölgede hem gündelik dile hem de akademik ve eğitimsel dile ilişkin öğrenci ve ailelerle yaşadığı zorluklar performanslarına ve özyeterlik algılarına da yansımaktadır. Örneğin Kotluk'un (2018) bulguları da öğretmenlerin kültürel farklılıklar karşısında zorluk yaşadığı ve kendilerini yetersiz hissettiklerini ortaya koymaktadır. Dil, sadece iletişimi değil aynı zamanda düşünceyi, etkileşimi ve kültürü de meydana getiren bir enerjiye sahip güç olarak karşımızda durmaktadır (Akarsu, 2007). Sınırlı bir alanda, gündelik dil ile akademik dil arasında kalan öğrenci ve öğretmenlerin yaşadığı zorluk bu minvalde ele alınabilir.

Yaşanılan çeşitli zorluklar beraberinde bazı baş etme stratejilerini de ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel ve kültürel şartlardan kaynaklı çeşitli sorunların üstesinden gelmek için öğretmenlerin kendi meslektaşlarından ve özellikle tecrübeli olanlardan destek almayı daha sıklıkla tercih ettikleri görülmektedir. Mesleki tecrübe ve kültüre aşinalık ortaya çıkan farklı durumlar karşısında daha etraflı düşünmeye olanak verdiği için mesleğin başındaki öğretmenlerin bu tercihleri oldukça isabetlidir. Dayanışma kültürü öğretmenler için bireysel ve mesleki gelişim imkânı da sunmaktadır (Bozak ve Demirtaş, 2017; Yalçın ve Yıldız, 2020). Bulut ve Coşkun'un (2018) araştırma bulgularında da mesleğe yeni başlayan ve kırsalda çalışan öğretmenlerin zorluklarla baş etme konusunda öğretmen dayanışması, dil-kültür aşinalığı kazanma çabası, sabırlı olma, empati gibi yöntemleri tercih ettikleri görülmektedir.

Aileler ile daha yakın bir diyalog kurma ya da öğrencilerine daha çok zaman ayırarak onların gelişimini destekleme çabası da var olan zorlukların üstesinden gelmek ve uyum kapasitesini artırmak için öğretmenlerin kullandıkları stratejiler içerisinde yer almaktadır. Aileler ve öğrenciler ile kurulan informal ilişkiler yeri geldiğinde formal ilişkilerden daha etkili olabilmektedir ve ailelerin eğitime katılım düzeyini de artırabilmektedir (Aykol ve Yıldırım, 2020). Goffman'ın (2019) etkileşim ritüelleri dediği bu durumda öğretmenlerin zaman zaman resmi rol ve kimlikleri ile bireysel rol ve kimlikleri arasında kaldıkları da bir gerçektir. Zira Goffman'a (2019) göre başkalarıyla temas esnasında kişi tarafından sürdürülen rol çoğunlukla meşru ve kurumsallaşmış nitelikteki roldür.

Öğretmenlerin bölgedeki aileler ve öğrencilerle formal teması esnasında taşıdığı sıfat ve özelliklerin de formal olması gerektiğini düşünmeleri normaldir. Ancak süreci olumlu yönetmek için çeşitli informal etkileşim ritüellerini gerçekleştiriyor olmaları da öğretmenler açısından son derece önemlidir. Özge bir deyişle öğretmenlerin formal benlik sunumunun yerine zaman zaman informal benlik sunumlarını tercih etmeleri pratikte yarar sağlayan bir stratejidir. Yine Goffman'ın (2016) farklı bir çözümlemesinde olduğu gibi bireyin kendisinin önceden belirlenmiş bir toplumsal role bürünmesinin belirli davranış kalıplarını devam ettirme

zorunluluğunu da ortaya çıkarttığını göstermektedir. Bu çalışmanın bulgularında da Goffman'ın çözümlemesini destekler nitelikte öğretmenlerin kendileri için belirlenmiş toplumsal ve resmi rollerini devam ettirme zorunluluğunu hissettikleri ancak pratikte karşılığı olmadığı yararı görmek adına zaman zaman bundan vazgeçtikleri de görülmektedir.

Kültürel farklılıklara uyum konusunda öğretmenlerin zaman zaman zorlandıkları zaman zaman da yaşayan bölgesel kültüre uyma davranışlarını güçlendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Kültürel çatışmanın veya kültürel şokun öğretmenlerde genelde mesleğin ilk yıllarında yaşandığı görülmektedir. Bu durum Eagleton'un (2016), kültürün tarihsel ve felsefi olduğu kadar aynı zamanda siyasi bir çatışma alanı olduğuna ilişkin yaptığı betimleme ile uyumlu görünmektedir. Ancak deneyim kazandıkça ve uyum sağlama konusunda çeşitli çabalar sarf edildikçe daha iyi bir eğitimsel sonuç alındığı bulgulardan anlaşılmaktadır. Kültürel uyum ancak zamanla oluşabilecek bir durumdur. Baskın kültürde yaygın olan ve kabul gören gündelik davranışların benzerlerini yaparak uyum sağlama çabasının zaman zaman öğretmenler tarafından da yapıldığı araştırma bulguları içerisinde yer almaktadır. Bu durum sosyal etki ile de açıklanabilir. Bir grubun veya topluluğun başkalarını etkileme kapasitesi sosyal psikolojinin de önemli tartışma alanlarından birisidir. Sakallı'ya (2013) göre sosyal etki, bireyin veya bireylerin farkında olarak veya olmadan duygu, düşünce ve davranışlarını diğer insanların etkisi ile değiştirmesidir. Değiştirilmek istenen tutum, davranış veya duygu-düşünce politik, sosyal ya da ekonomik kaynaklı olabilmektedir. Muzaffer Şerif (1985), kültüre uyumu psikolojik çözümleme üzerinden de değerlendirmekte ve diğer kültürel yaşantılara ve kurallara insanın kendisini açmasının bazı tabuları zihinde ortadan kaldırmada yarar sağlayacağını dile getirmektedir. Ayrıca Şerif (1985), toplumsal olanın kendi sosyokültürel gerçekliği içinde daha anlamlı olduğunun da altını çizmektedir.

Öğretmenlerin çalıştıkları yerdeki yerleşik normların ve toplumsal kuralların öğretmenlerin mesleki-sosyal rollerini ve davranışlarını etkilediği açıktır. Terry Eagleton (2016), kültürel olanın değiştirilebilen olduğunu dile getirerek bu durumu da teorik olarak desteklemektedir. Ayrıca Eagleton (2016) kültürün sosyal kurallara ve düzene uymakla ilişkili olduğunun da altını çizmektedir. Geertz'in (2010:68) insanın kendini kültürün özel biçimleri ile tamamlayan bir varlık olduğu betimlemesinden hareketle öğretmenlerin de kültürel uyum çerçevesinde bir tekâmül süreci yaşadıkları ileri sürülebilir.

Literatürde yer alan bazı çalışmaların bulguları da bu çalışmada öğretmenlerin uyum için ürettikleri çeşitli stratejileri desteklemektedir. Söz gelimi, Bender-Szymanski (2000), Almanya'da mesleğin başında olan ve kendi kültürlerinden başka kültürde olan öğrencilerle çalışan öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada yaşadıkları kültürel çatışmayı yönetme konusunda iki temel strateji ürettiklerini dile getirmektedir. Bunlardan ilki kendilerinden farklı kültürel geçmişe sahip öğrencileri kişisel gelişim olarak değerlendirmek iken diğeri ise egemen kültürel normları benimsetme konusunda ısrarcı olmaktır. Ancak kültürel çeşitliliği yönetemeyen öğretmenlerin hem uyum sorunu hem de özyeterlik sorununun bu çalışmada yüksek olduğu da dile getirilmektedir. Anderstaf, Lecusay ve Nilsson'un (2021) İsveç örneği üzerinden hareketle yaptıkları çalışmanın bulguları ise kimi öğretmenlerin kültürel farklılıkları bir fırsat olarak kabul ettiklerini ve velilerle etkileşimi artırmada bundan yararlandıklarını ortaya koymaktadır.

Kültüre Duyarlı Eğitim (Culturally Responsive Teaching) olarak literatürde yer edinen kavramsallaştırma eğitim-öğretim süreçlerinde öğrencilerin aşınası olduğu kültürün özelliklerinden yararlanmayı ifade etmektedir (Kotluk ve Kocakaya, 2019). Öğretmenlerin özellikle çalıştıkları yerlerde kültüre duyarlı bir eğitim-öğretim tasarımı gerçekleştirmesi eğitimi nitelikli hale getirebilmektedir. Ancak bazı araştırma bulguları öğretmenlerin kültüre duyarlı eğitim konusunda henüz istendik düzeyde yetkin olmadıklarını ya da kültürel anlamda öğrenci farklılıklarının öğretmenler tarafından avantaja dönüştürülemediğini ve bu konuda yeterliklerinin biraz zayıf olduğunu da göstermektedir (Paksoy, 2017; Soylu, Kaysılı ve Sever, 2020). Bu çalışmanın bulguları ise bazı öğretmenlerin farkında olarak ya da farkında olmadan

kültüre duyarlı eğitimi gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Kültürel farklılıkları ve bölgeye özgü şartları-durumları derslerinde ve eğitim-öğretim pratiklerinde kullanmak pek çok öğretmene kolaylık da sağlamaktadır. Bölükbaşı'nın (2020) çalışmasından elde edilen bulgular da kültürlerarası duyarlılığın öğretmen adaylarının empati ve öznel iyi oluşlarına pozitif etki ettiğini ortaya koymaktadır. Öğretimin yakın çevreden başlayarak uzak çevreye doğru gitmesi ilkesine uygun olan bu durum öğrenciler için de avantaj olarak nitelendirilmektedir. Öğrencilerin kendi kültürüne özgü değer ve durumlardan hareketle anlatılanları kavraması pedagojik bir yararın yanında çeşitli pratik kazanımlar da sağlamaktadır (Kotluk ve Kocakaya, 2018; Planel, 1997; Thomas, 1997). Kültürün öğelerine ve öğrencinin yaşantılarına ilişkin öğelerin somut ve yakın örnekler olarak eğitimde kullanılması hem dikkati çekmekte hem de öğrenciler açısından içselleştirilen bilgiye dönüşmektedir. Bu şekilde öğrenmenin daha ilgi çekici ve eğlenceli hale gelmesi zaman zaman mümkün olabilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin kendi kültürlerinden farklı kültürleri derslerinde kullanması onlar açısından da bir tür öğrenme ve etkileşim süreci, öğrencilerle ve yakın çevreyle işbirliği kurma olarak da nitelenebilir.

Araştırmanın temel bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan birisi örneklemin sınırdaki olan sadece bir ilçede çalışan öğretmenlerden oluşmasıdır. Farklı kültürel çevrelerde çalışan öğretmenlerle çalışma genişletilebilir. Ayrıca diğer önemli sınırlılık ise araştırmacının uzun süreli katılımcı gözlemci olarak öğretmenleri doğal çalışma ortamı içerisinde belirli bir süre gözlemlememesi sayılabilir. Araştırmacının sınırlı bir zaman için Çukurca'da bulunması özellikle çeşitli zorlukları ve uyuma dair sorunları daha derinlemesine görmesini sınırlayan en önemli faktörler içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla araştırma verilerinin formül ve belirlenen sorularla toplanması, yüz yüze ve mülakata dayalı veri toplama tekniğine göre daha derinlikli ve çok yönlü veri elde edilmesini sınırlamıştır. Daha uzun bir zamanın olması, araştırmacıların katılımcı gözlem ile sınıflarda bulunması ne tür zorlukların ve bunlara ilişkin üretilen stratejilerin gerçekleştiğini, kültürel unsurların derslerde nasıl kullanıldığını yerinde tespit edebilmek için daha güçlü bir veri sağlayabilir.

Sonuç ve Öneriler

Kültürel farklılıklara uyum konusunda öğretmenlerin özellikle mesleğin ilk yıllarında ve mesleğe başlamadan önceki akademik eğitimlerinde desteklenmesi oldukça önemli görülmektedir. Bununla birlikte eğitim politikalarını oluşturan yöneticilerin özellikle zor çalışma şartlarının olduğu yerlerde çalışan öğretmenlerin temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve iyileştirilmesini öncelikli bir sorun olarak belirlemeleri gerekmektedir. Temel ve sosyal ihtiyaçları karşılanamayan öğretmenlerin bu durumları diğer zor şartlarla birleşince verimliliklerinin azalacağı ve bir an önce farklı yerlere gitme niyeti besleyecekleri açıktır. Sık öğretmen değişimi de dezavantajlı bölgeler için eğitim eşitsizliklerini artırmaktadır. Araştırmanın gerçekleştiği ilçedeki mülki idare amirlerinin ve eğitim yöneticilerinin özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlere sundukları desteğin önemli ve bu desteğin sürdürülmesinin de öğretmenlerin uyum süreci için katkısı olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2013). *Kültür endüstrisi* (Nihat Ülner, Mustafa Tüzel ve Elçin Gen, Çeviren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akarsu, B. (2007). Dil-kültür bağlamında eğitim sorunları. *Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze dil-kültür-eğitim* (Nazife Güngör, Derleyen) içinde (ss.131-140). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Anderstaf, S., Lecusay, R. & Nilsson, M. (2021). Sometimes we have to clash: How preschool teachers in Sweden engage with dilemmas arising from cultural diversity and value differences. *Intercultural Education*, 32(3), 296-310. <https://doi.org/10.1080/14675986.2021.1878112>.

- Arlan, S. (2014). Kültürel farklılıkları barındıran bir kentin sosyokültürel yapısına ilişkin öğretmen görüşleri: Mardin ili örneği. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 27-43.
- Aygül, H. H. ve Korkmaz, U. (2018). Öğretmen-öğrenci etkileşiminde kültürel farklılıkların başarıdaki eşitsizlikleri üretmedeki etkisi (Hakkâri-Yüksekova örneği). *Tarih Okulu Dergisi*, 11(35), 795-828.
- Aykol, B.G. ve Yıldırım, B. (2020). Öğretmen ve veli görüşlerine göre ailenin eğitime katılımı. *Yıldız Journal of Educational Research*, 5(1), 89-118. <https://doi.org/10.51280/yjer.2020.004>
- Bender-Szymanski, D. (2000). Learning through cultural conflict? A longitudinal analysis of German teachers' strategies for coping with cultural diversity at school. *European Journal of Teacher Education*, 23(3), 229-250. <https://doi.org/10.1080/02619760120049120>.
- Bozak, A. ve Demirtaş, H. (2017). Alternatif bir mesleki gelişim yöntemi olarak meslektaş rehberliğinin uygulanabilirliği ve etkililiği. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 16-40.
- Bölükbaşı, A. (2020). Öğretmen adaylarının kültürlerarası duyarlılıklarının empatik eğilim, öznel iyi oluş ve sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 44-62. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.640893>
- Bulut, K. ve Coşkun, H. (2018). Kırsal kesime atanan Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin mesleğe uyum süreci. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 159-185. <https://doi.org/10.23863/kalem.2018.99>.
- Büyükoztürk vd. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Eagleton, T. (2016). *Kültür yorumları* (Özge Çelik, Çeviren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması* (Hakan Gür, Çeviren). Ankara: Dost Yayınevi.
- Gezon, L. ve Kottak, P. C. (2016). *Kültür* (Akile Gürsoy, Çeviri Editörü). Ankara: Nobel Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (Barış Cezar, Çeviren). İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2019). *Etkileşim ritüelleri: Yüz yüze davranış üzerine denemeler* (Âdem Bölükbaşı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Güngör, E. (2010). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür konusu ve sorunlarımız*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları* (Öykü Elitez, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karataş, A. ve Kınalıoğlu, İ. H. (2018). Köy okullarında çalışan sınıf öğretmenlerinin sorunları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 207-220.
- Katfar, E. ve Yılmaz, F. (2020). Sınıf öğretmenlerini farklı kültürel yapıdan gelen öğrencilere ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(33), 1873-1889.
- Kızıltaş, Y. (2022). Bilingual students, language conflict, language-culture shock: Situations faced by teachers assigned to eastern regions of Turkey. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 15(1), 191-215. <https://doi.org/10.30831/akukeg.954364>.

- Kotluk, N. (2018). Kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin öğretmenlerin özyeterlik algılarının ve görüşlerinin incelenmesi. Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden erişilmiştir (Tez No: 491002).
- Kotluk, N. ve Kocakaya, S. (2018). Türkiye için alternatif bir anlayış: Kültürel değerlere duyarlı eğitim. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 749-789. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2018.86>
- Kotluk, N. ve Kocakaya, S. (2019). Türkiye’de öğretmenlerin kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin görüşleri: Bir karma yöntem araştırması. *Sakarya University Journal of Education*, 9(2), 304-334.
- Kottak, C. P. (2015). *Antropoloji: İnsan çeşitliliğinin önemi* (Derya Atamtürk ve İzzet Duyar, Çeviri Ed.). Ankara: DeKi Yayınları.
- Kozikoğlu, İ. ve Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: Nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi (ENAD)*, 6(3), 341-371. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s16m>.
- Lévi-Strauss, C. (2013). *İrk, tarih ve kültür* (Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu ve Işık Ergüden, Çeviren). İstanbul: Metis Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi* (Saadet Özkal, Çeviren). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Özdemir, M. (2018). Veri analiz yöntemleri: Nicel ve nitel veri analizi. *Eğitim yönetiminde araştırma* (Editörler: Kadir Beycioğlu, Niyazi Özer ve Yaşar Kondakçı) içinde (ss. 134-168). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, M., Civelek, Ş, Çetin, Y.E., Karapınar, N., Özel, D. (2015). Öğretmenlerin eğitimsel, çevresel ve sosyal sorunları (Şırnak ili örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Fakültesi Dergisi*, 26, 163-181.
- Paksoy, E. E. (2017). Kültürel değerlere duyarlı eğitim bağlamında öğretmen deneyimlerinin incelenmesi. Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden erişilmiştir (Tez No: 461524).
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir, Çeviri Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Planel, C. (1997). National cultural values and their role in learning: A comparative ethnographic study of state primary schooling in England and France. *Comparative Education*, 33(3), 349-373. <https://doi.org/10.1080/03050069728415>
- Sakallı, N. (2013). *Sosyal etkiler: Kim kimi nasıl etkiler?* İstanbul: İmge Yayınevi.
- Soylu, A., Kaysılı, A. ve Sever, M. (2020). Mülteci çocuklar ve okula uyum: Öğretmenlerin kültüre duyarlılıkları üzerinden bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 313-334.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal kuralların psikolojisi* (Çeviren: İsmail Sandıkçioğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Thomas, W. (1997). Developing a culture-sensitive pedagogy: Tackling a problem of melding ‘global culture’ within existing cultural contexts. *International Journal of Educational Development*, 17(1), 13-26. [https://doi.org/10.1016/S0738-0593\(96\)00066-1](https://doi.org/10.1016/S0738-0593(96)00066-1).
- Topçu, N. (2004). *Kültür ve medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turhan, M. (2015). *Kültür değişimleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1998). *Ziya Gökalp sosyolojisinin temel ilkeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom*. London: John Murray.
- Yalçın, Z.M. ve Yıldız, K. (2020). Meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin örgüt kültürü ve öğrenen örgüt algıları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(33), 1767-1786. <https://doi.org/10.31589/JOSHAS.432>.
- Yin, R.K. (2017). *Durum çalışması araştırması* (İlhan Günbayı, Çeviren). Ankara: Nobel Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Tarih: 31/03/2022

No: 2022/95

Veri toplama sürecindeki destekleri için Çukurca İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne teşekkürü bir borç bilirim.

Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Sergilediği Toksik Liderlik Davranışları

Toxic Leadership Behaviors Exhibited by School Principals According to Teachers' Views

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU¹, Öğretmen Mehmet Emin ÖREN²

Öz

Yıkıcı liderlik davranışlarından olan toksik lider davranışları, zincirleme bir yol ile okul personeli ve öğretmenleri, öğrenci ve velileri, eğitim ve öğretimi ve son olarak da genel başarı durumunu etkileyebilecek bir duruma gelmektedir. Okulun tüm paydaşları ile birlikte geliştirilmeye çalışıldığı günümüzde, istenmeyen bu durumların önüne geçmek gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının incelenmesidir. Betimsel tarama modeli ile yapılan bu araştırmaya, 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında Siirt ilinde görev yapan 402 öğretmen katılım göstermiştir. Araştırmanın verileri altı soruluk kişisel bilgiler formu ve 15 maddelik Toksik Liderlik Ölçeği ile elde edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde; tanımlayıcı istatistikler, t-testi, tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda öğretmenlerin algıları, okul yöneticilerinin toksik liderlik davranışlarını istismar edici denetmenlik alt boyutunda çok düşük, diğer alt boyutlar ve ölçeğin genelinde ise düşük düzeyde sergilediği yönündedir. Öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algıları; cinsiyet, görev yapılan okul kademesi, istihdam türü, sendika üyeliği, görev yapılan şehir değişkenlerine göre farklılaşmamaktadır. Buna karşın öğretmenlerin toksik liderlik algılarının mesleki kıdemlerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Yapılan literatür taramalarında, toksik liderlik konulu çalışmaların eğitim yönetimi anlamında kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda toksik lider davranışlarının öğretmen algılarına göre incelenmesi ve etkili çözüm yolları sunulması alana önemli bir katkı yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toksik liderlik, toksik örgüt, yıkıcı liderlik, narsizm, otoriterlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Toxic leader behaviors, one of the destructive leadership behaviors, come to a situation that can affect school staff, teachers, students, parents, education, teaching and finally the situation of overall success in a chain way. The aim of this study is to examine teachers' perceptions of toxic leadership towards school principals. 402 teachers in Siirt and its districts in the 2020-2021 academic year participated in this research conducted with a descriptive survey model. The data of the study were obtained with a six-question personal information form and a 15-item Toxic Leadership Scale. In the analysis of the obtained data; descriptive statistics, t-test and ANOVA were used. According to the findings, teachers' perceptions are that school administrators exhibit toxic leadership behaviors in the abusive supervisory sub-dimension very low, and in other sub-dimensions and low in the scale generally. Teachers' toxic leadership perceptions of school principals; it does not differ according to gender, level of school, type of employment, union membership, city of employment. On the other hand, it was determined that the toxic leadership perceptions of teachers differ according to their professional seniority. In the surveys, it was seen that studies on toxic leadership are limited in terms of educational administration. In this context, examining toxic leader behaviors according to teacher perceptions and providing effective solutions will be contributive to the field.

¹Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, hasanbasri@siirt.edu.tr

²Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Abdülkerim Kuzu Özel Eğitim Anaokulu, mehmeteminoren@gmail.com

Atf için (to cite): Memduhoğlu, H. B. ve Ören, M. E. (2023). Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin sergilediği toksik liderlik davranışları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 882-896.

Keywords: Toxic leadership, toxic organization, destructive leadership, narcissism, authoritarianism

Paper Type: Research

Giriş

Bireyler, ihtiyaç ve arzularının bir kısmını gerçekleştirmek için bir topluluğa ihtiyaç duyarlar ve bu toplulukla beraber hareket etmeleri gerektiğini düşünürler. Benzer amaç ve hedefler doğrultusunda bir araya gelmiş bu toplulukların harekete geçirilmesi ve yönetilebilmesi için her insanda olmayan beceri ve yetenekler gerekmektedir. Tarihin eski çağlarından bu yana toplulukları yönlendirebilen becerili ve yetenekli liderler ön plana çıkmış ve toplumun hedeflerine ulaşması için önemli roller üstlenmişlerdir. Hughes, Ginnett ve Curphy (2019) lideri, “herkesin görmediğini gören, olaylar ve sonuçları arasında ilişki kurabilen, önsezisi ile grubun diğer üyelerinden ayrılan kişi” (s.224), Robbins (2005) de “kişilerin veya grubun amaçlarının gerçekleşmesi için, grup üyelerini cesaretlendiren, güven aşılıyorarak harekete geçiren, yeteneklerini ortaya koymalarını sağlayan kişi” (s.368) olarak tanımlanmaktadır.

Kavram olarak liderlik ile ilgili birçok araştırma ve çalışma yapılmış olup, kavram üzerinden birçok liderlik tanımı ortaya atılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sistemli bir yapı haline gelmeye gayret eden eğitim örgütlerini ve yönetimini de etkilemiştir. Eğitim örgütlerinde çarkların yerli yerine oturması ve sistemli bir şekilde işleyebilmesi için etkileyici liderlere, başarılı okul müdürlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde ise bir lider gibi yönetim sergilemesi beklenen okul müdürleri ile öğretmenler arasındaki ilişkilerde çarpıcı bir değişim gözlenmiştir. Murphy (1998)'e göre bu değişimin temel sebebi, yirmi birinci yüzyılda okulların çevrelerinde meydana gelen ve onları önemli derecede etkileyen sosyal, ekonomik ve politik değişimlerdir. Bu değişimler okul yönetiminin ve liderlik anlayışının değişimine sebep olmuştur.

Araştırma ve geliştirmeyi, insan ilişkilerini, danışmanlık ve değerlendirmeyi merkeze alan, teknoloji destekli yeni okul yapıları birçok ülkede yaygınlaşırken (Balıcı, 2000), bu etkiyle hız kazanan toplumsal değişim ve dönüşüm süreci klasik okul anlayışına eleştirileri yanında getirmiş ve tartışmalara zemin hazırlamıştır. Zamanla geliştirmeye başlanan okul yapıları fiziksel olarak yol kat etmeye başlarken, bürokratik alt yapıya yöneltilen okul müdürünün eğitim, öğretim, değerlendirme, yetiştirme ve ödüllendirme etkinliklerinin azaltılması eleştirileri (Gümüşeli, 1996), bilim adamları ve eğitim yöneticilerini yeni değer ve ilkeler doğrultusunda alternatif yönetim biçimleri araştırmaya ve geliştirmeye yöneltmiştir (Dobbs, 2014).

Günümüzde hızla değişen iş ve yaşam koşulları, yönetim biçimlerini ve liderlik tarzlarını geliştirmeye başlamıştır. Okul örgütlerinde değişime ayak uydurabilen, sosyal, fiziksel hatta kültürel her türlü engeli ortadan kaldıracabilecek psikolojik sağlamlığa sahip bireyler etkileyici liderlik örneği sergilemektedir (İskit, 2019). Buna karşın bazı liderlik davranışları da kişileri verimsizliğe sürüklemekte, olumsuz duygu ve düşüncülere hatta sindirilmeye çalışıldıkları hissine sebebiyet vermektedir (Schmidt, 2008). Olumsuz karakteristik özelliklere sahip bu bireyler *liderliğin karanlık yüzünü* ortaya koyan kişilerdir. “Kişiler arası çatışmalara sebebiyet veren, verimi düşüren, astlarını küçümseyen” (Çelebi, Güner, Yıldız, 2015, s.252), “ekibini yanlış yönlendiren ve yıkıcı tarzlar sergileyen” (Yağcı, 2020, s.35), “başta narsizm olmak üzere aşırı ve istismar edici kontrol düşkünü davranışları olan, çıkarıcı” (Lubit, 2004, s.18), “kişileri ilgisiz işlerden sorumlu tutan ve baskı yapan” (Frost, 2004, s.114), “çalışanları azarlayan ve aşağılayan, zor kullanarak otorite kuran, çalışanları kayıran ve sorunları görmezden gelen” (Lipman-Blumen, 2005, s.13) kişiler liderliğin karanlık yüzünü sergilemekte ve toksik lider olarak adlandırılmaktadır.

Toksik liderlik ilk olarak Whicker'in (1996) liderlik türleri sınıflandırmasında ve birçok işlevsiz liderlik türü için kullanılmıştır. Kellerman'a (2008) göre “gri ve siyahın tonlarını barındıran ve insanlığı karanlığa sürükleyen toksik liderlik” (s.54), “zihinsel rahatsızlığa işaret eden, psikiyatrik bir teşhis ve tedavi gerektiren” (Goldman, 2006, s.736), “ben merkezli, yıkıcı,

kötü ve zararlı” (Bayrakçı, 2017, s.38), “işlevsel olmayan” (Lipman-Blumen, 2005, s.8) bir liderlik türüdür.

Bu liderlik türü, sadece astları değil örgütün içinde başarılı olan diğer yöneticileri de olumsuz etkileyebilmekte, başarısızlığa neden olabilmektedir (Balkundi, Kilduff, 2006). Bunun yanı sıra Reed’e (2004) göre örgüt içinde bir çalışana olumsuz davranışlar sergilemek toksik liderlik olarak tanımlanamaz. Toksik liderlik bu bağlamda bireysel olarak yarattığı etkiden ziyade, örgüt için yarattığı etkilere bakılarak değerlendirilmektedir. Ayrıca toksik liderliği bireyleri, kurumları, yeniliği, heyecanları, özerkliği, üretkenliği engelleyen ve zehirleyen liderlik olarak değerlendirilirken, bu özelliklere sahip liderlerin başarılı olabildikleri fakat bu olumsuz davranış ve tutumlara maruz kalan örgüt üyelerinin bu durumun etkilerini uzun süre hissettikleri söylenebilir (Wilson-Starks, 2003; Dobbs, 2014).

Toksik liderlerin; “liderliğin tamamen olumsuz yönlerini taşıyan” (Schmidt, 2008, s.4), “başarıya ulaşmak için başkalarını küçük düşüren, narsist, paranoyak” (Bing, 1992; akt: İlhan, 2019, s.36), “başkalarını aldatmada zekice davranan, kötü huylu” (Whicker, 1996, s.108) ve “şeytanca davranışları” (İlhan, 2019, s.33) bulunmaktadır. Toksik liderler, insanların kendileri ile uyumlu hareket etmediği zamanlarda söz konusu çalışanlara baskıcı bir tutum sergileyebilmektedirler. Bu türden resmi ve psikolojik bir yönü olmayan davranış ve tutumlar, toksik lider tarafından uzun süre uygulanabilmektedir. Bu bağlamda “toksik liderlerin çalışanlar üzerinden geliştirdiği olumsuz davranışlar bireysel etkiler bırakabilirken, örgütün tüm paydaşlarının bu davranışlardan etkilenmesi örgütte felaket yaratabilir” (Hogan ve Kaiser, 2005, s.171; Padilla, Hogan, ve Kaiser, 2007, s.183) ve “zamanla çalışanlar da sapkın davranışlar gelişebilir” (Appelbaum ve Girard, 2007, s.22). Ayrıca, toksik liderler tek bir olumsuz davranış yerine birden çok olumsuz davranışı beraber göstermektedirler. Bu davranışların düzeyi, çalışanların algıladıkları toksik lider davranışlarının şiddetini etkilemektedir (Williams, 2005).

Özetle; toksik liderler örgütlerde, amaç ve hedeflerden uzaklaşmaya, motivasyonun düşmesine, örgütsel kazanımların kaybedilmesine neden olmaktadır. Özellikle toksik lider davranışlarının grup içi toksik tutumları arttırdığı ve çalışanların da bu davranışlar doğrultusunda hareket etmeye başladığı görülmektedir. “Okul örgütlenmelerinin başında, tüm süreci planlayan kişi olarak görülen okul müdürlerinden, öğrenme ortamlarını hazırlamak, çalışanların motivasyonunu arttırmak, okula etkin destek sağlamak, güvene dayalı bir ilişki kurmak gibi davranışlar beklenir” (Hoy ve Miskel, 2010, s.382). Toksik lider davranışları sergileyen okul müdürleri bu durumun aksine engelleyici söylem ve eylemlerde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda okullar, belirli amaç ve hedefler doğrultusunda hareket eden örgütler olmaları sebebiyle; okul müdürünün sergilediği toksik davranışlar çalışanları da etkileyerek okul ortamında toksik tutumların hakim olmasına neden olmaktadır.

Olumlu bir okul ikliminin oluştuğu okullarda, çalışanlar tutkularının kendilerini başarıya götüreceğini düşünürken, toksik okul ortamlarında çalışanların başarıya olan inançları ve geleceğe dair umutları zayıftır (Cromwell, 2009). Toksik okul ortamlarında öğrencileri hor gören, aşağılayan, taciz eden, hırpalayan, korkutan ve şiddet uygulayan birçok okul müdürü vardır. Öğrencilerin yanı sıra benzer davranış ve tutumlara öğretmenler de maruz kalmaktadır. Okul müdürleri tarafından sergilenen bu davranışlar, Cromwell’e (2009) göre çocuklar, öğretmenler ve diğer çalışanlar üzerinde uzun süren etkiler yaratır ve bu durum ülkenin geleceğini tehlikeye atar. Bu okullarda öğretmenlerin kendi aralarındaki ve okul müdürüyle olan ilişkileri kavgalıdır, gürültülüdür ve öğrencinin başarısına olan inanç zayıftır.

Toksik okul örgütlerinde çalışmanın zorluğundan bahseden Buehler (2009), çalışanların sadece yaşamlarını sürdürme gayesi taşıdıklarını ifade eder. Yüksek başarı gayesi taşıyan eğitim sistemlerinin öğretmenler üzerinde oluşturduğu baskı, öğrencilerin akademik başarı odaklı çalışmalarının getirdiği korku ve kaygı okul içi iletişimi zayıflatmakta ve etkin öğrenme ortamını zedelemektedir. Bu nedenle alınan başarısız sonuçlar toksik okul ortamının getirdiği

sonuçlardır. Bu durumda okul müdürleri başarısızlığa çare aramak yerine, kılıf uydurma çabası içinde görünürler.

Başarısızlığın nedenlerinin irdelenmediği okullarda toksik davranış ve tutumlar artarak devam eder. Toksik okul ortamlarında, sürekli tatil tarihlerine bakan, hafta sonunu ipe çeken, anlatacağı derse odaklanamayan ve okulla ilgili her şeyin rahatsız etmeye başladığı öğretmenler gözlenmektedir (Wright, 2005). Schmidt (2014)'e göre toksik okul ortamlarında öğretmenlerde ve diğer çalışanlarda ümitsizlik hakimdir. Karşılıklı ilişkiler düşmancadır ve okulun hedef ve amaçları içselleştirilememiştir.

Çözüm odaklı çalışmaların zayıf olduğu toksik örgütlerde, genel ve geçmişten gelen fikirler, kişileri olumsuz etkilemekte ve cesareti kırmaktadır. Gelişimi destekleyecek öneriler, yaklaşımlar, eleştiriler dikkate alınmamaktadır. Bu tür toksik okul örgütlerinden sınıf ortamları da olumsuz etkilenmektedir. Sınıf içi çözüm önerileri, fikir paylaşımı, derse katılım sayısı giderek azalırken; gruplaşmalar ve toksik öğrenci davranışları artarak tüm sınıfa yayılır (Schmidt, 2014).

Bir okulun; amaçlarının belirsiz olması, durağanlığı teşvik eden normlarının olması, gelişim gösteremediklerini savunarak öğrencileri suçlaması, işbirliğine dayalı bir tutumun sergilenmemesi, çalışanların arasında düşmanca hisler olması, değişime açık olmaması toksik bir atmosfere sahip olduğunu göstermektedir (Cromwell, 2009). Bu atmosferde, öğrenciler değerli bir varlık değil problem bir varlık olarak görülmekte, çalışanlar sıklıkla okul hakkında olumsuz ve cesaret kırıcı deneyimlerden bahsetmektedir (Deal ve Peterson 1999).

Buehler'e göre (2009) toksik okullarda personel arası çatışma ve anlaşmazlıklar sürekli olarak kendini gösterir. Öğretmenlerin başka meslektaşlarının uygulamalarını küçümsemeleri, suçlamaları gözlenmektedir. Bununla birlikte, toplantılarda, öğretmen odalarında ve koridorlarda laf atmalar ve dokundurmalar zamanla anlaşmazlıkları arttırırken, zamanla yerini kavgalara bırakması olası bir durumdur. Bu tür okullarda disiplin zamanla kaybolur ve toplantılar, yeni politikalar ve koşullar oluşturulmaya çalışılır. Ama bu çabalardan ortak fikir çıkarılamaz ve çatışma devam eder. Öğretmenler farklı kurallar ve beklentiler içinde öğrencileri şekillendirmeye çalışırken, okul müdürü farklı davranış ve tutumlar sergileyebilmektedir. Bu tür durumlarda çözüm arayışı devam ederken, çözüm bekleyen yeni sorunlar ortaya çıkması muhtemeldir.

Toksik okul ortamları üzerine araştırmalar yapan Wright (2005), toksik okul ortamına neden olan etmenleri şöyle sıralamıştır:

1. Statü. Öğretmenler eğitim öğretimdeki başarısızlıkların günah keçisi ilan edilmektedir. Toplumun, ailenin, okul yönetiminin başarısızlıkları hep öğretmenlere mal edilmektedir. Öğretmenlerin statülerinin böyle algılanması okul ortamında huzursuzluklara ve çatışmalar neden olurken, okul içi toksik davranışların görülmesi artar.

2. Bilgi ve beceri eksikliği. Alanında yetkin olmayan öğretmen, branşındaki diğer öğretmenlerin gerisinde kalır ve sürekli müfredata yetişme, zümre arkadaşlarıyla aynı duruma gelme kaygılarıyla konuları eksik bırakır. Okul müdürü ise gözlemediği bu duruma veya gelen şikayetlere kayıtsız kalmaz. Öğretmene müdahale eder ve sert bir tutum sergileyebilir. İyi niyetli ve sorun çözme gayesi olmayan müdürler bu tür zamanlarda okul içi olumsuz durumlara sebebiyet vermektedir.

3. Yoğunlaştırma. Öğretmenlerin sürekli ders görevleri dışında, evrak hazırlama, dosyalar oluşturma, danışmanlık yapma, okul müdürünün verdiği diğer görevleri yapma, toplantı ve etkinliklere görevlendirilme gibi birçok iş zaman kaybı olarak görülmektedir. Bürokratik bir angaryaya dönen bu durumlar öğretmenlerin asıl görevleri olan eğitim öğretim faaliyetinde sapsmalarına neden olur.

4. Sürekli çalışma. Öğretmenlik mesleği sürekli aktif, genelde ayakta ve dinlenmeden yapılan, öğrenci öğretmen arası bilgi alışverişinin yoğun olduğu bir meslektir. Bu sebeple görevin başında ayrılmak büyük sorunlara neden olabilir. Bu yoğun çalışma durumu ve karşılaşılabilecek olumsuz durumların getirdiği kaygı öğretmenleri hem fiziksel hem zihinsel olarak yormaktadır.

5. Çok boyutluluk. Öğretmenler, sınıf ve okul içindeki rolleri dışında; anne, baba ve daha birçok rol üstlenmektedirler. Zamanla bu rol karmaşası, kişiyi yorabilir, olumsuz davranış ve tutumlara neden olabilir.

Toksik okul ortamlarının birçok etmeden etkilendikleri görülmektedir. Bu bağlamda toksik liderlik özellikleri sergileyen okul müdürlerinin, okula olumlu katkı sağlamak bir yana bu durumlarda engelleyici tutumlar sergiledikleri söylenebilir. Mahlangu (2014), toksik ortamların olduğu okullarda müdürlerin yetkilerini kötü amaçlarla kullandığı, bu nedenle eğitim öğretim sürecinin iyi işlemediği ve öğrenmelerin yeterli düzeye ulaşmadığını ifade etmiştir. Ayrıca bu durumların okul ortamında güvensizlik duygularını arttıracığı söylenebilir. Sonuç olarak toksik ortamları arttıran toplumsal ve bireysel faktörlerin etkili ve başarılı okul oluşturma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum zincirleme bir yol ile okul personeli ve öğretmenleri, öğrenci ve velileri, eğitim ve öğretimi ve son olarak da genel başarı durumunu etkileyebilecek bir duruma gelmektedir. Bu bağlamda, okul müdürlerinin bilinçli veya bilinçsiz şekilde bir takım olumsuz davranışlar içerisinde olarak okul örgütünün tamamında negatif bir havanın oluşmasına yol açtıkları kabul edilmektedir (Pelletier, 2010).

Tüm bu olumsuz durumlara rağmen liderliği konu edinen çalışmaların ekseriyeti liderliğin etkili yönlerine odaklanmış, olumsuz ve yıkıcı liderlik tarzlarının neler olduğuna ilişkin çalışmalar yeterince üretilmemiştir (Padilla, Hogan, ve Kaiser, 2007). Olumsuz liderlik davranışları üzerine yapılacak çalışmaların olumlu liderlik çalışmaları kadar önemli ve değerli olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Arlı, 2019). Aynı zamanda etkili liderlik biçimlerinin olduğu kadar astlarına bilerek veya bilmeyerek zarar veren lider davranışların belirlenmesi, yöneticilerin geliştirilmesi adına önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bu bilgilere karşın, yapılan taramalarda ise ülkemizde toksik liderlik konulu çalışmaların eğitim yönetimi anlamında kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda toksik lider davranışlarının öğretmen algılarına göre incelenmesi ve etkili çözüm yolları sunulması adına önemli bir katkı yapacaktır.

Bu çalışmanın amacı; öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ne düzeydedir?
- Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları, ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında; cinsiyete, görev yapılan okul kademesine, mesleki kıdeme, istihdam türüne, sendika üyeliğine, memleketinde veya memleketi dışında bir ilde görev yapma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve toplanan verilerin çözümlenmesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının incelenmesini amaçlayan bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, mevcut veya daha önce var olmuş bir olay veya olgu ile ilgili kişilerin tutumlarının, algılarının, kabiliyetlerinin, yeteneklerinin ve görüşlerinin alındığı, böylece olayların ve olguların tasvir

edilmeye çalışıldığı araştırmalardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014).

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın hedef evreni, 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı Siirt ilinde yer alan 517 kamu okulunda görev yapan 4827 öğretmenden oluşmaktadır. Evrenden örneklem seçimi için seçkisiz örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algıları araştırıldığından, okul müdürleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Gönüllü onam formu dolduran 450 öğretmene ölçek doldurtulmuştur. Ancak eksik ve yanlış doldurulan ölçekler çıkarıldıktan sonra amaca uygun ve eksiksiz doldurulan 402 ölçek analize dahil edilmiştir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla altı sorudan oluşan kişisel bilgiler formu ve 15 maddeden oluşan Toksik Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek kullanım izni elektronik posta yoluyla alınmış, daha sonra araştırmanın yürütülebilmesi için Siirt Üniversitesi Etik Kurulu izni (07.06.2021 tarih ve 826 sayılı) ve ölçeğin uygulanabilmesi için Siirt Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ölçek uygulama izni alınmıştır.

1.3.1. Toksik Liderlik Ölçeği

Demirtaş ve Küçük (2019), Dobbs (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerini yaparak Türkçe versiyonunu elde etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin, 15 maddeli beş boyutlu yapısının korunduğu araştırmacılar (Demirtaş ve Küçük, 2019) tarafından tespit edilmiştir. Mevcut araştırma sonunda yapılan analizler neticesinde de; Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları sırasıyla; kendi reklamını yapma (.90), istismar edici denetmenlik (.85), öngörülemezlik (.79), narsizm (.92), otoriterlik (.75) ve ölçeğin tümü (.64) şeklinde elde edilmiştir. Ölçek toplamındaki güvenilirlik katsayısı, diğer boyutlara nazaran ve görece düşük olmakla beraber, çeşitli kaynaklarda güvenilirlik değerinin .60'a kadar kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtildiğinden (George ve Mallery, 2003), ölçeğin güvenilirliğinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

2. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma sonucundan elde edilen bulgulara alt problemler doğrultusunda sırasıyla yer verilmiştir. Toksik liderlik ölçeği genel boyutu ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Toksik liderlik ölçeğine ait betimsel istatistikler

Boyutlar	\bar{X}	ss
Kendi Reklamını Yapma	2.05	1.20
İstismar Edici Denetmenlik	1.77	1.03
Öngörülemezlik	2.09	1.10
Narsizm	1.89	1.18
Otoriterlik	2.39	.97
Genel Toplam (Toksik liderlik)	2.04	.98

Tablo 1'e göre elde edilen bulgularda öğretmenlerin algıları, okul müdürlerinin toksik liderlik davranışlarını istismar edici denetmenlik alt boyutunda çok düşük ($\bar{x}=1.77$), diğer alt boyutlar ve ölçeğin genelinde ise düşük düzeyde sergilediği yönündedir. Ayrıca öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının, otoriterlik alt boyutunda en yüksek ($\bar{x}=2.39$), istismar edici denetmenlik boyutunda ise ($\bar{x}=1.77$) en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Toksik liderlik ölçeği geneline ilişkin en yüksek ortalama; *Müdürümüz, astlarımızın işlerini nasıl tamamladıklarını sıkı bir şekilde kontrol eder* ($\bar{x}=3.15$), en düşük ortalama ise; *Müdürümüz, astlarımızın geçmişteki başarısızlıklarını ve hatalarını hatırlatarak, onları aşağılar* ($\bar{x}=1.62$) maddesine aittir.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren t-testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Toksik liderlik ölçeğinin cinsiyet değişkenine ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	SS	t	p
Kendi Reklamını Yapma	Kadın	200	1,99	1,14	-,90	,366
	Erkek	202	2,10	1,27		
İstismar Edici Denetmenlik	Kadın	200	1,76	1,01	-,24	,806
	Erkek	202	1,78	1,06		
Öngörülemezlik	Kadın	200	2,11	1,12	,40	,735
	Erkek	202	2,07	1,09		
Narsizm	Kadın	200	1,88	1,15	,40	,937
	Erkek	202	1,89	1,21		
Otoriterlik	Kadın	200	2,37	,94	,40	,676
	Erkek	202	2,41	1,01		
Genel Toplam (Toksik liderlik)	Kadın	200	2,02	,96	-,29	,766
	Erkek	202	2,05	1,01		

Tablo 2’ye göre, öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Erkek öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının, kendi reklamını yapma ($\bar{x}=2.10$), istismar edici denetmenlik ($\bar{x}=1.78$), narsizm ($\bar{x}=1.89$), otoriterlik ($\bar{x}=2.41$) alt boyutlarında ve ölçeğin genelinde kadın öğretmenlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Kadın öğretmenlerin ise okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının öngörülemezlik alt boyutunda ($\bar{x}=2.11$) erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Göreli olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının görev yapılan okul kademesi değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi test sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Toksik liderlik ölçeğinin görev yapılan okul kademesi değişkenine ilişkin tek yönlü varyans analizi test sonuçları

Boyutlar	Kademe	n	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Kendi Reklamını Yapma	Okul öncesi	48	2,05	1,22	Gruplararası	3,065	3	1,022	0,699	0,55
	İlkokul	110	1,91	1,11	Gruplar içi	581,428	398	1,461		
	Ortaokul	120	2,07	1,19	Toplam	584,493	401			
	Lise	124	2,14	1,31						
İstismar Edici Denetmenlik	Okul öncesi	48	1,55	0,878	Gruplararası	6,38	3	2,127	1,984	0,11
	İlkokul	110	1,65	0,961	Gruplar içi	426,727	398	1,072		
	Ortaokul	120	1,85	1,07	Toplam	433,107	401			
	Lise	124	1,88	1,11						
Öngörülemezlik	Okul öncesi	48	1,9	1,03	Gruplararası	3,23	3	1,077	0,875	0,45
	İlkokul	110	2,03	1,06	Gruplar içi	489,811	398	1,231		
	Ortaokul	120	2,15	1,11	Toplam	493,04	401			
	Lise	124	2,16	1,16						
Narsizm	Okul öncesi	48	1,71	1,08	Gruplararası	5,202	3	1,734	1,239	0,29
	İlkokul	110	1,81	1,12	Gruplar içi	556,833	398	1,399		
	Ortaokul	120	1,88	1,17	Toplam	562,035	401			
	Lise	124	2,04	1,27						
Otoriterlik	Okul öncesi	48	2,18	0,866	Gruplararası	5,92	3	1,973	2,081	0,11
	İlkokul	110	2,28	0,968	Gruplar içi	377,303	398	0,948		
	Ortaokul	120	2,44	1,02	Toplam	383,223	401			
	Lise	124	2,52	0,968						
Genel Toplam (Toksik Liderlik)	Okul öncesi	48	1,88	0,883	Gruplararası	4,151	3	1,384	1,423	0,23
	İlkokul	110	1,93	0,932	Gruplar içi	387,127	398	0,973		
	Ortaokul	120	2,08	1,01	Toplam	391,278	401			
	Lise	124	2,15	1,04						

Tablo 3’e göre yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ($F_{(3-398)} = 1.423$; $p = 0.23$ $p > .05$) ve alt boyutlarında

görev yapılan okul kademesine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre lise kademesinde görev yapan öğretmenlerin algıları, diğer kademelerde görev yapan öğretmenlere göre, ölçeğin genelinde ($\bar{x}=2.15$) ve alt boyutlarında okul müdürlerinin toksik lider davranışlarını daha yüksek düzeyde sergilediği yönündedir. Göreli olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi test sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Toksik liderlik ölçeğinin mesleki kıdem değişkenine ilişkin tek yönlü varyans analiz test sonuçları

Boyutlar	Kıdem	n	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Kendi Reklamını Yapma	1-5 yıl	184	1,95	1,17	Gruplarasası	14,702	3	4,901	3,423	0,017	2-1,3,4
	6-10 yıl	109	2,36	1,33	Gruplar içi	569,791	398	1,432			
	11-15 yıl	59	1,86	1,01	Toplam	584,493	401				
	16 yıl +	50	1,95	1,13							
İstismar Edici Denetmenlik	1-5 yıl	184	1,75	1,06	Gruplarasası	9,316	3	3,105	2,916	0,034	2-1,3,4
	6-10 yıl	109	1,99	1,14	Gruplar içi	423,791	398	1,065			
	11-15 yıl	59	1,62	0,847	Toplam	433,107	401				
	16 yıl +	50	1,55	0,829							
Öngörülemezlik	1-5 yıl	184	2,07	1,12	Gruplarasası	8,494	3	2,831	2,326	0,074	
	6-10 yıl	109	2,31	1,21	Gruplar içi	484,546	398	1,217			
	11-15 yıl	59	1,98	0,946	Toplam	493,04	401				
	16 yıl +	50	1,84	0,943							
Narsizm	1-5 yıl	184	1,78	1,14	Gruplarasası	12,078	3	4,026	2,913	0,034	2-1,4
	6-10 yıl	109	2,17	1,32	Gruplar içi	549,957	398	1,382			
	11-15 yıl	59	1,84	1,06	Toplam	562,035	401				
	16 yıl +	50	1,73	1,06							
Otoriterlik	1-5 yıl	184	2,41	0,966	Gruplarasası	1,623	3	0,541	0,564	0,639	
	6-10 yıl	109	2,46	1,02	Gruplar içi	381,6	398	0,959			
	11-15 yıl	59	2,35	0,977	Toplam	383,223	401				
	16 yıl +	50	2,26	0,931							
Genel Toplam (Toksik Liderlik)	1-5 yıl	184	1,99	0,991	Gruplarasası	7,764	3	2,588	2,686	0,046	2-1,3,4
	6-10 yıl	109	2,25	1,07	Gruplar içi	383,514	398	0,964			
	11-15 yıl	59	1,93	0,84	Toplam	391,278	401				
	16 yıl +	50	1,86	0,877							

Tablo 4'te görüldüğü üzere öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının mesleki kıdemlerine göre kendi reklamını yapma ($F_{(3-398)}= 3,423$; $p= 0.017$ $p<.05$), istismar edici denetmenlik ($F_{(3-398)}= 2,916$; $p= 0.034$ $p<.05$), narsizm ($F_{(3-398)}= 2,913$; $p= 0.034$ $p<.05$) alt boyutlarında ve ölçek genelinde ($F_{(3-398)}= 2,686$; $p= 0.046$ $p<.05$) anlamlı bir şekilde farklılaştığı, öngörülemezlik ($F_{(3-398)}= 2,326$; $p= 0.074$ $p>.05$) ve otoriterlik ($F_{(3-398)}= 0.564$; $p= 0.639$ $p>.05$) alt boyutlarında ise öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Buna göre mesleki kıdemi 6-10 yıl arasında olan öğretmenlerin toksik liderlik algıları; narsizm alt boyutunda mesleki kıdemi 1-5 yıl ve 16 yıl üzeri olan öğretmenlere göre daha yüksektir. Kendi reklamını yapma, istismar edici denetmenlik alt boyutlarında ve toksik liderlik ölçeğinin genelinde ise mesleki kıdemi 6-10 yıl arası olan öğretmenlerin toksik liderlik algılarının 1-5 yıl, 11-15 yıl ve 16 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının istihdam türü değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi test sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Toksik liderlik ölçeğinin istihdam türü değişkenine ilişkin tek yönlü varyans analizi test sonuçları

Boyutlar	İstihdam Türü	n	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Kendi Reklamını Yapma	Kadrolu	279	2,14	1,24	Gruplararası	4,077	2	2,039	1,401	0,247
	Sözleşmeli	97	1,87	1,05	Gruplar içi	580,416	399	1,455		
	Ücretli	26	2,11	1,31	Toplam	584,493	401			
İstismar Edici Denetmenlik	Kadrolu	279	1,81	1,06	Gruplararası	1,595	2	0,797	0,737	0,479
	Sözleşmeli	97	1,67	0,97	Gruplar içi	431,512	399	1,081		
	Ücretli	26	1,71	1,02	Toplam	433,107	401			
Öngörülemezlik	Kadrolu	279	2,16	1,16	Gruplararası	3,702	2	1,851	1,509	0,222
	Sözleşmeli	97	1,96	0,919	Gruplar içi	489,338	399	1,226		
	Ücretli	26	1,92	1,09	Toplam	493,04	401			
Narsizm	Kadrolu	279	1,98	1,23	Gruplararası	7,334	2	3,667	2,638	0,073
	Sözleşmeli	97	1,68	1,01	Gruplar içi	554,7	399	1,39		
	Ücretli	26	1,71	1,14	Toplam	562,035	401			
Otoriterlik	Kadrolu	279	2,44	1	Gruplararası	2,312	2	1,156	1,211	0,299
	Sözleşmeli	97	2,27	0,909	Gruplar içi	380,911	399	0,955		
	Ücretli	26	2,3	0,928	Toplam	383,223	401			
Genel Toplam (Toksik Liderlik)	Kadrolu	279	2,11	1,015	Gruplararası	3,395	2	1,698	1,746	0,176
	Sözleşmeli	97	1,89	0,884	Gruplar içi	387,883	399	0,972		
	Ücretli	26	1,95	1,01	Toplam	391,278	401			

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ($F_{(2,399)} = 1.746$; $p = 0.176$ $p > .05$) ve alt boyutlarında istihdam türü değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, kadrolu öğretmenlerin sözleşmeli ve ücretli öğretmenlere göre toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ($\bar{x} = 2.11$) ve alt boyutlarında daha yüksek olduğu söylenebilir. Göreli olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının sendika üyeliği değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren t-testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Toksik liderlik ölçeğinin sendika üyeliği değişkenine ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Sendika Üyeliği	n	\bar{X}	SS	t	p
Kendi Reklamını Yapma	Evet	215	2,07	1,23	,43	,662
	Hayır	187	2,02	1,17		
İstismar Edici Denetmenlik	Evet	215	1,75	1,01	-,46	,642
	Hayır	187	1,80	1,08		
Öngörülemezlik	Evet	215	2,08	1,15	-,21	,831
	Hayır	187	2,11	1,06		
Narsizm	Evet	215	1,89	1,18	,11	,909
	Hayır	187	1,88	1,18		
Otoriterlik	Evet	215	2,35	1,02	-,85	,393
	Hayır	187	2,44	,916		
Genel Toplam (Toksik Liderlik)	Evet	215	2,03	,997	-,18	,856
	Hayır	187	2,05	,979		

Tablo 6'da görüldüğü üzere öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında sendika üyeliği değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Sendika üyesi olan öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının, kendi reklamını yapma ($\bar{x} = 2.07$) ve narsizm ($\bar{x} = 1.89$) alt boyutlarında daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sendika üyesi olmayan öğretmenlerin ise okul müdürlerinin toksik liderlik algılarının, ölçeğin genelinde ($\bar{x} = 2.05$) ve istismar edici denetmenlik ($\bar{x} = 1.80$), öngörülemezlik ($\bar{x} = 2.11$), otoriterlik ($\bar{x} = 2.44$) alt boyutlarında daha yüksek olduğu söylenebilir. Göreli olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Toksik liderlik ölçeği ve alt boyutlarının görev yapılan şehir değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren t-testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Görev yapılan şehir değişkenine ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Görev Yapılan Şehir	n	\bar{X}	ss	t	p
Kendi Reklamını Yapma	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	2,11	1,24	1,23	,218
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	1,96	1,15		
İstismar Edici Denetmenlik	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	1,82	1,06	1,23	,219
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	1,70	,998		
Öngörülemezlik	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	2,06	1,11	-,761	,447
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	2,14	1,10		
Narsizm	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	1,95	1,23	1,35	,176
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	1,79	1,10		
Otoriterlik	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	2,42	1,01	,609	,543
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	2,36	,924		
Genel Toplam (Toksik Liderlik)	Kendi memleketimde görev yapıyorum	232	2,07	1,03	,849	,397
	Kendi memleketim dışında görev yapıyorum.	170	1,99	,921		

Tablo 7'de görüldüğü üzere öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında görev yapılan şehir değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda kendi memleketinde görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının, ölçeğin genelinde ($\bar{x}=2.07$) ve kendi reklamını yapma ($\bar{x}=2.11$), istismar edici denetmenlik ($\bar{x}=1.82$), narzsizm ($\bar{x}=1.95$), otoriterlik ($\bar{x}=2.42$) alt boyutlarında daha yüksek olduğu söylenebilir. Buna karşın kendi memleketi dışında görev yapan öğretmenlerin toksik liderlik algılarının öngörülemezlik ($\bar{x}=2.14$) alt boyutunda daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Görel olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar doğrultusunda, öğretmenlerin beraber çalıştıkları okul müdürlerinin sergilemiş oldukları davranışları pek toksik bulmadıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum okul müdürleri ve öğretmenler açısından olumlu bulunmaktadır. Ancak yine de böylesi olumsuz bir durumu ve yıkıcı davranışları vurgulayan toksik davranışları yöneticilerin hiç sergilememeleri idealde beklenen bir durumdur ve her eğitimcinin ideale ulaşma yönünde çaba içinde olma sorumluluğu vardır. Bu sonuç, Bahadır (2018), Çetinkaya (2017), Demirel (2015), Eriş (2019) ve Küçük (2020) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik gösterirken, Bozkurt, Çoban, Çolakoğlu (2020), İlhan (2019) ve Yağcı (2020) tarafından yapılan araştırmalarla farklılık göstermektedir. Bozkurt, Çoban, Çolakoğlu (2020) tarafından yapılan araştırmada MEB üst düzey yöneticilerine ilişkin, çalışanların toksik liderlik algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlhan (2019) ve Yağcı (2020) tarafından yapılan araştırmalarda ise çalışanların toksik liderlik algılarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmalara bakıldığında elde edilen sonuçların, araştırmaların örneklemlerinin ve çalışılan yöneticilerin liderlik profillerinin farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın mesleki kıdem değişkeninde 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlerin toksik liderlik algılarının daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Schmidt (2014), geçmişten gelen olumsuz fikirlerin ve duyguların kişileri olumsuz etkilediği ve cesaretlerini kırdığından bahseder. Bu tür durumlarla karşı karşıya kalmış insanlar toksik örgüt ortamlarından daha olumsuz etkilenmektedir. 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenler; aday öğretmenlik, sözleşmeli istihdam süresi, mevzuatın getirdiği bürokratik iş ve işlemleri öğrenme, dezavantajlı bölgelerde çalışma, mesleki deneyim kazanma gibi zorlu, yorucu ve kaygı veren süreçlerden geçmişlerdir. Mesleğin ilk beş yılında bu zorlu süreçleri atlatan öğretmenlerin, psikolojik olarak etkisi altında kaldıkları süreçlerden dolayı, okul müdürlerinin toksik davranış ve tutumlarından daha fazla etkilendikleri söylenebilir.

Ayrıca mesleki kıdem değişkeninde 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlerin toksik liderlik algılarının; kendi reklamını yapma, istismar edici denetmenlik ve narzsizm alt boyutlarında daha

yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürünün göstermelik davranışları, başarıyı kendine mal etme arzusu, öğretmenleri küçümsemesi, kendini daha yetenekli görmesi, makam yetkisini şahsına mal etmesi gibi davranış ve tutumlar öğretmenlerin toksik lider algılarını arttırmaktadır. Buehler (2009)'e göre bu tür davranış ve tutumlara sahip yöneticilerle çalışan öğretmenler mesleki hayallerini kaybetmişlerdir ve okul ortamına sadece yaşamlarını sürdürme amaçlı bakmaktadırlar. Bu davranışlara maruz kalan çalışanlarda ümitsizlik hakimdir (Wright, 2005). Bu bağlamda, 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin diğer öğretmenlere göre, başarıya olan inançlarını kaybettikleri, okula gitmeyi ve derslere girmeyi hayatlarını sürdürmek adına bir zorunluluk olarak gördükleri ve geleceğe dair ümitsiz oldukları söylenebilir.

Yapılan akademik yazın taramalarında İlhan (2019) tarafından yapılan araştırmada mesleki kıdemi 11-15 yıl arası olan öğretmenlerin 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenlere göre toksik liderlik algılarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bahadır (2018), Çetinkaya (2017), Demirel (2015), Eriş (2019), Küçük (2020), tarafından yapılan araştırmalarda ise mesleki kıdem değişkeni ve toksik liderlik algısı arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumun, çalışmaların evren ve örneklemelerinin farklı olmasından kaynakladığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Araştırmada cinsiyet ve görev yapılan okul kademesi değişkenlerine göre öğretmenlerin toksik liderlik algılarının çalışmanın genelinde ve alt boyutlarında farklılaşmadığı saptanmıştır. Örgüt içerisinde, görev ve sorumlukların paylaşılması noktasında kadınların ve erkeklerin benzer sorumluklar gerektiren pozisyonlarda görev yapabilmelerinin, toksik liderlik algılarının benzerlik göstermesinde etkisi olduğu savunulabilir. Ollilainen (1999)'e göre örgüt içerisinde cinsiyet temelli bir algı farklılığının oluşabilmesi için; cinsiyete dayalı ayrılıkların olması, iş ve ücrette farklılıkların olması, kadın ve erkekler arasında hiyerarşik bir düzenin ve statü farklılıklarının olması gerekmektedir (Akt: Temel, Yakın, Misci, 2006). Okul örgütlerinde bu tür farklılıkların olmaması, hem kadınların hem erkeklerin, iş ve ücret dağılımında eşit olması, yönetici olabilme ve statüsünü yükseltme konularında eşit imkanlara sahip olmaları cinsiyet temelli algı farklılıklarının oluşmamasında etkili olduğu düşünülebilir. Bu bilgiler çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Demirel (2015) ve İlhan (2019) tarafından yapılan çalışmalarda ölçeğin genelinde ve olumsuz ruh hali ile değer bilmezlik alt boyutlarında kadın öğretmenlerin okul yöneticilerine ilişkin toksik liderlik algıları, erkek öğretmenlerin algılarına göre daha yüksekken; Küçük (2020)'ün çalışmasında kendi reklamını yapma, öngörülemezlik ve narsizm alt boyutlarında erkek öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algıları, kadın öğretmenlerin algılarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin toksik liderlik algılarının görev yaptıkları okul kademesine göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. İlhan (2019) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin genelinde ve olumsuz ruh hali ile çıkarıcılık alt boyutlarında ortaokul öğretmenlerinin; ilkökul ve lisede görev yapan öğretmenlere göre toksik liderlik algıları daha yüksektir. Çalışmalardan elde edilen farklı sonuçların, çalışılan yönetici, ortam ve koşullarla birlikte örgütsel davranışlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada istihdam türü, sendika üyeliği ve görev yapılan şehir değişkenlerine göre de öğretmenlerin toksik liderlik algılarının çalışmanın genelinde ve alt boyutlarında farklılaşmadığı ve öğretmenlerin toksik liderlik algılarının bu değişkenler çerçevesinde benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reed ve Olsen (2010)'e göre toksik liderler, kendileri ile aynı düşünceleri paylaşmayan, çeşitli nedenlerle yakınlık kurmadıkları zayıf ve çekingen astlara karşı toksik davranışlarını sıklıkla sergilerler. Ayrıca Fossum (2015)'a göre bireyler; yöneticilerin yıkıcı davranışlarına maruz kalmamak, yöneticilerle aynı değerlere sahip olmak, fayda ve çıkar sağlamak adına benzer fikirlere eğilim gösterebilmektedirler. Çalışmada elde edilen veriler ışığında, okul yöneticilerinin memleketi dışında görev yapan öğretmenlerle kendi memleketinde görev yapan öğretmenler arasında, sendika üyesi olmayan öğretmenlerle sendika üyesi olan öğretmenler arasında, ücretli öğretmenlerle kadrolu ve sözleşmeli öğretmenler arasında ayırt

etmeksizin benzer tutumlar sergiledikleri söylenebilir. Bu durum olumlu bir sonuç olarak kabul edilmektedir.

Öğretmenlerin toksik liderlik algılarının cinsiyete, sendika durumuna, görev yapılan okul kademesine, istihdam türüne ve görev yapılan şehre göre ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında düşük düzeyde ve benzer olması olumlu bir sonuç olarak kabul edilmekle beraber her okul müdürünün, öğretmenlerin toksik liderlik algılarını en aza indirmeye hatta ortadan kaldırmaya yönelik hedefleri olması beklenmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin yönetici algılarına bakılan çalışmalara, yöneticilerin kendilerini nasıl tanımladıklarına yönelik bir boyut eklenerek çalışılması, elde edilen bulguların karşılaştırmalı değerlendirilmesini sağlayacaktır. 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik toksik liderlik algılarının belirgin şekilde diğer öğretmenlerden ayrılmasına bakıldığında, bu durumun altında yatan psikolojik ve sosyolojik temeller olabileceği düşünölmüştür. Bu sebeple; 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenlere yönelik, eğitim sistemi değişikliğinin meydana getirdiği etkileri, sınav sistemlerinin meydana getirdiği etkileri, son 10 yılda yaşanan toplumsal olayların etkisini inceleyen nitel çalışmalar yapılması önerilmektedir. Son olarak okullarda öğretmenlere verilecek görev ve sorumlulukların kriterleri nesnel ölçütlerle ilk baştan belirlenmesi ve yönetici atama kriterlerinin *yaşama yakınlık ilkelerine* göre düzenlenmesi toksik liderlik algılarının ve davranışlarının ortadan kaldırılması adına önemli bir adım olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Appelbaum, S., ve Girard, D. R. (2007). Toxins in the workplace: Affect on organizations and employees. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 7(1), 17-28.
- Arlı, Ö. (2019). *Öz kendilik değerlendirmesinin, sinizm, iş tatmini ve tükenmişliğe etkisinde toksik liderliğin rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Bahadır, E. (2018). *Öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyleri ile okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Balcı, A. (2000). İki binli yıllarda türk milli eğitim sisteminin örgütlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 495-508.
- Balkundi, P., ve Kilduff, M. (2006). The ties that lead: A social network approach to leadership. *The leadership quarterly*, 17(4), 419-439.
- Bayrakçı, E. (2017). Zehirli liderlik, örgütsel zehirlenme ve zehirlenmeyi gidermede ifşa olasılığı üzerine nitel bir araştırma. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(6), 34-56.
- Bozkurt, S., Çoban, Ö., ve Çolakoğlu, M. H. (2020). Örgütsel güven düzeyi ve toksik liderlik davranışları ilişkisinde örgütsel bağlılığın aracı etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 704-719.
- Buehler, J. L. (2009). *Words matter: The role of discourse in creating, sustaining, and changing school culture* (Doctoral Dissertation). The University of Michigan.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2014). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (17 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cromwell, S. (2009). *Education word*. <https://www.educationworld.com> (Erişim tarihi: 23.04.2021).
- Çelebi, N., Güner, H., ve Yıldız, V. (2015). Toksik liderlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 249-268.

- Çetinkaya, H. (2017). *Okul yöneticilerinin toksik (zehirli) liderlik davranışları ile öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Deal, T., ve Peterson, K. (1999). *Shaping school culture: the heart of leadership*. Jossey-Bass Publishers.
- Demirel, N. (2015). *Öğretmen algularına göre okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki (Gaziantep şehitkâmil ilçesi örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Zirve Üniversitesi, Gaziantep.
- Demirtaş, Z., ve Küçük, Ö. (2019). Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizliği arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 41-58.
- Dobbs, J. M. (2014). *The relationship between perceived toxic leadership styles, leader effectiveness and organizational cynicism* (Doctoral dissertation). University of San Diego, San Diego.
- Eriş, Y. (2019). *Toksik liderliğin örgütsel bağlılığa ve iş tatminine etkisi: Bir kamu bankası örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Fossum, J. (2015). *Labor Relations: Development, Structure, Process* (12.b). Minnesota: ABD: Mc Graw Hill Education.
- Frost, P. J. (2004). Handling toxic emotions: New challenges for leaders and their organization. *Organizational Dynamics*, 33(2), 111-127.
- George, D., ve Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update*. 4th ed. Boston: Allyn ve Bacon.
- Goldman, A. (2006). High toxicity leadership: Bhigh toxicity leadership: Borderline personality disorder and the dysfunctional organization. *Journal of Managerial Psychology*, 21(8), 733-746.
- Gümüşeli, A. İ. (1996). Okul müdürlerinin öğretim liderliğini sınırlayan etkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(6), 201.
- Hogan, R., ve Kaiser, R. B. (2005). What we know about leadership. *Review of General Psychology*, 9, 169-180.
- Hoy, W. K., ve Miskel, C. (2010). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama* (Turan, S. Çev.Edt.). Ankara: Nobel.
- Hughes, R. L., Ginnett, R. C. ve Curphy, G. J. (2019). *Leadership: Enhancing the lessons of experience*. McGraw-Hill Irwin.
- İlhan, H. (2019). *Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- İskit, B. (2019). *Liderliğin karanlık yüzüne bir bakış: toksik liderlik kavramı ve toksik liderliğin işgören motivasyonu ve tutumları üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Kellerman, B. (2008). *Kötü liderlik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, M. (2019). *X ve y kuşaklarındaki toksik liderlik algularının örgütsel bağlılık, psikolojik iyi oluş ve bireysel performans üzerindeki yansımaları* (Yayınlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

- Küçük, Ö. (2020). *Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile okul etkililiği arasındaki ilişki de örgütsel sinizm ve psikolojik sermayenin aracılık etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Lipman-Blumen, J. (2005). The allure of toxic leaders: Why followers rarely escape their clutches. *Ivey Business Journal*, 69(3), 1-40.
- Lubit, R. (2004). The tyranny of toxic managers: applying emotional intelligence to deal with difficult personalities. *Ivey Business Journal*, 68(4), 1-7.
- Mahlangu, V. P. (2014). The effects of toxic leadership on teaching and learning in south african township schools. *Journal of Social Sciences*, 38(3), 313-320.
- Murphy, J. (1998). What's ahead for tomorrow's principals. *NAESP Principal Magazine*.
- Padilla, A., Hogan, R., ve Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: destructive leaders susceptible followers, and conducive environments. *Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.
- Pelletier, K. L. (2010). Leader toxicity: An empirical investigation of toxic behavior and rhetoric. *Leadership*, 6(4), 373-389.
- Reed, C. G. (2004). Toxic leadership. *Military Review*, 67-71.
- Reed, G. E., ve Olsen, R. A. (2010). *Toxic leadership: Part deux*. Army combined arms center fort leavenworth ks military review.
- Robbins, S. P. (2005). *Organizational behaviour*. 11th ed. Upper Saddle River, Pearson Prentice Hall.
- Schmidt, A. A. (2008). *Development and validation of the toxic leadership scale* (Master of Science). University of Maryland, Maryland.
- Schmidt, A. A. (2014). *An examination of toxic leadership, job outcomes, and the impact of military deployment* (Doctoral Dissertation). University of Maryland, Maryland.
- Temel, A., Yakın , M., ve Misci, S. (2006). Örgütsel cinsiyetlerin örgütsel davranışa yansıması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 27-38.
- Whicker, M. L. (1996). *Toxic leaders: When organizations go bad*. Quorum Books.
- Williams, C. D. (2005). *Toxic leadership in the U.S. army*. Unpublished research paper.
- Wilson-Starks, K. Y. (2003). *Toxic leadership*. Colorado Springs, CO: Transleadership.
- Wright, R. (2005). Teacher burnout and toxic cultures in alternative school prison settings. *Journal of Juvenile Court, Community, and Alternative School Administrators of California*, 18, 44-54.
- Yağcı, E. (2020). *Toksik liderliğin yöneticiye güven aracılığı ile örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu

Tarih: 07.06.2021

No: 826

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Özel Yetenekli İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum ve Sorumlu Davranışlarının Çeşitli Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Investigation of Gifted Primary School Students' Attitudes and Behaviors toward Environment in Terms of Various Demographic Variables

Prof. Dr. Salih CEYLAN¹, Dr. Tuğba TETİK², Dr. Ramazan PEKER³

Öz

Bu araştırmada, ilkokul dördüncü sınıfta öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının ve çevreye yönelik sorumlu davranışlarının bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modeli olarak tasarlanan araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 Eğitim Öğretim yılı birinci döneminde 8 farklı ildeki bilim ve sanat merkezinde öğrenim gören 281 özel yetenekli dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler 'Kişisel Bilgi Formu', 'Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği' ve 'Çevreye Yönelik Sorumlu Davranış Ölçeği' ile toplanmıştır. Araştırmada; özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olumlu olduğu; öğrencilerin cinsiyetleri bakımından da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevreye yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Sosyoekonomik durumlarına göre, düşük gelir grubunda bulunan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının diğer gelir gruplarındaki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik sorumlu davranışları ortaya koyma düzeylerinin yüksek olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevreye yönelik daha sorumlu davranışlara sahip oldukları; okul gezisine katılan öğrencilerin katılmayan öğrencilere göre çevreye yönelik daha sorumlu davranışa sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul öğrencileri, çevre eğitimi, özel yetenekli öğrenciler, çevreye yönelik tutum, çevreye yönelik sorumlu davranış

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it was aimed to examine the environmental attitudes and environmental responsible behaviors of gifted students in the fourth grade of primary school according to some demographic variables. The population of this study, in which is designed as a descriptive survey model, consists of 281 fourth grade gifted students who are attending Science and Art Centers (SAC) in eight provinces of Türkiye in the first term of 2021-2022 academic year. Research's data were collected through 'Personal Information Form', 'Responsible Behavior toward the Environment Scale' and 'Attitude toward the Environment Scale'. Findings of research show that students' attitudes towards the environment are high level; female students have more positive attitude than male students; students whose mothers are housewives have a higher level of positive attitudes towards the environment than students whose mothers are in other profession; in the low income group have a higher level of positive attitudes towards the environment than students in other income groups. It was found that the frequency of the students'

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sceylan@mehmetakif.edu.tr

²Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Burdur, tugbaheybeli@hotmail.com

³Okul Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı, Kocaeli, rzpeker@gmail.com

Atf için (to cite): Ceylan, S., Tetik, T. ve Peker, R. (2023). Özel yetenekli ilkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve sorumlu davranışlarının çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 897-917.

responsible behaviors towards the environment was 'I do it frequently' and high level; female students have more responsible behavior towards environment than male students; students participating in the field trip have more responsible behavior towards the environment than the students who do not. As a result of the research, it was revealed that a moderate positive correlation between students' attitudes towards the environment and their responsible behavior towards the environment.

Keywords: Primary school students, environmental education, gifted students, attitudes toward the environment, responsible behaviors toward the environment

Paper Type: Research

Giriş

Özel yetenekli öğrenciler, akranlarına kıyasla problemlere yaratıcı ve yenilikçi yaklaşabilme, yüksek düzeyde dil gelişimi, gelişmiş zihinsel yetenek ve anlama kapasiteleri, yüksek düzeyde merak duygusu, üretken düşünme, yaratıcılık gibi bilişsel özelliklere; yüksek farkındalık ve gözlem yeteneği, mantıklı düşünme gibi sosyal özellikler bakımından ileri düzeyde gelişim göstermektedirler (Betts ve Neihart, 1988; Clark, 2002; Clark, 2013; Klein, 2006; Renzulli, 1999; Silverman, 2003). Onların en iyi bilinen özelliklerinden biri de yakın çevrelerinde ve dünyada olup biten olaylara karşı daha duyarlı olmaları, savaş, küresel ısınma, enerji kaynakları, çevre ile ilgili konularda farkındalıklarının (Davis ve Rimm, 2004; Karnes ve Riley, 2005; Roeper, 1988; akt. Hartsell, 2006) ve çözüm bulma potansiyellerinin yüksek olmasıdır (Clark, 1997). Çevre sorunlarının arttığı ve tüm dünyada küresel bir sorun haline gelen çevre kirliliği konusunda (Demcakova vd., 2021) günümüzde akranlarına kıyasla etrafında yaşanan küresel problemlere ilgi duyan, gelişmiş liderlik becerileri ile karşılaştığı problemlere çözüm bulma potansiyeline sahip özel yetenekli öğrencilerin (Ayaydın vd., 2018; Çağlar, 1972; Hartsell, 2006; Piechowski, 1997; Silverman, 1993; Sontay vd., 2014; Uğulu, 2013) çevreye yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Tutumlar, birey açısından önemli bir psikolojik objeye yönelik davranışlara hazırlayıcı olan ve gözlenemeyen duygu, düşünce ve davranış eğilimleri (Kağıtçıbaşı, 2006) olarak tanımlanmaktadır. Bireyler tutumlarını doğuştan getirmemekte, yaşamı boyunca bazen kendi deneyimleriyle, bazen diğer insanlardan etkilenmeyle, bazen de her iki durumun etkileşimiyle geliştirmektedir (Türküm, 1998). Araştırmaya konu olan çevreye yönelik tutum, çevre sorunlarından kaynaklanan korkular, kızgınlıklar, huzursuzluklar, değer yargıları ve çevre sorunlarının çözümüne hazır bulunuşluk gibi, bireylerin çevreye yararlı davranışlara karşı gösterdikleri olumlu veya olumsuz tavır ve düşüncelerin tümü (Erten, 2004) olarak tanımlanabilir. Çevresel davranışlar ise bireylerin çevredeki veya doğadaki varlıklardan herhangi birine yönelik bilinçli, amaçlı, planlı faaliyetlerde ve eylemlerde bulunması (Atasoy, 2019) ve çevreye yönelik ilgi, inanç ve tutumlarını belirli bir düzende harekete geçirmesidir (Franzen ve Vogl, 2013; akt. Çelik ve Doğru, 2019). Çevrede yer alan bozulmaların önüne geçilmesini sağlayabilecek çevreyle ilgili ilişkili her türlü eylem ise çevreye yönelik sorumlu davranış olarak görülmektedir (Caltabiano ve Caltabiano, 1995; akt. Yaşaroğlu, 2012).

Doğrudan gözlenemeyen eğilimler olan tutumlar, bireylerin gözlenebilir davranışlarından yola çıkılarak anlamlandırılmaktadır (Türküm, 1998). Bu sebeple çevre ile ilgili konularda tutumlarla birlikte davranışların da ele alınması önem taşımaktadır (Lehman ve Geller, 2004). Çünkü tutumlar davranışların en önemli etkenlerinden biri (Newhouse, 1990) olup, güçlü tutumlar davranışların tahmin edilmesinde belirleyici role sahiptir (Krosnick ve Petty, 1995). Çevreye yönelik tutumlar, çevreye yönelik davranışların önemli bir göstergesi olarak kabul edilmekte (Kaiser vd.1999a) sıklıkla da çevresel kaliteyi artıran veya azaltan davranışları belirlemektedir (Gifforg ve Susman, 2012). Çocuklarda çevreye yönelik zihinsel duyarlılığın dokuz ile on yaşlarında gelişme gösterdiği (Demirkaya, 2006) ve çevreye yönelik davranışların on yaşından itibaren sağlamlaştığı (Otto vd., 2019) bilinmektedir. Çocuklar bağlamında çevreye yönelik tutumlar ve davranışlar ele alındığında, onların çevreye yönelik tutumları yetişkinliklerine kadar değişmekte (Otto vd., 2019) ve erken dönemdeki çevreye

yönelik tutum ve bilgileri onların ergenlikte ve yetişkinlikteki tutumlarını şekillendirmektedir (Leeming vd., 1995).

Çevreye yönelik tutum ve davranışlar ekolojik bilgi, çevre bilinci, yaş, cinsiyet ve gelir gibi faktörlerden etkilenmektedir (Atasoy, 2019). Çevreye yönelik tutum ve davranışları etkileyen bir diğer faktör de kalıtsal olarak insanlar ile doğa ve diğer canlılar arasında duygusal bir bağ bulunmasıdır. Bireyler çocukluktan itibaren etkileşimde bulunduğu doğa ile ilgili tutum ve davranış geliştirmektedir (Köşker, 2019; Wilson, 2007). Çocukların doğa ile ilgili deneyimleri; onların doğayla olan bağlantılarını, gelecekte doğa ile ilgili etkinliklere katılımını, doğaya karşı tutumlarını; davranış kalıplarını, değerlerini (Cheng ve Monroe, 2012; Rosa vd., 2018; Tai vd., 2006); dikkat süreçlerini (Federico, 2020), akranlarıyla, öğretmenleriyle ve çevrelerindekiyle olan ilişkilerini ve özsaygılarını; çevresindeki bitkilere, böceklere ve hayvanlara karşı empati geliştirmelerini (MalbergDyg ve Wistoft, 2018); işbirliğine dayalı sosyal ilişkiler kurmalarını ve günlük yaşamdaki stresten uzaklaşmalarını (Chawla vd., 2014) olumlu yönde etkilemektedir.

Özel yetenekli öğrenciler ve çevre ile ilgili alanyazın incelendiğinde; özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik olumlu tutumlara sahip olduğuna (Aydın vd., 2011; Ayaydın vd., 2018; Bakar ve Aydın, 2012; Esen, 2011; Uğulu, 2013; Uğulu vd., 2013; Uslu, 2022), çevreye yönelik tutumların cinsiyete göre farklılık gösterdiğine (Aydın vd., 2011; Saraç ve Özarlan, 2018; Uğulu, 2013; Uğulu vd., 2013), çevre bilgilerinde sınıf düzeyinde anlamlı farklılık olduğuna (Esen, 2011), özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğuna (Sarıçam ve Şahin, 2015; Sontay vd., 2014; Uğulu, 2013), çevre bilincinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğine (Önal, 2020), çevre bilgilerinde ve çevreye karşı duyuşsal eğilimlerine (Nuhoglu ve İmamoğlu, 2018) yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapılan bu araştırmaların daha çok ortaokul seviyesinde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirildiği, özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik çalışmanın ise olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesinden sonra temel eğitime başlama yaşı 66-72 aya çekilmiş, bu da sınıf düzeylerinde yaş ortalamalarının düşmesine neden olmuştur. Temel eğitime başlama yaşının erkene çekilmesi ve ilkökul dördüncü sınıf düzeyinde yeterli çalışmanın bulunmaması nedeniyle, araştırmanın konu ile ilgili alanyazına ve elde edilen verilerin çevreye yönelik tutum ve davranışları bakımından özel yetenekli öğrencileri tanınması sürecinde uygulayıcılara yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Özel yetenekli öğrenciler, toplumsal sorunlara daha duyarlı olması bakımından çevresel sorunların fark edilmesi ve çözüm üretilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedirler (Önal, 2020). Dolayısıyla, bu araştırmada sahip oldukları nitelikler bakımından gelecekte önemli konumlarda bulunabilme özelliğine sahip özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve sorumlu davranışlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak ‘*Özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerin çevreye yönelik tutum ve sorumlu davranışları ne düzeydedir?*’ sorusuna ve bu probleme bağlı olarak da aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmıştır:

1. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ne düzeydedir?
2. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları; yaş, cinsiyet, okul gezisine katılma ve gelir durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
3. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları ne düzeydedir?
4. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları; yaş, cinsiyet, okul gezisine katılma ve gelir durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
5. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarıyla çevreye yönelik sorumlu davranışları arasındaki ilişki hangi düzeydedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, öğrencilerin çevre yönelik tutum ve davranışlarının onlara yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlarla inceleyebilmek için betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da hali hazırda var olanların, yaşananların ne olduğunun betimlenip açıklanarak ortaya konulmasını amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2012; Sönmez ve Alacapınar, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu belirlemek için kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir örnekleme araştırmaya hız ve pratiklik katan, diğer örnekleme yöntemlerine göre daha az maliyetli bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminde araştırmanın gerçekleştirileceği grup büyüklüğü arttıkça istatistiksel güç de artmaktadır (Wu Suen, Huang ve Lee, 2014). Bu sebeple araştırmadan elde edilecek sonuçların istatistiksel sonucunu güçlendirebilmek için örnekleme girecek kişi sayısı artırılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2022 öğretim yılı ikinci yarısında Artvin, Balıkesir, Burdur, Diyarbakır, Isparta, İzmir, Konya ve Manisa olmak üzere sekiz ildeki Bilim ve Sanat Merkezlerine devam eden ve formu doldurmak için gönüllü olarak çalışmaya katılan 281 özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. BİLSEM beş aşamalı eğitim programının bulunduğu destek eğitimi hizmeti veren bir kurumdur. Bu eğitim programları; Uyum, Destek Eğitimi, Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme (BYF), Özel Yetenekleri Geliştirme (ÖYG) ve Proje şeklindedir. Bu araştırma BİLSEM'de Destek Eğitimi Programı'na devam eden dördüncü sınıf (9-10 yaş grubu) öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çevreye yönelik tutum ve davranışların kazanıldığı; bilişsel, sosyal ve toplumsal gelişim açısından önemli bir gelişim evresine gelen 9-10 yaş grubu araştırma için bu yaş grubunun tercih edilme nedenidir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan özel yetenekli öğrencilere ait demografik bilgiler Tablo 1 ve 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bilim ve sanat merkezlerine göre dağılımları

İl	N	%
Artvin	4	1.40
Balıkesir	39	13.90
Burdur	35	12.50
Diyarbakır	54	19.20
Isparta	25	8.90
İzmir	33	11.70
Konya	86	30.60
Manisa	5	1.80
Toplam	281	100.0

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin %1.40'ı Artvin, %13.90'ı Balıkesir, %12.50'si Burdur, %19.20'si Diyarbakır, %8.90'ı Isparta, %11.70'i İzmir, %30.60'ı Konya ve %1.80'i Manisa ilinde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde öğrenim görmektedir. Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul gezisine katılma, evcil hayvana sahip olma ve ortalama aylık gelir durumlarına göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 2. Özel yetenekli öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul gezisine katılma, evcil hayvana sahip olma ve ortalama aylık gelir değişkenlerine göre dağılımları

Değişken	Durum	N	%
Cinsiyet	Erkek	151	53.70
	Kız	130	46.30
Yaş	9	79	28.10
	10	202	71.90
Okul gezisi	Katıldım	143	50.90
	Katılmadım	138	49.10
Ortalama aylık gelir	0 -8000 TL	94	33.50
	8001 -16000 TL	158	56.20
	16000 TL ve üstü	29	10.30
Toplam		281	100

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin %53.70'i erkek %46.30'u kızdır. Öğrencilerin %28.10'u 9 yaş grubunda, %71.90'ı 10 yaş grubundadır. Öğrencilerin %50.90'ı okul gezisine katılmış, %49.10'u ise okul gezisine katılmamıştır. Ailelerinin ortalama aylık gelir durumlarına göre öğrencilerin %33.50'si 0-8000 TL aylık gelire; %56.20'si 8001-16000 TL aylık gelire ve %10.30'u 16000 TL ve üstü aylık gelire sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği”, “Çevreye Yönelik Sorumlu Davranış Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgileri hakkında bilgi almak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Formda öğrencilerin yaş, cinsiyet, okul gezisine katılma durumu ve aylık gelir düzeylerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.3.2. Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği (ÇYTÖ)

Öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Peker (2020) tarafından 314 öğrencinin katılımıyla geliştirilen üç boyuttan (Bitki-Doğa Sevgisi, Hayvan Sevgisi, Kirlilik) ve on beş maddeden oluşan, ‘Katılıyorum- Kısmen Katılıyorum- Katılmıyorum’ ifadelerinin yer aldığı üçlü Likert tipinde “Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte 1. ve 7. maddeler olumsuz maddelerdir ve ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 15 en yüksek puan ise 45'tir. Boyutlardan alınacak puanlar arttıkça öğrencilerin çevreye yönelik olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Peker (2020) gerçekleştirdiği araştırmasında ÇYTÖ'nin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısını ‘Bitki-Doğa Sevgisi’ boyutu için $\alpha=.71$, ‘Hayvan Sevgisi’ boyutu için $\alpha=.75$, ‘Kirlilik’ boyutu için $\alpha=.82$ ve ölçek bütünü için $\alpha=.88$ olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda $X^2/ sd2.970$, CFI=.93, TLI=.92, RMSEA .039, MFI=.93 ve IFI=.94 değerleri ile ölçeğin yüksek düzeyde uyum iyiliğine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada ise, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ‘Bitki-Doğa Sevgisi’ boyutu için $\alpha=.70$, ‘Hayvan Sevgisi’ boyutu için $\alpha=.85$, ‘Kirlilik’ boyutu için $\alpha=.87$ ve ölçek bütünü için $\alpha=.92$ olarak hesaplanmıştır. ‘Bitki-Doğa Sevgisi’ boyutu için Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı yeterli (Bland ve Altman, 1997); ‘Hayvan Sevgisi’ boyutu, ‘Kirlilik’ boyutu ve Ölçek geneli için yüksek (Özdamar, 2013; Büyüköztürk, 2009) olması verilerin çalışma için uygun olduğunu göstermektedir.

2.3.3. Çevreye Yönelik Sorumlu Davranış Ölçeği (ÇYSDÖ)

Öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarını belirlemek amacıyla Yaşaroğlu (2012) tarafından 360 öğrenci üzerinde geliştirilen “ÇYSDÖ” ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, “Çevre İlgisi”, “Temizlik ve Tasarruf” ve “Hayvan Sevgisi” boyutlarından ve yirmi bir maddeden oluşan, ‘Her Zaman Yaparım – Sık Sık Yaparım – Ara Sıra Yaparım – Çok Az Yaparım – Hiç Yapmam’ ifadelerinin bulunduğu beşli Likert tipindedir. Ölçekte tüm maddeler olumludur. Ölçekten alınacak en düşük puan 21 en yüksek puan ise 105'tir. Ölçekten alınan puanların yüksek olması öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları yüksek düzeyde uyguladığını göstermektedir. Yaşaroğlu (2012) araştırmasında ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısını ‘Çevre İlgisi’ boyutu için $\alpha=.84$, ‘Temizlik ve Tasarruf’ boyutu için $\alpha=.69$, ‘Hayvan Sevgisi’ boyutu için $\alpha=.55$ ve ölçek bütünü için $\alpha=.86$; Guttman yarı-test katsayısını ‘Çevre İlgisi’ boyutu için .83, ‘Temizlik ve Tasarruf’ boyutu için .57, ‘Hayvan Sevgisi’ boyutu için ise .42 bulmuştur. Bu bulgular sonrasında doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirmiş ve $X^2/ sd 6.28$, RMSEA .066, CFI=.87, GFI=.92, RMR=.061, AGFI=.89 ve NNFI=.86 olarak bulmuştur. Ölçeğin RMSEA, GFI, AGFI ve RMR değerlerinin iyi uyuma; X^2/ sd , NNFI ve CFI değerleriyle zayıf düzeyde uyuma karşılık geldiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada ise, Cronbach's Alpha katsayısı Ölçek bütünü için $\alpha=.90$ yüksek (Özdamar, 2013; Büyüköztürk, 2009), Çevre İlgisi boyutu için $\alpha=.89$ yüksek (Özdamar, 2013; Büyüköztürk, 2009), Temizlik ve Tasarruf boyutu için $\alpha=.72$ yeterli (Özdamar, 2013; Büyüköztürk, 2009); Hayvan Sevgisi

Boyutu için $\alpha=.67$ kabul edilebilir (Van Griethuisen vd., 2015) olması, verilerin çalışma için uygun olduğunu göstermektedir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, Kişisel Bilgi Formu, ÇYTÖ ve ÇYSDÖ ile 2021-2022 Eğitim Öğretim yılının birinci yarıyılında gönüllülük esasına dayalı olarak özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırma bir ders saati süresince sınıf öğretmenlerinin refakatinde uygulanmış, öğrenciler ölçekleri bireysel olarak ortalama 20 dakikada doldurmuştur. Araştırma izinleri alınmadan önce 07.04.2021 tarih ve G.O. 2021/201 sayılı kararı ile Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 'Etik Kurul Onayı' alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizinde SPSS 18 programı kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda gelir durumu hariç olmak üzere diğer bilgileri 281 öğrenci yanıtlamıştır. Üç öğrenci ailesinin ortalama gelirini vermek istemiştir. Ailenin ortalama gelir durumuna ilişkin analizler 278 öğrenci üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerden elde edilen verilerde ise kayıp veri bulunmamaktadır.

ÇYTÖ ile çalışma grubundan elde edilen verilerin analizinde hangi istatistiksel analizlerin kullanılmasının uygun olacağını belirlemek amacıyla, ölçek verilerinin normal dağılımına ilişkin verilerin çarpıklık katsayısına bakılmıştır. Buna göre ölçek genelinde basıklığın 6.93 ve çarpıklığın -2.56; 'Kirlilik Boyutu'nda basıklığın 5.12 ve çarpıklığın -2.30; 'Bitki-Doğa Sevgisi Boyutu'nda basıklığın 3.87 ve çarpıklığın -1.85; 'Hayvan Sevgisi Boyutu'nda basıklığın 6.69 ve çarpıklığın -2.59 olduğu çıkmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayısı değerlerinin ± 1.5 aralığında olması puanların normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bulgulara göre ölçek genelinde ve alt boyutlarda puanlar normal dağılım göstermemektedir. Bu yüzden, verilerin analizinde non-parametrik istatistik testler kullanılmıştır. Ölçekten alınan ortalama puanlar Tablo 3'teki aralıklara göre değerlendirilmiştir.

Tablo 3. ÇYTÖ puan aralıkları

Aralık	Aralık	Değer
1,00 – 1,66	Katılmıyorum	Olumsuz
1,67 – 2,33	Kısmen katılıyorum	Kısmen Olumlu
2,34 – 3,00	Katılıyorum	Olumlu

Cinsiyet, yaş, okul gezisine katılma örneklemelerinden elde edilen verileri test etmek için Mann Whitney-U testi, aylık ortalama gelir durumları örnekleminde elde edilen verileri test etmek için Kruskal Wallis H testi kullanılmış ve bağımsız değişkenlerdeki farklılık $p=.05$ düzeyinde test edilmiştir (Büyüköztürk, 2009). Anlamlı farklılıkların görüldüğü durumlarda farklılığa neden olan değişkene ilişkin etki düzeyinin belirlenmesi amacıyla z değeri etki büyüklüğü formülü (r) kullanılmıştır (Corder ve Foreman, 2009). Kruskal Wallis H testi sonucunda anlamlı farklılık görüldüğünde farklılığın hangi değişkenler arasında olduğunu belirlemek için Mann Whitney-U testi uygulanmıştır. Mann Whitney U testinde anlamlı farklılığı belirlemek için Bonferroni düzeltmesi yapılmış ve farklılık .016 düzeyinde test edilmiştir.

ÇYSDÖ ile çalışma grubundan elde edilen verilerin analizinde hangi istatistiksel analizlerin kullanılmasının uygun olacağını belirlemek amacıyla, ölçek verilerinin normal dağılımına ilişkin verilerin çarpıklık katsayısına bakılmıştır. Buna göre ölçek genelinde basıklığın .38, çarpıklığın .23; 'Çevre İlgisi Boyutu'nda basıklığın .64 ve çarpıklığın .08; 'Temizlik ve Tasarruf Boyutu'nda basıklığın 1.43 ve çarpıklığın -1.29; 'Hayvan Sevgisi Boyutu'nda, basıklığın .72 ve çarpıklığın .47 olduğu ortaya çıkmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayısı değerlerinin ± 1.5 aralığında olması puanların normal dağılım gösterdiği şeklinde

yorumlanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bulgulara göre ölçek genelinde ve alt boyutlarda puanlar normal dağılım göstermektedir. Bu yüzden, verilerin analizinde parametrik istatistik testler kullanılmıştır. Öğrencilerin ölçekten aldıkları ortalama puanlar Tablo 4'te verilen aralıklara göre değerlendirilmiştir.

Tablo 4. ÇYSDÖ değerlendirme puan aralıkları

Aralık	Aralık	Değer
1.00 – 1.80	Hiç yapmam	Çok Düşük
1.81 – 2.60	Çok az yaparım	Düşük
2.61 – 3.40	Ara sıra yaparım	Orta
3.41 – 4.20	Sık sık yaparım	Yüksek
4.21 – 5.00	Her zaman yaparım	Çok Yüksek

Cinsiyet, yaş, okul gezisine katılma örneklemelerinden elde edilen verileri test etmek için ilişkisiz örneklemeler için t-testi, aylık ortalama gelir durumları örnekleminden elde edilen verileri test etmek için ANOVA (Tek yönlü varyans analizi) kullanılmış ve bağımsız değişkenlerdeki farklılık $p=.05$ düzeyinde test edilmiştir (Büyüköztürk, 2009). Anlamlı farklılıkların görüldüğü durumlarda farklılığa neden olan değişkene ilişkin etki düzeyi Cohen d istatistiği formülü ile hesaplanmıştır (Cohen, 1988).

ÇYTÖ'den ve CYSDÖ'den elde edilen verilerde hesaplanan r etki büyüklüğü değerinin yorumlanmasında, değer 0.1 olması küçük etki, 0.3 olması orta düzeyde etki ve 0.5 olması büyük düzeyde etki olarak yorumlanmıştır (Field, 2013). CYSDÖ'den elde edilen verilerde hesaplanan d etki büyüklüğü değerinin yorumlanmasında, 0.2 olması küçük etki; 0.3 olması orta düzeyde etki ve 0.5 olması büyük düzeyde etki olarak yorumlanmıştır (Cohen, 1988).

Öğrencilerinin ÇYTÖ'nden aldıkları puanlar ile CYSDÖ'nden aldıkları puanlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Spearman Sıra Farkları Korelasyonu (Rho) kullanılmıştır. Korelasyon katsayısının .00-.30 arasında olması düşük, .30-.70 arasında olması orta, .70-1.00 arasında olması ise yüksek düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2009).

3. Bulgular

Özel yetenekli ilkököl dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları, ölçekten aldıkları puanların ortalama değerleri ile belirlenmiştir. Tablo 5'te öğrencilerin ÇYTÖ ölçek geneli ve alt boyutları ortalamaları ile güvenirlik değerleri verilmiştir

Tablo 5. Özel yetenekli dördüncü sınıf öğrencilerin çevreye yönelik tutum düzeyleri ve ÇYTÖ'nin güvenirliği

Boyut	N	\bar{X}	ss
Kirlilik	281	2.75	.44
Doğa-Bitki Sevgisi	281	2.66	.42
Hayvan Sevgisi	281	2.77	.45
Ölçek	281	2.73	.40

Tablo 5'te görüldüğü gibi, ölçeğin genel ortalaması ($\bar{X}=2.73$) ile 'Katılıyorum' aralığındadır ve özel yetenekli öğrenciler yüksek düzeyde olumlu tutuma sahiptir. Alt boyutlar incelendiğinde, 'Kirlilik' boyutu ortalamasının ($\bar{X}=2.75$) ile 'Katılıyorum' aralığında olduğu ve öğrencilerin kirlilik bakımından yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları; 'Doğa-Bitki Sevgisi' boyutu ortalamasının ($\bar{X}=2.66$) ile 'Katılıyorum' aralığında olduğu ve özel yetenekli öğrencilerin Bitki-Doğa Sevgisi bakımından yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları; 'Hayvan Sevgisi' boyutu ortalamasının ($\bar{X}=2.77$) ile 'Katılıyorum' aralığındadır ve öğrenciler hayvan sevgisi bakımından yüksek düzeyde olumlu tutuma sahiptir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının cinsiyet durumları değişkenine göre farklılıkları Mann Whitney-U testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyetlerine göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları

Boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra toplamı	U	p	r
Kirlilik	Erkek	151	132.91	20069.00	8593.000	.038*	.12
	Kız	130	150.40	19552.00			
Doğa-Bitki Sevgisi	Erkek	151	133.55	20166.00	8690.000	.085	
	Kız	130	149.65	19455.00			
Hayvan Sevgisi	Erkek	151	135.75	20499.00	9023.000	.168	
	Kız	130	147.09	19122.00			
ÖLÇEK	Erkek	151	132.74	20043.00	8567.000	.061	
	Kız	130	150.60	19578.00			

Tablo 6 incelendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre ölçek genelinde ($p=.061$, $U=8567.000$), Doğa-Bitki Sevgisi Boyutunda ($p=.085$, $U=8690.000$) ve Hayvan Sevgisi Boyutunda ($p=.168$, $U=9023.000$) anlamlı farklılık göstermemektedir. Kirlilik Boyutunda ($p=.000$, $U=214674.500$, $r=.12$) ise anlamlı farklılık bulunmakta ve kızlar (S.O.:150.40) erkeklerden (S.O.:132.91) daha yüksek düzeyde tutum ortalamasına sahiptir. Etki büyüklüğü değeri ($r=.12$) dikkate alındığında ise bu farklılık tutumları küçük düzeyde etkilemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının yaş durumları değişkenine göre farklılıkları Mann Whitney-U testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Yaş durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları

Boyut	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kirlilik	9	79	138.41	10934.00	7774.000	.699
	10	202	142.01	28687.00		
Doğa-Bitki Sevgisi	9	79	136.03	10746.00	7586.000	.504
	10	202	142.95	28875.00		
Hayvan Sevgisi	9	79	140.98	11137.50	7977.500	.998
	10	202	141.01	28483.50		
ÖLÇEK	9	79	135.52	10706.00	7546.000	.471
	10	202	143.14	28915.00		

Tablo 7 incelendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları yaş değişkenine göre ölçek genelinde ($p=.471$, $U=7546.000$), Kirlilik Boyutunda ($p=.699$, $U=7774.000$), Bitki-Doğa Sevgisi Boyutunda ($p=.504$, $U=7586.000$) ve Hayvan Sevgisi Boyutunda ($p=.471$, $U=7546.000$) anlamlı farklılık göstermemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının okul gezisine katılma durumları değişkenine göre farklılıkları Mann Whitney-U testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Okul gezisine katılma durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları

Boyut	Okul Gezisi	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kirlilik	Evet	143	140.76	20128.00	9832.000	.953
	Hayır	138	141.25	19493.00		
Doğa-Bitki Sevgisi	Evet	143	142.97	20444.50	9585.500	.667
	Hayır	138	138.96	19176.50		
Hayvan Sevgisi	Evet	143	140.70	20120.50	9824.500	.941
	Hayır	138	141.31	19500.50		
ÖLÇEK	Evet	143	141.35	20213.00	9817.000	.940
	Hayır	138	140.64	19408.00		

Tablo 8 incelendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları okul gezisine katılma değişkenine göre ölçek genelinde ($p=.940$, $U=9817.000$), Kirlilik Boyutunda ($p=.953$, $U=9832.000$), Doğa-Bitki Sevgisi Boyutunda ($p=.667$, $U=9585.500$) ve Hayvan Sevgisi Boyutunda ($p=.941$, $U=9824.500$) anlamlı farklılık göstermemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının ailelerinin aylık ortalama gelir durumları değişkenine göre farklılıkları Kruskal Wallis-H testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Ailelerinin aylık ortalama gelir durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları

Boyut	Aylık gelir	N	Sıra ortalaması	sd	\bar{X}^2	p	Anlamlı fark
Kirlilik	0 TL -8000 TL	94	150.49	2	3.556	.169	
	8001 TL -16000 TL	158	133.64				
	16000 TL ve üstü	26	135.38				
Doğa-Bitki Sevgisi	0 TL -8000 TL	94	158.35	2	10.418	.005	1-2 1-3
	8001 TL -16000 TL	158	133.10				
	16000 TL ve üstü	26	110.25				
Hayvan Sevgisi	0 TL -8000 TL	94	147.81	2	7.197	.027	1-3
	8001 TL -16000 TL	158	139.84				
	16000 TL ve üstü	26	107.40				
Ölçek	0 TL -8000 TL	94	157.71	2	9.254	.010	1-3
	8001 TL -16000 TL	158	133.27				
	16000 TL ve üstü	26	111.52				

Tablo 9 incelendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ailelerinin ortalama aylık gelirleri değişkenine göre ölçek genelinde [X^2 (sd=2, n=278) = 9.254, p = .010 < .05], Doğa-Bitki Sevgisi Boyutunda [X^2 (sd=2, n=278) = 10.418, p = .005 < .05], Hayvan Sevgisi Boyutunda [X^2 (sd=2, n=278) = 7.197, p = .027 < .05 anlamlı farklılık olduğu, Kirlilik Boyutunda [X^2 (sd=2, n=278) = 3.556, p = .169 > .05] anlamlı farklılık göstermemektedir.

Ölçek genelinde ailesinin ortalama aylık geliri 0 TL -8000 TL olan özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları (S.O.:157.71) ailesinin ortalama aylık geliri 16000 TL ve üstü olan öğrencilerin tutumlarından (S.O.:111.52) daha yüksektir(p=.008<.016, r=.15). Doğa-Bitki Sevgisi boyutunda ailesinin ortalama aylık geliri 0 TL -8000 TL olan özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları(S.O.:158.35) ailesinin ortalama aylık geliri 8001 TL-16000 TL olan öğrencilerin tutumlarından (S.O.:133.10) daha yüksektir(p=.011<.016, r=.15). Etki büyüklüğü değeri (r=.15) dikkate alındığında ise bu farklılık tutumları küçük düzeyde etkilemektedir. Yine Doğa-Bitki Sevgisi boyutunda ailesinin ortalama aylık geliri 0 TL -8000 TL olan özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları (S.O.:158.35)ailesinin ortalama aylık geliri 16000 TL ve üstü olan öğrencilerin tutumlarından (S.O.:110.25) daha yüksektir (p=.006<.016, r=.16). Etki büyüklüğü değeri (r=.15) dikkate alındığında ise bu farklılık tutumları küçük düzeyde etkilemektedir. Hayvan Sevgisi boyutunda ailesinin ortalama aylık geliri 0 TL -8000 TL olan öğrencilerin tutumları (S.O.:147.81)ailesinin ortalama aylık geliri 16000 TL ve üstü olan öğrencilerin tutumlarından (S.O.:107.40) daha yüksektir (p=.002<.016, r=.16). Etki büyüklüğü değeri (r=.16) dikkate alındığında ise bu farklılık tutumları küçük düzeyde etkilemektedir.

Özel yetenekli ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik sorumlu davranışları, ölçekten aldıkları puanların ortalama değerleri ile belirlenmiştir. Tablo 10'da öğrencilerin ÇYSDÖ ölçek geneli ve alt boyutları ortalamaları ile güvenilirlik değerleri verilmiştir.

Tablo 10. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranış düzeyleri ve ÇYSDÖ'nün güvenilirliği

Boyut	N	\bar{X}	ss
Çevre İlgisi	281	3.37	.88
Temizlik ve Tasarruf	281	4.49	.49
Hayvan Sevgisi	281	3.88	.94
Ölçek	281	3.82	.65

Tablo 10'da görüldüğü gibi, ölçeğin genel ortalamasının (\bar{X} =3.82) 'Sık Sık Yaparım' aralığında olduğu ve özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları sık sık gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır.Alt boyutlar incelendiğinde 'Çevre İlgisi' boyutu ortalamasının (\bar{X} =3.37) ile 'Ara Sıra Yaparım' aralığında olduğu ve araştırmaya katılan öğrencilerin çevre ilgisi olarak çevreye yönelik sorumlu davranışları ara sıra gerçekleştirdikleri;

'Temizlik ve Tasarruf' boyutu ortalamasının ($\bar{X}=4.49$) ile 'Her Zaman Yaparım' aralığında olduğu ve araştırmaya katılan öğrencilerin temizlik ve tasarruf olarak çevreye yönelik sorumlu davranışları her zaman gerçekleştirdikleri; 'Hayvan Sevgisi' boyutu ortalamasının ($\bar{X}=3.88$) ile Sık Sık Yaparım' aralığında olduğu ve araştırmaya katılan özel yetenekli öğrencilerin hayvan sevgisi olarak çevreye yönelik sorumlu davranışları sık sık gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarının cinsiyet durumları değişkenine göre farklılıkları Bağımsız Örneklemeler T-testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Cinsiyet durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	sd	p	d
Çevre İlgisi	Erkek	151	3.32	.88	1.143	279	.887	
	Kız	130	3.44	.87				
Temizlik ve Tasarruf	Erkek	151	4.45	.53	1.449	279	.042*	.18
	Kız	130	4.54	.44				
Hayvan Sevgisi	Erkek	151	3.84	.94	.825	279	.714	
	Kız	130	3.93	.94				
Ölçek	Erkek	151	3.77	.66	1.336	279	.817	
	Kız	130	3.87	.64				

*p<.05

Tablo 11 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları cinsiyet durumlarına göre Ölçek Genelinde [$t(281)= 1.336, p>.05$], Çevre İlgisi Boyutunda [$t(281)= 1.143, p>.05$] ve Hayvan Sevgisi Boyutunda [$t(281)= .714, p>.05$] anlamlı farklılık bulunmamakta, Temizlik ve Tasarruf Boyutunda [$t(281)= 1.449, p<.05; d=0,007$] ise anlamlı farklılık bulunmaktadır Buna göre kız öğrenciler ($\bar{X}=4.54$) erkek öğrencilere ($\bar{X}=4.45$) göre temizlik ve tasarruf bakımından daha sorumlu davranış göstermektedir. Cohen d değeri dikkate alındığında cinsiyetin temizlik ve tasarruf boyutunda küçük düzeyde etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarının yaş durumları değişkenine göre farklılıkları için Bağımsız Örneklemeler İçin T-testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Yaş durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları

Boyut	Yaş	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Çevre İlgisi	9	79	3.26	.97	1.319	279	.079
	10	202	3.42	.83			
Temizlik ve Tasarruf	9	79	4.51	.47	.492	279	.413
	10	202	4.48	.50			
Hayvan Sevgisi	9	79	3.77	.86	1.200	279	.176
	10	202	3.92	.97			
Ölçek	9	79	3.75	.70	1.043	279	.247
	10	202	3.84	.63			

Tablo 12 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları yaş durumlarına göre Ölçek Genelinde [$t(281)= 1.043, p>.05$], Çevre İlgisi Boyutunda [$t(281)= 1.319, p>.05$], Temizlik ve Tasarruf Boyutunda [$t(281)= .492, p>.05$] ve Hayvan Sevgisi Boyutunda [$t(281)= 1.200, p>.05$] anlamlı farklılık göstermemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarının okul gezisine katılma durumları değişkenine göre farklılıkları Bağımsız Örneklemeler İçin T-testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Okul gezisine katılma durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları

Boyut	Okul gezisi	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Çevre İlgisi	Evet	143	3.46	.84	1.730	279	.736
	Hayır	138	3.28	.90			
Temizlik ve Tasarruf	Evet	143	4.53	.47	1.409	279	.468
	Hayır	138	4.45	.51			
Hayvan Sevgisi	Evet	143	4.00	.90	2.168	279	.295
	Hayır	138	3.76	.96			
Ölçek	Evet	143	3.90	.62	2.013	279	.496
	Hayır	138	3.74	.68			

Tablo 13 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları okul gezisine katılma durumlarına göre Ölçek Genelinde [$t(281)= 2.013, p>.05$], Çevre İlgisi Boyutunda [$t(281)= 1.730, p>.05$], Temizlik ve Tasarruf Boyutunda [$t(281)= 1.409, p>.05$] ve Hayvan Sevgisi Boyutunda [$t(281)= 2.013, p>.05$] anlamlı farklılık göstermemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarının ailelerinin ortalama aylık gelir durumları değişkenine göre farklılıkları ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Ailelerinin ortalama aylık gelir durumlarına göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları

Boyut	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
Çevre İlgisi	Gruplar arası	3.735	2	1.867	2.432	.090
	Gruplar içi	211.176	275	.768		
	Toplam	214.910	277			
Temizlik ve Tasarruf	Gruplar arası	.899	2	.450	1.833	.162
	Gruplar içi	67.450	275	.245		
	Toplam	68.350	277			
Hayvan Sevgisi	Gruplar arası	.513	2	.257	.287	.750
	Gruplar içi	245.597	275	.893		
	Toplam	246.111	277			
Ölçek	Gruplar arası	1.796	2	.898	2.083	.126
	Gruplar içi	118.542	275	.431		
	Toplam	120.338	277			

Tablo 14 incelendiğinde ailelerinin ortalama aylık gelir değişkenine göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları Ölçek Genelinde [$F(2-275)=2.083, p>.05$], Çevre İlgisi Boyutunda [$F(2-275)=2.432, p>.05$], Temizlik ve Tasarruf Boyutunda [$F(2-275)=1.833, p>.05$] ve Hayvan Sevgisi Boyutunda [$F(2-275)=.287, p>.05$] anlamlı farklılık göstermemektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Spearman Sıra Farkları Korelasyonu (Rho) testi yapılmış ve bulgular Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasındaki ilişki

Ölçek / Boyut		ÇYTÖ		ÇYTÖ Kirlilik	ÇYTÖ Hayvan Sevgisi
			Bitki-Doğa Sevgisi		
SDÖ	Rho	.316**	.324**	.171**	.250**
	p	.000	.000	.004	.000
	N	281	281	281	281
Çevre İlgisi	Rho	.269**	.279**	.150*	.178**
	p	.000	.000	.012	.003
	N	281	281	281	281
SDÖ Temizlik ve Tasarruf	Rho	.360**	.366**	.236**	.280**
	p	.000	.000	.000	.000
	N	281	281	281	281
SDÖ Hayvan Sevgisi	Rho	.197**	.184**	.050	.300**
	p	.001	.002	.402	.000
	N	281	281	281	281

*p<.01

Tablo 15 incelendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki pozitif yönlü ve orta düzeydedir ($r=.316$; $p<.01$). Buna göre öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının olumlu yönde artmasıyla, çevreye yönelik sorumlu davranışlarının da olumlu yönde artacağı söylenebilir. Ayrıca, öğrencilerin Çevreye Yönelik Sorumlu Davranışlarındaki toplam değişkenliğin (varyansın) %9'unun, onların Çevreye Yönelik Tutumlarından kaynaklandığı söylenebilir ($r^2=.09$).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın ilk sorusuna ilişkin elde edilen bulgular, özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip olduğunu göstermektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde de benzer olarak özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının olumlu ve yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır (Aydın ve diğ., 2011; Esen, 2011; Uğulu, 2013; Uğulu ve diğ., 2013; Sarıçam ve Şahin, 2015; Bakar ve diğ., 2018; Önal, 2020; Uslu, 2022). 8 yaş altındaki çocukların çevre sorunları hakkında zengin bilgilere sahip oldukları (Engdahl ve Rabušicová, 2011), çevresel farkındalığın 9-10 yaş grubundaki çocuklarda oluştuğu (Demirkaya, 2006) ve 10-11 yaşlara gelindiğinde çocuklarda çevreye karşı kaygının arttığı (Kahn, 1999) göz önünde bulundurulduğunda; araştırmanın gerçekleştirildiği 9-10 yaş aralığındaki özel yetenekli öğrencilerin kuramsal çerçevedeki gibi çevreye yönelik tutumlarının yüksek ve olumlu düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin elde edilen bulgularda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının '*Cinsiyet*' değişkenine göre incelendiğinde 'Bitki-Doğa Sevgisi', 'Hayvan Sevgisi' boyutlarında ve ölçek genelinde anlamlı farklılık bulunmazken, 'Kirlilik' boyutunda anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Buna göre özel yetenekli kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre kirlilik bakımından çevreye yönelik tutumlarının yüksek düzeyde ve olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Sıra ortalamalarına göre ise; ölçek genelinde ve tüm boyutlarda anlamlı farklılık olmasa da özel yetenekli kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha yüksek tutum ortalamasına sahiptir. Aydın ve diğerlerinin (2011), Uğulu ve diğerlerinin (2013), Önal'ın (2020) ve Uslu'nun (2022) özel yetenekli öğrencilerle gerçekleştirdiği araştırmalarda da kız öğrencilerin çevreye yönelik tutum düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı ve yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları alanyazındaki bulgularla benzeşmektedir. Bu sonuçlardan farklı olarak Saraç ve Özarslan'ın (2018) araştırmasında ise özel yetenekli erkek öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının kız öğrencilerden anlamlı ve yüksek olduğu; Esen'in (2011); Sontay ve diğerlerinin (2014); Karakaya ve diğerlerinin (2018) araştırmalarında ise cinsiyet düzeyinde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çocuklarla ve yetişkinlerle yapılan çevreye yönelik tutum ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, kadınların erkeklere göre daha olumlu tutuma ve farkındalığa sahip olduklarına yönelik bulgular bulunmaktadır (Collado vd., 2017; Domingues ve Gonçalves, 2020; McMillan vd., 1997; Riechard ve Peterson, 1998; Stern vd., 1993; Torkar, 2016). Bogner ve Wilhelm (1996) cinsiyetin çevresel bakış açılarıyla ilişkilendirilebileceğini ve erkeklere göre kızların çevreye karşı daha duyarlı olabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, Blocker ve Eckber (1997) genel çevre sorunları konusunda kızların erkeklerden daha endişeli olduğu; Ramstetter ve Habersack (2019) ise kızların çevre konusunda erkeklerden daha fazla endişe duyduğunu ve buna göre hareket ederek çevreci davranma olasılıklarının yüksek olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Aile, cinsiyet rolleri bakımından çocuğun sosyalleşmesinde öncelikli sorumluluğa sahiptir (Lindsey, 2010). Çevreye yönelik tutum ve davranış bakımından küçük çocuklar kendilerinden yaşça büyük olanlara göre ailelerinden daha yüksek düzeyde etkilenmektedir (Collado vd., 2017). Horrigan (1989) ve Keller (1985) erken çocukluk dönemindeki kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerinde annelerini rol model olarak kabul ettiklerini öne sürmüştür (akt. Davidson ve Freudenburg 1996). Özel yetenekli kız çocuklarının özel yetenekli erkek çocuklarına göre çevreye yönelik daha olumlu tutuma sahip olmaları, onların rol model olarak annelerini kabul etmeleri ve annelerin de çocuklarının sağlığı ve güvenliği ile ilgilenirken

çevreyle daha fazla etkileşimde bulunması nedeniyle çevreye karşı daha duyarlı olmasından (Thomas vd., 2018) kaynaklandığı söylenebilir.

Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları '*Yaş durumları*' değişkenine göre incelendiğinde ölçek genelinde ve alt boyutlarda anlamlı farklılık görülmemekte, yaş gruplarının tutum ortalamaları ise birbirine yakındır. Benzer olarak Esen'in (2011); Uğulu ve diğerlerinin (2013); Saraç ve Özarslan'ın (2018) araştırmasında ise alt yaş/sınıf grubundaki özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile üst yaş/sınıf grubundaki özel yetenekli öğrenciler arasında farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak, Aydın ve diğerlerinin (2011) araştırmasında ise alt yaş grubundaki özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları üst yaş grubundaki özel yetenekli öğrencilerden anlamlı olarak yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin çevreye yönelik tutumları '*Okul gezisine katılma durumları*' değişkenine göre incelendiğinde ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarında anlamlı farklılığın olmadığı, tutum sıra ortalamalarının da birbirine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. '*Ailelerinin ortalama aylık gelir durumları*' değişkenine göre öğrencilerin çevreye yönelik tutumları incelendiğinde 'Kirlilik' boyutunda herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Ancak; 'Bitki-Doğa Sevgisi' ve 'Hayvan Sevgisi' boyutları ve ölçek genelinde anlamlı farklılığın olduğu, buna göre ailesinin ortalama aylık geliri 0-8000 TL olan öğrencilerin çevreye yönelik tutumları diğer üst ortalama aylık gelirlere sahip olan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarından anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu sonuçtan farklı olarak Esen'in (2011) ve Uslu'nun (2022) yaptıkları araştırmalarda ailelerinin aylık gelir durumları değişkenine göre öğrencilerin çevreye yönelik tutumları farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusuna ilişkin elde edilen bulgularda özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları gösterme aralığının 'Sık sık yaparım' olduğu ve çevreye yönelik sorumlu davranışları ortaya koyma düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Aydın ve diğerlerinin (2011) araştırmasında özel yetenekli öğrencilerin çevre problemlerine yönelik büyük ölçüde duyarlılığa sahip oldukları, Uğulu'nun (2015) araştırmasında ise özel yetenekli öğrencilerin geri dönüşüme yönelik tutumlarının oldukça iyi seviyede olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada elde edilen özel yetenekli öğrencilerin çevresel davranışları yüksek seviyede göstermeleri alanyazınla örtüşmektedir. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları ortaya koyma düzeylerinin yüksek olmasının özel yetenekli öğrencilerin yakın çevrelerinde ve dünyada olup biten olaylara karşı daha duyarlı olmaları, savaş, küresel ısınma, enerji kaynakları, çevre ile ilgili konularda farkındalıklarının (Davis ve Rimm, 2004; Karnes ve Riley, 2005; Roeper, 1988; akt. Hartsell, 2006) ve çözüm bulma potansiyellerinin yüksek olmasından (Clark, 1997) kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusuna ilişkin elde edilen bulgularda, '*Cinsiyet*' durumları değişkenine göre öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları incelendiğinde, 'Çevre İlgisi', 'Hayvan Sevgisi' boyutlarında ve ölçek genelinde anlamlı farklılık yokken, 'Temizlik ve Tasarruf' boyutunda özel yetenekli kız öğrenciler özel yetenekli erkek öğrencilerden anlamlı olarak yüksek düzeyde sorumlu davranış göstermektedirler. Bakar ve diğerlerinin (2018) araştırmasında özel yetenekli kız öğrencilerin çevreyi koruma davranışlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu; Sontay ve diğerlerinin (2014) araştırmasında çevresel davranış bakımından; Uğulu'nun (2015) araştırmasında geri dönüşüme yönelik tutumları bakımından özel yetenekli kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, araştırmada öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranış ortalamaları dikkate alındığında ölçek genelinde, 'Çevre İlgisi', 'Temizlik ve Tasarruf' ve 'Hayvan Sevgisi' boyutlarında özel yetenekli kız öğrenciler erkeklerden daha yüksek davranış ortalamasına sahiptir. De Leeuw ve diğerlerinin (2015) normal gelişim gösteren öğrencilerle yaptığı araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevre dostu davranışları benimseme konusunda daha olumlu tutuma sahip oldukları; Malhotra ve Chabra'nın (2014) normal gelişim gösteren öğrencilerle yaptığı araştırmada da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu sorumlu davranışa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik

sorumlu davranışları 'Yaş durumları' değişkenine göre incelendiğinde ölçek genelinde ve alt boyutlarda anlamlı farklılık olmadığı, davranış ortalamalarının da birbirine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Uğulu'nun (2015) araştırmasında da özel yetenekli öğrencilerin geri dönüşüme yönelik tutumlarında onların yaşları bakımından anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre ise, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışlarının yaş durumları bakımından benzer özellikler gösterdiği söylenebilir.

'Okul gezisine katılma' değişkenine göre özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları incelendiğinde ölçek genelinde ve alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak sorumlu davranış ortalamaları dikkate alındığında, okul gezisine katılanların ölçek geneli ve tüm alt boyutlarda okul gezisine katılmayanlardan yüksek düzeyde sorumlu davranış gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Benzer olarak Önal'ın (2020) araştırmasında herhangi bir çevresel etkinliğe katılım ve çevre problemiyle ilgilenme bakımından özel yetenekli öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, özel yetenekli öğrencilerin okul gezisine katılma değişkeni bakımından sorumlu davranış düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmasa da, bu tür çevre ile etkileşimli okul dışı öğrenme faaliyetlerinin öğrencilerin çevresel davranışlarını olumlu yönde geliştirdiği ve etkilediği bilinmektedir. Ando ve diğerleri (2015) çalışmalarında okul dışı faaliyetlere katılan çocukların, yetişkinliklerinde çevreye karşı daha sorumlu davranışlar gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Erken çocukluk döneminde doğa ile yeterince etkileşime girmemiş bireylerin gelecek yaşantılarında çevreci faaliyetlere katılım düzeyinin düşük olduğu (Chawla, 1999) göz önünde bulundurulduğunda; eğitim ve öğretim süreçlerinde düzenlenecek olan okul dışı çevre etkinliklerinin öğrencilerin çevreye karşı olumlu tutum, davranış ve değerleri kazandırmanın yanında, kişisel/sosyal becerilerini de destekleyerek geliştirebileceği söylenebilir. Öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları 'Aylık gelir durumları' değişkenine göre incelendiğinde ise ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın beşinci sorusuna dair elde edilen bulgularda, özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasında anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Sontay ve diğerlerinin (2014) araştırmasında da özel yetenekli öğrencilerin çevresel duyuş ve çevresel davranışları arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Normal gelişim gösteren öğrencilerle yapılan araştırmalar incelendiğinde; Smith ve diğerlerinin (1994) araştırmasında öğrencilerin çevresel tutumları ve ekolojik davranışları arasındaki orta düzeyde olumlu ilişki; Peker (2020) araştırmasında öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ve sorumlu davranışları arasındaki orta düzeyde olumlu ilişki; Williams ve McCrorie (1990) 6-8 yaş arası çocukların çevre yanlısı tutuma sahip oldukları ve çevreye karşı sorumlu bir şekilde davranma eğiliminde oldukları; Barrera-Hernandez ve diğerlerinin (2020) araştırmasında doğaya bağlılık düzeyi yüksek olan çocukların çevreye yönelik sürdürülebilir davranış sergileme eğiliminde oldukları; İbrahim ve diğerleri (2021) araştırmasında çevreye yönelik olumlu tutumların onların çevreye yönelik olumlu davranış göstermesinde önemli rol oynadığı bulgusuna ulaşmıştır. Dolayısıyla araştırmanın bu bulgusu Williams ve McCrorie'nin (1990); Smith ve diğerlerinin (1994); Barrera-Hernandez ve diğerlerinin (2020); Peker'in (2020); İbrahim ve diğerlerinin (2021) bulgularıyla benzeşmektedir. Özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları ile çevreye yönelik sorumlu davranışları arasında anlamlı, pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olmasının özel yetenekli öğrencilerin etrafında yaşanan küresel problemlere ilgi duyan, gelişmiş liderlik becerileri ile karşılaştığı problemlere çözüm bulma potansiyeline sahip (Ayaydın vd., 2018; Çağlar, 1972; Hartsell, 2006; Piechowski, 1997; Silverman, 1993; Sontay vd., 2014; Uğulu, 2013) olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çevreye yönelik tutumlar çevreye yönelik davranışların çok güçlü bir göstergesi (Kaiser vd., 1999a) olarak kabul edilmekte; tutumlar ve davranışlar arasındaki bağlantılar reddedilememektedir (Bogner ve Wilhelm, 1996). Araştırmanın birinci sorusunda elde edilen

öğrencilerin çevreye yönelik tutum düzeylerinin yüksek olması, üçüncü sorusunda elde edilen öğrencilerin çevreye yönelik sorumlu davranışları gösterme sıklığının yüksek düzeyde olması ve özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ve çevreye yönelik sorumlu davranışları arasında orta düzeyde olumlu ilişkinin olması birlikte değerlendirildiğinde, çevreye yönelik tutumların çevreye yönelik davranışların bir göstergesi olduğu görüşünü desteklemektedir. Güçlü tutumlar davranışların tahmin edilmesinde belirleyici role sahiptir (Krosnick ve Petty, 1995). Çocukların çevreye yönelik tutumları yetişkinliklerine kadar değiştiği (Otto vd., 2019) ve erken dönemdeki çevreye yönelik tutum ve bilgileri onların ergenlikte ve yetişkinlikteki tutumlarını şekillendirdiği (Leeming vd., 1995) göz önünde bulundurulduğunda; öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını, değerlerini ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmek eğitimin birinci amacı olmalı (Bogner ve Wilhelm, 1996), onların çevre kültürü ve ekolojik bilgi düzeyleri geliştirilmeli, çevre bilinci ve çevre duyarlılığının temelleri atılmalıdır (Atasoy, 2019).

Bu çalışmada özel yetenekli ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları ve çevreye yönelik sorumlu davranışları incelenmiştir. Gerçekleştirilecek sonraki çalışmalar alt düzey veya üst düzey sınıflarda öğrenim gören özel yetenekli öğrenciler ile yapılarak farklılıklar ortaya konabilir. Ayrıca başka çalışmalarda özel yetenekli öğrencilerle özel yetenekli olmayan çocuklar benzer ve farklı yaş gruplarıyla birlikte karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Araştırma sekiz ilde öğrenim gören 281 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Başka araştırmalar daha geniş bir çalışma grubu ile gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Ando, K., Yorifuji, K., Ohnuma, S., Matthies, E., & Kanbara, A. (2015). Transmitting pro-environmental behaviors to the next generation: A comparison between Germany and Japan. *Asian Journal of Social Psychology*, 18(2), 134-144. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12078>
- Atasoy, E. (2019). *İnsan-doğa etkileşimi ve çevre için eğitim*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ayaydın, Y., Ün, D., Şeşen, B., Usta Gezer, S., & Camcı Erdoğan, S. (2018). Özel yetenekli öğrencilerin çevre farkındalık ve duyarlılıkları: “Bilim ve sanat kâşifleri doğada” [Environmental Awareness and Sensitivity of the Gifted Students: “Science and Art Explorers in The Nature”]. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 507-536. <https://doi.org/10.14686/buefad.379723>
- Aydın, F., Coşkun, M., Kaya, H., & Erdönmez, İ. (2011). Gifted students' attitudes towards environment: a case study from Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 6 (7), 1876-1883. <https://doi.org/10.5897/AJAR11.288>
- Bakar, F., & Aydın, B. (2012, 27-30 Haziran). *Bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin plastik ve plastik atıkların geri dönüşümü ve çevreye etkileri konularında tutumlarının belirlenmesi* [Determining the attitudes of science and arts center students on recycling of plastic and plastic waste and its effects on the environment]. [Sözlü bildiri]. 10. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde Üniversitesi, Niğde, Türkiye.
- Bakar, F., Avan, Ç., & Aydın, B. (2018). Üstün yetenekli öğrenciler ve normal akranlarının geri dönüşüm ve çevresel etkileri üzerine tutumlarının karşılaştırılması [The Attitude Comparison of Gifted Students and Normal Peers on the Recycling and Environmental Effects]. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 935-944. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.413389>
- Barrera-Hernández, L. F., Sotelo-Castillo, M. A., Echeverría-Castro, S. B., & Tapia-Fonllem, C. O. (2020). Connectedness to nature: Its impact on sustainable behaviors and happiness in children. *Frontiers in psychology*, 11, 276. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00276>

- Betts, G. T., & Neihart, M. (1988). Profiles of the Gifted and Talented. *Gifted Child Quarterly*, 32, 248-253. <https://doi.org/10.1177/001698628803200202>
- Bland, J. M., & Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314(7080), 572.
- Blocker, T. J., & Eckberg, D. L. (1997). Gender and environmentalism: Results from the 1993 general social survey. *Social Science Quarterly*, 841-858. <https://www.jstor.org/stable/42863735>
- Bogner, F. X., & Wilhelm, M. G. (1996). Environmental perspectives of pupils: the development of an attitude and behaviour scale. *Environmentalist*, 16(2), 95-110. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01325101>
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*[Data analysis handbook for social sciences: Statistics, research design SPSS applications and interpretation]. Pegem Akademi.
- Chawla, L. (1999) Life paths into effective environment alaction, *The Journal of Environmental Education*, 31(1), 15–26. <https://doi.org/10.1080/00958969909598628>
- Chawla, L., Keena, K., Pevec, I., & Stanley, E. (2014). Green schoolyards as havens from stress and resources for resilience in childhood and adolescence. *Health&Place*, 28, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2014.03.001>
- Cheng, J. C. H., & Monroe, M. C. (2012). Connection to nature: Children's affective attitude toward nature. *Environment and behavior*, 44(1), 31-49. <https://doi.org/10.1177/0013916510385082>
- Clark, B. (1997). *Growing up gifted: Developing the potential of children at school and at home (5th edition)*. Ohio: Pearson.
- Clark, B. (2002). *Growing up gifted. Developing the potential of children at home and at school*. UpperSadleRiver, New Jersey: PrenticeHall.
- Clark, B. (2013). *Growing up gifted: Developing the potential of children at school and at home (8th Edition)*. Boston: Pearson.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.)*. Mahwah, NJ:Lawrence Erlbaum.
- Collado, S., Evans, G. W, & Sorrel, M. A. (2017). The role of parents and best friends in children's pro-environmentalism: Differences according to age and gender. *Journal of Environmental Psychology*, 54, 27-37. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.09.007>
- Corder, G. W., & Foreman, D. I. (2011). *Nonparametric Statistics for Non-Statisticians: A Step-by-Step Approach*. WileyPublication.
- Çağlar, D. (1972). Üstün zekâlı çocukların özellikleri[Characteristics of gifted children]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 95 – 110. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000389
- Çelik, M., & Doğru, M. (2019). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik davranışlarının incelenmesi. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1791-1813.
- Davidson, D. J., & Freudenburg, W. R. (1996). Gender and environmental risk concerns: A review and analysis of available research. *Environment and Behavior*, 28(3), 302-339. <https://doi.org/10.1177/0013916596283003>
- Davis, G. A., & Rimm, S. B. (2004). Enrichment and grouping. In G. A. Davis & S. B. Rimm (Eds.) *Education of the gifted and talented (5th edition)*. Boston, MA: Pearson Education.

- De Leeuw, A., Valois, P., Ajzen, I., & Schmidt, P. (2015). Using the theory of planned behavior to identify key beliefs underlying pro-environmental behavior in high-school students: Implications for educational interventions. *Journal of environmental psychology*, 42, 128-138. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.03.005>
- Demcakova, A., Sera, B., & Sery, M. (2021). Environmental pollution as a part of environmental education in school education—example from Slovakia. *Fresenius Environmental Bulletin*, 30(2 A), 2045-2052.
- Demirkaya, H. (2006). Çevre eğitiminin Türkiye'deki coğrafya programları içerisindeki yeri ve çevre eğitimine yönelik yeni yaklaşımlar [The Place of Environmental Education in Geography Curricula in Turkey and New Approaches to Environmental Education]. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 207-222.
- Domingues, R. B., & Gonçalves, G. (2020). Assessing environmental attitudes in Portugal using a new short version of the Environmental Attitudes Inventory. *Current Psychology*, 39(2), 629-639. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9786-x>.
- Engdahl, I., & Rabušicová, M. (2011). Children's voices about the state of the earth. *International Journal of Early Childhood*, 43(2), 153-176. <https://doi.org/10.1007/s13158-011-0031-0>.
- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara.
- Esen, T. (2011). Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelenmesi [A research study on gifted student's knowledge and attitudes towards environment] (Tez Numarası: 295022) [Yüksek Lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Federico, F. (2020). Natural environment and social relationship in the development of attentional network. *Frontiers in psychology*, 11, 1345.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage Publications.
- Hartsell, B. (2006). Teaching toward compassion: Environmental values education for secondary students. *The Journal of Secondary Gifted Education*, 17(4), 265-271. <https://doi.org/10.4219/jsge-2006-406>
- Ibrahim, H., Mariapan, M., Lin, E. L. A., & Bidin, S. (2021). Environmental Concern, Attitude and Intention in Understanding Student's Anti-Littering Behavior Using Structural Equation Modeling. *Sustainability*, 13(8), 4301. <https://doi.org/10.3390/su13084301>.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş* [New man and people introduction to social psychology]. Evrim Yayınevi.
- Kahn, P. H. J. (1999). *The Human Relationship with nature: Development and Culture*. MA: MIT Press.
- Kaiser, F. G., Wölfling, S., & Fuhrer, U. (1999a). Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 19(1), 1-19. <https://doi.org/10.1006/jev.1998.0107>
- Karakaya, F., Ünal, A., Çimen, O., & Yılmaz, M. (2018). Üstün yetenekli öğrenciler ve akranlarının çevre algılarının incelenmesi [Investigation of Environmental Perceptions of Gifted Students and Their Peers]. *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 3(1), 25-32. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/547674>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* [Scientific research method: Concepts, principles, techniques]. Nobel Yayıncılık.

- Karnes, F. A., & Riley, T. L. (2005). Developing an early passion for science through competitions. In S.K. Johnsen & J. Kendrick (Eds.), *Science education for gifted students*. Texas: Prufrock Press.
- Klein, B. S. (2006). *Raising gifted kids: Everything you need to know to help your exceptional child thrive*. New York: Amacom.
- Köşker, N. (2019). Okulöncesi çocuklarında doğa algısı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 294-308.
- Krosnick, J. A., & Petty, R. E. (1995). Attitude strength: An overview. *Attitude strength: Antecedents and consequences*, 1, 1-24.
- Leeming, F. C., Dwyer, W. O., & Bracken, B. A. (1995). Children's environmental attitude and knowledge scale: Construction and validation. *The journal of environmental education*, 26(3), 22-31. <https://doi.org/10.1080/00958964.1995.9941442>.
- Lehman, P. K., & Geller, E. S. (2004). Behavior analysis and environmental protection: Accomplishments and potential for more. *Behavior and social issues*, 13(1), 13-33.
- Lindsey, L.L. (2010). *Gender roles a sociological perspective*. Boston: Pearson Education.
- MalbergDyg, P., & Wistoft, K. (2018). Wellbeing in school gardens—the case of the Gardens for Belliesfood and environmental education program. *Environmental Education Research*, 24(8), 1177-1191. <https://doi.org/10.1080/13504622.2018.1434869>.
- Malhotra, T., & Chabra, S. (2014). A study of responsible environmental behavior among B. Ed. Distance learners with reference to their locality, gender, stream and socio-economic status. *International Woman Online Journal of Distance Education*, 3(2), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/92009>
- McMillan, M., Hoban, T. J., Clifford, W. B., & Brant, M. R. (1997). Social and demographic influences on environmental attitudes. *Journal of RuralSocialSciences*, 13(1), 5. <https://egrove.olemiss.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1198&context=jrss>.
- Newhouse, N. (1990). Implications of attitude and behavior research for environmental conservation. *The Journal of Environmental Education*, 22(1), 26-32.
- Nuhoğlu, H., & İmamoğlu, Y. (2018). An Interdisciplinary nature education program for gifted primary school students and its effect on their environmental literacy. *Elementary Education Online*, 17(4). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/49958/506905>.
- Otto, S., Evans, G. W., Moon, M. J., & Kaiser, F. G. (2019). The development of children's environmental attitude and behavior. *Global Environmental Change*, 58, 101-947. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.101947>.
- Önal, N. T. (2020). Investigation of gifted students' environmental awareness. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 12(2), 95-107. <http://ijci.wcci-international.org/index.php/IJCI/article/view/500>
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi cilt-1*[Statistical data analysis with package programs volume-1]. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Peker, R. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevre algıları ile çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi [Doktora tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Piechowski, M. M. (1997). Emotional giftedness: The measure of intrapersonal intelligence. In N. Colangelo & G. A. Davis (Ed.) *Handbook of Gifted Education* (2nd ed.)(pp. 366-381). Boston: Allyn& Bacon.

- Ramstetter, L., & Habersack, F. (2019). Do women make a difference? Analysing environmental attitudes and actions of Members of the European Parliament. *Environmental Politics*, 29(6), 1063-1084. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1609156>
- Renzulli, J. S. (1999). What is thing called giftedness and how do we develop it? A twenty-five years perspective. *Journal for the Education of Gifted*, 23(1), 3-54. <https://doi.org/10.1177/016235329902300102>
- Riechard, D. E., & Peterson, S. J. (1998). Perception of environmental risk related to gender, community socio economic setting, age, and locus of control. *The Journal of Environmental Education*, 30(1), 11-19. <https://doi.org/10.1080/00958969809601858>
- Rosa, C. D., Profice, C. C., & Collado, S. (2018). Nature experiences and adults' self-reported pro-environmental behaviors: the role of connectedness to nature and childhood nature experiences. *Frontiers in psychology*, 9, 1055. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01055>
- Saraç, H., & Özarslan, M. (2018). Environmental Attitude Levels of Gifted and Talented Students and Analysis of Metacognitive in Terms of Some Variables. *Journal of Computer and Education Research*, 6(11), 65-87. <https://doi.org/10.18009/jcer.364377>
- Sarıçam, H., & Şahin, S. H. (2015). The relationship between the environmental awareness, environmental attitude, curiosity and exploration in highly gifted students: Structural equation modelling. *Educational Process: International Journal*, 4(1), 1. <https://doi.org/10.12973/edupij.2015.412.1>
- Silverman, L. K. (1993). The gifted individual. In L. K. Silverman (Ed.), *Counseling the gifted and talented* (pp. 3–25). Denver, CO: Love.
- Silverman, L. K. (2003). Characteristics of giftedness scale: Research and review of the literature. *Available from the Gifted Development Center*, 1452(9).
- Smith, S. M., Haugtvedt, C. P., & Petty, R. E. (1994). Attitudes and recycling: does the measurement of affect enhance behavioral prediction?. *Psychology & Marketing*, 11(4), 359-374. <https://doi.org/10.1002/mar.4220110405>
- Sontay, G., Gökdere, M., & Usta, E. (2014). The Relationship between the Environmental Awareness, Environmental Attitude, Curiosity and Exploration in Highly Gifted Students: Structural Equation Modelling. *Journal of Turkish Gifted and Talented*, 4(2), 90-106. <https://doi.org/10.12973/edupij.2015.412.1>
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* [Illustrated scientific research methods]. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Stern, P. C., Dietz, T., & Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and behavior*, 25(5), 322-348. <https://doi.org/10.1177/0013916593255002>
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6. ed.) Pearson, Boston.
- Tai, L., Haque, M. T., McLellan, G. K., & Knight, E. J. (2006). *Designing outdoor environments for children*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Thomas, G. O., Fisher, R., Whitmarsh, L., Milfont, T. L., & Poortinga, W. (2018). The impact of parenthood on environmental attitudes and behaviour: a longitudinal investigation of the legacy hypothesis. *Population and environment*, 39(3), 261-276. <https://doi.org/10.1007/s11111-017-0291-1>
- Torkar, G. (2016). Secondary school students' environmental concerns and attitudes toward forest ecosystem services: Implications for biodiversity education. *International Journal of*

- Environmental and Science Education* 11(18), 11019–11031. <http://pefprints.pef.uni-lj.si/4291/>
- Türküm, A. S. (1998). Çağdaş toplumda çevre sorunları ve çevre bilinci. Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir, 165- 181.
- Uğulu, İ. (2013). Üstün zekalı/yetenekli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının karşılaştırılması.[Acomparision of environmental attitudes between gifted and talented students and normaly deveolepment students]. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 1-14. <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/31/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Uğulu, İ. (2015). A quantitative investigation on recycling attitudes of gifted/talented students. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*, 29(1), 20-26. <https://doi.org/10.1080/13102818.2015.1047168>.
- Uğulu, İ., Akkaya, Z., & Erkol, S. (2013). Üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi ve bazı demografik değişkenler açısından karşılaştırılması [An investigation on environmental attitudes of gifted students and the assessments in terms of some demographic variables]. *Education Sciences*, 8(4), 400-410. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.4.1C0595>.
- Uslu, E. (2022). *İlkokul ve ortaokula devam eden üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının belirlenmesi: Aydın ili örneği [Determining the knowledge and attitude of highly- gifted students who are attending primary and secondary schools towards environment: example of Aydın Proviencie]* [Yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi].Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/4685/1/EdibeUsluYLTez.pdf>
- Van Griethuijsen, R. A., van Eijck, M. W., Haste, H., den Brok, P. J., Skinner, N. C., Mansour, N., Gencer Savran, A., & BouJaoude, S. (2015). Global patterns in students' views of science and interest in science. *Research in Science Education*, 45(4), 581-603.
- Williams, S.M., & R. McCrorie (1990). The Analysis of Ecological Attitudes in Town and Country. *Journal of Environmental Management*, 31, 157-162. [https://doi.org/10.1016/S0301-4797\(05\)80005-2](https://doi.org/10.1016/S0301-4797(05)80005-2).
- Wilson, E. O. (2007). *Biophilia and the conservationethic. Evolutionary perspectives on environmental problems*. Washington DC. 249-257.
- Wu Suen, L. J., Huang, H. M., & Lee, H. H. (2014). A comparison of convenience sampling and purposive sampling. *The Journal of Nursing*, 61(3),105-111.
- Yaşaroğlu, C. (2012). *İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi[The Evaluation of first stage elementary school students' attitudes and behaviours towards environment]*[Doktora tezi, İnönü Üniversitesi].Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı) [Qualitative research methods in the social sciences (6th Edition)]. Ankara:Seçkin Publishing.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 07.04.2021

No: GO.2021/201

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %34

2. yazar katkı oranı : %33

3. yazar katkı oranı : %33

Bir Zamanlar Anadolu'da Filmini Belirsizlik Duygusu Üzerinden Okumak

Reading the Once Upon Time in Anatolia Movie Over the Sense of Ambiguity

Dr. Öğr. Üyesi Özgür İPEK¹

Öz

Bireyin düşünme ve karar verme yetisi üzerinde doğrudan etkisi bulunan belirsizlik, edebiyatta ve diğer plastik sanatlarda olduğu gibi sinemada da pek çok kez temel bir motif olarak işlenmiş ve filmlerde kendisine yer bulmuştur. Bu doğrultuda çalışma içerisinde belirsizliğin konu edildiği kimi filmlere değinilerek bu eserlerin belirsizlik üzerinden işleyen anlatı yapılarından bahsedilmiştir. Ardından da çalışmanın odağını oluşturan Nuri Bilge Ceylan'ın yönetmenliğini üstlendiği 2011 yapımı *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmi belirsizlik duygusunun yer edişi üzerinden ele alınmıştır. Bunun için öncelikle belirsizliğin doğası serimlenmeye çalışılarak insanın belirsizlikle kurduğu ilişkiden söz edilmiştir. Daha sonra belirsizliği anlam kurucu bir öge olarak ele alan *Bir Zamanlar Anadolu'da* filminin üzerinde durulmuştur. Çalışmada Nuri Bilge Ceylan'ın filmini oluştururken belirsizliği hangi anlarda anlatıya dâhil ettiği ve filmin anlam dünyasını kurgularken bu duyguya ne şekilde yer verdiği irdelenmektedir. Yönetmenin, filmin öyküsünü şekillendirirken yalnızca içerik olarak değil aynı zamanda biçim olarak da yer verdiği belirsizlik, film süresince birtakım görsel anlatı unsurlarıyla da desteklenmektedir. Bir grup erkeğin Anadolu bozkırında gece boyu süren ceset arayışında ortaya çıkan belirsizlik duygusu, cesedin bulunmasıyla devam eden süreçte de varlığını hissettirmektedir. Film, bu duygudan hareket ederek bürokrasi, erkeklik, iktidar, hiyerarşi ve aidiyet gibi kavramların tartışılmasına da imkân sunmaktadır. Çalışmanın hazırlanmasında betimsel analiz metoduna başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belirsizlik, Nuri Bilge Ceylan, iktidar, bürokrasi, aidiyet.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Ambiguity, which has a direct effect on the individual's ability to think and decide, has been treated as a basic motif many times in cinema, as in literature and other plastic arts, and has found its place in movies. In this direction, some films in which ambiguity is the subject of the study are mentioned, and the narrative structures of these works that work through ambiguity are mentioned. Then, the 2011 film *Once Upon a Time in Anatolia*, directed by Nuri Bilge Ceylan, which is the focus of the study, is discussed through the place of the feeling of ambiguity. For this, first of all, the nature of ambiguity was tried to be revealed, and then the relationship between human and ambiguity was mentioned. Later, the film, *Once Upon a Time in Anatolia*, which deals with ambiguity as a meaning-making element, is emphasized. In this study, it is examined in which moments Nuri Bilge Ceylan incorporates ambiguity into the narrative while creating his film and how he gives place to this emotion while constructing the semantic world of the film. The ambiguity that the director includes not only in terms of content but also in form while shaping the story of the film is also supported by some visual narrative elements throughout the film. The feeling of ambiguity that emerged during the night-long search of a body in the Anatolian steppe of a group of men makes its presence felt in the process that continues with the discovery of the body. Based on this feeling, the film also offers the opportunity to discuss concepts such as bureaucracy, masculinity, power, hierarchy and belonging. In this study, descriptive analysis method is adopted in the phase of evaluation.

Keywords: Ambiguity, Nuri Bilge Ceylan, power, bureaucracy, belonging.

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ozgur.ipek@cumhuriyet.edu.tr

Atf için (to cite): İpek, Ö. (2023). Bir Zamanlar Anadolu'da filmini belirsizlik duygusu üzerinden okumak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 918-928.

Paper Type: Research

“Unutuşun da bir cazibesi var. İnsan biraz da zamanın içinde süzölmeli. İyi ve kötü anıları birbirine karışıp belirsizleşmeli ve silinip gitmeli.”

İdris, Ahlat Ağacı

Giriş

İnsan, tarih boyunca karşılaştığı problemlere ya da aklını kurcalayan varoluşsal meselelere dair bir çözüm aramış ne var ki pek çok kez kestirilemezliğin kuşatmasına karşı koyamamıştır. Zihnine tasallut eden tüm bu sorunları çözebilmeye çalıştıkça ekseriyetle belirsizlik duygusuyla baş başa kalmıştır. Üstelik yalnızca kadim sorunsallarda değil gündelik yaşam pratikleri sırasında da hissedilebilen bir duygu olan belirsizlik, insanın kendisini içinde bulduğu bir durum ya da bir süreç olarak betimlenebilir. İçine düşölen çıkmazlar, sonu kestirilemeyen gelişmeler ve gelecekle kurulan öngörülemez ilişki belirsizliğin suretlerinden yalnızca birkaçıdır. Bu anlamda belirsizliği, “sarih ve görünür olmayan, anlaşılmayan, başka bir şeyle karıştırılma ihtimali olan, sınırlandırılmamış ve müphem olma durumu olarak tarif etmek mümkündür” (Çakır, 2007, s. 64).

Belirsizlik, Zygmunt Bauman'ın *Modernlik ve Müphemlik* isimli eserinde bir nesnenin yahut bir olayın birden fazla kategoriye sokulabilmesi şeklinde tanımlanır. Bauman'a göre belirsizlik, karşılaşılan durumu doğru biçimde okuyamama ve alternatif eylemler arasında seçim yapamama hâlidir (2003, s. 9). Kişinin belirsizlik duygusunu yaşayışında alternatif, karşıt veya bulanık yorumların zihni ele geçirmesi durumu söz konusudur (Davis, 1997, s. 34). Bauman, belirsizliğin gizem ve muamma duygularını içerirken zihinde duraksama ve kararsızlık yarattığını ifade eder. Bauman'a göre bir şeyin ya da bir durumun ne olacağı belirsizse insan nasıl davranması gerektiği hususunda tereddüt eder ve eylemlerinin nasıl bir sonuç ortaya koyacağını kestiremez (2005, s. 76). Bu şekilde ne kadar arzulanırsa arzulanın önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşamaz ve mevcut hâl kişide kronik bir tedirginlik hissiyatı oluşturur (Kurtuyılmaz, 2020, s. 113).

İnsanlar, gündelik yaşam sırasında, karşılarına çıkan durumları ekseriyetle sınıflandırma ve kategorize etme temayülü gösterirler. Diğer bir deyişle; yaşanan olayları daha anlaşılır kılmak ya da kontrol etmek amacıyla onları başlıklar altında toplamaya ve tasnif etmeye çalışırlar. “Oysa belirsizlik, olasılık hesaplarını altüst eder, ezberlenen eylem kalıplarını birbirine karıştırır” (Bauman, 2003, s. 10). İşte bu nedenle belirsizlik, kişinin alacağı kararın önünde bir set oluşturur ve bireye mebzul miktarda düşünce üretebileceği hatta düşünceler içinde süröklenebileceği bir alan tahsis eder. Derrida'nın “karar verilemezlik” olarak betimlediği bu alan, düalist karşıtlıkların yahut önceden belirlenmiş ve hesaplanabilir olanın dışında bir yere karşılık gelir (2014, s. 72). Çoğullukların devreye girdiği bu alan kişiyi temel bir noktaya sabitlemek gibi bir işlev görmez. Hatta bireyin hızlı bir şekilde muteber bir karara ulaşabilmesine de imkân tanımaz. Burası daha ziyade “karar verilemezlik sürecinin geride bırakılmadığı, alınan her kararın ya da erişildiğine inanılan her kesinliğin mütemadiyen sorgulandığı bir durum ortaya çıkarır” (Derrida, 2014, s. 73).

Şu hâlde bireyi kimi zaman içinden nasıl çıkılacağı kestirilemez bir alan içine hapseden belirsizlik duygusunun kimi zaman ise alınacak kararlar, ortaya konabilecek yeni fikirler ve bakış açıları yönünden çoğullukların doğmasına imkân tanıdığı söylenebilir. Belirsizlik duygusu her iki referans çerçevesi bağlamında da birçok kez sinema sanatını ziyaret etmiştir. Bu açıdan pek çok yönetmenin anlatısını söz konusu duygu üzerine kurduğu söylenebilir. Sinema, bazen belirsizlik duygusunun yer edışıyle birlikte varoluşsal sancılarla hayatları birer girdaba dönüşen karakterlerin ortaklıklar üzerinden ilerleyen öykülerine sahne olmuştur. Bazen de yönetmenlerin

bizatihi kendi yaşadıkları ve çözemedikleri meseleleri çözebilmek amacıyla başvurdukları bir tür sağaltım aracına dönüşmüştür. Sözelimi Abbas Kiarostami'nin yönettiği *Rüzgâr Bizi Sürükleyecek* (Bād mā rā khāhad bord, 1999) filmi belirsizliği bekleyişle eşlerken başkarakterin kendi yalnızlığını, açmazlarını ve eksiklerini gördüğü, küçük bir köy gibi mekân olarak kısıtlı bir alanda menzili oldukça geniş bir içsel yolculuğa çıktığı bir öykü anlatır. Yine Kiarostami'nin *Kirazın Tadı* (Ta'm-e gīlās, 1997) filminde yaşama bambaşka bir gözle bakabilmeyi öneren anlatı bir yandan da ölümle ilgili bir belirsizlik duygusuyla çevrenir. Michelangelo Antonioni'nin yönetmenlik yaptığı *Macera* (L'Avventura, 1960) filmi bir kayıp meselesi etrafında kurulu anlatısını pek çok Antonioni filminde olduğu gibi belirsizliğin puslu coğrafyasına doğru sürükler ve bir andan sonra tüm karakterlerin bilinmez ortasında salındığı bir yapı oluşturur. Antonioni'nin *Cinayeti Gördüm* (Blow-Up, 1960) filminde tıpkı Yavuz Turgul'un *Gölge Oyunu* (1992) filminde olduğu gibi gerçeğin ne olduğu belirsiz bırakılır. David Lynch'in *Kayıp Otopan* (Lost Highway, 1997) filmi baştan sona belirsizlik duygusu üzerine inşa edilirken Ömer Kavur'un *Gece Yolculuğu* (1987) filmi başkarakterin başına ne geldiğiyle ilgili bir bilinmezlikle noktalanır. Baker'in betimlemesiyle Yeni-Dalga'nın model filmlerinden birinde, Truffaut'nun *400 Darbe'sinde* (Les Quatre Cent Coups, 1959) kırsal dünyasındaki bütün mutsuzluğundan kaçarak Paris'le özdeşleşen çocuğun dalgalara doğru koştuğu an geleceği hakkında bir bilinmezle kuşatılır (Baker, 2011, s. 312). Alain Resnais'in yönettiği *Geçen Yıl Marienbad'da* (L'Année Dernière à Marienbad, 1961) filmine bakıldığında da geçmişte ne yaşandığı ve gerçekte ne olduğuyla ilgili bir belirsizlik anlatılırken hafıza ve zaman üzerine felsefi bir tartışma ortaya koyulur. Akira Kurosawa'nın imzasını taşıyan *Rashomon* (1950) filminde bakış açısı formülüyle birlikte gerçekliğin belirsizleştiği görülür. Son olarak Theo Angelopoulos'un kamera arkasına geçtiği *Puslu Manzaralar* (Topio stin omichli, 1988) ve Ingmar Bergman'ın yönetmenlik yaptığı *Yedinci Mühür* (Det sjunde inseglet, 1957) gibi daha pek çok film de anlatısını sarmalayan belirsizlik duygusuyla öne çıkan, karakterlerin giderek bir bilinmez içinde kaybolduğu filmler arasında gösterilebilir.

Bu çalışma kapsamında üzerinde durulacak olan Nuri Bilge Ceylan imzalı *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmi, belirsizliğin doğasından beslenen, bu duygudan hareket ederek düşünce üretmeye çalışan yapımlar arasında yer alır. 1995 yılında çektiği ilk kısa metraj filmi *Koza*'dan başlayarak taşra sıkıntısı, ölüm, yalnızlık, çözümsüzlük ve yabancılaşma gibi birçok temaya yer veren Nuri Bilge Ceylan'ın en çok ilgilendiği konulardan biri de belirsizliktir. Yönetmenliğini üstlendiği filmlerini sıklıkla net bir çözümden ziyade açık uçlu olarak niteleyebileceğimiz sonlarla nihayete erdiren Nuri Bilge Ceylan'ın gerek öykü gerekse görsel yapı bakımından birçok belirsizlik anlatısı oluşturduğu söylenebilir. Yönetmenin hemen her filminde hissedilen bu duygu, zaman, mekân ya da sınıf ayrımı gözetmeden yarattığı pek çok karakterde kendisini gösterir. Bu anlamda belirsizliği kimi zaman bozkırın ortasına savrulmuş bir doktorda, kimi zaman ise kasaba aydını eski bir tiyatrocuda görmek mümkündür. Belirsizlik, bazen kitabını yayımlatabilmek için uğraş veren idealist genç bir yazar adayının bakışında mahfuzdur. Bazen de kendine bir çıkış yolu arayan bir kadının uzun süreli bekleyişinde belirir. Bu duygu saygın bir iş, toplumsal statü, çıkara dayalı bir evlilik veya bir ilişki yoluyla kaybolduğu derinlerden çıkmaya çalışan karakterlerin bütün dünyasına hükmeder. Üstelik debelendikçe içine saplandıkları bu bataкта daha da görünmez olurlar. Örneğin *Kış Uykusu*'nda Aydın ve Nihal'in birlikteliklerinin ne yöne evrileceği ile ilgili bir bilinmezle baş başa bırakılır izleyici. Necla nereye gittiği belirsiz bir şekilde ortadan kaybolur. *Uzak*'ta Yusuf'un iş arayışı ile ilgili çözümsüzlük giderilmez. Mahmut'un kendi yazgısıyla ilgili duyumsadığı boşluk hissiyatı sürüp gider. *Ahlat Ağacı*'nda Sinan'ın geleceği hakkında net bir bilgiye sahip olunmaz. Tüm bu bilinmezler Nuri Bilge Ceylan sinemasını baştan sona sarar ve belirsizlikle örülü bir evren yaratır.

Bu çalışmada ele alınan *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmi, Nuri Bilge Ceylan'ın bahsi geçen tüm bu belirsizlikler üzerine kurulu evreninin bir tür mikrokozmosu olarak görülebileceği için seçilmiştir. Yönetmenin 2011 yılında çektiği film, hem bütün karakterleri ayrı ayrı belirsizliklerle kuşattığı hem de mekânsal bir düzeyde işleyen müphem bir topografya yarattığı

için belirsizlik duygusu denildiğinde ilk akla gelen Nuri Bilge Ceylan filmlerinden biridir. Öncelikle filmin karşılaşılan müphemlikleri bir an önce gidermek gibi kolaycı bir yola sapmaya hiç yanaşmadığını söylemek mümkündür. Hatta filmde bu yaklaşımın tam tersine belirsizliğin tabiatı içerisinde salınmaya ve bu duygunun potansiyellerini açık etmeye dayalı bir bakış açısı öne çıkarılır. Nuri Bilge Ceylan'ın bu şekilde yapmaya çalıştığı şey; bir anlamda hem anlatının geçtiği mekânlarla hem de karakterlerle kurduğu ilişkinin dışavurumu olarak tarif edilebilir. Zira gerek mekânlar gerekse karakterler hem belirsizlikten beslenirken hem de belirsizliğin daha kesif bir şekilde yayılıp çevreyi kaplamasına aracı olurlar. Bu doğrultuda belirsizliğin hüküm sürdüğü mekânlar ve onlara tabi olan karakterler üzerinden işleyen film, “bir an evvel bu alandan çıkıp somut bir çözüm bulmak yerine belirsizlik alanlarını tarayan, buralardaki bütün çoğulluklar ve ihtimaller üzerine düşünerek belirsizliğin ne tür şanslar taşıyabileceğini sorgulayan bir anlatı yapısı ortaya koyar” (Baker, 2009, s. 185).

Anlatısını pek çok ihtimalin mümkün olabileceği fikri etrafında şekillendiren Nuri Bilge Ceylan'a paralel bir biçimde Zygmunt Bauman (2003) da yakın bir düşünsel izlek üzerinden hareket ederek belirsizliğin tüm yıkıcı etkilerinin yanı sıra farklı deneyimler ve ifade edilmiş tarzları yaratmak adına önemli bir potansiyel barındırdığından bahseder. Bauman'a (2003) göre sınırları ziyadesiyle daraltılmış ve rabitaları başkalarınınca belirlenmiş temel sabitler alanından uzaklaşmak ancak belirsizliğe sonuna kadar açık olmakla mümkün olabilir.

Tüm bu düşünce akışlarından yola çıkarak Nuri Bilge Ceylan'ın *Bir Zamanlar Anadolu'da* filminde belirsizliğin ne şekilde yer ettiği ve yönetmenin filminde müphemlikler üzerinden kurduğu ilişki biçimlerini detaylandırabilmek adına daha geniş bir incelemeye gerek duyulmaktadır.

1. Yöntem

Çalışmanın hazırlanmasında nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analize başvurulmuştur. Betimsel analiz, tabiatı dolayısıyla muhtelif veri toplama teknikleri kullanılarak bulgulanmış verilerin, önceden sınıflandırılarak uygun temalara göre özetlenmesidir. Bu yöntemdeki amaç, elde edilen bulguların okura sistematik bir şekilde yorumlanarak aktarılmasıdır. Bununla beraber ulaşılan bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerektiği takdirde olgular arasında karşılaştırma yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). Bu metot, filmin anlatısı dâhilinde belirsizlik duygusuna ne şekilde yer verildiği, yönetmenin duyguyu hangi amaçlarla kullandığı, duygunun filmin işleyişine ne zaman dâhil olduğu ve bu duygu üzerinden hangi sonuçlara varıldığı gibi sorulara yanıt bulabilmek amacıyla seçilmiştir.

2. Belirsizliğin Kalbine Yolculuk

Bir Zamanlar Anadolu'da, cinayet zanlısı iki kardeşin ifadeleri üzerine harekete geçen komiser, savcı, doktor ve jandarmadan oluşan bir grubun, Kırıkkale'nin Keskin ilçesi yakınlarındaki ceset arayışını konu edinir. Zanlılar, cesedin yerini tam olarak hatırlamadıkları için yolculuk bütün bir gece boyunca sürer. Bozkırın birbirine benzeyen ve araba farlarıyla aydınlatılan karanlık yolları anlatının mekânsal izleşimini oluşturur. Bununla beraber gecenin ilerleyen saatlerinde uğradıkları muhtarın evi ve cesedin bulunmasının ardından otopsinin gerçekleştiği morg da filmin diğer mekânlarıdır. Cesedin arandığı esnada, ekipte yer alan polisi, jandarmayı, savcıyı, doktoru ve katil zanlılarını taşıyan üç araç, birkaç çeşme başında durur ve top gibi bir ağacın yanına gömülmüş maktulü bulabilmek adına yeniden yola koyulur.

Sabahın ilk ışıklarına değin süren bu yolculukta ceset, Aytaç'ın belirttiği gibi filmin akışını ya da karakterin motivasyonunu belirleyen *MacGuffin*'dir.² Film, yalnız karakterlerini

²MacGuffin, filmin gidişatını ve olayların akışını doğrudan etkileyen, karakterin temel motivasyonunu belirleyen bir nesne, unsur veya olay olarak karakterize edilebilir. Angus MacPhail tarafından ortaya atılmış ve pek çok Hitchcock filminde kullanılarak popüler bir sinema kavramına dönüşmüştür. Bilhassa polisiye ve gerilim filmlerinde kullanıldığı gibi bilimkurgu janrında da örneklerine rastlamak mümkündür. MacGuffin *Bir Zamanlar Anadolu'da* filminde herkesin peşine düştüğü bir ceset iken Sapık (Psycho, 1960) filminde çalınan para, *Malta Şahini* (The Maltese Falcon, John Huston, 1941) filminde ise bir şahin heykelidir.

değil olan biteni seyreden izleyicileri de belirsizliğin içine sürükler. Durulan her çeşme başında arabaların farlarıyla beraber seyircinin bakışı da cesedi bulmak için olası bir yöne doğrultulur ancak orada hiçbir şey görülmez (Aytaç, 2011, s. 28). Diğer bir deyişle, Nuri Bilge Ceylan, Kiarostami filmlerini andıran bu kıvrım kıvrım yollarda, yalnızca araçların uzun farlarının değil, aynı zamanda ona eklenen izleyici bakışının da kaybolduğu ve ne olacağına dair bir bilinmezlik hâlesiyle çevrili muğlak bir evren oluşturur. Bozkır baştan sona belirsizliğin, yitip gitmenin ve kayboluşun coğrafyasına dönüşür. Yönetmen burada Arslan'ın tasvir ettiği gibi “labirentleri anımsatan bir evren inşa eder. Hatta labirentlerin en beterini, silindikçe yeniden oluşan bir labirent yaratır. Çölü hatırlatan, birbirine benzeyen çeşmelerle ve tepelerle çevrili bu yerde görünen her şey birbirini hatırlatır ve ne kadar hatırlatıyorsa o kadar da bilinmezliğin içine kaydolar. Ceylan'ın belirsizlikten beslenen bu öyküsünde, suç itiraf edilmiştir ancak pek çok dedektiflik hikâyesinin aksine fail değil maktul ortada yoktur. Yasa, zanlı, seyirci hep beraber, cesedin peşindedir” (2012, s. 193).

Görsel 1. İçeride olan bitenin görülmesini engelleyen buğulu cam

Bir Zamanlar Anadolu'da, belirsizlik üzerine kurulu olan izleğini daha ilk kareden itibaren inşa etmeye başlar. Filmin bu ilk anlarında, görüntü kaydedici buğulu bir camı karşısına alarak camın arkasındaki birilerinin silüetlerini aktarır. Mekânın “pervazı leke içinde, camı zamanın izini bıraktığı bir kir tabakasıyla kaplıdır” (Diken, Gilloch ve Hammond, 2018, s. 139). Bu camın ardında birileri vardır ancak kim oldukları, ne yaptıkları sarıh bir biçimde görüntüye gelmez. Belli belirsiz imgeler olarak izleyicinin bakışına sunulurlar. İçeride ne olduğu, kimlerin olduğu, aralarında ne yaşandığı anlaşılmaz. Bütün hikâyeye zemin oluşturacak ve anlatının merkezinde yer alacak cinayet hadisesi birazdan gerçekleşecektir. Ancak bu olay, Arslan'ın ifade ettiği gibi “daha baştan kadrajın dışına yerleştirilmiştir” (2012, s. 193). Bu kadraj dışı oluş, hem kameranın hem de görsel düzey bakımından ona eklenen izleyici bakışının müktedirliğini sorunsallaştırır. Yönetmen böylelikle her şeyin sarıh bir şekilde serimlendiği apaçık bir görsel peyzajın yerine görmenin sınırlarıyla oynayan bir tavır ortaya koyar. Yine Nuri Bilge Ceylan'ın 2008 tarihli *Üç Maymun* filminde de benzer bir yaklaşımdan söz edilebilir. Bu filmde de içeride neler olduğunu görmek üzere sessizce anahtar deliğine eğilen karakterin ve onunla bir olan izleyici bakışının oluşturduğu beklenti ters çevrilir. Kamera tam o an odanın içine değil ani bir karşı açı müdahalesiyle yeniden röntgenci bakış eyleminin kendisine yönelir.

Farklı bir görsel eylem formuyla olsa da *Bir Zamanlar Anadolu'da*, görme biçimleri, neyi ne kadar görebildiğimiz ve hakikatin ne kadarına hâkim olabileceğimiz kabilinden bir

Bknz. *Alfred Hitchcock*, Der. Sidney Gottlieb (Çev. Nazlı Pakkan), Agora Kitaplığı, 2014. *Hitchcock*, François Truffaut (Çev. İlyas Hızlı), Afa Yayınları, 1987.

düşünce akış şebekesiyle açılır. Zira bakışımıza tabi olan şeyler, “bize yalnızca ön yüzleriyle görünür. Arkalarında ne var, nasıl görünüyorlar bilemeyiz. Hangi yönden bakılırsa bakılınsı görülen yegâne şey bir yüzeyden ibarettir ve gerisi tam bir belirsizliktir” (Gasset, 2011, s. 74).

Görme eyleminin hemen arkasından tecelli eden anlam hâlesi, *Bir Zamanlar Anadolu'da* filminin esas ilgi odaklarından birisidir. Filminde anlam arayışına dair dünyayla kurduğumuz ilişki üzerine düşünen yönetmen, bazı şeyler aydınlanırken bazı şeylerin ise giderek daha da karanlık bir hâl aldığı bir anlatı yapısı oluşturur. Bu yapı kimi çözümsüz olayların ortaya çıkmasıyla beraber farklı ihtimallerin gündeme gelmesiyle de desteklenir. Film boyunca emin olamadığımız, bilemediğimiz veya doğrudan izleyiciye sunulmayan bilgiler üzerinden belirsizlikler inşa eden Nuri Bilge Ceylan, Ulus Baker'in (2014, s. 14) “her şeyi anlamak zorunda değilsiniz. Anlamak yalnızca dünyayla ilişkimizin bir düzeyinden ibaret, tümü değil” sözlerini hatırlatırcasına anlamdan ziyade hırsların, öfkenin, nefretin, kıskançlığın ve pek çok başka duygunun alanını ziyaret eder. Film bununla birlikte, her şeyin apaçık serimlendiği konvansiyonel imgelerle çevrili klasik anlatı sinemasının aksine arada kalmaya, muğlaklığa ve keskin çizgilerden uzak durmaya dair oldukça geniş bir düşünsel alan açar.

3. Karanlık Daha Çok Karanlık

Bir Zamanlar Anadolu'da filminin bulanık yansımalar şeklinde izleyicinin bakışına sunulan ilk anları, netlikten oldukça uzak kısa süreli bir görsel yapı oluşturur. Ardından kamera bir şaryo vasıtasıyla ağır ağır mekânın içine doğru yönelir ve camın ardı görüntüye gelir. Masa başında oturup yiyip içen üç kişiye ait bu ilk görüntülerde nelerin konuşulduğunu duyurabilecek ve bir anlam üretimi gerçekleştirebilecek anlaşılır bir ses kuşağı da eksiktir. Bu eksik, belirsizliğin yalnızca imgesel bir düzeyde değil sesler üzerinden de yansıtılacağını göstermekte gibidir. Böylelikle filmin ilk anlarında imgeler üzerinden üretilen belirsizlik duygusuna şimdi de seslerin anlaşılmazlığı üzerinden bir katman daha eklenir. Ardından bir karanlık belirir ve sahne ile izleyici arasına girerek anlatıyı başka bir bilinmezliğin içine taşır.

Jeneriğin sonrasında filmin bir sonraki sahnesi, bozkırın orta yerinde bir çeşme başında açılır. Kamera tam tepeye yerleştirilmiş bir vaziyettedir ve hava kararmak üzeredir. Az sonra bu çeşme başına doğru ilerlemekte olan üç araç görüş açısına girer. Farlarıyla önlerinde uzanan toprak yolu aydınlatan arabalar çeşme başında durur. Az evvel masa başı sohbetinden hatırladığımız Kenan, kolluk kuvvetleri tarafından araçtan indirilir. Bu andan itibaren bir cinayet işlendiği ve ekiplerin öldürülen kişinin cesedini aradıkları anlaşılır.

Kenan, cinayet itirafında bulunmuştur; ancak öldürdüğü kişinin bedenini nereye gömdüğünü hatırlayamaz. Katil zanlısı adaletin elindedir, onu oraya getiren ekipler görevlerini icra etmektedir, doktor, savcı, polis ve jandarma görevinin başındadır. Ancak ceset kayıptır. Böylece her yerin birbirine benzediği ve western filmlerini andırır bir şekilde zamansızlık duygusuyla yüklü bu coğrafyada gece boyu süren bir ceset arayışı başlar.

Araçlarına yeniden binerler ve farlarla karanlığı aydınlatarak cesedin gömülü olduğunu düşündükleri bölgeye doğru yola koyulurlar. Ne var ki karanlık an be an üzerlerine çökmeye ve herkesi bir bilinmezliğin içine çekmeye meyillidir sanki. Hiçbir an peşlerini bırakmaz. Bir ara dinlenmek ve yemek yemek üzere gittikleri muhtarın evinde bile elektrikler kesilir ve yeniden karanlıkta kalırlar. Böylelikle belirsizlik duygusu, yalnızca olayın çözümsüzlüğüyle yahut mekânın doğasından ileri gelen bir bilinmezlikle değil etraflarını köşe bucak saran ve giderilemez bir karanlıkla da ilişkilendirilir.

Görsel 2. Tüm geceye yayılan ceset arayışından bir kesit

Cesedin nerede gömülü olduğuyula ilgili karanlık gece boyunca aydınlatılamaz. Araçların farları maktulün bulunduğu inanan yöne çevrilir ancak yine bir sonuç alınmaz. Biraz aydınlık olsun diye gidilen iç mekânlarda dahi onları bekleyen yine bir başka karanlık olur. Tüm bu karanlıklar, belirsizlik duygusunun öyküye katman katman yüklenmesine olanak sağlar. Hatta bir bilinmezin ortasında savrulan karakterlerin kimi anlarda hangi yöne gidileceğini bilmemeleri ya da şu an içinde buldukları bölge ve sınır hakkında bilgi sahibi olmamaları bu duyguyu kuvvetlendirir.

“Ulaşmak istedikleri hakikat karanlıkla gizlenmiştir. Üzerlerine çöken karanlık her birinde elem ve ıstırap yaratır. Öncelikle bu karanlıktan kurtulmaları gerekir. Etraflarını köşe bucak saran karanlıkları giderebilecek bir ışığa ihtiyaçları vardır (Sünter, 2020, s. 107) Nitekim Arslan’ın da belirttiği gibi “zanlı, cinayetin sebebini güzellik ve ışıkla tesadüfi bir karşılaşmanın ardından itiraf eder. İtiraf sabahı getirir ve sabah olduğunda ceset ortaya çıkar” (2012, s.195).

Görsel 3. Erkeklerin toplandığı zifiri karanlık odanın genç kadının elindeki lambayla içeri girmesiyle parça parça aydınlandığı sahneden bir kesit

Görsel 4. Zanlının lambanın ışığıyla aydınlandığı andan bir kesit

4. Hafızanın İçinde, Toprağın Altında

Bahsedildiği gibi Kenan'ın cesedin gömülü olduğu yerle ilgili yaptığı tarifler gün ağarana kadar muteber bir sonuç vermez. Kenan'ın yönlendirmesiyle bir çeşmeden diğerine sürüklenen kolluk kuvvetleri gecenin sonuna yolculuk ederler. Hep beraber çıkılan bu yol bir anlamda bireysel kayboluşlarına zemin hazırlar ve ıssızlığın ortasında kendi içsel yolculuklarına çıkarlar. Film bu açıdan, “bir yolculuğu anlatmaktadır ancak esas olan arayış sonunda neyin bulunduğundan ziyade arayışın kendisidir, arayış sürecinde yaşananlar, gözler önüne serilen farklı hayatlardır” (Özgül ve Tahan, 2014, s. 246). Nitekim çok geçmeden toprağın altından ceset değil ama karakterlerin kendi gizledikleri gün yüzüne çıkmaya başlar. Bunlardan biri söz gelimi savcı ile doktor arasında ara ara devam eden diyalogun ortaya çıkardıklarıdır. Vefat eden karısıyla ilgili kendi kabahati ve vicdani yüküyle hesaplaşmaktan kaçan savcı, karısının intihar etmiş olabileceği ihtimaliyle sarsılır. Hatırlama biçimini vicdani sorumluluk almayacağı şekilde konumlandıran Savcı, Doktor Cemal ile gerçekleştirdikleri diyalog aracılığıyla kendi suçuyla yüzleşmek durumunda kalır.

Yolculuk boyunca uzaklarda, sallanan yapraklarda ve etraflarını kesif bir biçimde saran sessizliklerde kendini arayan Doktor Cemal ise hem oraya ait olmamanın ruh hâlini yansıtır hem de yitirdiği mutluluk anlarını, varoluşsal açmazlarını ve ölümü düşünür. Dışarıdan gelenin ve modern bakışın temsilcisi olarak tanımlanabilecek Cemal'in uzakları tarayan bakışlarıyla *Uzak* (2002) filmindeki Mahmut'un ya da *Ahlat Ağacı* (2018) filmindeki Sinan'ın bakışları pekâlâ bir araya getirilebilir. Her birinin gözlerinden yalnızca uzayıp giden sonsuzca boşluğu değil aynı zamanda artık içinde bulunmadıkları bir zamanın silik izlerini de görürüz. Zira Wallerstein'in da dediği gibi “esasında hiçbir şey zamandan daha belirsiz değildir” (2013, s. 7).

Bulduğu yere aidiyet hissetmediği sarıh bir biçimde belli olan Cemal, etrafta olup biteni sessizce gözlemlerken bir yandan da geçmişte yaşadıklarını, geride kalan insanları ve mutlu olduğu zamanları buruklukla hatırlar. Geçmişin izleri hafızasında yer alan bölük pörçük anı parçacıklarında ve odasındaki duvarlara yayılmış fotoğraflarda saklıdır. Geçmişini kurcalayan bakışları onun zaman kavramı üzerine düşünmesinin de önünü açar. Ancak zaman üzerine düşündükçe kendi varlığının tıpkı dalından düşerek yuvarlanan elma gibi bir sürüklenişten ibaret olduğunu acıyla duyumsar. “Anlar ki gelip geçen dakikalar, saniyelerle ifade edilen zaman değil, kendisidir. Bir başlangıç olmadığı gibi bir son da yoktur” (Savaş, 2013, s.173).

“Ne yağmur yağıyor; yağsın, yüzyıllardır yağıyor, ne fark eder.

Fakat bundan sadece yüzyıl sonra ne sen ne ben ne komiser ne savcı...

Yani şairin dediği gibi, yine yıllar geçecek benden geride bir iz kalmayacak...

Yorgun ruhumu, karanlık ve soğuk kuşatacak.” Doktor Cemal³

Doktorun etrafı bir örtü gibi saran geceyi seyre dalışı, onu sonsuzluk içindeki sınırlı varlığıyla baş başa bırakır. Akli, kendi yazgısının bilinmezliğine ve adına geçmiş denilen hafızanın içindeki yitip gidişe takılı kalır. Onun bu varoluşçu tarafı, diğerlerinin arasında yalnızlaşmasına ve yabancılaşmasına zemin hazırlar. Zira ekipte onun dışındaki herkes “günlük uğraşlarının ve statülerinin sürekliliğini sağlayan gerekliliklerin alanına sığınırken” o hem kendini hem de yaşamın kendisini sorgulayıp durur (Kaplan, 2016, s. 134).

Bir diğer belirsizlik yüzeyi ise cinayetin neden ve kim tarafından işlendiğiyle ilgilidir. Cinayet zanlısı kardeşlerden Kenan, cinayet itirafında bulunmuştur ancak uzunca bir süre bu cinayetin neden işlendiği bir türlü dile getirilmez. Hatta diğer cinayet zanlısı kardeşi Ramazan jandarmayla birlikteyken belli belirsiz bir itirafı bulunur ancak Kenan tarafından azarlanarak susturulur. Yönetmen bu şekilde cinayetin neden işlendiğinden ziyade olayın gerçekleşmesinin ardından ne gibi sonuçlar ortaya çıktığıyla ilgilenir gibidir. Bununla beraber cinayeti esasında kimin işlediği de Kenan tarafından hemen üstü kapatılan belirsiz itiraf anıyla beraber askıya alınır.

Albert Camus, Nobel konuşması İsveç Söylevi’nde, gerçeğin giz dolu ve kaypak olduğunu, bu nedenle de her daim yeniden fethedilmesi gerektiğini ifade eder (1965, s. 23). Bu minvalde *Bir Zamanlar Anadolu’da* filminin, gerçeğin değişken ve çok yönlü karakterini görünür kılmak amacıyla karakterlerini bir arayışın içine sürüklediği söylenebilir. Muğlaklığın coğrafyasında gezinen her bir karakter ve onları takip eden kamera aracılığıyla önümüzde uzanan hinterlant genişledikçe yeni bir gerçekle ve yeni bir bilinmezle karşılaşırız. Maktulün neden öldürüldüğüyle ilgili belirsizlik, cinayetin esasında kim tarafından işlendiğine dair muamma ya da kurbanın henüz canlıyken gömülmüş olabileceği ihtimali gibi durumlar filmde keskin bir çözüme ulaşmaktan ziyade Albert Camus’nun tarif ettiği gibi gerçeğin kaypak yapısını desteklemeye yarar. Bu tutum bir anlamda Andrei Tarkovsky’nin *Stalker* (1979) filmi de akıllara getirir. Zira bu filmde yer alan “gerçeği ararken, gerçeği keşfedeceğim yerde onun değiştiğini görüyorum” ifadesi *Bir Zamanlar Anadolu’da* filmiyle ilişkilendirilebilir. *Stalker*’da ilhamını kaybetmiş bir yazar, bir profesör ve onlara yol gösteren iz sürücünün askeriye tarafından muhafaza edilen Bölge’ye olan yolculuğu anlatılır. Varış noktaları, insanların en temel arzularının gerçekleştiği gizemli bir odadır. Ancak bölgede *Bir Zamanlar Anadolu’da* filmdeki topografyaya benzer şekilde bir yönsüzlük durumu hâkimdir. İz sürücü hangi yönde ilerlemeleri gerektiğine taş attıktan sonra gelen sesleri dinleyerek karar verir. Tıpkı Nuri Bilge Ceylan’ın filmindeki cesedin zihinsel haritalandırmada hep başka bir yere yerleşiyor oluşu gibi oda da sürekli olarak yer değiştirir ve sezgisel olarak bulunmaya çalışılır. Her iki filmde birden gerçekleşen bu arayış karakterlerin kendilerini buldukları ya da kendileriyle yüzleştikleri bir temel oluşturur.

Bir Zamanlar Anadolu’da, görsel ayrıntılar ya da söylemler yoluyla ortaya çıkan belirsizlikler üzerinden ilerleyen izleğiyle beraber; belki bu izlek üzerine kurulu olan bir iktidar mekanizmasını da imgeleştirir. Öncelikle Savcı, bürokratik statüsüne dayanarak erk figürünün doğrudan kendisini temsil eder. Nereye, ne zaman ilerleneceğine, hangi yöne döneceğine, ne kadar bekleneceğine ve nerede durulacağına hep o karar verir. Gidişat konusundaki memnuniyetsizliğini statü olarak altında bulunan komiserle sürekli olarak hissettirir. Şikâyetlerini kızgın bir şekilde dile getirir. Kendi statüsüne en yakın kişi olduğu için belki de kendisi gibi taşradan ziyade kenti temsil ettiği için yalnızca doktor karakteriyle sohbet eder. Yalnızca ona bir miktar yakınlık gösterir. Statü olarak Savcı’nın konumundan sonra gelen komiser ise daha alt kademe bulunan polisler ve diğer görevliler üzerinde iktidarını uygular.

³ Cemal’in bahsettiği şiir Mihail Lermontov’un *Geleceğe Korkuyla Bakıyorum* isimli şiiridir.

Geleceğe Korkuyla Bakıyorum (s.23) *Mihail Yuryeviç Lermontov, Hançer - Seçme Şiir ve Manzumeler* (Çev. Ataoğulları Behramoğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Bu şekilde en üsttekinden en alttakine kadar uzanan bürokrasinin hiyerarşik işleyiş şeması ortaya çıkar.

Bozkırın ortasında savrulan karakterler arasında hiyerarşik bir ilişki biçiminin yanı sıra birbirlerinden daha çok şey bildiklerine, daha fazla öneme sahip olduklarına ve daha çok iş yaptıklarına ilişkin bir güç savaşı da söz konusudur. Foucault'nun (2005) erk kavrayışına uygun bir şekilde rutinin içine baştan sona sirayet eden, her diyalogda ortaya çıkan ve sabit olmayan performatif bir uygulamadır bu. Özneler arasındaki akışkan bir icra edişe karşılık gelir. Hangi yoğurdun daha lezzetli olduğu, neyin nerede bulunduğu, hangi yoldan gidilmesi gerektiği, herhangi bir mesele hakkında kimin daha çok deneyim sahibi olduğu ve benzeri birçok konuda insanların birbirleri üzerinde statü ve bilgi iktidarı kurma çabasına tanıklık ederiz. Komiser alelade bir mevzu üzerinden amiri olduğu polisleri bilgisizlikle ve zevksizlikle itham eder. Onların kendi düşüncelerini söylemesine müsaade etmez. Şoförler birbirleriyle yer yön kavgasına tutuşarak daha deneyimli şoförün kim olduğu hususunda çatışır. Jandarma komutanı eline imkân geçtikçe yetkisini kullanmanın ve hâkimiyetini göstermenin peşine düşer. Savcı ise statüsünden aldığı özgüvenle beraber iplerin sürekli elinde olduğu bir düzeni tesis etmenin gayretindedir. Onun bulunduğu aracın sürekli önde gitmesi bile hem iktidarının hem de bürokratik hiyerarşinin göstergelerinden yalnızca birisidir. Komiserin statü olarak kendisinden yüksekte olan Savcı'ya yönelik prostat tespiti ise konum açısından gerçekleştiremediği güç iktidarını erkeklik üzerinden gerçekleştirme uğraşına bir örnektir. Ancak o da karısıyla yaptığı telefon görüşmelerinde *erkeklik* üzerinden bir açık verir.

Sonuç

Nuri Bilge Ceylan'ın, *Bir Zamanlar Anadolu'da* filminde belirsizliği farklı ihtimallerin türediği ve birbirlerine pek benzemeyen düşünce akış şebekelerinin doğduğu bir duygu yüzeyi olarak kullandığı söylenebilir. Karakterler anlatı boyunca ortaya çıkan belirsizlik hâllerinde kendi mizaçlarını sergilerken sık sık güç ve iktidar savaşımına da girerler. Aralarındaki hiyerarşik kabullerin ve statü endişesinin deneyimleniş şekli de belirsizliğin sağladığı anlatım olanakları vasıtasıyla gözlemlenir. Bununla birlikte filmin pek çok soruyu yanıtsız bırakması yine yönetmenin tek bir gerçekten ziyade kamerasını gerçeğin çoğulluğuna yöneltmesiyle gerçekleşir.

Çalışma kapsamında ele alınan belirsizlik duygusu, Nuri Bilge Ceylan'ın öncül filmlerinden bu yana temel bir motif olarak filmografisindeki yerini alır. Bununla beraber söz konusu duygunun *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmindeki belirliş biçimi diğer Nuri Bilge Ceylan filmlerini de akıllara getirir. Zira bu filmlerde karakterlerin gelecekte ne olacağını kestiremedikleri bir doğa oluşturulurken yaşadıkları çözümsüzlüğün ortasında giderek kayboldukları bir zemin de varlığını hissettirir. Bu bağlamda sözgelimi *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmindeki Doktor Cemâl ve Kenan karakterleri ile *Ahlat Ağacı*'ndaki Sinan ve İdris, *Kış Uykusu*'ndaki Aydın ve Nihâl ya da *Uzak*'taki Yusuf ve Mahmut karakterleri bir arada düşünülebilir. Bir muammanın ortasında salınıp duran bu karakterlerden hiçbiri hayatının gidişatı üzerinde belirleyici bir konumda yer almaz. Hemen hepsi hayal ettiğinin ötesinde bambaşka bir hayatı yaşamak zorunda kalır. Bu da Nuri Bilge Ceylan'ın çizdiği karakterler arasındaki duygusal ortaklığa karşılık gelir.

Kaynakça

- Arslan, U. T. (2012). Bozkırda Labirent, U. T. Arslan (ed.), *Bir Kapıdan Gireceksin* içinde (ss. 193-217), İstanbul: Metis Yayınları.
- Aytaç S. (2011). Bir Zamanlar Anadolu'da Hakikat Kırıntıları, *Altyazı Aylık Sinema Dergisi* Sayı 110: 28-31.
- Baker U. (2009). *Yüzeybilim Fragmanlar*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Baker U. (2014) *Sanat ve Arzu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Baker, U. (2011). *Beyin Ekran*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Yavuz Alogan, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Camus A. (1965). *İsveç Söylevi*, (S. Eyüboğlu, Çev.), *Tercüme* dergisi içinde, Sayı 84: 18-53.
- Çakır, B. (2007). Belirsizlik ve Korkunun Yeni Dünya Düzeninin Oluşmasına Katkısı. *Sosyoloji Konferansları* içinde, Sayı:36: 63-82.
- Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*, (Özden Arıkan, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Derrida, J. (2014). Hukukun Gücü: Otoritenin Mistik Temeli. A. Çelebi (haz.) *Şiddetin eleştirisi üzerine* içinde, (Z. Direk, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Diken B., Gilloch G. ve Hammond C. (2018). *Nuri Bilge Ceylan Sineması*, (Çev. A. N. Bingöl), İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault. M. (2005). *İktidar ve Özne: Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay ve I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gasset Y. O. (2011). *İnsan ve Herkes* (N. G. Işık, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, T. (2016). Varoluşsal Bir Yolculuk: Bir Zamanlar Anadolu'da, *Sinefilozofi Dergisi* içinde Sayı 2:125-146.
- Kurtyılmaz, D. (2020). Modernliğin Müphem Öznelliği Çerçevesinde Bukalemun İnsan Zelig, *Sinefilozofi Dergisi* içinde, Özel Sayı: 110-129.
- Özgül, T. ve Tahan K. (2014). Bir Ceset Arayışı Olarak Hatırlamanın Eleştirisi: Bir Zamanlar Anadolu'da Zaman, Mekân Ve Gerçeklik, *Global Media Journal: TR Edition* içinde. 4 (8): 241-259.
- Savaş, H. (2013). *Sinema ve Varoluşçuluk*. İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Sünter, E. (2020). Sühreverdî'ye Göre Arınmanın Felsefesi "İnsan Felsefesi ve Etik Yönüne Dair Bir Değerlendirme". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (1) , 89-111.
- Wallerstein, I. (2013) *Bilginin Belirsizlikleri*, (Berivan Alataş, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sosyal Medyada Kişisel Marka Oluşturma Süreci: Twitter

Fenomenlerine Yönelik Bir İnceleme

Personal Branding Process in Social Media: A Review of the Twitter Phenomena

Dr. Öğr. Üyesi Zöhre AKYOL¹, Dr. Öğr. Üyesi Zehra ATABEY²

Öz

Önceleri geleneksel medya aracılığıyla bir televizyon kanalına çıkabilen ya da haber olabilen kişiler popüler olabiliyorken günümüzde sosyal ağlarla sıradan insanlar da kolaylıkla fenomen haline gelebilmektedir. Bu fenomen olma sürecinde bireyler sosyal ağlar aracılığıyla kendi imajlarını, kendi markalarını kısacası kendilerini yeniden yaratma imkanına sahip olmaktadır. Kendi halinde biriyken birer kahraman haline gelen bu insanların paylaşımları hızlı bir şekilde binlerce insana ulaşmakta ve internet ortamında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sayede bir zamanlar ünlü olmak için harcanması gereken çabanın daha azına ünlü olmayan bir kişi bile rahatlıkla bir kişisel marka konumuna gelebilmektedir. Bu araştırmanın amacını, Twitter’da, kişisel markalaşma sürecinde fenomen hesapların nasıl bir yol izlendiğini ortaya koymak oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, sosyal medya istatistiklerini ortaya koyan BoomSocial kuruluşu tarafından paylaşılan, fenomen başlığı altında yer alan ve takipçi sayısı bir milyona yakın veya geçmiş 11 kişi seçilerek, bu kişilerin altı ay içindeki paylaşımları kişisel markalama kapsamında oluşturulan kategoriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmada örneklem yöntemi olarak sistematik örneklem belirlenmiş ve içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analizde fenomenlerin paylaşımlarında öncelikli olarak manevi boyuta yönelik devamında ise zihinsel, sosyal ve fonksiyonel boyutlarla ilgili paylaşımlar yaptıkları görülmüştür. Fenomenlerin kişisel markalaşma noktasında özellikle kişisel düşüncelerine yer verdikleri, takipçi arttırma noktasında güncel konuları ve mizahi paylaşımları ön planda tuttukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kişisel marka, Twitter, Twitter fenomenleri, sosyal medya

Makale Türü: Araştırma

Abstract

While people who were able to appear on a television channel or become news through traditional media could be popular, nowadays ordinary people can easily become a phenomenon with social networks. In this process of becoming a phenomenon, individuals have the opportunity to recreate their own images, their own brands, in short, themselves through social networks. The shares of these people, who became heroes when they were ordinary people, reach thousands of people quickly and are becoming more and more widespread on the internet. In this way, even an ordinary, non-famous person can easily become a personal brand for less than the effort required to be famous once. The purpose of this research is to reveal how phenomenal accounts are followed in the personal branding process on Twitter. Within the scope of the research, 11 people with close to one million followers or the past, shared by the BoomSocial organization, which reveals the social media statistics, were selected, and their shares within six months were analyzed within the framework of the categories created within the scope of personal branding. In the research, systematic sampling was determined as the sampling method and the content analysis method was applied. In the analysis, it was seen that the phenomena shared primarily about the spiritual dimension and then shared about the mental, social and functional dimensions. It has been seen that the phenomena include their personal thoughts especially at the point of personal branding, and they prioritize current issues and humorous posts at the point of increasing followers.

¹Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İletişim Fakültesi, z.resber@beun.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, zehraatabey@trakya.edu.tr

Atf için (to cite): Akyol, Z. ve Atabay, Z. (2023). Sosyal medyada kişisel marka oluşturma süreci: Twitter fenomenlerine yönelik bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 929-944.

Key Words: Personal brand, Twitter, Twitter phenomena, social media

Paper Type: Research

Giriş

Markalaşma, bir şirketi ya da ürünü diğerlerinden ayıran en önemli işaretçilerden biridir. Şirket ya da ürün tanınırlık kazandığında, diğerlerinden ayırmakta ve satış oranları yükselmektedir. Böylelikle şirket ya da ürün kendi pazarını yaratmakta ve hedefleri doğrultusunda piyasadaki değerini belirleyebilmektedir. Markalaşma günümüzde yalnızca ürün ve şirketler için değil, aynı zamanda kişiler için de kullanılan bir terim haline gelmiştir. Kişisel markalaşma ya da kişisel marka olma bireylerin kendilerini marka durumuna getirme halidir. Kişisel marka olabilmek kişinin kendini tanıtmaya yönelik çabalarıyla doğru orantılı olarak gelişim göstermektedir. Her bir bireyin sahip olduğu bir kişisel marka değeri vardır ve bu kişilerin yakın arkadaşlarıyla, aileleriyle, iş arkadaşlarıyla kısacası çevresinde iletişim kurduğu her kim varsa bunlara aktardığı verilerle şekillenmektedir. Böylelikle diğerlerinin kişi hakkında neler düşüneceğini, nasıl bir yargıya varacağını ilk şekillendirenlerde aslında bireylerin kendileri olmaktadır.

Kişisel marka olabilmek için ünlü ya da tanınan biri olunması şart değildir. Her bir bireyin dışarıya yansıttığı bir kimliği bulunmaktadır. Bireyin yaptığı hareketler, söylediği sözler, bir başkasına olan davranışı, yetenekleri gibi durumlar bu kimliğin içeriğini dolduran değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip olunan kişisel değerler bireyin kişisel markalamasında ön plana çıkmakta ve başkalarının bireyi nasıl algıladığını ya da algılayacağını şekillendirmektedir.

Günümüzde sosyal medya platformlarının giderek yaygınlaşması ve pek çok kişi tarafından takip ediliyor olmasıyla birlikte, kendi halinde olan insanlar bile tanınır olma fırsatı yakalayabilmekte ve böylelikle kendilerini marka haline getirebilmektedir. Kişiler sosyal medya platformları aracılığıyla paylaşımlarda bulunarak birçok kişi tarafından takip edilebilme fırsatı yakalarken, popüler hale gelebilmektedir. Paylaşımlarında farklı içerik ve türler sunarak, takipçi sayılarını arttırabilmektedirler. Başka kişilerin dikkatlerini üzerlerine çekebilmeyi başarabilmekte ve tanınır olabilmektedirler. Bu tanınırlık onlara marka olabilmeye imkanını sunmaktadır.

Sosyal ağlar aracılığıyla insanlar hayata karşı duruşları, düşünce tarzları, değer yargıları, yetenekleri, fikirleri, duyguları, mizah anlayışları gibi pek çok konuda bilgi aktarabilmektedir. Böylelikle kendiyi benzer fikirlere ya da duygulara sahip insanlarla bir araya gelebilmekte yani onları takipçisi olarak kendi kişisel sayfasına çekebilmektedir. Takipçi sayısı ne kadar fazla olursa popülerleşmesi yani fenomen olması da bir o kadar kolay olabilmektedir. Bu fenomen hesaplar kendi kişisel markalarını sosyal ağlar üzerinde kurmakta, bir zamanlar ünlü olmayan birer bireyken sosyal medya fenomeni haline gelmektedir. Bu bireylerin fenomen ya da birer sanal kahraman haline gelirken bunu kişisel markalama noktasında nasıl başardıklarını ortaya koymak önem taşımaktadır.

Yapılan bu çalışmayla Türkiye’de çok sayıda takipçiye sahip ve kişisel markalaşma noktasında ön plana çıkan Twitter fenomenlerinin bu markalaşmayı gerçekleştirirken nasıl bir yol izledikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada bir zamanlar bu kişilerin sıradan birer birey oldukları ve yaptıkları belli paylaşımlarla ön plana çıkarak milyonlarca ya da yüz binlerce takipçiye ulaştığı göz önüne alındığında bu durumu nasıl gerçekleştirdikleri açıklanmak istenmektedir. Böylelikle kişisel markalaşma noktasında hangi paylaşım türlerinin kullanıldığı ve kullanılan bu paylaşım türlerinin fenomen olmayla olan ilgisi ortaya konacaktır.

1. Kişisel Markalamanın Temelleri

Marka adlarını ve markalamayı gündeme getiren en önemli gelişme, üreticilerin ticaret ve tüketiciler üzerinde belli bir denetim ve etkinlik sağlama gereksinimleridir. Bu durum sanayi devrimiyle ortaya çıkan üretici ve tüketici ilişkisinin farklılaşmasıyla ve toptancıların hakim

olduğu bir pazar yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Bu dönemde nüfus sayısı ve şehirleşme artmıştır, böylelikle talepte de bir artış oluşmuş, ulaşım genişlemiş ve pazar yapıları değişmiştir. Üretimde artış yaşanmıştır. Fakat dağıtım kanalları toptancı ve perakendecilerin elinde olduğu için üreticinin söz hakkı yoktu. Üreticiler markasız ürünler satıyorlardı. Artan tüketici talebi ve teknolojik gelişmelerle birlikte üreticiler ürünlerinde markalaşmaya gitmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmelerin çerçevesinde marka, ürünü niteleyen, tanımlayan bir isim, terim sembol ya da tüm bunların bileşimi olarak ürünü diğer ürünlerden ayıran bir karakterdir (Uztuğ, 2003, s.13-16).

Kimlik, kim olduğumuzu düşündüğümüzün yaratılmasıyla ve benliğin diğerlerine daha sonra sunulmasıyla ilgilidir (Jacobson, 2020, s. 717). Kişisel marka ise kim olduğunuzu ve en iyi yaptığınız şeyi tanımak ve bunu müşterilere iletmekle ilgilidir. Bu nedenle kişisel marka, planlı bir kendini tanıtmaya süreci olarak tanımlanabilir (Khedher, 2014). Bu noktada kişisel markalamayı, bir kişiyi diğer insanlardan ayıran bir değer ve inanç sisteminin temsili olarak kabul etmek mümkündür (Kaputa, 2011, s.33).

Kişisel markalama terimine ilk kez, 1997 yılında Tom Peters tarafından Fast Company isimli dergide yayınladığı “*The Brand Called You*” makalesinde rastlanmaktadır (İbicioğlu, Çelik ve Atılğan, 2014, s.4). Makalesinde daha çok markalamanın önemine değinen Peters, kişisel markalaşma kampanyalarının ana noktasının ağızdan ağza pazarlama olduğunu, kişinin sahip olduğu arkadaşları, meslektaşları, müşterilerinin de en önemli pazarlama aracı özelliği taşıdığına değinmiştir. Bu kişiler, kişisel markalama yapacak şahsın özelliklerini ağızdan ağza aktararak da kişisel markalamasını oluşturmaya katkı sağlayacaktır (Peters, 1997).

Kişisel markalaşma da önemli öncül herkesin birer kişisel marka olmasıdır, yani aslında her birey farkına vararak ya da varmadan bir kişisel marka kimliği taşımaktadır. Özellikle profesyoneller, işadamları ve girişimciler daha başarılı olabilmek için kişisel markalamayı kullanmaktadırlar (Shepherd, 2005, s.590; Kaputa, 2011, s.4). Bu kişiler toplum da belli bir yere ve belli bir saygınlığa sahiptirler. Örneğin, siyasetçiler, müzisyenler, futbolcular, sanatçılar kişisel markalama alanında başarıya ulaşmış ve toplum tarafından kabul gören daha doğrusu toplumda kişisel marka olarak adlandırılan insanlardır. Peters’in de dediği gibi (2006, s.190’dan akt. Yaman, 2012, s.185) toplumda kişisel marka kişiler; sadece kendi yaşamlarının sorumluluğunu taşımakla kalmaz, bu kişiler aynı zamanda toplumun önünden giderek onlara yolu tarif ederler.

Khedher (2014) kişisel markalamayı, bir kişinin pazarda kendini tanıtmak için benimsediği pazarlama stratejileri ile ilgili yeni bir pazarlama kavramı olarak almakta ve üç aşamadan oluştuğundan bahsetmektedir. İlk aşama bir marka kimliği oluşturmaktır. Bireysel markalar oluşturan insanlar, hedef pazarın beklentilerine ve ihtiyaçlarına uyum sağlarken kalabalığın arasından sıyrılmak için kendilerini farklılaştırmalıdır. İkinci aşama, sözel olmayan ipuçları, sözlü açıklamalar ve sosyal ağlar aracılığıyla kendini sunma yoluyla gerçekleşen markanın konumlandırmasını geliştirmektir. Üçüncü aşama ise bir markanın imajını değerlendirmektir; yani belli bir tanınırlığa ulaşmış olmaktır.

Günümüz dünyasında özellikle internetin ve sosyal medyanın da gelişimiyle birlikte şirketlerin sahip olduğu markaların yanı sıra kişiler de birer marka olarak ön plana çıkmaya başlamışlardır. Ürünlere, firmalara ve hizmetlere yönelik markalama çalışmalarının yürütülmesinin yanı sıra artık kişiler de birer marka olarak değerlendirilmektedir. Kişisel markalama çalışmaları da en az ürün markalaması kadar artarak değer kazanmaktadır. Özellikle belli bir alanda faaliyet gösteren ve insanların örnek aldığı kişileri birer kişisel marka olarak kabul etmek mümkündür. Bu noktada sosyal medyanın ve sosyal ağların gelişmesi de kişisel markalamanın sıradan insanlar tarafından ne kadar rahat ve kolay bir şekilde yürütülebileceğini ve bir gecede bile insanların fenomen haline gelebileceğini ortaya koymaktadır.

2. Çevrimiçi Kişisel Markalar Oluşturmak

İnternetin gelişimiyle birlikte insanların paylaşım yapabilecekleri, bilgi alışverişinde bulunabilecekleri pek çok sosyal medya aracı çıkmıştır. Özkaşıkçı'ya göre (2012, s.29), sosyal medya, insanların yer ve zaman kısıtlaması olmadan buluşturmaya ve onların özgün içerik yaratabilmelerine ve paylaşabilmelerine olanak tanımaktadır. Tek başına sosyal medya denildiğinde, sosyal ağlar, bloglar, içerik paylaşım toplulukları, vikiler ve forumlar gibi pek çok paylaşım ortamı akla gelmektedir. Bu ortamlar kişilerin, fikirlerini, hislerini, beğenilerini, tecrübelerini ücretsiz olarak diğer insanlara aktarmaları fırsatını sunmaktadır.

Sosyal ağların sadece kişilerin birbirlerini bulmasını, tanışmasını, bilgi alışverişini yaptıkları basit sanal sosyal yollar olmaktan çıktığı artık bilinen bir gerçektir (Alabay, 2011). Özellikle son yıllarda Facebook, Twitter, Instagram, Tiktok gibi sosyal ağların kullanımı artmış ve iletişim sürecinde kişiler arası ilişkiler yaratmak ve devam ettirmek noktasında başat bir konuma gelmiştir. Özdem ve arkadaşlarının da (2012, s. 99) vurguladığı gibi, sosyal ağlar kişilerin kamusal alanda kendilerine yeni bir yer edinme, diğerleri ile bilgi paylaşabilme, ortak konuları takip etme, işbirliği sağlama gibi günlük yaşamda yüz yüze iletişim ile sağlanabilen fonksiyonları üstlenmiş görünmektedir. Bu ağlar sayesinde kişiler hem kişisel hem de toplumsal anlamda bir konum elde etmiş olmaktadır. Böylelikle kişisel markalaşma, bilgisayar aracılı iletişimin çoğalmasına ve insanlara interneti kendi sunumlarını oluşturmak ve teşvik etmek için kullanma yeteneği veren sosyal medyanın yükselişine atfedilebilecek şekilde gelişmiştir (Albright ve Simmens, 2014'den akt. Jacobson, 2020, s. 716).

Yeni medya platformları (sosyal medya araçları) sıradan insanlara bireysel olarak kendini ifade etme ve kendini sunma için benzeri görülmemiş fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada özellikle hem çevrimiçi hem de çevrimdışı özgün bir kişisel marka yaratabilen dijital becerilere sahip bireyler, hedef kitlelerini ve kariyer fırsatlarını genişletebilmektedir (Thompson-Whiteside, Turnbull, Howe-Walsh, 2018, s. 167). Çünkü Jacobson'un da (2020, s.716) belirttiği gibi bilgisayar aracılı iletişim, bireylere yüz yüze iletişimle mümkün olandan daha olumlu bir temsil oluşturma ve sunma yeteneği vermektedir. Kişisel markalaşma bu noktada sosyal medyayı kullanarak kişi hakkındaki bilgilerin birleştirildiği ve kimliğinin çevrimiçi izleyiciler tarafından yaratıldığı ve tüketildiği bir bilgi değişim sisteminde sunulmaktadır.

Dijital alanlar, kimliği engelleyebilecek görünüm (örn. cinsiyet, ırk, yaş), fiziksel yetenek ve sosyoekonomik durum gibi gerçek dünya sınırlarının ortadan kaldırılması yoluyla artan açık iletişime izin verir. Kişisel markalaşma, insanlar için değer üretmek amacıyla kişinin beceri ve yeteneklerini birleştirme eylemidir (Chen, 2013, s. 333) ve böylelikle kişinin sahip olduğu beceri ve yetenekleri sosyal medya üzerinde sergilemesiyle o kişi hakkında bir izlenim, algı ve itibar yaratılmaktadır. Bu noktada da kişisel markayı bir bireyin itibarı ve benzersiz kişiliği olarak tanımlamak mümkündür (Minor-Cooley ve Parks-Yancy, 2020).

Kişisel markalaşma, bireysel bir yaklaşımdır. Kilit önerme, insanların marka olarak kabul edilebileceği, herkesin kişisel bir markası olduğu ve yaşı, pozisyonu ve işi ne olursa olsun, olduğudur (Peters, 1997). Kişisel markalaşmanın doğru bir şekilde uygulandığı takdirde herhangi bir kişiyi herhangi bir alanda markaya dönüştürebileceği herkes tarafından kayda değer bir marka olma şansına sahiptir (Rein, Kotler, Hamlin ve Stoller, 2006). Sosyal medya araçları da bunun sağlanmasının en kolay olduğu platformlardandır. Çünkü ünlü olmayan insanlar da bu platformlar üzerinden fikirlerini paylaşmak için kişisel profillerini oluşturmakta ve kendi kitleleriyle bir araya gelmektedir.

Bu sosyal medya platformlarından biri olan Twitter, özellikle etkileşimin büyük oranda kullanıcılar tarafından yapıldığı, kullanıcıların ürettikleri içeriği diğer yandan da tüketen kişiler olması bakımından yeni bir iletişim ortamı sunmaktadır (Altunay, 2010, s.34). Özellikle kişisel bir marka oluşturma açısından Twitter, birinin iyi bağlantılara sahip, bilgili ve ulaşılabilir bir kişilik oluşturmaya yardımcı olmanın yanı sıra benzer düşünen insanlarla etkileşime girmesine de olanak sağlamaktadır (Harris ve Rae, 2021, s. 20). Twitter'ın en önemli özelliğini oluşturan

280 karakter ve bunların paylaşımını yapan insanlar sıradan bir insanı bir anda fenomen konumuna getirebilmektedir. Bu çalışmada da genel olarak, diğer insanlardan bir farkı olmayan yani toplum tarafından tanınmış olmayan, herkes gibi olan ancak Twitter’da takipçi sayısı 1 milyona yakın ya da 1 milyonu geçmiş kişiler seçilerek, onların fenomen olma süreçleri kişisel markalama çerçevesinde incelenmiştir.

3. Yöntem

Bu çalışmada Twitter ortamında takipçi sayısının fazlalığı ve aldıkları geri dönüşler kapsamında fenomen olarak değerlendirilen kişilerin, fenomen olmalarında etkili olan kişisel markalama yollarını ortaya koyma açısından *kuram oluşturma deseni* benimsenmiştir. Kuram oluşturma deseninde, kavramsal kategoriler arasındaki ilişkiyi göstermek ve bunların hangi kuramsal ilişkiler bağlamında oluştuğunu, değiştiğini ve sürdürüldüğünü ayrıntılarıyla ortaya koymayı amaçlanmaktadır (Charmaz, 2002, s. 675’den akt. Glesne, 2014, s. 29). Bu çalışmada da, kişisel markalama ve fenomen olma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak istendiği için, kuram oluşturma deseni tercih edilmiştir. Desenin uygulanma noktasında ana başlıklar olarak Thomas Gad (2000) tarafından bir markanın DNA’sını oluşturduğunu söylediği dört boyutlu modeli temel alınmıştır. Bu modele göre (Gad, 2000) kişisel bir markalaşma çalışmasında Fonksiyonel, Sosyal, Manevi ve Zihinsel olmak üzere dört boyut bulunmaktadır. Fonksiyonel boyut kişinin başkalarına yardımcı/faydalı olma yeteneğiyle ilgilidir. Sosyal Boyut, kişisel markalamada bireylerin diğer insanlarla ilişki kurma becerileri yani sosyal becerileriyle ilgilidir. Manevi (Ruhsal) boyut ise, kişinin hayata yönelik sorumluluk alma durumunu ifade etmekte ve herkesin refahına ve genel olarak kamu gelişimine katkıda bulunma kapasitesini içermektedir. Zihinsel boyut, bireyin zihinsel olarak kendini geliştirmek ve bir sonraki adım olarak başkalarına kendilerini geliştirmeleri için yön gösterebilmek ve yardımcı olmakla ilgilidir. Araştırma kapsamında seçilen fenomenlerin paylaşımları bu dört boyut çerçevesinde değerlendirilerek kodlama tabloları oluşturulmuştur.

3.1. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmanın araştırma problemini “sıradan insanlar kişisel markalaşmayı nasıl başarıyor?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ise sırasıyla şu şekildedir:

- Sıradan insanlar sosyal medyada nasıl ilgi çekici hale gelebiliyor?
- Paylaşım türü kişisel marka olmayı nasıl etkiliyor?
- Kişisel markalamada hangi paylaşım türü daha fazla kullanılıyor?

3.2. Örneklem

Bu araştırma kapsamında; BoomSocial sitesinin (2022) “Fenomenler” sekmesinde yer alan kişilerden, ünlü olmayan (herkesçe tanınan ve mesleği belli olan kişilerden olmayan) ve Twitter’da en çok takipçisi olan ilk 50 kişiye bakılmıştır. Araştırma kapsamına alınacak kişilerin incelenecek tweetlerinin belirlenmesinde Haziran 2022 tarihi ile Kasım 2022 tarihi aralığı (6 aylık süre) temel alınmıştır. Bu noktada seçilen 50 kişiden ünlü olan ya da şahısların yönettiği belli olmayan anonim hesaplar ile belirlenen altı aylık süre içerisinde paylaşımı olmayan kişiler elenmiştir. Bu noktada da geriye kalan ve en çok takipçisi olan 11 kişi çalışma katılımcısı olarak seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamında seçilen fenomen hesaplar

Fenomenler	Takip Sayısı/Takipçileri
Baho	3.970.166
Çağrı Taner	3.730.523
Odun Herif	2.687.900
Aykut Elmas	2.235.568
Pucca	1.958.575
Önder Şeren	981.570
Meriç Keskin	977.294
Fırat Çetin	908.253
Eray Efe	862.636
Taci Kalkavan	794.138
Dayakçı	654.717

Söz konusu kişiler; Baho, Çağrı Taner, Odun Herif, Aykut Elmas, Pucca, Önder Şeren, Meriç Keskin, Fırat Çetin, Eray Efe, Taci Kalkavan ve Dayakçı'dır. Haziran 2022 tarihi itibarıyla Baho 3.970 milyon, Çağrı Taner 3.730 milyon, Odun Herif 2.687 milyon, Aykut Elmas 2.235 milyon, Pucca 1.958 milyon, Önder Şeren 981 bin, Meriç Keskin 977 bin, Fırat Çetin 908 bin, Eray Efe 862 bin, Taci Kalkavan 794 bin ve Dayakçı 654 bin takipçiye sahiptir ve bu rakamlar sürekli olarak artmaktadır. Ancak araştırma kapsamında sadece ilk ay ekran görüntüleri ile kaç takipçileri olduğunun bilgisi kanıtlanmıştır.

3.3. Güvenirlilik ve Geçerlik

Bu çalışma, bir sosyal medya platformu olan Twitter üzerinden kişisel marka oluşturma sürecinde en fazla takipçiye sahip olan sıradan insanların incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin paylaşımlarının değerlendirilmesiyle gerçekleştirilen çalışmada altı ay (Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım) içindeki paylaşımları ele alınmıştır. Bu kişilerin paylaşımları sürekli bir artış gösterdiği için süre altı ay ile sınırlandırılmıştır. Araştırma verileri, iki ayrı kodlayıcı tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini etkilememesi adına; video ve video+metin ve retweetler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bununla birlikte hiçbir boyuta girmeyen paylaşımlar (tek bir kelime ya da sadece emoji ile yapılan paylaşımlar) araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırma sonucunu etkilememesi için, fenomen olan kişiler araştırmacılar tarafından Twitter üzerinden takip edilmemiştir. Çalışma kapsamında kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği sağlama adına Cohen Kappa testi uygulanmıştır. Bu test ile birlikte iki kodlayıcı arasındaki geçerlik ve güvenilirlik uyumu ortaya konulmuştur.

Tablo 2. Cohen Kappa katsayısı tablosu

Cohen Kappa Katsayısı (κ)	
<0	Zayıf uyum
0,01 — 0,20	Hafif/önemsiz uyum
0,21 — 0,40	Makul uyum
0,41 — 0,60	Orta düzeyde uyum
0,61 — 0,80	Hemen hemen tam düzeyde uyum
0,81 — 1,00	Neredeyse mükemmel düzeyde uyum

Kaynak: Hwang, Kim ve Jeong, 2012, s.187

Yapılan değerlendirme sonucunda her bir tablo için cohen kappa katsayısı noktasında aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 3. Tabloların Cohen Kappa katsayısına göre değerlendirilmesi

Fenomenin Kendine Yönelik/ Kendiyle İlgili Paylaşımları (Manevi Boyut)	0,80 (Hemen hemen tam düzeyde uyum)
Fenomenlerin Genel Konulara Yönelik Paylaşımları (Zihinsel Boyut)	0,83 (Neredeyse mükemmel düzeyde uyum)
Fenomenlerin Mizahi Paylaşımları (Sosyal Boyut)	0,90 (Neredeyse mükemmel düzeyde uyum)
Fenomenlerin İlişki Durumuna Yönelik Paylaşımları (Fonksiyonel Boyut)	0,91 (Neredeyse mükemmel düzeyde uyum)

Değerlendirmeler sonucunda kodlayıcılar arasında güvenilirlik noktasında ortalama hemen hemen tam düzeyde uyum yakalandığı görülmektedir. Bu durumda araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğini ortaya koymaktadır.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Araştırmada kapsamında veriler analiz edilirken fenomen hesaplar içinde düzenli paylaşım yapmayanlar (her ay tweet girişi olmayan hesaplar), mesleği belli (örneğin akademisyen, sporcu ya da televizyon yıldızı gibi) kişilerin hesapları ile bir isimle değil de anonim bir takma adla oluşturulan (örneğin, İsveçli Bilim Adamları, Her Gün 1 Yeni Bilgi gibi) hesaplar araştırma kapsamına alınmamıştır. Ayrıca araştırma verilerinin güvenliğini sağlama adına daha öncede belirtildiği gibi belli bir paylaşım türü içerisine girmeyen örneğin tek bir kelime (uçmak ya da İzmir benzeri kelimeler) ya da bir emoji (☺, ☹ gibi) ile yapılan paylaşımlar kodlanmamıştır. Benzer bir şekilde sadece metinler paylaşım içerisine alındığı için video içerikli paylaşımlarda araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Ayrıca veriler toplanırken bir habere ya da başka bir duruma yönelik yorum içeren tweetlerden ulaşılamayacak (silinmiş) durumda olanlar araştırma kapsamına alınmamıştır. Tweetlerden örnekler paylaşılırken yazım yanlışlarına dokunulmamış, yazıldığı şekliyle örnek olarak çalışma içinde aktarılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında, bir sosyal medya platformu olan Twitter üzerinden kişisel marka oluşturma sürecinde en fazla takipçiye sahip olan sıradan insanların paylaşım çeşitlilikleri; fotoğraf, fotoğraf ve metin, link, link ve metin ve metin şeklinde kategorize edilmiştir. Gerçekleştirilen inceleme sonucunda, paylaşımlarda en sık olarak %78,33 oranında metinlerin kullanıldığı görülmüştür. Metinlerden sonra, en sık %18,6 oranında fotoğraf ve metnin birlikte kullanıldığı paylaşımlar bulunmaktadır. Bunlarla birlikte paylaşımlarda, az sayıda link ve metin (%2,2) ve fotoğraf (%0,86) kullanıldığı görülmektedir. Fenomen olan hesapların sık olarak metin paylaşma nedenleri kullanılan sosyal medya uygulamasının yapısıyla doğru orantılı olarak fazladır. Twitter sosyal medya uygulamasının ana teması kelimelerle bir şeyler aktarma olduğu için fenomen hesapların içerik paylaşımları da metin ağırlıklı olmaktadır.

Tablo 4. Paylaşım çeşitliliği

Paylaşım Çeşitliliği	Frekans	Yüzde
Fotoğraf	25	0,86
Fotoğraf ve Metin	540	18,6
Link	-	-
Link ve Metin	64	2,2
Metin	2274	78,33
Toplam	2903	100

Araştırmacılar sonucunda yapılan değerlendirmeyle birlikte fenomenlerin paylaşımları, paylaşımların teması noktasında dört ayrı kategoriye (Fonksiyonel, Zihinsel, Sosyal ve Manevi) ayrılmıştır. Bu dört kategori de kişisel markalamada dört boyutlu model çerçevesinde düzenlenerek alt kategorileri geliştirilmiştir. Bu alt kategorilerin oluşturulmasında öncelikli olarak araştırmacılar tweetleri değerlendirmiş ve temaları oluşturmuş sonrasında diğer kodlayıcılara iletmişlerdir.

Gerçekleştirilen veri analizi sonucunda Twitter’da fenomen olan kişilerin başkalarına yardımcı/faydalı olma yeteneğiyle ilgili olan *manevi boyut* paylaşım içerikleri; *hayata bakış açısı/ yaşam felsefesi, kişisel düşünce, kendiyile ilgili bilgi verme, istek/talep/dilek, reklam/ işbirliği, etkinlik daveti, takipçi artırma, tepki gösterme, anma, öneriler/tavsiyeler ve özlü sözler/alıntılar* şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 5. Fenomenin kendine yönelik/ kendiyile ilgili paylaşımları (Manevi boyut)

Fenomenin Kendine Yönelik/ Kendiyile İlgili Paylaşımları (Manevi Boyut)	Frekans	Yüzde
Hayata bakış açısı/Yaşam felsefesi	41	2,38
Kişisel düşünce	808	47,08
Kendiyile ilgili bilgi verme	378	22,02
İstek/Talep/Dilek	107	6,23
Etkinlik daveti	2	0,11
Takipçi artırma	2	0,11
Tepki gösterme	303	17,65
Anma	9	0,52
Öneriler/Tavsiyeler	20	1,16
Özlü Sözler/Alıntılar	46	2,68
Toplam	1716	100

Fenomenlerin Kendine Yönelik/ Kendiyile ilgili paylaşımlarında (Manevi Boyut), %47,08 oranında *kişisel düşünce* kategorisinde paylaşım yaptıkları analiz edilmiştir. Kişisel düşünce noktasında o gün gündem olan bir konuyla ilgili ya da kendi hayatlarıyla ilgili aldıkları bir kararlarla ilgili olarak fenomenler tweetler atmışlardır. Kişisel düşünceler temasının fazla olmasının nedeni olarak fenomenlerin kendilerini takipçi kitlesine daha rahat anlatma ve kendi hakkında daha fazla fikir oluşturma noktasında bağ kurma adına yaptıkları bir çalışma olarak değerlendirme doğru olacaktır. Aşağıda örneği de görülebileceği gibi fenomenler kendilerine yönelik kendi düşünceleriyle doğru orantılı olarak gündeme ya da genele dair düşüncelerini sıklıkla paylaşmışlardır.

“Mağaza çalışanları somurtkan olunca, onun gardırobunu karıştırıyormuş gibi hissediyorum” (Aykut Elmas)

“Şu ekonomik ortamda eminim çocuğuna yeteri kadar harçlık veremeyen on binlerce insan ve okul kantinlerinde sağlıklı beslenen milyonlarca çocuk vardır.” (Baho)

“Twitter hesabı olmayanların dünyada hiçbir şeyden haberi yok gibi geliyor hep.” (Önder Şeren)

“bitcoin düşebilir, düşmezse çıkabilir. Analizim bu kadar. Teşekkür ederim.” (Odun Herif)

İkinci olarak %22,02 oranında *kendiyile ilgili bilgi verme* kategorisinde paylaşımlar öne çıkmaktadır. Bu kategori kapsamında fenomenlerin kendi özel hayatına, o gün içinde yaptıkları olaylara ya da başından geçen durumlara yönelik yaptıkları paylaşımlar dahil edilmiştir. Bu kategorinin kişisel düşünce kategorisinden farkı birebir fenomenin kendisiyle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Aşağıda da örneği görüleceği gibi fenomenin doğum günü bilgisini vermesi, bir yere bağış yaptığını söylemesi, o gün kardeşi ya da kız/erkek arkadaşıyla yaptığı bir kavgayı anlatması gibi kendine yönelik paylaşımları bu kategori kapsamına alınmıştır.

“Konuşmayı severim ama herkesle değil.” (Çağrı Taner)

“Aşık olmak istiyorum ama bağlanmak istemiyorum. Brakıp gittiğinde ‘hımm okey’ diyip devam edebileyim. Ki genelde giderler.” (Eray Efe)

“Ooooo doğum günüm. 36 ne ya” (Meriç Keskin)

“Bozuk olsa uğraşırım bi şekilde de moralim bozuk bile değil, direkt yok. Hatta gelse tanımam. Hiç olmamış gibi yok.” (Odun Herif)

Üçüncü sırada %17,65 ile tepki gösterme en çok öne çıkan bir diğer fonksiyonel boyut temasıdır. Burada özellikle fenomenlerin gündeme dair ya da duydukları, okudukları, paylaştıkları bir haber, olay, durum, program gibi şeylere yönelik yaptıkları net bir tavrı anlatan

paylaşımlar tepki olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda örnekleri verilen paylaşımların gündem başlığıyla karışmaması adına net bir tepkinin verildiği, içinde diğer kategorileri kapsayan küfür, argo ya da hakaretin bulunmadığı tweetler değerlendirmeye alınmıştır.

“...Bu adam mesela hiç susmuyor sabah akşam o dövülsün, bu vurulsun, bu dinden çıksın.. Kaç kez gözaltına alındı şu ana kadar? SAYGIII DUYACAĞINAaaaaa diye bağırıyorsunuz ya eee bu ne? İşinize gelince saygı işinize gelmeyen dayak yesin hak etti...” (Pucca)

“Bir hayvana şiddet uygulayan birini görürsem onun dişlerini dökerim.” (Meriç Keskin)

“Dünyanın en iyi üniversiteleri arasında ilk 500’de bir tane bile üniversitemiz yok. Napıcak Ahmet’imiz, Ayşe’miz, Fatma’mız? Dut ağacına mı çıkacak?” (Taci Kalkavan)

Veri analizi sonucunda Twitter’da fenomen olan kişilerin zihinsel olarak kendini geliştirmek ve bir sonraki adım olarak başkalarına kendilerini geliştirmeleri için yön gösterebilmek ve yardımcı olmakla ilgili olan *zihinsel boyut* paylaşım içerikleri; *güncel konular/toplumsal olaylar*, *dini konular (dini günler/hadis-ayet paylaşımı/dualar)*, *sporla ilgili konular*, *Tv/dizi/sinema/reality show ile ilgili konular (karakterler, film, dizi önerisi vb.)*, *sağlıkla ilgili konular*, *markalarla ilgili konular (işbirliği olmayan)*, *ekonomik konular*, *kültür-sanatla ilgili konular*, *politikayla ilgili konular*, *magazin ve özel günler* şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 6. Fenomenlerin genel konulara yönelik paylaşımları (Zihinsel boyut)

Fenomenlerin Genel Konulara Yönelik Paylaşımları (Zihinsel Boyut)	Frekans	Yüzde
Güncel konular/Toplumsal olaylar	294	39,41
Dini konular (Dini günler/Hadis-ayet paylaşımı/dualar)	17	2,27
Sporla ilgili konular	59	7,90
Televizyon/Dizi/Sinema/Reality Show ile ilgili konular (Karakterler, Film, Dizi Önerisi gibi)	75	10,05
Sağlıkla ilgili konular	11	1,47
Markalarla ilgili konular (İşbirliği Olmayan)	53	7,10
Ekonomik konular	42	5,63
Kültür-Sanatla ilgili konular	4	0,53
Politikayla ilgili konular	39	5,22
Magazin	54	7,23
Özel Günler	29	3,88
Reklam/İş birliği	69	9,24
Toplam	746	100

Genel Konular (Zihinsel Boyut) kapsamında fenomenlerin, en sık %39,41 oranında *güncel konular/ toplumsal olaylar* kategorisinde paylaşım yaptıkları görülmektedir. Bu kapsama paylaşım yapılan gün ya da hafta içinde herkes tarafından bilinen, çok ses getirmiş bir diğer deyişle trend topic olmuş konular alınmıştır. Örneğin Kasım ayı içerisinde Konya’da bir barınakta iki kişinin toplanan sokak köpeklerinin kafasına kürekle vurarak öldürmeleri konusu tüm ana haberlerde yer almış, araştırmaya konu olan mecra üzerinde de sıklıkla paylaşılmıştır ya da Temmuz ayı içinde Antalya’da bir çöp evde bulunan çocuğun haberi yine aynı şekilde ülke gündeminde oldukça büyük bir ses getirmiştir. Bu tarz ve benzeri güncel ya da toplumsal olaylara yönelik paylaşımların bu kategori altında seçilmesine dikkat edilmiştir. Takipçi sayısının çok olması ve gündem olan toplumsal olaylara fenomenlerin de gerek takipçilerini bilgilendirmek gerek gündemdeki olaya yönelik kendi fikirlerini açıklamak gerekse de gündemden uzak kalmamak adına yoğunlukla paylaşım yapmaktadırlar.

“Türkiye’deki sokak hayvanı sayısı en iyi ihtimalle 5 milyon. Yıllık kısırlaştırılan hayvan sayısı ise 200 bin. Yani Türkiye genelinde her yıl hayvan sayısının %4’ü bile kısırlaştırılmıyor. Sayılar gösteriyor ki belediyeler için bu görüntüler normal. Sadece ortaya çıkmıyor.” (Odun Herif)

“Bir insanı diri diri yakıp varile koyan birinin 14 sene sonra aramızda gezme ihtimali var suan farkında mısınız? Ne indirimi bu? Yahu vermeyecekseniz bu müebbet niye var? Hangi suç gerekiyor? ≠ PınarGültekinİçinAdalet” (Eray Efe)

İkinci sırada ise 75 paylaşım (%10,05) dizi/ sinema/ reality show ile ilgili konular yer almaktadır. Burada ise özellikle belli bir dizi, film ya da televizyon/dijital mecra da sunulan showlara yönelik fikirler, bunların konusu, orada yer alan karakterler, bu karakterlere yönelik benzetmeler kapsamındaki tweetler değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen tweetler de özellikle belli dönemlerde tekrarı yayınlanan ve hala gündem olabilen bazı dizilerin, reality showların (örneğin, Aşk-ı Memnu, Kısmetse Olur gibi) ya da dijital platformlarda izlenip beğenilen film ya da dizilerin sıklıkla paylaşıldığı görülmüştür. Böylelikle takipçi kitlelerine hem izledikleri ve beğendikleri programları aktarmak hem de onlarla ortak düşünceye sahip birileriyle yorumlarda konuşmak adına tweetler paylaşılmıştır.

“Avrupa yakası, yedi numara, süper baba, ekmeğin teknesi izlemiş kişilerin günümüzde tvden keyif alması imkansız.” (Önder Şeren)

“The last man on earth’in 4. sezonunda Türkçe alt yazı yerine başka bir dil koymuşsunuz. Kurban olayım düzeltin şunu @DisneyPlusTR” (Pucca)

“Oğuzhan Uğur’un son formatının fragmanını izledim. Acayip heyecanlandırdı. Hemen her farklı görüşten insan çıkıp kendi derdini anlatmaya çalışmış. Böyle bir program görmeyeli çok olmuştu. Tebrikler valla. Ana akım medya oturup ağlasın.” (Odun Herif)

“Cezailer muhteşem bir iş olmuş, diğer bölümleri sabırsızlıkla bekliyorum. Tebrikler @GainMedya @gozdeakpınar” (Baho)

“Dün Küçükçiftlik Bahçe Sinemasındaydım ve Elvis büyüleyiciydi. Tom Hanks her zamanki gibi...” (Taci Kalkavan)

Magazin ve markalarla ilgili işbirliği içermeyen konular ise neredeyse eşit paylaşım almışlardır. Burada özellikle markalarla ilgili paylaşılan tweetlerin işbirliğinden ayrı değerlendirilmesi hem işbirliği hashtaginin yer almamasından hem de fenomenlerin deneyip memnun kaldıkları ya da birinde görüp beğendikleri markaları anlattıkları kendilerine özel yaşadıkları kişisel deneyimlerini anlatmalarından kaynaklanmaktadır.

“Konsere festivale giderken yediğinizi içtiğinizi beleşe getirmek için bilet sitesi açılmış sihirlibilet.com Bilet alınca da, bilet satınca da para kazanıyorsunuz! Baya nakit, cash fkjhgjhfdfd şaka gibi.” (Eray Efe)

“Trendyol yorumlarında sürekli ‘herkese hediye yollamışsınız bana yollamamışsınız o yüzden bir yıldız verdim hıh!’ yorumları var. Verdikleri hediye de tek içimlik bayat türk kahvesi...” (Pucca)

“Alın size hafta sonu izlemelik müthiş bir dizi. “The Bear” Şu an mecralarda yayınlanmıyor. 5 Ekim’de Disney’de yayınlanacakmış. Ama malum sitelerden seyredebilirsiniz.” (Taci Kalkavan)

“10 gündür çözülemeyen internet problemini çözmeye ne dersiniz @TTDestek 37 kere falan aradık oradan oraya oradan oraya aktarıp hiçbir çözüme ulaşılmıyor” (Meric Keskin)

Son olarak değerlendiren tema ise 69 tane paylaşım ile reklam/ işbirliği teması olmuştur. Her ne kadar bu kişiler Twitter da popüler isimler olsalar da tweetlerinin genelinde reklam ya da işbirliği temasıyla yapılan paylaşımlar oldukça düşük kalmıştır. Bu durum influencer (etkileyici) pazarlama olarak adlandırılan fenomenlerle yapılan pazarlama ya da reklam işbirliklerinin Twitter mecrası için çokta tercih edilmediği anlamına gelmektedir.

Gerçekleştirilen veri analizi sonucunda Twitter’da fenomen olan kişilerin kişisel markalamada bireylerin diğer insanlarla ilişki kurma becerileri yani sosyal becerileriyle ilgili olan *sosyal boyut* paylaşım içerikleri; *alay/ironi*, *argo/küfür*, *küçük düşürme* ve *hakaret* şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 7. Fenomenlerin mizahi paylaşımları (Sosyal boyut)

Fenomenlerin Mizahi Paylaşımları (Sosyal Boyut)	Frekans	Yüzde
Alay/İroni	154	62,85
Argo/Küfür	59	24,08
Küçük düşürme	3	1,22
Hakaret	29	11,83
Toplam	245	100

Fenomenlerin mizah paylaşımlarında (Sosyal Boyut), %62,85 oranında yoğun olarak alay/ironi kategorisinde paylaşım yaptıkları görülmektedir. Bu kategori altında tweetler değerlendirilirken, araştırmacıların her ikisinin de görüş birliği içinde atılan tweetin ironi ya da alay içerdiğine kanaat getirmesiyle sınırlandırma yapılmıştır. Fenomenlerin belli bir konu üzerinde okuyan herkesin alay ya da ironi olduğunu anlayabileceği tweetleri bu kategori altında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında değerlendirilen fenomenlerin bazılarının özellikle mizahi tweetleriyle ya da paylaşımlarıyla popüler olmaları nedeniyle bu kategori ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Özellikle fenomenlerin mizahi tweetlerinin çok beğeni alması, paylaşılması ve takipçi sayılarının artmasına katkı sağlaması bu tarz tweetlerin sosyal boyut noktasında ayrı değerlendirilmesinde öne çıkan bir sebep olmuştur.

“Ev sahibime TOKİ’nin projesini gösterdim, zammı iptal etti her gün börek çörek getiriyor. Şimdi onlar düşünsün. Yaşasın ilk evim projesi.” (Baho)

“Bugün ne kadar huzurlu bi gün farkında mısınız, parklar sokaklar ne kadar sessiz, dingin... Bol bol ödev verin de yavrucaklar iyice öğresinler derslerini.” (Fırat Çetin)

İkinci sırada ise %24,08 ile argo/küfür içeren tweetler gelmektedir. Burada özellikle başka bir başlık altında (örneğin gündemle ilgili küfür ya da argo içeren bir tweet ya da magazinle bağlantılı küfür ya da argo içeren bir tweet) değerlendirilmesi mümkün olsa bile içinde küfür ya da argo bir kelime ya da kelime grubu geçen tüm tweetler bu başlığa alınmıştır.

“Twitterda herkes çok zeki, facebookta çok duyarlı, instagramda çok güzel. Reelde ne b.. olduğu belli değil piknik tüpü bile olabilir.” (Önder Şeren)

“Damat evet dedikten sonra çalınan son pişmanlık neye yarar şarkısı son zamanların en kötü olayı yavvv en mutlu anın içinde niye s..... olum.” (Dayakçı)

“Yapılan araştırmalara göre erkeklerde kas oranı arttıkça, diğer erkekler “dostum” şeklinde seslendikleri görülmüş. Kaynak: g....” (Aykut Elmas)

“Boşanıyosann o çocuğa tek başına bakacaksın heheheheheheee bu da yeni savunma şekli. Boşanmak, çocuğa iki kişinin çocuğa bakması demek d.... herifler... çocuğu anaya bırakıp hayatımı yaşarım o da ne b.. yerse yer değil...” (Pucca)

“İzmir otobanını her yerine radar koyacaksınız biz o a.. otobanına neden para veriyoruz? Bizi neden s..... bir varlık olarak görüyorsunuz?” (Taci Kalkavan)

Veri analizi sonucunda Twitter’da fenomen olan kişilerin kişinin hayata yönelik sorumluluk alma durumunu ifade etmekte ve herkesin refahına ve genel olarak kamu gelişimine katkıda bulunma kapasitesini içeren *fonksiyonel boyut* paylaşım içerikleri; *kişiler arası*, *ikili* ve *bireysel* şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 8. Fenomenlerin ilişki durumuna yönelik paylaşımları (Fonksiyonel boyut)

Fenomenlerin İlişki Durumuna Yönelik Paylaşımları (Fonksiyonel Boyut)	Frekans	Yüzde
Kişiler arası	37	18,87
İkili	140	71,42
Bireysel	19	9,69
Toplam	196	100

İlişki durumuna yönelik paylaşımlarda fenomenlerin (Fonksiyonel boyut) kapsamında %71,42 oranında ikili paylaşımlar gerçekleştirdikleri analiz edilmiştir. Burada fenomenlerin birebirde yaşadıkları ve ikili ilişkilerini aktardıkları tweetler değerlendirmeye alınmıştır. Bu noktada sadece aşk, evlilik ya da birliktelikten ziyade arkadaşlık ilişkilerine yönelik tweetler de değerlendirmeye alınmıştır. Fenomenlerin paylaşımlarında kendi hayatlarından yola çıkarak yaşadıkları deneyimleri takipçilerine aktardıkları, bir nevi onlara ikili ilişkilerde yol gösterici olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu nedenle bu yönde atılan tweetler fonksiyonel boyut içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü fonksiyonel boyutta kişinin başkalarına yardımcı/faydalı olma yeteneği ön plana çıkmaktadır. Bu paylaşımlarla fenomenlerde kendi yaşadıkları deneyimleri başkalarıyla paylaşarak onların ilişkilerini sürdürmelerinde yardımcı olmak istemektedirler.

“Bir insana vazgeçilmez olduğunu hissettirdiğinizde ilk vazgeçeceği kişi siz olursunuz” (Çağrı Taner)

“Gerektiğinde arkasında birisinin olduğunu bilen ve hisseden insanla, kimsesinin olmadığını bilerek yaşayan ve çabalayan insanın varacağı yer aynı olabilir. Ama yol aynı yol değil. Virajları, tümsekleri veya asfaltı aynı değil. Birinde dinlenme tesisi bile yok” (Taci Kalkavan)

“Sonuna kadar flörtü savunacağız evlilik mevlilik yok.” (Eray Efe)

“Artık görüşmediğin insanı bir şeyin hatırlatması ve onu özlediğini fark etmek baya kötü bir duygu” (Dayakçı)

Kişilerle arası ve bireysel olarak atılan tweetler ise oldukça az bir yüzdelik dilime sahiptir. Bu noktada fenomenlerin takipçileriyle aralarında daha bağlantılı bir ilişki kurma noktasında ikili ilişkilere yönelik paylaşımlara ağırlık vermeleri ikili ilişkilere yönelik atılan tweetlerin sayısının fazla olmasını sağlamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda, paylaşım çeşitliliğinin büyük oranda metin türünde olduğu görülmektedir. Kullanıcıların “tweet” olarak bilinen mesajları yayınladığı ve birbirleriyle etkileşimde bulunduğu bir sosyal medya platformu olan Twitter, internetin kısa mesajlaşma platformu olarak tanımlanmaktadır (Wikipedia, 2023). Bu doğrultuda, kişiler sıklıkla platform üzerinden metinler yoluyla etkileşime geçmektedir. Çalışmanın analizi de bunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmada, Thomas Gad (2000) tarafından bir markanın DNA’sını oluşturduğunu söylediği dört boyutlu modeli temel alınmıştır. Bu modele göre kişisel bir markalaşma çalışmasında fonksiyonel, sosyal, manevi ve zihinsel olmak üzere dört boyut bulunmaktadır. Fenomenin kendine yönelik/ kendisiyle ilgili paylaşımları (manevi boyut) kapsamında, fenomen olarak nitelendirilen kişilerin en fazla kişisel düşüncelerinden oluşan paylaşımlarının bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bunu kendisiyle ilgili bilgi verme takip etmektedir. Bu doğrultuda, kişilerin kendi görüşlerini önde tuttuğu ve kendi fikirlerine güvendikleri sonucuna varılabilmektedir. Bu boyutta bulunan takipçi arttırma kategorisinde paylaşımların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu da yine kişilerin takipçi arttırma gibi bir kaygılarının bulunmadığı ve paylaşımları sayesinde takipçi kazanabileceklerinden emin olduklarını göstermektedir. Buradaki paylaşımların manevi boyut başlığı altında değerlendirmelerinin en büyük nedeni, fenomenlerin kendi hayatlarıyla ilgili paylaşımları ve tepki koyma tavırlarıyla hayata yönelik sorumluluk alma durumunu ifade etmeyi amaçladıklarından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada Twitter’da en çok takipçisi olan 11 kişinin 2903 paylaşımı incelenmiştir. Bu paylaşımlardan 1785 tanesi manevi boyut, 677’si zihinsel boyut, 245’i sosyal boyut, 196’sı fonksiyonel boyutu oluşturmaktadır. Fenomen olarak nitelendirilen kişilerin paylaşımlarının çoğunluğunu manevi boyut oluşturmaktadır. Kişinin hayata yönelik sorumluluk alma durumu ve herkesin refahına ve genel olarak kamu gelişimine katkıda bulunma yeteneğiyle ilgili olan manevi boyut paylaşımlarının çoğunlukta olması insanların en fazla dikkatini çeken paylaşımlar olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada gerçekleştirilen analizler sonucunda, genel konular (zihinsel boyut) kapsamında, güncel konular/ toplumsal olaylara ilişkin olan paylaşımların daha fazla olduğu görülmektedir. Bu paylaşımları ile kendi takipçilerine yol gösterme noktasında ilerledikleri söylenebilir. Özellikle diğer insanların ilgilerini çekebilecek konularda paylaşım yapıldıkça, sıradan insanların daha da ilgi çekici hale geldikleri söylenebilir. Zihinsel boyutta kişisel markalama kapsamında fenomenler hem kendilerini geliştirmek hem de diğerlerine yol gösterici olma noktasında hareket etmektedir. Bu tabloda yer alan başlıklar kapsamında yapılan paylaşımlarla ne düşündüklerini, neler yapılabileceğini, örneğin özel bir güne nasıl kutlanacağı, bir habere yönelik bir yorum yapılacaksa fenomenin tavrının ne olduğu ortaya konulmaktadır. Böylelikle fenomenler kendi takipçi kitlesine belli konularda tavır koymada ya da kendini takip ederken nasıl bir düşünce yapısı içinde olduğunu aktarmada yön gösterici olmaktadır.

Fenomen olarak tanımlanan kişilerin mizah paylaşımlarında (sosyal boyut) en yüksek oranı alay/ ironinin oluşturduğu görülmektedir. Bu doğrultuda fenomenlerin bir konuya ilişkin olarak dolaylı bir anlatım şeklini tercih ettikleri sonucuna varılmaktadır. Fenomenler paylaşımlarında dolaylı anlatım kullanarak, kişilerin daha fazla ilgilerini çekebilmektedir ve takipçi sayılarını arttırabilmektedir. Sosyal boyut kişisel markalama noktasında bireyin diğer insanlarla iletişime geçebilme becerileriyle ilişkilidir. Burada fenomen olarak analiz edilen kişilerin özellikle mizahi paylaşımlarının daha fazla beğeni ve paylaşım alması, çoğunun mizahi paylaşımlarla insanlarla iletişime geçmeyi tercih etmeleri bu noktada bu tarz paylaşımların sosyal boyut içerisinde değerlendirilmesine yol açmıştır.

Çalışma kapsamında, ilişki durumuna yönelik (fonksiyonel boyut) paylaşımlarda ikili kategorinin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, fenomen olarak nitelendirilen kişilerin karşıdaki kişiyle birebir iletişimde olduklarına dair bir ikna ediciliğe yöneldikleri söylenebilmektedir. İkili kategorisindeki paylaşım sıklığı doğrultusunda, takipçilerinin kendilerini özel hissetmelerini sağladıkları ve bu şekilde takipçi sayılarını arttırdıkları sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca fonksiyonel boyutla fenomenler kişisel markalama bağlamında başkalarına faydalı olma yeteneklerini sergilemektedir. Ben böyle bir ilişki yaşadım sakın siz yaşamayın, ben böyle bir iletişim hatası yaptım siz yapmayın ya da ben böyle güzel bir hediye aldım sevgilime/en yakın arkadaşşıma siz de alabilirsiniz gibi tavsiyelerle takipçilerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar.

Araştırma kapsamında sıradan insanların kendi hayatlarından yaptıkları paylaşımlarla, gündeme dair yaptıkları yorumlarla, mizahı ön planda tutarak attıkları tweetlerle ilgi çektikleri ve böylelikle takipçi sayılarını arttırdıkları görülmektedir. Araştırma kapsamında incelenen bazı fenomenler Twitter'dan önce başka mecralarda fenomen olup bu fenomenliği Twitter üzerinden devam ettirmektedir. Bazı fenomenler ise sadece Twitter'da fenomen olup diğer sosyal mecralarda (örneğin Instagram gibi) daha az sayıda takipçiye sahiptir. Bu kişiler takipçi sayılarını günden güne arttırmada belli bir düzeni takip etmektedirler. Örneğin araştırma kapsamında incelenen Çağrı Taner hesabı ikili ilişkiler ve kendi hayatından örnekler vererek tweetler atmakta, çok fazla gündeme dair ya da mizahi paylaşımlar yapmamaktadır. Bir diğer örnek olarak Önder Şeren hesabı ise hem gündeme dair paylaşımlar yapmakta hem de gündemdeki olayları mizahla birleştirmektedir. İncelenen hesapların her birinde belli bir konu çerçevesinde ağırlıklı tweetlerin atıldığı ve en çok beğenilen tweetlerinde bunlar olduğu görülmüştür.

İncelenen fenomen hesaplarında paylaşım türleri kişisel marka olmaları yolunda fenomenlere takipçi kazanmak için hangi paylaşımların daha fazla beğeni aldığını göstererek, bu yönde ilerlemelerini kolaylaştırmaktadır. Mizahi bir anlatımı benimseyen bir hesabın bu tarz tweetleri çok beğeni alırken, arada attığı kendi ya da ikili ilişkilerle ilgili tweetler daha az beğeni almakta ve paylaşılmaktadır. Çünkü takipçiler o fenomeni mizahla bütünleştirmiş ve diğer paylaşımlarına çok da ilgi göstermemektedir. Bu noktada fenomenlerin kendi düşüncelerini, isteklerini, beklentilerini belirledikleri paylaşım türlerinde aktarmaları kişisel marka olma yolunda onlara kolaylık sunmaktadır. Ayrıca kişisel markalaşmada özellikle manevi boyut olarak aktarılan kişilerin kendileriyle ilgili başkalarına yardımcı olabilecek şekilde attıkları tweetler kişisel markalaşmada en fazla kullanılan paylaşım türü olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında incelenen paylaşımlardan yola çıkarak kişisel marka oluşturma sürecinde bir sosyal medya platformu olan Twitter üzerinden kişilerin en fazla metin içerikli tweet paylaşımında buldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte fenomen olarak nitelendirilen kişiler, kişisel düşüncelerine yer vererek, güncel konular/ toplumsal olaylar üzerinden dikkat çekmeyi başardıkları sonucuna varılmaktadır. Paylaşımlarında doğrudan karşıdaki kişiyle birebir etkileşimde buldukları ve paylaşımlarına ironi kattıkları sonucuna varılmaktadır.

Kaynakça

- Alabay, M. N. (2011). *Sosyal medyada tüketiciler ve pazar bölümlene uygulamalar*. İNETD 16. Türkiye’de İnternet Konferansı.
- Altunay, M.C. (2010). Gündelik yaşam ve sosyal paylaşım ağları: Twitter ya da pıt pıt net. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 12, 31-56.
- Boomsocial. (2022). <https://www.boomsocial.com/Twitter/UlkeSektor/turkey/fenomenler> (Erişim tarihi: 30.05.2022).
- Chen, C.P. (2013). Exploring personal branding on YouTube. *Journal of Internet Commerce*, 12(4), 332-347. doi: 10.1080/15332861.2013.859041
- Gad, T. (2000). *4D Branding- cracking the corporate code of the network economy*. London: Financial Times-Prentice Hall.
- Glesne, C. (2014). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. London: Pearson Education.
- Harris, L. ve Rae, A. (2021). Building a Personal Brand Through Social Networking. *Journal of Business Strategy*, 32(5), 14-21. doi: 10.1108/02756661111165435
- Hwang, Y.H., Kim, D.Y. ve Jeong, M.K. (2012). A self-assessment scheme for an R&D organization based on ISO 9004: 2000. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 29(2), 177-193. doi: 10.1108/02656711211199900
- İbicioğlu, H., Çelik, C. ve Atılgan, K.Ö. (2014). Kişisel markalama ölçeğinin geliştirilmesi ve bireylerin kariyer ilgisi düzeyleri bakımından farklılıklarının incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1-16.
- Jacobson, J. (2020). You are a brand: social media managers’ personal branding and “the future audience”. *Journal of Product & Brand Management*, 29(6), 715–727. doi: 10.1108/JPBM-03-2019-2299
- Kaputa, C. (2011). *Sen bir markasın- Markanı yarat, fark yarat!*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Khedher, M. (2014). Personal Branding Phenomenon. *International Journal of Information, Business and Management*, 6(2).
- Minor-Cooley, D. ve Parks-Yancy, R. (2020). The power of the brand: Personal branding and its effect on job seeking attributes. *Journal of Internet Commerce*. doi: 10.1080/15332861.2020.1777028
- Özdem, Ö.O., Eğinli, A.T. ve Çakır, S.Y. (2012). *How the brands use the social media: A content analysis on Twitter*. Proceedings of the International New Media Conference.
- Özkaşıkçı, I. (2012). *Sosyal medya pazarla(ma)?*. İstanbul: Le Color Yayıncılık.
- Peters, T. (1997). The Brand Called You. Fastcompany. <https://www.fastcompany.com/28905/brand-called-you> (Erişim tarihi: 12.01.2023).
- Rein, I., Kotler, P., Hamlin, M., ve Stoller, M. (2005). *High visibility: Transforming your personal and professional brand*. New York: McGraw-Hill.
- Shepherd, I.D.F., (2005). From cattle and coke to Charlie: Meeting the challenge of self marketing and personal branding. *Journal of Marketing Management*, 21(5-6), 589-606. doi: 10.1362/0267257054307381
- Thompson-Whiteside, H., Turnbull, S. ve Howe-Walsh, L. (2018). Developing an authentic personal brand using impression management behaviours: Exploring female entrepreneurs’

experiences. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 21(2), 166-181. doi: 10.1108/QMR-01-2017-0007

Uztuğ, F. (2003). *Markan kadar konuş-Marka iletişimi stratejileri*. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Wikipedi. (2023). Twitter. https://tr.wikipedia.org/wiki/Twitter#cite_note-1, (Erişim tarihi: 14.01.2023).

Yaman, F. (2012). Toplumda kişisel marka olmak: Türkiye'nin kişisel markaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 182-197.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60
2. yazar katkı oranı : %40

Katkılarından dolayı kodlayıcılara teşekkür ederiz.

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen İçsel Faktörler

Internal Factors Affecting the Use of Derivative Products by Banks Operating in Türkiye

Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK ¹

Öz

Türev ürünler hem akademik çevrede hem de piyasalarda son yıllarda oldukça popüler bir konudur. Özellikle birçok sektörün kesişim noktası olan bankalar ve finansal piyasalarda hem risk yönetimi hem de kâr amaçlı olarak türev ürün kullanımı artmaktadır. Piyasada türev ürün işlem hacmi arttıkça konu akademik çevrede daha da çok incelenir ve tartışılır hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı da Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarının ortaya konularak türev ürün kullanımlarını etkileyen banka içi değişkenlerin belirlenmesidir. Bu amaçla 2009 ve 2020 yıllarına ait veri seti panel veri analizi ile incelenmiştir. Türev ürün kullanan bankaların hepsi forward ve swap sözleşmeleri kullanırken opsiyon sözleşmelerini düzenli olarak kullanan bankaların sayısı daha azdır. Bu sebeple opsiyon sözleşmelerini düzenli kullanan bankalar ayrı bir veri seti ile incelenmiştir. Futures sözleşmelerin ise çok fazla kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmada Aktifte yer alan türev işlem hacmi, pasifte yer alan türev işlem hacmi, forward sözleşmeleri, opsiyon sözleşmeleri ve swap sözleşmeleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sermaye yeterlilik oranı, kredi riski, kur riski, faiz riski, aktif kârlılık öz sermaye kârlılığı, sermaye yapısı, varlık yapısı, likidite ve büyüklük değişkenleri bağımsız değişken olarak incelenmiştir. Analiz sonucunda sermayesi maruz kaldığı riske göre güçlü, kur riskine daha çok maruz kalan, likidite riski yüksek ve aktif kârlılığı düşük bankalarda türev ürün kullanımı daha yaygındır.

Anahtar Kelimeler: Türev ürünler, risk yönetimi, panel veri analizi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Derivative products have been very popular topic in both the academia and financial markets in recent years. Especially in banks and financial markets, which are the intersection point of many sectors, the use of derivative products for both risk management and profit purposes is increasing. As the derivatives transaction volume in the market increases, the subject has become more studied and discussed in the academia. The purpose of this study is to reveal the derivative product usage habits of the banks operating in Türkiye and to determine the internal variables that affect the derivative product usage. For this purpose, the data set involving the years between 2009 and 2020 was examined by panel data analysis. While all of the banks using derivative products use forward and swap contracts, the number of banks that regularly use option contracts is less. For this reason, banks that regularly use option contracts have been examined with a separate data set. It has been observed that future contracts are not used much. In the study, derivative trading volume in assets, derivatives trading volume in liabilities, forward contracts, option contracts and swap contracts are used as dependent variables. Capital adequacy ratio, credit risk, exchange rate risk, interest risk, return on assets, return on equity, capital structure, asset structure, liquidity and size variables are analyzed as independent variables. At the end of the analysis, derivative using is more common in banks whose capital is stronger than the risk they are exposed to. In addition, the use of derivative products is more common in banks that are more exposed to currency risk, have high liquidity risk and low return on assets.

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bakkaynak@erzincan.edu.tr

Atf için (to cite): Akkaynak, B. (2023). Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanımını etkileyen içsel faktörler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 945-957.

Keywords: Derivative products, risk management, panel data analysis

Paper Type: Research

Giriş

Türev ürünler Bretton Woods ödemeleri sisteminin çöküşü ile özellikle 1970’li yıllar sonrasında kullanımı yaygınlaşmış finansal araçlardır. Forward kontratlar, future sözleşmeler, opsiyon sözleşmeleri ve swap sözleşmeleri olarak türleri bulunan türev ürünler, sözleşmenin türü ve içeriğine göre sözleşmeye taraf olanlara kur sabitleme, sabit faiz değişken faiz takası, nakit akışı riskinin yönetilebilmesi ya da olası kâr fırsatlarının değerlendirilebilmesi gibi farklı avantaj ve haklar sunabilmektedir. Bu bakımdan kur ve faiz riskine muhatap olabilecek hemen hemen birçok kurum ve kuruluş tarafından hem maruz kalınan risklerin yönetilmesi hem de fiyat farklılıklarından kazanç sağlanabilmesi adına son yıllarda artan oranda kullanılmaktadır.

Dünyada bankalar ve finans kuruluşları tarafından kullanılan türev ürün işlem hacmi son 20 yılda oldukça fazla oranda artış göstermiştir. İşlem hacimlerine bakıldığında 1985’li yıllarda yalnızca 95 milyar dolar ve 1993’te 2,5 trilyon dolar olan türev ürün işlem hacmi 2000’li yılların başında 100 trilyon dolar, 2020’li yıllara gelindiğinde ise 600 trilyon dolar gibi devasa seviyelere ulaşmıştır (www.stats.bis.org). Türev ürünlerin kullanımlarındaki bu denli hızlı yükselişin başlıca sebebi küreselleşen dünya ekonomisinde sermaye hareketliliğinin artması ile bankaların artan faaliyetleri ve buna bağlı olarak gerek yurtiçi gerekse yurt dışı maruz kaldıkları faiz, kredi ve kur riskleridir. Türev ürünlerin bankalar tarafından sıklıkla tercih edilmesinin bir diğer nedeni türev ürünlerin banka bilançolarında bilanço dışı kalem olarak muhasebeleştirilmesi, bankaların söz konusu risklerin yönetilmesinde ek sermayeye ihtiyaç duymamaları ve bu sayede türev ürünlerin bilanço kalemlerinin vadelerini değiştirmeksizin risk yönetimine olanak sağlayan bir finansal araç olmasıdır (Hundman, 1999, s.3).

Türev ürünlerin bankalar tarafından kullanımının başlıca nedenlerinden birisi de türev ürünlerin arbitraj ve spekülasyon işlemleri ile sözleşmeye taraf olan kişilere kâr elde etme fırsatını sunuyor olmasıdır. Arbitraj işlemi eş zamanlı olarak gerçekleştirilen bir işlemidir. Arbitrajda bir finansal varlık alternatif iki finansal piyasa arasında kısmen ucuz piyasadan alınır ve eş anlı olarak kısmen pahalı olan piyasada satılır. Bu bakımdan arbitraj hiç riske girmeden girişimcisine kâr olasılığı sunan bir işlemidir. Spekülasyon ise bir varlığın gelecek dönemde fiyat hareketliliğinden yararlanarak fiyatı düşük olan varlığın gelecekte fiyatının yükselmesi olasılığı çerçevesinde gerçekleştirilen ve sözleşmeye taraf olan kişilere kâr fırsatı sunabilen riskli işlemlerdir. Türev ürünler dünya genelinde daha çok risk yönetimi amacıyla kullanılırken Türkiye’deki bankalar daha çok alım satım amaçlı türev sözleşmeye taraf olmaktadır. Türkiye Bankalar Birliği’nde yer alan finansal tablolar incelendiğinde bankaların türev ürün kullanımının yaklaşık %80’i alım satım amaçlı türev varlık ve borçlar iken %20’sinin riskten korunma amaçlı türev finansal varlık ve borç olduğu gözlemlenmektedir. Bankaların kullandıkları türev sözleşme türlerine bakıldığında ise en çok swap kontratları, sonrasında forward sözleşmeleri, daha sonra ise opsiyon sözleşmelerini tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Future sözleşmeleri kullanan bankalar ise oldukça az sayıda olup sözleşmelerin bankalar tarafından düzenli olarak da kullanılmadığı gözlemlenmiştir (www.tbb.org.tr).

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarının belirlenmesidir. Makalenin diğer makalelerden ayrılan özgül tarafı kullanılan türev ürünlerin forward, futures, swap ve opsiyon olarak ayrı ayrı belirleyicilerinin incelenmesi, risk değişkeninin kredi, kur ve faiz riski olmak üzere çeşitlendirilmesi ve araştırma döneminin 2009 ve 2020 yılları aralığı seçilerek global krizi sonrası dönemden başlanıp günümüze dek geçen dönemin inceliyor olmasıdır.

Çalışmanın devam eden kısımlarında öncelikle literatür taramasına yer verilecek olup sonrasında araştırmanın yöntemi ve kullanılan değişkenler tanıtılacak, sonrasında ise uygulamanın bulgularına yer verilip elde edilen sonuçlar tartışılacaktır.

1. Literatür

Türev ürün kullanımının belirleyicilerinin incelendiği başlıca çalışmalar kronolojik olarak aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

Hundman (1999), ABD’de faaliyet gösteren bankaların türev finansal ürün kullanma alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 38 bankaya ait 1995 ve 1997 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Araştırma neticesinde sermaye yapısı, kredi riski ve banka büyüklüğünün türev finansal ürün kullanımı ile pozitif ilişkili, faiz riskinin ise türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif bir ilişkinin bulunduğu sonucunu elde etmiştir. Hardwick ve Adams (1999), İngiltere’de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinde türev finansal ürün kullanımının belirleyicilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. 88 şirketin 1995 yılına ait yıllık veri setinin analizinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Analiz sonucunda büyüklük ve kaldıraçın türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, risk ile negatif ilişkili olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Nguyen ve Faff (2002) Avustralya’da faaliyet gösteren halka açık işletmelerin türev ürün kullanım alışkanlıklarını incelemek istemişlerdir. 469 işletmenin 1999 ve 2000 yılları arasında ait verinin analizinde panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda sermaye yapısı değişkeninin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif ilişkili, pd/dd oranı ve likidite değişkeninin türev finansal ürün kullanımı ile negatif ilişkili olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Shyu ve Reichert (2002) ABD’de faaliyet gösteren ticari bankaların türev finansal ürün kullanımının belirleyicilerini incelemek istemişlerdir. 1995 ve 1997 yılları arasında 25 bankanın veri setini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda bankaların genel olarak sermaye yapısı, büyüklük, likidite, varlık yapısı ve kredi riski değişkenlerinin forward, opsiyon ve swap sözleşme kullanımları ile pozitif ilişkili, faiz riski ve net faiz marjının ise negatif ilişkili olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Khasawneh ve Hassan (2009) ABD’deki ticari bankaların türev finansal ürün kullanımının belirleyicilerini incelemek istemişlerdir. 1992 ve 2008 yılları arasında kapsayan çalışmalarında panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırma neticesinde türev ürün kullanımının yıllar itibarı ile önem kazandığını, vergi düzenlemelerinin türev ürün kullanımı üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığını, daha büyük ve nitelikli personele sahip bankalarda türev ürün kullanım olasılığının yüksek olduğunu, banka kredibilitesinin ve riskin türev ürün kullanımı ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Shiu, vd. (2010) Tayvan’da faaliyet gösteren bankaların türev finansal ürün kullanımının belirleyicilerini incelemek istemişlerdir. 1998 ve 2005 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Araştırma sonucunda büyüme olanakları, kur riski, büyüklük, kârlılık ve likidite değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, faiz oranı riski ve kredi riski değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile negatif ilişkili olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Afza ve Alam (2011), Pakistan’da Karachi Borsasına kote işletmelerin türev finansal ürün kullanma alışkanlıklarını incelemişlerdir. 105 işletmenin 2004 ve 2008 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Analiz sonucunda finansal sıkıntı maliyetleri, sermaye yapısı ve büyüme olanaklarının türev finansal ürün kullanımı ile aralarında pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Gonzales vd. (2012), Avrupa genelinde faaliyet gösteren bankaların türev finansal ürün kullanma alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. 134 bankanın 2006 ve 2010 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Analiz sonucunda büyüklük, faiz riski, kaldıraç ve likidite değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, ROA ve kredi riski değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Shaari vd. (2013), Malezya’da faaliyet gösteren işletmelerin türev finansal ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. 97 şirketin 2010 ve 2011 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanılmışlardır. Araştırma neticesinde ROA, ROE, borç /öz kaynak ve likidite değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, borç/toplam kaynak değişkeninin ise türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kumar (2017), Hindistan’da faaliyet gösteren bankaların türev finansal ürün kullanım

alışkanlıklarını incelemeyi amaçlamıştır. 39 ticari bankanın 2008 ve 2010 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Banka büyüklüğü ve faiz oranı riskinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, likidite, kredi riski ve kârlılık değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif bir ilişkinin olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Chang vd. (2018) Avrupa’da faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla 1495 bankanın 2004 ve 2008 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Araştırma sonucunda faiz riski değişkeninin türev ürün kullanımı ile negatif ilişkili olduğunu likidite, kârlılık, mevduatlar, krediler, büyüklük ve varlık yapısı değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile aralarında pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Bazih ve Vanwalleghem (2021) gelişmekte olan ülke bankalarının türev ürün kullanma alışkanlıklarını incelemeyi amaçlamışlardır. 24 ülkeye ait 435 bankanın 2010 ve 2017 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Araştırma neticesinde öz sermaye kârlılığı ve faiz geliri değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile negatif, krediler ve büyüklüğün türev finansal ürün kullanımı ile aralarında pozitif yönlü bir ilişkinin bulgusunu elde etmişlerdir.

Türkiye’de yapılmış başlıca çalışmalar kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Anbar ve Alper (2011) Türkiye’de faaliyet gösteren ve borsaya kote bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. 1999 ve 2010 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Analiz sonucunda ROE ve NIM değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, varlık yapısı, büyüklük ve faiz oranı değişkenlerinin ise türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bayrakdaroğlu vd. (2013) finansal risk yönetimi amacıyla türev finansal ürün kullanım alışkanlığını incelemek istemişlerdir. 58 işletmeye yapmış oldukları anket ile elde ettikleri verileri yorumlamışlar ve inceleme neticesinde büyük işletmelerin türev ürün kullanım alışkanlıklarının daha fazla olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Şimşek (2015) Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların kur riski yönetimi amacıyla türev ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. 2006 ve 2014 yılları arasına ait veri setini regresyon ve VAR analizi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda piyasa riski ve TCMB rezervlerinin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, mevduat ve enflasyon değişkenlerinin ise türev finansal ürün kullanımı ile pozitif yönlü ilişkisinin bulunduğu sonucunu elde etmiştir. Kuzu ve Çelik (2019), Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarını incelemeyi amaçlamışlardır. 2010 ve 2018 yılları arasını kapsayan çalışmalarında ve panel veri analizi yöntemini kullandıkları çalışmalarında yalnızca swap sözleşmeleri bağımlı değişken olarak ele almışlardır. Araştırma neticesinde enflasyon, kur riski, bilanço dışı riskler ve mevduat değişkenlerinin swap kullanımı ile negatif, piyasa riski değişkeninin ise swap sözleşme kullanımı aralarında pozitif yönlü bir ilişkisinin bulunduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Akarsu ve Alacahan (2020), Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanım alışkanlıklarını incelemeyi amaçlamışlardır. 2014 ve 2020 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Araştırma neticesinde mevduat faz oranı, dolar kuru ve TL mevduatının türev finansal ürün kullanımı ile aralarında pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Taşkın ve Sarıyer (2020), Türk bankacılık sisteminin türev finansal ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. 2007 ve 2017 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Analiz sonucunda sermaye yapısı, ROA ve ROE değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile negatif, likidite, varlık yapısı ve kredi riski ile aralarında pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Aksoy (2021) Türkiye’de faaliyet gösteren borsaya kote işletmelerin türev ürün kullanım alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 176 işletmenin 2014 ve 2018 yılları arasındaki veri setinin incelenmesinde panel veri analizi yönteminden yararlanmışlardır. Araştırma neticesinde büyüklük değişkeninin türev finansal ürün kullanımı ile pozitif, cari oran, ROA ve kaldıraç değişkenlerinin türev finansal ürün kullanımı ile aralarında negatif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Bu çalışma ile Türkiye’de bankacılık sektörünün türev ürün kullanımının belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın Türkiye’de yapılmış diğer çalışmalardan özgün yanı türev sözleşmelerin bir bütün olarak etkisinin araştırılmasının yanı sıra forward, swap ve opsiyon sözleşmelerinin ayrı ayrı incelenmesidir. Ayrıca çalışmada türev ürün kullanımı üzerinde etkisi özellikle merak edilen risk; kur, kredi ve faiz riski olarak ayrıştırılarak etkileri ayrı ayrı incelenmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmada ülkemizde faaliyet gösteren ve düzenli olarak türev finansal ürün kullanan bankaların türev ürün kullanımlarını etkileyen banka içi değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de faaliyet gösteren toplam 47 banka arasından 2009-2020 yılları arasında düzenli olarak türev ürün kullanan 18 bankanın verileri Türkiye Bankalar Birliği web adresinden elde edilmiştir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak türev varlıklar, türev borçlar, forward sözleşmeler, opsiyon sözleşmeleri ve SWAP sözleşmeleri kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise sermaye yeterlilik oranı, sermaye yapısı, kur riski, kredi riski, faiz riski, varlık yapısı, likidite, ROA, ROE ve büyüklük değişkenleri analize dahil edilmiştir.

Türev ürün kullanan bankaların tümünün opsiyon sözleşmesini düzenli olarak kullanmamış olması bakımından opsiyon sözleşmesi kullanan bankalar ayrıca incelenmiştir. Düzenli olarak opsiyon sözleşmesine taraf olan bu 14 bankanın veri seti ile gerçekleştirilen testler her tabloda ayrı olarak sunulmuştur.

2.1. Bağımlı Değişkenler

İlgili literatür incelendiğinde Shyu ve Reishert (2002)’in future, swap, ve opsiyon sözleşmelerinin aktifte yer alan bakiyelerinin toplam aktife oranlanması sonucu elde ettikleri oranları, Charumati ve Kota (2012)’nin bilanço aktifinde yer alan türev hesap bakiyesinin toplam aktife ve net kara oranlanması sonucu elde ettikleri oranları, Akarsu ve Alacahan (2020)’in banka bilançolarındaki türev işlem hacimlerinin TL karşılıklarını ve Kouser vd. (2016)’nin ise banka bilançolarında türev ürün varlığına ve yokluğuna ilişkin dummy değişkenlerden yararlanılarak oluşturulan serileri bağımlı değişken olarak kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu çalışmada beş bağımlı değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler “*Türev Varlıklar/Toplam Aktifler (TV/TA)*”, “*Türev Borçlar/Toplam Kaynaklar (TB/TK)*”, “*Forward Sözleşmeler/Toplam Aktifler (FS/TA)*”, “*Opsiyon Sözleşmeleri/Toplam Aktifler (OS/TA)* ve “*SWAP Sözleşmeleri/Toplam Aktifler (SS/TA)* şeklindedir.

2.2. Bağımsız Değişkenler

Çalışmada 10 bağımsız değişken kullanılmıştır. Bunlar sermaye yeterlilik oranı, sermaye yapısı, risk (kur, kredi ve faiz), varlık yapısı, likidite, kârlılık (ROE ve ROA) ve büyüklüktür.

Sermaye Yeterlilik Oranı: BASEL kriterleri çerçevesinde geliştirilmiş ve bankaların maruz kaldıkları risk ve sahip oldukları sermaye arasındaki ilişkiyi gösteren bir orandır. Bankalar tüm raporlarında bu oranı BASEL kriterleri çerçevesinde hazırlayarak sunar. Sermaye yeterliliği yüksek olan bankaların daha fazla türev ürün kullandıkları gözlemlenmektedir. Bu durum Kumar (2017) ve Fettaoğlu vd. (2018) gibi araştırmacılar türev ürün kullanımının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında doğrulanmıştır.

Sermaye Yapısı: Finansal sıkıntı işletmelerin karşı karşıya kalabilecekleri önemli bir sıkıntıdır. Birçok araştırmacı kaldıraçta meydana gelebilecek bir olası artış ile finansal sıkıntı olasılığının doğru orantılı olduğunu savunmaktadır. Bankalar finansal sıkıntı içine düşmemek adına kredilerini daha seçici dağıtmak, daha fazla likitte kalmak ya da likiditesi yüksek yatırım araçlarına yönelmek gibi farklı çözümler üretebilir. Tüm bu seçeneklerle beraber finansal sıkıntıya girme olasılığı en aza indirilir (Kouser vd., 2016: 644). Bu çalışmada sermaye yapısını

temsilen “Yabancı Kaynak/Toplam Kaynak” değişkeni kullanılmıştır. Nguyen ve Faff (2002), Shyu ve Reichert (2002) ve Afza ve Alam (2011) gibi araştırmacılar türev ürün kullanımı ve sermaye yapısı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını belirtirken, Taşkın ve Sarıyer (2020)’in bulguları sermaye yapısı ve türev ürün kullanımı arasında negatif bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir.

Risk: Türev ürünler kurumların maruz kaldıkları risklerin yönetiminde kullandıkları finansal araçlardır. Özellikle 1970’li yıllar sonrası yaygınlaşmış ve günümüzde özellikle dış ticaret ve bankacılık sektörlerindeki kuruluşlar gibi kur ve faiz riskine maruz kalabilecek işletmeler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle kur ve faiz riskine maruz bankaların türev ürün kullanım refleksi bu risk ile yakın ilişkilidir. Literatür incelendiğinde bankaların maruz kalabilecekleri riskleri kur, kredi ve faiz olarak ayrıştıran ve ayrı ayrı etkisini inceleyen çalışmalara rastlanılmıştır. Shiu vd (2010) ve Şimşek (2015) gibi araştırmacıların çalışmaları kur riskinin türev ürün kullanımı arasında pozitif ilişki, Gonzales vd. (2012) ve Kumar (2017) gibi araştırmacılar kredi riski ve türev ürün kullanımı arasında negatif ilişki, Shyu ve Reichert (2002) ve Shiu vd. (2010) gibi araştırmacıların çalışmaları ise faiz riski ile türev ürün riski arasında negatif ilişkinin varlığını kabul etmektedir. Bu çalışmada risk; kredi riski, faiz riski ve kur riski olmak üzere detaylandırılarak incelenmiştir. Kur riskini temsilen “Yabancı Para Yükümlülükler/Yabancı Para Varlık”, faiz riskini temsilen “Faize Duyarlı Aktifler/Faize Duyarlı Pasifler” ve kredi riskini temsilen “Takipteki Alacaklar/Toplam Krediler” değişkenleri kullanılmıştır.

Varlık Yapısı: Varlık yapısı değişkeni bilançoda aktiflerinin kalitesinin bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Aktifleri kaliteli bankalarda kredi riski ve likidite riskinin minimum düzeyde olması beklenir. Bu bakımdan aktifleri daha kaliteli bankaların türev ürün kullanımının düşük olması beklenir. Simon (1995) ve Anbar ve Alper (2011) gibi araştırmacıların çalışmaları bu negatif ilişkinin varlığını destekler niteliktedir. Buna karşılık literatürde aktif kalitesi yüksek olan bankaların türev sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini daha kolay yerine getirebilecekleri görüşü de hakimdir. Chang vd. (2018) ve Taşkın ve Sarıyer (2020) gibi araştırmacıların sonuçları bu pozitif ilişkinin varlığını destekler niteliktedir. Bu çalışmada varlık yapısının türev finansal ürün kullanımı ile ilişkisi “Toplam Krediler /Toplam Aktif” değişkeni aracılığıyla test edilmiştir.

Likidite: Bankaların likiditeleri makul seviyelerde tutulmalıdır. Likiditenin düşük olması yükümlülüklerinin karşılanmaması ve dolayısıyla finansal sıkıntı içine düşebilme sonucunu doğururken likiditenin makul düzeyden yüksek seviyede tutulması kârlılığı azaltıcı sonuçlar doğurabilecektir. Bu bakımdan likidite yönetimi bankalar için oldukça önemlidir. İlgili literatür incelendiğinde likidite değişkeninin türev ürün kullanımının bir belirleyicisi olduğu gözlemlenmiştir. Ancak likiditenin türev ürün kullanımı üzerindeki etkisi belirgin değildir. Zira Gonzales vd. (2012) Chang vd. (2018) gibi araştırmacılar ikili arasında pozitif bir ilişkinin varlığını savunurken Nguyen ve Faff (2002) ve Kumar (2017) gibi araştırmacılar negatif ilişkinin varlığını savunmaktadır. Bu çalışmada likiditeyi temsilen “Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler” değişkeni kullanılmıştır.

Kârlılık: Bankalar türev ürün sözleşmelerini risk yönetiminden ziyade ve hatta daha çok alım satım amaçlı olarak kullanabilmektedirler. Buna rağmen finans yazınında kârlılığın türev ürün kullanımı üzerindeki riskin etkinine nazaran daha az çalışılmıştır (Taşkın ve Sarıyer, 2020: 255). Kârlılığın türev ürün kullanımı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda ortak bir fikir birliğine varılamamıştır. Shiu vd. (2010), Shaari vd. (2013) ve Chang vd. (2018) gibi araştırmacılar pozitif bir ilişkinin varlığını savunurken, Gonzales vd. (2012), Kumar (2017) ve Aksoy (2021) gibi araştırmacılar bulgularında negatif bir ilişkinin varlığını işaret etmişlerdir. Bu çalışmada aktif kârlılığın (ROA) ve öz sermaye kârlılığının (ROE) türev ürün kullanımı üzerindeki etkisi ayrı ayrı araştırılmıştır.

Büyükölük: Türev ürün kullanımının belirleyicileri arasında büyükölük genel olarak kabul görmüş ve birçok çalışmada göz önünde bulundurulanan bir değişkendir. Genel beklenti büyük bankaların türev ürün kullanmaya daha istekli olmaları yönündedir. Çünkü büyük bankaların maruz kalabilecekleri risk çeşitliliği birkaç şubeli butik bankalara nazaran daha fazladır. Bu bakımdan türev ürün kullanımları daha fazla olabilmektedir. Gonzales vd. (2012), Kumar (2017) ve Chang vd (2018) gibi araştırmacıların bulguları bu sonucu doğrular niteliktedir. Bu çalışmada büyükölük değişkenini temsilen “Ln(Toplaml Aktifler) oranı kullanılmıştır.

3. Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada bankaların türev ürün kullanımlarını belirleyen etmenler panel veri analizi yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Panel veri analizi zaman serilerinden farklı ve zaman serilerine ek olarak yatay kesitlerin eklenmesi ile oluşan bir veri setidir. Zaman serilerinden daha fazla bilgi elde edilebilecek bir veri seti kombinasyonudur. Panel veri analizi zaman serisi analizine benzer nitelikte hata terimlerinin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olmaması şeklinde ifade edilebilecek dışsallık varsayımı altında gerçekleştirilebilen bir analiz yöntemidir. Panel veri analizi yönteminin genel varsayımları çerçevesinde Türk bankacılık sektöründe türev finansal ürün kullanımlarının belirlenmesi maksadıyla aşağıda yer alan panel veri modeller kurulmuştur.

Model 1:

$$\left(\frac{TV}{TA}\right)_{i,t} = \alpha + \beta_1 SYO_{i,t} + \beta_2 SY_{i,t} + \beta_3 Kur_{R_{i,t}} + \beta_4 Kredi_{R_{i,t}} + \beta_5 Faiz_{R_{i,t}} + \beta_6 VY_{i,t} + \beta_7 L_{i,t} + \beta_8 ROA_{i,t} + \beta_9 ROE_{i,t} + \beta_{10} BO_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 2:

$$\left(\frac{TB}{TK}\right)_{i,t} = \alpha + \beta_1 SYO_{i,t} + \beta_2 SY_{i,t} + \beta_3 Kur_{R_{i,t}} + \beta_4 Kredi_{R_{i,t}} + \beta_5 Faiz_{R_{i,t}} + \beta_6 VY_{i,t} + \beta_7 L_{i,t} + \beta_8 ROA_{i,t} + \beta_9 ROE_{i,t} + \beta_{10} BO_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 3:

$$\left(\frac{FS}{TA}\right)_{i,t} = \alpha + \beta_1 SYO_{i,t} + \beta_2 SY_{i,t} + \beta_3 Kur_{R_{i,t}} + \beta_4 Kredi_{R_{i,t}} + \beta_5 Faiz_{R_{i,t}} + \beta_6 VY_{i,t} + \beta_7 L_{i,t} + \beta_8 ROA_{i,t} + \beta_9 ROE_{i,t} + \beta_{10} BO_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 4:

$$\left(\frac{SS}{TA}\right)_{i,t} = \alpha + \beta_1 SYO_{i,t} + \beta_2 SY_{i,t} + \beta_3 Kur_{R_{i,t}} + \beta_4 Kredi_{R_{i,t}} + \beta_5 Faiz_{R_{i,t}} + \beta_6 VY_{i,t} + \beta_7 L_{i,t} + \beta_8 ROA_{i,t} + \beta_9 ROE_{i,t} + \beta_{10} BO_{i,t} + u_{i,t}$$

Model 5:

$$\left(\frac{OS}{TA}\right)_{i,t} = \alpha + \beta_1 SYO_{i,t} + \beta_2 SY_{i,t} + \beta_3 Kur_{R_{i,t}} + \beta_4 Kredi_{R_{i,t}} + \beta_5 Faiz_{R_{i,t}} + \beta_6 VY_{i,t} + \beta_7 L_{i,t} + \beta_8 ROA_{i,t} + \beta_9 ROE_{i,t} + \beta_{10} BO_{i,t} + u_{i,t}$$

Oluşturulan panel veri modellerinin analiz sürecinde ilk gerçekleştirilecek test homojenlik testi ve değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı testleridir. Homojenlik testi Swamy S testi ile yatay kesit bağımlılığı testi ise CDlm testi ile sınanmıştır. Test sonuçları Tablo 1’de sıralanmıştır.

Tablo 1. Swammy s ve CDIm testleri

Değişkenler	Tüm Bankalar		Opsiyon Sözleşmesi Kullananlar	
	Swammy S	CDIm	Swammy S	CDIm
Türev Varlık	378.86*	11.84*	-	-
Türev Borçlar	499.53*	12.36*	-	-
Forward Sözleşmeleri	169.33*	12.04*	-	-
SWAP Sözleşmeleri	299.42*	11.58*	-	-
Opsiyon Sözleşmeleri	220.66*	2.64*	203.22*	4.06*
Sermaye Yeterlilik Oranı	126.01*	14.45*	101.88*	12.83*
Sermaye Yapısı	1.17	42.65*	0.75	32.96*
Kur riski	487.24*	4.61*	464.43*	4.63*
Kredi Riski	356.41*	135.94*	164.59*	17.54*
Faiz Riski	125.07*	7.20*	122.50*	8.01*
Varlık Yapısı	212.11*	7.87*	257.57*	6.35*
Likidite	147.73*	12.34*	138.81*	9.93*
ROA	576.59*	14.78*	92.72*	12.10*
ROE	845.51*	10.39*	46.12*	8.36*
Büyüklik	35.66*	9.64*	26.91**	9.82*

Not: %1: *, %5: ** ve %10: *** olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1’deki homojenlik testi sonuçlarına bakıldığında “sermaye yapısı” değişkeninin dışındaki tüm değişkenlerin homojen olduğu gözlemlenmektedir. Yine aynı tabloda yer alan CDIm testi sonuçlarına göre ise tüm değişkenlerin yatay kesit bağımlı olduğu gözlemlenmektedir.

Homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testlerinin ardından değişkenlerin birim kök testleri yapılmalıdır. Tablo 1’deki sonuçlara göre uygulanacak birim kök testinin 2. kuşak birim kök testleri arasından tercih edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Harris Travazalis (2. Kuşak) birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 2’de birim kök testi sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 2. Birim kök test sonuçları

Değişkenler	Harris ve Tvazalis	
	Tüm Bankalar	Opsiyon Sözleşmesi Kullananlar
Türev Varlık	0.5299*	-
Türev Borçlar	0.4855*	-
Forward Sözleşmeleri	0.0794*	-
SWAP Sözleşmeleri	0.5330*	-
Opsiyon Sözleşmeleri	0.6069*	0.6448**
Sermaye Yeterlilik Oranı	0.4627*	0.6701***
Sermaye Yapısı	0.4643*	0.3316*
Kur riski	0.6946**	0.6506**
Kredi Riski	0.7943**	0.7613**
Faiz Riski	0.2876*	0.3152*
Varlık Yapısı	0.6700**	0.4493*
Likidite	0.3434*	0.4493*
ROA	0.6285*	0.6604**
ROE	0.4710*	0.4728*
Büyüklik	0.0006*	0.0146*

Not: %1: *, %5: ** ve %10: *** olarak ifade edilmiştir.

Tablo 2’deki sonuçlara göre analizde kullanılan tüm değişkenler düzeyde durağan olarak tespit edilmiştir.

Birim kök testlerinin uygulanmasından sonra yapılması gereken testler F, LM ve Hausman testleridir. Bu testler ile kurulan ekonometrik modellerin sabit etkiler modeli ile mi yoksa rassal etkiler modeli ile mi çözüleceğine karar verilecektir. Tablo 3’te F, LM ve Hausman test sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3. Uygun tahmincinin belirlenmesine ilişkin testler

Oluşturulan Modeller	F testi	LM Testi	Hausman
Model 1	10.07*	71.29*	52.53*
Model 2	14.26*	119.11*	47.11*
Model 3	6.37*	3.15*	77.63*
Model 4	8.53*	72.40*	42.72*
Model 5	6.80*	34.14*	21.56*

Not: %1: *, %5: ** ve %10: *** olarak ifade edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan F, LM ve Hausman test sonuçlarına göre tüm modellerin çözümünde sabit etkiler tahmincinin uygun olduğu gözlemlenmektedir.

Uygun tahmincinin seçilmesinin akabinde modellerde yatay kesit bağımlılığı², değişen varyans ve otokorelasyonun varlığı sınanmalıdır. Modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı Frees testi ile değişen varyansın varlığı Wald testi ile otokorelasyonun varlığı ise Baltagi Wu Li ve Durbin Watson testleri ile sınanmaktadır. Tüm test sonuçları tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı

Oluşturulan Modeller	Değişen Varyans	Otokorelasyon		Yatay Kesit Bağımlılığı
	Wald	Durbin Watson	Baltagi Wu Li	Frees
Model 1	17069.11*	1.0555	1.2149	1.182*
Model 2	1686.40*	1.2487	1.4921	0.721*
Model 3	5586.02*	2.1151	2.1809	1.528*
Model 4	9368.98*	0.9421	1.1151	1.432*
Model 5	3776.67*	1.3698	1.6434	0.513*

Not: %1: *, %5: ** ve %10: *** olarak ifade edilmiştir.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre modellerin hepsinde değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca model 1, model 2, model 4 ve model 5'te Otokorelasyon varlığı bulunmakta buna karşılık model 3'te istatistik değerinin 2'den büyük olması sebebiyle otokorelasyonun varlığı anlamlı bulunmamıştır.

Regresyon analizinin yapılmasından önceki aşamada modellerde yer alan otokorelasyon, yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyansın arındırılması veya bu etkilerin varlığına göre tahmin gerçekleştiren dirençli tahmincilerin kullanılması gerekmektedir. Buna göre model 1, model 2, model 4 ve model 5 'te yatay kesit bağımlılığı, değişen varyans ve otokorelasyonun varlığının bulunması sebebiyle bu üçünün de etkisini göz önüne alan Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılmalıdır. Model 3'te ise yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyansın bulunması sebebiyle bu iki etkinin varlığını göz önüne alan Parks Kmenta tahmincisi kullanılmalıdır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te sıralanmıştır.

² Tablo 1'de değişkenlere yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Bu aşamada ise modele yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmaktadır. Bu bakımdan bu testin mükerrer yapıldığı düşüncesi okuyucuyu yanıltmamalıdır. Tablo 1'de yapılan ve değişkenlere uygulanan testin amacı uygun birim kök testinin seçilmesi amacını taşırken bu aşamada modele uygulanan test uygun dirençli tahmincinin seçilmesi amacını taşımaktadır.

Tablo 5. Panel regresyon sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler				
	Model 1: TV/TA	Model 2: TB/TK	Model 3: FS/TV	Model 4: SS/TV	Model 5: OS/TV
Sermaye Yeterlilik Oranı	.0036*	.0014*	.0087	.0027	.0020***
Sermaye Yapısı	.0088*	.00345	.0045	.0284	.0301
Kur riski	.0010*	.0027	.0035*	.0021	.0055*
Kredi Riski	-.0013	-.0022	.0010	.0094	-.0019*
Faiz Riski	.0064*	-.0012	.00001*	.00008**	.0020**
Varlık Yapısı	.0072	-.0097	.0091	.0019	.0040***
Likidite	-.0085***	-.0012*	-.0011*	-.0005	-.0048***
ROA	.0032*	.0028**	.0024	.0040*	.0016**
ROE	.06071*	.03635	.0390	.04577*	.2164**
Büyüklik	.06661*	.0454***	.0021	.0431*	.0245**
F İstatistiği	66.31*	1493.71*	85.38*	752.73*	78.15*
R ²	.1732	.2547	.2325	.1514	.2234

Not: %1: *, %5: ** ve %10: *** olarak ifade edilmiştir.

Tüm modellerde sermaye yeterlilik oranı, sermaye yapısı, kur riski, kredi riski, faiz riski, varlık yapısı, likidite, ROA, ROE ve büyüklük değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Kurulan modele göre de bağımlı değişken değişmiştir.

Oluşturulan tüm modellerde modelin topluca anlamlılığının test edildiği F istatistik değerleri %1 önem seviyesinde anlamlıdır.

Model 1’de Türev Varlık/Toplam Aktif değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınarak bankaların taraf oldukları türev sözleşmelerin belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu modelde sermaye yeterlilik oranı, sermaye yapısı, kur riski, faiz riski, öz sermaye kârlılığı, aktif kârlılık ve büyüklük %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve bilanço aktifinde yer alan türev finansal varlıklar ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Likidite %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve bilanço aktifinde yer alan türev finansal varlıklar ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

Model 2’de Türev Borçlar/Toplam Kaynak değişkeni modele bağımlı değişken olarak ele alınarak bankaların borçlu sıfatıyla taraf oldukları türev sözleşmelerin belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Buna göre sermaye yeterlilik oranı %1, aktif kârlılık %5 ve büyüklük %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve bilanço pasifinde yer alan türev finansal borçlar ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Likidite %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve türev finansal borçlar ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

Model 3’te Forward Sözleşmeler/Toplam Varlık değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınarak bankaların taraf oldukları forward sözleşmelerin belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen analiz sonucunda kur riski ve faiz riski %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve forward sözleşme kullanımı ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Likidite değişkeni ise %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve forward sözleşme kullanımı ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

Model 4’te Swap Sözleşmeleri/Toplam Varlık değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınarak bankaların taraf oldukları swap sözleşmelerin belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Analiz sonucunda öz sermaye kârlılığı, aktif kârlılık ve büyüklük değişkenleri %1, faiz riski değişkeni %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve swap sözleşme kullanımı ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur.

Model 5’te Opsiyon Sözleşmeleri/Toplam Varlık değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınarak bankaların taraf oldukları opsiyon sözleşmelerin belirleyicilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Analiz sonucunda kur riski %1, faiz riski, öz sermaye kârlılığı, aktif kârlılık ve büyüklük değişkenleri %5, sermaye yeterlilik oranı ve varlık yapısı değişkenleri %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve opsiyon sözleşmesi kullanımı ile pozitif ilişkili olarak

bulunmuştur. Kredi riski %1 ve likidite değişkeni %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve opsiyon sözleşmesi kullanımı ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Türev ürünler özellikle risk yönetimi konusunda bankalara önemli fırsatlar sunan ve son 20 yılda dünya genelinde işlem hacmi oldukça artan finansal araçlardır. Gerek bankalar ve finans kuruluşları tarafından gerekse kur ve faiz riskine maruz diğer tüm kuruluşlar tarafından artan oranda kullanım hacmine sahip olması türev ürünleri akademik çevrede de popüler kılmıştır. Bu sayede türev ürünler özellikle uluslararası finans yazınında sıklıkla çalışılan başlıca konular arasında yerini almıştır. Bu çalışma ile de Türkiye’de bankacılık sektöründe türev finansal ürün kullanımının belirleyicilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan farklı olarak forward, swap ve opsiyon sözleşmeleri özelinde türev ürün kullanımının belirleyicileri detaylı olarak araştırılmıştır.

Sermaye yeterlilik oranı (SYO) bankaların maruz kaldıkları risk ve sahip oldukları sermaye arasındaki ilişkiyi gösteren bir orandır. Analiz sonuçları SYO’nun hem aktifteki hem de pasifteki türev ürün kullanımı ile aralarında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu işaret etmektedir. Benzer şekilde SYO’nun opsiyon sözleşmesi kullanımı ile de pozitif ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna göre Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımı sermaye gücü yüksek olan bankalar arasında daha yaygındır.

Sermaye yapısı yani bankaların yabancı kaynak/toplam kaynak değişkeninin türev ürün kullanımı üzerindeki etkisi aktifte yer alan türev kullanımı ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Bu durum genel olarak bankaların yabancı kaynak oranı arttıkça aktiflerinde daha çok türev sözleşme buldukları şeklinde yorumlanabilir.

Kur ve faiz riski tüm modellerde pozitif ilişkili, kredi riski ise negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Türkiye’deki bankaların kur ve faiz riskine maruz kaldıkları dönemlerde türev sözleşmelere olan ilgisinin arttığını göstermektedir. Bu durum bankaların kur ve faiz riskinin yönetiminde türev ürünlerden yararlandıkları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşılık kredi riski artan bankalarda türev ürün kullanımının azaldığı sonucu elde edilmiştir. Kredi riski likidite riski ile yakından ilişkilidir. Likiditenin türev ürün kullanımı üzerindeki etkisi ile ilgili elde edilen bulgular kredi riski ile benzer sonuçları içermektedir. Kredi riskinin yönetiminde bankalar, türev ürün kullanımından ziyade tahsilat politikasında etkinliğin artırılması, daha çok teminat karşılığı kredi verilmesi ya da kredi satışlarında skor puanı bakımından daha seçici davranılması gibi birtakım politikaları tercih ediyor olabilirler. Faiz riskinin türev ürün kullanımı ile pozitif ilişkili olması literatürde yer alan diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Varlık yapısının türev sözleşme kullanımı üzerindeki etkisi sadece opsiyon sözleşmelerin kullanımının incelendiği modelde anlamlı ve pozitif ilişkili çıkmış olup diğer modellerde elde edilen bulgular anlamsızdır. Buna göre aktif kalitesi daha yüksek ve varlık yapısı daha güçlü bankaların daha çok opsiyon sözleşmeye taraf oldukları yorumu yapılabilir. Türev sözleşmeler gibi yükümlülük içeren bir sözleşmeyi aktif kalitesi daha yüksek ve varlık yapısı daha güçlü olan bankaların diğer bankalara göre daha çok kullanıyor olması sahip olduğu gücün bir göstergesidir ve beklendiği bir sonuçtur.

ROA ve ROE türev finansal ürün kullanımı ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Genel olarak Türk bankacılığının karlılığının yüksek olması türev sözleşme kullanımını olumlu etkilediği söylenebilir. Karlılığın yüksek olması sözleşmeden doğan yükümlülüklerin istikrarlı bir şekilde yerine getirilebileceğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde elde edilen bu sonuç literatür ile benzerlik taşımaktadır.

Büyüklik değişkeninin türev ürün kullanımı üzerindeki etkisi incelendiğinde büyüklük değişkeninin forward sözleşme kullanımı hariç diğer tüm modellerde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Banka büyüklüğü ile ilgili literatürde büyük bankaların

türev ürün kullanımını noktasında daha istekli oldukları şeklinde genel kabul görmüş bir sonuç bulunmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarında literatürle bağdaşır nitelikte olduğu bulunmuştur.

Türev ürün kullanımının 1990’lı yıllarda 2,5 trilyon dolar seviyelerinden 2020’li yıllarda 600 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Özellikle türev ürün kullanımının son yıllardaki artan işlem hacmi makalenin araştırma konusunun gelecek dönemlerde de özgünlüğünü koruyabileceğine dair bir işaret olarak algılanmalıdır. Bu bakımdan çalışmanın gelecek dönemlerdeki muhtemel araştırmacılara referans olabileceği düşünülmektedir. Konu ile ilgilenebilecek araştırmacılara benzer uygulamaları sigorta şirketlerine, factoring ve finansal kiralama şirketlerine de uygulamaları önerilmektedir. Bu sayede genel manada finansal sektörün türev ürün kullanımına ilişkin genel bir yorum yapılabilir. Veri seti 2009 ve 2020 yılları arası alınarak veri setinin 2008 global krizinin ve pandeminin etkilerinden arındırılması amaçlanmıştır. Konu ile ilgilenebilecek muhtemel araştırmacılara sunulabilecek bir diğer öneri, analiz yapılmasına uygun yeterli miktarda verinin oluşması varsayımı altında özellikle pandemi ve Rusya Ukrayna savaşı gibi gelişmelere bağlı olarak piyasalarda artan riskin türev ürün kullanımı ile ilgili ne gibi etkiler doğurduğunun araştırılmasıdır. Konu ile ilgili gerçekleştirilebilecek olası tüm çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Afza, T., ve Alam, A. (2013). Determinants of extent of financial derivative usage. *African Journal of Business Management*, 5(20), 8331-8336.
- Akarsu, Y., ve Alacahan, N. D. (2020). Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanımını etkileyen faktörler: doğrusal model uygulaması. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 246-258.
- Aksoy, E. E. A. (2021). Türev araç kullanımını etkileyen finansal faktörlerin tespiti: Borsa İstanbul uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1-14.
- Anbar, A., ve Alper, D. (2011). Bankaların türev ürün kullanım yoğunluğunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 77-94.
- Bayrakdaroğlu, A., Sarı, B., ve Heybeli, B. (2013). İşletmelerinin finansal risk yönetiminde türev ürün kullanımına ilişkin bir saha araştırması: Denizli ili örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 57(1), 57-72.
- Bazih, J. H., ve Vanwalleghem, D. (2021). Deriving value or risk? determinants and the impact of emerging market banks’ derivative usage. *Research in International Business and Finance*, 56, 101379.
- Chang, C. C., Ho, K. Y., ve Hsiao, Y. J. (2018). Derivatives usage for banking industry: evidence from the European markets. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 51(4), 921-941.
- Charumathi, B., ve Kota, H. B. (2012). On the determinants of derivative usage by large Indian non-financial firms. *Global Business Review*, 13(2), 251-267.
- Fettahoğlu, S., İnal, M. ve Yaşar, H. (2018). Türev ürün kullanımının banka etkinliği ile ilişkisinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Verimlilik Dergisi*, (2), 99-113.
- Gonzalez, O.L., Rodriguez Gil, L. I., Fernandez Lopez, S., ve Vivel Búa, M. (2012). Determinants of credit risk derivatives use by the European banking industry. *Journal of Money, Investment and Banking*, (25).
- Hardwick, P., ve Adams, M. (1999). The determinants of financial derivatives use in the united kingdom life insurance industry. *Abacus*, 35(2), 163-184.

- Hundman, K. (1999). An analysis of the determinants of financial derivative use by commercial banks. *The Part Place Economists*, 7, 83-92.
- Khasawneh, A. Y., ve Hassan, M. K. (2009). The determinants of derivatives activities in us commercial banks. *Networks Financial Institute Working Paper*.
- Kouser, R., Mahmood, Z., Bano, T., ve Aamir, M. (2016). Determinants of financial derivatives usage: a case of financial sector of pakistan. *Pakistan Journal of Social Sciences (Pjss)*, 36(2).
- Kumar, D. (2017). Factors impacting the interest rate derivatives usage in indian commercial banks. *Theoretical Economics Letters*, 7(03), 596.
- Kuzu, S., ve Çelik, İ. E. (2019). Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımda etkili olan faktörlerin analizi. *Social Sciences*, 14(5), 2303-2323.
- Nguyen, H., ve Faff, R. (2002). On the determinants of derivative usage by Australian companies. *Australian Journal of Management*, 27(1), 1-24.
- Shaari, N. A., Hasan, N. A., Palanimally, Y. R., ve Mohamed, R. K. M. H. (2013). The determinants of derivative usage: a study on Mfirms. *Journal Of Contemporary Research İn Business*, 5(2), 300-316.
- Shiu, Y. M., Moles, P. ve Shin Y.C. (2010). What motivates banks to use derivatives: evidence from Taiwan. *The Journal of Derivatives*, 17(4), 67-78.
- Shyu, Y. W., ve Reichert, A. K. (2002). The determinants of derivative use by US and foreign banks. In *Research in Finance*. Emerald Group Publishing Limited.
- Simons, K. (1995). Interest rate derivatives and asset-liability management by commercial banks. *New England Economic Review*, 17-29.
- Şimşek, K. Ç. (2015). Türk bankacılık sektörü kur riski yönetiminde türev ürünler: döviz swap işlemleri ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişki. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(2), 72-101.
- Taşkın, D., ve Sarıyer, G. (2020). Use of derivatives, financial stability and performance in turkish banking sector. *Quantitative Finance and Economics*, 4(2), 252-273.
- www.stats.Bbs.org (Erişim Tarihi: 15.01.2022)
- www.tbb.org.tr (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Yönetici Değişikliğinin Firma Finansal Performansına Etkisi: BİST Firmaları Üzerine Bir İnceleme*

The Effect of Manager Change on the Company's Financial Performance: A Research on BIST Firms

Ali AÇIKTEPE¹, Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA²

Öz

Firmaların finansal performansı üzerinde, CEO ve CFO'ların uyguladıkları politikalar ve aldıkları kararlar kadar bu pozisyondaki yönetici değişiklikleri de önemli etkiye sahiptir. Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da 2000-2017 yılları arasında işlem görmüş 73 firmanın CEO veya CFO değişiminden sonra gelen yeni üst düzey yöneticinin firmanın finansal performansını üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu değişikliklerden önceki ve sonraki üç dönem arasında firmanın finansal performansında anlamlı farklılık olup olmadığı eşleştirilmiş t testi ile analiz edilmiştir. Finansal performansın ölçümünde aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, faaliyet kâr marjı, net kâr marjı, satışlarda büyüme, alacak tahsil süresi ve hisse başına kâr finansal göstergelerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda yapılan analiz sonucunda CEO değişikliğinin satışlardaki büyümeye, özsermaye kârlılığına ve hisse başına kâra olumlu bir etkisi olduğu; CFO değişikliğinin ise firmanın faaliyet kâr marjı üzerine olumlu bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal performans, yönetici değişikliği, Borsa İstanbul, CEO, CFO

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In addition to the policies implemented and decisions taken by the CEOs and CFOs, the managerial changes in this position also have a significant impact on the financial performance of companies. In this research, the effect of the new senior manager, who came after the CEO or CFO change of 73 companies traded in BIST between 2000 and 2017, on the financial performance of the company was examined. Paired t test is used to analyze whether there is a significant difference in firm financial performance between the three periods before the CEO or CFO change and the three periods after the change. In the measurement of financial performance, ROA, ROE, operating margin, net profit margin, growth in sales, receivables collection period and earnings per share financial indicators were used. In this context, as a result of the analysis made on the CEO, it was determined that the CEO who came after the change had a positive effect on the growth in sales, return on equity and earnings per share compared to the previous CEO. In the analysis made on the CFO, it was observed that the new CFO, who came after the change, had a positive effect on the company's operating profit margin.

Keywords: Financial performance, manager change, Borsa Istanbul, CEO, CFO

Paper Type: Research

Giriş

Yönetici, bir firmanın belirli bir kısmından veya tamamından sorumlu olan kişidir. Firmalar genelde alt düzey, orta düzey ve üst düzey yönetim kademeleri şeklinde bir hiyerarşiye sahiptir. Yönetim kademesinde firma için önemli ve kritik kararları üst düzey yöneticiler

*Bu makale, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmış olan "Yönetici Değişikliğinin Firma Finansal Performansına Etkisi: BİST Firmaları Üzerinde Bir Çalışma" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ali_aciktepe22@erdogan.edu.tr

² Yükseköğretim Kurulu Denetleme Kurulu Başkanlığı, osman.karamustafa@yok.gov.tr

Atf için (to cite): Açıktepe, A. ve Karamustafa, O. (2023). Yönetici değişikliğinin firma finansal performansına etkisi: BİST firmaları üzerine bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 958-971.

almaktadır. Alacakları kararlar ile firmaların finansal performansına etkisinin önemli olduğu düşünülen üst düzey yöneticilerden olan *Chief Executive Officer* (CEO) ve *Chief Financial Officer* (CFO) araştırma kapsamında ele alınmıştır.

CEO, firmanın en tepe noktasında aktif olarak bulunan yöneticidir. CEO kelimesi kurumsal firmaların artmasıyla birlikte önem kazanan bir unvandır. CEO firmaların tüm paydaşlarla ilişkilerini yürüten, tüm sorumlulukları üstlenen, yönetim kurulu nezdinde seçilen en yetkili yönetici konumunda bulunan kişiyi ifade eder. Aynı zamanda belirlenen vizyon ve misyon çerçevesinde firmanın stratejisini oluşturan, firmanın yapısını şekillendiren, birleşme veya tasfiye sürecine karar veren ve bütün bunları yaparken firma yönetim kuruluna karşı sorumlu olan yöneticidir (Koçel, 2014: 228). CEO firmanın yönetsel sorumluluklarını üstlenirken CFO ise firmanın finansal olarak stratejik kararlarını vermektedir.

CFO, bir firmanın finansal işlerini yürütmekte sorumlu olan üst düzey yöneticidir. Firmanın sermaye bütçelemesini, nakit akışını ve finansal planlamayı takip etmek ve aynı zamanda finansal olarak güçlü ve zayıf yönlerini belirleyip gerekli planlamaları oluşturan kişidir. Muhasebe kayıtlarını ve mali tabloları denetleme sorumluluğu da bulunan CFO'lar yatırımcılar açısından önemli pozisyonadılar. 25 Temmuz 2002 tarihinde Sox Yasası'nın³ uygulanmasıyla birlikte, CFO'ların önemi daha da artmıştır. Bu yasayla, CFO'ların firmaların mali tablolarının doğru bilgi içerdiğini kontrol ederek onay vermesi gerekmekte, aynı zamanda firmanın finansal tablolarından da sorumlu olmaktadır. CFO'ların son zamanlarda en büyük zorlukları teknoloji ve süreçleri iyileştirerek daha verimli hale getirmek, küresel çapta faaliyetleri yönetmek, güncelliği korumak ve finansal konsolidasyonu daha etkili bir şekilde idare etmektir (Arnautovic, 2014: 9). CFO'lar finansal analizlerin hayata geçmesinin yanında firmaların kurumsal stratejik planlamalarında, stratejik hedefleri firmanın paydaşlarına iletmede, stratejik planları firma bütçelerine dahil etmede ve stratejik performans yönetiminde önemli oyuncular (Han vd., 2015).

Firmanın performansı, firma değerinin belirlenmesi üzerinde etkili olan bir konudur. Bu yüzden, firma performansı üst düzey yöneticilerin üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Firma performansının kötüye gitmesi yöneticinin değişimine etki eder. Nitekim, Denis ve Denis (1995) tarafından yapılan bir çalışmada yönetici değişiminin temel nedeninin önemli ölçüde düşük performans sonucu gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Firma yönetimindeki değişimler birçok nedene bağlı olarak gerçekleşmektedir. CFO ve CEO değişimi ölüm, sağlık sorunları, emekliliğin gelmesi, istifa edilmesi veya kötü performans sonucu iş akdinin sona erdirilmesi gibi nedenler ile ortaya çıkmaktadır.

Genellikle firmalardaki üst düzey yöneticilerin kötü performans göstermesi sonrası yönetici değişimine gidildiği söylenebilir. Kötü performans sergileyen yönetici firmada tutulmak istenmez. Bu tür bir yönetici değişimi istemsiz değişim olarak ifade edilir (Mian, 2001).

Yönetici değişikliğinin yanında firmaların finansal performansına etki eden başka faktörler de vardır. Literatür incelendiğinde ürün yeniliği, müşteri performansı, şirket birleşmeleri ve satın almaları, makroekonomik faktörler, sermaye yapısı kararları ve insan kaynakları yönetimi gibi faktörlerin firmaların finansal performansları üzerinde etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, firmaların üst düzey yönetici değişiminin finansal performansı ne yönde etkilediği üzerine odaklanılmıştır. Bu amaçla, finansal performans göstergesi olarak aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, net kâr marjı, faaliyet kâr marjı, satışlardaki büyüme, alacak tahsil süresi ve hisse başına kâr gibi finansal göstergeler kullanılmıştır.

³ Sarbanes-Oxley Yasası: Halka açık firmaların hileli faaliyetlerinden paydaşları korumayı amaçlayan, finansal raporlamaları şeffaf ve doğru bir şekilde yapılmasını zorunlu kılan, ABD senatosu tarafından çıkarılan yasadır. (SPK, 2003)

Çalışmada, literatürde CEO değişimi üzerine yapılan çalışmalara göre daha az ele alınan CFO değişikliğinin firmanın finansal performansı üzerine etkisini de ele alarak, CEO ve CFO değişikliklerinin firma finansal performansını ne yönde etkilediği araştırılmıştır. Borsa İstanbul'da işlem gören ve CEO ve CFO değişikliğine giden bazı firmaların CEO ve CFO değişiminden önceki üç yıl ile sonraki üç yıl, eşleştirilmiş t testi ile analiz edilerek, aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konu ile ilgili literatüre yer verilmiş, İkinci bölümde, çalışmanın amacı ve önemi aktarılmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın metodolojisi açıklanmış, dördüncü bölümde elde edilen bulgular analiz edilerek, son bölümde sonuç kısmına yer verilmiştir.

1. Literatür

Günümüzde halka arz edilmiş firmaların yönetimi genellikle profesyonel kişiler tarafından yürütülmektedir. Profesyonel yöneticiler, firmaların yönetim kurulu tarafından atanmakta ve değiştirilmektedir. Yönetici değişiklikleri, birçok sebebe bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu değişimler, mevcut ve potansiyel yatırımcılar ve firmanın geleceği için de önem arz etmektedir. Bundan dolayı firmada en yetkili yönetici olan CEO değişimlerinin firma performansına etkisi üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Fakat CFO değişikliğinin firma performansı üzerindeki etkisi daha az araştırılan bir konudur. Ancak son zamanlarda CFO'lar yalnızca finansal konuları denetlemek yerine, artık firmalar için genel stratejiyi geliştirme ve oluşturmada aktif olarak yer almaya başlamıştır (Girigori, 2013). Frank ve Goyal (2007) çalışmasında, CFO'nun kurumsal performansı belirleme konusunda CEO'dan daha önemli olduğunu belirlemiştir. Literatürdeki bu tür gelişmeler CFO'nun da firmalar için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Weisbach (1988), 1974-1983 yılları arasında Amerika'da işlem gören 369 firma üzerine yapmış olduğu çalışmada, firma performansı ile CEO değişim olasılığı arasında ters ilişki olduğunu bulmuştur. Yani firma performansı azaldıkça CEO değişim ihtimali artmakta olduğu gözlemlenmiştir. Huson vd. (2002), 1971-1994 yılları arasındaki uluslararası şirketlerden 1344 CEO değişikliğini incelemiş, bu çalışmaya benzer sonuçlar elde etmiştir. Çalışmaya göre, firmaların finansal performanslarının bozulmasıyla üst yönetim değişikliği gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Denis ve Denis (1995), zorunlu üst yönetim değişikliğine giden 63 firmanın Compustat veri tabanındaki kayıtlarını incelemiştir. Değişiklik öncesinde firma performansında düşüş gözlemlenirken, değişiklik gerçekleşikten sonra firma performansında önemli iyileşmeler olduğu gözlemlenmiştir. Yeni gelen yöneticiler firmadaki çalışan sayısını, toplam varlıkları ve sermaye harcamalarını azaltarak firmada küçülme stratejisi uygulamışlardır. Bu uygulamanın firmanın verimliliğini ve performansını arttırmada etkili olduğunu gözlemlenmiştir.

Leker ve Salamo (2000), 1987-1993 yılları arasında Almanya Frankfurt Borsası'nda işlem gören 120 firmanın verilerini incelemiş, CEO değişikliğini takip eden yılda, firma performansında iyileşme olduğunu gözlemlenmiştir. Bu çalışma, firma performansı, aktif karlılığı ve olağan faaliyet getirileri ile ölçülmüştür.

Lausten (2002), 1992-1995 yılları arasında Danimarka'daki 234 firmanın 77 CEO değişimi incelemiş, çalışma sonucunda firma performansı ile CEO devir hızı arasında negatif ilişki bulmuştur. Çalışmaya göre, firma performansı azaldıkça, CEO değişim ihtimali artmaktadır.

Garcia vd. (2006), Caracas Borsası'nda işlem gören 51 firmayı ele alarak, CEO değiştikten sonra firmaların finansal performansının düştüğü sonucuna varılmıştır. Panel veri regresyonuyla elde edilen katsayılar göre, CEO firmadan ayrıldıktan sonra, firma performansı ortalama %1,4 oranında azaldığı gözlemlenmiştir.

Kato ve Long (2006), 1998-2002 yılları arasında Çin'de işlem görmekte olan firmaların finansal piyasa verileri ve muhasebe verilerini kullanarak firma performansı ile CEO değişikliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çin firmalarında gerçekleşen CEO değişiminin firma performansını olumlu etkilediğini ve yeni CEO'nun firma performansını arttırabileceğini iddia etmiştir. Garcia vd. (2006), CEO değişiminin performansı düşürdüğünü gözlemlerken, Kato ve Long (2006), CEO değişiminin finansal performansı arttırdığını gözlemlemiştir.

Firmaların faaliyetlerini en iyi şekilde gerçekleştirebilmesi için alınan önemli kararları genellikle üst yönetim vermektedir. Messersmith vd. (2006), 1993-2004 yılları arasında Compustat ve ExecuComp veri tabanından elde ettikleri 367 firmanın verileriyle yaptıkları çalışmada, üst yönetimde gerçekleşen değişimlerin firma performansını olumsuz etkilediğini hiyerarşik lineer modelleme (HLM) kullanarak gözlemlemiştir. Üst yönetimdeki yöneticilerin değişmesi insan ve sosyal sermaye gibi iki değerli kurumsal kaynağın azalmasına etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla, istikrarlı bir yönetici gurubuna sahip olmanın firmalar için önemli olduğu görülmüştür.

Mackey (2008), CEO'ların firma performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Firma performansı ile CEO arasında güçlü bir ilişkinin ve aynı zamanda, bu ilişkinin CEO değişimi üzerine etkili olduğunu ifade etmiştir.

Hartono ve Lindrianasari (2011), Endonezya'da CEO değişikliğinden önce ve sonra toplam aktifler, toplam satış, ROA, ROE arasında bir fark olmadığını bulmuştur. Rutin veya rutin olmayan değişimlerin firma performansı üzerinde anlamlı bir ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir. Setiawan vd., (2017), 91 CEO değişimini inceleyerek CEO pozisyonundaki değişimin yapıldığı yıldan sonraki yıllarda, firmanın finansal performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmaya göre, değişim yılı boyunca firmanın performansının düştüğü görülmekte ve yeni CEO'nun sonraki yıllarda firma performansını arttırmadığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar çerçevesinde, Endonezya'daki CEO değişimlerinin, firma performansı üzerine olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zhang vd. (2016), 1990-2013 yılları arasında, ABD firmalarının verilerini inceleyerek, CEO değişimlerinin firma performansı üzerindeki etkisini ampirik olarak araştırmıştır. CEO değişimi ile firma performansı arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir, yani CEO değişimi arttıkça firma performansı azalmaktadır. Bu çalışma Lausten (2002) tarafından yapılan çalışma ile benzer sonuçlar elde etmiştir.

Ülkemizde Bilaloğlu (2008), CEO değişikliğinin firmanın finansal performansına olan etkisini incelemek için, İMKB'de 1997-2007 yılları arasındaki 36 firmanın verilerini ele alarak bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, İMKB'de işlem gören firmaların bilanço ve gelir tabloları kullanılarak elde edilen finansal rasyolar, eşleştirilmiş t testi ile yıllar itibariyle analiz edilmiştir. CEO değişim yılından önceki yıllarda karlılığın düşmesi, CEO'nun değişmesine etki etmiştir. CEO değişikliğinden önceki yıllarda karlılık oranları ve firmaların varlık durumlarını gösteren maddi duran varlık, toplam varlık ve stoklarında düşüş gözlemlenmiştir. Yeni CEO'nun göreve gelmesiyle faaliyet karı, net kar ve vergi öncesi kar oranlarındaki düşüşler, CEO değişim yılında devam etmiştir. Fakat CEO değişikliğinden sonra, ikinci yılda tüm karlılık oranlarında artış gözlemlenmiş ve CEO değişikliğinin firmanın finansal performansı üzerinde olumlu etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gökmen (2010), yönetici değişikliğinin firma performansına etkisini incelemiştir. Araştırmasında, kaynakları ile varlıkları sabitken, bir süt fabrikasının 2008 yılında yaptığı yönetici değişikliği sonrasında işletmenin üretim hacminin, satış hacminin ve yıllık kârının arttığı sonucuna varmıştır.

Doğan vd. (2016), Borsa İstanbul İmalat Sanayi Endeksi'nde 2004-2012 yılları arasında işleme açık 136 işletmenin verilerini kullanmıştır. CEO değişimine sebep olan faktörleri bulmak amacıyla yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, işletmelerin piyasa performansları,

borçluluğun artması, satışların azalması ve varlıkların erimesi CEO değişimine neden olduğunu gözlemlenmiştir. CEO değişiminin işletmenin finansal performansına etkisini ölçmek için aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı ve Tobin's q oranını ele alarak yapılan analizde, eşleştirilmiş t-testi kullanılmış ve sonucunda CEO değişiminin işletmelerin karlılıklarını azalttığı tespit edilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, firmalarda gerçekleşen yönetici değişikliğinin firmaların finansal performansına etkisini incelemektir. Firmaların yönetim kademesinin en tepesinde üst düzey yöneticiler bulunmaktadır. Bu yöneticilerin kararları ve oluşturmuş oldukları planlar, firmanın finansal performansı için önemlidir. Firmalar bazı nedenlerden dolayı yönetici değişikliğine gidebilirler. Üst düzey yönetici kadrosu ölümünden, sağlık sorunlarından, emeklilikten veya kötü performans sonucu iş akdinin sona ermesiyle firmalar tarafından değişikliğe uğrayabilirler. Bundan dolayı, yönetici değişiminden sonra firmanın finansal performansının nasıl etkilendiği, bu araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Araştırmanın önemi ise yapılan bu araştırma sonucuna göre yönetici değişikliğinin, firmanın finansal performansına nasıl bir etki yaptığını ortaya koyarak, firmaların yönetici değişikliğine gidip gitmemesi konusunda değerlendirme yapmasına yardımcı olmaktır. Aynı zamanda önceki çalışmalarda yönetici değişikliği olarak sadece CEO ele alınmıştır. Bu çalışmada ise firmanın finansal kararlarını almada önemli role sahip olan CFO değişikliği de ele alınmıştır. Bu da çalışma kapsamında CEO ve CFO değişikliklerinin finansal performansa etkisini karşılaştırmayı mümkün kılmıştır.

3. Yöntem

Çalışmada, 2000-2017 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören ve araştırmaya uygunluk gösteren 73 firmanın 82 yönetici değişikliği ele alınmıştır. Yönetici değişikliği kapsamında, sadece CEO ve CFO değişiklikleri incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde ele alınan toplam 82 yönetici değişikliğinin 45 tanesi CEO değişikliğini içerirken, 37 tanesi CFO değişikliğini içermektedir.

Araştırmada, CEO değişiminin finansal performansa etkisi ile CFO değişiminin finansal performansa etkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Firmaların hangi yıllarda değişiklik yaptıklarını incelemek için KAP web sayfası ve Borsa İstanbul verilerinden yararlanılmıştır. Ele alınan firmaların finansal verileri, Finnet uygulaması üzerinden elde edilmiştir. Bankalar farklı mevzuata tabi oldukları ve verileri işleyiş bakımından farklı olduğundan, bankalarda gerçekleşen yönetici değişiklikleri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma kapsamında, Borsa İstanbul'da yönetici değişikliği yapmış 73 firmanın finansal performansını ölçmek için, her firmanın en fazla 7 yıllık verileri kullanılmıştır. Yani yönetici değişikliği yapılan yıl ile yönetici değişikliği yapılan yıldan önceki 3 yıl ve yönetici değişikliği yapılan yıldan sonraki 3 yılın verileri toplanmıştır. Değişimden önceki 3 yılın finansal performansı ile, değişimden sonraki 3 yılın finansal performansı karşılaştırılarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Örnekleme, CEO veya CFO değişikliği yapan firmanın, değişim yılının üç yıl öncesi ve üç yıl sonrasında, CEO veya CFO değişikliği yapmayan firmaları içerir. Çalışmada, değişime giden 73 firmanın yönetici değişikliğinden önceki ve sonraki yıllarda finansal performansları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ve yönetici değişikliğinin firma finansal performansına etki edip etmediğini ölçmek için, eşleştirilmiş t testi kullanılmıştır. Eşleştirilmiş t testi, ilgili iki grubun ortalamalarının arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını anlamak için kullanılan bir testtir. Bu test ile firmanın yönetici değişimi sonrasında finansal performansına ilişkin anlamlı farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan firmaların finansal performanslarını ölçmek için aşağıda yer alan finansal göstergeler kullanılmıştır. Bu finansal göstergeler açıklamalarıyla birlikte Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Finansal performans ölçütleri ve açıklamaları

Finansal Performans Ölçütleri	Açıklama
Aktif Kârlılığı (ROA)	(Net Kâr) / (Toplam Aktifler)
Özsermaye Kârlılığı (ROE)	(Net Kâr) / (Toplam Özsermaye)
Net Kâr Marjı	(Net Kâr) / (Satışlar)
Faaliyet Kâr Marjı	(Faaliyet Kârı) / (Net Satış Tutarı)
Satışlardaki Büyüme	(Cari Yıl Satışları-Önceki Yıl Satışları) / (Önceki Yıl Satışları)
Hisse Başına Kâr	(Ana Ortaklık Kar/Zarar(Yıllık)) / (Hisse Adeti)
Alacak Tahsil Süresi (Gün)	(365) / (Alacak Devir Hızı Oran)

Literatürde yapılan bazı çalışmalara bakıldığında, Setiawan vd. (2017) finansal performans ölçütleri olarak toplam aktif, aktif kârlılığı ve özsermaye kârlılığını kullanırken, Kato ve Long (2006) ise, kâr marjı ve aktif kârlılığı kullanmışlardır. Aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı ve net kâr marjı literatürde daha önce kullanılan finansal ölçütler arasındadır. Ülkemizde, Doğan vd. (2016), satışların azalmasının CEO değişikliğine etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sebepten dolayı, CEO değişiminden sonra satışlarda pozitif bir artış olup olmadığını görmek için satışlardaki büyüme oranı çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca, Tablo 1’de gösterilen finansal performans ölçütleri de kullanılarak bulgular analiz edilmiştir.

4. Araştırmanın Bulguları

Yönetici değişikliğinin firma finansal performansına etkisi iki farklı pozisyonda bulunan yöneticilerin değişikliği ele alınarak incelenmiştir. Öncelikle CEO değişiminin, daha sonra da CFO değişikliğinin firma finansal performansına etkisi ele alınmıştır.

CEO’ların değişiminin firma finansal performansına etkisini araştırmak için, Borsa İstanbul’da işlem gören firmaların verilerinden elde edilen tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. CEO değişikliğinin firma finansal performansına etkisi analizinin tanımlayıcı istatistikleri

		t-3	t-2	t-1	t	t+1	t+2	t+3
Aktif Kârlılığı	N	44	45	45	45	45	44	30
	Ortalama (%)	5,38	4,66	3,8	2,49	4	4,86	4,43
	Std. Sapma	5,67	5,99	6,99	8,72	8,29	8,48	7,87
	Std. Hata	0,85	0,89	1,04	1,3	1,24	1,28	1,44
Özsermaye Kârlılığı	N	41	41	40	40	41	41	30
	Ortalama (%)	12,44	12,06	8,97	8,75	13,55	13,72	17,33
	Std. Sapma	11,38	11,29	11,3	14,69	11,85	15,97	19,78
	Std. Hata	1,78	1,76	1,79	2,32	1,85	2,49	3,61
Net Kâr Marjı	N	34	35	35	35	35	33	26
	Ortalama (%)	5,79	5,25	3,5	3,02	5,88	5,34	4,37
	Std. Sapma	9,09	10,9	7,88	12,57	12,89	8,86	12,55
	Std. Hata	1,56	1,84	1,33	2,13	2,18	1,54	2,46
Faaliyet Kâr Marjı	N	38	37	37	35	38	38	26
	Ortalama (%)	7,53	7,52	5,71	6,29	7,6	7,52	8,28
	Std. Sapma	8,27	7,52	9,77	7,46	8,98	9,72	7,56
	Std. Hata	1,34	1,24	1,61	1,26	1,46	1,58	1,48
Satışlardaki Büyüme	N	40	41	39	40	41	38	26
	Ortalama (%)	16,33	5,74	9,14	7,38	20,28	25,21	21,45
	Std. Sapma	23,29	25,06	17,68	19,34	26,4	22,79	25,01
	Std. Hata	3,68	3,91	2,83	3,06	4,12	3,7	4,9
Hisse Başına Kâr	N	38	38	38	38	38	38	38
	Ortalama (%)	0,86	0,86	0,87	1,09	1,21	1,65	1,65
	Std. Sapma	1,34	1,35	1,30	2,13	2,15	3,21	2,88
	Std. Hata	0,22	0,22	0,21	0,35	0,35	0,52	0,47
Alacak Tahsil Süresi	N	36	36	35	36	35	36	28
	Ortalama (Gün)	68,37	73,54	76,67	80,93	74,73	77,66	66,09
	Std. Sapma	35,28	37,3	39,29	42,9	36,89	42,63	39,09
	Std. Hata	5,88	6,22	6,64	7,15	6,23	7,11	7,39

Tablo 2’de yer alan t yılı CEO değişim yılını ifade etmektedir. İlgili istatistik tablosunda örneklem sayısı, ortalama, standart sapma ve standart hata gibi tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo incelendiğinde, satışlardaki büyüme ortalaması CEO değişiminden önce düşük seviyelerdeyken, CEO değişikliği sonrası artış gözlemlenmiştir. Özsermaye karlılığında ise, t yılında bir düşüş görülmekteyken, t yılı sonrasında özsermaye karlılığı ortalamasında bir artış görülmektedir. Satışlardaki büyümelerin ortalamasında, CEO değişiminden sonra değişim öncesine göre önemli artışlar görülmüştür.

Tanımsal istatistikler çerçevesinde alacak tahsil süresi değişim yılına kadar yükseliş gösterirken, t yılından sonra t+1 ve t+3 yıllarında bir azalma meydana gelmiştir. Fakat yapılan bu araştırmada, yönetici değişimlerinin firma finansal performansına etkisini anlamlı bir şekilde analiz etmek için eşleştirilmiş t testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına, Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. CEO değişikliğinin firma finansal performansına etkisi eşleştirilmiş t testi anlamlılık verileri

	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Net Kâr Marjı	Faaliyet Kâr Marjı	Satışlardaki Büyüme	Hisse Başına Kâr	Alacak Tahsil Süresi
t-3,t	2,17**	1,67	1,85***	0,53	1,74***	-1,10	-2,19**
t-3,t+1	0,64	-0,51	-0,14	-0,05	-0,68	-1,16	-1,61
t-3,t+2	0,25	-0,46	-0,00	0,00	-2,12**	-1,87***	-1,4
t-3,t+3	1,14	-1,15	0,89	0,51	-1,94***	-2,07**	-0,32
t-2,t	2,00***	1,43	1,69	0,17	-0,23	-1,34	-1,64
t-2,t+1	0,58	-0,69	-0,46	-0,26	-3,29*	-1,35	-1,11
t-2,t+2	-0,14	-0,66	-0,04	0,09	-4,35*	-1,99***	-0,86
t-2,t+3	0,64	-1,01	0,86	-0,2	-1,16	-2,10**	0,81
t-1,t	1,06	0,27	0,29	-1,06	0,57	-1,19	-1,43
t-1,t+1	-0,14	-1,90***	-1,39	-1,46	-2,23**	-1,39	-0,61
t-1,t+2	-0,64	-1,92***	-0,98	-1,32	-3,83*	-2,06**	-0,41
t-1,t+3	0,45	-1,83***	0,44	-0,74	-1,65***	-2,29**	1,03
t,t+1	-1,5	-2,02***	-1,75***	-0,79	-2,60**	-0,52	1,27
t,t+2	-1,63	-1,71***	-0,92	-0,14	-3,55*	-1,93***	0,49
t,t+3	-0,91	-2,11**	-0,47	-1,3	-2,66**	-1,71***	1,34

*%1, ** %5, *** %10 düzeyinde anlamlı

Tablo 3'ten görüldüğü üzere, aktif kârlılık, net kâr marjı, faaliyet kâr marjı ve alacak tahsil süresi göstergelerinde CEO değişimi öncesi ve CEO değişimi sonrası ele alınan yıllarda dikkate alınabilir anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Fakat özsermaye kârlılığı, satışlardaki büyüme ve hisse başına karda CEO değişimi öncesi ve CEO değişimi sonrası arasında anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Özsermaye kârlılığı t testi sonuçlarına göre, t-1 ve t yılı ile t+1, t+2, t+3 yılları arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. CEO değişiminin özsermaye kârlılığına olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Satışlardaki büyüme ele alındığında, t-3 yılı ile t, t+2, t+3 yılları arasında, t-2 yılı ile t+1, t+2 yılları arasında, t-1 yılı ile t+1, t+2, t+3 yılları arasında ve son olarak değişim yılı olan t yılı ile t+1, t+2, t+3 yılları arasında anlamlı farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bu verilere göre, satışların büyüme oranında CEO değişikliği sonrası bir artış olduğu görülmüştür.

Hisse başına kar verilerine bakıldığında, t-3 yılı ile t+2, t+3 yılları arasında, t-2 yılı ile t+2, t+3 yılları arasında, t-1 yılı ile t+2, t+3 yılları arasında ve t yılı ile t+2, t+3 yılları arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, CEO değişikliğinin hisse başına kara olumlu etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3'te eşleştirilmiş t testi analizi sonucunda çıkan verilere genel olarak bakıldığında zaman, CEO değişikliği öncesi ve sonrası aktif kârlılığı, net kâr marjı, faaliyet kâr marjı ve alacak tahsil süresinde dikkate alınacak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Fakat özsermaye kârlılığı, satışlardaki büyüme ve hisse başına karda anlamlı farklılıklar görülmüştür. Özsermaye kârı, satışlardaki büyüme ve hisse başına karda CEO değişiminin firma finansal performansına olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

CEO değişikliğinin analizlerinden sonra, firmaların CFO değişikliği sonrası finansal performansta anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu analiz için Borsa İstanbul'da işlem gören CFO değişikliği yapmış, analize uygun firmaların finansal göstergeleri ele alınmış, göstergelerin tanımlayıcı istatistiklerine Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. CFO değişikliğinin firma finansal performansına etkisi analizinin tanımlayıcı istatistikleri

		t-3	t-2	t-1	t	t+1	t+2	t+3
Aktif Kârlılığı	N	36	35	36	36	36	36	33
	Ortalama (%)	4,99	3,33	3,88	4,38	4,18	3,8	4,11
	Std. Sapma	9,71	8,4	10,03	8,58	9,16	10,04	10,55
	Std. Hata	1,62	1,42	1,67	1,43	1,53	1,67	1,84
Özsermaye Kârlılığı	N	34	35	35	35	35	35	31
	Ortalama (%)	13,62	6,7	10,91	7,18	7,78	10,04	10,03
	Std. Sapma	17,02	21,23	20,24	22,98	30,39	27,59	27,6
	Std. Hata	2,92	3,59	3,42	3,88	5,14	4,66	4,96
Net Kâr Marjı	N	34	34	34	34	34	34	30
	Ortalama (%)	4,73	2,6	4,13	3,42	2,96	3,67	4,11
	Std. Sapma	10,1	9,71	10,66	10,56	10,93	11,35	11,06
	Std. Hata	1,73	1,67	1,83	1,81	1,87	1,95	2,02
Faaliyet Kâr Marjı	N	35	35	35	35	35	35	32
	Ortalama (%)	6,52	6,38	7,35	7,31	9,23	8,74	9,54
	Std. Sapma	7,69	7,72	7,78	8,26	8,54	9,63	10,16
	Std. Hata	1,3	1,3	1,32	1,4	1,44	1,63	1,8
Satışlardaki Büyüme	N	31	33	33	33	33	33	30
	Ortalama (%)	17,88	12,42	13,63	10,73	14,97	13,73	15,14
	Std. Sapma	20,11	16,62	13,43	15,59	15,02	18,57	20,62
	Std. Hata	3,61	2,89	2,34	2,71	2,61	3,23	3,77
Hisse Başına Kâr	N	32	32	32	32	32	32	32
	Ortalama (%)	0,88	1,08	1,21	0,97	0,86	1,16	1,16
	Std. Sapma	1,30	2,88	2,09	1,78	1,04	1,50	1,50
	Std. Hata	0,23	0,51	0,37	0,32	0,18	0,26	0,27
Alacak Tahsil Süresi	N	37	37	37	37	37	37	34
	Ortalama (Gün)	60,35	62,36	63,5	62,8	64,13	65,43	66,36
	Std. Sapma	30,05	29,62	28,9	30,14	36,3	36,18	39,58
	Std. Hata	4,94	4,87	4,75	4,96	5,97	5,95	6,79

Tablo 4'teki tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında, CFO değişikliği sonucunda aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, net kâr marjı, satışlardaki büyüme ve alacak tahsil süresi ortalamalarında yıllara göre anlamlı bir değişiklik görülmemiştir. İlgili tanımlayıcı istatistiklerde ele alınan faaliyet kâr marjı ortalamaları, CFO değişim yılına kadar anlamlı bir değişiklik olmamasına rağmen, CFO değişiminden sonra faaliyet kâr marjında bir artış gözlemlenmiştir. Fakat CFO değişiminin firma finansal performansında anlamlı bir değişiklik olup olmadığını görebilmek için, t testi analiz sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. CFO değişikliğinin firma finansal performansına etkisi eşleştirilmiş t testi anlamlılık verileri

	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Net Kâr Marjı	Faaliyet Kâr Marjı	Satışlardaki Büyüme	Hisse Başına Kâr	Alacak Tahsil Süresi
t-3,t	0,32	1,55	0,94	-0,54	1,85***	-0,33	-0,81
t-3,t+1	0,45	1,26	1,13	-1,71***	0,69	0,10	-0,92
t-3,t+2	0,6	0,76	0,59	-1,27	0,76	-1,04	-1,27
t-3,t+3	0,62	1,07	0,81	-1,23	0,36	-1,06	-1,35
t-2,t	-0,59	-0,15	-0,58	-0,96	0,45	0,24	-0,13
t-2,t+1	-0,4	-0,2	-0,21	-2,69**	-0,76	0,47	-0,45
t-2,t+2	-0,47	-0,68	-0,63	-2,09**	-0,35	-0,14	-0,69
t-2,t+3	-0,2	-0,6	-0,4	-1,76***	-0,19	-0,17	-0,83
t-1,t	-0,28	1,89	0,42	0,58	0,92	0,68	0,33
t-1,t+1	-0,15	0,61	0,53	-1,82***	-0,38	1,08	-0,17
t-1,t+2	0,04	0,19	0,23	-1,19	-0,02	0,13	-0,54
t-1,t+3	0,03	0,37	0,42	-1,33	-0,32	0,11	-0,97
t,t+1	0,16	-0,13	0,35	-2,64**	-1,48	0,37	-0,43
t,t+2	0,37	-0,62	-0,17	-1,69	-0,85	-0,60	-0,78
t,t+3	0,49	0,45	0,17	-1,93***	-1,48	-0,62	-1,56

** %5, *** %10 düzeyinde anlamlı

Tablo 5'te yapılan analiz sonucuna göre, CFO değişimi sonrasında firmanın finansal performansında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Tabloya bakıldığında, CFO değişimi sonrasında firma finansal performans göstergeleri olarak alınan, aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, net kâr marjı, satışlardaki büyüme, hisse başına kar ve alacak tahsil süresinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Fakat faaliyet kâr marjında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Tabloya bakıldığında, t-3 ile t+1 yılları arasında, t-2 yılı ile t+1, t+2, t+3 yılları arasında ve t-1 ile t+1, t+2 yılları arasında faaliyet kâr marjında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. CFO değişimi sonrasında, firmalarda faaliyet kâr marjında bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Borsa İstanbul'da işlem gören 73 firmanın 82 yönetici değişikliğinin firma finansal performansına etkisini ölçmek için aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, net kâr marjı, faaliyet kâr marjı, satışlardaki büyüme, hisse başına kâr ve alacak tahsil süresi gibi finansal göstergeler kullanılmıştır. Yönetici değişikliği olarak firmalarda kritik öneme sahip Chief Executive Officer (CEO) ve Chief Financial Officer (CFO) değişiklikleri ele alınmıştır. CEO ve CFO değişikliklerinin finansal performansa etkisi olup olmadığını analiz edebilmek için eşleştirilmiş t testi kullanılmıştır.

Öncelikle CEO değişimi öncesi ve sonrasında firmanın finansal performansında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, firmaların aktif kârlılığı, net kâr marjı, faaliyet kâr marjı ve alacak tahsil sürelerinde dikkate alınacak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Özsermaye kârlılığına bakıldığı zaman CEO değişikliği öncesindeki ilk yıl ile değişikliğin yapıldığı yıldan sonra özsermaye kârlılığında anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. Yeni CEO geldikten sonra özsermaye kârlılığında olumlu yönde bir artış olduğu görülmüştür.

Ülkemizdeki firmalarının birçoğunun aile şirketi olması ve yönetim kurullarının aile üyeleri tarafından oluşturulması, CEO'ların bağımsız hareket edebilme olanağını azaltabilmektedir. Buda firmanın büyük hisselerine sahip aile ortaklarının CEO'yu özsermaye kârlılığını arttırması konusunda baskı altına alabilmesine neden olabilmektedir. Bundan dolayı yeni gelen CEO'ların özsermaye kârlılığı üzerinde etkili oldukları söylenebilir.

Diğer bir gösterge olarak satışların büyümesi ele alınmıştır. CEO değişikliği sonrasında firmaların satışlarının ne gibi bir değişikliğe uğradığı test edilmiştir. Test sonuçlarına bakıldığında, CEO değişikliği yapıldıktan sonraki yıllarda satışlarda olumlu yönde bir büyüme gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar ışığında, yeni CEO'ların firmaların satış politikalarını önemli derecede geliştirdiği söylenebilir.

CEO değişiminden sonra satışlarda gerçekleşen bu artış, satışların azalması sonucu değişen CEO'ların firmaların satışlarını arttırma konusunda baskı altında olduğunu göstermektedir. Çünkü Doğan vd. (2016) yaptıkları çalışmada, satışların azalmasının firmaların CEO değişikliğine etki eden faktörlerden bir tanesi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

CEO değişikliği aynı zamanda hisse başına kârı da arttırmıştır. Hisse başına kârın artması, firma hissedarları için istenilen bir durum olduğundan dolayı, yeni CEO'nun hisse başına kârda bir artışa sebep olduğu söylenebilir.

Firmanın finansal açıdan önemli planlarını ve projelerini ortaya koyan finansal direktör olarak bilinen CFO değişikliğinden sonra, firmanın finansal performansına ne gibi etki ettiği analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, firmaların faaliyet kâr marjı hariç, diğer göstergelerinde CFO değişim yılı öncesi ve sonrası arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

CFO değişikliğinin faaliyet kâr marjı üzerindeki etkisi üzerine yapılan analizin sonuçlarına göre, CFO değişikliği sonrasında firmanın faaliyet kâr marjında bir artış gözlemlenmiştir. Değişim sonrası gelen CFO'lar firmaların esas faaliyetlerinden elde edilen kârı arttırma yoluna gitmişlerdir.

Sonuç olarak, Borsa İstanbul'da işlem gören ve araştırma metodolojisine uygun olan firmalar ele alınarak yapılan bu çalışmada, CEO değişikliğinden sonra, yeni CEO'lar firmanın özsermaye kârlılığını, hisse başına karını ve satış politikalarını iyileştirerek satışlardaki büyümeyi olumlu düzeyde arttırmıştır. Diğer yandan, önceki CFO'nun yerine gelen yeni CFO'nun değişimi, firmanın esas faaliyetlerini daha verimli bir şekilde gerçekleştirmesinde önemli bir rol oynayarak firmanın faaliyet kâr marjını olumlu olarak etkilemiştir. CEO değişikliğinin CFO değişikliğine göre firma finansal performansı üzerinde daha fazla etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Arnautovic, A. (2014). *The importance of the CFO in an enterprise* (Lisans tezi) Arcada Üniversitesi, Helsinki. Erişim adresi: <https://www.theseus.fi/handle/10024/86137>
- Bilaloğlu, E. (2008). *Üst Düzey Yönetim Değişikliğinin Finansal Performansa Etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Denis, D. J., & Denis, D. K. (1995). Performance Changes Following Top Management Dismissals. *The Journal of Finance*, 50, 1029-1057(29).
- Doğan, M., Ağca, V., & Karayel, M. (2016). Türkiye'de CEO Değişimine Etki Eden Faktörler ve Değişiminin Finansal Performans Üzerindeki Etkisi Determining Factors on CEO Turnover and Its Impact on Financial Performance in Turkey. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 15-27.
- Frank, M. Z., & Goyal, V. K. (2007). Corporate Leverage: How Much Do Managers Really Matter? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.971082>
- Garcia, R., Gonzalez, M., & Ortega, C. (2006). The impact of CEO and director turnover on financial performance in Venezuela. *Latin American Business Review*, 7(2), 1-18. https://doi.org/10.1300/J140v07n02_01
- Girigori, E. C. Z. L. (2013). *The relationship between CFO expertise and firm performance*. (Yüksek lisans tezi). Department of Finance, Tilburg University.
- Gökmen, A. (2010). Yönetici Değişiminin İşletme Performansına Etkisi. *Organizasyon Yönetim Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-17.
- Han, J., Zhang, J., & Han, J. (2015). CFO as a Strategic Partner of the CEO: Relational Demography and Firm Financial Performance. *Journal of Business and Management*, 21(1), 59.
- Hartono, J., & Lindrianasari. (2011). *The Relationship between Accounting Performance and CEO Turnover: Evidence from Indonesia*. Accounting and Taxation. 3(2), 97-108.
- Huson, M. R., Malatesta, P. H., & Parrino, R. (2002). Managerial succession and firm performance. *Journal of Financial Economics*, 74(2), 237-275. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2003.08.002>
- Kato, T., & Long, C. (2006). CEO turnover, firm performance, and enterprise reform in China: Evidence from micro data. *Journal of Comparative Economics*, 34(4), 796-817. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2006.08.002>
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği* (T. KOÇEL (ed.); 15. baskı). Beta.

- Lausten, M. (2002). CEO turnover, firm performance and corporate governance: Empirical evidence on Danish firms. *International Journal of Industrial Organization*, 20(3), 391–414. [https://doi.org/10.1016/s0167-7187\(00\)00083-7](https://doi.org/10.1016/s0167-7187(00)00083-7)
- Leker, J., & Salamo, S. (2000). CEO turnover and corporate performance. *Scandinavian Journal of Management*, 16(3).
- Mackey, A. (2008). The Effect of Ceos on Firm Performance. *Strategic Management Journal*.
- Messersmith, J. G., Lee, J. Y., Guthrie, J. P., & Ji, Y. Y. (2014). Turnover at the top: Executive team departures and firm performance. *Organization Science*, 25(3), 776–793. <https://doi.org/10.1287/orsc.2013.0864>
- Mian, S. (2001). On the choice and replacement of chief financial officers. *Journal of Financial Economics* (C. 60, Sayı 1). [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(01\)00042-3](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(01)00042-3)
- Sermaye Piyasası Kurulu (2003). *ABD Sermaye Piyasalarında Yaşanan Son Gelişmelerin ve ABD'de Yürürlüğe Giren 2002 Tarihli Sarbanes-Oxley Kanunu'nun Türk Sermaye Piyasaları Açısından Değerlendirilmesi*. <https://www.spk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.09.2022).
- Setiawan, D., Phua, L. K., Chee, H. K., & Trinugroho, I. (2017). CEO Turnover and Firm Performance In Indonesia. *Indonesian Capital Market Review*, 9.
- Weisbach, M. S. (1988). Outside directors and CEO turnover. *Journal of Financial Economics*, 20, 431–460.
- Zhang, P., Wierschem, D., Mediavilla, F. A. M., & Hong, K. P. (2016). An Empirical Investigation on CEO Turnover in IT Firms and Firm Performance. *Journal of International Technology and Information Management*, 25(2), 67–83.

Ekler

Ek 1. CEO Değişikliği Yapan Firmalar ve Değişiklik Yaptığı Yıllar

No	Firma Adı	Firma Kodu	Değişiklik Yapılan Yıl
1	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ SİNAİ VE FİNANSAL YATIRIMLAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	ECILC	2001
2	EDİP GAYRİMENKUL YATIRIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	EDIP	2003
3	ADEL KALEMCİLİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.	ADEL	2012
4	BİZİM TOPTAN SATIŞ MAĞAZALARI A.Ş.	BİZİM	2013
5	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	ASELS	2014
6	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	CİMSA	2014
7	GÖZDE GİRİŞİM SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	GOZDE	2014
8	SİNPAŞ GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	SNGYO	2014
9	VAKKO TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SAN. İŞLETMELERİ A.Ş.	VAKKO	2014
10	ÇELİK HALAT VE TEL SANAYİİ A.Ş.	CELHA	2015
11	DOĞUŞ GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	DGGYO	2015
12	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.	GOODY	2015
13	KEREVİTAŞ GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	KERVT	2015
14	PERGAMON STATUS DIŞ TİCARET A.Ş.	PSDTC	2015
15	SARKUYSAN ELEKTROLİTİK BAKIR SAN. VE TİC. A.Ş.	SARKY	2015
16	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.	TCELL	2015
17	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	TUPRS	2015
18	AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	AKENR	2016
19	AKFEN GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	AKFGY	2016
20	BORUSAN MANNESMANN BORU SAN. VE TİC.A.Ş.	BRSAN	2016
21	BURSA ÇİMENTO FABRİKASI A.Ş.	BUCIM	2016
22	DENİZLİ CAM SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.	DENCM	2016
23	DESPEC BİLGİSAYAR PAZARLAMA VE TİCARET A.Ş.	DESPC	2016
24	ECZACIBAŞI YATIRIM HOLDİNG ORTAKLIĞI A.Ş.	ECZYT	2016
25	ERBOSAN ERCİYAS BORU SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.	ERBOS	2016
26	EURO TREND YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	ETYAT	2016
27	GENTAŞ DEKORATİF YÜZEYLER SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	GENTS	2016
28	KENT GIDA MADDELERİ SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.	KENT	2016
29	KOZA ANADOLU METAL MADENCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş.	KOZAA	2016
30	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.	PETKM	2016
31	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	THYAO	2016
32	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	TTKOM	2016
33	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.	AFYON	2017
34	ARENA BİLGİSAYAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	ARENA	2017
35	BOSSA TİCARET VE SANAYİ İŞLETMELERİ T.A.Ş.	BOSSA	2017
36	BORUSAN YATIRIM VE PAZARLAMA A.Ş.	BRYAT	2017
37	BURÇELİK BURSA ÇELİK DÖKÜM SANAYİİ A.Ş.	BURCE	2017
38	DEMİSAŞ DÖKÜM EMAYE MAMÜLLERİ SANAYİ A.Ş.	DMSAS	2017
39	ETİLER GIDA VE TİCARİ YATIRIMLAR SAN. VE TİC. A.Ş.	ETILR	2017
40	KLİMASAN KLİMA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	KLMSN	2017
41	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.	KORDS	2017
42	OYAK YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	OYAYO	2017
43	ROYAL HALI İPLİK TEKSTİL MOBİLYA SAN. VE TİC. A.Ş.	ROYAL	2017
44	VAKIF GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	VKGYO	2017
45	YUNSA YÜNLÜ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	YUNSA	2017

Ek 2. CFO Değişikliği Yapan Firmalar ve Değişiklik Yaptığı Yıllar

No	Firma Adı	Firma Kodu	Değişiklik Yapılan Yıl
1	MİGROS TİCARET A.Ş.	MGROS	2000
2	BİSAŞ TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	BISAS	2001
3	MONDI OLMUKSAN KAĞIT VE AMBALAJ SANAYİ A.Ş.	OLMK	2002
4	HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.	HEKTS	2003
5	BORUSAN MANNESMANN BORU SAN. VE TİC. A.Ş.	BRSAN	2004
6	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	TUPRS	2004
7	AKIN TEKSTİL A.Ş.	ATEKS	2005
8	SÖNMEZ PAMUKLU SANAYİ A.Ş.	SNPAM	2005
9	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİ A.Ş.	BANVT	2006
10	EGEPLAST EGE PLASTİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.	EPLAS	2006
11	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.	TCELL	2006
12	FRİGO-PAK GIDA MADDELERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	FRIGO	2007
13	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	TTKOM	2010
14	ÇELEBİ HAVA SERVİSİ A.Ş.	CLEBI	2013
15	HÜRRİYET GAZETECİLİK VE MATBAACILIK A.Ş.	HURGZ	2013
16	ANADOLU ISUZU OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	ASUZU	2014
17	DEMİSAŞ DÖKÜM EMAYE MAMÜLLERİ SANAYİ A.Ş.	DMSAS	2014
18	PENGÜEN GIDA SANAYİ A.Ş.	PENGD	2014
19	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.	SISE	2014
20	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.	TATGD	2014
21	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.	TTRAK	2014
22	ADEL KALEMCİLİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.	ADEL	2015
23	ALKİM ALKALİ KİMYA A.Ş.	ALKIM	2015
24	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİ A.Ş.	BANVT	2015
25	ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	CEMTS	2015
26	DYO BOYA FABRİKALARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	DYOBY	2015
27	REYSAŞ TAŞIMACILIK VE LOJİSTİK TİCARET A.Ş.	RYSAS	2015
28	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.	SASA	2015
29	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.	TOASO	2015
30	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	ZOREN	2015
31	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş.	DOAS	2016
32	FEDERAL-MOGUL İZMİT PİSTON VE PİM ÜRETİM TESİSLERİ A.Ş.	FMIZP	2016
33	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.	ÜLKER	2016
34	VAKKO TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SAN. İŞLETMELERİ A.Ş.	VAKKO	2016
35	ÇEMAŞ DÖKÜM SANAYİ A.Ş.	CEMAS	2017
36	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.	KORDS	2017
37	MARSHALL BOYA VE VERNİK SANAYİ A.Ş.	MRSHL	2017

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60

2. yazar katkı oranı : %40

Dünya Enerji Kaynaklarının Gelişimi: Rusya Federasyonu Örneği

Development of World Energy Resources: The Case of the Russian Federation

Dr. Öğr. Üyesi Remzi BULUT ¹

Öz

Enerji kaynaklarının gelişim süreci, orta çağdan günümüze yeni buluşlara paralel olarak gelişme göstermiştir. Yeni buluş ve icatlar insan hayatını kolaylaştırırken, enerji gereksinimini artırmıştır. Sanayi inkılabıyla beraber enerji kullanımı farklı boyutlara taşınmıştır. Keşfedilen enerji kaynakları kullanım alanına göre kategorilere ayrılmıştır. Makineleşmeyle beraber enerji kullanımı, ekonominin gelişmesine ve büyümesine destek sağlamıştır. Enerji kaynakları ilk dönemlerde ihtiyaç, sonraki dönemlerde ekonomik zenginlik, günümüzde ise her ikisini kapsamakla birlikte politik malzeme olmuştur. Rusya Federasyonu için enerji kaynakları, ekonomik bakımdan hayati önem taşımaktadır. Rusya Federasyonu, zengin enerji kaynaklarının ekonomideki yeri nedeniyle dünya enerji piyasasının önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Rusya Federasyonu'nun ekonomisinin durumunu dünya enerji fiyatları ve enerji kaynakları ticareti belirlemektedir. Avrupa ülkeleri pazarlarına bağımlı olmak istemeyen Rusya Federasyonu, alternatif pazarlar bulma peşindedir. Bu çalışma genel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda enerji kaynaklarının tarihsel gelişimi ve dünya enerji kaynaklarının boyutu ele alınmıştır. İkinci kısımda Rusya Federasyonu'nda enerji kaynaklarının gelişim süreci ve ticareti incelenmiştir. Çalışma neticesinde; enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelerin ekonomik veya politik açıdan güçlü oldukları vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji kaynakları, yenilenemez enerji, yenilenebilir enerji, Rusya Federasyonu

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The development process of energy resources has developed in parallel with new inventions from the Middle Ages to the present. While new inventions and inventions make human life easier, they have increased the need for energy. With the Industrial Revolution, the use of energy has moved to different dimensions. The discovered energy resources are divided into categories according to their area of use. The use of energy along with mechanization has supported the development and growth of the economy. Energy resources have been a necessity in the first periods, economic wealth in the later periods, and today, although they cover both, they have become a political material. Energy resources are of vital economic importance for the Russian Federation. The Russian Federation has become one of the important actors of the world energy market due to the place of its rich energy resources in the economy. World energy prices and energy resources trade determine the state of the Russian Federation's economy. The Russian Federation, which does not want to be dependent on the markets of European countries, seeks to find alternative markets. This study generally consists of two parts. In the first part, the historical development of energy resources and the size of world energy resources are discussed. In the second part, the development process and trade of energy resources in the Russian Federation are examined. As a result of the study; it has been emphasized that countries rich in energy resources are economically or politically strong.

Keywords: Energy resources, non-renewable energy, renewable energy, Russian Federation

Paper Type: Research

Giriş

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, rbulut@mehmetakif.edu.tr

Enerji sektörünün tarihi Orta Çağ dönemlerine kadar dayanmaktadır. Orta Çağ'da meydana gelen en önemli teknolojik değişim su ve rüzgâr gücünden yararlanmak olmuştur. İlk uygulamalar su ve rüzgâr değirmenlerinin yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. 10. yüzyılda hidrolik enerjiden elde edilen enerji gücü, üretim faaliyetlerine aktarılmıştır. Su ve rüzgâr değirmenlerinin yeni üretim faaliyet alanlarına adaptasyonu, yeni mekanizmaların geliştirilmesini gerektirmiştir. Rüzgâr değirmenleri ilk kez 12. yüzyılın sonlarında Avrupa'da görülmüştür. Değirmenlerin yaygınlaşması, güçlerinin artması ve daha farklı üretim için daha fazla enerjinin sağlanmasını gerektirmiştir.

Avrupa'da enerji sektöründe ilk araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarını kadim geçmişe sahip olan Hollandalılar başlatmıştır. Hollandalılar, ilk etapta rüzgâr enerjisinden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Rüzgâr enerjisini karada değirmenlere, denizlerde yelkenli gemilere uygulamışlardır. Dolayısıyla Hollandalılar hem karada hem de denizde ticari açıdan önemli güç haline gelmişlerdir. Tahminlere göre 17. yüzyılda Kuzey Hollanda'da 3 bin kadar yel (rüzgâr) değirmenin işlediği rivayet edilmektedir (Kala, 2010, s. 175).

İngiltere ise bol kaynaklara sahip olmasından kaynaklı olarak yeni icat ve teknikler geliştirerek enerji sorununu çözmeye çalışmıştır. Enerji sorunlarının çözümünde iki temel yol uygulamıştır. Bunlardan; ilki orman varlıkları bakımından İskandinavya ülkeleriyle ticareti güçlendirmek olmuştur. İngiltere ihracat karşılığı olarak İskandinavya ülkelerinden odun kömürü ithal etmiştir. İkinci olarak 16. yüzyılda İngiliz adalarında bol miktarda bulunan kok kömürünü evlerde ve sanayide kullanmaya başlamıştır. 1700'lü yıllarda İngiltere, gelişen ekonomisiyle Hollanda'yı geride bırakmıştır. Enerji sorununu çözen İngiltere dünyanın en hızlı gelişen ekonomisi haline gelmiştir (Kala, 2010, ss. 172- 174). Yaklaşık yüzyıl sonra Sanayi İnkılabını başaran ilk ülke konumuna gelme belirtileri görülmeye başlamıştır. Zamanın teknolojik gelişmesi olarak nitelendirilen el çıkırığından iplik makinelerine ve demir ocaklarında odun kömürü yerine kok kömürü kullanımına geçiş hızlı ve çabuk gerçekleşmiştir.

Sanayi Devrimi öncesi kullanılan enerji kaynaklarını hemen hemen kas, su ve rüzgâr gücü oluşturmaktadır. Bunların hiçbiri modern sanayiye destekleyememesinden kaynaklı olarak ekonomik büyümeyi de yeterince gerçekleştirilememiştir. Su ve rüzgâr değirmenlerinden yüzyıllarca yararlanılsa da donanım ve yapılaş şekillerinde iyileştirmeler sağlansa da modern çapta enerji üretilememiştir. Su ve rüzgâr gücünden ancak 5 ila 10 beygir gücü enerji elde edilebilmiştir. Buharlı makinelerin icadı, su ve rüzgâr gücünden elde edilen enerjiyi ikinci plana bırakmıştır. Kömürden elde edilen kimyasal enerji mekanik enerjiye dönüştürülmüştür. Sanayi kuruluşlarının nehir kenarlarına kurulması gereksiz hale gelmiş, artık kömür madenine yakın yerlere kurulmaya başlamıştır. Böylece oluşan toplumsal olay olarak nitelendirilen nüfus göçleri ve üretim merkezlerinin yer değişimine yol açmıştır. Nüfus yığılmaları kömür madeninin olduğu yerlere doğru kaymıştır.

Dünyanın, Avrupa kıtası özelinde 19. yüzyıldan itibaren yeni enerji üretimine sahne olmaya başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte teknolojik alanlarda yenilikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında buharlı motorların gücünün artırılması, elektrik enerjisinin günlük hayatta ve fabrikalarda kullanılmaya başlaması, hidrolik türbinin dinamoya bağlanması ve buhar türbinlerinin icadı olarak sayılabilir.

İlk olarak Edwin Drake tarafından keşfedilen petrol ise 19. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmaya başlamıştır. Önemli enerji kaynağı olan petrolün kullanımı ilk etapta; aydınlanma, ısınma ve makine aksam ve parçalarının yağlanması için kullanılmıştır (<https://www.emo.org>). Benzin ve motorini yakıt olarak kullanan içten yanmalı motorların keşfedilmesi petrole ayrı bir önem ve gereksinim kazandırmıştır.

Sanayileşmeyle gelişen makineleşme, enerji ve enerji kaynaklarına olan talebi beraberinde getirmiştir. Keşfedilen enerji kaynakları; enerjiyle çalışan makineler yaygınlaşmış

ve yeni fabrikalar ve sanayi organizasyonları doğmuştur. Buna karşılık el imalatları ve putting-out sistemi² önemini kaybetmiştir³.

Enerji kaynaklarını 17. ve 18. yüzyıllarda kas, su ve rüzgâr oluştururken, 19. yüzyılda odun ve kok kömürü ve 20. yüzyılda kömür, petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında nükleer enerji günlük ve ekonomik hayatta yerini almaya başlamıştır.

Tablo 1. 1928 ile 2019 yıllarının karşılaştırmalı olarak dünya enerji tüketiminin kaynaklara göre durumu (% olarak)

	Kömür	Doğalgaz	Petrol	Diğer yenilenemez enerji kaynaklar (nükleer)	Hiroelektrik	Diğer yenilenebilir enerji kaynakları
1928	75	0	17	0	8	0
2014	27,0	24,2	33,1	4,3	6,4	5,0

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları & BP, 2020 raporundan oluşturulmuştur.

20. yüzyılın başında, en fazla kullanıma sunulan enerji kömürden elde edilmiştir. Kömür kullanımı çevreye verdiği zarardan dolayı yerini diğer yenilenemez ve yenilenebilir kaynaklara bırakmıştır. 2018 yılı verilerine göre enerji üretiminde kömürün payı % 26 seviyelerine gerilemiştir.

Günümüzde petrol ve doğalgaz jeopolitik önem kazanmıştır. Kaliteli ve kalitesiz olarak varlığı kanıtlanan petrol rezervleri tüm dünyaya dengesiz dağılmasına rağmen, üretiminin büyük kısmı küçük coğrafya olan Orta Doğu bölgesinde toplanmıştır. Enerji kaynağı bakımından zengin ülkeler, bu kaynakları zaman zaman politik malzeme olarak kullanmıştır ve kullanmaktadır.

Dünya, ekonomik bakımdan küreselleştikçe mal ve hizmet üretim ve tüketiminde artışlar yaşanmaktadır. Dolaylı olarak da enerji ve enerji kaynaklarına olan gereksinim artan oranlı artmaktadır. 1950 yılında enerji üretim ve tüketimi 1900 yılına kıyasla 4 kat artış göstermiştir. Kıt ve sınırlı olan enerji kaynakları esasında devamlı azalmaktadır. Görülen artışlar yeni sahaların keşfinden kaynaklanmaktadır. Azalan kaynaklar enerji arz ve talep ilişkisinde bozulmalara ve alternatif enerji kaynakları aramaya neden olmaktadır.

1. Dünya Enerji Kaynaklarının Rezerv Boyutu

Günümüz enerji kaynaklarının büyük bölümünü petrol, doğalgaz, kömür ve nükleer yakıtlar oluşturmaktadır. Enerji kaynakları söylemi daha çok yenilenemez enerji kaynaklarından fosil yakıtlar için kullanılmaktadır. Enerji kaynaklarının ana sınıflandırması yapılırken yenilenebilir ve yenilenemez olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tükenebilir veya yenilenemez olarak nitelendirilen enerji kaynaklarını fosil menşeli; petrol, doğalgaz ve kömür ve benzeri kaynaklar oluşturmaktadır. Yer kürede rezervlerin sınırlı miktarda bulunması ve rezervlerin bir gün tükenebileceği tartışmaları beraberinde getirmektedir. Enerji alanında Ar-Ge çalışmaları yapan bilim adamları alternatif enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Uluslararası enerji kuruluşlarının yaptığı araştırma verilerine göre, mevcut rezervlere yenilerinin eklenmediği takdirde, tüketiminin de artarak devam etmesi durumunda tahminlere göre; petrolün rezerv varlığı yaklaşık 50 yıl, doğalgazın 70 yıl ve kömürün ise 250 yıl yeterli olabileceği tahmin edilmektedir (Bulut, 2018, s. 71).

Yenilenebilir enerji kaynaklarını rüzgâr, güneş, jeotermal, biokütle, hidrolik ve hidrojen gibi kaynaklar oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarında baş öge ve kaynağın güneş

²Bu sistem "geçiş" sistemidir. Sanayiye geçişte büyük etkisi vardır. Tüccarlar, hammaddeleri sağlayan kişilerdir ve bu hammaddeleri üretici olanlara verir. Üretici olan insanlar kırsal alanlarda yaşamaktadırlar. Üretici olan insanlar, üretim işini maaş karşılığında yaparlar. Bu üretim işlemi farklı hanelerde veya birbirine nispeten daha yakın köylerde olabilir. Üretim faaliyeti bittiğinde, malı alan tüccar bunu markete götürür. Market olayı da zaten yavaş yavaş başlamıştı ve putting-out system (bir diğer adıyla proto-industry) bunun gelişmesinde önemli rol oynadı. Ucuz işgücü ile daha fazla üretimden dolayı bu sistem tercih edilmeye başlanmıştır. Son olarak putting-out sistem loncaların etkisini kırması yönünden de tercih edilen bir faaliyet olmuştur.

³<https://youreads.net/baslik/putting-out-system--31875>

olduğu kabul edilmektedir. Güneş diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına dolaylı veya dolaysız olarak etkilemektedir. Güneşin fosil yakıtlardan petrol, kömür ve doğalgaza da etkisinin olduğu bilinmektedir. Güneş dünya için önemli ve en büyük enerji kaynağı olduğu bilinmektedir.

Bu bölümde dünyada enerji kaynaklarının rezerv boyutu incelenirken fosil kaynaklı enerji kaynakları ele alınmıştır. Dünyada kullanılan enerjinin kaynaklara göre dağılımı ele alındığında %91'i yenilenemez fosil kaynaklı olurken, %9'luk kısmı yenilenebilir kaynaklardan elde edilmektedir.

Tablo 2. Enerji kaynakları sınıflandırması

Enerji kaynakları		
Yenilenemez enerji kaynaklar		Yenilenebilir enerji kaynakları
Fosil Yakıtlar	Madensel Yakıtlar	Rüzgâr
Kömür	Nükleer Enerji	Güneş
Petrol	(Uranyum, Toryum)	Jeotermal
Doğalgaz		Hidrolik
		Biokütle
		Hidrojen

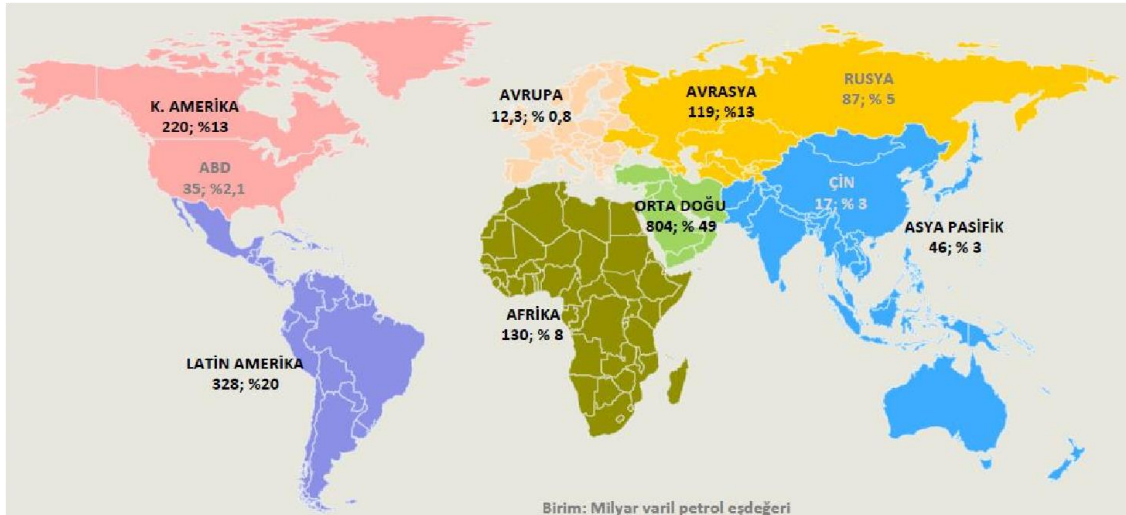
Kaynak: Koç ve Kaya, 2015, s. 37

Enerjiler dönüşüme uğrayıp uğramamışlığı açısından ikiye ayrılmaktadır. Herhangi bir değişim ve dönüşüme uğramayan enerjiler birincil enerji olarak tanımlanmaktadır. Birincil enerji kaynaklarını yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar oluşturmaktadır. Bunlar; petrol, doğalgaz, kömür, nükleer olduğu gibi hidrolik, biokütle, güneş ve rüzgârlar da dâhil edilmektedir. Birincil enerjinin dönüştürülmesiyle ikincil enerji elde edilmektedir. Bunlar; elektrik, benzin, motorin, hava gazı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) gibi enerji kaynaklarından elde edilmiş ürünlerdir (Koç ve Kaya, 2015, s. 37).

1.1. Dünya Petrol Rezervi

Dünyada varlığı kanıtlanmış petrol rezerv miktarı yeni sahaların keşfiyle yıllara göre artış göstermektedir. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tarafından hazırlanan veri raporuna göre 2015 yılı itibarıyla 1 trilyon 659 milyar varil olan petrol miktarı 2020 yılı sonu verilerine göre 1 trilyon 779 milyar varile yükselmiştir.

Harita 1. Bölgelere göre dünyada varlığı kanıtlanmış petrol rezervi dağılımı

Kaynak: EIA, 2014

Dünyada varlığı kanıtlanan en fazla petrol rezervinin diğer bölgelerle kıyasla Orta Doğu bölgesinde yer almaktadır. Toplam dünya petrol rezervinin yaklaşık yarısı Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Orta Doğu bölgesini Latin Amerika bölgesi izlemektedir. En az petrol Avrupa kıtasında bulunmaktadır.

Tablo 3. Yıllara göre varlığı kanıtlanmış petrol rezerv miktarı (milyar varil)

Yıl	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Toplam Rezerv	291	548	644	993	1087	1459	1780
İlave Rezerv	-	257	96	349	94	372	321
Değişim (%)	-	88	18	58	9	34	22

Kaynak: Enerji Atlası (<https://www.enerjiatlası.com/rezerv/turkiye-petrol-rezervi.html>)

Dünyada ülke bazında 2012 yılına kadar varlığı kanıtlanmış en fazla petrolün Suudi Arabistan topraklarında olduğu kabul edilmektedir. Fakat 2012 yılı sonrası Venezuela’da yeni petrol sahalarının keşfedilmesi ve açılan kuyularda petrole rastlanması Venezuela’yı ilk sıraya taşımıştır. Yeni keşfedilen petrol sahalarında petrol varlığının kanıtlanmasıyla Venezuela dünya petrol rezervindeki payını %17’ye yükseltmiştir. İkinci sırada olan Suudi Arabistan’ın payı %14,5 civarındadır. İran ise %11,72’lik pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. İlk üç ülke dünya petrollerinin %43’ne sahiptir.

Tablo 4. Dünyada en fazla petrol rezervine sahip ilk 10 ülke ve payları (milyon varil, %)

Sıra	Ülke	2015 Rezervi	2020 Rezervi	Değişim (%)	Pay (%)
1	Venezuela	298.350	303.806	1,83	17,07
2	S. Arabistan	265.789	258.600	-2,71	14,53
3	İran	157.800	208.600	32,19	11,72
4	Kanada	172.481	170.300	-1,27	9,57
5	Irak	144.211	145.019	0,56	8,15
6	Kuveyt	104.000	101500	-2,40	5,70
7	B.A.E	97.800	97.800	0	5,50
8	Rusya Fed.	80.000	80.000	0	4,50
9	Libya	48.363	48.363	0	2,72
10	ABD	39.933	47.053	17,83	2,64
11	Dünya Toplamı	1.659.000	1.779.000	7,23	100

Kaynak: Enerji Atlası (<https://www.enerjiatlası.com/rezerv/turkiye-petrol-rezervi.html>)

Keşfedilen yeni sahalar ve açılan yeni kuyularla ülkelerin sahip olduğu petrol kaynak miktarları yıllara göre değişim göstermektedir. 2015 yılından 2020 yılına kadar en fazla değişim %32,19’luk oran ile İran’da görülmüştür. İran’ı %17,83’lük oran ile ABD izlemiştir. Aynı yılların karşılaştırması yapıldığında dünya toplam petrol rezervinde %7,23 oranında artış yaşanmıştır. Bazı ülkelerde üretim artışı yaşanmazken, bazı ülkelerde az da olsa gerilemeler olmuştur. Böyle bir durumun varlığı petrol kaynaklarının belirli bir süre ömrünün olduğunu ispatlamaktadır. Sonuç olarak dünya petrol üretiminde ilk 10 ülke toplam dünya petrol üretiminin yaklaşık %82,10’luk kısmını gerçekleştirmektedir. Bu 10 ülkeyi petrol üretiminde söz sahibi ülke olarak nitelendirmek mümkündür.

1.2. Dünya Doğalgaz Rezervi

Dünyada 2019 yılı verilerine göre, kanıtlanmış ve hesaplanmış doğalgaz varlığı 206 trilyon 205 milyar m³ olduğu kabul edilmektedir. Doğalgaz varlığı bölgesel olarak ele alındığında en fazla doğalgaz rezervinin Orta Doğu ülkelerinde olduğu bilinmektedir. Orta Doğu ülkelerini Asya ve Afrika ülkeleri takip etmektedir. 1960 yılında 19 trilyon m³ civarında olan toplam dünya rezervi 2019 yılına kadar geçen 59 yıllık sürede yeni keşiflerle birlikte 11 kat artış göstermiştir. Doğalgaz rezerv değişimi oransal olarak en fazla 1960 ile 1970 yılları arasında gözlemlenmiştir. İlave rezerv miktarı ise 1980 ile 1990 yılları arasında kaydedilmiştir.

Tablo 5. Yıllara göre varlığı kanıtlanmış doğalgaz rezerv miktarı (milyar m³)

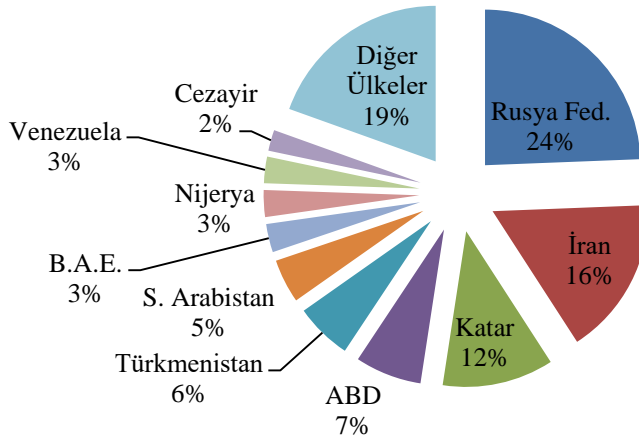
Yıl	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2019
Toplam Rezerv	19.168	43.461	84.810	128.675	158.453	194.550	206.205
İlave Rezerv	-	24.293	41.349	43.865	29.778	36.097	11.665
Değişim (%)	-	127	95	52	23	23	6

Kaynak: Enerji Atlası (<https://www.enerjiatlası.com/rezerv/turkiye-petrol-rezervi.html>)

Fosil enerji kaynakları arasında yer alan ve çevre dostu olan doğalgaz kullanımı keşfedilen rezervlere oranla daima artış göstermektedir. Rusya Federasyonu doğalgaz rezervi bakımından dünyada en fazla paya sahip olan ülkedir. 1960'lı yıllardan sonra Rus doğalgazı uluslararası piyasalarla buluşmuştur. Rusya Federasyonu her geçen zaman diliminde yeni keşiflerle doğalgaz rezervi sahalarını genişletmektedir. 2014 yılı sonrası doğalgaz rezervini en fazla artıran ABD ve Türkmenistan olmuştur. Katar ve İran rezervlerinde ise düşüşler yaşanmıştır. Dünyada toplam doğalgaz rezervinin %80,48'i 10 ülkede toplanmıştır. Dünya doğalgaz piyasasında Rusya Federasyonu, İran ve Katar önemli ülkeler arasında yer almaktadır.

Grafik 1. Dünyada en fazla doğalgaz rezervine sahip İlk 10 ülke ve payları (milyar m³, %)

2019 Yılı doğalgaz rezervinin ülkeler göre dağılımı (%)

Kaynak: Enerji Atlası, <https://www.enerjiatlası.com> Rezervler sayfasından oluşturulmuştur.

Önemli enerji kaynağı olan doğalgazın ne kadar ömrünün olduğu farklı bilim adamları tarafından farklı görüşler öne sürülmektedir. En kötümser yorumlayan bilim adamları 60 yıllık ömrünün olduğunu ileri sürerken, iyimser yorumlayan bilim adamları ise 200 yıl daha hizmet ve fayda sağlayacağını ileri sürülmektedirler.

1.3. Dünya Kömür Rezervi

Kömür, oluşum itibarıyla fosil kaynaklı olup, petrol ve doğalgaza nazaran yüzyıllardır enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Kömürün tarihini Roma İmparatorluğu dönemine kadar götürmek mümkündür. Roma İmparatorluğunu da içine alan Orta Çağ Avrupa ülkelerinde ulusal ve uluslararası çapta kömür ticareti yapılmıştır. Enerji kaynağı açısından kömür sadece sanayi inkılabını başlatmakla kalmamış, 20. yüzyılda elektrik üretiminde kaynak olarak önemli rol oynamıştır. Kömür 1960'lı yıllara kadar birinci derece enerji kaynağı vazifesi görmüş ve yerini petrol ve doğalgaza bırakmıştır (Türkiye Taşkömürü Kurumu, 2021).

Tablo 6. 2020 yılı kömür rezervlerinin kaliteye göre ayrımı ve bölgesel dağılımı (milyon ton, %, yıl)

Bölgeler	Taşkömürü	Linyit	Toplam	Pay (%)	Ömür (Yıl)
Kuzey Amerika	225.040	32.290	257.330	24,1	367
Güney ve Orta Amerika	8.616	5.073	13.689	1,3	152
Avrupa	56.953	78.156	135.109	12,6	244
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	100.208	90.447	190.655	17,8	338
Ortadoğu ve Afrika	15.974	66	16.040	1,5	57
Asya ve Pasifik	342.376	114.437	456.813	42,7	77
Dünya Toplamı	749.167	320.469	1.069.636	100	132

Kaynak: Türkiye Taşkömürü Kurumu <http://taskomuru.net> whiseezu > 2021/06 > 2020...

British Petroleum (BP)'un 2019 yılı raporuna göre dünyada varlığı kanıtlanan taşkömürü ve linyit kömürü toplam rezervinin 1.069,636 milyar ton olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan 749,167 milyar tonu taşkömürü kalan 320,469 milyar tonu ise linyit kömürü oluşturmaktadır (BP,2020). Dünya kömür rezervlerinin %91,5'i 10 ülkede bulunmaktadır.

Tablo 7. Dünyada kömür üretimine sahip ilk 10 ülke ve payları (milyon ton, %)

Sıra	Ülke	2016	2019 ⁴	Değişim (%)	Pay ⁵ (%)
1	Çin Halk Cumhuriyeti	3.268	3.470	6,18	46
2	Hindistan	703	763	8,54	9,7
3	ABD	661	640	-3,18	8,1
4	Endonezya	463	616	33,05	7,8
5	Avustralya	500	503	0,60	6,4
6	Rusya Federasyonu	366	417	13,93	5,3
7	Güney Afrika	275	254	-7,64	3,2
8	Almanya	176	131	-25,57	2,0
9	Polonya	131	112	-14,50	1,6
10	Kazakistan	103	105	1,94	1,5
11	Diğer Ülkeler Toplamı	684	680	-0,58	8,4
12	Toplam Dünya Üretimi		7.900 ⁶		100

Kaynak: Coal Information, 2020, 2016 provisional data

British Petroleum'un 2020 yılı verilerine göre dünyada hali hazırda yıllık 7 milyar 900 milyon ton kömür üretimi yapıldığını belirtmektedir. Kömür üretiminde Çin açık ara önde yer almaktadır. Çin dünya kömür üretiminin yaklaşık %46'sını gerçekleştirmektedir. Çin'i sırasıyla Hindistan, ABD ve Endonezya izlemektedir (BP, 2020).

Dünya enerji kaynakları boyutu ve ülkelerin sahip olduğu kaynaklardaki sıralaması özet olarak aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Tabloda yer alan enerji kaynakları bakımından ilk 5 ülkeler farklı coğrafya ve bölgelerde bulunsada genel olarak dünya ekonomisine yön veren ülkelerdir.

Tablo 8. Dünya enerji kaynakları bakımından ülke sıralamaları

Petrol	Doğalgaz	Kömür	Nükleer
1. Venezuela	1. Rusya Federasyonu	1. Çin	1. ABD
2. Suudi Arabistan	2. İran	2. Hindistan	2. Fransa
3. İran	3. Katar	3. ABD	3. Çin
4. Kanada	4. ABD	4. Endonezya	4. Japonya
5. Irak	5. Türkmenistan	5. Avustralya	5. Rusya Federasyonu

Kaynak: BP,2020 raporundan oluşturulmuştur.

Varlığı kanıtlanmış dünya enerji kaynakları boyutu bakımından; petrolde Venezuela, doğalgazda Rusya Federasyonu, kömürde Çin ve nükleer enerjide ABD ilk sıralarda yer almaktadır.

1.4. Dünya Nükleer Enerji Üretimi

Nükleer enerji üretiminde madensel yakıtlardan uranyum ve toryum önem arz etmektedir. Dünya genelinde 31 ülkede elektrik üretiminde nükleer güçten yararlanılmaktadır. Dünya nükleer enerji santrali kurulu güç verileri incelendiğinde yaklaşık 100 bin MW üretim ve 98 reaktör sayısı ile ABD ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 63 bin MW üretim ve 58 reaktör sayısı ile Fransa yer alırken, Çin ise 48 reaktör sayısı ve 45,5 bin MW üretim ile üçüncü sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen nükleer enerji miktarında Fransa 941 Watt ile ilk sırada bulunmaktadır. Kişi başına düşen en az kurulu güç miktarı 5 watt ile Hindistan yer almaktadır.

⁴ Tahmini

⁵ Yaklaşık değerlerdir

⁶ 2020 yılı verileridir.

Dünya elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık %10,4'ü nükleer enerji santrallerinden karşılanmaktadır. Nükleer enerjiden elektrik üretimi 1973 yılından günümüze 3,5 kat artış göstermiştir⁷.

Tablo 9. Ülkelere göre dünyada nükleer enerji santrali sayısı ve kişi başına düşen kurulu güç (MW, Watt)

Sıra	Ülke	Reaktör Sayısı	Kurulu Güç (MW)	Kişi Başına Düşen Kurulu Güç (Watt)
1	ABD	98	99.648	306
2	Fransa	58	63.130	941
3	Çin	48	45.518	33
4	Japonya	38	36.476	288
5	Rusya Federasyonu	39	28.448	194
6	Güney Kore	25	23.833	463
7	Kanada	19	13.554	370
8	Ukrayna	15	13.107	309
9	Almanya	7	9.515	115
10	İngiltere	15	8.923	136
	Toplam	456	402.294	

Kaynak: <https://www.enerjiatlası.com>› [ulkelere-gore-nukleer-en...](#) Ülkelere Göre Nükleer Enerji

Türkiye’de yapım aşamasında olan Akkuyu Nükleer Santrali ve daha sonra yapılması planlanan Sinop ve İğneada Nükleer Güç santrallerinin faaliyete geçmesiyle toplam 13.680 MW güce ulaşacaktır. Bu veriyle Türkiye dünya nükleer enerjide 16. sırada yer alması beklenmektedir.

2. Dünyada Birincil Enerji Arzı

Ülkelerin ekonomik bakımdan kalkınmasında ve gelişmesinde enerji kaynaklarının rolü oldukça büyüktür. Yeni istihdam sahalarının açılması, işsizlik sorunlarının çözüme kavuşması, milli gelir düzeyinin artması ve ekonomik istikrarın sağlanması gibi makroekonomik sorunların çözümü enerjiye endekslidir. Dünya nüfusu sürekli artan şekilde artış gösterme eğilimindedir. Kişilerin refah düzeyinin artması kişi başına kullanılan birincil enerji kaynağı arzının artmasıyla doğru orantılı olduğu kabul edilmektedir. 1973 yılında dünya nüfusu 3 milyar 912 milyon iken, 2019 yılında 7 milyar 674 milyona ulaşarak neredeyse iki kat artış göstermiştir. 1973 yılında kişi başı kullanılan birincil enerji kaynağı arzı 1,56 ton eşdeğer petrol (TEP) olmuştur. 2019 yılında ise 1973 yılına göre %20’lik artışla 1,89 TEP olarak gerçekleşmiştir. 1973 yılında fosil enerji kaynağı arzı 5.287 milyon ton eşdeğer petrol (MTEP) iken, 2019 yılında bu rakam 11.641 MTEP’e yükselmiştir. (Aytaç, 2021, s. 6). Yükselişin en önemli nedenleri arasında; artan nüfus, değişen ihtiyaçlar ve halkın refah düzeyindeki iyileşmeler olarak kabul edilmektedir.

Tablo 10. Dünya birincil enerji arzı ve kaynakların kullanım payları (% olarak)

	Yenilenemez Kaynak Kullanımı			Yenilenebilir Kaynak Kullanımı		
	1973	2005	2019	1973	2005	2019
Petrol	46,2	34,9	31,4			
Kömür	24,5	26,0	26,2			
Doğalgaz	16,0	20,5	23,2			
Nükleer	0,9	6,3	5,1			
Biyoyakıt ve Atıklar				10,5	9,5	9,4
Hidrolik				1,8	2,2	2,6
Diğer Yenilenebilir Kaynaklar				0,1	0,6	2,1
Toplam	87,6	87,7	85,9	12,4	12,3	14,1

Kaynak: IEA World Energy Balances 2020 <https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/world-energybalances-and-statistics> sayfasından derlenmiştir.

⁷ <https://www.enerjiatlası.com>› [ulkelere-gore-nukleer-en...](#) Ülkelere Göre Nükleer Enerji

Dünya petrol krizinin yaşandığı 1973 yıllarında birincil enerji tüketiminde petrolün payı %46,2 iken, günümüzdeki payı %31'lere kadar gerilemiştir. Petrol kullanımının yerini diğer yenilenebilir, yenilenemez kaynaklar ve nükleer enerji almaya başlamıştır. 1973 yıllarında yok denecek kadar az olan nükleer enerji 2000'li yıllarda %6,7 oranına yükselmiştir. 2019 yılı verilerine göre %5,1 ile nükleer enerjinin payının azaldığı görülmektedir. Azalmanın sebebi olarak eski Doğu Bloku ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş reformları ve bazı geçiş ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üye olma şartlarından kaynaklanmaktadır. Eski Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan, 2007 yılında AB'ye üyeliği döneminde Kozluduy ve Belene Nükleer enerji santrallerinin önemli ünitelerini kapatmıştır (<https://p.dw.com/p/Evoc>).

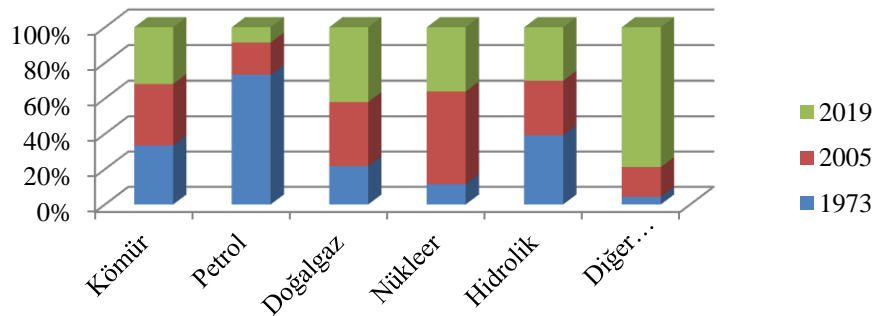
Dünya birincil enerji arzında kömür kullanımında yıllar itibarıyla önemli bir değişim yaşanmamıştır. Doğalgaz kullanım payında artışlar ve petrol kullanım payında azalışlar yaşanmıştır. Doğalgaz kullanımındaki artışın en büyük nedeni ise çevre kirliliğine duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır. Geçen 46 yıllık sürede hidrolik enerji üretim payında önemli bir artış söz konusu olmamıştır. Modern biyoyakıtlar uzun zaman gündemde yerini korusa da artması beklenirken, aksi tesir göstererek düşüşler yaşanmıştır. 2005 yılından sonra alternatif yenilenebilir enerjilerden güneş, jeotermal ve rüzgâr gibi kaynakların paylarında artışlar görülmüştür (Aytaç, 2021, s. 6).

2.1. Dünya Elektrik Üretimi

Küreselleşen dünyada teknolojinin ilerlemesi, toplum ve bireylerin refah düzeyindeki artışlar ve insanların zevk tercihlerindeki değişimler elektrik arz ve talebi üzerinde etki oluşturmaktadır. Elektrik üretiminde kullanılan kaynaklar 1973 yılından itibaren değişim göstermektedir. Değişime en büyük neden olan ise 1970 yıllarında yaşanan dünya petrol krizi gösterilmektedir. 1973 yılında elektrik üretiminde petrol kullanım payı %24,8 iken, 2019 yılında %2,9'a gerilemiştir. Petrol payının düşmesi: 1970'li yıllardaki petrol krizi, yeni keşfedilen doğalgaz rezerv sahaları, nükleer santral sayılarının artması ve yenilenebilir kaynaklara doğru yöneliş olarak nitelendirilmektedir. Gelişen dünyada genel olarak elektrik enerjisi üretiminde fosil kaynaklı yakıtlardan kaçış söz konusudur. 1973 yılında toplam üretilen elektriğin %75'i fosil kaynaklı yakıtlar kullanılarak üretilirken, 2019 yılında ise azalma göstererek %63 oranında fosil kaynaklı yakıtlar kullanılmıştır.

Dünya elektrik üretimi 1973 yılında 6.131 Teta Watt Saat (TWh) iken, 2019 yılında toplam elektrik üretimi 26. 942 TWh'ye yükselmiştir. 1973 yılında kişi başına düşen elektrik tüketimi dünya ortalaması olarak 1.567 kilovat saat (kWh) iken, 2019 yılında dünya ortalaması 3. 511 kWh olarak gerçekleşmiştir (Aytaç, 2021: 8).

Grafik 2. Dünyada toplam elektrik enerjisi (TWh) üretimi ve kaynakların payları (% olarak)

Kaynak: IEA Key World Energy Statistics 2020 sayfasından oluşturulmuştur

Dünyada elektrik enerjisi üretiminde kömür kullanımında pek fazla değişiklik yaşanmazken, petrol kullanımı önemli ölçüde azalma göstermiştir. Petrol ve türev ürünleri kullanımı başka alanlarda kullanıma kaydırılmıştır.

3. Rusya’da Enerji Kaynaklarının Gelişimi⁸

Çarlık Rusya İmparatorluğu dönemi olan 1721-1917 yılları arasında Çarlık Rusya’sı, toprakları ilhak politikasıyla özellikle kuzeye ve doğuya doğru genişlemiştir. Yaklaşık 200 yıllık süre içinde imparatorluğun toplam alanı 22 milyon kilometre kareye yaklaşmıştır. Dönemin güçlü ve büyük devletleri arasında yer alan Çarlık Rusya İmparatorluğu’nun toplam nüfusu ise 180 milyonu aşmış durumdadır. Bu dönemde yapılan birçok savaşlar neticesinde elde edilen ganimetler ve kazanılan topraklar ekonomi bakımından gelişmesine zemin hazırlamıştır (Topsakal, 2010, ss. 95, 111, 179). Daha 1700’lü yıllardan itibaren Rusya; ekonomi, enerji, ticaret ve tarım alanlarında Avrupa ülkeleriyle rekabet halinde olmuştur.

3.1. Petrol Kaynaklarının Gelişimi

Sanayi inkılabı öncesi erken modern dönemde Çarlık Rusya’sında enerji kaynaklarını, Avrupa’da olduğu gibi kas, hayvan, su ve rüzgâr gücü oluşturmaktadır. Yeni kazanılan topraklardan Çarlık Rusya merkez şehirlerine bol miktarda hammadde akışı başlamıştır. Hammaddeleri mamul mala dönüştürmek için enerji gereksinimi duyulmaktadır. Sankt Petersburg şehrindeki makine yapımı sanayileşmeyi beraberinde getirmiştir. Azerbaycan topraklarında petrolün keşfedilmesi ve 1832 yılında ilk üretimin yapılması ağır sanayinin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır (Şahin & Nuriyev, 2021: 52). 1800’lü yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya İmparatorluğu’na Batı Avrupa sermayeli yatırımcılar gelmeye başlamıştır. Belçika ve Fransız sermayesi metalürji alanında yoğunlaşırken, İngiltere sermayesi petrol çıkarımında ve Almanya sermayesi ise daha çok elektrik enerjisi alanlarında yatırımlara başlamıştır. Çarlık Rusya topraklarında sanayileşmeyle birlikte sanayi merkezlerine yönelik göçlerde artışlar yaşanmıştır. (Timoşina, 2018, s. 141)

3.1.1. 1917 Yılına Kadar

Rusya Federasyonu enerji kaynaklarını iç ve dış politikada malzeme olarak kullanması daha Çarlık Rusya İmparatorluğu dönemine kadar dayanmaktadır. Çarlık Rusya İmparatorluğu döneminde en önemli enerji kaynağı kömür ve petrol olarak kabul edilmektedir. Çarlık Rusya petrol tarihinin gelişim süreci Azerbaycan topraklarından çıkarılan Bakü petrol tarihi ile özdeşleşmiştir. 1803 yılında Azerbaycan toprakları Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. 1820 yılında Bakü yakınlarında yer alan Abşeron yarımadasında ilk petrol kuyusu açılmıştır. 1820 yılından itibaren petrol üretimi yaklaşık 40 yıl devlet tekelinde gerçekleşmiştir. 1832 ila 1917 yılları arasında petrol üretim ve gelişim süreçleri ele alınırken Azerbaycan ve Bakü vurgulanmaktadır. Bakü, uzun yıllar Çarlık Rusya İmparatorluğu’nun petrol merkezi olarak nitelendirilmiştir. Petrolden kaynaklı olarak Bakü bölgesi uluslararası güçlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bakü ve yakın bölgelerde 1816 yılında 116 petrol kuyusu açılmışken, 1872 yılına gelindiğinde açılan kuyu sayısı 415’e yükselmiştir. Azerbaycan ve Kafkasya bölgelerinde yeni petrol sahalarının keşfedilmesiyle 1916 yılında toplam dünya petrol üretiminin %15’i Rusya tarafından üretilmiştir. Çarlık Rusya İmparatorluğu 1892 ila 1902 yılları arası petrol üretiminde ABD ile aynı seviyedeysen, 1902 yılı sonrası ABD’yi geçerek dünyada ilk sıraya yerleşmiştir. 1901 yılında Çarlık Rusya’sında toplam petrol üretimi 10 milyon 740 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretimi yapılan petrolün yaklaşık %97’si Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bakü şehri ve civar bölgelerden yapılmıştır (Şahin, 2021, ss. 52-53).

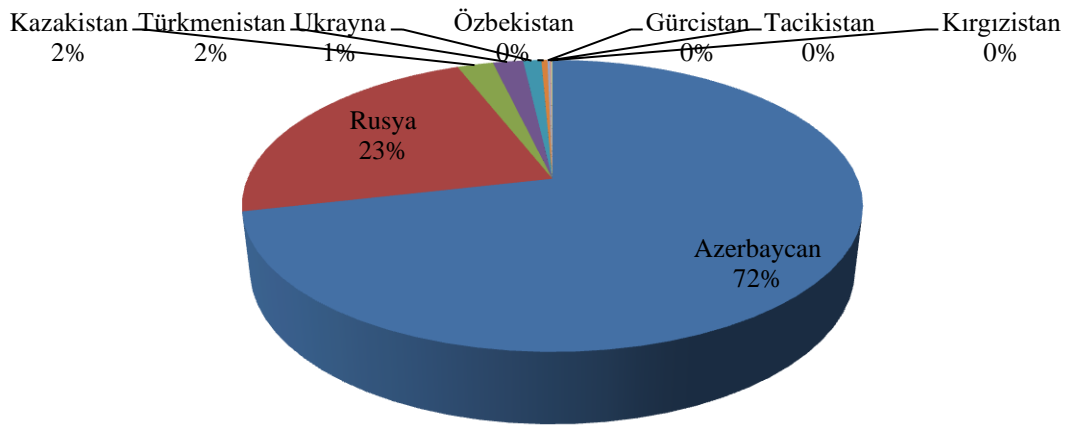
3.1.2. SSCB Dönemi

Büyük Ekim Devrimi’nden sonra 1918 yılında Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Rusya sanayisi millileştirilmiştir. Ancak iç savaş ve karışıklıklar devam etmesinden dolayı Sovyet hükümeti sanayi üzerinde kontrolü ancak 1922 yılında sağlayabilmiştir. Azerbaycan

⁸ <http://newsruss.ru/index.php> История нефтяной промышленности России- Заглавная ... [Rusya’da petrol endüstrisinin tarihi- Ana sayfa...] Bölümün geneli sayfasından tercüme edilerek derlenmiştir.

Cumhuriyeti ise 1918 ila 1921 yılları arası bağımsız devlet olarak varlığını sürdürmüştür. 1930'lu yıllarda petrol üretiminin büyük kısmı Bakü ve Kuzey Kafkasya bölgesinden sağlanmıştır. 1940 yılı verilerine göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde üretilen toplam petrolün %70'i Bakü bölgesinden sağlanmıştır. Kafkasya bölgesindeki petrol varlığı azalmaya başlayınca Sovyet jeologlar Ural ve Volga bölgelerinde güçlü petrol yatakları keşfetmişlerdir. Bu bölge "İkinci Bakü" olarak adlandırılmıştır. 1950 yılı sonrası Ural-Volga havzasındaki petrol üretimi artmaya başlamıştır. 1965 yılında 73 milyon ton ile petrol üretiminde zirve nokta yakalanmıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllardan itibaren Batı Sibirya bölgelerinde üretimde sürekli artışlar kaydedilmiştir. Batı Sibirya bölgesinde yaklaşık 500 petrol sahası bulunmaktadır. Bunlardan 9'u dev büyüklüğünde olmakla birlikte her biri 100 ila 500 milyon ton arasında değişen rezervlere sahiptir. Samotlor bölgesi petrol rezervi açısından süper dev olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde Rusya Federasyonu'nda rezervi 500 milyon tondan fazla olan sahalar süper dev olarak adlandırılmaktadır (Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, 2021).

Grafik 3. 1940 yılı SSCB'de çıkarılan petrolün cumhuriyetlere göre dağılımı (1000 ton)

Kaynak: <https://yearbook.enerdata.ru/world-production-statistics> sayfasından oluşturulmuştur.

SSCB 1970'li yıllardan itibaren Avrupa ülkelerinin talepleri doğrultusunda başta Almanya ve İtalya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine petrol ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. Neden olarak ise 1970'li yılların başında dünyada petrol krizinin yaşaması, OPEC'in arzı azaltarak fiyatları artırması dolaylı olarak da Avrupa ülkelerinin alternatif petrol tedarik edebilecekleri pazarları çeşitlendirmesidir. 1980 ila 1984 yıllarında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ülkelerine yapılan petrol ihracatında zirve yaşanmıştır. 1987 yılında SSCB'de üretimi yapılan petrol miktarı 570 milyon tonu bulmuştur.

3.1.3. Rusya Federasyonu Dönemi

Rusya Federasyonu, varlığı kanıtlanmış 80 milyar varil ham petrol rezervi ile dünyanın sekizinci büyüklüğüne sahiptir. Yapılan araştırmalar sonucu ülke, topraklarında dünya petrol rezervlerinin %4,5'ini barındırmaktadır (Ünal, 2011: 6- 8). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla en fazla enerji kaynaklarının bulunduğu topraklar Rusya Federasyonu'na bırakılmıştır. Yeni kurulan Rusya Federasyonu petrol çıkarım miktarını devamlı arttırmıştır. 2000 yılında 324 milyon ton petrol çıkarılırken, 2019 yılında 561 milyon tona ulaşmıştır (Naugolnova & Tsibatov, 2019, s. 3035).

Rusya Federasyonu'nun önemli ham petrol yataklarını Batı Sibirya Bölgesi'nde, Ural Dağı ve Sibirya Platosu oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi olmayan ülkeler arasında en büyük petrol üreticisidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dev petrol şirketleri özelleştirilmiştir. 2016 yılında Rus petrol devi olan Rosneft

şirketinin devlet kontrolündeki son %19,5'lik hisseleri de özelleştirilmiştir. Rosneft'in tamamen özelleştirilmesi, Rusya Federasyonu'nda enerji sektöründe 2016 yılının en büyük özelleştirilmesi olarak değerlendirilmektedir.⁹

2003 yılında yeni petrol yataklarının etüt çalışmaları neticesinde yayımlanan Rus enerji stratejisine göre üretimi artırma kararlaştırılmıştır. Uygulamaya konulan strateji çerçevesinde, Batı Sibiryaya, Kuzey Kafkasya, Volga Bölgesi ve Timan-Peçora Bölgeleri'nde petrol üretimi artırımına gidilmesi öngörülmüştür (Rusya Petrol Endüstrisi, 2021).

3.2. Doğalgaz Kaynaklarının Gelişimi

Kabiliyetli Rus mucit Pyotr Sobolevsky, 1812 yılında yapay gaz ile çalışan “termal lamba” üretimi için tesisat kurup, test etmiştir. P. Sobolevsky mucidinden dolayı İmparator Aleksandır I'in çıkarmış olduğu özel kararname ile daha önce Rusya'da bulunmayan bir termal lambanın dağıtımını devreye soktuğu için 4. Vilademir ödülü ile ödüllendirilmiştir. Yaklaşık 4 yıl sonra Sobolevsky “termal lambaları” Perm eyaletindeki atölyeleri aydınlatmak için uygulamaya koymuştur. 1819 yılında sokakları aydınlatmak amacıyla gaz lambaları St. Petersburg şehrinin Aptekarskaya adasında yakılmıştır. Günümüzden yaklaşık 174 yıl öncesi 1848 yılında Trans Kafkasya'nın yönetim merkezi olan günümüz Gürcistan'ın başkenti Tiflis saray meydanı ve Ermeni çarşısı ilk gaz lambalarıyla aydınlatılmıştır. 1863 yılına gelindiğinde imparatorluğun büyük ve küçük tiyatro salonlarını aydınlatmak amacıyla küçük bir gaz santrali faaliyete geçmiştir. Kısa bir süre sonra Çarlık Rusya'sı topraklarında 310 adet gaz üretim fabrikası faaliyete başlamıştır.

Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun son dönemlerinde (1910 yılı) toplam 1082 şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerden 886'sında sokaklar aydınlatılmaktadır. O dönemde 74 şehir elektrik enerjisi ile aydınlatılırken, 35 şehrin sokakları doğalgaz ile aydınlatılmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde İkinci Dünya Savaşı öncesi (1942 yılı) Komi ASSR¹⁰'nin ilk gaz sahası olan Sedelskoye'de sanayi tip üretim başlamıştır. 1943 yılında ilk gaz boru hattı olan Buguruslan–Pokhivistnevo–Kuibyshev güzergâhı tamamlanmıştır. Yine aynı dönemde ilk uzun mesafeli gaz boru hattının temeli atılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl bir başka gelişme ise SSCB Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlı Gaz Endüstrisi ve Yapay Sıvı Yakıt ana müdürlüğü kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nde 1950 yılında tüm cumhuriyetler ve özerk bölgeleri de içine alan “gaz devrimi” başlamıştır. Devrimin ana hedefi Sovyetler Birliği'nin tümünde yakıt ve enerji dengesini değiştirmektir. Gaz rezervi açısından benzersiz olan Severo-Stavropolsko-Pelagiadinskoye sahası keşfedilmiştir. Sovyet Sosyalist Ukrayna Cumhuriyeti'nde yer alan Shebelinskoye gaz sahasında araştırmalar başlamıştır.

1960–1970 yılları arası Rusya doğalgazı uluslararası piyasalara ulaşmıştır. Dünya pazarlarında Rusya gazına talepler artmaya başlamış, doğalgaz satışı ve boru döşeme anlaşmaları yapılmaya başlamıştır. 1960 yılı sonrası Sovyetler Birliği gaz sahalarını genişletmek amacıyla yeni gaz sahası arayışlarına önem verilmiştir. İlk etapta Tümen şehrinin kuzey bölgelerinde varlığı kanıtlanabilen birkaç trilyon metre küplük yaklaşık 20 yeni gaz sahası keşfedilmiştir. 1990'lı yıllardan sonra Avrupa ülkelerine doğalgaz akışı ve satışı artmıştır. İlk etapta Almanya ve Polonya hatları faaliyete geçmiştir. Rusya federasyonunda 11 Temmuz 1996 tarihinde ilk doğalgaz boru hattı olan “Saratov-Moskova” hattının 50. yılı kutlanmıştır.

Rusya Federasyonu kanıtlanmış doğalgaz rezervi bakımında açık ara ile dünyada ilk sırada yer almaktadır. Rus doğalgazının %90'lık kısmı iklim bakımından zor şartlarda Ural bölgesinden çıkarılmaktadır. 2000'li yıllardan başlayarak 2011 yılına kadar doğalgaz çıkarımında sürekli artışlar yaşanmıştır. 2011 yılından sonra doğalgaz çıkarımında inişli çıkışlı

⁹Rus petrol devi Rosneft'ten 11,3 milyar dolarlık özelleştirme | Euronewstr.euronews.com Haber EKONOMİ

¹⁰Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyet

seyir izlenmiştir. Yeni doğalgaz sahalarının devreye alınmasıyla, doğalgaz üretim hacminin artmasına olanak sağlanmıştır. 2019 yılında toplam üretim 700 milyar metreküpü aşmıştır. %95'lik bir olasılıkla 2030 yılında toplam doğalgaz üretimi 64 ila 181 milyar metreküp artması tahmin edilmektedir (Rusya Gaz Endüstrisi, 2021).

3.3. Kömür Kaynaklarının Gelişimi

Rusya topraklarında enerji kaynaklarından kömürün keşfi ve kullanımı 1700'lü yılların ikinci yarısında başlamıştır. 1768 yılı Çarlık Rusya İmparatorluğu döneminde bugünkü Rusya'nın Novgorod bölgesinde ilk kömür madeni araştırmacılığı İ. Knyazev öncülüğünde başlamıştır. 1771 yılında Kuznetsk havzasında nehrin sol kenarında ilk kömür yatağı bulunmuştur. Aynı yıl Kansk-Achinsk havzası kömür yatakları keşfedilmiştir. 1773 yılına gelindiğinde St. Petersburg şehrinde maden araştırmaları enstitüsü kurulmuş olup, 1775 yılında Donetsk havzasında jeolojik yapı üzerine ayrıntılı çalışma yapılmıştır. Lugansk dökümhanesi için büyük olasılıkla kömür kullanımı başlamıştır (www.rosugol.ru> mus...).

Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun Batı Sibirya bölgesinde yer alan Kuznetsk kömür havzası yakınında yer alan Bachatsky kömür yatağında 1851 yıllarında ilk kömür işletmesi kurulmuştur. İşletmenin kuruluşunun ilk dönemlerinde yaklaşık yılda 800 ton kömür işleme tabi tutulmuştur. Çarlık Rusya'sının Perm Eyaleti Ural bölgesindeki kömür madeni sahalarını dönemin ileri gelen zenginlerinden Lazarev ailesi (S. Abamelek-Lazarev) özel olarak işletmiştir. Rusya ekonomisi tarihinde bu uygulama maden işletmeciliğindeki ilk özel girişim olarak kabul edilmektedir.

Batı Sibirya bölgesinde bulunan Kuznetsk kömür havzası Rusya'nın en önemli kömür maden üssünü oluşturmaktadır. Bazı eski kaynaklara göre, "Kuznetsk havzasının Altay maden bölgesinin doğu kesiminde, Salaisky ve Alatau sıradağları arasında yer aldığı; yaklaşık 400 verst¹¹ uzunluğunda ve yaklaşık 100 verst genişliğinde uzandığını kaydetmektedir. Kömür havzasının toplam olarak 40.000 Verskarelik bir alanı kapladığı belirtilmektedir. Bu havzanın birçok yerinde yüksek kaliteli mineral kömürün kalın katmanlarının olduğu keşfedilmiştir". Birinci Dünya Savaşı öncesi Kuznetsk Kömür Madenleri A.Ş. kurulmuştur¹².

Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun ilk yılları olan 1927 yılında toplam 56 milyon ton (MT) kömür çıkarımı yapılmıştır. 1950 yılında tüm Sovyetler Birliği'nde yeraltından toplam 260 milyon ton kömür madeni çıkarılmıştır. Bu dönemde en önemli kömür yataklarını Donetsk, Moskova, Kuznetsk, Ural ve Karaganda bölgeleri oluşturmaktadır¹³.

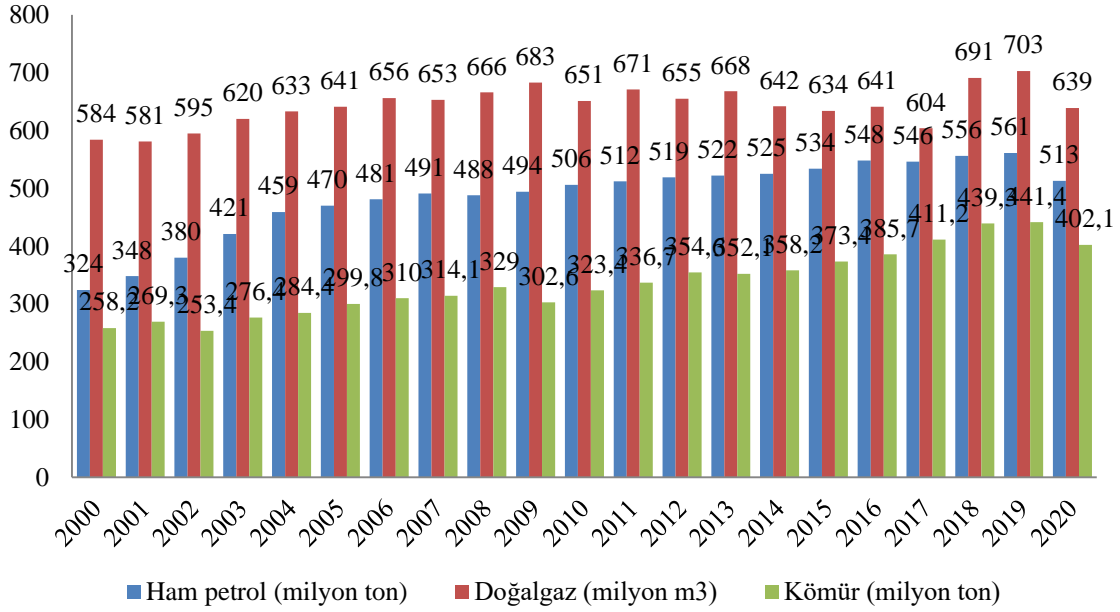
Rusya Federasyonu'nda 2000'li yıllar sonrasında 130 kömür sahasının 57'sinde faal olarak kömür çıkarımı yapılmaktadır. 2011 ila 2019 yılları arasında 3.454,2 milyon ton kömür madeni yerin altından çıkarılmıştır. Rusya Federasyonu Enerji bakanlığı verilerine göre, 01 Ocak 2020 tarihi itibarıyla ülkede 187 kömür işletmesi faaliyet göstermektedir. 2019 yılında toplam 486,9 milyon ton kömür madeni çıkarılmıştır. 2020 yılında ise Covid-19 pandemisi nedeniyle talebin azalmasından kaynaklı olarak kömür çıkarımında düşüşler yaşanmıştır. Ancak gelecek yıllarda talep artışı beklenmesinden dolayı kömür çıkarımının artırılması planlanmıştır (Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, 2021). Aşağıdaki grafikte Rusya'da çıkarılan fosil enerji kaynağını özetlemektedir.

¹¹Verst: Çarlık Rusya'sı döneminde kullanılan bir uzunluk ölçü birimidir. 1 Verst 1.06 Km'ye tekabül etmektedir.

¹²Daha geniş bilgi için bakınız: <https://www.rosugol.ru> mus...

¹³Soudopalov (p. 9) pour les années 1927–1940; Gordon (p. 53) pour les années 1940-75.

Grafik 4. Rusya'da 2000 yılı sonrası çıkarılan fosil enerji kaynakları (milyon ton, milyar m³)

Kaynak: Veriler Rusya Merkez Bankası ve Rusya İstatistik Kurumu (rosstat.gov.ru)'dan oluşturulmuştur.

3.4. Rusya'nın Enerji Kaynakları Ticareti

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılı sonunda resmen sona ermesiyle merkezi kumanda ekonomik sistemi terkedilmiş, mirasçı ülke olarak adlandırılan Rusya Federasyonu'nda piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Piyasa ekonomisine geçişin ilk yılları olan 1991-1998 dönemlerinde Rusya Federasyonu ekonomisi bir yandan geçiş reform uygulamalarını gerçekleştirirken, diğer yandan Asya Mali krizin etkisiyle makroekonomik sorunlar yaşamaktadır. Rusya ekonomisi, piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında ekonomik krizlerin de etkisiyle GSMH %30 oranlarında düşmüş ve yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır (Varol Sevim, 2014, s. 88).

Rusya ekonomisi, 1999 yılının ikinci yarısında dünya petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklı olarak toparlanmaya başlamıştır. 1997 yılında yaşanan Asya mali kriz, ABD'de 2001 yılı 11 Eylül saldırısı ve akabinde Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi ve 2000'li yılların ortasında Asya ülkelerinde yaşanan mal ve hizmet fiyatlarında dalgalanmalar dünya petrol fiyatı üzerinde etki yapmıştır. Dünya petrol fiyatlarındaki artış Rusya Federasyonu ihracatına olumlu yönde etkilemiştir. Piyasa ekonomisine geçişin ikinci aşaması başlangıcı olan 1998 yılı ila küresel krizin yaşandığı 2008 yılları arasında Rusya ekonomisi %6,94'lük oranda büyüme kaydetmiştir (Varol Sevim, 2014, s. 89).

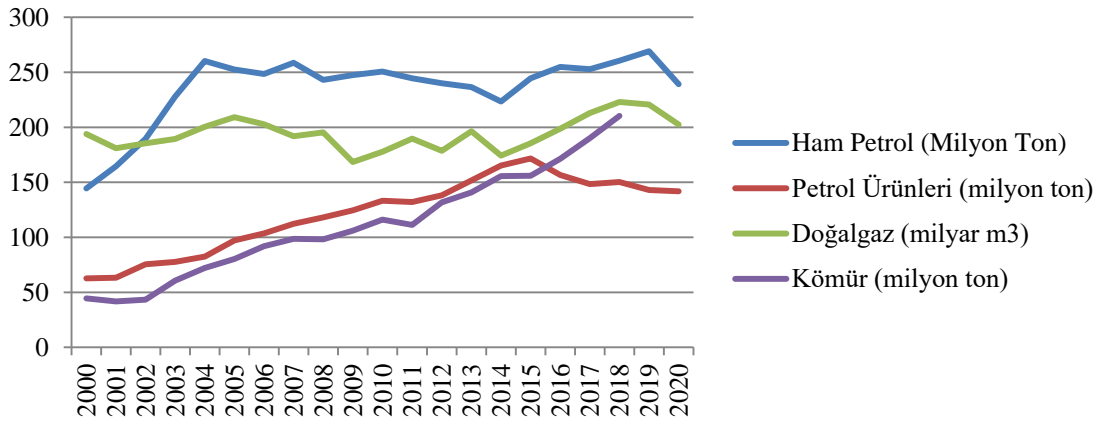
Tablo 11. Rusya Federasyonu'nun 2010–2020 yılları arası enerji kaynakları ihracatı

Yıllar	Ham Petrol (Milyon Ton)	Petrol Ürünleri (milyon ton)	Doğalgaz (milyar m ³)	Kömür (milyon ton)
2000	144,4	62,6	193,9	44,5
2002	189,5	75,5	185,5	43,3
2004	260,3	82,4	200,4	72,1
2006	248,4	103,5	202,8	91,9
2008	243,1	118,1	195,4	98,1
2010	250,7	133,2	177,8	116,1
2012	240,0	138,2	178,7	131,8
2014	223,5	165,3	174,3	155,6
2016	254,9	156,6	198,7	171,4
2018	260,6	150,3	223,0	210,3
2020	239,2	141,8	202,5	

Kaynak: Rusya Merkez Bankası, Rusya İstatistik kurumu (rosstat.gov.ru) 25 Haziran 2021 verilerinden oluşturulmuştur.

Rusya Federasyonu ekonomisi, 2000'li yıllardan sonra dünyada yükselen doğal gaz ve petrol fiyatlarından olumlu yönde etkilenmiştir. Ancak başka ülkelere enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz sevkiyatı için yeni güzergâhlar oluşturmak ve boru hattı inşasını gerekli hale getirmiştir. Enerji kaynakları ihracatından gelir elde eden Rusya'yı yeni projelerin hazırlanmasına mahkûm etmiştir (Şahin & Nuriyev, 2021, s. 62). Tablo ve grafikte de görüldüğü gibi 2000'li yıllar sonrası Rusya Federasyonu enerji kaynaklarından ham petrol ve doğalgazda dalgalı seyir izlerken, kömür ve petrol ürünleri ihracatında genel olarak artan bir seyir izlemiştir.

Grafik 5. Rusya Federasyonu'nun 2010–2020 yılları arası enerji kaynakları ihracat trendi

Kaynak: Rusya Merkez Bankası, Rusya İstatistik kurumu (rosstat.gov.ru) 25 Haziran 2021 verilerinden oluşturulmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, dünyada ve Rusya'da enerji kaynaklarının tarihsel gelişim süreci, boyutu ve sınıflandırılması ele alınmıştır. Son yıllarda kullanım alanı oldukça artan enerjinin ülkelere göre enerji kaynak dağılımı incelenmiştir. Yenilenemez enerji kaynakları olarak adlandırılan fosil enerji kaynaklarının bir gün tükenebileceği, alternatif enerji kaynakları arayışları ve yerini yenilenebilir enerji kaynaklarının alacağı kanısına varılmıştır.

Dünyada 1973 yılında fosil enerji kaynağı arzi 5.287 milyon ton eşdeğer petrol (MTEP) olup, toplam enerji arzının %87,6'sını oluşturmaktadır. 2019 yılında ise fosil kaynaklı enerji arzi 11. 641 MTEP'e yükselmesine rağmen, toplam enerji arzının oransal olarak %85, 9'unu karşılamakla azalma göstermiştir. Geçen 46 yıllık sürede fosil kaynaklı enerji arz miktarında 1,7 puanlık bir azalma kaydedilmiştir. 2019 yılında birincil enerji kullanım payları ise sırasıyla

petrol (%31,4), kömür (%26,2), doğalgaz (%23,2), nükleer (%5,1) ve yenilenebilir kaynaklar toplamı ise (%14,1) olarak gerçekleşmiştir.

Dünyada nüfus artışı, bireylerin zevk ve tercihlerindeki değişimler, küreselleşen ekonomi ve refah düzeyindeki artışlar enerjiye ve dolaylı olarak da enerji kaynaklarına bağımlılığı artırmıştır. Sınırlı rezervi olan fosil kaynaklı enerji kaynaklarından vazgeçmek yıllar itibarıyla yavaş gerçekleşmektedir. Alternatif enerji kaynakları araştırmaları, yenilenebilir enerji üretim ve tüketimi de yine yavaş gerçekleşmektedir.

Sovyetler Birliği topraklarının büyük kısmı üzerine kurulan Rusya Federasyonu enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Enerji kaynakları ticareti Rusya ekonomisinin can damarını teşkil etmektedir. Rusya ihracatının büyük kısmını fosil enerji kaynaklarından olan ham petrol, doğalgaz ve kömür oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği döneminden başlayan enerji kaynakları ticaretinde Avrupa ülkeleri en önemli müşteriler arasında yer almaktadır. Ancak Rusya ekonomisinin büyük kısmının böyle tek bir bölge pazarına bağımlı olması önemli riskleri taşımaktadır. Rusya dış ticaret verilerini dengelemek için Asya ülkeleri ve eski Doğu Bloku ülkelerine yeni açılımlar yapması gerekmektedir. Özellikle enerji kaynaklarından dünya doğalgaz pazarının büyümesi, Rusya'nın da LNG¹⁴ pazarında önemli ölçüde yer alamaması rahatsızlık meydana getirmektedir.

Dünya'nın önemli enerji üreticisi konumunda olan Rusya Federasyonu, gelişen Asya ve Avrupa pazarları arasında önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda gelişmiş Avrupa ülkeleri ve Asya'daki büyük ekonomilere sahip ülkelerin enerji taleplerine güvence vermesiyle kilit vazifesi görmektedir. Son zamanlarda Rusya Federasyonu yeni pazarlar için Asya ülkelerinden Japonya, Güney Kore, Kuzey Kore ve Çin ile ilişkileri geliştirmektedir. Yeni pazarların oluşturulmasıyla enerji kaynakları arz ve pazarını garanti altına almak isteyen Rusya Federasyonu, yeni kaynak arayışlarına ve alternatif taşıma projelerine önem vermesi gerekecektir. Doğalgaz ihracatında sadece boru hattı ile sağlanmayıp, LNG sektörünü geliştirme planları da öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aytaç, O. (2021). *Dünyada ve Türkiye'de Enerjinin Görünümü*. Türkiye Bilişim Derneği "İnsan ve Teknoloji" Etkinlikleri 2, Dijitalleşen Dünyada İnsan Odağında Çevre ve Doğal Kaynaklarımız Çalıştayı, Sürdürülebilir Enerji Politikaları.
- BP. (2014). *Statistical Review of World Energy*. British Petroleum (BP), London, UK.
- Bulut, R. (2018), Enerji Bağlamında Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler, *Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi "Ayrıntı"*, 5(60), 68–73.
- Coal Information, 2020, 2016 provisional data (Erişim Tarihi: 22.01.2022)
- Enerji Atlası (<https://www.enerjiatlası.com/rezerv/turkiye-petrol-rezervi.html>) (Erişim Tarihi: 01.02.2022)
- <http://newsruss.ru/index.php> История нефтяной промышленности России - Заглавная ...
- <https://p.dw.com/p/Evoc> (Erişim Tarihi: 28.01.2022)
- <https://www.emo.org.tr/ekler> (Erişim Tarihi: 30.01.2022)
- <https://www.enerjiatlası.com/ulkelere-gore-nukleer-en...> Ülkelere Göre Nükleer Enerji (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- <https://www.rosugol.ru/mus...> (Erişim Tarihi: 30.01.2022)
- <https://yearbook.enerdata.ru/world-production-statistics> (Erişim Tarihi: 30.01.2022)

¹⁴Sıvılaştırılmış doğalgaz

- <https://youreads.net/baslik/putting-out-system-31875> (Erişim Tarihi: 08.02.2022)
- IEA Key World Energy Statistics 2020 (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- IEA World Energy Balances. (2020). <https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/world-energybalances-and-statistics> (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- Koç, E. & Kaya, K. (2015), Enerji Kaynakları–Yenilenebilir Enerji Durumu, *Mühendis ve Makina Dergisi*, 56(668), 36-47.
- Naugolnova, İ. A. & Tsıbatov, V. A. (2019), Tendentsii Razvitiya Neftyanoy Promışlennosti Camarskoy Oblasti, [Samara Bölgesindeki Petrol Endüstrisinin Gelişimindeki Eğilimler] *Ekonomiçeskiye Otnoşeniya Jurnal*, [Uluslararası Ekonomik İlişkiler Dergisi], 9(4), DOI: 10.18334/eo.9.4.41278
- Rus petrol devi Rosneft'ten 11,3 milyar dolarlık özelleştirme | Euronewstr.euronews.com› Haber› EKONOMİ (Erişim Tarihi: 04.02.2022)
- Soudopalov (p. 9) pour les années 1927–1940; Gordon (p. 53) pour les années 1940-75. (Erişim Tarihi: 28.01.2022)
- Şahin, Ç. & Nuriyev, K. (2021), Rusya'da Enerji Sanayisinin Gelişimi ve Günümüzde Rus Enerji Stratejisi, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 4(4).
- Timoşina, T. (2018). *Ekonomiçeskaya İstoriya Rossii*. [Rusya Ekonomi Tarihi], Moskova: Litres Yayınevi, 2018, ISBN: 9785457718517.
- Topsakal, İ. (2010), *Rusya Tarihi*. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu <http://taskomuru.net>› whiseezu › 2021/06 › 2020... (Erişim Tarihi: 28.01.2022)
- Türkiye Taşkömürü Kurumu. (2021). *2020 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu*, Mayıs 2021.
- Ünal, M. C. (2011), *Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Varol Sevim, T. (2014), Rus Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya. *Uluslararası İlişkiler*, 11(41), 87-108.
- Yalçın Erik, N. ve Koşaroğlu, Ş. M. (2016), Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 2016.
- Газовая промышленность Российской Федерации [Rusya Federasyonu Gaz Endüstrisi], <http://www.consultant.ru>› со... (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Министерство энергетики Российской Федерации, 2021 [Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı], <http://government.ru>› depart... (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Нефтеубывающий регион // Журнал «Коммерсантъ» № 42 (795)- 27.10.2008. (Электронный ресурс). URL: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1045757> (Erişim Tarihi: 21.01.2022)
- Статистического института Организации Объединенных Наций <https://unstats.un.org>› 2021-30-FinalReport-R (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- Федеральная служба государственной статистики [Rusya İstatistik Kurumu] <https://rosstat.gov.ru> (Erişim Tarihi: 30.01.2022)
- Центральный Банк Российской Федерации [Rusya Federasyonu Merkez Bankası] <https://www.banki.ru>› bank_... (Erişim Tarihi: 30.01.2022)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

SWOT Analizi Bağlamında Serhat Kalkınma Ajansı ve Fırat Kalkınma Ajansı Karşılaştırması

Comparison of Serhat Development Agency and Fırat Development Agency in the Context of SWOT Analysis

Doktora Öğrencisi Cihan ARSLAN¹

Öz

Günümüzde her alanda hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu yüzden gerek birey gerekse örgütler değişen çevre koşullarına ayak uydurabilmek için çeşitli planlamalar yapmak zorundadır. Yaşanılan dönemde kurumlar artık değer ve sürdürülebilirlik ilkelerine önem vermekte, planlarını bu ilkelere göre yapmaktadır. Bu bağlamda, gerekli planlamaları yapmak ve gerekli stratejiler geliştirmek zorunlu hale gelmiştir. Bu anlayış 1980'li yıllarda çok büyük ve uluslararası alanda faaliyet gösteren örgütlerde kendisini göstermiştir. Küreselleşme artık tüm dünyayı sarmış ve kaçınılmaz bir hal almıştır, Günümüzde ise, orta ve küçük ölçekli kurumlar bile strateji geliştirmek zorunda kalmıştır. Yönetim bilimi de bu durumu disiplini içine dâhil etmiş ve strateji olgusunu sistemleştirmiştir. Organizasyon çerçevesinde baktığımızda gerek özel gerekse kamu kuruluşları başarı sağlayabilmek ve bunu görselleştirebilmek adına çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Yönetim bilimine de riyaşet eden bu tarz; bilgi, beceri, analiz ve yorum niteliklerini geliştirmektedir. Bu yüzden, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel eşitsizlik düzeyini daha alt seviyelere indirebilmek için oluşturulan kalkınma ajanslarını stratejik yönetim bağlamında değerlendirerek ve irdelemek önem arz etmektedir. Çalışmada, bir kamu kurumu olan Serhat Kalkınma Ajansı ve Fırat Kalkınma Ajansı'nın stratejik planlamaları doğrultusunda gerçekleştirdikleri SWOT analizleri karşılaştırılacaktır. Çalışmanın amacı stratejik yönetim süreçlerini analiz etmek için SWOT yöntemine başvuran ajansların farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koymaktır. Betimsel araştırma modelinin kullanıldığı çalışmada, analiz verileri resmi kaynaklardan elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SWOT analizi, strateji, kalkınma ajansları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Today, there is a rapid change in every field. Individuals and organizations have to make various plans to keep up with changing environmental conditions. Today, institutions give importance to the principles of value and sustainability and make their plans according to these principles. It becomes imperative to make the necessary plans and develop the necessary strategies. In the 1980s, this understanding showed itself in very large and internationally active organizations. In today's world, where globalization surrounds the whole world and is inevitable, medium and small-sized institutions have to develop strategies. Management science has disciplined this situation and systematized the concept of strategy. Private and public organizations are developing various strategies to achieve success and visualize this success. This situation in management science; It develops knowledge, skills, analysis and interpretation qualities. Agencies have been established to reduce the regional inequality of the Republic of Türkiye. It is important to evaluate and examine agencies in the context of strategic management.. In the study, SWOT analyzes of strategic planning of Serhat Development Agency and Fırat Development Agency, which are a public institution, will be compared. The aim of the study is to reveal the differences and similarities of the agencies With the descriptive research model, the analysis data were obtained from official sources.

Keywords: SWOT analysis, strategy, development agencies

¹Inönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cihan-arslan@hotmail.com

Paper Type: Research

Giriş

Kurumlar sürdürülebilir bir anlayışa sahip olmak için stratejiler geliştirerek planlar yapmak zorundadır. Bunun içinde kurumların stratejik yönetim anlayışına ve strateji geliştirmeye önem vermesi gerekmektedir.

Stratejik yönetim anlayışı, kurumların veya örgütlerin devamlılığı konusuna eğilmiş, ileriki zamanlarda istenilen seviye ana sorunsal olarak belirlenmiştir. Böylelikle tüm faktörler yönetim sürecine dâhil edilmiş, bir koordinasyon eşliğinde gelecek planlaması yapılamaya başlanmıştır. Bu anlayışa göre, ilk olarak bir hedef bulunmalı ve bu hedef çerçevesinde planlanan faaliyetler yürütülmelidir. Tüm bu süreç aslında bize stratejik yönetimin önemini göstermektedir. Stratejik yönetimin başarı seviyesi de SWOT analiz tarzı ile belirlenmektedir.

Çalışmamızda birer kamu kurumu olan Serhat Kalkınma Ajansı ve Fırat Kalkınma Ajansı'nın stratejik planlamaları doğrultusunda gerçekleştirdikleri SWOT analizleri karşılaştırılacaktır. Amaç ise stratejik yönetim süreçlerini analiz etmek için SWOT yöntemine başvuran ajansların SWOT analizlerinin farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koymaktır. Betimsel araştırma modelinin kullanıldığı çalışmada, analiz verileri resmi kaynaklardan elde edilmiştir.

1. Stratejik Yönetim Kavramı ve Özellikleri

Sosyal bilimlerde “strateji” kelimesi iki kaynağa dayandırılmaktadır. Bunların ilki Latince de yol, yatak, çizgi anlamlarında kullanılan “stratum” kavramı, ikincisi ise eski Yunanlı komutan General Strategos'un adıyla bağlantılı olup, komutanın bilgi ve sanatını belirtmek için kullanılan “strategos” kelimesidir (Eren, 2013: 1). Strateji, “bir örgütün uzun ve kısa vadeli amaçlarının belirlenmesi ve bu amaçlara ulaşmak için, örgütün hem kendisi, hem de çevresi ile arasındaki ilişkileri analiz ederek, üst kademe yöneticileri tarafından plan ve programların yapılması ve gerekli kaynakların tahsis edilmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır (Azaklı, 1999: 54). Günümüzde strateji kelimesi, genel olarak hedefe ulaşmak için izlenebilecek yol olarak bilinmekle birlikte daha çok askeri ve siyasal terminolojide rastlanılan bir kavramdır (Songür, 2015: 5). Son dönemlerde küreselleşme ile birlikte işletmelerin büyümesi ve hatta uluslararası hale gelmesiyle birlikte şirketler, uzun dönemli planlarında strateji kavramını kullanmaya başlamışlardır. Şirketler, belirlenen hedefler doğrultusunda plan ve programlar geliştirip belirli misyonlar çerçevesinde izlenecek yolları kararlaştırmaktadır (Eren, 2013: 5). Görülmektedir ki yüzyıllardır askeri bir terim olarak karşımıza çıkan strateji terimi, gelişen bilgi toplumunda birçok disiplinde yer bulmuştur. Bunlardan biri de işletme bilimidir. Liberal politikalar ile yelpaze açısı çok genişleyen ve aynı zamanda karmaşıklaşan işletme bilimi, çatısı altında birçok yeni yönetim şekli geliştirmiştir. Bunlardan biri de stratejik yönetim kavramıdır.

1.1. Stratejik Yönetim Kavramı

Stratejik yönetim, bir organizasyonda uzun vadeli olarak, geleceğe dönük kararlar alınmasıdır. 80'li yıllarda özellikle büyük şirketler/işletmeler tarafından uygulanan bir yönetim şekli olan stratejik yönetim, günümüzde büyük-küçük birçok işletme tarafından kullanılmaktadır. Kavramı daha da açacak olursak stratejik yönetim; işletme ile çevresel faktörlerin ilişkileri üzerinde bir analiz yapılması, rakipler üzerinden benzerlikleri veya farklılıkları irdelenmesi, kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını amaçlayan, değişkenleri daima göz önünde tutarak uzun vadeli planların genel çerçevesini çizen bir yönetim tarzıdır (Ballıoğlu, 2012: 2). Sürekli değişen bir çevrede bulunan ve çevreyi kontrol altında tutmak isteyen örgütlerin stratejik yönetime ihtiyacı vardır (Güçlü, 2003: 1). Aynı zamanda strateji örgüt ve işletmelerin ortaya koydukları hedefler doğrultusunda üretim faktörlerini etkili ve verimli kullanmak amacıyla oluşturulan yol haritalarıdır (Ülgen ve Mirze, 2004: 25). Strateji, değişken çevre koşullarındaki örgütlere yön göstermektedir (Acar, 2004: 3).

Stratejik yönetime bir süreç gözüyle de bakılabilmektedir. Bu bağlamda, geleceği görmek ve hedeflere ilerleme yolunda esnek planlar geliştirme anlayışı oluşmaktadır. Değişkenlere karşı işletme adına sorular sormak ve bu sorulara doğru uygulanabilir cevaplar vermek stratejik yönetimin temel unsurlarındandır (Güçlü, 2003: 70). Stratejik yönetim anlayışında işletme çevresi önem kazanmaktadır. Hem iç hem de dış çevrede olup bitenler dikkatlice izlenmeli, değişen çevresel faktörler çerçevesinde oluşturulan strateji baştan gözden geçirilmelidir. Bu döngüsel süreç devamlılık kazanmalı ve stratejinin başarı kazanabilmesi için analizin doğru ve net bir şekilde yapılması gerekmektedir (Erkul, 2013: 118). Özellikle hızla değişen yenedünyada böyle önemli bir detayı göz ardı etmek işletmeler için felakete yol açabilmektedir. Çünkü öngörülemeyen bu hızlı değişime ayak uydurabilmek önemli bir bilgi birikim ve beceri gerekmektedir. Bu yüzden organizasyonların gözlem yetenekleri gelişmiş olmak zorundadır. Aksi takdirde geleceğe yön verecek uygun stratejiler geliştiremezler.

Baryy (1986: 10) stratejik yönetimine, örgütün hedeflerine nasıl ulaşabileceği sorunsalı etrafında geliştirilen analizler olarak bakmaktadır. Drucker (1999: 22) ise, belirlenen amaçlar için belirlenen planların doğru sonuçlar verebilmesi süreci olarak stratejik yönetimi kavramsallaştırmıştır. Feurer ve Chaharbaghi (1995: 11)'de stratejik yönetimi, hedefler doğrultusunda elde bulunan kaynakların doğru yönde kullanılma süreci olarak tanımlamıştır. Görülmektedir ki işletme, yenedünya düzeninde yerini korumak ve hatta daha iyi seviyelere ulaşmak adına çevreyi ve hedefleri etkin bir şekilde değerlendirmeli, oluşturduğu planların kontrolünü bir süreç dâhilinde yapmalıdır. Stratejik yönetimin de amaçlar temasında stratejik planlamalar yapmakta ve bu planları hayata geçirebilmektir.

1.2. Stratejik Yönetimin Özellikleri

Stratejik yönetimin başlıca altı özelliği bulunmaktadır (Eryılmaz, 2001: 8). Bunlar; hedef ve amaçlar doğrultusunda yapılan zaman planlaması, organizasyonun içinde bulunduğu durumun iyi analiz edilmesi, çevre analizinin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi, vizyon tanımının net bir şekilde oluşturulması, istenilen sonuçlar ışığında stratejilerin geliştirilmesi ve bu strateji çizgisinde tüm örgütsel faaliyetlerin koordine edilmesidir. Bu özelliklerin birinin bile sektöre uğraması stratejinin başarı ile sonuçlanmasına engel olmaktadır. Burada önemli olan bilgilerin doğruluğudur. Çünkü yanlış bilgiler yanlış stratejileri doğurabilmektedir. Bu yüzden planlama gerçekleşirken olası değişkenler hakkındaki verilerden hiçbir şekilde şüphe duyulmaması gereklidir. Stratejik yönetimin özellikleri şöyle sıralanmıştır (Aktan, 2008: 6-7):

- Stratejinin konusu organizasyonun karlılık, başarı ve verimliliği ile doğru orantılı olmalıdır.
- Buradaki kilit rol üst yönetimindir. Alt yönetim, üst yönetimin belirlediği stratejiyi uygulamakla görevlidir. Ancak üst yönetim her zaman denetim mekanizmasını kullanmalıdır.
- Örgütün iç ve dış çevresi daima gözetim altında tutulmalıdır. Çevre en önemli faktördür ve strateji çevrenin özelliklerine göre dizayn edilmelidir.
- Uyum, kontrol ve düzen anahtar kavramlar olmalıdır. Strateji bir örgüt işidir ve sözü edilen faaliyetler ile anlanmaktadır.
- Strateji yönetimi bir düşünme sürecidir. Bu süreci en iyi gerçekleştirebilecek kişiler ise doğru verileri elinde bulunduran uzman kişilerdir. Strateji yönetim konusunda tecrübesiz ve yeteneksiz kişilerin eline bırakılmamalıdır.
- Strateji sürecinde aynı zamanda tüm aksaklıklar tespit edilmektedir.

Pozitif bir özellik olan bu tespit, aksaklıklar için gerekli önlemler hızlı bir şekilde alınmalıdır. Stratejik yönetimin başlıca dokuz özelliği bulunmaktadır (Dinçer, 1998: 36-37). Bunlar; kurum içi analizinin yapılması, çevrenin irdelenmesi, kurum hedef ve felsefesinin oluşturulması, bir gelecek vizyonu belirleme, koordinasyonun sağlanması, amaçların her birime benimsetilmesi, kaynak dağılımının belirlenmesi, teknolojik altyapı ve bu konudaki bütçeleme gerçekleştirilmesi, stratejinin başarı ölçümünün yapılmasıdır. Stratejik yönetimin

her aşamasında katılımcılık sağlanmalı, kaynak dağılımlı etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmeli ve sonuçlar ölçülmelidir (Canbay, 2006: 88).

Genel olarak baktığımızda stratejik yönetimin paydaşları arasındaki uyum, strateji süreci önemli oranda etkilemektedir. Stratejide ki en önemli unsur ise geleceğe dair belirlenmiş olan hedeftir. Çünkü her faaliyet bu hedef etrafında şekillenecek ve çıktı olarak hedefe ulaşma düzeyi ile karşılaşılabilecektir. Bu yüzden, yönetimin tüm özellikleri uygulanacak ve ayırt edici olarak bir strateji geliştirilecektir. Stratejideki beklentilerin doğru tespiti başarı yolunu da kolaylaştırmaktadır.

2. Stratejik Yönetimin Aşamaları

Örgüt, stratejik yönetimi benimserken çalışmalarında titiz bir şekilde ilerlemek zorundadır. Çünkü uzun vadeli stratejilerde yaşanabilecek aksaklıklar gelecekte önemli problemlerle karşılaşılmasına neden olabilmektedir. Bu yüzden uzun vadeli düşünme şeklinde gerçekleşecek stratejilerde, tüm bileşenleri iyi değerlendirilmelidir.

2.1. Stratejilerin Geliştirilmesi ve Stratejik Planlama Aşaması

Örgüt için strateji geniş çaplı bir projedir. İlk olarak strateji için gerekli alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Başlangıç toplantılarında üst yönetimin, içinde bulunulan durum hakkında fizibilite çalışması yapması gerekmektedir. Mevcut durum stratejinin oluşturulması ve geliştirilmesi için olmazsa olmaz bir veridir. Çünkü bu veriler başlangıç noktasını oluşturacaktır. Elde edilen bilgiler, dış çevre hakkındaki analiz ile birleştirilecektir. Son olarak içinde bulunulan sektör/dal hakkında araştırma yapıp, sektördeki yer ve seviye tespit edilecektir. Sistematik bir şekilde gerçekleştirilen bu faaliyetler, örgüt için yararlı fırsatları ve tehditleri net bir şekilde ortaya koymaktadır (Songür, 2011: 36). Örgütün her seviyede strateji geliştireceği düşünüldüğünde bu sürece en üst yöneticiler ile birlikte orta ve alt sınıf yöneticiler de dâhil olmaktadır. Buradaki yarar, farklı katılımcıların ve düşüncelerin olmasıdır. Çünkü herkes strateji hakkında uzman değildir. Geniş çaplı bir proje olan stratejide, birçok konu ve süreç işlenmektedir. Böylelikle birçok kişinin fikirlerinin harmanlanması en sağlam stratejiyi oluşturacaktır. Hatta bu süreçte uzman danışmanlardan da faydalanmak mümkündür (Kazmi, 2002: 43-54).

İlk olarak örgütün bir misyonu oluşturulmalıdır. Bu misyon, stratejide sabit olarak kalacaktır. Bu bir anlamda var olma nedenidir. Yol gösterici yegâne unsurdur. Örgütün felsefesi ve biçimi misyonu açıklayıcı tarzdadır. Misyonun belirlediği değerler bağlayıcı niteliktedir. Organizasyonun her basamağı bu misyonu bilmekte ve onun çizgisinde motive olmaktadır (Ülgen ve Mirza, 2004: 69). Gelecekte bulunulmak istenen seviye ise vizyondur. Belirlenen vizyon yönetim sürecine etki eder ve güncel durumlara göre değişiklik arz etmektedir. Vizyon, gerçekleşen performans ile yakından ilgili bir kavramdır. Vizyon belirlendikten sonra ise amaçlar (karlılık, süreklilik, büyüme v.b.) sıralanır. Zira amaçların nihai hedefi vizyonu gerçekleştirebilmektir. Bu hedeflerle yola çıkmadan önce bir analizin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle teknoloji faktörü iyi araştırılmalı ve alternatifler değerlendirilmelidir (Akgemci, 2008: 126). Tüm bu analiz çalışmaları sonucunda strateji geliştirilmeli ve örgüt kademeleri bu hususta bilgilendirilmelidir.

2.2. Stratejilerin Uygulanması

Strateji oluşturma süreci her ne kadar önemli ise, stratejiyi uygulamakta ayrı bir önem gerektirmektedir. Çünkü örgüt üyeleri takım olarak bu yönde ilerlemelidir. Bu bağlamda, örgütün en küçük birimi bile stratejiyi tam olarak bilmeli ve üstüne düşen vazifeleri açık bir şekilde öğrenmelidir. Bu sayede örgüt içi pratikleşme de sağlanmış olmaktadır. Eğer oluşturulan strateji örgüt yapısında değişiklikler gerektiriyorsa bu gerçekleştirilmelidir. Çünkü seçilecek yapı stratejiyle uyum göstermek zorundadır. Kilit noktadaki çalışanlar da bilgi ve becerilerine göre iyi seçilmelidir. Çünkü stratejiyi olumlu veya olumsuz etkileyecek önemli faktörlerden birisi de kişisel iş görme yetisidir (Eren, 2013: 386-387). Stratejik yönetimde stratejilerin

uygulanmasıyla birlikte örgüt kısa ve uzun dönem amaçlarına ulaşabilecek ve bu amaçlara uygun politika belirleyecektir (İşcan, 2000: 232).

Stratejiler, değişkenler nedeniyle bazı durumlarda güncellenebilmektedir. Eğer yöneticiler radikal karar almak zorunda kalsalar dahi güncelleme yapmalıdırlar. Hatta gerekirse strateji en baştan değerlendirilmeli ve koşullara göre uygun hale getirilmelidir. Burada liderin/liderlerin görevi son derece kritiktir. Gerçeğe uygun olmayan, hayali planlamalar veya kararlar örgütü başarısızlığa itebilmektedir. Strateji uygulanırken karşılaşılan olumlu veya olumsuz durumlara karşı pratik uygulamalar geliştirilmeli ve refleks mekanizması kurulmalıdır (Ülgen ve Mirza, 2004: 72).

2.3. Uygulanan Stratejilerin Gözden Geçirilmesi ve Denetimi

Stratejilerin kontrolü, stratejinin uygulanma aşamasının nasıl ilerlediği, varılan noktada başarının hangi düzeyde gerçekleştiği, geriye dönük incelemelerin yapıldığı, eğer varsa oluşan sapmaların nedeninin ve derecesinin tespit edildiği evredir. Stratejilerin kontrolü dinamik bir basamaktır. Basamağın her birimi kontrol edilmeli ve değerlendirilmelidir (Dinçer, 1998: 52).

Değerlendirme sonucu başarılar ödüllendirilmeli, aksaklıklar giderilmelidir (Barringer ve Bluedorn, 1999: 426). Kontroller bir rapor dâhilinde yapılmalıdır. Zira performans değerlendirmesi yapılan rapor çalışmaları etrafında oluşacaktır. İstenilmeyen durumlar ve sonuçlar karşısında strateji dâhil her faktör teker teker yeniden incelenmelidir.

3. Stratejik Yönetim Araçları

Stratejik yönetim araçlarında, değerlendirmenin yapılması, beyin fırtınasının gerçekleştirilmesi, grup tekniklerinden yola çıkarak örgüt içi analizin yapılması gibi stratejide merak edilen konular hakkında bilgi edinilmesine katkı sağlamaktadır.

3.1. Portföy Analizi

Portföy analizi temelde birbirleri ile alakalı işletmelerin karşılaştırması amacıyla kullanılmaktadır. Portföy analizi, kazanan veya kaybeden işletmelerin görülmesinde ve bu işletmelerin stratejiler dâhilinde yeni öncelikler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Stratejik lider de bunu örgüt içinde kullanabilmekte ve birimler arasındaki eşgüdümü ve değerlendirmeyi daha rahat sağlayabilmektedir. Böylelikle acil müdahale gerektiren durumlar da saptanabilmektedir (Dağlı, 2004: 315).

3.2. Q-Sort Analizi

Q- Sort analizi, organizasyon içindeki özneliği ön plana çıkarmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz türünde örgüt üyeleri, bireysel tutum, görüş ve inançları temel alınarak sınıflandırılmaktadır. Buradaki amaç mevcut konular üzerindeki ilgi ve alanın ölçülmesidir. En az veya en fazla önem taşıyan konular sınırlandırılmıştır. Kişisel görüşler örgütün genel tutumu için önemlidir. Bu çerçevede bireyden gruba yönelik çalışmalara gidilebilmektedir. Stratejik yönetim, kapsamında belirlenen stratejiler arasındaki öncelikleri belirleyen bir analizdir. Q- Sort analizi öncelik sonralık durumuna göre stratejiler arasında bir sıralama yapmaktadır (Aktan, 2008: 8).

3.3. Delphi Tekniği

Gelecekle ilgili tahminler yapmak için uygulanan bir yöntemdir. Uzman kişilerin görüşleri alınarak bunların toplamından uyumlu kararlar alma sürecidir. Böylelikle ortaya veri olarak öngörüler ve geniş kapsamlı yargılar çıkmaktadır. Ayrıca bu yöntemin sürekli tekrarlanması kişisel gelişim ve uzmanlaşma açısından da elverişlidir.

3.4. SWOT Analizi

SWOT analizi ilk kez Prof. Heinz Wehrich'in "Long Range Planning" isimli makalesi ile ortaya çıkmış, stratejik yönetim ve stratejik planlamaya önem verilmesine katkı

sağlamıştır (Cebecioğlu, 2006: 12). SWOT analizi, örgüt iç ve dış çevresinin analizi amacıyla gerçekleştirilen bir yöntemdir. Bireylerin veya örgütlerin ilgi konularındaki zayıf veya güçlü yönlerini belirlemede, gelecekte oluşabilecek fırsatları ortaya çıkarabilmekte veya oluşabilecek tehditleri öngörebilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde örgütün detaylı bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlayan bir tekniktir. Toplamda dört adımdan meydana gelmektedir;

- İlk adımda örgütün güçlü yönlerinin belirlenmesidir. İnsan kaynağı, finansal durum, pazar payı, pazarda tanınmışlık gibi birçok etken güçlü yanları oluşturabilmektedir.
- İkinci adımda ise güçsüz yani zayıf yönlerin belirlenmektedir Bu yönler stratejiler için bir tehdittir. Bu noktada temkinli davranmak her yönetici için bir ödevdir.
- Üçüncü adımda, örgüt için oluşan veya ileri zamanlarda oluşabilecek fırsatlar belirlenmektedir. Bu fırsatlara yönelme de yönetici kararları ile gerçekleşmektedir.
- Dördüncü adımda ise örgütün baş başa kalabileceği tehditler belirlenir ve değerlendirilir. Ekonomik kriz, pazardaki payın yetersizliği, pazarın küçülmesi gibi olumsuzluklar baş gösterebilir. Bunların iyi değerlendirilmesi stratejinin sürdürülebilmesi için önemli bir husustur. SWOT analizi örgütler için önemli bir role sahiptir. Örgütler SWOT analiziyle çevrelerinde bulunan durumu analiz edebilecek ve buna göre hareket edebileceklerdir. (Dinçer, 2004: 22).

SWOT kelimesinin açılımı şu şekildedir (Özköse vd, 2013: 45):

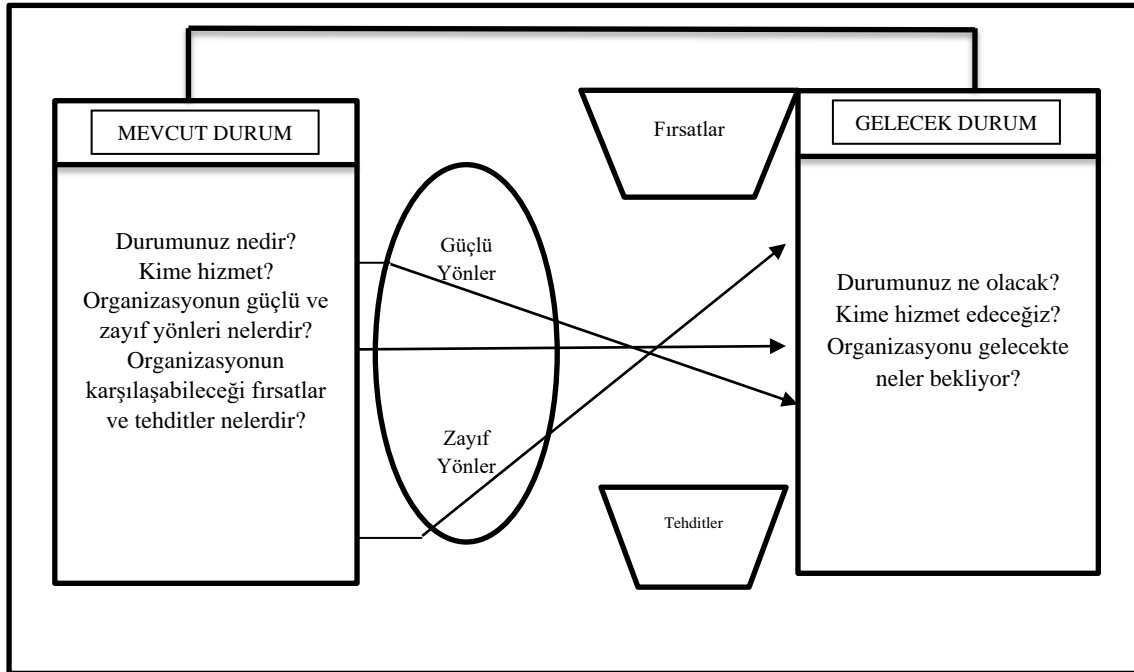
S: Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olan yönlerinin tespit edilmesi)

W: Weaknesses (Organizasyonun güçsüz/zayıf olan yönlerinin tespit edilmesi)

O: Opportunities (Organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etme)

T: Threats (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeleri ifade etme)

Şekil 1. SWOT gözlüğü

Kaynak: Aktan, 1999: 41

SWOT gözlüğü örgütlerin mevcut durumlarını görmelerine bu çerçevede güçlü, zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini belirlemelerine imkân sağlamaktadır. Böylelikle örgütler

gelecekte hangi durumlarla karşı karşıya kalabileceklerini analiz edebilmekte ve buna dönük önlemler alıp planlamalar yapabilmektedirler.

SWOT analizinin en etkin yanı kurum ve kuruluşların iç ve dış çevresi hakkında değerlendirme yapılabilmesine olanak sağlamasıdır. Böylelikle güçlü yönler fırsatlara dâhil edilebilirken, zayıf yönler ile beliren tehditler hakkında bir savunma mekanizması kurulabilmektedir. Bu bağlamda oluşturulan hedeflere daha kolay erişim imkânı sağlanırken, hedefi aksatacak engelleri de ortadan kaldırma çalışmaları yürütülebilmektedir. Ancak SWOT analizinin çıktılarını uzman kişilerin yorumlaması zorunludur. Aksi takdirde yapılan analiz asıl amacına ulaşmayacaktır. Burada kişisel yönetim becerileri de önem kazanmaktadır.

4. Kalkınma Ajansları

4.1. Kalkınma Ajansı Nedir?

Kalkınma Ajansları merkezden bağımsız olarak belli sınırı olan bölgenin gelişimini sağlamak amacıyla kurulan ajanslardır (DPT, 2000: 194) Kalkınma Ajansları hem ülkemizde hem de Avrupa da faaliyet göstermektedir. Bu ajansların temel olarak varlık amaçları, bölgesel gelişimleri sağlayacak stratejilerin hayata geçirilmesi, bölgesel girişimciliğin desteklenmesi, bölgesel gelişmişlik seviyelerinin artırılması, bölgeler arası eşitliğin sağlanması ve özel sektörün bölgesel gelişimi desteklemesi için teşvik edilmesidir (Berber ve Çelepçi, 2005: 146).

4.2. Kalkınma Ajanslarının Türleri ve Yasal Statüleri

Kalkınma Ajansları kurulma usullerine göre değişiklik göstermektedir. Bunlar; merkezi hükümetler tarafından kurulan kalkın ajansları, yerel yönetimler tarafından kurulan kalkınma ajansları, yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan kalkınma ajansları ve kamu özel ortaklıklarıyla kurulan kalkınma ajanslarıdır (Berber ve Çelepçi, 2005: 147).

4.3. Kalkınma Ajanslarının İdari Yapısı

Kalkınma ajansları merkezden bağımsız hareket etmektedir. İkili bir yapısı vardır. Bu ikili yapının ilkini, genel kurul, denetim kurulu, denetleme komitesi ve genel müdürlük oluşturmaktadır. İkinci yapıyı ise komiteler ve yönetim kurulu oluşturmaktadır. Kurulların üyeleri kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetim kurulu genel müdürü seçmektedir (Berber ve Çelepçi, 2005: 147).

4.4. Kalkınma Ajanslarının Amaçları

Kalkınma ajanslarının amacı sorumlu oldukları bölgelerin sorunlarını tespit etmek, bu sorunlar için çözüm önerileri üretmek ve bölgenin potansiyellerini ortaya çıkararak etkinliğini arttırmaktır. Bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan gelişmesini sağlamak ajansların diğer amaçlarından (Berber ve Çelepçi, 2005: 148).

Kalkınma ajansların temel amacı bölgesel kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun yanında kalkınma ajanslarının sektörler arası gelişimi sağlamak, bu gelişim için proje ve destekler vermek, kobilere destek vererek girişim potansiyelini ortaya çıkarmak gibi amaç ve görevleri de vardır (Özer, 2012: 44).

4.5. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri

Türkiye’de bölgeler arası eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar 1960’lı yıllarda ortaya çıkan kalkınma planları ile olmuştur. Fakat uygulanan kalkınma planlarının yetersiz olması nedeniyle bu bölgeler arası eşitsizlikler devam etmiştir. Bu başarısızlığın nedenlerinden birisi kalkınma planlarında yerel birimlerin etkinliğinin az olmasıdır. Bu başarısız girişimden sonra Avrupa Birliği (AB) uyum politikaları çerçevesinde yine bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve bölgelerin potansiyellerini ortaya çıkarmak için Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bunun için

bölgelerin AB Bölgesel İstatistik Sınıflandırma sistemi kullanılmış ve Türkiye’de 26 kalkınma ajansı kurulması kararı alınmıştır (Berber ve Çelepci, 2005: 148).

Kalkınma ajansları AB’ye bağımlı bir kurum değildir. Sadece AB tarafından desteklenmiştir. Türkiye gerçek anlamda Kalkınma Ajanslarını ile 1999 Helsinki Zirvesiyle tanımıştır. Bu zirve sonrası İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (NUT) ile bölge sınıflandırılması yapılması ve bu bölgelerde kalkınma ajansları kurulması kararı alınmıştır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 81).

5. Serhat Kalkınma Ajansı

Kars, Iğdır, Ardahan, Ağrı illerini kapsayan TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren Serhat Kalkınma Ajansı, 2010 yılından itibaren bölgede hizmet vermektedir. Özellikle yerel kalkınmada bölgesel bir güç haline gelen ajans, diğer kurum ve kuruluşlara da çalışmalarında destek sağlamaktadır. Türkiye şartlarına göre bir hayli geri kalmış olan bölge, sadece enerji aktarım yolu olarak görülmektedir. Herhangi bir sanayileşmenin bulunmadığı bölgede, orta ve küçük projeler desteklenmekte ve sosyal faaliyetler için finans desteği verilmektedir. Bölgede bulunan illerin gelişmişlik bakımından durumları şöyledir; Kars 67, Ardahan 74, Iğdır 69 ve Ağrı 80 sıradadır. Bu durum bölgenin gelişmişlik seviyesinin ülke geneline göre düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu bölgeye kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde götürülmesi gerekmektedir. Sosyal yapının yanında bölgenin ve bu bölgede bulunan illerin eğitim ve sağlık durumları da ülke geneline kıyasla düşüktür. Bölgenin nüfusu 1995 yılına kadar artmış, bu tarihten sonra ise günümüze kadar hem artıp hem azalarak devam etmiştir. Genel olarak bölge göç veren bir yapıya sahiptir. Bölgede en az göç veren il Iğdır’dır. Bölgede okuryazar oranı düşüktür. Okuryazar erkek oranı, kadın oranından yüksektir. Bölgede taşınmalı eğitim uygulanmaktadır. Yükseköğretim öğrencileri için yurtlar sınırlıdır. Bölgede kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla oranı düşüktür. Bölge sağlık konusunda geri kalmış bölgelerden biridir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda talep yoğunluğundan dolayı sorunlar yaşamaktadır. Bölgede sosyal zaman geçirecek mekânlar sınırlıdır. Bölge, kültür ve sanat programları bakımından yetersizdir (www.serka.gov.tr, 2022).

Ağrı ili İran sınırında bulunmaktadır. Ağrı Dağı’nın büyük bir kısmı bu il sınırları içindedir. İl adını Ağrı Dağı’ndan almıştır. Ağrı Dağı Türkiye’nin en yüksek dağı olup 5137 metre yüksekliğe sahiptir. Ardahan, bölgenin Kuzeydoğu Anadolu tarafında bulunmaktadır. Ardahan’ın Gürcistan ve Ermenistan’a sınırı bulunmaktadır. Bu ilin yurt dışına sınırlarının bulunması ulaşım bakımından bir öneme sahip olmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgede kurulan üniversitesin imkânları öğrenciler tarafından tercih edilmesine katkı sağlamaktadır. Iğdır ilinin ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Iğdır’da birçok çeşitte yetişen ürün bulunmaktadır. Bu nedenle Iğdır’da meyvecilik ve sebzeçilik gelişmiştir. Bunun yanında hayvancılıkta Iğdır’da önemli gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Iğdır’ın Ermenistan, Azerbaycan ve İran’a sınırı vardı. Kars bölgenin en geniş alanın sahip ilidir. Birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmasından dolayı kozmopolit bir yapıya sahiptir. İlde kış şartları ağır geçmektedir. Kars kış turizm ile tanınmış ve önem kazanmıştır (www.serka.gov.tr, 2022).

6. Fırat Kalkınma Ajansı

Fırat Kalkınma Ajansı, Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan ve TRB1 olarak adlandırılan bölgede 2009 yılından itibaren hizmet vermektedir. Malatya önemli derecede kayısı ve tekstil ihracatı yapan bir ildir. TRB1 bölgesi gelişmişlik düzeyi yüksek ve farklı özellikleri sahip illeri barındırmaktadır. TRB1 bölgesi göç hızı bakımından negatif bir yapıya sahiptir. Bölgenin doğurganlık düzeyi ve buna bağlı olarak nüfus sayısı Türkiye’nin önemli bir kısmını kapsamaktadır. Bölgede kentsel nüfus oranı yüksektir. Bölge yaşanabilirliği yüksek ve çevre dostu bir bölgedir. Bölgenin okullaşma oranı baktığımız zaman Elazığ ve Malatya illerindeki yüksek, Bingöl ve Tunceli illerindeki düşüktür. Bölge sağlık yönünden de avantajlı bir konuma sahiptir. Hekim başına düşen hasta bakımından Türkiye ortalaması ile kıyaslandığında, bölgede hekim başına düşen hasta sayısının az olduğu görülmektedir. Bu

ortalama aynı zamanda sağlık çalışanı düşen hasta sayısı ile aynı düzeydedir. Bingöl yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. Zengin bir kültürel geçmişe sahiptir. Bu zengin kültürel geçmiş şehirde Asurlar, Romalılar, Hititler ve Persler gibi birçok uygarlığın izlerinin görülmesini sağlamıştır. Elazığ, Harput Kalesi'nin tepesine kurulmuştur. Şehirde Harput ve Hititler'in izleri bulunmaktadır. Şehir çok eski bir tarihe sahip değildir. Şehrin ilk ismi El-Azizdir. Malatya ilinde de Hitit izleri bulunmaktadır. Şehir 1075'te Türkler tarafından fethedilmiştir. Burada Dulkadiroğulları ve Mümlüklular hüküm sürmüştür. Yabancı işgaline uğramayan kentlerden biridir (www.fka.gov.tr, 2022).

7. SWOT Analizi Bağlamında Serhat Kalkınma Ajansı ve Fırat Kalkınma Ajansı Karşılaştırılması

Tablo 1. Serhat Kalkınma Ajansı SWOT analizi

Serhat Kalkınma Ajansı			
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Nitelikli insan kaynağı	İnsan kaynağı sirkülasyon oranının yüksek olması	Kültür, doğa ve kış turizmi için uygunluk	Bölgenin göç veren bir yapıya sahip olması
Yeni fikir ve önerilere açık bir organizasyon yapısının olması	İnsan kaynağı sayısının az olması	4 farklı ülkeye sınırı olması	Sınır kapılarının etkin kullanılmaması
Esnek ve dinamik yapı	Bütçesinin TRA2 Bölgesi için yetersiz kalması	Hayvancılığın gelişime açık olması	Nitelikli kamu personelinin Bölgede çok kısa kalması
Bürokrasinin az olması	Kurum hafızasının korunamaması	Bölgenin gelişime açık potansiyelinin olması	Bölgenin yatırım çekme potansiyelinin düşük olması
Genç ve dinamik insan kaynağı	SERKA'nın sadece "para veren kurum" olarak algılanması	BTK tren hattı projesi	Bölge altyapısının yetersiz olması
Fiziki altyapının ve sunulan imkânların iyi olması	Birimler arası iletişim ve koordinasyon eksikliği	Genç nüfus yapısı	Olumsuz iklim şartları
Etkin bir Yönetim Kurulu	Görev tanımlarının açık olmaması	SERKA ile iletişiminin ve etkileşiminin güçlü olması	Diğer kamu kurum ve kuruluşlarında nitelikli insan kaynağının az olması
		Bölgedeki çok kültürlü yapı	SERKA'nın klasik kamu kurumlarına dönüşme eğilimi STK ve diğer paydaşların SERKA'ya destek olmaması SERKA üzerinde çok yüksek beklenti olması TRA2 Bölgesi'nde proje yazma kültürünün zayıf olması

Kaynak: www.serka.gov.tr, 2023

Serhat Kalkınma Ajansı Türkiye'nin önemli kurumları arasında yer almakta ve bölge için hizmet sunma gerekçeleri ile stratejik planlar geliştirmektedir. Genellikle kalkınma

ajanslarının 5 yıllık süre ile gerçekleştirdiği bu planlar, kurumlar tarafından geleceğe bakış açısını yansıttığı için bölge düzeyinde bir motivasyon kaynağıdır. Stratejik planların bir ayağını oluşturan analiz yapma gerekliliği, Serhat Kalkınma Ajansı'nın da görülmektedir. Bu analizin sonuçlarını da bölge halkı ile ajans, stratejik plan etrafında değerlendirmeye gitmiştir. SWOT analiz tarzını kullanan ajans, değerlendirmede SWOT analizinin dört basamağındaki sonuçları inceleme fırsatı bulmuştur. Analizde aşağıda belirtilen soruların cevapları aranmıştır (www.serka.gov.tr, 2021);

- Kuruluşun üstünlükleri nelerdir?
- Kurularda neler başarılı bir şekilde yapılmaktadır?
- Kurularda neler başarısız bir şekilde yapılmaktadır?
- Kurularda hangi konuların iyileştirilmeye ihtiyacı vardır?
- Kuruluşu gelecekte bekleyen fırsatlar nelerdir?
- Çevrede ne tür gelişmeler yaşanmaktadır?
- Kurum ne tür engellerle karşılaşmaktadır?
- Değişen çevre koşullarının olumsuz etkileri nelerdir?
- Paydaşların mevcut durumunun olumlu veya olumsuz etkileri nelerdir?
- Paydaşların olumsuz durumları kurum için ne tür riskler oluşturmaktadır?

Gerçekleşen analiz sonucunda SWOT analizinin dört basamağı şu şekilde tespit edilmiştir;

- İlk basamakta Serhat Kalkınma Ajansı'nın güçlü yönleri belirlenmiştir. Bunlar önem derecesine göre sıralanmıştır. İnsan kaynağının nitelikli oluşu, organizasyon yapısının yeni fikirlere ve önerilere açık halde bulunması, dinamik ve esnek bir yapının hâkim oluşu, bürokrasinin önemli seviyelerde bulunmaması, insan kaynağının dinamik gençlerden oluşması, sunulan imkânlarla beraber fiziki alt yapının iyi oluşu ve etkin olarak çalışan yönetim kurulunun bulunması ajansın güçlü yönleridir.
- İkinci basamakta analiz sonrasında ajansın zayıf yönleri belirlenmiştir. İnsan kaynağındaki dolaşım (giriş-çıkış) oranının yüksek oluşu, insan kaynağının nicel olarak istenilen düzeyde olamayışı, bölge için gerekli bütçeye sahip olunamayışı, kurumsal hafızanın korunması yönündeki eksiklik, ajansın sadece para veren kurum olarak tanınması ve bu bağlamda yanlış algılanması, kurum içindeki birimler arasında iletişimin zayıflığı, görev tanımlamalarının tam olarak netleşmemesi ve son olarak insan kaynağının kurumu benimseyememesi ajansın zayıf yönleridir.
- Üçüncü basamakta ajansın önündeki fırsatlar belirlenmiştir. Özellikle yapısı gereği kış, doğa ve kültür turizmi açısından oldukça elverişli bulunması, dört farklı devlet ile sınırının bulunması, ekonomik anlamda bölgenin hayvancılığa açık olması, ayrıca Bakü-Tiflis-Kars hattında trenin olması, bölge olarak gelişime açık olunması, genç nüfus yapısının baskın olması, bölgede bulunan çok kültürlü demografik yapı, ajansın diğer kamu kurum ve kuruluş ile iletişiminin kuvvetli olması ajansın fırsatlarıdır.
- Analizin dördüncü basamağında ise Serhat Kalkınma Ajansı'nın karşılaşılabileceği tehditler belirlenmiştir. Bölgede batıya doğru sürekli bir göçün oluşu, sınır kapılarının etkin bir şekilde faaliyette bulunmayışı, yetişmiş kamu personelinin bölgede kısa zamanlı görev yapması ve bölgeden ayrılmak istemesi, tüm bunların yanında bölgenin yatırım potansiyelinin istenilen seviyede olmayışı ve bu seviyenin oldukça düşük oluşu, bölgesel altyapının yetersiz görülmesi, sert ve olumsuz iklim koşulları, dış çevredeki kurumların yetersiz insan kaynağına sahip olması, sivil toplum kuruluşlarının ajansa destek olmayışı, ajans üzerindeki beklentilerin çok fazla olması ve bölgede proje yazma kültürünün bulunmayışı ajansın tehditleridir.

SWOT analizine göre Serhat Kalkınma Ajansı'nın mevcut durumunda zayıf yönler ve riskler çoğul kısmı oluşturmaktadır. İlk olarak coğrafi konum neticesinde serhat illerini barındıran bölge, ekonomik merkezlere uzaklığından dolayı dezavantajlıdır. Bunun yanında çok sert geçen iklim koşulları da eklendiğinde zayıf yönler ve tehditler başat konuma geçmektedir. 11 yıllık ajans geçmişine rağmen bölgesel dengesizliğin sürdüğü bölgede, yapılan çalışmalarda azınlıkta kalmaktadır. Ayrıca, sürekli hale gelen göç hareketi, bölgesel kalkınmayı da olumsuz etkilemekte ve yatırımların minimum düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 2. Fırat Kalkınma Ajansı SWOT analizi

Fırat Kalkınma Ajansı			
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Ajansta çok ciddi bir entelektüel sermayenin olması	Kurumsallaşma sürecini tam anlamıyla gerçekleştirememiş olması	Üst seviye planlardan gelen politik destek	Merkezi Yönetim aktörlerindeki değişim sıklığı
Ajansın bölgedeki kurumlarla olan güçlü diyalogu	Kurumsal Yönetişim İlkelerinin içselleştirilemediği	Ajans algısının güçlü olması	Kalkınma Ajansları mevzuatının, Ajansın verdiği hizmetin verimliliği ve kalitesini etkilemesi
Ajansın bölgedeki algısının çok güçlü olduğu	Kurumsal Tanıtım ve iletişimin yetersiz olduğu	Beklentilerin yüksekliği,	İllerde bulunan YDO'ların Valilik Sekreteryasına dönüşmesi eğilimi
Ajansın kaynak sorunu yaşamadığı	Kaynakların etkin ve verimli kullanılmadığı	Üniversitelere bölgesel kalkınma için verilen rolle	Beşeri sermayenin nitelik ve beceri yetersizliği
Yeniliğe ve değişime açık olması	Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım kapasitesinin yetersiz olduğu	Uluslararası fonların varlığı	Güvenlik sorunu
	Araştırma, veri analizi ve bilgiye dayalı politika geliştirmede yetersiz olduğu	Genç nüfus yapısı	Göç
	İş süreçlerinde verimliliğinin sağlanamaması	Kurumlar arası iletişimin güçlü olması	Özel sektörün kurumsal kapasitesinin yetersizliği
	Etki Analizi çalışmalarını gerçekleştirememesi	Devlet teşviklerinden 6. Bölge olarak faydalanma imkânı	Bölgesel kalkınmaya hizmet eden aktörlerin rollerinin (yetki ve sorumluluklarının) iç içe girmiş olması, Koordinasyon problemi

Dış kaynak yaratma

Kaynak: www.fka.gov.tr, 2023

Bölgede özellikle yatırımları arttırmak, projelere destek vermek, tarımı daha da geliştirmek, kırsal kalkınmayı sağlamak, bölgenin tanıtımını gerçekleştirmek, sosyal faaliyetlere finans sağlamak, bölgesel kuruluşlar ile iş birliği geliştirmek gibi amaçlar ile kurulan ajans, yükümlülüklerinin imkânları dâhilinde yerine getirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, ajans oluşturduğu 5 yıllık strateji planını değerlendirmek amacı ile SWOT analizi gerçekleştirmiştir (www.fka.gov.tr, 2021);

- Analizin ilk basamağında ajansın güçlü yönleri değerlendirilmiştir. Kurum içinde çok büyük bir entelektüel birikimin bulunması, bölgede bulunan diğer kurum ve kuruluşlar ile olan güçlü diyalog, bölgedeki algıda ajansın çok güçlü bir yapı olduğu anlayışı, kaynak sorununun bulunmayışı, değişime ve yeniliğe açık bir yapının bulunması ajansın güçlü yönleridir.

- İkinci basamakta ajansın zayıf yönleri vurgulanmıştır. Kurumsallaşma sürecinde bazı sıkıntıların mevcudiyeti, kurum içi yönetişimin henüz içselleştirilemediği, kurum hakkındaki tanımın yetersizliği ve iletişimin eksikliği, ajans kaynaklarının tam olarak verimli kullanılmadığı, beklentilerin fazla oluşu, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmadaki yetersizlik, iş süreçlerinde eksik verimlilik, bilgi eksikliğini politika geliştirmede seviyenin düşük oluşu, dış kaynak sağlamadaki yetersizlikler, destek aşamasında prosedürün ve değerlendirme sürecinin uzun tutulması ajansın zayıf yönleridir.
- Üçüncü basamakta ajansın önündeki fırsatlar irdelenmiştir. Üst seviyede sayılabilecek planlara gelen siyasi destek, bölgedeki ajans algısının güçlü konumda olması, üniversitelere bölgedeki kalkınma için sunulan roller, demografik yapıda genç nüfusun fazlalığı, diğer kurum ve kuruluşlarla sağlanan iletişim, uluslararası fonlardan gelen finans destekleri, devlet teşviklerinden yararlanan altıncı ajans olması ajansın fırsatlarındandır.
- Analizin dördüncü aşamasında ajansın karşılaşılabileceği tehditler sıralanmaktadır. Kalkınma Ajanslarının mevzuatındaki olumsuzluklar, merkezi yönetimde bulunan siyasilere çok sık değişimi, beşeri sermayenin beceri ve nitelik kısıtlılığı, büyük şehirlere olan göç, özellikle kırsalda yaşanan güvenlik sorunu, bölgesel kalkınmada rol oynayan kurumlardaki koordinasyon eksikliği ajansın tehditlerindedir.

Fırat Kalkınma Ajansı'nın SWOT analizlerine baktığımızda merkezi ve yerel bürokrasinin ön plana çıktığını görülmektedir. Merkezi siyasi yapıdan destek alan ve ayrıca finansal bir sıkıntı çekmeyen ajans, dış çevrede bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşlarından çokta memnun kalmamaktadır. SWOT analizlerine göre içsel olumsuzlukların pek olmadığı ajansta, dışsal çevre genellikle olumsuz olarak nitelendirilmiştir.

Sonuç

Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) ile Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)'nın SWOT analizlerinin karşılaştırılmasında ilk olarak dikkat çeken ajansların buldukları coğrafi bölgelerdir. Serhat Kalkınma Ajansı'nın bulunduğu coğrafya, Iğdır hariç kırsal tarım alanları elverişsizdir. Kars, Ağrı ve Ardahan'da bu yüzden kırsal kalkınma amacı sadece hayvancılık ekseninde ilerlemektedir. Bu da sürekli bir proje sorunu yaratmaktadır. Ancak Fırat Kalkınma Ajansı'nın bölgesine bakıldığında tarım alanlarının daha verimli olduğunu görülmektedir. Bu yüzden tarımsal kalkınma daha yüksek seviyelerde görülmektedir.

Güçlü yönlere bakıldığında, SERKA dış çevreden güç alırken FKA'nın iç çevrede daha güçlü olduğu görülmektedir. Çünkü FKA'nın kurumsal yapısına güvenilmekte ve bu bir avantaj olarak görülmektedir. Ancak SERKA, iç çevre açısından yetersizdir. Bu nedenle güçlü yanlarında iç çevreden pek de bahsedilmemektedir. Buradaki kilit nokta kaynak yeterliliğidir. FKA'nın kaynak eksikliği sorunu yoktur. Ajans kaynakları yeterince dağıtan bir yapıdadır. Ancak SERKA özellikle son zamanlarda önemli derecede kaynak sorunu yaşamaktadır. Ajans bu nedenle iç çevrede güvenilir değildir.

Zayıf yönlerinde ise SERKA'nın insan ve finans yetersizliği vardır. Bölgenin sert iklimi ve bu yüzden oluşan zor hayat koşulları gerek kamu çalışanı gerekse yerel halk üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gelen kamu personeli ilk fırsatta bölgeyi terk etmeyi düşünürken, yerel halk ise bu yüzden sıkıntı çekmektedir. FKA'nın kurumsallaşması yavaş ilerlemektedir. Bu kurumsallaşmadaki sorunlar ebetteki çalışanlar üzerinde sıkıntı yaratmakta ve iş süreçlerindeki verimliliği azaltmaktadır.

Fırsatlar kategorisine bakacak olursak, FKA'nın siyasi ve finansal desteği bir fırsat olarak görülmekte ve bunun değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira bu her kamu kurumu için bulunulmak istenilen bir durumdur. Bu destek genel olarak siyasi çıktı ile bağdaştırılmalı ve bu fırsatlar mümkün mertebe kullanılmalıdır. SERKA ise bölgenin son

zamanlarda yaptığı turizm atağını bir fırsat olarak görmektedir. Her kış binlerce kişi özellikle Doğu Ekspres yoluyla bölgeye gelmektedir. Bu doğrultuda fırsatları değerlendirmek amacıyla ajans turizm ekseninde hareket etmektedir. Ancak proje kültürünün tam olarak oturmamasından dolayı ajans sorunlar yaşamaktadır.

Fırat Kalkınma Ajansı kurulduğu tarih itibarıyla her geçen dönem daha fazla yol kat etmiş ve ön plana çıkmıştır. Aynı şeyi Serhat Kalkınma Ajansı için söylemek mümkün değildir. Serhat Kalkınma Ajansı bazen artan, bazen azalın oranda çalışmalarla ilerlemektedir. Fırat Kalkınma Ajansı bölgesel iş birlikleri kurma noktasında Serhat Kalkınma Ajansından daha etkilidir. Fırat Kalkınma Ajansı iş birliği oluşturma konusunda hassas davranmakta ve personelinin gerek yeteneği gerek tecrübesi ile etkili iş birlikleri sağlayabilmektedir. Serhat Kalkınma Ajansı'nda kurumsallaşma ve kurum kültürünün yerleşmesi ile ilgili çalışmalara önem verirken, Fırat Kalkınma Ajansı'nda bu süreç daha erken zamanlarda tamamlanmıştır.

Tehditler kategorisine baktığımızda, göç olgusu iki ajans içinde ortak sorundur. Çünkü özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Eskişehir gibi büyük şehirlere olan göç bir türlü engellenememektedir. Yatırımcı kişiler batı yönünde parasını değerlendirmekte ve bu yüzden ajansların yükü ağırlaşmaktadır. Ayrıca ince bir nokta da göze çarpmaktadır. SERKA, bölgede ajanstan beklentilerin yüksek olmasını bir tehdit sayarken FKA, beklentilerin yüksek olmasını fırsat kategorisine almıştır. Burada da elbette ki maddi yeterlilik temel alınmıştır. Çünkü beklentilerin çok oluşu çok çalışmayı gerektirmektedir. Ancak maddi yetersizlikler bu konuda kurumsal kaygılara yol açmaktadır. Oysaki FKA'nın finans konusunda pek sıkıntı yaşamaması bunu fırsat olarak görmesinde büyük rol oynamıştır.

Çalışmada, SERKA ve FKA ajanslarının SWOT analizleri karşılaştırılmıştır. Değerlendirme sonucu stratejilere ulaşmada FKA daha avantajlı konumu ile dikkat çekmektedir. Bunun yanında FKA'nın yatırımlar bakımında bölgede farklı alternatifler bulunması, ortaklarla gelişmiş ilişkilerinin olması, nitelikli insan kaynağına sahip olması, bölgede kurumsal koordinasyonu iyi bir şekilde sağlaması, iş deneyimlerine önem vermesi, bölge planlamalarını tecrübeler doğrultusunda yapması, yetkin insan kaynağına sahip olması ve ajansın bilinirliğinin her geçen gün artması ajansın avantajları ve üstünlükleri olarak karşımıza çıkmaktadır (www.fka.gov.tr, 2022). SERKA ise yaşadığı içsel ve dışsal problemler ile daha zorlanabilecek bir yapıda kendini göstermektedir. Ancak strateji uzun vadeli bir plandır. Bu yüzden değişen koşullar iki ajansa ne gibi olumlu ya da olumsuz geri bildirimler vereceği bilinilmemektedir. İleride yapılacak yeni analizler, strateji başarısının baştan yorumlanmasına etki edecektir.

Kaynakça

- Acar, A. (2004). Stratejik Yönetim ve Kamuda Uygulanan Stratejiler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 1-15.
- Akgemci, T. (2019). *Stratejik Yönetim*, Ankara: Gazi Kitapevi, 5.
- Aktan, C. C. (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2 (Stratejik Yönetim)*. Simge Ofis Matbaacılık.
- Aktan, C. C. (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. *Çimento İşveren Dergisi*, 22(4), 4-21. *İşverenleri Sendikası Dergisi*, C.22, S.4, Ankara: 4-21.
- Azaklı, S. (1999). *Belediye hizmetlerinde bilinçli strateji geliştirme süreci ve sorunları (Ege bölgesi örneği)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ballıoğlu, B. (2012). *Stratejik Yönetim*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Barringer, B. R., And Bluedorn, A. C. (1999). The Relationship Between Corporate Entrepreneurship And Strategic Management. *Strategic Management Journal*, 20(5), 421-444.

- Barry, B. W. (1986). *Strategic Planning Workbook For Public And Nonprofit Organizations*. St. Paul, MN: Amherst Wilder Foundation.
- Berber, M., ve Çelepci, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 13(14), 145-157.
- Canbay, Ş. K. (2008). *Kamuda Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim* (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Cebecioğlu, C. (2006). *SWOT Analizi ve Bir İşletme Üzerinde Uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi), Gebze Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Dağlı, H. (2004). *Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Dinçer, Ö. (2004). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- DPT, 8. BYKP, *Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu*, Ankara 2000.
- Drucker, P. (1999). 21. *Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*. (Çev: İ.Bahçivanlıgil), İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Eren, E. (2013). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erkul, H. (2013). *Türkiye’de Yerel Yönetimler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Feurer R. And Chaharbaghi K. (1995). Strategy Development: Past, Present And Future. *Management Decision*, Vol: 33, No: 6.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt.23. Sayı.2: 61-85.
- Hasanoğlu, M., ve Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sayıştay Dergisi*, (60), 81-103.
- <https://www.fka.gov.tr/bolgemiz/> E.T: 10.01.2020.
- <https://www.fka.gov.tr/planlama/> E.T: 02.02.2022.
- <https://www.serka.gov.tr/bolgemiz/> E.T: 10.01.2020.
- <https://www.serka.gov.tr/bolgemiz/> E.T: 12.03.2023.
- <https://www.serka.gov.tr/planlama/> E.T: 02.02.2022.
- <https://www.serka.gov.tr/planlama/> E.T: 13.03.2023.
- İşcan, Ö. F. (2000). Stratejik Yönetim ve İşgören Eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1).
- Kazmi A. (2002). *Business Policy And Strategic Management*. Tata Mcgraw-Hill, Second Edition, New Delhi.
- Özer, M. A. (2012). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri. *Kamu-İş Dergisi*, 12(2), 37-74.
- Özköse, H., Arı, S., ve Çakır, Ö. (2013). Uzaktan Eğitim Süreci İçin SWOT analizi. *Middle Easten ve African Journal Of Educational Research* 5 (41), 42-57.
- Songür, N. (2011). *Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama*. Ankara: TODAİE.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Kuril Adaları Sorunu Çerçevesinde İkincil Aktörlerin Bölgedeki Geleceği

The Future of Secondary Actors in the Region within the Framework of the Kuril Islands Issue

100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri Ceren HAKYEMEZ¹, Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU²

Öz

Uluslararası sistemin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm, yeni jeopolitik çekim merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olurken, aynı zamanda çeşitli aktörlerin farklı amaçlarla ve farklı coğrafyalarda faaliyetlerde bulunma niyetlerine yol açmıştır. Günümüzde Asya-Pasifik bölgesi de bu cazibe merkezlerinden biri olarak kabul görmüş ve uluslararası konjunktürde hayati bir yer edinmiştir. Bu coğrafyada yer alan Kuril Adaları sorunu da çalışmanın bir parçası olarak ele alınan bölgesel dinamikler açısından önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma; Kuril Adaları sorununun çözülmesi halinde kurulacak olası bir Rus-Japon yakınlaşmasının, bölgesel güvenlik üzerindeki etkilerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Ayrıca bu yakınlaşmanın bölgesel güvenlik açısından önemli sonuçları olacağı düşünülmüş ve ikincil aktörlerin bölgedeki varlıklarını etkileyeceği tespit edilmiştir. Söz konusu sorunun gidişatını etkileyen ikincil aktörler, ABD ile Çin olarak belirlenmiş ve sorun özelinde kurulan çok boyutlu ilişkiler ele alınmıştır. Buna göre ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın önemli bir müttefiki haline gelmiş ve imzaladıkları işbirliği anlaşması sonucunda iki ülkenin ilişkileri gelişmiştir. Çin, kendisi için stratejik öneme sahip bölgedeki etkinliğini artırırken, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Rusya, bölgeye öncelik vermemiş, daha ziyade Batı ile bütünleşmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda çalışmada ilişkilerin karmaşık yapısı nedeniyle devletlerin, birbirlerini algılamaları arasında oluşan farklılıkların aynı zamanda devletler tarafından, tehdit unsuru olarak da görülebileceği noktasından hareket edilerek bir analiz çerçevesi oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuril Adaları sorunu, Rus-Japon ittifakı, ABD ve Çin'in Asya-Pasifik'teki rolü, bölgesel güvenlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

While the transformation of the international system in the historical process has led to the emergence of new geopolitical centers of attraction, it has also led to the intentions of various actors to engage in activities for different purposes and different geographies. Today, the Asia-Pacific region has also been accepted as one of these attraction centers and has gained a vital place in the international conjuncture. The Kuril Islands problem, which is located in this geography, is also considered an important factor in terms of regional dynamics, which is considered a part of the study. This work aims to examine the effects of a possible Russian-Japanese rapprochement on regional security, if the Kuril Islands problem is resolved. In addition, it was thought that this rapprochement would have important consequences in terms of regional security and it was determined that the secondary actors would affect their presence in the region. The secondary actors affecting the course of the problem in question were determined as the USA and China, and the multidimensional relations established specifically for the problem were discussed. Accordingly, the USA became an important ally of Japan after the Second World War and the relations between the two countries improved as a result of the cooperation agreement they signed. While China increased its influence in the region of strategic importance for itself, especially with the end of the Cold

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, crn.hkymz@gmail.com

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aeminoglu@ktu.edu.tr

Atf için (to cite): Hakyemez, C. ve Eminoğlu, A. (2023). Kuril Adaları sorunu çerçevesinde ikincil aktörlerin bölgedeki geleceği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1005-1015.

War, Russia did not prioritize the region, but rather aimed at integrating with the West.. In this sense, an analysis framework has been created in the study, considering that the differences between states' perceptions of each other can also be seen as a threat by states due to the complex nature of relations.

Keywords: Kuril Islands issue, Russia-Japan alliance, role of USA and China in Asia-Pacific, regional security

Paper Type: Research

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası sistem üzerinde yaşanan dönüşüm, birçok alanda kendini hissettirmiş ve oluşan bu yeni dönem de, yeni merkezi çekim alanları ortaya çıkartmıştır. Asya-Pasifik coğrafyası da yükselen bir güç olan Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) için önemli jeopolitik-jeostratejik konuma sahip olması nedeniyle, bu alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu anlamda Iturup, Kunashir, Shikotan ve Habomai adalarının hakimiyetine ilişkin Japonya ile Rusya Federasyonu (RF) arasında yaşanan Kuril Adaları sorunu da, bu coğrafyada yer almakta ve çok boyutlu yapısı nedeniyle bölge güvenliği kapsamında önemli bir alan teşkil etmektedir. Çünkü Rusya ve Japonya dışında, ABD ve Çin gibi önemli aktörler de -kurulan ilişkiler bağlamında- sorunun taraflarından biri olurken; ilişkilerin seyrini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu durum, hem bölgenin hem de tarafların güvenliğine tesir etmesi bakımından oldukça önemli bir ihtilaf alanını oluşturmaktadır.

Bu nedenle çalışma; “Kuril Adaları sorununun çözülmesi halinde kurulacak olası bir Rus-Japon yakınlaşması, bölgesel güvenlik açısından ikincil aktörlerin (ABD ve Çin) bölgedeki varlığını nasıl etkileyecektir?” sorusundan hareket edilerek oluşturulmuştur. Buradaki varsayım ise; Kuril Adaları sorununun, dünya konjonktüründen bağımsız olmaması nedeniyle diğer aktörlerin de etki edebildiği bir sorun alanını oluşturduğu şeklinde belirlenmiştir. Dolayısıyla bölgedeki mevcut durum özelinde Rusya'nın Çin ile Japonya'nın ise ABD ile yakınlığı düşünüldüğünde, olası bir Rus-Japon yakınlaşmasının bölgenin bir bütün olarak güvenliğini artırması muhtemel gözükmektedir. Bu bağlamda çalışma; değişen koşullar altında bölge üzerinde yaşanması beklenen yeni bir durumun değerlendirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Ancak bu aşamada hemen belirtilmelidir ki; sorun dahilinde çalışmada ortaya çıkan kısıt, Rusça ve Japonca'nın bilinmeyişi nedeniyle kaynak kullanımının İngilizce ile sınırlı tutulması şeklinde yaşanmıştır. Bu bağlamda hem Rusların hem de Japonların İngilizce olarak da savlarını yeterince ifade ettikleri görülmüştür.

Bu çerçevede toplam üç bölümden oluşan çalışmanın; birinci bölümünde, Kuril Adaları sorunun tarihsel kökenleri verilirken ikinci bölümde, ikincil aktörler olarak belirlenen ABD ve Çin'in bölgede ve sorun özelinde varlık gösterme gerekçeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise aktörler tarafından algılanan tehdit unsurları incelenerek, olası bir Rus-Japon yakınlaşmasının bölgesel güvenlik üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1. Kuril Adaları Sorununun Tarihsel Kökenleri

Japonya ve Rusya arasındaki etkileşimin başlangıcı 18. yüzyıl olarak verilmekle birlikte, diplomatik ilişkiler esasen 1854 yılında tesis edilmeye başlanmış (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015) ve 7 Şubat 1855'te Shimoda Anlaşması olarak da bilinen Ticaret, Seyir ve Sınırlama Antlaşması imzalanmıştır (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014). Bu anlaşmayla; Japonya ve Çarlık Rusya arasındaki sınır belirlenerek Iturup Adası Japonya'ya, adanın kuzeyindeki tüm adalar ise Rusya'ya verilmiş; ayrıca Sakhalin Adası'nda ortak bir yönetim oluşturulması kararlaştırılmıştır (Kim, 1992, s. 142). Ancak sınırların yeterince net olmaması nedeniyle yaşanan bölgesel anlaşmazlıklar üzerine her iki ülke de Karafuto olarak da bilinen Sakhalin Adası'nın bölünmesini önermiş ve müzakereler sonucunda 7 Mayıs 1875'te St. Petersburg Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Japonya; Sakhalin Adası'ndaki ortak yönetim haklarını Rusya'ya devretmiş ve karşılığında Kuril Adaları'nın tamamında söz hakkına sahip olmuştur (Flippov, 2015, s. 2).

Bununla birlikte aynı süreçte Japonya'da Meiji Restorasyonu (1868) ile teknolojik, askeri ve siyasi anlamda bir dönüşüm yaşanarak dışa açılım süreci başlamıştır (Seval, 2017, s. 102; Süvari, 2018, s. 252). Bu anlamda Uzak Doğu'da etkisini kurmaya çalışan Japonya ile bölgede teritoryal genişleme amacı ile hareket eden Rusya'nın çıkar ve genişleme alanları çakışmaya başlamış ve Rusya'nın yayılcı politikalara devam etmesi üzerine, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı başlamıştır (Özcan ve Goziev, 2019, s. 48, 63). Ancak 5 Eylül 1905'te ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in arabuluculuğuyla New Hampshire'da imzalanan Portsmouth Antlaşması sonucunda savaş sona ermiş ve Japonya kazanan taraf olmuştur (Ray (t.y.), <https://www.britannica.com>). Buna göre Rusya, Sakhalin Adası'nın güney yarısını Japonya'ya devretmiş ve böylece Japonya, Avrupa devletleri düzeyinde bir güç haline gelerek Uzak Doğu'da önemli bir devlet olmuştur (Armaoğlu, 2010, s. 1097). Rusya ise, savaş sonrasında ülke içindeki karışıklıkları toparlamaya çalışmış ancak 15 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla huzursuzluklar daha da artmış ve Şubat 1917'de Çarlık rejimi yıkılarak, Aralık 1922'de Sovyetler Birliği kurulmuştur. Bu tarihten itibaren bölge üzerindeki etkinliklerini giderek artıran iki taraf arasında, özellikle 1930'lu yıllar boyunca çeşitli sınır çatışmaları yaşanmış (Goldman, 2012) ve sonucunda 13 Nisan 1941 tarihinden itibaren beş yıl geçerli olmak üzere Sovyet-Japon Tarafsızlık Anlaşması imzalanmıştır. Ancak söz konusu pakt; 1945 yılında yapılan Yalta Konferansı'nda Joseph Stalin'in Japonya'ya savaş açacağı sözünü vermesi üzerine, 8 Ağustos 1945'teki savaş ilanı ile son bulmuştur (History, 2010). 1945'te SSCB, ABD ve İngiltere arasında gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda SSCB, Japonya'nın hem Güney Sahalin hem de Kuril Adaları'nın kendisine bırakılmasını talep etmiştir. Bu talep, müttefikler tarafından onaylanmış ve ardından SSCB, adaları işgal etmiştir. Ayrıca 1949 yılına kadar adalardaki bütün Japonları Japonya'ya göndermiş; ancak Japonya, SSCB'nin attığı bu adımı, 1941 yılında imzalanan Sovyet-Japon Tarafsızlık Anlaşmasının ihlali olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte Japonya, kendisinin Yalta Konferansı'nda yer almadığını ve dolayısıyla burada alınan kararları tanımadığını açıklamıştır (Akhiyadov, 2019, ss. 4-5).

Soğuk Savaş yıllarında Japonya, ABD ve toplam kırk sekiz diğer devlet arasında 8 Eylül 1951'de, San Francisco Barış Antlaşması imzalanmış (Price, 2001, s. 34) ve Japonya, Kuril Adaları ile Sakhalin'in güneyindeki tüm haklarından vazgeçtiğini duyurmuştur. Ancak SSCB, anlaşmanın, hangi Kuril Adaları'nı kapsadığı ve kime devredileceği konusuna netlik kazandırmadığını ileri sürerek anlaşmaya taraf olmamış ve böylece iki taraf arasında yaşanan sorunun tohumları atılmıştır (Kuroiwa, 2013, ss. 191-192). 19 Ekim 1956 tarihinde ise iki taraf arasındaki savaş durumunu sona erdiren ve SSCB'nin, imzalanacak bir barış anlaşmasından sonra Habomai ve Shikotan adalarını Japonya'ya devretmeyi kabul ettiği Sovyet-Japon Ortak Deklarasyonu imzalanmıştır (Tanaka, 1993, s. 90). Daha sonraki süreçte sorunun çözümüne yönelik çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiş ve 1993 Tokyo Deklarasyonu ile dört adanın mülkiyetiyle ilgili meseleleri çözme noktasında ana hatlar belirlenirken, 2001 Irkutsk Bildirisi ile 1956 Rus-Japon Ortak Deklarasyonu temel bir yasal belge olarak kabul edilerek, müzakerelere devam edilmiştir (Kuroiwa, 2013, s. 193).

2. İkincil Aktörlerin Bölgede Bulunma Nedenleri

Gelinen noktada, adaların kendisine ait olduğunu iddia eden Japonya ile adaların kontrolünü elinde bulunduran Rusya'nın, Kuril Adaları sorununa ilişkin hala bir barış anlaşması imzalamadıkları bilinmektedir. Bu durumun ise temelde adaların soruna taraf olan iki ülke açısından önemli olmasının yanında, bölgenin aynı zamanda dünya konjonktürü açısından da önemli bir jeopolitik merkez olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Deniz hukukundan kaynaklı karasuları ve münhasır ekonomik bölgeyi belirlediği gibi, hem balıkçılık açısından hem de ticaret yolları bağlamında bölge, stratejik açıdan önem taşımaktadır. Söz konusu özellikler, Adaların stratejik değerini de arttırmaktadır. Ayrıca Kuril Adaları, Rusya'nın bir iç denizi olan Ohotsk Denizi'nin Atlantik'e açılan kapısını ifade ederken; aynı zamanda Rusya'nın doğusunun denizlere açılan tek yolu olma özelliğini de taşımaktadır. Bu bölgenin Rusya açısından son derece stratejik bir önem taşıması, haliyle ABD'nin de ilgisini çekmiştir.

Dolayısıyla küresel siyasette söz hakkına sahip olmak isteyen devletler, bu coğrafyada etkinlik sağlamak amacıyla hareket etmiş ve bölge üzerindeki dengelerde de değişikliklere sebep olmuşlardır. Böylece Asya-Pasifik'teki önemli sorun alanlarından birini oluşturan Kuril Adaları anlaşmazlığı da diğer aktörlerin doğrudan veya dolaylı olarak etki edebildiği bir hale gelmiş ve uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Bu anlamda öncelikle ABD'nin bölgede varlık gösterme nedenlerine odaklanıldığında, birçok farklı parametrenin etkili olduğu görülmektedir. Ancak ABD, söz konusu sorunun gidişatını etkileyebilme noktasında, özellikle Japonya ile olan ilişkileri bağlamında ön plana çıkmaktadır. Buna göre Japonya, İkinci Dünya Savaşı boyunca ABD tarafından düşman olarak algılanırken, savaş sonrası dönemde önemli bir müttefik haline gelmiştir (Ferguson, 2008, s. 137). Savaşın sonucunda ağır bir yenilgi yaşayan Japonya'nın, yeniden güçlenerek askeri bir güç olmasını engellemeye çalışan ABD öncülüğündeki Müttefik devletler, 1945 ile 1952 yılları arasındaki dönemde ülkeyi işgal etmiş ve çeşitli reformlar gerçekleştirmişlerdir (Gönen, 2004, s. 119). Douglas MacArthur yönetimindeki işgal güçleri altında 1946 yılında yapılan seçimleri kazanan Shigeru Yoshida ise, ülkenin savaş esnasında bozulan ekonomisinin iyileştirilmesinde ABD ile iş birliğini öngörmüş, ülke güvenliğinin sağlanmasında da kontrolü ABD'ye vererek, askeri üslerin temin edilmesini hedeflemiştir (Büyükbaş, 2013, ss. 51-52). Bu amaçla, 1951 yılında imzalanan ancak 28 Nisan 1952'de yürürlüğe giren ve Japonya'nın işgal güçlerinden temizlenerek bağımsız olmasını sağlayan San Francisco Barış Antlaşması'ndan hemen sonra, ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. İki taraf arasında askeri iş birliğini öngören anlaşmayla, Japonya'nın güvenliğinin sağlanması adına, Müttefik devletlerin işgalinin bitmesinden sonra da ABD askeri kuvvetlerinin ülkeye yerleşmesine izin verilmiş ve devam eden süreçlerde de söz konusu anlaşma revize edilerek yinelenmeye devam edilmiştir (Van Sant ve diğ., 2007, ss. 133-134, 222). Burada önemli olan nokta, iki ülke arasında kurulan bu ittifakın aynı zamanda ABD'nin bölge üzerinde aktif bir şekilde rol oynamasına olanak vermiş olmasıdır. Özellikle de Soğuk Savaş sürecinde SSCB'nin çevrelenme stratejisi ve komünizmin genişlemesinin durdurulması noktasında Japonya, merkezi bir öneme sahip olmuştur (Ikenberry, 2004, ss. 38-48). Savaş sonrası dönemde ise; ABD'nin, Japonya'nın müttefiki olarak oynadığı aktif rol, kademeli olarak ortaya çıkmış ve 11 Eylül'den sonra ülkenin, teröre karşı savaşa yönelik politikalarını desteklemesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde gelişme sağlanmıştır (Hook ve diğ., 2005, ss. 129, 139-140). Bununla birlikte aynı dönem içerisinde Çin'in güçlenerek önemli bir aktör olarak ortaya çıkması da bölge konjonktürü açısından tehdit olarak algılanmış ve ABD-Japonya iş birliğini arttırıcı bir faktör olmuştur (Twining, 2007, s. 89).

Bu noktada Çin'in, Kuril Adaları sorununa taraf olma nedenlerine ve süreçlerine odaklanıldığında ise; kendisinin de bir bölge devleti olması itibariyle farklı dinamiklerin etkili olduğu görülmektedir. Buna göre uzun yıllar boyunca uluslararası toplumdan izole edilen Çin, 1949 yılında kurulmasından itibaren "aşağılanma yüzyılı" olarak adlandırılan dönemin etkilerinden kurtulmak ve büyük bir güç haline gelmek amacıyla hareket etmiştir (Weissmann, 2015, ss. 151-153). Özellikle 1970 yılından başlayarak önemli bir dönüşüm süreci geçiren ülke, 1976 yılında Mao Zedong ile birlikte ekonomik yapısını geliştirirken, 1978 yılında Deng Xiaoping ile birlikte, her alanda hızlı bir dönüşüm süreci yaşamış ve bugün dünyanın önde gelen ekonomik güçlerinden biri haline gelmiştir (Ferguson, 2008, s. 127; Tunç ve Kızıl, 2018, s. 52). Bu anlamda barış içinde bir büyüme hedeflenerek (Bijian, 2005, s. 21) önemli bir kıta gücü haline gelen Çin'in etkisinin, günümüzde Orta Asya'dan Güney Çin Denizi'ne, Rus Uzak Doğusun'dan Hint Okyanusu'na kadar geniş bir alana yayılması, uluslararası siyaset açısından oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Kaplan, 2010, s. 25).

Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren ülkenin başlıca güvenlik çıkarlarının ve refahının bir bütün olarak Asya-Pasifik bölgesi üzerine yoğunlaştırılması aynı zamanda Çin'in söz konusu alanı stratejik açıdan önemli görerek, dış etkilere karşı faaliyetlerde bulunmasına sebep olmuştur (Yahuda, 2005, ss. 187-191). Özellikle de Sovyetler Birliği'nin

yıkılması sonucunda kurulan Rusya Federasyonu'nun, ilk dönemlerde Batı ile entegrasyonu hedeflemesi nedeniyle bu bölgeye öncelik vermemesi, Çin'in bölgedeki ekonomik ve siyasi etkinliğini artırmıştır. Ancak daha sonra Rusya'nın giderek artan oranda bölgeye önem göstermeye başlamasıyla, ülkenin Asya-Pasifik politikalarının merkezine Çin konumlandırılmış ve böylece "Çin kapısı" yoluyla bölgeye yeniden girilmesi hedeflenmiştir (Belopolsky, 2009, ss. 84-85). Bu anlamda ortak adımlar atmaya başlayan iki ülke, başta bölgesel meseleler olmak üzere küresel konularda da birbirini destekleyici ve tamamlayıcı dış politika davranışlarında bulunmuşlardır. Özellikle ABD'nin tek kutuplu dünya düzenini hedeflemesine karşın, çok kutuplu dünya söylemi ekseninde uyumlu politikalar geliştiren Rusya ve Çin, ABD'yi bölgenin dışında tutma ve bölge üzerindeki etkinliğini genişletmesinin önlenmesi amacıyla hareket etmektedirler (İpek, 2019, ss. 227-228). Dolayısıyla günümüzde de Rusya, bölge üzerinde Çin'e yönelik politikalarını büyük oranda ABD'yi -ve Kuril Adaları özelinde de ABD-Japonya ittifakını- dengeleme stratejisi etrafında şekillendirmektedir (Yahuda, 2005, s. 69). Kaldı ki Çin'in, stratejik nükleer kuvvetleri olan bir Asya ülkesi olmasının yanında, dünyanın en büyük ordularından birine sahip olduğu da düşünüldüğünde; bölgedeki sorun alanları özelinde oluşabilecek güvenlik ortamında büyük değişikliklere sebep olacak bir konumda bulunduğu görülmektedir (Kim, 2010, s. 12).

Bu çerçevede; hem Çin hem de ABD, Kuril Adaları sorununa doğrudan taraf olmamasına rağmen, kurdukları ilişkiler neticesinde sorunun gidişatını belirleyen bir role sahiptirler. Ayrıca çözümün gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak yeni konjonktürden en fazla etkilenecek devletlerden olduklarından, bu durum soruna yönelik herhangi bir çözümün üretilmesini de zorlaştırmaktadır.

3. Olası Bir İttifakın Bölgesel Güvenlik Alanına Etkileri

Kuril Adaları'nın iki taraf içinde son derece önemli stratejik bir konumda bulunması, anlaşmazlığın güvenlik alanı ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır (Burrett, 2014, s. 366). Bu anlamda devletler, söz konusu adaların aidiyetine yönelik tezler ileri sürmekte ve bunları çeşitli faktörlere dayandırarak adalar üzerinde iddia ettikleri hakları temellendirmeye çalışmaktadırlar. Buna göre Japonya, tezlerini tarihi öğelere bağlayarak açıklamakta ve adaları, kendi ülkesinin doğal toprakları olarak kabul etmektedir. Ayrıca Yalta Konferansı ile San Francisco Barış Antlaşması'nın maddelerinin bağlayıcı olmadığını ileri sürmekte ve antlaşmada belirtilen "Kuril Adaları" ibaresinin, Japonya'nın güneyinde bulunan bahse konu dört adayı - 1875 yılında Rusya tarafından Japonya'ya bırakılmasından dolayı- kapsamadığını ifade etmektedir. Rusya ise adaların İkinci Dünya Savaşı sonucunda elde ettiği galibiyetle birlikte SSCB'ye katıldığı görüşünü savunmakta ve Yalta Konferansı, Potsdam Deklarasyonu ve BM Şartı gereğince adaların yasal statüsünün belirlendiğini iddia etmektedir (Akçadağ ve İsmayilov, 2016, ss. 100-101).

Bu anlamda zaten oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan Kuril Adaları anlaşmazlığı, devletlerin birbirlerini algılamalarındaki farklılıklar sonucunda ortaya çıkan güç ilişkilerinden de etkilenerek, çok boyutlu bir hale gelmektedir. Zira her ne kadar sorun özelinde Japonya ile ABD ve Rusya ile Çin koordineli hareket etseler de ülkelerin birbirlerinden algıladıkları çok yönlü tehdit veya işbirliği fırsatları, bölgedeki dengeler üzerinde önemli bir belirleyici olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada da özellikle Rusya, ABD ve Japonya'nın Çin'i tehdit olarak algılamaları nedeniyle ülkenin ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre, ABD ile karşılaştırıldığında daha zayıf bir askeri güce sahip olan Çin, Rusya'dan silah alımı gerçekleştirmesine rağmen ABD ile eşleştirilebilecek askeri yeteneğe sahip değildir. Bu nedenle Çin'in, ABD için oluşturduğu tehdit Amerika kıtasına yönelik olmaktan ziyade, ABD'nin Japonya, Tayvan, Güney Kore ve Kuzeydoğu Asya'dan Güney Asya'ya giden kritik deniz yollarını tehlikeye atmasından kaynaklanmakta ve dolayısıyla ABD, Çin'in karasuları dışındaki sularda kendisine rakip olmasını engelleyen hamleler yapmaktadır.

Ancak bu aşamada, Japonya'nın algıladığı tehdidin boyutları; coğrafi konum, tarihsel miras ve askeri güç dengesindeki farklılıklar gibi nedenlerle ABD'den ayrılmaktadır (Mochizuki, 2004, ss. 88-89). Çünkü Japonya'nın Rusya ile arasında yaşanan Kuril Adaları sorununun benzeri Japonya ile Çin arasında da Senkaku/Diaoyu Adaları çerçevesinde (Koo, 2019; Nakano,2015) yaşanmakta ve bölge üzerinde Rusya ile Çin'in yaklaşarak siyasi ve güvenlik alanında uyumlu hareket etmeleri, Kuril Adaları'ndaki Rus askerlerinin tatbikatları gibi gelişmeler Japonya'nın endişe duymasına neden olmaktadır. Nitekim Japonya ile Çin'in birbirlerine çok yakın bir coğrafyada yer almaları ve Çin'in Japonya'yı vurabilecek orta ölçekli nükleer balistik füzelere sahip olmasından dolayı, ülkenin bu konudaki endişelerini arttırmaktadır (Mochizuki, 2004, s. 90; Nasirova, 2020, s. 76).

Son olarak Rusya ile Çin arasındaki ilişkilerin ise, bir taraftan stratejik değerde olması diğer taraftan da ilişkilerinin doğasının birbirlerine tehdit olma özelliğini koruması gibi nedenlerle "tehdit ve fırsat" ikilemi çerçevesinde ilerlemektedir (Oğın, 2005). Zira Rusya, sınırları ve askeri yeteneği giderek artın Çin ile uzun vadede bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır (Belopolsky, 2009, ss. 78-79). Nitekim Çin'in barış içinde büyüme söylemi, Rusya'nın rahatsızlığını gidermemekte ve bölge ülkelerine yönelik etkinliğini de güvenlik ve politik eksenli araçlarla sürdürmeyi amaçlamaktadır. Çünkü bölgedeki etkisini ekonomik olarak da arttıran Çin'in buradaki ülkelerle kurduğu ilişkilerin, aynı zamanda Rusya'nın hareket alanını daralttığı öne sürülmektedir (İpek, 2019, s. 231). Bu çerçevede bölgedeki etkinliği her alanda yoğun bir şekilde hissedilen Çin'in, Rusya ve Japonya'yı birbirine yakınlaştıracak önemli bir dinamige sahip olduğu görülmektedir (Garip, 2018, s. 200).

Bu bakış açısı ile bölgenin bir değerlendirilmesi yapıldığında ise; Kore Yarımadası'nda ki durumun da Rusya ve Japonya arasında yakınlaşmaya neden olabilecek itici güçlerden biri olduğu görülmekte ve aynı zamanda önemli güvenlik konularının başında geldiği kabul edilmektedir (Strel'tsov, 2020, s. 37). Çünkü hem Rusya hem de Japonya yarımada üzerindeki gerilimin üst seviyelere çıkmasını istememekle birlikte, Kuzey Kore tarafından gerçekleştirilen nükleer deneme ve kıtalararası füze programının bölgesel güvenliğe yönelik önemli bir tehdit oluşturduğu konusunda aynı noktada bulunmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken asıl husus; ABD'nin, söz konusu nükleer tehditten hareketle, Doğu Asya'da yer alan müttefik topraklarına füze savunma sistemleri yerleştirmesi ve bunun da bir bütün olarak bölgesel güvenliği etkileyen bir durum oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla özellikle Japonya'nın; Kuzey Kore ile ilişkileri kapsamında, Rusya ile güvene dayalı bir bağlantı kurması önem kazanmakta ve bu durum Rusya-Japonya arasında meydana gelebilecek bir yakınlaşmanın sebepleri arasında ön plana çıkmaktadır (Panov ve diğ., 2019, ss. 12-14, 25-35).

Ancak taraflar arasında belirlenen en büyük engel, Kuril Adaları sorununun henüz bir çözüme ulaştırılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu amaçla çeşitli dönemlerde ve çeşitli düzeylerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, Japonya Başbakanı Şinzo Abe ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in görev süreleri boyunca ilerleme kaydedilmeye başlanmıştır (Tari, 2018, ss. 74-79). Dolayısıyla gelinen noktada ise Rusya ve Japonya'nın anlaşma süreçlerindeki tavırlarına göre çözüme en yakın olasılık; Habornai ve Şikotan adalarının Japonya'ya bırakılması ve bunun karşılığında ülkenin diğer iki ada üzerindeki hak iddialarından vazgeçerek Rus egemenliğini tanınması olarak belirlenmiştir (Akçadağ ve İsmayilov, 2016, s. 112).

Ancak çözüme yönelik belirlenen bu olasılık, sorun ile aktörlerin çok boyutlu yapısı ve konjonktürel gelişmelerin etkisiyle gölgelenmektedir. Bu anlamda da özellikle Ukrayna'da yaşanan krizlerin ön plana çıkması Rusya- Japonya ilişkisinde gerilemeye sebep olduğu için, muhtemel bir çözüm olasılığından uzaklaşıldığı görülmektedir. Abe yönetiminin, Kuril Adaları sorununu çözerek barış anlaşması yapmaya yönelik kararlılığı, Ukrayna'da 2014 yılında yaşanan kriz sonrasında Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımların simgesel boyutta kalmasına neden olmuşken, benzer bir durumun günümüzde söz konusu olmadığı görülmektedir. Çünkü 2022 yılının başında yaşanan gelişmelerde Japonya, Rus banka, kurum ve kişilere karşı çeşitli yaptırımlar için harekete geçerken, Rusya'ya yönelik baskı uygulayan ilk Asya ülkesi olarak

öne çıkmıştır (Abiru, 2021; Brown, 2022; Kuhn, 2022; Özcan, 2020). Japonya'nın bu hamlesi ise Pasifik bölgesinde yeni bir savaş açmaktan ziyade ABD ile uyumlu olma baskısıyla birlikte, Rusya'ya karşı oluşmuş ortak bir uluslararası reaksiyondan faydalanarak, Kuril adaları sorunu özelinde Rusların geri adım atması amacını taşımakta ve böylece çeşitli avantajlar elde etmek istemesinin bir yansımasını oluşturmaktadır (Durmaz, 2022). Ülkenin bu süreçte Rusya'ya karşı uyguladığı stratejinin değişmesindeki temel sebep olarak, 2021 yılında Japonya Başbakanı olan Kişida Fumio gösterilmekte ve Abe hükümetinin, iki ülke arasındaki ilişkilerde yönettiği diyalog yolunun baskıya dönüştürülerek, taktik değişikliğine gidildiği ileri sürülmektedir (Mazrek, 2022). Böyle bir durum ise -yani Rusya'nın yaptırımlar yolu ile Batı'dan ve müttefiklerinden izolasyonu- tıpkı 2014 krizini takip eden yıllarda olduğu gibi Rusya'nın, Çin ile ilişkilerinin daha da artmasına sebebiyet verecektir. Ancak Rusya'nın, Çin'e giderek artan bağımlılığı uzun vadede ülkeyi rahatsız edecek ve Rusya, Asya'daki hedeflerine ulaşmak amacıyla ortaklarında çeşitlenmeye gitmek için hamlelerde bulunacaktır. Bu noktada ise Japonya bariz bir seçenek olarak ortaya çıkarak, iki ülkenin arasında bölgesel konular etrafında kurulacak yakın iş birliği ile önemli bir hareket alanı sağlanabilecektir (Dian ve Kireeva, 2021, s. 23; Toloraya, 2016, ss. 78-79). Dolayısıyla Kuril Adaları sorununun çözümüne yönelik gerçekleştirilen barış anlaşması görüşmeleri, günümüzde askıya alınmasına rağmen -yaşanan konjonktürel gelişmelere paralel olarak- ilişkilerin devamlılığı iki taraf içinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra tekrar bir geri adım atılarak, Rusya- Japonya ilişkilerinin yeniden ivme kazanacağı ön görülmektedir (Mazrek, 2022). Kaldı ki, söz konusu iki ülkenin de pragmatik çevrelerce yönetildiği göz önünde bulundurulduğunda sorun teşkil eden meselelerin geri planda tutularak hareket edilmesinin önu daha da açılacaktır (İpek, 2019, s. 178).

Bununla birlikte Rusya ve Japonya arasında imzalanan bir barış anlaşması sonucundaki yakınlaşma, ikincil aktörleri -göreceli olarak- sorunun dışında bırakacağı için hem tarafların hem de tüm bölgenin güvenliğini arttıran bir gelişme olacaktır. Çünkü böyle bir yakınlaşmanın ortaya çıkması; bölgedeki dengeleri doğrudan etkileyecektir (İpek, 2020, s. 673). Bu anlamda Japonya açısından bakıldığında; yakınlaşmanın asıl sebebi Çin ve Çin-Rusya koalisyonunun dengelenmesi olarak yorumlanmaktadır. Nitekim ABD karşıtı olarak oluşturulan Rusya-Çin işbirliğinin, aralarındaki ittifak dolayısıyla Japonya karşıtlığına dönmesinden endişelenmektedir.

Rusya ise, Japonya ile birlikte, bir taraftan Çin'in sahip olmadığı ileri teknolojiye erişmeyi amaçlamakta diğer taraftan da bölgedeki Çin etkisinin dengelenmesini hedeflemektedir. Bu aşamada Rusya için en önemli olan nokta; Japonya'nın ABD'ye, kendisinin de Çin'e daha az bağımlı olduğu bir Asya-Pasifik güvenlik sisteminin oluşturulması olarak belirlenmiştir (Askeroğlu, 2016). Dolayısıyla olası bir yakınlaşmanın sağlanabilmesi için öncelikle tutarlı politika oluşturularak ilişkilerin seyri değiştirilmelidir. Ancak iki taraf açısından da uyuşmazlığın çözümü adına acil bir durumun olmayışı, dış politikalarında birbirinden bağımsız hareket etmeleri ve ekonomik ile ticari ilişkilerin devam etmesi gibi nedenler adalar sorununun ikinci plana atılmasına sebep olmaktadır (Tarı, 2018, s. 82). Yine de Kuril Adaları sorununun, bahse konu olan tüm unsurlarına ve aktörlerin sorun alanı üzerindeki etkilerine odaklanıldığında; sadece jeopolitik bir çatışma olmanın ötesinde, 21. yüzyılda yaşanan küresel dönüşümle ilgili olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle de Rusya ve Japonya arasındaki ilişkilerin seyri daha da önem kazanmakta ve özellikle siyaset, ekonomi, enerji ve bilim başta olmak üzere çeşitli alanlarda yürütülen işbirliği ile adalar anlaşmazlığı üzerinden şekillenmektedir. Uluslararası alanda derinleşen jeopolitik gerilimler ve Kişida yönetiminin daha az uzlaştırıcı tavrı, iki ülke ilişkileri açısından durgunluk dönemine işaret etse bile uzun vadede yukarıda sıralanan nedenlerin ilişkilerde iyileşmeye neden olacağı beklenmektedir (Hamzah vd., 2020, ss. 294-299; Kozinets ve Brown, 2021).

Sonuç

Dünya konjonktürü açısından oldukça önemli bir jeopolitik merkez olan Asya-Pasifik bölgesi, içinde barındırdığı dinamikler çerçevesinde birçok parametrenin etkili olduğu bir

coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Rusya ile Japonya arasında yaşanan ve kökleri uzun bir tarihsel sürece dayanan Kuril Adaları sorunu da bölgedeki dinamiklerden birini oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü söz konusu sorun alanı ve bu kapsamda ele alınan aktörler, bölgenin güvenliğini bir bütün olarak etkileyebilecek niteliği ellerinde bulundurmaktadırlar. Dolayısıyla Kuril Adaları sorunu özelinde yapılan bir araştırmanın daha sağlıklı ilerletilebilmesi adına taraf olan ülkeler üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkinlik sağlayabilen Çin ve ABD gibi ikincil aktörlerin de denkleme eklenmesi gerekmektedir.

Bu anlamda aralarında karmaşık bir ilişkiler ağı bulunan dört aktörün de, birbirlerine yönelik tehdit veya işbirliği fırsatları sunması ve bu durumun aynı zamanda her bir aktör için de farklı sonuçlara neden olması, bahse konu olan adalar anlaşmazlığının çözümünü daha da zor bir hale getirmektedir. Çünkü burada; bir taraftan Japonya, Çin'den aldığı güvenlik tehdidini dengelemek amacıyla ABD ile iş birliği içerisine girerken, diğer taraftan Çin ile yakınlaşmasının getireceği iş birliği fırsatlarına -göreceli olarak ve özellikle de bölge dengeleri açısından- ihtiyaç duymaktadır. Benzer şekilde Rusya'da bir taraftan bölgedeki ABD varlığını dengelemek için Çin ile işbirliği içerisine girerken, diğer taraftan Çin'e karşı artan oranda oluşan bağımlılığını azaltmak için hamlelerde bulunmaktadır.

Bu kapsamda ikincil aktörlerin etkileri devre dışı bırakılarak Rusya ve Japonya arasında yapılacak çözüm görüşmeleri sonucunda oluşacak muhtemel bir Rus-Japon yakınlaşmasının, bölgesel güvenlik dengeleri açısından getirecekleri son derece önemli olacaktır. Ancak yapılan görüşmelerde belirli düzeylerde ilerleme kaydedilse de Kuril Adaları sorununun iki taraf açısından taşıdığı önem ve sorun etrafında ele alınan aktörler arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısı gibi etkenler, kısa vadede barış anlaşmasının imzalanmasının önüne geçmektedir.

Kaynakça

- Abiru, T. (2021). *Japan-Russia Relations in the Post-Abe Era*. CARNEGIE, <https://carnegiemoscow.org/commentary/84111> (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- Akçadağ, E. ve İsmayilov, E. (2016). Ukrayna krizinin Rusya ve Japonya arasındaki Kuril Adaları sorununa etkisi. *Uluslararası İlişkiler*, 12(48), 95-115. doi: 10.33458/uidergisi.463049
- Akhiyadov, M. (2019). Rusya-Japonya jeopolitik oyunu ve Kuril sorunu, İNSAMER, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/analiz-rusya-japonya-jeopolitik-oyunu-ve-kuril-sorunu.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2022)
- Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Askeroğlu, S. (2016). *Rusya Japonya yakınlaşması ve değişebilecek dengeler*. Stratejik Ortak, <https://www.stratejikortak.com/2016/05/rusya-japonya-iliskileri.html> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- Belopolsky, H. (2009). *Russia and the challengers Russian alignment with China, Iran, and Iraq in the unipolar era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bijian, Z. (2005). China's 'peaceful rise' to great-power status. *Foreign Affairs*, 84(5), 18-24.
- Brown, J. (2022). *Putin's invasion is a turning point in Japan's relations with Russia*, Tokyo Review, <https://www.tokyoreview.net/2022/02/putins-invasion-is-a-turning-point-in-japans-relations-with-russia/> (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- Burrett, T. (2014). Reaffirming Russia's remote control: exploring Kremlin influence on television coverage of Russian-Japanese relations and the southern Kuril islands territorial dispute, *Demokratizatsiya*, 22(3), 359-381.
- Büyükbaş, H. (2013). Japon siyasal sisteminin gelişimi üzerine bir inceleme (1868-2003), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 43-73.

- Dian, M. ve Kireeva, A. (2021). Wedge strategies in Russia-Japan relations, *The Pacific Review*, 1-31. doi: 10.1080/09512748.2021.1887331
- Durmaz, G. (2022). *Ukrayna savaşı sonrası değişen dengeler ve Japon Dışişleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti*. SDE, <https://www.sde.org.tr/gokberk-durmaz/genel/ukrayna-savasi-sonrasi-degisken-dengeler-ve-japon-disisleri-bakaninin-turkiye-ziyareti-kose-yazisi-26384> (Erişim Tarihi: 20.04.2022).
- Ferguson, J. P. (2008). *Japanese-Russian relations 1907–2007*. New York: Routledge.
- Flippov, D. (2015). Southern Kuriles/northern territories: a stumbling-block in Russia-Japan relationship, <https://www.eastasiaforum.org/2015/09/04/the-northern-territories-remain-the-stumbling-block-in-russo-japanese-relations/> (Erişim Tarihi: 16.04.2020).
- Garip, E. (2018). Kuril adaları sorunu ve Kuril adalarının silahlandırılması. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 195-206.
- Gavrilov, V. (2016). Challenges and prospects of the southern Kuril islands' status *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 70(1), 301-305.
- Goldman, S. D. (2012). *The forgotten Soviet-Japanese war of 1939*. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2012/08/the-forgotten-soviet-japanese-war-of-1939/> (Erişim Tarihi: 18.04.2020).
- Gönen, H. (2004). ABD-Japonya güvenlik antlaşmaları: oluşumu, evrimi ve sonuçları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(4), 115-139.
- Hamzah, M. K., Esmael A. A. ve Abbas, F. S. (2020). The future of Russian-Japanese relations in light of the crisis in the Kuril islands. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 25(1), 291-304.
- History (2010). *Japan and USSR sign nonaggression pact*. <https://www.history.com/this-day-in-history/japan-and-ussr-sign-nonaggression-pact> (Erişim Tarihi: 18.04.2020).
- Hook, G. D., Gilson, J., Hughes, C. W. ve Dobson, H. (2005). *Japan's international relations-politics, economics and security*, New York: Routledge.
- Ikenberry, G. J. (2004). America in east Asia: power, markets and grand strategy. Krauss E. S. ve Pempel T.J. (Ed), *Beyond bilateralism U.S. – Japan relations in the new Asia-Pasific* içinde (ss. 37-54). California: Stanford University Press.
- İpek, N. (2019). *Rus dış politikasının yeniden yapılanmasında Asya faktörü*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- İpek, N. (2020). Rusya-Japonya ilişkilerinde Kuril adaları sorunu'nun analizi, *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 645-680. doi: 10.37093/ijisi.837743
- Kaplan, R. D. (2010). The geography of Chinese power: how far can Beijing reach on land and at sea?. *Foreign Affairs*, 89(3), 22-41.
- Kim, E. (1992). The territorial dispute between Moscow and Tokyo: a historical perspective *Asian Perspective*, 16(2), 141-154.
- Kim, T. (2010). Anchoring the right pattern of interdependence 11 and rivalry: China-Japan relations under the new leadership. Faure G. (Ed), *New dynamics between China and Japan in Asia*, içinde (ss.11-32). London: World Scientific Publishing.
- Koo, M. G. (2009). The Senkaku/Diaoyu dispute and Sino–Japanese political-economic relations: cold politics and hot economics?. *The Pacific Review*, 22(2), 205–232.
- Kozinets, A. ve Brown, J. (2021). *What does a Kishida government mean for Japan-Russia economic relations?*. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2021/10/what-does-a-kishida-government-mean-for-japan-russia-economic-relations/> (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

- Kuhn, A. (2022). Ties between Russia and Japan get even worse because of the war in Ukraine. NPR, <https://www.npr.org/2022/03/23/1088169774/ties-between-russia-and-japan-get-even-worse-because-of-the-war-in-ukraine> (02.04.2022).
- Kuroiwa, Y. (2013). Russo-Japanese territorial dispute from the border region perspective, *UNISCI Discussion Papers*, (32), 187-204.
- Mazrek, S. (2022). *Ukrayna-Rusya savaşının gölgesinde Rus-Japon ilişkileri*. ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ukrayna-rusya-savasinin-golgesinde-rus-japon-iliskileri/> (Erişim Tarihi: 20.04.2022).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan (2014). *Japanese Territory* <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/index.html> (16.04.2020).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan (2015). *150th Anniversary of the Establishment of Diplomatic relations between Japan and Russia*. <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/150th/index.html>, (Erişim Tarihi: 16.04.2020).
- Mochizuki, M. M. (2004). Terms of engagement: the U.S.-Japan alliance and the rise of China. Krauss E. S. ve Pempel T.J. (Ed), *Beyond bilateralism U.S. – Japan relations in the new Asia-Pasific* içinde (ss. 87-114). California: Stanford University Press.
- Nakano, R. (2015). The Sino–Japanese territorial dispute and threat perception in power transition. *The Pacific Review*, 29(2), 1-22.
- Nasırova, L. (2020). *1991-2015 yılları arasında Japonya-Rusya Federasyonu ilişkileri*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Oğan, S. (2005). *Rusya-Çin ilişkilerine paradoksal yaklaşım*. TÜRKSAM, <http://turksam.org/rusya-cin-iliskilerine-paradoksal-yaklasim> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- Özcan, M. S. Ö. (2020). Rusya- Japonya arası asırlık çatışma bölgesi: Kuril. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/rusya-japonya-arasi-asirlik-catisma-bolgesi-kuril> (Erişim Tarihi: 09.04.2022).
- Özcan, M. S. Ö. ve Goziev, R. (2019). XIX. yüzyılda Doğu Asya’da Rus-Japon imparatorluklarının güç mücadelesi: 1905 Rus-Japon Savaşı. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 46-65.
- Panov, A. (2019). Russia–Japan relations: new stage of development. *Russian International Affairs Council*, Working Paper, Russia.
- Price, J. (2001). Cold war relic: the 1951 San Francisco peace treaty and the politics of memory. *Asian Perspective*, 25(3), 31-60.
- Ray, M. *Treaty of Portsmouth- Japanese-Russian history*. <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Portsmouth> (Erişim Tarihi: 18.04.2020).
- Seval, H. F. (2017). Japon kalkınmasının temel taşı: Meiji restorasyonu ve Iwakura heyeti. *İş ve Hayat Dergisi*, 3(5), 101-118.
- Strel’tsov, D. (2020). Russian–Japanese relations: systemic crisis or new possibilities?. *Russian Politics & Law*, 57(1-2), 30-40. doi: 10.1080/10611940.2020.1835072
- Süvari, K. (2018). Stratejik kültür bağlamında güvenlik politikaları: Güney Kore ve Japonya örnekleri. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 237-261. doi: 10.28956/gbd.482062
- Tanaka, T. (1993). The Soviet-Japanese normalization in 1955-6 and US-Japanese relations. *Hitotsubashi Journal of Law and Politics*, (21), 65-93.

- Tarı, D. D. (2018). *Güney Kuril Adaları'nın hukuki statüsü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Toloraya, G. (2016). Implications of Russia-Japan relations for the region. Gilbert Rozman (Ed). *Japan-Russia Relations Implications For The U.S.-Japan Alliance* içinde (ss. 71-78). Washington: Sasakawa Peace Foundation.
- Tunç, A. ve Kızıl, B. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin dönüşümü ve yerel yönetimler. *Birey ve Toplum Dergisi*, 8(16), 51-72.
- Twining, D. (2007). America's grand design in Asia. *The Washington Quarterly*, 30(3), 79-94.
- Van Sant, J., Mauch P. ve Sugita, Y. (2007). *Historical dictionary of United States– Japan Relations*. Historical Dictionaries of U.S. Diplomacy, No. 4, Scarecrow Press.
- Weissmann, M. (2015). Chinese foreign policy in a global perspective: a responsible reformer “striving for achievement”. *JCIR*, 3(1), 151-166.
- Yahuda, M. (2005). *The international politics of the Asia-Pacific, 1945– 1995*. London: Routledge.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

The Effect of Resonant Leadership on Happiness at Workplace

Resonant Liderliğin İşyerinde Mutluluğa Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Sezer AYZAZ¹

Abstract

The aim of the research is to determine the existence, direction and level of the relationship between resonant leadership and happiness at workplace. The relationship between resonant leadership and happiness at work has been examined for the first time in this study in a national and international context. Simple linear regression analysis, ANOVA, descriptive statistics, second level confirmatory factor analysis, independent samples t-test and Pearson correlation analysis were applied to analyze the data obtained using the questionnaire. The results of the analysis revealed that there were significant differences among the participants in different groups according to their demographic characteristics. As a result of the regression analysis, it was determined that resonant leadership was a significant predictor of all sub-dimensions of happiness at work at the $p < .05$ level. Correlation analysis showed that there is a significant relationship at $p < .01$ level between resonant leadership and all sub-dimensions of happiness at work separately. Organizations that evaluate the importance of leadership types during the strategic plan creation phase and scientists who carry out supportive or developmental studies on the relevant subject are expected to benefit from the outputs.

Keywords: Resonant leadership, happiness at workplace, academics

Paper Type: Research

Öz

Araştırmanın amacı resonant liderlik ile iş yerinde mutluluk arasındaki ilişkinin varlığını, yönünü ve düzeyini saptamaktır. Resonant liderlik ile iş yerinde mutluluk ilişkisi ulusal ve uluslararası kapsamda ilk kez bu çalışma ile incelenmiştir. Anket kullanılarak elde edilen verileri analiz etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi, ANOVA, betimsel istatistikler, ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi, bağımsız örnekler t testi ve Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, farklı gruplarda yer alan katılımcılar arasında demografik özelliklerine göre önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Regresyon analizi sonucunda, resonant liderliğin iş yerinde mutluluğun tüm alt boyutlarının $p < .05$ düzeyinde anlamlı yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Korelasyon analizi, resonant liderlik ile iş yerinde mutluluğun tüm alt boyutları arasında ayrı ayrı $p < .01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Stratejik plan oluşturma safhasında liderlik türlerinin önemi konusunda değerlendirme yapan örgütlerin ve ilgili konuda destekleyici veya geliştirici çalışmalar yapan bilim insanlarının ortaya konulan çıktılarından faydalanması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Resonant liderlik, işyerinde mutluluk, akademisyenler

Makale Türü: Araştırma

Introduction

The rapid technological developments and globalization have caused the human resources of organizations to vary (Shore et al., 2009). The concept of leadership, which is defined as "the process of influencing a group of people to achieve a common goal" (Northouse, 2012, p.12), is greatly affected by the rapid changes today. Leaders have to gather their followers around the goals of the organization by effectively directing this increasing diversity

¹Istanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sezerayaz@aydin.edu.tr

Atf için (to cite): Ayaz, S. (2023). The effect of resonant leadership on happiness at workplace. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1016-1034.

(Gupta, 2019). The leader has many complex duties and responsibilities within the organization. The fact that the disappearance of physical borders in today's information age causes changes in competition conditions (Timmer et al., 2013) has revealed the necessity of using information and human resources effectively and efficiently. While leaders try to motivate employees towards the goals of the organization (Bennis, 1989, p.118), they also have to manage interpersonal relationships stemming from organizational diversity. Resonant leaders who have the emotional intelligence to successfully guide this organizational diversity can make a big difference in such rapid change and complex network of relationships (Hong et al., 2011).

Resonant leaders try to do the best for their followers by using their emotional, social and cultural intelligence (Hong, et al., 2011). What reveals this type of leadership and distinguishes it from the classical leadership types is the necessity of presenting a strategic leadership approach in accordance with the requirements of the information age. Resonant leaders establish very strong relationships based on trust with their followers and stakeholders. In order to make the climate positive in the organization they are in, they manage their emotions by using the contagion of emotions and create an atmosphere of hope and optimism (Morris and Feldman, 1997). They attach great importance to empathizing and using their intellectual knowledge in order to improve their communication with their followers and stakeholders. It can be seen from previous researches that job satisfaction, empowering environments (Bawafaa et al., 2015; Lee and Ryu, 2017), positive work environments, empowered and satisfied workforce (Cummings et al., 2014), trust, knowledge sharing and predicted organizational commitment (Afkhami et al., 2013) are related to resonant leadership, which can contribute to the dynamism and competitiveness of modern organizations.

Resonant leaders are aware of the fact that they will realize all the strategic plans they will put forward in order to ensure sustainability and competitive advantage, respectively, with the team members they work with. Therefore, while allocating resources, they also take strategic steps in human resources and invest a lot in this area (Anderson, et al., 2019). It is seen that the notion of workplace happiness has begun to be considered and studied intensively by researchers (Fisher, 2010; Wesarat et al., 2014). The emotions that affect the satisfaction of the employees and the perception that the person realizes his/her potential form the basis of the concept of workplace happiness (Arslan and Polat, 2017, p.613).

This article focuses on the role of resonant leadership in making individuals feel happy in an organization in order to contribute to the efficiencies of all types of organizations, both for-profit and non-profit. The study offers the opportunity to benefit from the nature and results of the scientific outputs. The research also investigates how important the analysis outputs are for organizations to achieve a stable sustainability and competitiveness.

1. Conceptual Framework

1.1. Resonant Leadership

The frequency of exposure of the industries in which organizations continue their lives to the ever-changing environmental conditions, increasing diversity and level of information, socio-cultural and economic developments and the advancement of technology is experienced more intensely than before (Benjamin and Flynn, 2006: p.217). These aforementioned variables have presented leaders with higher levels of uncertainty and complexity. While these uncertainties and complexities contributed to the gaining importance of some existing leadership types, they also led to the emergence of new leadership types (King and Badham, 2018). With the different approaches they have and the modern methods they use, these leaders make a difference in responding quickly to sudden changes in the external environment and adapting (Stacey, 2012: p.31). By anticipating threats before they arise, they are quick to strengthen their weaknesses, and by recognizing opportunities before their competitors, they are quick to seize opportunities with their strengths. Resonant leadership, which is based on

emotional intelligence, can be accepted as an example of the leadership types that show the approach mentioned in the previous sentences.

The leader's ability to coordinate and motivate employees whose moods are constantly changing is key to the success of the organization (Kotter, 2001). It is expected that team members, who are exposed to many different experiences outside of work life, reflect the emotional expression of these experiences. Such different moods that team members will reflect may turn into a disadvantage or advantage for the organization. Turning the direction of this transformation to advantage depends on their effective management and orientation. Leaders with high emotional intelligence are very successful in this regard (Vidyarthi et al., 2014). The literature supports the idea that emotional intelligence contributes significantly to the effectiveness of the leader (Dulewicz et al., 2005; Butler and Chinowsky, 2006; Sadri, 2012).

Resonant leaders can display a high level of empathy (Badea and Pană, 2010). Such leaders act knowing that each individual spreads their emotions to their sphere of influence, and that their emotions will affect the emotions of their followers and therefore their performance in a certain way (Dearborn, 2002). Their ability to empathize and their emotional intelligence can enable resonant leaders to look at certain situations from different perspectives and show different approaches (Ramírez Molina et al., 2019). This ensures that resonant leaders can easily coordinate with everyone. It can even be regarded as a facilitator for the resonant leader to change his behavior in order to adapt himself to new and different conditions. This process creates a strong positive effect on followers that is hard to break.

While Reivich and Shatté (2002) conceptualize resonant leadership including high emotional intelligence as a combination of skills such as self-awareness, awareness of others, hope, optimism, compassion and empathy, Cummings (2006: p.323) argues that four emotional intelligence competencies (social awareness, self-awareness, self-management and relationship management) form the basis of this type of leadership. In addition, Turk (2018: p150) emphasize the competencies of optimism, empathy, correct thinking, emotional awareness and flexibility and argue that these competencies are the main components of resonant leadership.

Resonant leaders are very willing to make an effort to contribute to the harmony between themselves and their followers, and such leaders strive to make this harmony serve the goals of the organization (Purwandari, 2015). The fact that resonant leaders are in harmony with their followers contributes to the openness of communication channels within the organization (Saeedi et al., 2020). In this case, team members will feel closer to the leader and will not hesitate to share their creative ideas. In addition, they will see their leaders as a guide and they will be able to consult him on every issue. This will reduce the potential for fault in the organization.

As a modern and effective leader, the favorable working environment created by the resonant leader with her/his high emotional intelligence will increase the creativity, productivity, self-actualization, teamwork and therefore goal-oriented levels of the organizational members (Bellingham, 2014: p.42). Resonant leaders, while trying to establish a relationship of trust with their followers (Chawla and Lenka, 2015), also show a great desire to create a positive climate and a feeling of constantly alive excitement in their organizations (Cummings et al., 2005). For this purpose, the leader includes them in his sphere of influence so that each follower feels important and tries to prevent them from feeling lonely. Employees are inspired by the unique personality of their leader, who empathizes with them and gives positive feedback to their expectations and needs, the leader's passion for the purpose of the business, and the enthusiasm he tries to reflect in his environment (Hewko et al., 2015). They try to imitate their leader's every move and try to be like him/her. These approaches of the employees create the team spirit desired by the leader in reaching the goal and make his job easier. A work environment dominated by empathy and trust will make all organizational members feel safer and stronger, and will create individuals who trust and think about each other (Tiwari and

Lenka, 2020). This will strengthen the sense of organizational commitment in team members and provide more motivation for teamwork and co-production (Wagner et al., 2013).

1.2. Happiness as a Concept and Happiness at Workplace

The notion of happiness, which is one of the most basic needs of people (Barak, 2006), has been questioned for centuries and is still being researched in many scientific fields (Kenny, 1965; Tatarkiewicz, 1976; Veenhoven, 2003; Steptoe, 2019). In addition to the definition of happiness, researchers have tried to find answers to important questions such as how happiness arises (Ahuvia et al., 2015), what factors cause this feeling in an individual or in a community (Furnham and Cheng, 2000), and what should be done in order not to lose this feeling (Charry, 2011). However, there are also studies that claim that the concept of happiness is affected by different variables and is relative, and that researchers should consider this situation while trying to reach a common definition (Veenhoven, 1991). Parallel to the researches on happiness, this concept had been started to be investigated by associating it with specific fields.

According to Myers and Diener (1995), who make one of the most acceptable common definitions, the fact that the positive situations perceived by the person in his life are higher than the negative situations perceived by the person expresses happiness. In other words, when the individual evaluates all the elements of his life from a holistic point of view, if the emotion he feels is positive, that person is happy. Based on this definition, it can be deduced that happiness is essentially a psychological and relative concept, supporting the existing literature.

The science of psychology (Gökalp, 2006: p.7-14), which is a common belief that its predecessor is the science of philosophy, bases it on positive experiences while explaining happiness. In the field of philosophy, Aristotle and Socrates emphasized the importance of virtue, which they accepted as the source of creating positive experiences in human life, and claimed that virtue actually constitutes the basis of happiness. In other words, the idea that virtuous behaviors, put forward by the science of philosophy, will generate positive feedback, can be associated with the principle of reciprocity (Hoult, 2011), which is advocated by the science of psychology and explained as that positive behaviors exhibited by individuals will be met with positive feedback. It can be said that the current management researches on happiness are based on the conceptual approach of philosophy and psychology.

In today's conditions, where the competitive conditions are changing rapidly, the productivity of the organizational members is needed more than ever. It is seen that every organization is intensively trying to produce an innovative product, service or process with less cost, faster and higher quality, and they are in search of new approaches for this (Chesbrough, 2003). Each innovation may require individuals or groups to give up their current order and adapt to a new order (Rodima-Taylor et al., 2012). Since changes and adaptation processes involve certain difficulties for each individual, individuals will need to be encouraged for the said adaptation process (Fazey, 2010). This requires individuals who are dedicated to the goal and who often feel good and satisfied while pursuing it. However, due to today's business world conditions and current crises, it is seen that employees feel very pressured (Lopez-Cabrales, 2021). Despite this pressure, since business owners expectations and needs are high from their employees, these employees have to work more and spend more time at work. The increase in the time employees spend at work also creates an obstacle to their socialization outside of work. This situation reveals the need for businesses to take some steps to ensure the happiness of their employees, and at the same time increases the importance of the notion of happiness in the workplace. That is, it is clear that workers need motivational elements that can contribute to their happiness in their workplaces (Bhardwaj, 2021).

Every individual seeks to achieve a set of goals throughout his career and seek ways to achieve them. Individuals feel positive emotions not only when they reach their goals, but also when they know that they exist in the process they experience and contribute to the environment they are in (Pugliesi, 1995). The fact that the members of the organization see the results of their

contributions and realize that they have a share in the productivity of their businesses may cause them to embrace their work more. There are many researches emphasizing the relationship between productivity and similar positive outcomes and individuals who are happy at work (Ledford, 1999; Robertson et al., 2011; Oswald et al., 2015; Moccia, 2016). It is seen that the level of happiness experienced by the members of the organization during the process also affects the atmosphere and culture of the organization, enabling more positive output to be achieved (Adnan Batatineh, 2019). More positive outputs will also contribute to the happiness of the organizational members by creating a kind of snowball effect (Rahmi, 2019). As there are significant and positive relationships between these positive moods of individuals who are happy in the workplace and the positive outputs of the business, more national and international studies have begun to be carried out in the field of management. Each study conducted within this framework and examining the relationship between the concept of happiness at workplace and different concepts makes a great contribution to both the scientific literature and the business world.

1.3. Literature Review

Boyatzis and McKee (2006) concluded that there is a significant and positive relationship between resonant leadership and the level of happiness at work in their study, which was also an important source for future studies. McKee (2017) stated that there is a positive and significant relationship between resonant leadership and happiness at workplace. Saeedi, et al, (2020) mentioned the positive effect of resonant leadership on happiness at work in the results of their research. Aklil, Perizade, Hanafi and Bemby, (2021) concluded that there is an indirect positive and significant relationship between resonant leadership and happiness at workplace.

1.4. Hypotheses

H₁: The Resonant Leadership significantly effect the happiness at workplace.

H₂: The Resonant Leadership significantly effect intrinsic motivation.

H₃: The Resonant Leadership significantly effect work repulsive feelings.

H₄: The Resonant Leadership significantly effect supportive work experiences.

H₅: The Resonant Leadership significantly effect unsupportive work experiences.

H₆: In the context of the relationship between resonant leadership and happiness at workplace, there is a significant difference between the results of state universities and private universities.

2. Methodology

The research is a quantitative study created with the relational screening model, which seeks a common variance among the variables and tries to understand the level of variance (Karasar, 2004). It is widely known that concepts with little or no awareness should be developed and supported by new scientific studies. Although the concept of resonant leadership is a type of leadership that has an important place among modern leadership types, it can be said that the researches that support the academy or the real sector are not sufficient, especially in the national context. In addition, it can be understood from the literature that research on how resonant leadership affects the happiness of organizational members is quite limited. This shows how important the study is. The main purpose of this research is to measure the relationship between workplace happiness and resonant leadership perceived by academics working at private and state universities in Türkiye as a result of the findings. Through the model used in the research, the Turkish version of the "happiness at workplace" scale, developed by Özdemir (2020), and the Turkish version of the "resonant leadership" scale developed by Sürücü and

Yıkılmaz (2021) were used. The sub-objective is to reveal whether the relationship between the two related variables differs between state and private universities in Türkiye.

Before the data collection, ethical approval was obtained for the research from the Istanbul Aydın University Rectorate, Social and Human Sciences Ethics Committee (Date/Decision No: 07.10.2021/10).

2.1. Population and Sample

In scientific studies, it is aimed that the selected sample has a strong representative power of the general population and that the research provides accurate results. For this, it is of great importance to choose the most suitable sample for the purpose. The universe can be considered as the whole of the units with similar characteristics in which the study outputs are generally accepted (Ural and Kılıç, 2005). The universe of this research consists of academicians (Research Assistant, Lecturer, Assistant Professor Doctor, Associate Professor and Professor) working in public and private universities operating in Türkiye.

Since it is desired to represent the universe fully, not only state universities but also academicians working in private universities are included in the research. In addition, this situation will provide the opportunity to see the organizational differences between private universities and state universities within the framework of the subject of the research.

The google forms we created as a data collection tool were sent to online research groups of academics with various titles from almost all universities in Türkiye, and a total of 115 feedbacks were received. Since it is not possible to switch from one question to the next without answering, all the questions in the obtained questionnaires have been completed. Therefore, there is no questionnaire found to be incomplete or inaccurate. In this research, in which the easy sampling method was used, the condition that the sample number generally accepted by the researchers should be at least 5 times the number of items used in the scale was overcompensated (Büyüköztürk et al., 2014). The sample size, which is more than five times more than the 22 items in the scale, has been reached, so statistical acceptability has been more than achieved. The frequencies and percentages in Table 1 can be looked at in order to have a grasp of the details of the demographic characteristics of the sample.

Table 1. Demographic features

		Frequency (N)	Percent (%)
Age	18-25	4	3.5
	26-35	28	24.3
	36-45	53	46.1
	46-55	22	19.1
	56 and above	8	7.0
Gender	Female	60	52.2
	Male	55	47.8
Type of university	Private university	59	51.3
	State university	56	48.7
Title	Research Assistant	13	11.3
	Lecturer	27	23.5
	Assistant Professor Doctor	60	52.2
	Associate Professor	13	11.3
	Professor	2	1.7
Experience in academy	1-3 years	28	24.3
	4-6 years	20	17.4
	7-9 years	19	16.5
	10-12 years	22	19.1
	13 and above	26	22.6
Experience in current university	1-3 years	50	43.5
	4-6 years	22	19.1
	7-9 years	19	16.5
	10-12 years	15	13.0
	13 and above	9	7.8

2.2. Data Collection Tool

A questionnaire was used in this study, in which the quantitative research technique was preferred. There are 6 closed-ended questions (University, age, gender, title, working time in the academy and working time in the current university) to collect data on demographic characteristics in the questionnaire. The Turkish version of the "happiness at workplace" scale, developed by Özdemir (2020), and the Turkish version of the "resonant leadership" scale developed by Sürücü and Yıkılmaz (2021) were used.

While the "Happiness at workplace" scale consists of a total of 12 items and 4 dimensions, the "resonant leadership" scale consists of a single dimension with a total of 10 items. The sentences in both scales are rated on a 5-point Likert scale (1: Strongly Disagree, 2: Disagree, 3: Undecided, 4: Agree, 5: Strongly Agree).

2.3. Analysis of Data

The widely used electronic questionnaire form was used to collect data in this study. Second-level confirmatory factor analysis was used to measure the construct validity of the scales. In order to analyze the data, descriptive statistics method was used. First of all, the frequency (f) and percentage (%) values of the answers given by the sample group based on the expressions used in the questionnaire were calculated. In addition to this analysis, simple linear regression analysis, Pearson correlation analysis, one-way analysis of variance (ANOVA) and Independent sample t-test were performed depending on the purpose of the study. It is aimed to facilitate the interpretation and understanding of the data by presenting the findings in tables with all the necessary details.

2.4. Limitations

The main limitation of this research is that it was carried out only with academic staff in Türkiye, so it is limited to the field of academia. Future work may focus on national and international coverage, which can contribute to the improvement of other fields and sectors as well as academia.

3. Results

Frequency, standard deviation, percentage and mean values of demographic data in the measurement tool were obtained by using descriptive statistical methods. The kurtosis and skewness coefficients used in the study are a widely accepted statistical technique in determining the normality distribution in studies in social sciences. It is argued that the acceptable limit values for the kurtosis and skewness values that show the normal distribution of the items in the measurement tool should not exceed 3.0 absolute skewness values and 10.0 absolute kurtosis values (Kline, 2011). The kurtosis and skewness values ranging from +1 to -1 (Hair et al., 2013) prove the normal distribution.

Acceptable reliability coefficients in studies conducted in the field of social sciences are in the range of .60 and above (Nunnally, 1967). It can be observed in Table 2 that the Cronbach's Alpha internal consistency reliability values of the five factors in the measurement tool are above the accepted values mentioned above.

Table 2. Internal consistency and normality distribution results

	Resonant Leadership	Intrinsic Motivation	Work Repulsive Feelings	Supportive Work Experiences	Unsupportive Work Experiences	All Scale
A	0.921	0.748	0.730	0.724	0.605	0.687
Skewness	-0.284	-0.458	0.310	0.031	-0.363	
Kurtosis	-0.747	-0.266	-0.743	-0.763	-0.180	

The differences in the scale items according to the demographic characteristics of the participants were examined with the one-factor ANOVA statistical method and the t-test for independent samples (Büyüköztürk, 2012). Pearson correlation analysis was applied to determine the bilateral relationship between the variables in the measurement tool.

Before starting the factor analysis, correlations between factors and between expressions are checked separately. When the inter-factor and inter-expression correlation matrix is observed in detail, if there is no value greater than 0.30 or very little, the data set is not suitable for analysis with a high probability. (Yaşlıoğlu, 2017). As a result of the standardized solution of the Pearson correlation test and second level confirmatory factor analysis, it was determined that the majority of the items were in a significant and very strong relationship with each other.

The latent structure of the scales was obtained using confirmatory factor analysis. Since a previously used measurement tool with known factors was tested, the maximum likelihood estimation method was used in confirmatory factor analysis.

Table 3. Fit values for second level confirmatory factor analysis of the resonant leadership scale and standard fit values

Fit Measures	Good Fit Values	Acceptable Fit Values	Recommended Fit Values
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0.0
SRMR	0.00<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.10	0.042
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0.98
AGFI	0.90<AGFI<1.00	0.85<AGFI<0.90	0.95
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0.96
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	1.00
RFI	0.90<RFI<1.00	0.85<RFI<0.90	0.93

The second level confirmatory factor analysis of the resonant leadership scale output was composed of 10 items in the same way as the original. It is understood that the 10-item structure of the scale fulfills the validity condition at the level of perfection after the consistent modification suggestions suggested by the program according to the goodness of fit criteria provided as a result of the confirmatory factor analysis. As a result of the repeated analysis, it was determined that the error terms of the observed variables were not related, so there was no need for another modification process.

When the fit values on Table 3 is examined, it is seen that the value of $\chi^2/df= 0.58$ indicates perfect fit. The fact that all other values shown in Table 3 are in the highest accepted value ranges is another indicator of perfect fit in the model.

Table 4. Fit values for second level confirmatory factor analysis of the happiness at workplace scale and standard fit values

Fit Measures	Good Fit Values	Acceptable Fit Values	Recommended Fit Values
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0.0
SRMR	0.00<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.10	0.066
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0.94
AGFI	0.90<AGFI<1.00	0.85<AGFI<0.90	0.89
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0.94
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	0.99
RFI	0.90<RFI<1.00	0.85<RFI<0.90	0.91

The second level confirmatory factor analysis of the happiness at workplace scale output was composed of in the form of 4 factors and 12 items in the same way as the original. As a result of the confirmatory factor analysis, after the consistent modification suggestions suggested by the program, it is understood that according to the criteria of goodness of fit provided by the program, the 4-factor and 12-item structure of the scale fulfilled the validity condition partly at the level of excellence and partly at the good level. As a result of the repeated analysis, it was determined that the error terms of the observed variables were not related, so there was no need for another modification process.

Regarding the fit values on Table 4, it is seen that the value of $\chi^2/df= 0.99$ indicates perfect fit. Another indication of perfect and good fit is that all other values shown in Table 4 are in the highest accepted value ranges or good ranges.

Table 5. Independent samples t-test for comparing participants by type of university they work for on the factor levels in the measurement tool

	Group	N	Mean	Standard Deviation	t	Df	p*
Resonant Leadership	Private University	59	3.0915	1.00349	-0.534	113	0.594
	State University	56	3.1911	0.99440			
Intrinsic Motivation	Private University	59	3.5085	0.90201	-2.149	113	0.034
	State University	56	3.8750	0.92674			
Work Repulsive Feelings	Private University	59	3.0169	1.06750	2.602	113	0.011
	State University	56	2.5060	1.03668			
Supportive Work Experiences	Private University	59	2.7853	0.99378	-0.152	113	0.879
	State University	56	2.8155	1.13158			
Unsupportive Work Experiences	Private University	59	3.2373	0.91403	1.440	113	0.153
	State University	56	2.9702	1.07172			

*p<0.05

A significant difference was found between participants from State University and participants from Private University in the research in two of the five factors, intrinsic motivation (p=.034) and work repulsive feelings (p=.011), and no significant difference was found in other factors according to type of university. Table 5 shows the relevant values for significant differences. Accordingly, State University participants' ($\bar{X}=3.8750$) intrinsic motivation levels are significantly higher than Private University participants ($\bar{X}=3.5085$). Private University participants ($\bar{X}=3.0169$) have a significantly higher work repulsive feelings levels than State University participants ($\bar{X}=2.5060$).

Table 6. Independent samples t-test for comparing participants according to genders on factor levels in the measurement tool

	Group	N	Mean	Standard Deviation	t	Df	p*
Resonant Leadership	Female	60	3.2100	0.99229	0.786	113	0.434
	Male	55	3.0636	1.00339			
Intrinsic Motivation	Female	60	3.8111	0.86437	1.506	113	0.135
	Male	55	3.5515	0.98386			
Work Repulsive Feelings	Female	60	2.7778	1.16229	0.100	113	0.921
	Male	55	2.7576	0.99060			
Supportive Work Experiences	Female	60	2.8889	1.09728	0.940	113	0.349
	Male	55	2.7030	1.01566			
Unsupportive Work Experiences	Female	60	2.9500	1.00249	-1.780	113	0.078
	Male	55	3.2788	0.97450			

*p<0.05

Among the individuals participating in the research, no significant difference was found in any of the five factors according to gender.

Table 7. Anova test for comparing participants by title groups on factor levels in the measurement tool

Factor		Sum of Squares	Df	Mean Squares	F	Sig
Resonant Leadership	Between Groups	9.155	4	2.289	2.423	0.052
	Within Groups	103.921	110	0.945		
	Total	113.076	114			
Intrinsic Motivation	Between Groups	6.043	4	1.511	1.801	0.134
	Within Groups	92.243	110	0.839		
	Total	98.286	114			
Work Repulsive Feelings	Between Groups	10.277	4	2.569	2.309	0.062
	Within Groups	122.428	110	1.113		
	Total	132.705	114			
Supportive Work Experiences	Between Groups	6.156	4	1.539	1.393	0.241
	Within Groups	121.577	110	1.105		
	Total	127.733	114			
Unsupportive Work Experiences	Between Groups	6.613	4	1.653	1.699	0.155
	Within Groups	107.064	110	0.973		
	Total	113.677	114			

*p<0.05

Among the individuals participating in the research, no significant difference was found in any of the factors but since Resonant Leadership (p=.052) and Work Repulsive Feelings (p=.062) were within the limit values, implementing Post Hoc Tests was found appropriate. Since the sample size of the groups was not the same but close to each other, Gabriel was preferred among the Post Hoc Tests (Field, 2013:460). According to the results of the Gabriel Post Hoc Test, which is conducted to determine the difference between title groups and is applied in cases where the variance between groups is homogeneous, it was found that the level of perception of resonant leadership of Lecturers (\bar{X} =3.4556) was significantly higher than Research Assistants (\bar{X} = 2.5231). According to the results of the same test, it was determined that the level of work repulsive feelings of the Research Assistants (\bar{X} =3.5128) was significantly higher than the Lecturers (\bar{X} =2.4321).

Table 8. Anova test for comparing participants according to academic experience on factor levels in the measurement tool

Factor		Sum of Squares	Df	Mean Squares	F	Sig
Resonant Leadership	Between Groups	8.941	4	2.235	2.361	0.058
	Within Groups	104.135	110	0.947		
	Total	113.076	114			
Intrinsic Motivation	Between Groups	6.861	4	1.715	2.064	0.090
	Within Groups	91.425	110	0.831		
	Total	98.286	114			
Work Repulsive Feelings	Between Groups	4.160	4	1.040	0.890	0.473
	Within Groups	128.546	110	1.169		
	Total	132.705	114			
Supportive Work Experiences	Between Groups	1.965	4	0.491	0.430	0.787
	Within Groups	125.769	110	1.143		
	Total	127.733	114			
Unsupportive Work Experiences	Between Groups	7.198	4	1.799	1.859	0.123
	Within Groups	106.480	110	0.968		
	Total	113.677	114			

*p<0.05

Among the individuals participating in the research, no significant difference was found in any of the five factors according to academic experience.

Table 9. Correlation coefficients, mean and standard deviation values of the dimensions of the scale

Pearson Correlation	Resonant Leadership	Intrinsic Motivation	Work Repulsive Feelings	Supportive Work Experiences	Unsupportive Work Experiences
Resonant Leadership	1	.334**	-.455**	.432**	-.520**
Intrinsic Motivation	.334**	1	-.238*	0.162	-.378**
Work Repulsive Feelings	-.455**	-.238*	1	-.469**	.624**
Supportive Work Experiences	.432**	0.162	-.469**	1	-.506**
Unsupportive Work Experiences	-.520**	-.378**	.624**	-.506**	1
Mean	3.1400	3.6870	2.7681	2.8000	3.1072
Standard Deviation	0.99594	0.92852	1.07893	1.05852	0.99858

*p<0.05

**p<0.01

Relationships between main variables were determined by correlation analysis. Simple correlation values at p<.05 level between resonant leadership and the sub-dimensions of happiness at workplace can be seen in Table 9. While Resonant Leadership has a positive relationship at the p<.05 level with the dimensions Intrinsic Motivation and Supportive Work Experiences that employees want to have, it is seen that it has a negative relationship at the p<.05 level with dimensions that employees do not want to experience, such as Work Repulsive Feelings and Unsupportive Work Experiences. When the relationship between the sub-dimensions of Happiness at workplace is tested, it is determined that Intrinsic Motivation has a negative relationship with Work Repulsive Feelings at the level of p<.01, and a negative relationship with Unsupportive Work Experiences at the level of p<.05. Work Repulsive Feelings has a negative relationship with Supportive Work Experiences at the level of p<.05, and a positive relationship with Unsupportive Work Experiences at the level of p<.05. Supportive Work Experiences has a negative relationship with both Work Repulsive Feelings and Unsupportive Work Experiences at the level of p<.05.

Table 10. Simple linear regression analysis on the prediction of participants' resonant leadership perception on the level of their happiness at workplace

Variable	B	Standardized β	Std. Error	F	R	r ²	p*
Intrinsic Motivation	0.311	0.334	0.083	14.155	0.334	0.111	0.000
Work Repulsive Feelings	-0.493	-0.455	0.091	29.497	0.455	0.207	0.000
Supportive Work Experiences	0.459	0.432	0.090	25.888	0.432	0.186	0.000
Unsupportive Work Experiences	-0.521	-0.520	0.081	41.888	0.52	0.270	0.000

*p< 0.05

As a result of the simple linear regression analysis carried out to reveal to what extent resonant leadership predicts the happiness of academicians at work, a significant relationship is observed between resonant leadership and intrinsic motivation (R = 0.334, R² = 0.111) and resonant leadership is a significant predictor of academics' intrinsic motivation levels. (F(1-253)=14.155, p>0.05). The perceived resonant leadership levels of academicians explain 33% of their intrinsic motivation levels. The significance test of the coefficient of the predictor variable (B = 0.311) based on the regression equation also shows that resonant leadership is a significant and positive predictor of intrinsic motivation (p > 0.05).

Also, a significant negative relationship is observed between resonant leadership and work repulsive feelings (R = 0.455, R² = 0.207) and resonant leadership is a significant negative predictor of academics' work repulsive feelings levels. (F(1-253)=29.497, p>0.05). The perceived resonant leadership levels of academicians explain 46% of their work repulsive feelings levels. The significance test of the coefficient of the predictor variable (B = -0,493)

based on the regression equation also shows that resonant leadership is a significant and negative predictor of work repulsive feelings ($p > 0.05$).

It is observed that there is a significant positive relationship between resonant leadership and supportive work experiences ($R = 0.432$, $R^2 = 0.186$) and resonant leadership is a significant positive predictor of academics' supportive work experiences levels. ($F(1-253)=25.888$, $p>0.05$). The perceived resonant leadership levels of academicians explain 43% of their supportive work experiences levels. The significance test of the coefficient of the predictor variable ($B = 0,459$) based on the regression equation also shows that resonant leadership is a significant and positive predictor of supportive work experiences ($p > 0.05$).

Finally, it is seen that there is a significant negative relationship between resonant leadership and unsupportive work experiences ($R = 0.520$, $R^2 = 0.270$) and resonant leadership is a significant negative predictor of academics' unsupportive work experiences levels. ($F(1-253)=41.888$, $p>0.05$). The perceived resonant leadership levels of academicians explain 52% of their unsupportive work experiences levels. The significance test of the coefficient of the predictor variable ($B = -0,521$) based on the regression equation also shows that resonant leadership is a significant and negative predictor of unsupportive work experiences ($p > 0.05$).

As a result of the analysis, it is seen that resonant leadership is a positive predictor of positive sub-dimensions of happiness at work, while it is a negative predictor of negative sub-dimensions. In this direction, it was concluded that resonant leadership positively predicted the perception of happiness at workplace of academicians.

According to the relevant findings;

H₁: The Resonant Leadership significantly effect the happiness at workplace. ACCEPT

H₂: The Resonant Leadership significantly effect intrinsic motivation. ACCEPT

H₃: The Resonant Leadership significantly effect work repulsive feelings. ACCEPT

H₄: The Resonant Leadership significantly effect supportive work experiences. ACCEPT

H₅: The Resonant Leadership significantly effect unsupportive work experiences. ACCEPT

H₆: In the context of the relationship between resonant leadership and happiness at workplace, there is a significant difference between the results of state universities and private universities. ACCEPT

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, which aims to make inferences about the effects of resonant leadership perceptions of academicians on their happiness levels in the workplace, the literature on resonant leadership, happiness, happiness at work and related concepts has been examined in detail. Although there are few research (Akyüz, 2019; Sürücü and Yıkılmaz, 2021) on resonant leadership in the national literature, no research has been found examining the relationship between resonant leadership and workplace happiness. In this study, in which this relationship is included for the first time, both the extensive literature and the scope of application and detailed statistical findings were evaluated.

The resonant leadership model mentioned in the research indicates different characteristics from many modern leadership types. All stages, from initial contact with an employee to bonding with that employee and further downstream, do not occur in the same way as other modern types of leadership. This type of leadership, like all other modern leadership types, requires the leader's strong interaction with his followers (Van Wart, 2013), but its principles such as its functioning are different from other leadership types. In order to direct the

future of businesses, leaders with a high level of emotional intelligence, who are compatible with their environment, who can establish strong and trusting relationships (Hasel and Grover, 2017), and who have the ability to control their followers' thoughts and emotions as well as their own, are needed. In addition, organizations need leaders who can empathize, are passionate, determined, hopeful, courageous, open-minded, have the power of positive thinking, have the power to analyze organizations perfectly and can inspire those around them.

It can be said that the concept of resonant leadership is new. With the globalization of the markets, the emergence of new crises has become inevitable and it is seen that a tendency towards getting used to these crises as the new normal is gaining strength (Yap, 2020). Emotion management has naturally gained importance in the new normal world dominated by crises. In today's world, where crises and rapid changes are dominant and researches and discussions about coping with these conditions are intensified, it is increasingly difficult for organizations to compete with each other and requires various skills. It is frequently seen that enterprises with a long history cannot cope with the conditions mentioned above, but unfortunately experience a rapid collapse and come to the end of their economic life. It can be seen that organizations managed with the right leadership approach continue to rise rapidly. Businesses that are aware of the importance of leadership and create their strategic plans (Rüzgar, 2018) accordingly are aware that resonant leaders not only protect the existing structure of the business, but also quickly provide a competitive advantage to the business. Resonant leadership approach can be considered as one of the most appropriate leadership types to develop the business vision in unstable conditions that can be expressed as slippery hill (Tiwari and Lenka, 2015). Emotion management and physical intimacy made possible by this approach are also related to the theories of social embeddedness and social capital. According to the theory of social embeddedness (Granovetter, 1985), the dynamic organizational structure made possible by the resonant leader will affect the economy. According to the social capital theory, it will be easier for these organizations, which establish close relations, to produce knowledge and therefore innovation through their networks. It can be said that this study is significant in the context of raising awareness about resonant leadership and providing a guiding resource by detailing this type of leadership.

It can be said that vertical organizational structures, where there are many management levels, especially in public institutions (Nograšek and Vintar, 2014), restrict the movement area of individuals who can show modern leadership characteristics. In order to apply modern leadership types, the leader must first know his/her followers well. After getting to know his/her followers, he needs to develop motivational methods specific to each member or each group (Bawafaa, et al., 2015). Otherwise, it would be unrealistic for him/her to convince his/her followers of the vision and ask them to wholeheartedly support his/her. However, in vertically structured organizations where there are many management levels, especially where rigid hierarchy is applied, it does not seem possible for these employees to feel themselves belonging to the organization and important, since the ideas of middle and lower level employees are not considered important. It has been demonstrated by many researchers (Anderman, 2002; Sheldon and Gunz, 2009; Deci and Ryan, 2014; Baumeister and Leary, 2017) that employees who are deprived of belonging and feeling important are not likely to be motivated internally.

It has also been proven by the research (Korzynski, 2013; Jiménez, et al., 2017) that leaders who try to create a suitable working environment for employees will reduce work repulsive feelings. The fact that leaders see their followers as an investment rather than an expense can help them develop themselves and make them more willing to work. By creating a mutual effect, this situation can both cause the employee's positive attitude towards the work and in this way enable the employee to produce more. Employees who are seen as investments will be able to improve themselves through continuous learning (Black and Lynch, 1996; Almeida and Carneiro, 2009; Buevich, et al., 2019). With their developing skills and knowledge, employees will make fewer mistakes and be faster in production. It is quite possible

that this change and development will also affect the structure and culture of the relevant organization. Over time, it may cause the employees in the organization to turn into learning organizations with dynamic capabilities. Management levels may decrease and even vertical organizational structure with a strict hierarchy may turn into a horizontal organizational structure with self-directed individuals.

Resonant leaders can see the expectations and problems of these individuals, thanks to the effective communication they create with their followers. In this way, by creating an environment where individuals enjoy working, they can prevent unsupportive work experiences and develop supportive work experiences. Employees who realize that both physical and mental space are created for them will be able to use the information they have learned to reveal their creative features. These motivational elements, which are initiated by resonant leaders and give birth to one another like parts of a chain, will gradually improve the competitiveness level of the organization. This will make the business a center of attraction not only in the eyes of customers but also in the eyes of other talented workforce resources. In this way, the leader will be able to reach the vision he has put forward for the organization much more quickly, together with the individuals with the dynamic capability and depth of knowledge who will newly join the organization.

Resonant leaders' interaction with their followers often involves physical intimacy, except for some instance. When sending a message to the receiver, creating physical proximity such that it covers a large part of the receiver's visual field will minimize external visual effects and will make the message stand out (Nisbett and Ross, 1980; Taylor and Fiske, 1978). In this type of communication involving physical proximity, leaders and followers create an effective reciprocity and solution-oriented climate by using all the advantages of their social presence. The more the leader covers the visual field while communicating with the follower, the more satisfactory the follower's feedback will be. It is also possible to observe this effect from the outside. There are many studies on the effect of physical proximity on the approaches of the parties in communication (Coulter & Norberg, 2009; Thomas & Tsai, 2012; Chae et al., 2013). Types of communication that do not involve physical proximity are also necessary and important, but lack the many advantages of physical proximity.

Followers do not find it objectionable for the resonant leader to know all their ideas and hope that the leader will add value to these ideas. They already have the impression that for their leader, all ideas are worth listening to and most ideas worth using. The climate of the organization has evolved to facilitate and enable this form of communication. All members of the organization know the importance of the resonant leader and accept his role in idea formation, evaluation, development and realization.

In order to develop the application area of the resonant leadership approach, it will not be enough for academicians to raise awareness only. Businesses should create space for and support leaders who try to practice this type of leadership. In this process, in which he tries to realize his business vision with his followers, the resonant leader undertakes difficult tasks such as establishing and maintaining the trust of each employee, keeping their motivation alive, taking a position against sudden condition changes, creating fair policies in accordance with the reciprocity norm, ensuring transparency within the team, facilitating the expression of ideas, creating a maintaining and developing the appropriate environment by observing atmosphere constantly, being fair in economic, psychological and social gains.

With the proliferation of large-scale business, the number of employees in these business increased. It has gained great importance to manage the communication of a large group of employees, both with each other and with their subordinates and superiors. In this context, leaders who are good in managing behavior and emotions have been needed. The agents which change the direction and shape of the emotions and behaviors of the organizational members during the realization of the visions of the organizations and the ways of managing

these agents have been sophisticatedly investigated. The importance of resonant leadership is felt very much at this phase.

The findings of the study played the role of explaining the effect of resonant leadership on happiness in the workplace through academicians, as well as providing important information about this universe by determining the demographic characteristics of academicians.

References

- Adnan Bataineh, K. (2019). Impact of work-life balance, happiness at work, on employee performance. *International Business Research*, 12(2), 99-112.
- Afkhami Rohani, H., Rahmanseresht, H., and Koushazade, S. A. (2013). The effect of resonant leadership on organizational commitment the mediating role of trust and knowledge sharing. *Transformation Management Journal*, 4(7), 91-109.
- Ahuvia, A., Thin, N., Haybron, D., Biswas-Diener, R., Ricard, M., and Timsit, J. (2015). Happiness: An interactionist perspective. *International Journal of Wellbeing*, 5(1), 1-18.
- Aklil, M., Perizade, B., Hanafi, A., and Bemby, B. (2021). The Effect of Resonant Leadership on Work Engagement through Ethnic Culture in Pangkalpinang City Civil Servants. *ITALIENISCH*, 11(2), 358-371.
- Akyüz, M. (2019). Bilgi Çağında Yeni Bir Liderlik: Resonant (Ahenk Yaratan) Liderlik. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1819-1834.
- Almeida, R., and Carneiro, P. (2009). The return to firm investments in human capital. *Labour economics*, 16(1), 97-106.
- Anderman, E. M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of educational psychology*, 94(4), 795.
- Anderson, V., Caldwell, C., and Blair Barfuss, M. H. R. (2019). Love: The heart of leadership. *Graziadio Business Review*, 22(2) at <https://gbr.pepperdine.edu/2020/09/strategic-principles-in-a-troubled-world/>
- Badea, L., and Pană, N. A. (2010). The Role of Empathy in Developing the Leader's Emotional Intelligence. *Theoretical & Applied Economics*, 17(2), 69-78.
- Barak, Y. (2006). The immune system and happiness. *Autoimmunity reviews*, 5(8), 523-527.
- Baumeister, R. F., and Leary, M. R. (2017). *The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation*. *Interpersonal development*, 57-89.
- Bawafaa, E., Wong, C. A., and Laschinger, H. (2015). The influence of resonant leadership on the structural empowerment and job satisfaction of registered nurses. *Journal of Research in Nursing*, 20(7), 610-622.
- Bellingham, R. (2014). *The Manager's Pocket Guide to Spiritual Leadership*. Human Resource Development.
- Bennis, W. (1989). *Why leaders can't lead*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bhardwaj, A., Mishra, S., and Jain, T. K. (2021). An analysis to understanding the job satisfaction of employees in banking industry. *Materials Today: Proceedings*, 37, 170-174.
- Black, S. E., and Lynch, L. M. (1996). Human-capital investments and productivity. *The American economic review*, 86(2), 263-267.
- Boyatzis, R., and McKee, A. (2006). Intentional change. *Journal of Organizational Excellence*, 25(3), 49-60.

- Buevich, A. P., Varvus, S. A., and Terskaya, G. A. (2019, May). Investments in human capital as a key factor of sustainable economic development. In Institute of Scientific Communications Conference (pp. 397-406). Springer, Cham.
- Butler, C. J., and Chinowsky, P. S. (2006). Emotional intelligence and leadership behavior in construction executives. *Journal of management in engineering*, 22(3), 119-125.
- Chae, B., Li, X. and Zhu, R. (2013). Judging product effectiveness from perceived spatial proximity. *Journal of Consumer Research*, 40(2), 317-335.
- Charry, E. T. (2011). God and the art of happiness. *Theology Today*, 68(3), 238-252.
- Chawla, S., and Lenka, U. (2015). Resonant leaders: an impetus to change the organizations. *Development and Learning in Organizations*, 29(6), 17-19.
- Chesbrough, H. (2003). The logic of open innovation: managing intellectual property. *California management review*, 45(3), 33-58.
- Coulter, K. S. and Norberg, P. A. (2009). The effects of physical distance between regular and sale prices on numerical difference perceptions. *Journal of Consumer Psychology*, 19(2), 144-157.
- Cummings, G. (2006). Hospital Restructuring and Nursing Leadership – A Journey from Research Question to Research Program. *Nursing Administration Quarterly*, 30, 321–329.
- Cummings, G., Grau, A. L., and Wong, C. A. (2014). Resonant leadership and workplace empowerment: The value of positive organizational cultures in reducing workplace incivility. *Nursing Economics*, 32(1), 5-15.
- Cummings, G., Hayduk, L., and Estabrooks, C. (2005). Mitigating the impact of hospital restructuring on nurses: the responsibility of emotionally intelligent leadership. *Nursing research*, 54(1), 2-12.
- Dearborn, K. (2002). Studies in emotional intelligence redefine our approach to leadership development. *Public Personnel Management*, 31(4), 523-530.
- Deci, E. L., and Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. *Human motivation and interpersonal relationships*, 53-73.
- Dulewicz, C., Young, M., and Dulewicz, V. (2005). The relevance of emotional intelligence for leadership performance. *Journal of General Management*, 30(3), 71-86.
- Fazey, I., Gamarra, J. G., Fischer, J., Reed, M. S., Stringer, L. C., and Christie, M. (2010). Adaptation strategies for reducing vulnerability to future environmental change. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 8(8), 414-422.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. sage.
- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International journal of management reviews*, 12(4), 384-412.
- Furnham, A., and Cheng, H. (2000). Lay theories of happiness. *Journal of happiness studies*, 1(2), 227-246.
- Gökalp, Z (2006). *Felsefe Dersleri*. Sad. ve Yay. Haz.: Ali Utku-Erdoğan Erbay. Çizgi Kitabevi. Konya.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness, *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- Gupta, A. (2019). Women leaders and organizational diversity: their critical role in promoting diversity in organizations. *Development and learning in organizations: An International Journal*, 33(2), 8-11.

- Hewko, S. J., Brown, P., Fraser, K. D., Wong, C. A., and Cummings, G. G. (2015). Factors influencing nurse managers' intent to stay or leave: a quantitative analysis. *Journal of nursing management*, 23(8), 1058-1066.
- Hong, Y., Catano, V. M., and Liao, H. (2011). Leader emergence: The role of emotional intelligence and motivation to lead. *Leadership & Organization Development Journal*, 32, 320-343.
- Hoult, D. I. (2011). The principle of reciprocity. *Journal of Magnetic Resonance*, 213(2), 344-346.
- Jiménez, P., Winkler, B., and Dunkl, A. (2017). Creating a healthy working environment with leadership: The concept of health-promoting leadership. *The International Journal of Human Resource Management*, 28(17), 2430-2448.
- Kenny, A. (1965). Happiness. In *Proceedings of the Aristotelian Society*. 66(1), 93-102.
- King, E., and Badham, R. (2018). Leadership in uncertainty. *Organizational Dynamics*, 48, 1-15.
- Korzynski, P. (2013). Employee motivation in new working environment. *International journal of academic research*, 5(5), 184-188.
- Kotter, J. P. (2001). What leaders really do. *Harvard business review*, 79(11), 85-97.
- Ledford, G. E. (1999). Comment: Happiness and productivity revisited. *Journal of Organizational Behavior*, 20(1), 25-30.
- Lee, E. S., and Ryu, S. W. (2017). Effect of supportive work environment on the job satisfaction of registered nurses: Resonant leadership and structural empowerment. *The Korean Journal of Health Service Management*, 11(2), 43-53.
- Lopez-Cabrales, A., and DeNisi, A. (2021). The road to more sustainable firms in the face of a pandemic: Changes needed in employment relationships. *BRQ Business Research Quarterly*, 24(3), 241-248.
- McKee, A. (2017). How to be happy at work. *Leader to Leader*, 2017(86), 47-52.
- Moccia, S. (2016). Happiness at work. *Psychologist Papers*, 37(2), 143-151.
- Morris, J. A., and Feldman, D. C. (1997). Managing emotions in the workplace. *Journal of managerial issues*, 9(1), 257-274.
- Myers, D. G., and Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological science*, 6(1), 10-19.
- Nisbett, R. E., Ross, L. (1980). *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Nograšek, J., and Vintar, M. (2014). E-government and organisational transformation of government: Black box revisited?. *Government Information Quarterly*, 31(1), 108-118.
- Northouse, P. G. (2012). *Leadership: Theory and practice*. Sage.
- Oswald, A. J., Proto, E., and Sgroi, D. (2015). Happiness and productivity. *Journal of labor economics*, 33(4), 789-822.
- Pugliesi, K. (1995). Work and well-being: Gender differences in the psychological consequences of employment. *Journal of Health and Social Behavior*, 57-71.
- Purwandari, D. A. (2015). A Conceptual Model of Resonant Leadership. International Foundation for Research and Development (IFRD), 324-329.
- Rahmi, F. (2019, January). Happiness at Workplace. In International Conference of Mental Health, Neuroscience, and Cyber-psychology (pp. 32-40). Fakultas Ilmu Pendidikan.

- Ramírez Molina, R. J., del Valle Marcano, M., Ramírez Molina, R. I., Lay Raby, N. D., and Herrera Tapias, B. A. (2019). Relationship Between social intelligence and resonant leadership in public health Institutions. *Revista de la Universidad del Zulia*, 12(34), 29-44.
- Reivich, K., and Shatté, A. (2002). *The resilience factor: 7 essential skills for overcoming life's inevitable obstacles*. Broadway books.
- Robertson, I. T., Cooper, C. L., and Johnson, S. (2011). *Well-being: Productivity and happiness at work (Vol. 3)*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rodima-Taylor, D., Olwig, M. F., and Chhetri, N. (2012). Adaptation as innovation, innovation as adaptation: An institutional approach to climate change. *Applied Geography*, 33(0), 107-111.
- Sadri, G. (2012). Emotional intelligence and leadership development. *Public Personnel Management*, 41(3), 535-548.
- Saeedi, M., Salehi, M., and Zameni, F. (2020). Identifying and Ranking the Dimensions of Resonant Leadership with the Curriculum Planning Approach in Schools of Education of Mazandaran Province. *Curriculum Research*, 1(1), 77-84.
- Sheldon, K. M., and Gunz, A. (2009). Psychological needs as basic motives, not just experiential requirements. *Journal of personality*, 77(5), 1467-1492.
- Shore, L. M., Chung-Herrera, B. G., Dean, M. A., Ehrhart, K. H., Jung, D. I., Randel, A. E., and Singh, G. (2009). Diversity in organizations: Where are we now and where are we going?. *Human resource management review*, 19(2), 117-133.
- Stacey, R. (2012). *Tools and techniques of leadership and management: Meeting the challenge of complexity*. Routledge.
- Steptoe, A. (2019). Happiness and health. *Annual review of public health*, 40, 339-359.
- Sürücü, L., and Yıkılmaz, İ. (2021). Resonant Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(62), 739-753.
- Tatarkiewicz, W. (1976). *Analysis of happiness*.
- Timmer, M. P., Los, B., Stehrer, R., and De Vries, G. J. (2013). Fragmentation, incomes and jobs: an analysis of European competitiveness. *Economic policy*, 28(76), 613-661.
- Tiwari, B., and Lenka, U. (2020). Employee engagement: A study of survivors in Indian IT/ITES sector. *IIMB Management Review*, 32(3), 249-266.
- Turk, E. W. (2018). *Principals' perceived relationship between emotional intelligence, resilience, and resonant leadership throughout their career*. Widener University.
- Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative?. *Social indicators research*, 24(1), 1-34.
- Veenhoven, R. (2003). Happiness. *The psychologist*. 16(1), 128-129.
- Vidyarathi, P. R., Anand, S., and Liden, R. C. (2014). Do emotionally perceptive leaders motivate higher employee performance? The moderating role of task interdependence and power distance. *The Leadership Quarterly*, 25(2), 232-244.
- Wagner, J. I., Warren, S., Cummings, G., Smith, D. L., and Olson, J. K. (2013). Resonant leadership, workplace empowerment, and "spirit at work": impact on RN job satisfaction and organizational commitment. *Canadian Journal of Nursing Research Archive*, 45(4), 108-128.
- Wesarat, P. O., Sharif, M. Y., and Abdul Majid, A. H. (2014). A conceptual framework of happiness at the workplace. *Asian Social Science*, 11(2), 78-88.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(1), 74-85.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: İstanbul Aydın Üniversitesi Rektörlüğu Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 07.10.2021

No: 10

Post-Truth Çağda Popülist Liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela Liderleri Üzerinden Bir İnceleme

Populist Leaders in the Post-Truth Era: A Study on the Leaders of the USA, Czechia, Hungary and Venezuela

Öğr. Gör. Mine GERGÜN¹, Öğr. Gör. Gülçin ARSLAN²

Öz

Bu çalışmada, "Post-Truth" kavramının 2016'da yılın kelimesi seçilmesi ile ön plana çıkması ve son dönemlerde yaşamımıza entegre olmasına değinilmektedir. Öncelikle post-truth kavramı ontolojik olarak irdelenmiş, ekonomik, toplumsal ve kültürel konularda post-truth yaklaşımları ele alınsa da daha çok popülist siyasi liderler bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Teknolojideki hızlı değişimler ve medya üzerinden bilgiye kolay bir şekilde ulaşılması ve bilginin hızlı tüketilmesi post-truth kavramını besleyen faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, post-truth çağda toplumun gerçeklik ile bağının koparılması rasyonel bireyleri evrensel doğrulardan uzaklaştırmaktadır. Rasyonel bilgiler yerine duyguların yoğun olarak kullanıldığı bu çağda popülist liderler halkı kolay bir şekilde manipüle ederek yönlendirmektedir. Stratejik olarak konumlandırılan gerçeklerin halka yansıtılması aşamasında liderlerin popülist politikalara yöneldiği görülmektedir. Hakikat, yalan ve siyaset arasında doğrudan bağlantı kuran post-truth, dezenformasyon ile popülizmin ivme kazanması sonucunda toplumsal kutuplaşmaya neden olmaktadır. Bununla birlikte neoliberal politikaların başarısızlığı ve yaşanan küresel finansal krizler popülist liderler için büyük bir fırsat olmuştur. Ülkelerde yoksulluk ve gelir adaletsizliğindeki artışlar halk kitlelerini yeni popülist liderlere yönelmiştir. Bu makalede post-truth dönemde seçilen liderlerin ürettiği popülist politikalar sonucunda toplum ile ilişkisinin nasıl boyut değiştirdiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Post-truth, neoliberalizm, popülizm, popülist liderler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This paper discusses the concept of "Post-Truth" which has come into prominence by being declared as the word of the year in 2016 and has been integrated into our lives recently. Primarily, the concept of post-truth is studied ontologically, and though post-truth approaches to economic, social and, cultural issues are discussed in general, the main target of this article is to analyze the concept of post-truth in the context of populist political leaders. Rapid changes in technology, easy access to information through the media and rapid consumption of information are considered as factors that empower the concept of post-truth. However, in the post-truth era, the disconnection of society from reality distances rational individuals from universal truth. Post-truth, which establishes a direct connection between truth, lies and politics, causes social polarization as a result of the acceleration of disinformation and populism. However, the failure of neoliberal policies and the global financial crises have been a great opportunity for populist leaders. The rise in poverty and income inequality in countries have directed masses of people to new populist leaders. This article discusses how the relationship with society changed as a result of the populist policies pursued by the leaders elected in the post-truth period.

Keywords: Post-truth, neoliberalism, populism, populist leaders

Paper Type: Research

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, mbozdog@adu.edu.tr

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Söke Meslek Yüksekokulu, gulcin.arslan@adu.edu.tr

Atf için (to cite): Gergün, M. ve Arslan, G. (2023). Post-truth çağda popülist liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela liderleri üzerinden bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1035-1049.

Giriş

2004 yılında Ralph Keyes tarafından yazılan “The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life” adlı kitapta konu edilen ve 2016’da yılın kelimesi seçilmesi ile içinde bulunduğumuz çağı tanımlamakta kullanılan “Post-Truth”; siyaset, sanat ve sinema gibi birçok farklı disiplin bağlamında incelenen bir kavramdır. Keyes kitabında, gerçek ve doğruluğun artık mutlakattan ziyade değişken kavramlar olduğunu ve bunun bir çağa dönüştüğünü belirtmektedir. Oxford sözlüğü post-truth kelimesini tanımlarken hakikatin önemsizleşmesine vurgu yapmış, gerçeklik kavramının çağımızda biçim değiştirmesini öne çıkarmıştır. Tarihsel süreç boyunca hakikatin nesnelliği tartışılmıştır. Peki, çağımızın post-truth çağı olarak adlandırılmasına sebep olan unsurlar nelerdir? Kavram neden son yıllarda popülerleşmiştir? Bu soruya verilebilecek en uygun cevap 21. yüzyılın homo digitalicusu yaratması, bireylerin bulanık gerçeklikler tarafından kuşatılmasıdır (Köktürk, 2020: 49). 1960 yıllarında ortaya çıkan post-modernite gerçeğin tekilliğine ve tekelleşmesine darbe vurmuş ve yeni medya gerçeğin bölünmesinin lokomotifini üstlenmiştir.

2016 yılında Oxford sözlüğü tarafından yılın kelimesi olarak seçilen “Post-Truth” dilimize doğruluk, gerçeklik ötesi ve hakikat sonrası olarak çevrilmiştir. Objektif gerçeklerden ziyade kamuoyunu şekillendirme sürecinde daha çok duygulara ve kişisel inançlara yönelik durumları ifade etmektedir (Oxford Lexio, 2021). Son dönemlerde uluslararası ilişkileri ve siyaseti şekillendirmeye başlayan post-truth kavramının kullanımı giderek yaygın bir hale gelmektedir. Gerçeklik anlamında sunulan söylemlerin mutlak olarak doğrulanabilir önermeler olmadığını savunan kavram, zamanla gerçekliğin önemsizleştirildiği bir forma dönüşmektedir.

Birimlerin dijital faktörler tarafından kuşatılması sonucunda gerçeklik ve hakikat kavramının da içerikleri değişikliğe uğramıştır. Teknolojik gelişmelerin gün geçtikçe artması kaynak bolluğuna katkı sağlamaktadır. Ancak bu, her ne kadar olumlu bir durum olarak değerlendirilse de teknolojinin bu denli hayatlarımıza entegre olması büyük bir kargaşaya sebebiyet vermektedir. Sosyal medya aracılığı ile çok ciddi bir bilgi kirliliği ortaya çıkmaktadır. Bireylerin özgürce dilediklerini ifade edebildikleri dijital platformlar, demokratik ortamlar gerçekliğin medya tarafından inşası olarak görülmeye başlanmıştır (Şimşek ve Yalı, 2019: 13). Dijital çağ ile birlikte hakikatin önemsizleşmesi, bulanıklaşması ya da bölünmesi hızlanmış ve belirli görüşleri savunan grupların sosyal medya etrafında örgütlenmesi post-truth içeriklerin artmasına ve daha çok yayılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda popülizm, post-truth çağını besleyen önemli bir unsur olarak yerini almıştır. Çalışmada günümüz iktidarı ve post-truth ilişkisi ele alınacak bununla birlikte iktidar ve güç ilişkisi post-truth çağda günümüz liderlerinin popülist söylemleri üzerinden irdelenecektir.

Post-truth olarak kavramlaşan kelimenin gerçek dışı ve gerçek ötesinden farkı sunulan verinin (bilginin) gerçek olup olmadığının hem sunan hem de sunulan tarafından önemsizleşip, olduğu haliyle kabul edilmesi, var olmasıdır. Gerçek dışı gerçeğe aykırı olan, gerçek üstü ise hem sunan hem de sunulan için inşa edilen yapay gerçekliktir. Türkçe’ye gerçek ötesi olarak çevrilen post-truth kavramında ise, gerçeğin hem sunan hem de sunulan için gerçek olup olmadığı önemsizleşmiş bir halde olduğu gibi kabul edilmiştir (Köktürk, 2020: 41). Kavramın Türkçeleştirilmesinde tartışmalar devam etmekte, kavram kimi kaynaklarda gerçek ötesi, kimilerinde hakikatin önemsizleşmesi ya da anadilindeki gibi post-truth olarak ifade edilmektedir. Çalışmada orijinal dildeki post-truth ifadesinin kullanımı uygun bulunmuştur.

Post-truth köklerini rasyonaliteyi temel alan modern teoriye başkaldıran post-modernizmden almaktadır. Modernizm aklı, hakikatin ve bilginin temeli olarak (Best ve Kellner, 2016: 17) göstermektedir. Modernizm karşısında duran ve post-modernizm öncülerinden olan Michel Foucault; iktidarı çoğul ve akışkan güç bağlantıları olarak ifade ederken, Jean Baudrillard postmodern iktidarı gerçekliği bulanıklaştıran ve araç olarak medya ile teknolojiyi kullanan sistemler bütünü olarak görmektedir (Best ve Kellner, 2016: 84-85). Baudrillard, teknolojinin yeni bir çağ yarattığını ve gerçeğin bir model aracılığıyla yeniden

yaratılmasına ve yaratının gerçeğin yerine geçmesini işaret etmektedir. Baudrillard'ın hiper gerçeklik olarak tanımladığı kavram gerçek ve gerçek olmayanın birbirinin yerine geçmesi ve ikisi arasındaki sınırların silikleşmesidir (Best ve Kellner, 2016: 172). Gerçeklik sonrası dönemde bireylerin nesnel olan gerçek bilgiye araştırarak ulaşmaktan ziyade hazır bir şekilde sunulan gerçekleri doğrudan kabullenerek tüketmektedirler. Kurgulanmış toplumsal, politik ve ekonomik gündemler ile yapay gerçeklik yaratılması, hiper gerçeklikte hakikatin daha gerçekmişçesine algılanmasına neden olmaktadır (Baudrillard, 2011: 14).

Post-modern teori içerisinde hakikatin bulanıklaşması post-truth çağının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Post-truth kavramı ilk kez 1992 yılında oyun yazarı Steve Tesich tarafından Amerikan halkını George W. Bush yönetiminin yalanlarını önemsememekle eleştirdiği yazısında kullanılmıştır (Brahms, 2020: 2). Kavram hakkında ilk kitabı yazar Keyes'e göre post-truth çağında ne gerçek ne de yalan olan muğlak ifadeler bulunmakta ve bunlar zenginleştirilmiş gerçek, yumuşak gerçek ya da neo-gerçek olarak adlandırılmaktadır (Keyes: 25). Donald J. Trump'ın ABD seçimlerini kazanması ve İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması post-truth kavramını daha somut ve görünür hale getirmiştir. Sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi farklı disiplinlerde etkisini gösteren post-truth çağ, politikada da etkisini göstermiş, iktidarlar gerçeklerden ziyade Keyes'in de belirttiği gibi söylemlerinde post-truth ifadelere yer vermeye başlamışlar, gerçeklerden çok halkın duymak istediklerini dile getirmişlerdir. Hakikatin önemsizleştiği çağda iktidara gelen liderlerin popülist bir tavır sergilemesinde post-truth çağın etkisi bulunmaktadır. Siyasi alanda hakikatin bulanıklaştırılmasına halkın tepkisi post-truth'u anlama açısından son derece önemlidir. Bu çağı diğerlerinden ayıran en önemli özellik kitlelerin hakikate önem vermemesinde gizlidir. Oxford'un tanımında belirtildiği gibi post-truth çağda hakikat olmadığı bilinmesine rağmen tepki verilmemekte ve halkın kendi çıkarlarını hedeflediği sürece hakikatlerin bulanıklaştırılmasına izin verilmektedir (Alpay, 2017: 29).

Siyasi liderleri iktidara taşıyan öncelikli faktörlerden biri de ekonomidir. 21. yüzyılda homo economicus siyasi seçimlerinde ekonomik çıkarlarına hizmet edecek liderlere yönelmektedir. Post-truth çağda, siyasi liderlerin popülist söylemlerinin gerçekle ilişkisinin olmaması ekonomide de gerçeklik algısının yitirilmesine yol açmaktadır. Popülist liderlerin yürüttüğü kampanyaların halkın inançlarına ve önyargılarına uygun olması durumunda, öne sürülen tutarsız savlar, başarısız siyaset ve ekonomi yönetiminin gerçekleştirilmesi önemini yitirmektedir. Doğrudan korku ve endişe duygularını harekete geçiren ekonomi kavramı; popülist liderler tarafından hakikatin önemsizleştirilmesinde kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Post-truth çağda bilgilerin kirlenmesi siyasi ve ekonomik alanlarda olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte düşünce özgürlüğünün kısıtlanması da toplumda ekonomik ve siyasi kazanımların ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Düşünme eyleminin iktidar tekeline geçmesi ile potansiyel bir tehlikeye neden olmaktadır (Alpay, 2017: 147). Post-truth çağı siyasi liderlerin kendi gerçekliklerini yaratıp kitlelere ulaştırmasına olanak sağlamış ve halkın duygularını manipüle eden popülist liderlerin iktidara gelmesinin önünü açmıştır (Erdoğan ve Uyan Semerci, 2019: 96-97).

1. Post-Truth Popülizm

Oxford sözlüğü popülizmi şu şekilde tanımlamaktadır: “a type of politics that claims to represent the opinions and wishes of ordinary people. Sıradan insanların fikirlerini ve isteklerini temsil edeceğini iddia eden politika türüdür (Oxford Dictionary).” Bu ifade, popülizmi en basit haliyle bir siyaset yapma biçimi olarak tanımlamaktadır. Ancak 21. yüzyılda değişen siyasi lider profilleri ile popülizm, popüler bir kavram haline gelmiş ve literatürde popülizm çalışmaları artmıştır. Çalışmalar popülizmi bir ideoloji, söylem ya da politik bir strateji olarak tanımlamaktadır. Bugün popülizm milliyetçilik, kolonizasyon, demokrasi, teknokrasi, yabancı düşmanlığı kavramlarıyla açıklamaya çalışılmaktadır. Cas Mudde, popülizmi toplumu halk ve elitlerden oluşan iki homojen ve antagonistik gruba ayıran (dichotomi), halkın iradesini merkeze koyan bir ideoloji olarak tanımlamaktadır (Mudde, 2013: 29). Ernesto Laclau'ya göre

ise popülizm anlaşılması zor ve tekrar eden bir kavram olmakla birlikte toplumsal krizlerle yakından ilişkilendirilmektedir (Laclau, 2012: 143). Gelir eşitsizliği ve zayıf politik kurumlar seçmenleri popülist liderlere yönlendirmekte ve popülizm köklerini başarısız ekonomik ve politik uygulamalardan almaktadır.

Popülist liderler otoriter eğilimler göstermekte ve anti-elitist ve çoğulculuk karşıtı bir siyaset biçimini benimsemektedirler. Popülist liderleri otoriter liderlerden ayıran özellikler ise popülistlerin halkı temsil etmek adına eylemlerini haklı çıkarmaları ve rahatlıkla uygulayabilmeleridir. Halkın duygularına hitap ederek kutuplaştırıcı bir dil kullanılmaktadır ve sadece kendilerinin halkı temsil ettiğini iddia etmektedirler. İktidara gelen popülist liderler kendilerini kurban olarak göstermekte ve kendilerini iktidara taşıyan seçmenlerini ise horlanmış azınlık olarak gösterme eğilimindedir. Gerçeğin ne olduğundan ziyade nasıl gösterildiğinin önemi bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. İktidar söylemi üretmekte ve gerçekler iktidarın söylemiyle yeniden oluşturulmaktadır. Popülist liderlerin söylemleri edimseldir, gerçekliği dönüştürür ve yeni bir gerçeklik yaratırlar (Fridlund, 2020: 218). 21. Yüzyılın popülist liderleri, postmodern çağın yarattığı bilginin çok hızlı ve çok kanaldan paylaşılabilirliği ve bilginin dönüştürülebilirliği sayesinde popülizmin güçlenmesine yol açmışlardır. Diğer bir ifade ile post-truth çağın Antik Yunan'dan beri var olan popülizmi uyandırarak harekete geçirdiği söylenebilir.

Sonuç olarak farklı ülkelerde yakın dönemlerde ortaya çıkan popülizm dalgası ve popülist liderler neoliberal kriz ortamında kendine yer edinmiştir. 21. yüzyılın başlarında, neoliberal politikaların uygulanmasıyla artan adaletsiz gelir dağılımı sonucunda doğrudan halkla temas kurarak, halkın ekonomik beklentilerini karşılama iddiasında bulunan yeni siyasi profiller ortaya çıkmıştır. Yoksulluğun artması, işsizlik sorunu ve gelir kaybı gibi problemler toplum ve hükümetleri karşı karşıya getirmiştir. Bu bağlamda, popülist liderler kriz anında uzun vadeli çıkarlarını bir kenara bırakarak, kısa vadeli çıkarlara yönelmektedirler. Ekonomik problemlere karşı karşıya kalan halkın öfkesi popülist liderler tarafından tek bir düşmana yönlendirilmektedir. Yaratılan ortak düşman ekseninde popülist söylemler sağ ve sol popülizm olarak sınıflandırılmaktadır. Latin Amerika sol popülizm ile ilişkilendirilirken, ABD'de de sağ popülizmden bahsedilmektedir. Çalışmanın kapsamı açısından bu ayrıma gidilmeyecek, neoliberal kriz sonrası iktidara gelen popülist liderler ve post-truth çağı ile ilişkisi irdelenecektir. (LSE, 2020).

2. Neoliberalizm

Neoliberalizm, 20. Yy'in sonlarına doğru ortaya çıkan ve tüm dünyada yaygın olarak kullanılan ekonomik bir model olarak nitelendirilmektedir. Avusturya Okulunun kurucusu Friedrich Von Hayek ve Chicago Okulunun kurucusu Milton Friedman'ın öncülüğünde ortaya çıkan "neoliberal" politikalar, günümüz ekonomik ve siyasi yapıların belirleyici parametresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi kapitalist ülkeler tarafından benimsenen neoliberal politikalar, ekonomideki devlet ağırlığının azaltılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması ile ilgili piyasa reformu olarak görülen ve az gelişmiş ülkelere sunulan ideojik bir bakış açısıdır (Akyıldız, 2008: 31).

Klasik liberalizmin görüşlerini temel alan ve yeni bir formunu ifade eden neoliberalizm, sosyalist partilerin yükselmelerine tepki olarak gelişmiştir. Bu anlamda neoliberalizm akımında, liberalizmin yeniden yapılandırılması ve kapitalizm dayatması olan tüm yapıların serbest piyasa içerisine entegre edilmesi amaçlanmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan sermaye birikimi ile ilgili sorunların giderilmesi adına çözümleri içeren neoliberalizm, küresel ekonominin sistematik bir şekilde işleyebilmesi adına fırsatların değerlendirildiği, engellerin ortadan kaldırıldığı ve devlet gücünün yöntemli olarak kullanıldığı bir mekanizmayı ifade etmektedir. Bununla birlikte neoliberal düşünce, kapitalizmin korunması ve emeğin gücünün azaltılması gibi hedefler doğrultusunda ilerleyen bir örgütlenme şekli olarak nitelendirilebilir (Abacı, 2012: 32-34). 1980'li yıllarda artarak kabul görmeye başlayan ve "bırakınız yapsınlar (Laissez faire)"

görüşüne dayanan neoliberal düşünce (Eğilmez, 2020: 153); serbest ticaret, finansal serbestleşme, kamu harcamalarının azaltılması, özelleştirme, özel kesimin ekonomik alanda etkinliğinin artırılması ve ekonomide devlet ağırlığının azaltılması gibi görüşleri savunmaktadır.

1980 yılında İngiltere’de Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Reagan’ın seçimleri kazanması, uluslararası mali piyasaların gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu liderlerin, devletin ekonomik müdahalelerini kısıtlayıcı ve piyasa mekanizmasının etkinliğini arttıracak bir program ile iktidara gelmeleri neoliberal politik düşüncenin etkisi olarak nitelendirilebilir.

Neoliberal politikalar, ekonomik hayatın çeşitli alanlarında rekabeti sağlamak ve ekonomik büyümeyi teşvik eden bir faaliyet olarak nitelendirilmektedir (Ostry, Loungani and Furceri, 2016: 38). Ancak gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan neoliberal ekonomi politikaları, 1990 yıllarında yaşanan finansal krizlerin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır (Yıldız, 2018: 25). Neoliberal politikalar sonucunda ortaya çıkan krizde ele alınan en önemli konu; daha öncesinde serbest piyasa mekanizmasına ilişkin deneyimi bulunmayan ülkelere, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ani olarak bu politikaların uygulanmasıdır. Neoliberal politikalar uygulanmaya başladıktan sonra ülkelerin ekonomik başarılarının iyi olduğu yönündeki bildirimler ve hemen arkasından ülkelerin krizle yüz yüze kalmaları dikkat çekmektedir (Güzel, 2009: 62). Neoliberal politikaların bazı ülkelerde ekonomik canlılık oluşturmaya katkı sağladığı söylenebilir ancak 1997 Asya krizi ve 2008 küresel finansal krizi ciddi bir ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. 2008 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz Büyük Buhan’dan sonra yaşanan en derin krizlerden biri olarak tarihte yerini almıştır. Finansal anlamda kapitalizmin merkezi olan ABD’de başlayan kriz kısa süre içerisinde diğer ülke ekonomilerini de olumsuz etkilemiştir. Yüksek oranlarda sermaye kayıpları yaşanmış, büyüme oranları düşmüş ve ekonomik durgunluk başlamıştır. Ücretlerin azalmasıyla birlikte işsizlik giderek artmış ve uzun süreli emek piyasalarında yoksullaşma yaşanmıştır. Diğer bir yandan devlet ve sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması krizi daha da ağırlaştırmıştır. Mevcut liderlerin toplumsal öfkeyi ve krizi yönlendirmede zamanla yetersiz kalması, ekonomik krizden çıkış yolu olarak toplumun popülist liderlere yönelmesine katkı sağlamıştır (Akın, 2019: 32).

Güncel veriler incelendiğinde 2008 küresel krizinden itibaren ülkelerde yoksulluk, yolsuzluk ve gelir eşitsizliklerinde artış görülmektedir. Yaşanan bu süreç, geniş halk kitlelerini yeni siyasi profillere yöneltmiştir. Seçmen tercihlerinin popülist politikalara ve liderlere doğru kaydığı görülmektedir. Bu bağlamda neoliberal politikalar ile popülist liderler çatışmaktadır. Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları derin finansal krizler popülist liderlerin karizmalarını kanıtlamada fırsat yaratırken, neoliberal politikaların itibarsızlaştırılması popülist liderler için avantaj olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin baş göstermesi ile birlikte hem ABD’de hem de Avrupa ülkelerindeki popülist söylemler insanlar üzerinde ötekileştirici ve kutuplaştırıcı etkiler ortaya çıkarmaktadır (Daktilo 1984, 2021).

Yeni dünya düzeni olarak nitelendirilen ve ABD hegemonyası altında uygulanması amacı ile ülkelere sunulan neoliberal ekonomi politikalarının başarısız olması sonucunda Venezuela, Macaristan, Çekya ve Amerika’da popülist liderler ortaya çıkmıştır.

3. Popülist Liderler ve Post- Truth Söylemleri

3.1. Amerika Birleşik Devletleri - Donald J. Trump

Post-truth kavramının popüler olmasındaki en önemli faktör 2016 yılında Donald J. Trump’ın seçim sürecindeki başarısıdır. Başkanlığa aday olmadan önce emlak sektöründe iş adamı olan Donald J. Trump, 2016 yılında yapılan seçimlerde Cumhuriyet partisinden adaylığını koyarak Amerika Birleşik Devletleri’nin 45. başkanı olarak seçilmiştir. Yürüttüğü seçim kampanyalarında Müslümanlara karşı ayrımcılık içeren popülist söylemlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Nitekim ABD seçimlerinde ve başkanlık dönemi boyunca Trump, sosyal ağlar ve iletişim araçlarından da faydalanarak kitleleri etkilemeye devam etmiştir.

2008 küresel finansal krizi; göçmen karşıtı görüşleri, milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri merkezine alan “Çay Partisi” hareketinin ortaya çıkmasında ve Trump’ın iktidara gelmesinde büyük rol oynamıştır. Trump, benimsediği seçim politikalarında; Meksika sınırından göçmenlerin gelmesini engellemek için duvar örmek, ABD’deki Müslümanları ve ülkeye girişlerini kontrol altına almak, ABD’deki kayıtsız göçmenleri sınır dışı etmek gibi islamofobik bir tavır sergilemiştir. Bu bağlamda Trump, post-truth çağın dikkat çeken popülist liderlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Trump’ın tüm Müslümanlara terörist gözü ile bakması ve bu yöndeki söylemleri ABD’nin özgürlükçü yapısına uygun olmadığı eleştirileri ile tüm dünyada tepki toplamıştır.

11 Eylül saldırılarından sonra ırkçı söylemleri destekleyen grupların artması Trump’ın popülist söylemleri ile paralellik göstermektedir. Seçmenin güçlü desteğini alan Trump, Amerika’ya gelen Müslümanların Batı değerlerine uymadığını belirterek ötekileştirme söylemlerine hız kesmeden devam etmiştir (Karakuş, 2019). Kriz ortamında işini kaybetme riski ile yüzleşen halk, göçmenleri tehdit olarak görmüştür. Bu ortamda popülist liderler göçmenleri ötekileştirerek popülist politikalara yönelmiş ve post-truth çağı bu politikaların etkinliğini hızlandırmıştır. Yalan haber akışlarının sürekliliği ve kolay bir şekilde çürütülebilmesine rağmen uluslararası çapta dolaşan komplo teorileri ile Trump post-modern çağın popülist bir lideri olarak nitelendirilebilir (Güven, 2020: 21).

Trump’ın 2016 yılı seçim kampanyalarında en çok dile getirdiği konulardan biri de ABD’nin güney sınırına Meksika Duvarı’nı örme projesidir. ABD- Meksika sınırına yapılan duvarın yetersiz olduğunu dile getiren Trump, duvarın revize edilmesiyle kontrolsüz göçmenleri durdurabileceğini belirtmiştir. İç güvenliğin ve toplumsal refahın sağlanmasında duvarın önemli bir konu olduğunu belirten Trump, kamuoyunun dikkatini çekmemek adına maliyetin Meksika hükümeti tarafından karşılanması için çaba sarf edeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda Trump’ın, Meksika sınırına duvar inşa edilmesi ile Covid-19’u bile durdurabileceğini iddia etmesi (The Washington Post, 2020), sebep ve sonuç arasında belirsiz bağ oluşturmuş ve kendi gerçekliğini yaratarak kitlelerin desteğini alma çabasına girmiştir. Ülkeye gelen göçmen sayısının giderek artması ve kaçak göçmenlerin ağır suçlara karışan kişiler olması üzerinden kamuoyunda korku oluşturmaya başlayan Trump, Meksika duvarının zorunluluğu konusunda ikna çalışmalarını giderek arttırmıştır. 2015 yılında yapmış olduğu bir seçim konuşmasında; “Meksika insanlarını buraya gönderdiğinde, en iyilerini göndermiyor, sorunlu olanları gönderiyor, onlar bize suç ve uyuşturucu getiriyor. Onlar tecavüzcüdür.” ifadelerinde bulunmuştur (Rose, 2017: 556). 2018 yılında duvar ile ilgili yasa tasarısını Amerikan Kongresi’ne sunmuş ve baskı oluşturarak kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Meksika Duvarı ile ilgili alınan bu kararın büyük bir yankı uyandırması, Trump’ın muhalif basın tarafından sert bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur (Gülada, 2019: 87). Post-truth kavramı Trump’ın ABD seçimlerinde başkan olarak seçilmesi çerçevesinde tartışmaya konu olmaktadır. Lakoff (2017) tarafından yapılan akademik çalışmada Trump’ın 2016 seçimlerini sürpriz bir şekilde kazanması, post-truth ve popülizm bağlamında söylemlerinin Trump destekçileri üzerindeki etkisi tartışılmıştır. 2017 yılında Allcott ve Gentzkow çalışmalarında, Trump’ın 2016 yılı seçimlerinde kullanılan yalan haberler vasıtasıyla başkan olarak seçildiğini öne sürmektedir. Yapılan akademik çalışmaların çoğunda Trump tarafından belirtilen popülist söylemlerin gerçeğe üstün geldiği belirtilmektedir. Ancak post-truth kavramı basitçe gerçekliğin çarpıtılması olarak ele alınmamalıdır. Trump’ın bir lider olarak temsil ettiği görüşler, küreselleşme ve politikalarının etkisi ile bilginin hızla yayılıp tüketilmesi sonucunda gerçeklik algısının değişimine yol açmaktadır.

3.2. Çekya - Milos Zeman

20 yılı aşkın süredir Çek siyasetinin en etkili politikacılarından biri olan Milos Zeman, 2013 yılında Çekya’nın 3.cumhurbaşkanı seçilmiştir. Popülist politikalar ile 2018 seçimlerinde de oyların % 51,4’ ünü alarak tekrar cumhurbaşkanı olmuştur. Kendi televizyon programları, gazete röportajları ile medyayı aktif olarak kullanan popülist lider Zeman, Trump gibi kendi popülist görüşlerini açıkça ifade etmektedir. Kendisini desteklemeyen seçmenleri “Prague Cafe”

(gerçek dünyadan uzak, çalışmayan ve tüm gününü kafede oturarak geçiren kişiler) adıyla alaycı bir şekilde tanımlayan Zeman popülist söylemlerde bulunmaktadır. (Naxera and Krcal, 2018: 4).

Eski Amerikan başkanı Trump ile ilgili sözleri Zeman'ın popülist söylemlerini vurgulamaktadır. Trump ile görüşme öncesi verdiği röportajda Zeman: "Başkanlık seçimleri öncesi Trump'ı açıkça destekleyen tek Avrupa lideri benim. Daha önce vurguladığım gibi ucuz cesaretiyle Trump seçildikten sonra ona hayranlık duyan çok lider var. Böyle bir desteğin, iddiaların nedenleri nelerdir? Öncelikle cesareti, politikacılar cesur olmalı ve tereddüt etmemeli. Onun cesareti var. Benim durumuma benzer şekilde İslami teröre ve illegal göçe karşı. Üçüncüsü de politik doğruculuk, politik doğrusu uluslararası terörizm. İslami terör demek cesarettir." (The Washington Post, 2017) şeklinde açıklamalarda bulunarak ırkçı ve xenofobik tavırları ile Trumpvari bir profil çizmektedir. Göçmen ve İslam karşıtı söylemleri ile nesnel olguları göz ardı etmekte, siyasi söylemlerine hakikat niteliği kazandırmaktadır. Uluslararası terörizm ile İslamı aynı potada değerlendirmekte ve gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Popülist liderlerin siyasi üstünlük elde etmek için post-truth söylemlerde bulunması ve gerçeğin bulanıklaştırılması Zeman'ın ifadelerinde açıkça görülmektedir. 2016 yılında Çek halkını Müslümanlar tarafından gerçekleştirilebilecek olası Holokaust tehdidinde karşı silahlanmaları konusunda teşvik etmiş ve İslam dinini "ölüm dini" olarak ifade etmiştir (Independent, 2017).

Çekya İç İşleri Bakanlığı tarafından kurulan sahte haber tespit birimi ile ilgili sorulan soruya ise şöyle yanıt vermektedir: "Doğru kimsenin tekelinde değildir. Bu birimde çalışan 15 kişinin ne doğru üzerinde tekeli vardır ne de doğruyu ve yanlış ayırt edecek yeterliliğe sahiptirler." (The Washington Post, 2017). Zeman, bu söylemi ile iktidarı olduğu hükümet tarafından kurulan kurumları değersizleştirerek kendi gücünü sağlamlaştırmaktadır. Ülkesindeki muhalif gazetecilerin bilişsel beceri seviyelerinin düşük olduğunu ifade ederek, gazetecilere karşı olumsuz bir kamuoyu oluşturup, nesnel verilerden ziyade duyguları etkili hale getirip halkın gözünde onları itibarsızlaştırmaktadır (Independent, 2017). Seçim sonrasında da medyada aktif rol oynayan günlük gazetelere röportaj veren ve kendi televizyon programını gerçekleştiren Zeman güvenlik bağlamında İslam karşıtlığı konusunda ve göçmen politikalarına karşı güçlü kişisel açıklamalarını sürdürmüştür. (Naxera Krcal, 2018: 2). Özellikle İslam ülkelerinden gelen göç dalgasından korkan her kişinin xenofobik, ırkçı ve hatta faşist olarak etiketlendiğini söylemektedir. (Naxera Krcal, 2018: 9). Zeman'ın söylemlerinde objektif doğruların kamuoyu oluşturmada daha az etkili olduğu göze çarpmaktadır. Zeman, popülizm öğelerini kullanarak kendi görüşlerini sağlamlaştırmakta ve duygulara hitap ederek kendi çıkarını kamuoyunu ikna etme ve gerçekleri gizleme amacını gütmektedir. Bu bağlamda, Zeman'ın post-truth söylemlerinin Çekya halkı üzerinde dönüştürücü bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Macaristan - Victor Orban

1988 yılında Fidesz partisi, "Genç Demokratlar Federasyonu" adı ile piyasa ekonomisinin gelişimini teşvik eden liberal ve özgürlükçü bir parti olarak kurulmuştur. Fidesz, zamanla kamuoyu desteğinin artması ile birlikte milliyetçi ve muhafazakâr bir partiye evrilmiştir. 2003 yılında ise partinin adı "Macar Yurttaşlar Birliği" olarak değiştirilmiştir. 2008 küresel finansal krizinde ekonomik açıdan dar boğaza sürüklenen Macaristan'da Fidesz, bu durumu fırsata çevirmiş ve Nisan 2010 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde koltukların 2/3'ünü alarak iktidara gelmiştir. Fidesz, koalisyon ortağı "Hristiyan Demokratik Halk Partisi (KDNP)" ile seçim zaferlerini 2014 ve 2018 yıllarında da devam ettirmiştir (Britannica, 2022). 2010 yılında ikinci Orban hükümetinin kurulmasından itibaren Macaristan'ın siyasi görünümü aşırı sağ parti olan "Jobbik" üzerine inşa edilmiştir. 2010 ve 2014 yıllarında Jobbik partisi tarafından önerilmiş ve uygulanmış seçim kampanyaları örnek alınmıştır. Victor Orban, ilk olarak 1990 yılında Ulusal Meclise seçilmiş ve 1993 yılında da Fidesz partisinin genel başkanı olmuştur. Macaristan lideri, 2002 ve 2006 yıllarında Macar sosyalist partisine karşı kaybetse de muhalefet lideri olarak siyasi yaşamına devam etmiştir. 2014 yılı itibarıyla kişisel özgürlük mücadelesini başlatan Orban, kendisine karşı çıkan ve engel

olan oligarşi yapılarını ortadan kaldırmış ve kendisine sadık olan devlet yapıları inşa etmiştir. Liderin zamanla aşırı sağ çizgiye kayması ve o dönemde göçmen krizinin daha çok belirginleşmesi üzerine Macar halkının gözünden düşmeye başlayan Orban, bu krizde “Haçlı” rolünü üstlenmiştir. Bu sayede göçmenleri Macaristan’dan uzak tutarak yeniden kendisinin ve partisinin popülerliğini sağlamıştır. 2018 yılında gerçekleştirilen genel seçimde oyların %48,9’unu alarak seçimi kazanmış ve parlamentodaki 2/3 çoğunluğunu elde etmiştir (TC Dış İşleri Bakanlığı, Macaristan Siyasi Görünümü, 2022). Macaristan’da 2010 yılı seçimlerinden itibaren Fidesz partisi ve lideri Orban başkanlığındaki Fidesz-KDNP koalisyonu iktidarı elinde tutmakta ve popülist politikalar üretmeye devam etmektedir.

Orban, 2014 yılı Macaristan seçimlerinde kullandığı söylemler ile popülizmin tipik bir örneği olarak nitelendirilmektedir. Ötekileştirme politikası ile göçmenleri düşman olarak işaret eden Orban, Macaristan’ın göçmenler tarafından saldırı altında olduğunu belirten söylemlerde bulunmuştur. “Trump’tan önceki Trump” olarak nitelendirilen Macaristan lideri, özellikle 2014 yılında yürüttüğü seçim kampanyalarındaki popülist söylemleri ile halkı göçmen karşıtlığına yönlendirmektedir. Tüm göçmenleri ve mültecileri terörle ilişkilendiren popülist lider, Sırbistan sınırına 175 kilometrelik 4 metre yüksekliğinde dikenli tel ördürerek Macaristan sınırlarını korumayı hedeflemiştir. Sırbistan sınırına çekilen dikenli telin bir benzeri de Hırvatistan sınırına çekilmiştir. 2015 yılında Macaristan parlamentosunda ise sınırdaki askerlere nefsi müdafaa durumunda biber gazı, tazyikli su ve gerçek mermi kullanabileceği yetkisi tanınmıştır. İnşa edilen tel örgüler ve göçmenlere ilişkin yapılan yasa değişiklikleri ülkeye giren göç sayısının gerilemesine katkı sağlamıştır. Avrupa Birliği, 2015 yılında Macaristan hükümetini ırkçılık ile mücadele etmeye davet etmiş, ancak Orban bu teklife karşılık olarak göçmenleri terörle ilişkilendirerek seçmen halkın da gözünde bir tehdit haline geldiğini vurgulamıştır. Aynı yıl, Avrupa Birliği göçmenlerin Avrupa ülkeleri ile paylaşılmasını teklif etmiş ancak Macar lideri bu teklife “çılgınlığın sınırlarında bir saçmalık” şeklinde tepki göstermiştir. Orban’ın söylemleri ülke içinde krize neden olmuş ve Orban’ın göçmen karşıtı popülist söylemlerine ve kişisel görüşleri doğrultusunda çıkarttığı yasalara karşı olan Macar halkı hükümete karşı birçok protesto düzenlemiştir. Uluslararası boyutlarda tepkiler olsa da Macaristan’ın bir göçmen ülkesi olmak istemediğini belirten Orban, sınırlarının güvenliği açısından söylemlerini sürdürmeye devam etmiş ve bu tavrı Macar halkı tarafından desteklenmiştir. Macaristan devlet radyosu Kossuth’da haftalık konuşma yapan Orban, özellikle göç almak isteyen bir ülke olmak istemediğini dile getirmektedir. Avrupa’da Müslüman kesimi görmek istemediğini dile getiren Viktor Orban, katıldığı programlarda “Göçmenleri istemiyoruz” ve “Kiminle yaşayacağımıza biz karar veririz.” (euronews, 2018) söylemleri ile seçmen halkını göçmen karşıtı partilere yönlendirmiştir. 2016 yılında Avusturya Başbakanı Christian Kern ile beraber katıldığı basın toplantısında sığınmacıları güvenlik riski olarak nitelendirip “Göç zehirdir.” söyleminde bulunmuştur (dw.com, 2016). 2018 yılında Macaristan parlamentosu, yasa dışı göçmenlerin iltica başvurusunda bulunmalarına ve Macaristan’da kalarak yasal statü kazanmalarına yardım edenlerin hapis cezasını almasını öngören ve tartışmalara konu olan yasa paketini onaylamıştır. “STOP Saros” isimli yasa paketi ile Macaristan’ın göçmen ülkesi haline gelmesine engel olunması için kullanılması amaçlanmış ancak bu yasaya Avrupa tepki göstermiştir (dw.com, 2018). 2018 yılında yürüttüğü ve çoğunluğu göçmen karşıtı olan seçim kampanyaları ile büyük bir başarı elde ederek üçüncü kez Macaristan Başbakanı olarak seçimi kazanmıştır (Tahincioğlu, 2020: 285-286).

ABD ve Avrupa’da meydana gelen terör saldırılarından sonra Orban, göç ile ilgili siyasi popülist söylemlerini arttırarak göçü güvenlikleştirme eğilimi göstermiştir. Orban, Macaristan’a gelen göçmenleri “geçim göçmenleri- ekonomik göçmenler” olarak nitelendirmektedir. Bu insanların ekonomik amaçlarla anavatanlarını terk ettiklerini ve sadece göçmen, mülteci ve sığınmacı gibi göründüklerini iddia ederek ulusunu savunmak için kararlı bir tavır sergilemiştir. Seçim desteğini sağlamlaştırma ve göç karşıtı konumunu tekelleştirme amacını güden Orban, ekonomik göçmenlere karşı sert kampanyalar yürütmeye devam etmiştir. 2015 yılında Fidesz partisi “Göç ve Terörizm Hakkında Milli Müzakere” başlıklı anket kampanyası başlatmış ve bu

anketi posta yolu ile 18 yaşını dolduran her vatandaşına göndermiştir. Göç konusunda katı kurallar koymayı hedefleyen Orban, giderek artan göçmen sayısının Macaristan için tehdit oluşturduğu ve bunun durdurulması gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu anket çalışmasındaki sorular; göçü ekonomi ile güvenlik tehditlerine bağlayan ve Macar halkının göç ile ilgili görüşlerinin manipüle edilmesi amaçlanarak oluşturulmuştur. Uygulanan bu kampanya her ne kadar anket çalışması gibi görünse de gerçekte soruların önüne hükümetin popülist söylemlerinin geçtiği görülmektedir. Anket, Macar nüfusunun yaklaşık olarak %10'u tarafından yanıtlanmış ancak Orban, ezici çoğunluğun anketteki içeriği kabul ederek hükümet ile aynı fikre sahip oldukları yönünde açıklamada bulunmuştur (Carreño, 2016: 63).

Popülizmin diğer lider örneklerinde de olduğu gibi kapsayıcı bir nitelik sunduğu ancak Macaristan örneğinde, Macar halkının korunup kollanması dışında tamamen dışlayıcı bir görünüme sahip olduğu dikkat çekmektedir. Orban'ın, göçmen konusunu daima gündemde tutarak komplo teorileri üretmeye çalıştığı görülmektedir. Göç meselesini hem iç siyasette hem de Avrupa siyasetinde bir araç olarak kullanan Orban, medyanın etkinliğinden yararlanarak sanal düşmanlar yaratmakta, korkuları arttırmakta ve toplumu kutuplaştırmaktadır. Yaşanan göçmen krizi Macar toplumunda giderek popüler bir nitelik kazanmıştır. Macaristan liderinin bu bağlamda AB ve Avrupa değerlerinden giderek uzaklaşarak popülist politikalar geliştirmeye ve temellendirmeye devam ettiğini söylemek mümkündür (Gevrek, 2020: 34-44).

3.4. Venezuela - Nicolás Maduro

Nicolás Maduro, popülist lider Hugo Chavez'in ardından halefi olarak 2013 yılında %51 oy oranıyla devlet başkanı seçilmiştir. Ancak petrol gelirlerine bağlı Venezuela ekonomisi, 2014 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle krize sürüklenmiş ve Maduro iktidarına yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Chavez gibi popülist stratejilere yönelen Maduro döneminde, ekonomik kriz siyasi krize de neden olmuştur. Chavez tarzı liderlik Maduro döneminde de devam ettirilmeye çalışılsa da ekonomik ve siyasi krizin ağırlaştığı Venezuela'da, Maduro demokratik kurumları zayıflatarak otoriterleşme eğilimi göstermektedir (Akgemci, 2020: 248). Hali hazırda Chavez tarafından hazırlatılan anayasayı değiştirme hamlesinde bulunan Maduro, kendi otoritesini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak hem Venezuela halkı hem de ABD hükümeti tarafından eleştirilen yeni anayasa hazırlık çalışmaları protesto gösterilerine ve ABD'nin Venezuela'ya ekonomik yaptırımlar uygulamasına sebep olmuştur. 2019 yılında ikinci kez başkan seçilen Maduro, çalışmada incelenen diğer siyasi liderlerden farklı olarak, post-truth çağda kapitalizm karşıtlığı ve dış güçler söylemleri üzerinden popülist stratejiler üretmektedir (Ellner, 2015).

Günümüzde hiperenflasyon, açlık, yüksek suç oranları ile mücadele eden Venezuela'da, ilk popülizm deneyimleri 1945-1948 yılları arasında Accion Democratica döneminde görülmektedir (Ateş, 2020: 156). 1960 ve 1970 dönemleri arasında Latin Amerika'nın en zengin ülkelerinden biri olan Venezuela, kişi başına düşen milli gelir ve işçi ücretlerinde diğer Latin Amerika ülkelerinden daha güçlü bir konumdadır. Ancak 1970'li yıllarda yaşanan ve ekonomiyi derinden sarsan petrol sorunları ekonominin iyi giden seyrini olumsuz yönde etkilemiştir. Neoliberal politikalar 1990'lı yıllarda Venezuela ekonomisinin toparlanmasını sağlayamamış ve 1998 yılında gelir düzeyi düşük ve eğitimsiz kitlelerin desteğini alarak başkan seçilen Chavez, popülist politikalar uygulamıştır. Chavez'in ardından iktidara gelen halefi Maduro ise anti-Amerikan, anti-neoliberal popülist söylemlerini ve politikalarını sürdürmüştür. Batı medyasında bu durum Maduro'nun kötü yönetimi, yapılan yolsuzluklar ve ülkenin yüklü miktarda borçlanması ile birlikte kontrolün kaybedilmesi olarak değerlendirilmiştir. Yaşanan kıtlık ve halkın güvenliğini tehdit eden unsurların artış göstermesi ve protesto eylemlerinin artması halk arasında kutuplaşmaya sebep olmuştur. 2017 yılında Maduro hükümetine karşı protestolar düzenlenmiş ve 165 kişi hayatını kaybetmiştir. Venezuela lideri Maduro'yu, bugün uyguladığı otoriter politikalarla post-popülist olarak tanımlamak mümkündür. (ECPS, 2022). Maduro, 2013 seçimlerinde kullandığı "Chavez yaşıyor, mücadele devam ediyor." sloganı ile Chavez'in popülaritesinin ardında otoriterleşen lider olarak post-popülist bir profil çizmektedir.

Chavez döneminde petrol gelirleri ile uygulanan sosyal politikalar Maduro döneminde uygulanamamıştır. 2014 yılında petrol fiyatlarının düşmesiyle devlet gelirleri azalmış ve Venezuela ekonomik darboğaza sürüklenmiştir. Ancak kamusallaştırma, kontrolsüz para basımı, popülist ekonomik politikalar devam etmiş ve devlet kaynakları popülist politikalara kullanılmıştır. Maduro toplumu polarize ederek 2018 seçimleri öncesi yiyecek yardımlarını sadece kendisini destekleyen kitlelere ulaştırmıştır.

Örneğin, 2015 yılında Maduro karşıtları Ulusal Mecliste çoğunluğu elde etmelerine rağmen Maduro devletin tüm birimlerinin kontrolünün verildiği Anayasal Meclisi toplamış ve demokratik süreçleri bastırmıştır. ABD, Ağustos 2017’de Venezuela’ya ekonomik yaptırım uygulamaya başlamıştır. Yine çok sayıda ölüme ve Venezuelalıların ülkeden göç etmesine sebep olan protestolar, askeri güçler kullanılarak bastırılmıştır. Maduro, Venezuelalıların sempatisini kazanmak için televizyon şovlarına ve radyo programlarına katılım sağlayarak popülist söylemlerine devam etmiştir. Ancak popülist politikalar ekonominin iyileştirilmesine katkı sağlayamamış, Maduro’nun politik stratejisi post-popülizme dönüşmüştür (Cerbone, Lopez ve Martinez, 2021: 54-77).

Maduro, 2019 yılında BBC’ye verdiği röportajda Venezuela’nın açıklıkla mücadele eden bir ülke olmaktan ziyade sosyal adalet oranlarının yüksek oranlarda olduğunu dile getirmekte, Venezuela’nın toplumsal indekslerde gelişim kaydettiğini, Venezuelalıların ülkeyi terk ettiği iddialarının asılsız olduğunu belirtmektedir (BBC, 2022). Batı medyasını Venezuela’nın antagonisti olarak hedef göstermektedir. Maduro; Venezuela’nın işsizlik, gelir adaletsizliği, yoksulluk gibi sorunları yokmuş gibi söylemlerde bulunmakta ve gerçeği popülizm öğeleri ile perdelemektedir. Ancak Maduro’nun Venezuela’sı Chavez döneminden çok farklıdır. Popülist söylemler gerçeği önemsizleştirmede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Maduro popülist olmaktan ziyade post-popülist diğer bir ifadeyle, popülist politikaların halkı manipüle etmekte yetersiz kaldığı ve giderek otoriteryen tavır sergileyen bir lider olarak ifade edilmektedir (Anselmi, 2017).

Dünya Bankası ve BM verileri incelendiğinde yoksulluk oranları, işsizlik oranları gibi birçok gösterge Maduro’nun aksine olumsuz bir tablo çizmektedir. İşsizlik oranı 2019’da %7,16 iken 2020 yılında %9,14’e yükselmiştir (WB, 2022). Maduro’nun 2020 yılı işsizlik oranını %6 olarak belirtmesine rağmen IMF bu oranı %35,5 olarak açıklamıştır (EASO, 2020: 20) Benzer şekilde Maduro iktidarından 1 yıl önce yoksulluk oranı %27,2 iken 2015 yılında %33,1’e yükselmiştir (WB, 2022).

Sonuç olarak; popülist Chavez’in karizmasından yoksun Maduro, Chavez gibi popülist politikalar uygulayarak toplumun sempatisini kazanmaya çalışsa da olumsuz ekonomik koşullar Maduro iktidarını zorlamakta ve Maduro post-truth çağda halkın algısını değiştirmeye yönelik söylemlerde bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada çağımızı tanımlamakta kullanılan “post-truth” kavramı ve popülizm ilişkisi siyasi popülist liderler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Tarihsel süreç boyunca dezenformasyon hep var olmuş olsa da dijital gelişme ile birlikte yalan haberlerin daha hızlı bir şekilde yayıldığı görülmektedir. Özellikle 2016 yılından itibaren post-truth kavramının en sık kullanıldığı siyasi alanda gerçeklerin, medya aracılığı ile popülist liderler tarafından bulanıklaştırılması ve yeniden inşa edilmesi popülist siyasete zemin hazırlamıştır. Post-truth çağı, önemli öğeleri teknoloji ve medya aracılığı ile popülist liderlerin politik stratejilerini kitlelere ulaştırmalarını kolaylaştırmıştır. Kutuplaşma ve abartılı farklılıklardan beslenen post-truth çağı, hızlı yayılan bilginin doğruluğunu yitirdiği, önemsizleştiği ve gerçeklik algısının değiştirildiği bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Post-truth çağ bu özellikleri ile popülizmi yeniden uyandıran etmenlerden biridir. Yalan haberlerin geniş kitlelere kolay bir şekilde ulaşması ve her bireyin herhangi bir engel olmadan bu haberleri medyada yayabilmesi dezenformasyonun artmasına ve olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır.

Gerçeğin bulanıklaşması, demokratik süreçlerin zarar görme riskini barındırmaktadır. Popülist liderlerin siyasi söylemlerinde gerçeklere dayalı kanıtların giderek göz ardı edildiği görülmektedir. Burada önemli olan, popülist liderlerin öne sürdüğü iddiaların doğru olup olmadığı değildir. Önemli olan bu iddiaları dinleyen halkın bilgileri doğrudan kabul edip etmemesi ile ilgilidir. Toplum açısından gerçekler; gerçek kanıtlardan ziyade onların inançları, değerleri ve duyguları ile değerlendirilmektedir. Kendi gerçekliklerini üreten popülist liderler, kendi çıkarlarına hizmet eden bilgileri öne sürerler ve aksini iddia eden kanıtlara rağmen aynı fikirleri benimsemeye devam ederler. Buna bağlı olarak, post-truth çağda popülist liderler gün geçtikçe otoriterleşme eğilimi göstermektedir.

1980’li yılların başından itibaren dünyada ve Türkiye’de neoliberal politikalar etkili olmaya başlamıştır. Bireyleri ekonomik bir varlık olarak nitelendiren ve bireysel hakikatin ön plana çıktığı neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerde, sıklıkla küresel krizlere yol açan ekonomik ve siyasi süreçler yaşanmıştır. Bu süreçlerden olumsuz etkilenen halk, siyasi iktidarı protesto etmiş ve bu durum iktidar açısından bir tehdit oluşturmuştur. Popülist politikalar ise ortaya çıkan sorunların hafifletilmesinde önemli bir rol oynamış, popülist liderler tarafından ortaya atılan yapay gündemlerle yaşanan olumsuzluklar gizlenmeye çalışılarak halk somut gerçeklikten uzaklaştırılmıştır. Neoliberal politikalar krizlerin derinleşmesine yol açarken gerçek bilgilerin manipüle edilmesi ve sonrasında istenilen gerçekliğin üretilmesi ile popülist liderler, hedeflerine ulaşabilmek adına rasyonel söylemler yerine toplumun duygularını tetikleyecek söylemlerde bulunmuşlardır. Yaşanan küresel krizler ve neoliberalizm’in kemer sıkma politikaları, mali kısıtlamalar gibi olumsuz ekonomik ve toplumsal etkileri popülist liderlerin seçimleri kazanmalarında yeni fırsatlar sağlamıştır. Neoliberal dönemin negatif göstergeleri popülizmi köklü bir dönüşümün tetikleyicisi haline getirmiştir. Neoliberal kriz sonrası oluşan güvensizlik ortamı siyasi iktidarı sorgulanabilir hale getirmiş, neoliberal dönem liderleri siyasal bedel ödemek durumunda kalmış, popülist liderler yükselişe geçmiştir.

2001 saldırıları neticesinde Amerikan halkında güvenlik algılamalarında oluşan değişiklik ve 2008 krizi sonrası ABD’de göçmenlerin iş edinme oranının artması ABD halkında korku yaratarak yabancı düşmanlığını öncelikli tehdit haline getirmiştir. Donald Trump, iktidara geliş sürecinde popülist söylemleri ile halkın bu korkularını harekete geçirmiştir. Müslüman ülke halklarının ABD’ye seyahat etmesine getirilen kısıtlamalar, göçmenlerin sınır dışı edilmesi, Meksika duvarı Trump’ın popülist söylemlerinden öne çıkanlardır. Benzer şekilde Çekya’da Milos Zeman, dini ve kültürel tehdit olarak görülen göçmenler ve Müslümanlara karşı popülist söylemleri ile halk üzerinde etkili olarak iktidara gelmiştir. Zeman’ın popülist söylemleri arasında artan işsizlik ve toplumsal refahın azalması sonucu ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların, sistemi hasara uğratacağı ve bulaşıcı hastalıkların ülkeye taşınacağı gibi görüşler ön plana çıkmaktadır. Macaristan’da ise Suriye iç savaşından kaynaklanan mülteci meselesine karşı ülkeyi korumayı amaçladığını iddia eden Orban, ulusal sınırlarına tel örgü çektirmiş, ülke sınırlarının yabancılara kapatılması ile ilgili milliyetçi politikalar uygulamıştır. Demokrasiden uzaklaştığı yönünde eleştirilen Macaristan hükümetinin; medyaya baskı yapması, gözaltı sayılarının artması, sınır kontrollerinin sıklaştırılması, polisler verilen yetkilerin artırılması ile taviz vermez göç karşıtı popülist temalar kullandığı görülmektedir. Kendisini “Chavez’in oğlu” olarak tanımlayan Venezuela lideri Maduro, seçimden bu yana popülistliğini yitirse de popülizmin klasik bir örneği olarak değerlendirilmektedir. İktidarda kalmasını garanti altına alabilmek ve gücünü sağlamlaştırmak için popülizmi kullanmıştır. Aşırı enflasyon, devalüasyon ve yaygın yoksulluk gibi artan ekonomik sorunlar hükümete olan baskıyı ve güvensizliği arttırsa bile, Maduro’nun gerçek bilgileri perdeleyip halkı farklı komplo teorilerine yönlendirerek korkularını beslediği görülmektedir. Anlaşılabileceği üzere; göçmen karşıtlığı, islamofobi, batı düşmanlığı gibi popülist söylemlerin halkta tehdit algısı oluşturmasıyla birlikte popülist liderlerin siyasi güçleri artmıştır.

Çalışmadan çıkarılacak sonuç; post-truth’un popülist liderler tarafından oluşturulan yapıları koruyup daha da güçlendirdiğidir. Bunu kanıtlamak için örnek iktidarlar ele alınmıştır.

Literatürde post-truth çalışmaları çoğunlukla Amerika ve Brexit genelinde yoğunlaşmış olsa da, bu çalışmada post-truth çağın sadece batı toplumlarına ya da sadece sağ veya sol iktidarlara has olmadığı, dünya siyaseti genelinde teknoloji aracılığıyla kendine yer edindiği tartışılmıştır. Bu bağlamda örneklem olarak Venezuela, Çekya, Macaristan ve ABD'nin popülist liderleri irdelenmiştir. Farklı ekonomilere ve farklı siyasi kültürlerle sahip söz konusu ülkelerde benzer post-truth çağ özellikleri görülmektedir.

Sonuç olarak; Amerika, Çekya, Macaristan ve Venezuela'da popülist liderler halkın duygularını medya aracılığıyla manipüle ederek toplumun bir kesiminin onayını almış ve halkı gerçekliklerden uzaklaştırmıştır. Söz konusu liderlerin temsil ettikleri kurumların değil kendi kişisel bakış açılarını kolaylıkla açıklamalarının arka planında güçlü halk desteği bulunmaktadır. Liderlerin popülist söylemleri ile halkın rasyonel karar almasından ziyade, korku gibi temel duygularını sömürerek siyasi güçlerini ve totaliter liderlere dönüşme ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca popülist siyasi partiler ve liderler yakın zamanda ön saflardan geri çekilecek gibi görünmemektedir.

Kaynakça

- Abacı, B. (2012). *Küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların kalkınma üzerindeki etkileri: Türkiye örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akgemci, E. ve Ateş, K. (2020). *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın, A. Z. (2019). *Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri*. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 5(1), 27-39.
- Akyıldız, F. (2008). *SSCB sonrası dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri'nde devletin yeniden yapılandırılması: Neoliberal politikalara eleştirel bir yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Allcott H. and Gentzkow M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 31, Number 2, Spring 2017, Pages 211–236.
- Alpay, Y. (2017). *Yalanın Siyaseti*. (Destek Yayınları: 854 Araştırma: 19, Birinci Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Alpay, Y. (2020). *Pasajlar Post- Truth Çağı*, Enormis Yayınları. Birinci Baskı.
- Anselmi, M. (2017). Post-populism in Latin America: On Venezuela after Cha'vez, China Political Science Review, DOI: 10.1007/s41111-017-0066-y. https://www.researchgate.net/publication/318187434_Post-populism_in_Latin_America_On_Venezuela_after_Chavez (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Baudrillard, J. (2011). *Simülarklar ve Simülasyon* (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- BBC, (2022). Venezuela President Nicolás Maduro interview: Full transcript <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-47211509> (Erişim Tarihi: 02.02.2022).
- Best, S. ve Kellner D. (2016). *Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar*, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı.
- Brahms, Y. (2020). Philosophy of Post-Truth, Institute for National Security Studies (2020) Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep23537> (Erişim Tarihi: 02.02.2022).
- Britannica, (2022). Politics, Law & Government, Politics & Political Systems, Fidesz, <https://www.britannica.com/topic/Fidesz> (Erişim Tarihi: 02.02.2022).

- Carreño, Laura Martínez (2016), *Securitization of Migration in the European Union during 2015 An analysis of the discourse in Germany, Hungary and the Czech Republic*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Charles University in Prague.
- Cerbone, P., Cerbone M. P. and Martínez, P. C. (2021). Post-populism: A Comparative Analysis of Ecuadorian and Venezuelan Presidencies of Lenin Moreno and Nicolás Maduro, *Romanian Political Science Review*, vol. XXI, no. 1, 2021, <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=10826140-9576-407b-8674-718163359406%40redis> (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
- Daktilo 1984 (2021). Ali Sencan Gökkurt, Neoliberal Küreselleşme ve Popülist Eğilimler, <https://daktilo1984.com/forum/neoliberal-kuresellesme-ve-populist-egilimler/> (Erişim tarihi: 12.12. 2021)
- Dw, (2018). Macaristan'da göçmenlere yardım etmek artık suç, <https://www.dw.com/tr/macaristanda-g%C3%B6%C3%A7menlere-yard%C4%B1m-etmek-art%C4%B1k-su%C3%A7/a-44317905> (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- Dw.com (2016). <https://www.dw.com/tr/orban-g%C3%B6%C3%A7menler/a-19428965> (Erişim tarihi: 22.12.2021)
- EASO, (2020). European Asylum Support Office, Venezuela Country Focus, ISBN: 978-92-9485-642-5 doi: 10.2847/222503, August.
- ECPS, (2022). European Center for Populism Studies, Venezuela. <https://www.populismstudies.org/tag/venezuela/> (Erişim Tarihi: 21.01.2022)
- Eğilmez, M. (2020). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, 10. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Ellner, S. (2015). After Chavez: The Maduro Government and the 'Economic War in Venezuela, January 8th, 2015, <https://latinamericanperspectives.com/wp-content/uploads/2015/05/01.08.15-After-Chavez-The-Maduro-Government-and-the-Economic-War-in-Venezuela-by-Steve-Ellner1.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- Erdoğan, E. ve Uyan Semerci, P. (2019). Hakikat Sonrası Tartışmaların Gerçek Olmayan Varsayımlarını Ele Almak: Akıl, Bilim ve Demokrasi Karşıtlığı, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, Post- Truth Çağı, Editör: Yalın Alpay, Enormis Yayınları. Birinci Baskı.
- Euronews (2018). Viktor Orban: Göçmenleri istemiyoruz, <https://tr.euronews.com/2018/01/27/viktor-orban-gocmenleri-istemiyoruz> (Erişim Tarihi: 08.12.2021)
- Fridlund, P. (2020). Post-truth Politics, Performatives and the Force. *Jus Cogens*, 2(3), 215-235.
- Gevrek, M. (2020). *Avrupa'da Artan Popülizm: Macaristan Ve Polonya Örnekleri*, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Gülada, M. O. (2019). Donald Trump'ın Göçmenlere Yönelik İnşa Edilmesi Planlanan Meksika Duvarı ve Propaganda Karikatürlerindeki Sunumu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 78-108.
- Güven, A. (2020). Hakikatin yitimi olarak post-truth: Bir kavramsallaştırma denemesi. *İnsan ve İnsan*, 7(23), 20-36.
- Güzel, S. (2009). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve IMF'nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXVIII, Sayı 2, 2009, s. 55-69.
- Independent, (2017). Czech President holds up replica gun marked 'for journalists' in press conference. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/czech-parliament-ak-47->

journalists-press-conference-name-and-where-it-happened-elections-media-a8014841.html
(Erişim tarihi: 25.12.2021)

Karakuş, N. (2019). *ABD başkanı Donald Trump'ın söylemlerinde İslamofobi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Köktürk, M. (2020). Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, Post-Truth Çağı, Editör: Yalın Alpay, Enormis Yayınları. Birinci Baskı.

Laclau, E. (2012). Politics and ideology in Marxist theory: Capitalism, fascism, populism. *Verso Trade*.

Lakoff, R. T. (2017). The hollow man Donald Trump, populism, and post-truth politics. *Journal of Language and Politics*, Volume 16, Issue 4, Jan 2017, p. 595 – 606. DOI: <https://doi.org/10.1075/jlp.17022.lak>

Mudde, C. (2013). *Populism. In The Oxford Handbook of Populism*.

Müller, J. W. (2016). What is populism?. University of Pennsylvania Press.

Naxera V. and Krčál, P. (2018). “This is a Controlled Invasion”: The Czech President Miloš Zeman’s Populist Perception of Islam and Immigration as Security Threats, *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, Volume 12 Issue 2, DOI 10.2478/jnmlp-2018-0008, <https://sciencedirect.com/pdf/10.2478/jnmlp-2018-0008> (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

Ostry, J. D., Loungani, P., and Furceri, D. (2016). Neoliberalism: Oversold?-Instead of delivering growth, some neoliberal policies have increased inequality, in turn jeopardizing durable expansion. *Finance & development*, 53(002).

Oxford English and Spanish Dictionary, Synonyms, and Spanish to English Translator, <https://www.lexico.com/definition/post-truth> (Erişim tarihi: 30.12.2021)

Oxford Lexio, (2021). Meaning of post-truth in English <https://www.lexico.com/definition/post-truth> (Erişim tarihi: 08.12.2021)

Rose, J. (2017). Brexit, Trump, and Post-Truth Politics, *Public Integrity*, 19:6, 555-558, DOI: 10.1080/10999922.2017.1285540 <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10999922.2017.1285540?needAccess=true> (Erişim Tarihi: 09.02.2022)

Şimşek, A., ve Yalı, S. (2021). *Gerçekte (n) Öyle mi Olmuş?: Post-truth Zamanlarda Tarihin Temsili* (Birinci Baskı). Yeni İnsan Yayınevi.

Tahincioğlu, N. D. (2020). Avrupa’daki sağ popülist partilerin göçmen karşıtı söylemleri üzerine bir değerlendirme, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2) , 282-291. DOI: 10.47140/kusbder.734832

The London School Of Economics and Political Science (2020). How populism emerged from the shadow of neoliberalism in Central and Eastern Europe, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/10/21/how-populism-emerged-from-the-shadow-of-neoliberalism-in-central-and-eastern-europe/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

The Washington Post, (2017). Meet the pro-Russian, anti-Muslim European leader who was just invited to Trump’s White House. https://www.washingtonpost.com/world/europe/meet-the-pro-russian-anti-muslim-european-leader-who-was-just-invited-to-trumps-white-house/2017/01/11/18c14536-d808-11e6-9f9f-5cdb4b7f8dd7_story.html (Erişim tarihi: 22.12.2021)

The Washington Post, (2018). The czech president called a news conference to burn a giant pair of red underwear. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/06/15/the->

czech-president-called-a-news-conference-to-burn-a-giant-pair-of-red-underwear/ (Erişim tarihi: 25.12.2021)

The Washington Post, (2020) <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/03/12/trumps-wobbly-claim-that-his-wall-could-stop-coronavirus/> (Erişim Tarihi: 11.11.2021)

The World Bank, (2022).
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=VE>
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=VE>
<https://data.un.org/en/iso/ve.html> <https://data.worldbank.org/country/venezuela-rb> (Erişim Tarihi: 02.02.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, (2022). Electronic Visa Application System, Dış Politika, Macaristan'ın Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/macaristan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim tarihi: 02.02.2022)

Yıldız, S. (2018). *Neoliberal Ekonomi Uygulamalarıyla Eğitim Finansmanı ve Okul Paydaşları İlişkisinin Değişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çevre Kirliliği İle İlişkili Unsurların

Tespiti: Panel Veri Analizi

Determination of the Factors Associated with Environmental Pollution for Sustainable Development: Panel Data Analysis

Doç. Dr. Zeynep ERDİNÇ¹, Dr. Gökçen AYDINBAŞ²

Öz

Geçmişten günümüze insanlık; doğal afetler, salgınlar, yoksulluk, ekonomik ve siyasi krizler, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi birçok sorunla yüzleşmektedir. Şehirlerin insanlığın geleceği olarak görülmesiyle özellikle “iklim değişikliği ve çevre kirliliği” konuları çok fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Pek çok disiplinde dikkat çekici hale gelen bu konular, iktisadi alanyazında çevre ve doğal kaynaklar ekonomisi kapsamında incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, çevre ve teknoloji ilişkisine dikkat çekerek genellikle teknolojik gelişme bağlamında önemli seçilmiş ülkeler üzerinden 2007-2019 dönemi bazında sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliğiyle ilişkili faktörlerin tespit edilmesidir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak, sabit etkili panel regresyon modeli uygulanmıştır. Bu noktada çevre kirliliğini temsilen karbondioksit (CO₂) emisyonu bağımlı değişken olarak, doğrudan yabancı yatırımlar, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH), ticari açıklık ve yenilenebilir enerji tüketimi ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre CO₂ emisyonu ile GSYH arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki saptanırken, yenilenebilir enerji ile negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak CO₂ emisyonu ile doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: CO₂ emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi, GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık, panel veri analizi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

From past to present, humanity faces many problems such as natural disasters, epidemics, poverty, economic and political crises, climate change and environmental pollution. As cities are seen as the future of humanity, especially the issues of “climate change and environmental pollution” have come to the agenda a lot. This issue, which has attracted attention in many disciplines, is analysed within the scope of environmental and natural resources economics in the economic literature. The aim of this study is to draw attention to the relationship between environment and technology and to identify the factors associated with environmental pollution for sustainable development for the period 2007-2019 over selected countries that are generally important in the context of technological development. In the study, fixed effect panel regression model was applied as econometric method. At this point, carbon dioxide (CO₂) emission representing environmental pollution is used as the dependent variable, while foreign direct investments, gross domestic product (GDP), trade openness and renewable energy consumption are used as independent variables. According to the results of the analyses, a statistically significant and positive relationship was found between CO₂ emission and GDP, while there was a negative relationship with renewable energy. However, a statistically significant relationship was found between CO₂ emission and foreign direct investments and trade openness.

Keywords: CO₂ emission, renewable energy consumption, GDP, foreign direct investments, trade openness, panel data analysis

¹Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zerdinc@anadolu.edu.tr

²Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gkenaydnbs@gmail.com

Atf için (to cite): Erdinç, Z. ve Aydınbaş, G. (2023). Sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliği ile ilişkili unsurların tespiti: Panel veri analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1050-1067.

Paper Type: Research

Giriş

Dünyanın küreselleşmesi, nüfusun artması, teknolojik gelişmeler, kentleşme oranındaki artış, endüstrileşmede en üst düzeye erişim, bilişim sektöründe yükselmeler ile enerji ihtiyacı devamlı artmış, ülkeler için enerji kullanımı daha çok büyüme olarak algılanmış ve bunun akabinde de çevresel faktörler olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda enerji, ülkeler açısından stratejik önemi ile “güç” ve “bağımlılık” kavramları çerçevesinde yapılandırılarak uluslararası politikalar açısından yönlendirici bir unsur haline gelmiştir. Enerji kullanımı ile birlikte çevre kirliliğinin de artması iktisatçılar açısından dikkat çekmeye başlamıştır. Tam bu noktada, çevre kalitesi ile birlikte çevre kirliliği son derece önemli bir konu olarak belirlemektedir. Zira bu çalışmadaki amaç da, sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliğiyle ilişkilendirilen faktörlerin tespit edilerek bu noktada farkındalık yaratmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada seçilen ülkeler; Almanya, Amerika, Brezilya, Çin, Güney Afrika, Güney Kore, Japonya, Rusya, Singapur, Tayland ve Türkiye olmuştur. Bu ülkelerin genel itibariyle teknolojik gelişmişlik açısından öne çıkan ülkeler olmasından ötürü çevre ile teknoloji ilişkisine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu minvalde sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre kalitesinde oldukça önemli bir belirleyicinin de teknolojik gelişmeler ile şekillenen yenilenebilir enerji olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu durum da, çalışmanın orijinal tarafını ve önemini ortaya koyarak yazarları motive etmiştir. 2007-2018 dönemine ait yıllık verileri içeren bu çalışmada belirlenen değişkenler arası ilişkiler, sabit etkiler için Panel GEKK (GLS) analizi ile sınanmıştır. Bu noktada çevre kirliliğini temsilen CO₂ emisyonu bağımlı değişken olarak; doğrudan yabancı yatırımlar, GSYH, ticari açıklık ve yenilenebilir enerji tüketimi değişkenleri ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Nitekim zaman ilerledikçe dünyada meydana gelen kontrolsüz sanayileşme, enerji kullanımındaki artış, hızlı kentleşme, ormanların azalması ve hayvancılık faaliyetlerindeki yoğunluk ile atmosferdeki CO₂ emisyonu da artmaktadır. Bu bağlamda çalışmada diğer kirleticilerden ziyade CO₂ emisyonunun çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak çevre kirliliği yaratan faktörler, teorik açıdan incelenmiş olup çevre kirlilik seviyesi dünya genelinde seçilmiş ülkeler kapsamında değerlendirilmiştir. Bunu takiben çevre kirliliğine etki eden faktörlere ilişkin uygulamalı literatüre yer verilmiştir. Akabinde de çalışmada uygulanan yöntem kısmı ele alınmış ve ekonometrik analiz kapsamında yorumlamalar yapılmıştır. Sonuç kısmında ise analiz bulguları tartışılmış ve buna yönelik politik önermeler yapılmıştır.

1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Kirliliği ile İlişkili Faktörler: Teorik ve Tarihsel Altyapı

1.1. Teorik Altyapı

Sanayi devrimi akabinde hızla artan üretim ve tüketim, çevre kirliliğini oluşturan en temel etkenlerdir. İnsanoğlu için üretim ve tüketimin hayati niteliği tartışılmaz ancak bu durumun çevreyi kirleticili boyutlara ulaşması da pek arzu edilen bir sonuç değildir. Dolayısıyla insan için ekonomik hayat ne kadar elzem olsa da sağlıklı bir hayatın varlığının da çevresel kaliteye, temiz bir çevreye bağlı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu noktada öncelikle; çevre, ekonomi, çevre kirliliği gibi kavramları ele almak önem arz etmektedir. Çevre ve şehircilik Bakanlığı çevrenin tanımını, insanlar ve diğer canlıların yaşamsal süreçteki ilişkilerini devam ettirmeleri ve karşılıklı etkileşimde oldukları biyolojik, fiziki, ekonomik, kültürel ve sosyal saha şeklinde yapmıştır (Damirova, 2019, s. 3). Ekonomi, piyasaların nasıl işlediği ve teşvikler ile bireylerin, firmaların ve kurumların davranışlarını nasıl şekillendirdiği dâhil olmak üzere kıt kaynakların tahsisine ilişkin bir bilim dalıdır. İktisat biliminin bir disiplini olan “Çevre ve Doğal Kaynaklar Ekonomisi” ise ekonomi ilkelerinin çevresel ve doğal kaynaklar ile nasıl geliştirilip yönetildiğinin araştırılmasına ilişkin bir uygulama alanıdır (EPA,

2022). Bu bağlamda çevre ekonomisinin odağındaki “çevre kalitesi” ve “çevre kirliliği” başlıkları, günümüz ekonomileri için son derece önemli hale gelmiştir. “Çevre kirliliği”ni, canlıların tümünün sağlığına olumsuz tesir eden, yapısal açıdan canlı ve cansız çevresel faktörlere hasar veren ve/veya niteliklerini bozucu yabancı maddelerin; havaya, suya ve toprağa yoğun olarak karışması olayı olarak tanımlamak mümkündür (Kavas, 2011, s. 3). Zira genel manada çevre kirliliği; hava, su ve toprak kirliliği biçiminde çeşitlenmekte ve bu kirlilik türleri eğitim yetersizliği, kentleşme, nüfus artışı, endüstrileşme, turizm yoksulluk ve benzeri kaynaklardan beslenmektedir. En önemli doğal kaynaklar arasında yer alan toprak, zaman zaman çeşitli nedenlerden ötürü kirletilebilmektedir. Toprağın biyolojik, fiziksel, kimyasal ve jeolojik yapısında ortaya çıkan bozulmalara “toprak kirliliği” denmektedir. 21. yüzyılın ortalarına gelindiğinde; hızlı nüfus artışı neticesinde tarım ve herhangi başka alanlarda sanayi ve teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi, toprak kirliliğini de artırmaya başlamıştır. Diğer bir kirlilik çeşidi olan su kirliliği; insan faaliyetleri neticesinde suyun fiziksel, kimyasal ve biyolojik açıdan zarar görmesidir. Su kirliliği, insan öncelikli olmak üzere canlıların tümünün yaşamına, doğaya tesir etmektedir. İçme suyu kaynaklarının kirlenmesinden kaynaklı olarak ortaya çıkan su kirliliği, doğrudan insan sağlığı üzerine etki eden bir tehdit unsurudur. Bozkurt (2013) hava kirliliğini ise, herhangi bir kaynaktan atmosfere karışan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozacak şekilde canlıları ve eşyayı hasara uğratacak bir yapıya dönüştürülmesi olarak tanımlamıştır. Tam da bu noktada hava kirliliğinin önemli ölçüde ısınma, sanayi faaliyetleri ve ulaşım maksatlı akıt tüketiminden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Atmosferi oluşturan gazların bir karışımı olarak bilinen “hava”; % 78.09’unun nitrojen (N), % 20,95’inin oksijen (O) ve kalan % 0,1’lik kısmının argon (Ar), diazot monoksit (N₂O) karbondioksit (CO₂), su buharı (H₂O), metan (CH₄), ozon (O₃) ve benzeri sera gazları içermektedir (Damirova, 2019, s. 3-4). Bu oluşumlar arasında yer alan karbon salımı (CO₂) ise karbon içeren yakıtların (fosil yakıtlar “petrol, doğalgaz, kömür” gibi) yanmasıyla oluşan karbondioksit gazının atmosfere yayılmasıdır. Organik maddelerin çürümesi, ağaç ya da petrol gibi yakıtların yanması neticesinde meydana gelen, boğucu etkisi olan ve ölüme yol açan, renksiz, tatsız, kokusuz bir gaz türüne “karbondioksit (CO₂)” denmektedir. Nitekim bu gazın ortaya çıkışı, bireysel ve kurumsal kullanımlardan kaynaklanmaktadır. Karbon salımı neticesinde oluşan hava kirliliği akabinde büyük çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıca son yıllarda özellikle “küresel iklim değişiklikleri” ile “küresel ısınma” gündeme gelmektedir. Küresel ısınma, atmosfere salınan sera gazlarının atmosferde birikimi neticesinde yeryüzünde ve atmosferin alt katmanlarında ortaya çıkan sıcaklık artışıdır (Üstün vd., 2009, s. 23). Küresel ısınmanın boyutlarındaki ciddi artışlar, dünya üzerinde yaşayan bütün canlıların yaşamlarını tehdit etmeye başlamış, çok sayıda bitki ve hayvan türünü de yok olma tehlikesiyle karşılaştırmıştır. İnsanlar ve diğer canlıların hayatına olumsuz bir şekilde tesir eden bu durum, dünya geneli için çevresel bir problem haline gelmiştir (Karaaslan vd., 2017, s. 1298). Bu anlatımlardan da anlaşıldığı üzere insanoğlu, teknolojinin gelişmesi ve dünya nüfusunun artışıyla paralel olarak hayatın her alanında daha fazla atık üretmeye başlamıştır. Cam, elektronik, gıda, kâğıt, plastik gibi pek çok kategoride her yıl milyonlarca hatta milyarlarca ton atık doğaya bırakılmaktadır. Kara, deniz ve hava kirliliğine yol açan bu atıklar, buldukları ekosisteme hasar vermekte, biyoçeşitliliği tehlikeye atmakta, karbon ayak izini büyütmede ve küresel iklim değişikliğini tetiklemektedir. Ancak şimdilerde, bir üretim sürecinde oluşan atıkların, yeni ürün veya hizmetler için yeniden kullanılması prensibine dayalı bir modelden (döngüsel ekonomi) bahsedilmektedir. Sıfır atık hedefiyle döngüsel ekonomi, insanların yaşam standartlarını düşürmeksizin sürdürülebilir kalkınma yolunda çevreyi koruyan, biyoçeşitliliğe hasar vermeyen, doğaya saygılı modellerin geliştirilmesini mümkün hale getirmiştir. Zira döngüsel ekonomiye geçiş ile 2030 yılına kadar karbon salımının %48 önlenebileceği öngörülmektedir (Döngüsel Ekonomi Kooperatifi, 2020). Nitekim gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir dünya bırakmak için çevresel kirliliği düşüren, sera gazı salımını azaltan, iktisadi büyümede kaynak kullanımını azaltan, yeni iş fırsatları oluşturan bu yeni ekonomi modeli geliştirilmiştir (Geri Dönüşüm Ekonomisi, 2021).

1.2. Tarihsel Altyapı

Ekonomik faaliyetlerin evre üzerinde yarattığı olumsuz etki, geçmişten günümüz modern toplumuna kadar var olan bir sorundur. Roma İmparatorluğu zamanında başkent ve civarlarında toprak, su kaynaklarının üretim, tüketime bağlı olarak aşırı kirlenmesi; M.Ö. 800 yılında Çin’de pirinç tarımı sırasında yapılan teraslamalar neticesinde aşırı ağaç kesiminden kaynaklı evre felaketinin yaşanması sadece bu anlamda verilebilecek örneklerden birkaçıdır (Kula, 1998, s. 194). 1763 yılına gelindiğinde James Watt’un buharlı makineyi icat etmesiyle makine çağına ve bununla ilişkili olarak da Sanayi Devrimine başlangıç yapılmıştır. Ancak bunu takip eden süreçte, özellikle artan üretim ile makine teknolojisinin gerektirdiği fosil yakıtlar, eskiye oranla evreye CO₂ salınımını büyük ölçüde artırmıştır. Buhar gücüyle çalışan sanayi tesisleri, lokomotifler, gemiler gibi birçok “araç-gereç”in yaygınlaşması ve kullanımının artması neticesinde çevresel kirlilik ve CO₂ salınımı, şehirlerde yaşayanlar açısından ciddi bir soruna dnşmştir. Bu minvalde 18. ve 19. yüzyıllarda öncelikle gelişmiş lkelerde beliren kirlilik sorunu, 20. yüzyılda kalkınma çabasındaki diğer ülkelere ve akabinde de tüm dünyaya tesir etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında iktisadi büyümenin en temel hedef haline gelmesiyle büyüme oranları artarken, onunla paralel olarak çevresel problemler de artırmıştır. 1960’lı yıllardan itibaren de büyümenin yol açtığı evre kirliliği (evre kalitesindeki azalma) ile kentlerin kalabalıklaşması, bununla paralel olarak da şiddet olaylarının artması ve benzeri negatif dışallıklar dikkat çekmeye başlamıştır. Bu sıkıntılar neticesinde, 1968 yılında kurulan “Roma Kulübü (Club of Rome)” ve “Büyümenin Sınırları (Limits to Growth)” isimli rapor ile büyümenin sürdürülmesi halinde kaynakların kısıtlılığından ötürü yaşamsal nitelikler sorgulanmış ve böylelikle de büyümenin sınırları tartışma konusu olmuştur (Bruvoll ve Medin, 2003, s. 27). Özellikle 1990’lardan itibaren dünya genelinde iklim değişikliği, küresel ısınma ve çevresel bozulma gibi çevresel başlıklara dikkat çekilmiş ve endüstrileşme ile meydana gelen olumsuzluklar gündeme gelmiştir. Nitekim küresel ısınma ve iklim değişikliğinde mücadele doğrultusunda Birleşmiş Milletler (BM) liderliğinde 1997 yılında hazırlanan Kyoto Protokolü ülkelerin onayına sunulmuştur. Bunun yanı sıra Randers (2013) tarafından yayımlanan “2052” adlı raporda insanlık ve dünya için karamsar bir bakış açısı geliştirilmiş ve iyiye dönüşün ne denli zor olacağından söz edilmiştir. Kaynakların çılgınca tüketime; toprak, su ve havanın kirlenme limitlerini zorlayacağı, bu sebepten ötürü tüketime ile birlikte büyümenin de belli ölçüde azalması gerektiği savunulmaktadır (Randers, 2013, s. 328-332). Nitekim 20. yüzyıl sonlarına doğru, gelişmiş lkelerde gerek çevresel yasal düzenlemeler gerekse insanların çevreye yönelik duyarlılıkları artmıştır. Ayrıca son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin de evre bilinci oluşmaya başlamıştır. Bir başka deyişle 21. yüzyıl dünyasına bakıldığında, gitgide artan evre bilincinden yoksun, evre kirlenici endüstrilerin terk edilmesini veya görece daha yüksek maliyetle olsa da evre dostu üretim tekniklerinin faaliyete geçirilmesini teşvik ettiği görülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı tahminleri çerçevesinde küresel enerji arzı ve kullanımında meydana gelen artışlar; çevresel, ekonomik ve sosyal alanlarda artık sürdürülemez boyutlara geldiğinin göstergesi olmuştur. Bu anlamda gerekli tedbirler alınmadığı takdirde, 2050 yılına gelindiğinde CO₂ emisyonundaki artışın iki kattan daha fazla olacağına ve bununla birlikte küresel ısınma ile iklim değişikliği açısından bütün dünyayı olumsuz etkileyeceğine dikkat çekilmiştir (Apergis ve Payne, 2010, s. 2255). Nitekim hava kirliliği ve karbon salınımının bölgesel olmaktan da öte küresel bir etki yarattığı görülmektedir.

2020 yılı ile birlikte küresel anlamda yaşanan COVID-19 salgın döneminde, enerji kullanımından kaynaklı karbon emisyonlarında ciddi dşler yaşandığı ve hatta bu düşüşün II. Dünya Savaşı sonrasında şimdiye kadar hiç görülmemiş oranlarda gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Bu dönemde yaşanan kısmi ve tam kapatmalar neticesinde lkelerde meydana gelen hava kirlenici emisyonlarda azalma, su kaynaklarının kalitesi ve çevrede nispeten iyileşme, şehir gürültü seviyelerinde düşüş görülmeye başlanmıştır. Ancak salgınla mücadele kapsamında kullanılan kişisel koruyucu donanım (KKD), dezenfektan, ilaç, maske ve benzeri malzemelerin ciddi miktarlara ulaşmasıyla bu malzemelerin çevrede, sularda ortaya çıkan atıklarına da daha sık rastlanmaya başlanmıştır (Yurtsever, 2020, s. 1611).

2. Seçilmiş Ülkelerde Çevre Kirliliği ve İlişkilendirilen Faktörler

İktisadi gelişme açısından zamanla üretim faaliyetlerinin artırılmasındaki gereklilik, çevre sorunlarına yol açmakla beraber bu sorunlar iktisadi gelişme/yapı üzerinde etkili olmaktadır. II. Dünya Savaşı ardından ülkelerin hızla büyüme sürecine girmeleri, bir yandan çevre tahribatı düzeyini artırırken öte yandan çevre kirliliğine ilişkin farkındalığın gelişmesine katkıda bulunarak tüm ülkelerde sürdürülebilir kalkınma kavramına dikkat çekilmesine neden olmuştur. 1980’li yıllar sonrası teknolojik gelişmelerin hız kazanması, özellikle de gelişmiş ülkelerde üretim yöntemlerinin çevreye daha az zarar verecek biçimde dönüşmesine katkı sağlarken, gelişmekte olan ülkeler bu fırsatlardan yararlanamamıştır. Küreselleşmedeki yaygınlaşma ile sermaye hareketliliğinin arttığı bu dönemde gelişmiş ülkelerin, çevre kirliliği yaratan sanayi faaliyetlerini gelişmekte olan ülkelere kaydırması neticesinde gelişmiş ülkelerde başlayan çevre kirliliği yer değiştirmiş, çevre maliyeti de gelişmekte olan ülkelere aktarılmıştır. Bunun yanı sıra genellikle tarıma dayalı üretim yapılmasından ötürü az gelişmiş bir ekonomide, çevresel kirlenme görülmemektedir. Dolayısıyla tüm bu anlatımlardan, çevre kirliliğinin dünya üzerindeki dağılımının da etkilendiği anlaşılmaktadır (Damirova, 2019, s. 31).

Seçilmiş ülkelerde CO₂ emisyonu seviyeleri, tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’e göre ilgili ülkeler için 2007 yılından 2018 yılına karbon salınımı artışında en yüksek ilk iki ülkenin sırasıyla Çin ve Türkiye olduğu görülmektedir. Aynı yıllar karşılaştırıldığında karbon salınımı en fazla azalan ülke ise Amerika olmuştur. Ancak tüm ülkeler arasında 2007 yılında en yüksek karbon salınımı Amerika’da gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş ülkelerde CO₂ emisyonu seviyeleri

Ülkeler	CO ₂ Emisyonu		
	2007	2018	Değişim (%)
Almanya	9.525156	8.55839	-11.30%
Amerika	19.05603	15.24087	-25.03%
Japonya	9.580863	8.742258	-9.59%
Çin	5.302595	7.352263	27.88%
Brezilya	1.848836	2.041874	9.45%
Güney Afrika	8.08025	7.496645	-7.78%
Güney Kore	10.3012	12.22459	15.73%
Rusya	11.14463	11.12662	-0.16%
Singapur	8.344595	8.399135	0.65%
Tayland	3.386869	3.714039	8.81%
Türkiye	4.152951	5.015418	17.20%

Kaynak: Dünya Bankası

Çevre kirliliğinin tespitine ilişkin pek çok neden bulunmaktadır. Bu açıdan en önemli kıstas, dünya atmosferindeki karbondioksit miktarının artışı olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla iktisatçılar, ekonomik büyümenin yalnızca olumlu neticelerini değil, bununla beraber çevre üzerindeki olumsuz etkilerini de analiz etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar arasında iktisat literatüründe en çok tanınan yaklaşım ulusal anlamda “Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE)”, uluslararası anlamda “Environmental Kuznets Curve (EKC)” şeklinde adlandırılmaktadır (Aydın ve Esen, 2017, s. 103). Çevre kirliliği ile ilişkilendirilen unsurlara detaylıca aşağıda değinilmiştir:

Eğitim: Çevre kirliliği yaratan temel nedenler arasında “eğitim yetersizliği” yer almaktadır. Eğitimleri yetersiz ve dolayısıyla da çevreye karşı duyarsız bazı insanlar, mevcut faaliyetlerinin çevre kirliliğine yol açtığı farkına varamamaktadırlar (Damirova, 2019, s. 18).

Ekonomik Büyüme: Kuznets 1955 yılında yapmış olduğu çalışmada, ekonomik büyüme açısından kişi başına gelir miktarı artarken gelişmenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin de artacağını öne sürmüştür. İlk başta gelir eşitsizliği artışı, ekonomik gelişmenin devam etmesiyle bir süre sonra azalmaya başlamaktadır. Bu eğilimin ters U harfine benzeyen bu eğriye “Kuznets eğrisi” denmektedir. Kuznets’in gelir adaletsizliği ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin analizinden yola çıkılan ÇKE hipotezi ise Grossman ve Krueger (1991) tarafından

geliştirilmiştir. ÇKE hipotezi ile iktisadi büyümenin başlangıç aşamalarında çevresel bozulmanın (kirliliğin) artacağını fakat büyümenin ilerlemesi neticesinde kirliliğin azalacağı öne sürölmektedir. Dolayısıyla iktisadi büyümenin ve endüstrileşmenin ilk aşamalarda öncelikli hedef, üretim ve geliri artırmaktır. Bu hedefe yönelik olarak doğal kaynakların hızlıca tüketilmesi, temiz olmayan teknolojilerin kullanılması, üretim artışı ile beraber çevre kirliliğini de artırmaktadır. Belirli bir gelir düzeyine ulaşılması, insanların bilinçlenmesi neticesinde ise çevresel kuruluşların faaliyetlerinde temiz bir çevreye talebin artacağı ve bu şekilde de temiz teknoloji kullanımının yaygınlaşacağı aşıkârdır (Guriş ve Tuna 2011, s. 174).

Kentleşme ve Nüfus: Dünya nüfusundaki hızlı ve aşırı artış, dünyada önemli sorunlara yol açmakta, örneğin doğal kaynakları azaltmakta, mekânları daraltmakta ve kirletmektedir. Dolayısıyla nüfus artışı bir yandan kentlerin büyümesine yol açmakta, öte yandan ise çevre kirliliği yaratmaktadır. Bir başka deyişle kontrolsüz nüfus artışı, planlı ve düzgün şekilde kentleşmenin olmaması, insanları sağlıksız çevre koşullarında yaşamak zorunda bırakmaktadır. Bu şekilde kentleşmeye bağlı tahrip edilen çevrenin de yeniden iyileştirilmesi son derece güç olmaktadır (Acar, 2021, s. 38). Nitekim özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde görölen hızlı nüfus artışı, kötü ve plansız şehirleşmeye, yoksulluğa, göçlere, yaşlı nüfus artışına ve bu nüfusun sağlık gereksinimlerinin karşılanmasındaki sıkıntılara, çevre kirliliğine ve savaşlara yol açtığı görölmektedir. Gelişmiş ölkelerde ise nüfus artış hızının yüksek olmaması; teknolojik ilerlemeler, yaşam düzeyi ve sağlık üzerinde olumlu gelişmeler yaşanmasını sağlamaktadır.

Teknolojik Gelişmeler: Teknolojik gelişmeler bir yandan üretimin artmasına yol açmakta, öte yandan bilinçsiz şekilde kaynak kullanımından ötürü kimyasalların ve tehlikeli atıkların doğaya karışması nedeniyle de çevreyi olumsuz etkileyebilmektedir. Oluşturulan bu kirliliği azaltmak amacıyla kuruluşları ve faaliyetleri sürecinde mevcut yasal düzenlemeler ve salımlara uymak ile sorumlu sanayi firmalarının, çevresel problemlerin giderilememesi durumunda geleneksel üretim teknolojilerinde de değişiklik yapmaları gerekmektedir (Lee, 2008, s. 1). Nitekim eski ve kirlilik yaratıcı teknolojiler yerine yeni ve temiz teknolojiler ikame edilerek çevresel kalite üzerinde olumlu etki bırakan sistem oluşturulmaktadır.

Turizm: Turizmin çevreye yönelik olumsuz etkileri, turistik alanların doğal çevreyi tahrip ederek çevre dengesini bozmasıyla ortaya çıkmaktadır (Demir, 2017). *Yenilenebilir Enerji:* Günümüzde özellikle sanayi yatırımları gelişmekte olan ölkelerde, yoğun bilgi teknolojisi gerektiren üretimler ise gelişmiş ölkelerde hayata geçirilmektedir. Zira gelişmiş ölkeler öncelikli olmak üzere bütün dünya, geleneksel enerji kaynakları yerine doğanın kendi evrim sürecinde bir sonraki gün aynı şekilde var olabilen enerji kaynağı biçiminde tanımlanan yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu bağlamda güneş enerjisi, jeotermal enerji ve rüzgâr enerjisi, bitki artıkları, biyokütle, dalga ve gel-git gibi alternatif enerji kaynaklarına yönelinmiştir. Nitekim yenilenebilir enerji kaynakları; gerek rezerv sıkıntısı olmaması, doğada devamlı şekilde var olması gerekse yenilenemeyen enerji kaynakları ve benzeri karbon salınımını artırmaması nedeniyle son dönemde daha da önem kazanmıştır. Bu bakımdan ilgili enerji kaynaklarının sağladığı faydaları; karbon salınımına yol açmaması ve çevre koruyuculuğundaki desteği, geleneksel enerji kaynaklarına bir alternatif olarak enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi, enerji bağımlılığı azaltılarak enerji arz güvenliğinin temini, enerji ithalatına bağımlılığın azaltılmasına katkıda bulunması olarak sıralamak mümkündür (Özkaya, 2004).

3. Çevre Kirliliğiyle İlişkilendirilen Faktörlerin Uygulamalı Literatür İncelemesi

Çevre kirliliği ile ilişkilendirilen faktörlere yönelik uygulamalı literatür incelendiğinde, öncelikle EKC hipotezinin geçerliğinin çeşitli ölke ve ölke grupları için zaman serisi ya da panel veri analizi ile test edildiği görölmektedir. Ayrıca çalışmaları genelinde iktisadi büyüme ile çevresel kirlilik (CO₂) seviyesi arasındaki ilişkiler incelenmiş olup sınırlı sayıda da olsa bir bölümünde enerji tüketim miktarı ile CO₂ düzeyi arasındaki ilişkilerin incelendiği fark

edilmektedir. Ulaşılan sonuçlar bazında çalışmaların genelinde EKC Yaklaşımının geçerliliğinin doğrulandığı anlaşılmaktadır. Aşağıda çevre ile ilişkilendirilen faktörler üzerine literatürde yer alan çalışmalar, kronolojik sırayla tartışılmıştır:

EKC'yi ilk sınavan çalışma, Grossman ve Krueger (1991) tarafından yapılmıştır. Ayrıca Grossman ve Krueger (1995), geleneksel EKC'ye rağmen çevre kirliliğinin, ekonomik büyüme ile birlikte meydana geleceğini öne sürmüştür. Bu bağlamda çevre-gelir ilişkisini, günümüzde gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin geçmiş tecrübelerinden edindiği bilgilerden yararlanarak büyüme sürecinde temiz teknolojileri kullanmakta ve çevresel kirlenmenin önüne geçebilmektedir. Daha sonra, panel veri analizi ile ABD eyaletleri üzerine yapmış olduğu çalışmada Vincent (1997) tahminleri neticesinde N şeklinde EKC'ye ulaşırken, yatay kesit analizi ile Torras ve Boyce (1998), SO₂ ve duman için N biçiminde eğri elde etmiştir. Munasinghe (1999) ise ülkelerin kalkınma girişimlerinin, çevresel ve iktisadi kazanımlar ile yeniden yapılandırılabilirliğini belirtmekte ve EKC sürecinde bu durumu "tunneling" biçiminde adlandırmaktadır.

Atıcı ve Kurt (2007) tarafından 1968-2000 dönemi için Türkiye bazında zaman serisi verileri kullanılarak CO₂, gelir ve dış ticaret arasındaki ilişki en küçük kareler yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışmada Türkiye'de CO₂ ile gelir arasındaki ÇKE ilişkisini kanıtlayan bulgular elde edilmiştir. Ang (2008) tarafından yapılan çalışmada Malezya ekonomisi için 1971-1999 dönemi bazında kişi başı reel GSYH, CO₂ ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiler, eşbütünleşme ve Granger nedensellik analiz yöntemleri ile araştırılmıştır. Sonuçlara bakıldığında, uzun vadeli CO₂ salınımı ve enerji tüketimi ile GSYH arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir.

Akbostancı vd. (2009) yaptığı çalışmada, Türkiye ekonomisi için CO₂, SO₂ ve PM ile ÇKE yaklaşımının geçerliliğini araştırmıştır. İlk modelde, 1968-2003 dönemi bazında CO₂ ile kişi başına gelir arasındaki ilişkiler, Johansen-Juselius eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. İkinci modelde ise, 1992-2001 dönemi için SO₂ ile kişi başına gelir ve PM ile kişi başına gelir arasındaki ilişkiler ele alınmış olup 58 il bazında panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada CO₂ ile kişi başına gelir arasında doğrusal ve uzun vadeli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda da SO₂ ve PM ile gelir arasında N şeklinde bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Jalil ve Mahmud (2009) tarafından yapılan çalışmada, karbon salınımı ve gelir arasındaki uzun vadeli ilişki test edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda da, Çin'e ait 1975-2005 dönemi verileri baz alınmıştır. Çalışmada, ekonometrik yöntem olarak ARDL modeli kullanılmış olup sonucunda EKC hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda karbon salınımının, enerji ve gelir düzeyinin belirleyicileri olduğu ancak ticaretin etkisinin anlamsız olduğu saptanmıştır.

Halıcıoğlu (2009) çalışmasında Türkiye için 1960-2005 dönemine ilişkin CO₂, enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret arasındaki ilişkileri, nedensellik analizi ve ARDL sınır testi yöntemi ile test etmiştir. Çalışmada, ilgili değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca CO₂ salınımı etkileyici temel unsurun gelir seviyesi olduğu ancak bu faktörü zamanla etkisi azalan bir biçimde enerji tüketimi ve dış ticaretin seyrettiği öne sürülmüştür.

Chang (2010) tarafından yapılan çalışmada Çin ekonomisi için 1981-2006 dönemine ilişkin; GSYH, CO₂, petrol, kömür, elektrik tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiler, eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile sınanmıştır. Yapılan analiz neticesinde ekonomik büyüme, CO₂ emisyonu ile ham petrol ve kömür tüketimini etkilemektedir. Ayrıca elektrik tüketiminin artmasıyla paralel olarak ekonomik büyüme ile kömür tüketimi ve CO₂ salınımı pozitif yönlü etkilenmektedir. Kim vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, Kore için 1992-2006 yılları bazında karbon salınımı ve iktisadi büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiler, STAR modeli ve Granger Nedensellik analizi kullanılarak incelenmiştir. STAR modeline göre iki

değişken arasında doğrusal olmayan asimetrik dinamik etki saptanmış olup Granger nedensellik analiziyle iki değişken arasında çift yönde bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir.

Öztürk ve Acaravcı (2010) tarafından yapılan çalışmada; 1968-2005 dönemi için iktisadi büyüme, CO₂, enerji tknetimi ve istihdam oranı arasındaki ilişkiler, eşbütünleşme, ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testi yöntemi ile Türkiye bazında araştırılmıştır. Çalışmada, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilirken, CO₂ salınımındaki artışın gelir düzeyini düşürdüğü; enerji tknetiminin ise gelir düzeyini yükselttiği saptanmıştır.

Pao vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada, Rusya için 1990-2007 yılları baz alınarak Eş Entegrasyon tekniği ve Granger nedensellik analizi yöntemleri kullanılmış olup karbon salınımı, enerji tknetimi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada; karbon salınımı, enerji kullanımı ve iktisadi büyüme arasında uzun vadede bir ilişki olduğu saptanmıştır. Granger nedensellik analizi ile de iktisadi büyüme, enerji kullanımı ve karbon salınımı arasındaki çift yönde güçlü ilişki kanıtlanmıştır. Ancak yapılan çalışmada EKC geçerli olmadığı şeklinde bir sonuç elde edilmiştir.

Saboori vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, Malezya için 1980-2009 yıllarına ilişkin ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik analiz yöntemiyle karbon salınımı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiş olup bunun yanı sıra KE de sınanmıştır. ARDL tahmine göre, karbon salınımı ile iktisadi büyüme arasındaki uzun vadeli güçlü ilişki saptanırken; Granger nedensellik analiz sonuçlarına bakıldığında, kısa dönemde iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmadığı, uzun vadede ise iktisadi büyümeden karbon salınımına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmektedir.

Sarısoy ve Yıldız (2013) tarafından yapılan çalışmada, 30 ülke için (15 gelişmiş, 15 de gelişmekte olan ülke) 1992-2009 yıl aralığında iktisadi büyüme, CO₂ salınımı ve nüfus yoğunluğu arasındaki ilişkiler, panel veri analiz yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışmada; gelişmiş ve gelişmekte olan lkelerde, CO₂ salınımının gelirdeki artış ile beraber artacağını; ancak gelir seviyesinde belirli bir ykseklige geldikten sonra (eşik değer) kirliliğin azalacağını varsayan KE'nin "ters U" şeklindeki görünümünü destekleyici olmayan sonuçlar elde edilmiştir.

Omri vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, küresel ölçekteki 54 ülke için 1990-2011 yılları bazında Eş-Zamanlı Denklem Modeli ile karbon salınımı, doğrudan yabancı yatırım ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda incelenen model, 3 bölgesel alt panele bölünerek (Avrupa ve Kuzey Asya, Kuzey Afrika ve Sahra-Altı Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu) değerlendirilmiştir. Çalışmada; tüm paneller için iktisadi büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında iki yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak Avrupa ve Kuzey Asya hariç diğer panellerde doğrudan yabancı yatırımlar ile karbon salınımı arasında çift yönde ilişki bulunurken; Kuzey ve Sahra-Altı Afrika ile Orta Doğu lkeleri haricindekilerde karbon salınımından iktisadi büyümeye doğru tek yönde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Salahuddin vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada, Körfez İşbirliği Konseyi lkeleri (GCC) için 1980-2012 yıllarına ilişkin dinamik en kk kareler (DOLS), tam modifiye edilmiş en kk kareler (FMOLS) ve dinamik sabit etki modeli (DFE) kullanılarak karbon salınımı, iktisadi büyüme, finansal büyüme ve elektrik tknetimi arasındaki uzun vadeli ilişki incelenmiştir. Çalışmada, elektrik tknetimi ve iktisadi büyüme ve karbon salınımı arasında uzun vadeli aynı yönde bir ilişki saptanmış olup finansal gelişme ve karbon salınımı arasında ters yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bouznit ve Romero (2016) tarafından yapılan çalışmada, Cezayir için 1970-2010 yılları bazında ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak karbon salınımı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki; enerji kullanımı, elektrik tknetimi, ihracat ve ithalat değişkenleri ile incelenmiştir. Çalışmada, enerji kullanımının ve elektrik tknetiminin, karbon salınımını artırdığı tespit

edilmiştir. Ayrıca karbon salınımını; ihracatın negatif, ithalatın ise pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Kılıç ve Akalın (2016) tarafından yapılan çalışmada ise, Türkiye için 1960-2011 yılları baz alınarak ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmış olup kişi başına milli gelir, dış açıklık oranı ve karbon salınımı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun vadede bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca ÇKE'nin geçerli olduğu belirtilmiştir.

Karaaslan vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, 34 OECD ülkesi için 1990-2012 yılları baz alınarak karbon salınımı, ekonomik büyüme, enerji kullanımı, kişi başına milli gelir (KBMG), nüfus artışı ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişki Panel ARDL modeli ile incelenmiştir. Çalışmada bulgularına göre, OECD ülkelerinde uzun vadede ekonomik büyüme ile CO₂ salınımı arasında negatif yönlü, kısa vadede ise nüfus artışı ile CO₂ ve enerji kullanımı ile CO₂ arasında aynı yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Türkiye için bakıldığında da, kısa vadede enerji kullanımı ile CO₂ ve KBMG ile CO₂ salınımı arasında aynı yönlü, büyüme ile CO₂ ve yenilenebilir enerji ile CO₂ arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur.

Raza ve Shal (2018) tarafından yapılan çalışmada, G7 ülkeleri için 1991-2016 dönemi bazında iktisadi büyüme, yenilenebilir enerji ve ticaretin çevre üzerindeki etkileri incelenmiştir. Panel veri analiz yöntemi kullanılan bu çalışmada, iktisadi büyümenin CO₂ emisyonunu artırdığı saptanmıştır.

Yücesan vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 8 MENA ülkesi için iktisadi büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ salınımı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada 1988-2014 dönemi yıllık verileri kullanılmış olup panel veri analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada, iktisadi büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonu ile uzun vadede bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Aslan vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada; N11 ülkeleri için 1980-2018 dönemi kapsamında hava kirliliği, iktisadi büyüme, DYY, enerji kullanımı, finansal gelişme ve ticari açık arasındaki ilişki, Panel Vektör Otoregresyon Analizi (PVAR) ile incelenmiştir. Çalışmada, enerji tüketimi ve finansal gelişmenin CO₂ emisyonunu olumsuz etkilediği, DYY'nin ise hava kirliliğine yol açtığı saptanmıştır.

Bu çalışmanın örnekleminde yer alan bazı ülkelerin seçildiği ve Çevresel Kuznets Eğrisi olarak anılan gelir dağılımı ve çevre kirliliği arasındaki ters-U şeklinde ilişki varlığının sınındığı bir çalışma, Kırman ve Kesbiç (2020) tarafından yapılmıştır. Yazarlar söz konusu çalışmada, 1980-2014 dönem aralığına ilişkin veriler ile Arjantin, Brezilya, Çin, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, Malezya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve benzeri ülkeler kapsamında panel veri analiz yöntemini kullanmıştır.

Tayyar (2021) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için 1990-2018 yılları bazında doğrudan yabancı sermaye çıkışlarının CO₂ salınımına etkisi zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Çalışmada genel anlamda doğrudan yabancı sermaye çıkışlarının çevre kalitesini artırıcı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ise değişkenler arasında ters N şeklinde bir ilişki bulunmuştur.

Özetlemek gerekirse, literatürde genellikle ekonomik büyüme ile çevre ilişkisine odaklanıldığı, sınırlı da olsa farklı değişkenlerin de çalışmalarda incelendiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla çevre ile ilişkilendirilen faktörler bağlamında ekonomik büyümenin yanı sıra bu çalışmaya, yeni nesil teknolojiler ile önemi ve gelişimi daha da artan “yenilenebilir enerji” tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık değişkenleri de dâhil edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, literatürdeki diğer çalışmaları tamamlamakta ve ileride yapılacak olanlar için de yol gösterici olmaktadır.

4. Ekonometrik Analiz

4.1. Araştırma Etiği

“Sürdürülebilir Kalkınma için Çevre Kirliliği ile İlişkili Unsurların Tespiti: Panel Veri Analizi” isimli çalışma, bilimsel etik kurallarına dikkat edilerek hazırlanmış olup çalışmadaki atıflara doğru ve eksiksiz şekilde yer verilmiştir. Ayrıca çalışma, değerlendirilmek üzere başka herhangi bir akademik yayına gönderilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul izin belgesi gerekli değildir.

4.2. Veri Seti Tanıtımı ve Model

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma çevre kirliliği ile ilişkili unsurların panel veri analiz yöntemiyle incelenmesidir. Çalışmanın analizi, Panel GEKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada seçilen ülkeler; Almanya, Amerika, Brezilya, Çin, Güney Afrika, Güney Kore, Japonya, Rusya, Singapur, Tayland ve Türkiye olmuştur. Bu ülkeler genel itibariyle teknolojik gelişmişlik açısından öne çıkan ülkeler olup çevre ile teknoloji ilişkisi çerçevesinde çevre kalitesinde oldukça önemli bir belirleyici ve teknolojik gelişmeler ile şekillenen yenilenebilir enerjiye dikkat çekilmiştir. Nitekim çalışmanın orijinal tarafı ve önemi, çevre ile ilişkilendirilen faktörler bağlamında ekonomik büyümenin yanı sıra yeni nesil teknolojiler ile önemi ve gelişimi daha da artan “yenilenebilir enerji” tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık değerkenlerinin de dâhil edilmiş olmasıdır. Çalışma, 2007-2018 dönemine ait yıllık verileri içermektedir. Analizlere ilişkin tahmin sonuçları, Stata 16 ve Eviews 12 paket programları yardımıyla elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değerkenler ve kaynakları tablo 2’de ele alınmıştır:

Tablo 2. Çalışmada yer verilen değerkenler ve kaynakları

Değerkenler (2007-2019)	Kod	Gözlem Aralığı	Verilerin Alındığı Kaynak
CO ₂ Emisyonu	CO ₂		
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	FDI		Dünya Bankası (World Bank)
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	GDP	2007-2018	
Yenilenebilir Enerji Tüketimi	REC		
Ticari Açıklık	TRD		

Çalışma çerçevesinde yapılan analizde CO₂ emisyonu (CO₂) bağımlı değerken olarak belirlenmiştir. Bağımsız değerkenler ise doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), gayri safi yurt içi hâsıla (GDP), yenilenebilir enerji tüketimi (REC) ve ticari açıklık (TRD) olarak analize dâhil edilmiştir. İlgili değerkenler ile kurulan model aşağıda formüle edilmiştir:

$$CO_{2it} = \alpha_0 + \beta_1(FDI)_{it} + \beta_2(GDP)_{it} + \beta_3(REC)_{it} + \beta_4(TRD)_{it} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Burada; ülkeler $i=1, \dots, N$; zaman boyutu $t=1, \dots, T$ ve hata terimi için ε ile gösterilmektedir.

4.3. Ekonometrik Metodoloji

Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleşimiyle oluşan panel veriler, ilk olarak Hildreth (1950) tarafından yapılan çalışmada yer almıştır. Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde gerçek anlamıyla uygulamalı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Zaman boyutu içeren yatay kesitlerin kullanılmasıyla elde edilen panel veri modelleri aracılığıyla iktisadi ilişkilerin tahmin metoduna “panel veri analizi” denmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013b, s. 3-4). Bu analizde yatay kesit sayısı “ N ” ile dönem sayısı ise “ T ” ile gösterilmektedir. Panel verinin formülleştirilmiş hali genel olarak aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T \quad (2)$$

Burada “ Y ” bağımlı değerkeni, “ X_k ” ise bağımsız değerkeni göstermektedir. Ayrıca sabit parametre “ α ”, eğim parametreleri “ β ” ve hata terimi “ u ” ile temsil edilmektedir. Bunun yanı sıra “ i ” alt indisi birimleri (birey, firma, şehir, ülke ve benzeri), “ t ” alt indisi ise zamanları (gün, ay, yıl ve benzeri) ifade etmektedir. Dolayısıyla parametrelerin ve hata terimlerinin “ i ” ve “ t ” alt indislerini içermesi, panel verilere sahip değerkenler ile çalışıldığını göstermektedir.

Panel verilerin avantajları; gözlem sayısı ve bununla ilişkili olarak da serbestlik derecesinin artması, açıklayıcı değişkenler arası çoklu bağıntının derecesinin azalarak iktisadi tahminlerde etkinliğin ve güvenilirliğin artması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu bakımdan panel veriler, yalnızca yatay kesit veya zaman serisi verileri ile çözüme kavuşulmayacak iktisadi sorunların analizine imkân tanımaktadır. Panel veri analizinde karşılaşılan kavramlardan “*Dengeli Panel*” ise her bir birimin tüm zamanlar süresince gözlemlendiği, “*Dengesiz Panel*” bazı birimler için zaman kayıpları olduğunu göstermektedir. Ayrıca panel verilerin kullanılması durumunda sabit etkiler ve tesadüfi etkiler olmak üzere iki tür etkiden bahsedilmektedir. Etkilerin hata terimi gibi tesadüfi bir değişken şeklinde hareket etmesi “*tesadüfi etkiler*”, her bir yatay kesitin gözlem için tahmin edilen bir parametre biçiminde hareket etmesi ise “*sabit etkiler*” olarak adlandırılmaktadır. Tesadüfi etkiler, yatay kesit boyutu büyük bir ana kütlede tesadüfen çekildiği, sabit etkiler ise daha spesifik bir veri seti olduğu durumda kullanılmaktadır. Sabit Etkiler Modeli aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Gujarati, 2003, s. 642-644):

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_2 X_{2it} + \varepsilon_{it} + \lambda_t \text{ (Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli)} \quad (3)$$

Sabit Etkiler Modeli çerçevesinde; bağımlı değişken “ Y_{it} ”, bağımsız değişken “ X_{2it} ”, birimler arası değişebilen sabit “ α_i ”, bağımsız değişken eğim katsayısı “ β_2 ”, hata terimini “ ε_{it} ”, zamandan zamana değişebilen sabit “ λ_t ” ile; modeldeki her bir birim “ i ” ve her bir zaman “ t ” ile temsil edilmektedir.

Tesadüfi etkiler modeli ise aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_2 X_{2it} + w_{it} (\mu_i + \varepsilon_{it} + \lambda_t) \text{ (Çift Yönlü Tesadüfi Etkiler Modeli)} \quad (4)$$

Birimlere özgü sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı gözlemlenemeyen tesadüfi hata terimi “ μ_i ”, zaman serisi ve yatay kesitin birleşimiyle oluşan hata terimi “ ε_{it} ”, gözlemlenemeyen zaman etkisi “ λ_t ”, bileşik hata terimi ise “ w_{it} ” ile gösterilmektedir. Bunun yanı sıra modelde, “ α ” yatay kesit sabitler ortalamasını, “ μ_i ” birimler için sabitlerin ortalama sabitten tesadüfi sapmasını temsil etmektedir (Gujarati, 2003, s. 647-648; Baltagi, 2005, s. 33-35).

Panel veri analizi çerçevesinde Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi “*Genelleştirilmiş EKK (GEKK)/Generalized Least Squares (GLS)*”, Dengesiz panel veri modellerinde varyans bileşenleri kullanımıyla elde edilmektedir. GEKK yöntemi temel denklemden bir dönüştürülmüş denklem oluşturularak bu dönüştürülmüş denklemi EKK ile tahmin etmeyi ifade etmektedir. Bu tahmincinin formülleştirilmiş hali aşağıdaki gibidir (Yerdelen Tatoğlu, 2013a, s. 10):

$$\delta_{\text{GEKK}}^{\wedge} = (Z' \Omega^{-1} Z)^{-1} Z' \Omega^{-1} Y \quad (5)$$

Burada;

$$\Omega = \sigma_v^2 \Sigma = E(uu') \quad (6)$$

$$\Sigma = I_n + \rho Z_{\mu} Z'_{\mu} = \text{diag}(E_{T_i}) + \text{diag}[(1 + \rho_{T_i}) \hat{J}_{T_i}] \quad (7)$$

ve

$$\rho = \sigma_{\mu}^2 / \sigma_v^2 \quad (8)$$

bunun yanı sıra

$$w_i^2 = (T_i \sigma_{\mu}^2 + \sigma_v^2) \quad (9)$$

olmak üzere eşitlik,

$$(1 + \rho T_i) = (w_i^2 / \sigma_v^2) \quad (10)$$

şeklindedir.

5. Bulgular ve Değerlendirme

Sürdürülebilir kalkınma için çevresel kirlilik ile ilişkili unsurların tespit edilmesi amaçlanan çalışmada, 2007-2018 dönemine ait yıllık verileri, sabit etkiler için Panel GEKK tahmini ile sınıranmıştır. Bu noktada çevre kirliliğini temsilen karbondioksit (CO₂) emisyonu bağımlı değişken olarak, doğrudan yabancı yatırımlar, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH), ticari açıklık ve yenilenebilir enerji tüketimi ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Tablo 3'te çalışmada yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklere değinilmiştir:

Tablo 3. Değişkenler için tanımlayıcı istatistikleri

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
CO ₂	132	8.235994	3.907137	1.809461	19.05603
FDI	132	3.590055	5.672215	-.0136483	29.35487
GDP	132	23302.75	18523.91	4319.024	61056.59
REC	132	12.47942	12.1495	.4733	49.0385
TRD	132	99.57411	30.90053	50.19474	203.0938

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2007-2018 dönemi bazında seçilen ülkelerde ortalama CO₂ salınımı artışı 8.235, doğrudan yabancı yatırımlarındaki ortalama artış 3.59, ekonomik büyüme hızı 23302.75, yenilenebilir enerji tüketimindeki ortalama artış 12.47 ve ticari açıklık ortalama artış 99.574 olarak gerçekleşmiştir. Öte taraftan standart sapma ve diğer istatistiki değerler de ayrıntılı şekilde bu tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Hausman test sonuçları

	Katsayı Değerleri	
	(b)	(B)
	Sabit Etki	Tesadüfi Etki
FDI	1.209807	1.1790076
GDP	.54676587	.0226675
REC	.98745779	.4654765
TRD	.9804279	.7587978
Ki-kare (χ^2):		135.96
Olasılık Değeri > χ^2 :		0.0000
Seçilen Model: <i>Sabit Etkiler</i>		

Hausman test sonuçlarına göre, olasılık değeri $\chi^2=0.0000$ olduğu (%5 değerinden küçük olduğu) için H₀ hipotezi reddedilmektedir. Bu şekilde de söz konusu veri setinde sabit etkiler modelinin geçerliliği kanıtlanmıştır.

Tablo 5'ten takip edildiği üzere Panel GEKK analiz sonuçlarına göre modelin genelinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir. Burada olasılık (F-istatistik) değerinin %5'ten küçük olması katsayıların anlamlı olduğunun göstergesidir. Tahmin ile elde edilen bulgulara baktığımızda; GSYH değişkenindeki 1 birimlik artış karbon (CO₂) emisyonunu 0.000075 birim artırmaktadır. Dolayısıyla CO₂ emisyonu ile GSYH arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji tüketimindeki 1 birimlik artış CO₂ emisyonunu 0.21 birim azaltmaktadır. Bu nedenle de CO₂ emisyonu ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında istatistiksel açıdan anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık ile CO₂ emisyonu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Çalışmada elde edilen bulgular bağlamında CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki doğru yönlü ilişki, Raza ve Shal (2018) tarafından yapılan çalışma ile desteklenmiştir. Ayrıca CO₂ emisyonu ile yenilenebilir enerji arasındaki negatif yönlü ilişki de literatürde yer alan Karaaslan vd. (2017) tarafından yapılan çalışmayı doğrular niteliktedir. Ancak Aslan vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada saptanan DYY ve çevre kalitesi arasındaki doğru yönlü ilişkiye yönelik olarak bu çalışmada destekleyici bir sonuç elde edilememiştir.

Tablo 5. Sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliği ile ilişkilendirilen faktörlerin belirlenmesinde tahmin edilen model sonuçları (Metod: Sabit etkiler için panel GEKK)

Bağımlı Değişken: CO ₂				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik Değeri	Olasılık Değeri
FDI	-0.027569	0.030128	-0.915054	0.3622
GDP	0.000075	0.0000362	2.069819**	0.0409
REC	-0.210508	0.044150	-4.768035***	0.0000
TRD	0.000649	0.004509	0.143924	0.8858
Sabit	9.150001	0.978221	9.353713***	0.0000
Wald Testi	χ^2			Olasılık Değeri > χ^2
	318.32			0.1459
Durbin-Watson Testi			2.8146	
Baltagi Wu LBI Testi			2.7839	
Pesaran CD Testi	CD			Olasılık Değeri
	5.647			0.3087
R ² : 0.985504		Akaike Bilgi Kriteri: 1.715964		
Düzeltilmiş R ² :0.982085		Shwartz Kriteri: 2.283789		
F-istatistik: 288.2471				
Olasılık(F-istatistik):0.0000				

Tablo 5'in devamında ise, sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliği ile ilişkilendirilen faktörler çerçevesinde kurulan modele yönelik tanısal (diagnostik) test sonuçları değerlendirilmiştir. Modele ilişkin tanısal (diagnostik) test sonuçlarına göre Wald testi sonucuna dayanarak, değişen varyans sorununun olmadığı (bir başka deyişle sabit varyansın olduğu) üzerine kurgulanan H₀ hipotezi (temel hipotez) olasılık değeri %5'ten büyük olduğu için kabul edilmiş ve bu modelde sabit varyansın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Durbin-Watson ve Baltagi Wu LBI testleri sonuçlarına göre, her iki otokorelasyon test istatistiğinin değerinin de 2'den büyük olmasına (2.81>2, 2.78>2) bağlı olarak otokorelasyonun olmadığını belirten sıfır hipotezi kabul edilmiş ve otokorelasyonun olmadığı ortaya koyulmaktadır. Pesaran CD testi sonuçlarına göre, olasılık değeri %5'ten büyük olduğu için birimler arası korelasyonun olmadığı üzerine kurgulanan H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla da birimler arası korelasyonun olmadığı kanıtlanmıştır. Modelde yer alan bağımlı değişken CO₂ emisyonu, diğer tüm bağımsız değişkenlerce %98 açıklanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bireysel sorumlulukların yerine getirilmemesi neticesinde toplumsal sorunlar meydana gelmektedir. Bu bağlamda günümüzde son derece dikkat çeken ve farkındalık yaratılması gereken hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olarak da çevre kirliliği, çevre kalitesi gibi konular gündeme gelmektedir. Çalışma genelindeki anlatımda da belirtildiği üzere, sanayi üretimi ile gereksinim duyulan enerji ve hammadde, ekonomik büyüme sağlamakta ancak birtakım çevresel sorunlara da yol açmaktadır. Bu minvalde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına yönelik olarak çevre kirliliğinin azaltılması ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakabilmesi adına her bir ülkeye ciddi sorumluluklar yüklenmektedir. Çevre sorunları bakımından farkındalık düzeyine ilişkin olarak ülkelerin; yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı, donanımlı, katılımcı bireylerden oluşması gerekmektedir. Tam bu noktada, bireyler, toplumlar ve ülkeler için çevre bilincinin geliştirilerek çevre kirliliği yaratan unsurların saptanması ve ortadan kaldırılması son derece önem taşımaktadır. Zira çalışma kapsamındaki amaç da, sürdürülebilir kalkınma için çevre kirliliği ile ilişkilendirilen faktörlerin belirlenmesi olup bu doğrultuda farkındalık yaratmaya yöneliktir. 2007-2018 dönemine ait yıllık verileri içeren bu çalışmada belirlenen değişkenler, panel veri analiz yöntemi çerçevesinde sabit etkiler için Panel GEKK analizi ile sınanmıştır. Bu noktada çevre kirliliğini temsilen karbondioksit (CO₂) emisyonu bağımlı değişken iken; doğrudan yabancı yatırımlar, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH), ticari açıklık ve yenilenebilir enerji tüketimi ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre CO₂ emisyonu ile GSYH arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir

ilişki bulunurken, yenilenebilir enerji ile negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak CO₂ emisyonu ile doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. İktisat literatürüne bakıldığında, genellikle ekonomik büyüme ile çevre ilişkisine odaklanıldığı, sınırlı da olsa farklı değişkenlerin de çalışmalarda ele alındığı fark edilmektedir. Bu bakımdan çevre ile ilişkisine yönelik olarak ekonomik büyümenin yanı sıra bu çalışmada, döngüsel ekonomi çerçevesinde yeni nesil teknolojiler ile önemi ve gelişimi daha da artan “yenilenebilir enerji” tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık değişkenlerine de yer verilmiştir. Bu da çalışmanın orijinal yönünü teşkil etmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ile literatürdeki diğer çalışmalar karşılaştırıldığında; CO₂ emisyonu ile iktisadi büyüme arasındaki doğru yönlü ilişki, Raza ve Shal (2018) tarafından yapılan çalışma ile desteklenmiştir. Ayrıca CO₂ emisyonu ile yenilenebilir enerji arasındaki negatif yönlü ilişki de literatürde yer alan Karaaslan vd. (2017) tarafından yapılan çalışmayı doğrular niteliktedir. Ancak Aslan vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada saptanan DYY ve çevre kalitesi arasındaki doğru yönlü ilişkiye yönelik olarak bu çalışmada destekleyici bir sonuç elde edilememiştir.

İnsanoğlu; yaşam kalitesini, refahını artırmak adına başta aşırı üreterek çevre tahribatına yol açmışken; daha sonrasında ise aşırı üretim ve tüketimden ötürü oluşan çevresel tahribat karşısında refahını koruyabilme ve artırabilme amacıyla çevre bilincini geliştirmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla çevre dostu bir üretim ve tüketim yapısı oluşturulması ve bu doğrultuda şekillenen tercihler, dünyadaki pek çok sorunun giderilmesinde son derece önemlidir. Bu bakımdan çalışmada elde edilen bulgulara ilişkin verilebilecek politika önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Temiz bir çevreye sahip olan ülkeler, turizm açısından ilgi uyandırmaktadır. Ancak turistik faaliyetler esnasında da kirlilik artışı mümkün olmaktadır. Her ne kadar bacasız sanayi olarak adlandırılıyor olsa da günümüzde turizm faaliyetlerinin, en az sanayi faaliyetleri kadar kirletici bir hal alabildiğine şahit olunmaktadır. Bu noktada da eğitimin önemini vurgulamak gerekmektedir. Çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitimlere ağırlık verilmelidir. Ancak bu şekilde küresel bir sorun olan çevre kirliliği ile topyekûn mücadele edilebilmesi söz konusu olmaktadır. Bireylerin eğitim düzeyindeki artış ile çevre sorunlarını yaratan ekonomik, kültürel ve toplumsal pek çok faktörün anlaşılabilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi mümkün olmaktadır. Bu minvalde toplumların eğitim ve farkındalık seviyelerindeki artışlar, çevre sorunlarının önlenmesinde en etkili araçlar olarak kabul edilebilmektedir.

Çevre tahribatını önlemede en önemli unsurlardan biri de, döngüsel ekonomi çerçevesinde dünyanın yeniden yapılandırılmasıdır. Devletlere, hükümetlere, hatta kamu ve özel kuruluşlara/örgütlere bu noktada önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluklar doğrultusunda farkındalık yaratılmalı; döngüsel ekonomiye, geri dönüşüme yönelik eğitimler, seminerler düzenlenmeli ve bu şekilde bireyler bilinçlendirilmelidir. Ayrıca devletlerin, geri dönüşüm projeleri ve döngüsel ekonominin gerekli kıldığı teknolojilere sahip olması gerekmektedir.

Sonuç olarak elbette ki, tüm ülkelerin sanayi üretimi ve çevre kirliliği aynı düzeyde olmamaktadır. Ancak sürdürülebilir bir kalkınma ideali için gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeler, teknolojik gelişmeleri takip etmelidir. Bu ülkeler, teknolojik gelişmelerin getirdiği nimetlerden faydalanırken de sanayi faaliyetlerinde çevreye duyarlı bir toplum yaratmalı ve geri dönüşüm faaliyetlerini artırmalıdır. Bu şekilde de söz konusu ülkelerin, alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri önem arz etmektedir. Nitekim temiz bir çevrenin yaratılması, şimdiki nesiller için olduğu kadar gelecek nesiller için de son derece önemlidir. Yeşil ve temiz bir dünya, insanı her yönden geliştirme potansiyeli taşımaktadır. Kaliteli bir çevre; insanın fiziki ve psikolojik sağlığını, mutluluğunu/moralini de artırmakta, ekonomik anlamda da büyüme ve kalkınmaya katkı sunmaktadır. Ayrıca yeni geliştirilen teknolojiler ile çevre bilincinin artırılması, atıkların geri dönüşüm ile yeniden topluma kazandırılması, yenilenebilir enerji sistemlerinin daha da geliştirilmesi son derece önemlidir ki tüm bu gelişmeler; bir toplumu, bir

ülkeyi ve tüm dünyayı daha yaşanabilir kılmaktadır. Özellikle de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dışa bağımlılığın azaltılması ve bütçe açıklarının ortadan kaldırılması için yenilenebilir enerji kaynaklarını üretmek son derece önemlidir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler, yenilenebilir enerji üretiminde başarılı ülkelerdeki uygulamalardan yararlanmalıdır. Bu noktada geleceğin yeşil meslekleri olarak dünya genelinde geri dönüşüm mühendisliği, su kalitesi teknisyenliği, temiz otomobil mühendisliği, yenilenebilir enerji mühendisliği, yeşil tasarım uzmanlığı, yeşil yatırımcılık ve benzeri mesleklerin yaygın hale gelmesi önem arz etmektedir. Bu şekilde küresel olarak düşük karbonlu ve sürdürülebilir ekonomiye geçiş ile ekonominin yeşil yakalı istihdamı sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Acar, A. (2021). Kentleşmenin genel olarak sonuçları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 37-50.
- Akbostancı, E., Türüt, Aşık S., ve Tunç, G. İ. (2009). The relationship between income and environment in Turkey: Is there an Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy Journal*, 861-867. doi.org/10.1016/j.enpol.2008.09.088
- Ang, J. B. (2008). Economic development, pollutant emissions and energy consumption in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 30, 271-278. doi:10.1016/j.jpolmod.2007.04.010
- Apergis, N. ve Payne, E. J. (2010). The emissions, energy consumption, and growth nexus: evidence from the commonwealth of Independent States. *Energy Policy*, 38, 650-655. doi.org/10.1016/j.enpol.2009.08.029
- Aslan, A., Altinoz, B. ve Polat, M. A. (2020). The nexus among climate change, economic growth, foreign direct investments and financial development: New evidence from N-11 countries. *Environmental Progress & Sustainable*, 40(3), 1-9. doi:10.1002/ep.13585
- Atıcı, C. ve Kurt, F. (2007). Türkiye'nin dış ticareti ve çevre kirliliği: Çevresel Kuznets Eğrisi yaklaşımı. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(2), 61-69.
- Aydın, C. ve Esen, Ö. (2017). The validity of the Environmental Kuznets Curve hypothesis for CO₂ emissions in Turkey: New evidence from smooth transition regression approach. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 101-116.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*, Sussex: John Wiley and Sons Ltd.
- Bouznit, M. ve Pablo-Romero, M. D. P. (2016). CO₂ emission and economic growth in Algeria. *Energy Policy*, 96, 93-104. doi.org/10.1016/j.enpol.2016.05.036
- Bozkurt Y. (2013). *Çevre sorunları ve politikaları*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Bruvoll, A ve Medin, H. (2003). Factors behind the Environmental Kuznets Curve. A decomposition of the changes in air pollution. *Environmental and Resource Economics*, 24(1), 27-48. doi: 10.1023/A:1022881928158
- Chang, Ching-Chih (2010). A multivariate causality test of carbon dioxide emissions, energy consumption and economic growth in China. *Applied Energy*, 87, 3533-3537. doi:10.1016/j.apenergy.2010.05.004
- Damirova, S. (2019). *Çevre kirliliği ve makroekonomik belirleyicileri arasındaki ilişkinin panel veri yöntemiyle analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Demir, C. (2017). Turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkileri: Türkiye'deki milli parklara yönelik bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 93-117.

- Döngüsel Ekonomi Kooperatifi (2020). *Startuplar için sürdürülebilirlik*.
https://www.iso.org.tr/surdurulebilirlik/docs/Emin_Okutan_opt_10122020.pdf (Erişim tarihi:
28.02.2022).
- Geri Dönüşüm Ekonomisi (2021). *Döngüsel ekonomi ve sıfır atık*.
<https://geridonusumekonomisi.com.tr/dongusel-ekonomi-ve-sifir-atik.html> (Erişim tarihi:
28.02.2022).
- Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American Free
Trade Agreement. *National Bureau of Economic Research*. (No. w3914). doi:
10.1023/A:1022881928158
- Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment, *The
Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377. doi:10.2307/2118443
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic econometrics*. (4th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Güriş, S. ve Tuna, E. (2011). evresel Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğinin panel veri modelleriyle
analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 173-190.
- Halıcıoğlu, F. (2009). An econometric study of CO₂ emissions, energy consumption, income
and foreign trade in Turkey. *Energy Policy*, 37, 1156-1164. doi:10.1016/j.enpol.2008.11.012
- Jalil, A. ve Mahmud S. F. (2009). Environment Kuznets Curve for CO₂ emissions: A
cointegration analysis for China. *Energy Policy*, 37, 5167-5172.
doi:10.1016/j.enpol.2009.07.044
- Karaaslan, A., Hayri, A., amkaya, S. (2017). CO₂ salınımı üzerinde etkili olan faktörlerin
araştırılması: OECD ülkeleri üzerine ekonometrik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1297-1310.
- Kavas, G. (2011). Gıda ve evre interaksiyonlar. *Gıda Mühendisleri Kongresi*, Ankara.
- Kılıç, R ve Akalın, G. (2016).Türkiye'de evre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ARDL
sınır testi yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 49-60.
- Kırman, A., Kesbiç, Y. (2020). Yükselen piyasa ekonomilerinde evresel Kuznets Eğrisi'nin
geçerliliği. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 93-104.
- Kim, S. W., Lee, K. ve Nam, K. (2010). The relationship between CO₂ emissions and economic
growth: The case of Korea with nonlinear evidence. *Energy Policy*, 38(10), 5938-5946. doi:
10.1016/j.enpol.2010.05.047
- Kula, E. (1998). *History of environmental economic thought*. London: Routledge.
- Lee, M. (2008). Environmental regulation and production structure for the Korean iron and steel
industry. *Resource and Energy Economics*, 30(1), 1-11. doi:10.1016/j.reseneeco.2007.01.006
- Munasinghe, M. (1999). Is environmental degradation an inevitable consequence of economic
growth: Tunneling through the Environmental Kuznets Curve. *Ecological Economics*, 29(1),
89-109. doi: 10.1016/S0921-8009(98)00062-7
- Omri, A., Nguyen, D. K. ve Rault, C. (2014). Causal interactions between CO₂ emissions, FDI,
and economic growth: Evidence from dynamic simultaneous-equation models. *Economic
Modelling*, 42, 382-389. doi:10.1016/j.enpol.2013.11.067
- Özkaya, S. Y. (2004). Yenilenebilir enerji kaynakları, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları
Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (XIV), (Erişim Tarihi: 8.2.2022),
<http://www.mfa.gov.tr/yenilenebilir-enerji-kaynaklari.tr.mfa>.

- Öztürk, I. ve Acaravcı, A. (2010). CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14(9), 3220-3225. doi:10.1016/j.rser.2010.07.005
- Pao, H. T., Yu, H. C. ve Yang, Y. H. (2011). Modeling the CO₂ emissions, energy use, and economic growth in Russia. *Energy*, 36(8), 5094-5100. doi:10.1016/j.energy.2011.06.004
- Randers, J. (2012). *2052: A global forecast for the next forty years*. Chelsea Green, Vermont/USA.
- Raza, S. A. ve Shah, N. (2018). Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis in G7 countries: the role of renewable energy consumption and trade. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(27), 26965-26977. doi: 10.1007/s11356-018-2673-z
- Saboori, B., Sulaiman, J. ve Mohd, S. (2012). Economic growth and CO₂ emissions in Malaysia: A cointegration analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy*, 51, 184-191.
- Salahuddin, M., Gow, J. ve Öztürk, I. (2015). Is The long-run relationship between economic growth, electricity consumption, carbon dioxide emissions and financial development in gulf cooperation council countries robust?, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 51, 317-326. doi:10.1016/j.rser.2015.06.005
- Sarısoy, S., ve Yıldız, F. (2013). Karbondioksit (CO₂) emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1-28.
- Tayyar, A. E. (2021). Doğrudan yabancı sermaye çıkışları ve çevresel kirlilik: Türkiye için saklı eşbütünleşme analizi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(11), 165-182. doi:10.46872/pj.235
- Torras, M. ve Boyce, J.K. (1998). Income, inequality, and pollution: A reassessment of the Environmental Kuznets Curve. *Ecological Economics*, 25, 147-160. doi:10.1016/S0921-8009(97)00177-8
- US EPA (2022). *Environmental economics*. www.epa.gov/environmental-economics (Erişim tarihi: 28.02.2022).
- Üstün, A. K., Apaydın, M., Başaran Filik, Ü., Kurban, M. (2009). Kyoto protokolü kapsamında Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikalarına genel bir bakış. *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu Bildiriler*, Diyarbakır.
- Vincent J. R. (1997). Testing for Environmental Kuznets Curves within a developing country. *Environment and Development Economics*, 417-431. doi:10.1017/S1355770X97000223
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013a). *İleri panel veri analizi: Stata uygulamalı*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013b). *Panel veri ekonometrisi: Stata uygulamalı*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yurtsever, M. (2020). Covid-19 pandemisinin çevre üzerindeki erken dönem etkileri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1611-1636. doi: 10.17482/uumfd.781173
- Yücesan, M., Yağış, O. ve Torun, M. (2019). Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonu üzerindeki etkileri: Seçilmiş MENA ülkeleri için panel veri analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 17(4), 351-368. doi: 10.11611/yead.573327

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Kamu Çalışanlarında Örgüt Temelli Öz Saygının Psikolojik Sahiplenme Üzerine Etkisi

The Effect of Organization-Based Self-Esteem in Public Workers on Psychological Ownership

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK¹, Öğr. Gör. Dr. Gamze AY², Bilim Uzmanı Kübra ÖZKEÇECİ³

Öz

Çalışanların örgütsel açıdan değerli ve anlamlı olduklarını düşünmeleri örgüt temelli öz saygılarının olduğunu göstermektedir. Bu sayede işyerine karşı aidiyet duygusu gelişebilir ve çalışanlarda psikolojik olarak sahiplik hissi ortaya çıkabilir. Bireyler kendileri için önemli olan farklı nitelikteki belirli öğelere yasal veya psikolojik olarak sahip olmaya çalışmaktadır. Sahiplik, öz saygıyı artırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu çalışmada, örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın yapılabilmesi için nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın evreni belediye çalışanlarından oluşmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme tekniğine göre belirlenen 278 çalışandan veriler toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Pierce (1989) tarafından geliştirilen örgüt temelli öz saygı ölçeği ve Van Dyne ve Pierce (2004) tarafından geliştirilen psikolojik sahiplenme ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen veriler örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif ve anlamlı yönde etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucu literatürdeki bulguları destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt temelli öz saygı, psikolojik sahiplenme, sosyal kimlik kuramı, motivasyon

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The fact that employees think of themselves as organizationally valuable and meaningful shows that they have organization-based self-esteem. In this way, a sense of belonging to the workplace can develop and employees can reveal a sense of psychological ownership. Individuals try to legally or psychologically acquire certain items of a different nature that are important to them. Ownership is seen as a way to increase self-esteem. In this study, it is aimed to investigate the effect of organization-based self-esteem on psychological ownership. Quantitative research method was preferred in order to carry out the research. The universe of the research consists of municipal employees. Data were collected from 278 employees determined according to the simple random sampling technique. Organization-based self-esteem scale developed by Pierce (1989) and psychological ownership scale developed by Van Dyne and Pierce (2004) were used as data collection tools. The relationships between the variables were analyzed with the structural equation model. The data obtained from the research findings show that organization-based self-esteem has a positive and significant effect on psychological ownership. The results of the research support the findings in the literature.

Keywords: Organization-based self-esteem, psychological ownership, social identity theory, motivation

Paper Type: Research

¹Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, mazlum.celik@hku.edu.tr

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Çifteler Meslek Yüksekokulu, gamze.ay@ogu.edu.tr

³Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, kkocaoglan@hotmail.com

Atf için (to cite): Çelik, M., Ay, G. ve Özkeçeci, K. (2023). Kamu çalışanlarında örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1068-1078.

Giriş

Bu çalışmada, örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Kamu kurumları, çalışanlara örgütün karar alma organlarında yer alma, ortak fikir birliği sağlama, her düzeyde çalışanın duygu ve düşüncelerini paylaşabilme, olumsuz durumları yönetime aktarabilme imkanı sağlayan bir ortamı bünyelerinde sağlamakta zorlanmaktadır. Bu durumun kamuya ait olan bir hiyerarşi mekanizması ve çalışanlar arası güç dengesinin katı kurallar içerisinde düzenlenmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Candan, 2019). Araştırma konusuyla ilgili kamu kurumları üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla kamu çalışanları üzerine araştırma gerçekleştirilmiştir.

Örgüt temelli öz saygı seviyesi çalışanların kendini önemli, anlamlı, etkili ve organizasyon ortamında değerli görmeleriyle orantılıdır (Pierce, Gardner, Cummings ve Dunham, 1989). Kendini örgüt içerisinde önemli hisseden birey aidiyet duygusu geliştirebilir ve hukuki bir mülkiyet hakkı olmasa da çalıştığı örgütün gerçek sahibi gibi hissetmesini sağlayabilir. Psikolojik sahiplenme ve örgüt temelli öz saygı, çalışan sağlığı ile güçlü ilişkileri göstermektedir (Ng ve Allen, 2018).

Öz saygı, üyelerin bir gruba bağlılığını yansıtan sosyal kimliğin değerlendirici bileşenidir (Ellemers, Kortekaas ve Ouwerkerk, 1999; Kumar ve Nayak, 2019). Çalışanlar örgüte karşı yüksek düzeyde psikolojik sahiplenme geliştirdiklerinde, örgütü genişletilmiş benliklerinin bir parçası olarak görme (Van Dyne ve Pierce, 2004), örgüte karşı olumlu bir tutum geliştirme, kendilerini örgütün değerli bileşenleri olarak görme eğilimindedir (Pan, Qin ve Gao 2014) ve kendilerine daha fazla önem vermektedirler (Liu vd., 2012). Böylece psikolojik sahiplenme, çalışanların örgüt temelli öz saygısını artırabilir.

Van Dyne ve Pierce (2004), psikolojik sahiplenmenin örgütle ilgili tutumlar ve iş davranışları arasında önemli bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Psikolojik sahiplenme, Williams ve Livingstone'un (1994) bulgularıyla uyumlu olarak, örgüt temelli öz saygıyı yordayabilir ve örgütsel bağlılığı ve iş tatminini olumlu yönde etkileyebilir (Woon, Tan ve Nasurdin, 2017; Jussila, Byrne ve Tuominen, 2012). Bowling (2010) çalışmasında örgüt temelli öz saygı düzeyinin; psikolojik sahiplenme ile arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Kamu kurumlarındaki hiyerarşik yapının çalışanların öz saygılarının, psikolojik sahiplenme seviyelerini ne kadar etkilediği bilinmemektedir. Araştırma konusu olan değişkenler arasındaki ilişki sosyal kimlik teorisinden yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Psikolojik Sahiplenme

Psikolojik sahiplenme, kişinin yaşamında bulunan nesnelere sahiymiş gibi, kendine ait olarak hissettiği bir durum olarak değerlendirilmiştir (Pierce, Kostova ve Dirks, 2003). Psikolojik sahiplenmenin kişilerin çeşitli nesnelere aitik ve bağlılık duygularının oluşması, sahip oldukları ve benimsedikleri bu nesnelere değer vermesi, bunlar söz konusu olduğunda endişelenmesi ve sahiplik duygusunun hâkim olduğu her şey için omuzlarında sorumluluğunu taşımasına yol açacağı belirtilmiştir. Kişisel düzeyde psikolojik sahiplenme algısıyla hareket edildiğinde, kişi psikolojik anlamda bir objeye kendisini yakın hisseder. Bu obje, kişinin fiziksel anlamda sahip olduğu kendi kişiliğinin dışında gelişirken, genişletilmiş benliğin bir parçası olarak belirtilmiştir (Başgüt, 2019). Psikolojik sahiplenmeyi kapsayan üç temel güdü olduğu ifade edilmiştir. Birinci güdü, belirli durum ve çevre üzerinde kişilerin kontrol arzusunu anlatmaktadır. İkincisi kişilerin diğer örgüt elemanlarına kendini betimleme, öz kimliğini belirtme ve belirli bir süre içerisinde öz devamlılığı temin etmesidir. Üçüncü güdü ise kişilerin belirli bir çevre ya da bir alana ait olma dileğini (örn. bir mülke sahip olmak gibi) ifade

etmektedir (Uçar, 2017). Çalışmalar sonucunda bu boyutlara ek olarak bir başlık daha kazandırılmıştır. Sorumluluk olarak ortaya çıkan bu yeni kavram literatürde yerini almıştır (Avey vd., 2009). Sahiplenme psikolojisi; tutumlarla, benlik kavramıyla ve sorumluluk güdüsüyle bağlantılı bir kavramdır. Bireyler düşünce ve olgulara yönelik aitlik hissi yaşadıklarında onlara hitaben tutumları daha olumlu, duydukları sorumluluk bilinçleri artmakta ve onları kişisel davranışlarının bir uzantısı olarak betimlemektedirler. Psikolojik sahipliğin esasının bu durumda sahiplenme hissine ulaştığı ifade edilebilir (Van Dyne ve Pierce, 2004).

Örgütsel bağlam araştırmalarına göre, çalışanlar bir örgüte psikolojik olarak sahiplik veya sahiplik duygusu hissettiklerinde; örgüte davranışsal katkılarda bulunmak ve fayda sağlamak için zaman ve enerji harcamak konusunda proaktif olurlar (Dyne ve Pierce, 2004; Lee ve Suh, 2015). Psikolojik sahiplenmenin, insan duygu ve davranışlarının birçoğunu şekillendirmesi bakımından önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir (Pierce ve Jussila, 2011).

1.2. Örgüt Temelli Öz Saygı

Örgüt temelli öz saygı, insanların yetenekli, önemli ve değerli örgütsel üyeler olduklarına inanma derecesidir (Pierce vd., 1989). “Ben burarlarda sayılırım” inancını yansıtmaktadır; yüksek olduğunda, çalışanlar örgüt için güçlü bir yetkinlik duygusu geliştirmektedir (Pierce ve Gardner, 2004). Örgüt temelli öz saygı, örgütteki kişilerin tamamlayacakları görev ve sorumluluk bilinciyle, kendi ihtiyaçlarını karşılamasına olan güven ve inanç seviyesidir. Örgüt temelli öz saygısı yüksek olan kişi kendini yaptığı işte iyi, sorumlu ve yeterli hissedecek buna karşılık yüksek iş tatmini sağlayacaktır. Çevresel koşullar kötü olduğunda öz saygısı düşük olan bireyler, yüksek olan bireylere göre daha fazla problem yaşayacaklar ve örgütsel kayıp yaşatacaklardır. Örgüt temelli öz saygısı yüksek olan bireyler daha iyi şartları elde etmek için yeteneklerini daha aktif kullanmaya çalışacaklardır (Pierce, 1993). Örgüt temelli öz saygıya sahip olan kişilerin daha yüksek iş verimine sahip olup ve sonucunda çalışanların yüksek enerjileriyle birlikte örgüte kazanç olarak yüksek iş tatmini sağlaması beklenmektedir (Hui ve Lee, 2000).

Örgüt temelli öz saygısı yüksek olan çalışanların örgütte yaşadığı pozitif çevre içinde iş kalitesi artacak, kendisini örgütün olmazsa olmaz elemanı hissettiğinden performansını bu ölçüde belirleyecek, hata yapmamak ve kendisine duyulan güveni artırmak adına daha sağlam adımlar atacaktır. Kişisel öz saygısı yüksek bir çalışan, çalışmalarının örgüt için önemini kavrayacak ve başarılı adımlar atmak için sorumluluk hissedecektir. İyi bir çalışanın başarısı da örgüte yansiyacaktır (Pierce vd., 2015).

Örgüt temelli öz saygıya sahip olan kişiler, genellikle kuruluşlarda veya işyerlerinde benzersiz, önemli ve değerli olduklarına inanırlar. Bu arada, işte ve organizasyonlarda oluşan öz saygı, çalışanların iş motivasyonu, iş tutumu, iş davranışı, iş performansı ve örgütsel performansı için belirleyici bir faktördür (Pierce ve Gardner, 2004; Pan vd., 2014).

1.3. Örgüt Temelli Öz Saygının Psikolojik Sahiplenme Üzerinde Etkisi

Bireyler kendileri için önemli olan farklı nitelikteki belirli nesnelere sahip olmaya çalışarak öz-değer duygularını artırmaya çalışabilirler. Sahiplik, öz değerlendirmeleri ve öz saygıyı artırmanın bir yoludur; bu nedenle, bireylerin kişisel değerlerine göre en önemli olarak kabul edilen nesnelere sahiplenmeleri muhtemeldir. Bir kişi yasal olarak bir nesneye sahip olabilir, ancak onun için bir sahiplik duygusu hissetmeyebilir. Bu koşul, nesne bir etki ve etkinlik kaynağı olmadığında, kişinin kendi kendini tanımlamasıyla ilişkili olmadığında veya zor kazanılmış nakit ile satın alınmış ve kontrol edilmiş olsa bile içinde yaşanacak bir yer olmadığında ortaya çıkabilir (Pelham, 1995; Pierce vd., 2003; Yeşiltaş, 2021).

Örgüt temelli öz saygı, bireylerin kendilerini örgütlerinde önemli, değerli ve etkili olarak algılama derecesini yansıtmaktadır (Pierce vd., 1989; Lawal ve Balagun, 2013). Sahiplik algısı olan bireyler, sahip olduklarına karşı olumlu bir algıya sahip olmakta ve olumlu tutumlar oluşturabilmektedir (Wang vd., 2010). Psikolojik sahiplenme ve örgüt temelli öz saygı, çalışan

sağlığıyla güçlü ilişki göstermektedir (Ng ve Allen, 2018). Gerçek örgüt temelli öz saygı düzeyleri yüksek olan çalışanlar, işverenlerine karşı olumlu tutumlara sahiptir, daha etkili rol içi ve rol dışı performans davranışları sergilemektedir ve bu çalışanların psikolojik olarak sağlıklı oldukları belirtilmektedir. (Bowling vd., 2010; Pierce ve Gardner, 2004; Gardner vd., 2021).

Psikolojik sahiplenmenin örgüt temelli öz saygı üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi vardır. Çalışanlara yetki verildiğinde ve iş düzenlemelerinin önemli yönlerinin kontrol edilmesine izin verildiğinde, iş tatmini ve örgüt temelli öz saygı gibi işle ilgili olumlu tutum ve davranışlar ortaya çıkmaktadır (Mayhew, Ashkanasy, Bramble ve Gardner, 2007; akt. Yeşiltaş, 2021; Biçkes, Yılmaz ve Erdem, 2019).

Psikolojik sahiplenme teorisine dayanarak, bireyin ilgisini ve dikkatini çekmek için mülkiyet hedefinin birey için görünür ve çekici olması gerektiği belirtilmektedir. Hedefin ayrıca etkinlik, öz kimlik ve/veya bir yer ihtiyacının karşılanabilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öz-kimlik güdüsüne hizmet etmesi için çekici, sosyal olarak saygın ve kendini açığa vuran özelliklerden bahsedilmektedir (Pierce vd., 2001).

İş bağlamının çalışanın kendini tanımlamasına nasıl yol açtığı araştırma konusudur. Çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılamaya ve onların çıkarları doğrultusunda hareket etmeye odaklanan kuruluşlarda çalışanların, daha yüksek düzeyde örgüt temelli öz saygıya sahip olduğu belirtilmektedir. Örgütsel adaletin ve iş yetkisi algılarıyla, çalışanların kendilerini örgüt üyesi olarak ifade etmeleri arasındaki ilişkiye psikolojik mekanizmalar aracılık etmektedir. Bunun bir sosyal-psikolojik süreç olduğu savunulmaktadır (McAllister ve Bigley, 2002).

Örgüt temelli öz saygı ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki sosyal kimlik teorisi temeline dayandırılabilir. Sosyal kimlik teorisiyle (Hogg ve Terry, 2000), herhangi bir sosyal grubun algılanan üyeliğinin, saygınlığı artıran veya belirsizliği azaltan işlevleri olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, psikolojik sahiplenmenin hedefi bir grup (ekip, organizasyon ve meslek grubu) olduğunda, grup üyeliğinin algılanan “çekiciliği” ve diğer göze çarpan sosyal kimlik değişkenleri, psikolojik sahiplenme ile hem öncülleri hem de sonuçları arasındaki ilişkilerin önemli moderatörleri olabileceği ifade edilmektedir (Dawkins, Tian, Newman ve Martin, 2017). Tajfel ve Turner (1979) Sosyal Kimlik Teorisi’ni, sosyal sınıflandırma, sosyal özdeşleşme ve sosyal kıyaslama olmak üzere üç sosyal psikolojik süreç olarak açıklamıştır. Birey sosyal çevresini bilişsel olarak bölümlendirmekte; “Ben kimim?” sorusunu cevaplandırarak belirli bir sosyal çevreye dahil olmaya çalışmaktadır (Ashfort ve Mael, 1989; Mignonac, Herrbach ve Guerrero, 2006). Kişinin fikirleri ve sosyal özellikleri dahil olduğu grupla uyumlu olduğunda kurumla özdeşleşme gerçekleşmektedir (Yeşiltaş, 2012) Benlik kategorizasyonu sürecinin sonucunda gruba aidiyet gelişmektedir. (Turner ve Onorato, 1999; Hogg, 2020). Grubun birey üzerindeki etkisi, bireyin benliğinin ait olduğu gruplara bağlı olarak şekillenmesinde de kendini göstermektedir. “Ben kimim” sorusuna verilen cevapların büyük bir kısmı sosyal gruplarla ilişkili bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2004). Örgütte dahil olunan gruplar, kişinin öz saygısını etkileyebileceği ve kişiyi yetkinlikler anlamında güçlendirebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kurumuyla özdeşleşen bireyin psikolojik sahiplenme duygusunu da yaşayacağı düşünülmektedir.

Psikolojik sahiplenme hem duyuşsal hem de bilişsel öğeleri olan bir tutumdur (Pierce vd., 2003) Weiss ve Cropanzano'nun (1996) işle ilgili inançları Duygusal Olaylar Teorisi ile açıklamıştır. Duygusal Olaylar Teorisi, farklı tutumların, duygusal ve bilişsel öğelerin farklı karışımlarına sahip olduğunu öne sürmektedir. Psikolojik sahipliğin işle ilgili diğer tutumlardan farklı olduğunu ve benzersiz bir açıklama gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Psikolojik sahiplenme, kısmen firmanın salt bilişsel değerlendirmesini aşan, örgüte duygusal bir bağlılıktan oluşmaktadır (Van Dyne ve Pierce, 2004).

Çalışanların sahip olduğu örgütsel destek algısı, onların kurumlarında yüksek düzey sorumluluk hissetmeleriyle birlikte örgütsel sahiplik tutumu oluşturmalarını sağlayabilmektedir (Chatterjee ve Shukla, 2018). Tajfel (1978)’in Sosyal Kimlik Kuramına göre, birey örgütüyle

olan etkileşiminden tatmin oldukça, örgütün kişiliğın bir parçası haline geleceğı ve örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif yönde bir ilişkinin olacağı belirtilmektedir (Akçın, 2018: 53). Araştırma kapsamında, literatürdeki teorik bilgilere ve araştırma bulgularındaki açıklamalara dayanarak aşağıda belirtilen hipotez kurulmuştur.

H1: Örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif yönde ve anlamlı etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırma evreni Gaziantep ilindeki Şehitkâmil Belediye'sinde çalışan 2000 kişiden oluşmaktadır. Belediye çalışanlarından oluşan yaklaşık 2000 kişilik çalışan içinden 1000 kişilik memur kadrosu seçilerek anket uygulanmıştır. Araştırmanın örnekleme oranıyla %95 güvenilirlik oranıyla 278 kişidir. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan inceleme sonucu eksik ve özensiz doldurulduğu belirlenen 52 anket formu araştırma dışı tutulmuştur. Basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenen 278 kişiden toplanan verilerle analizler yapılmıştır. Araştırmanın yapılabilmesi için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğı Kurulu'ndan "2021-80" numaralı etik kurul onayı alınmıştır.

Katılımcıların %48,91'i kadın, %51,09'u erkek; 26 yaş ve altı kişiler %22,38'i, 26-35 yaş aralığında %42,96'sı, 36-45 yaş aralığında %23,83 ve 45'ten büyük yaşta olanların yüzdesi ise %10,83'tür. %62,08'i evli, %35,14'ü lise, %22,46 ön lisans, %37,68'i lisans, %4,71'i ise lisansüstü mezunu olduğunu belirtmiştir. Belediye personellerinin %33,21'i 3-5 yıl arası, %22,02'si 0-2 yıl arası, %20,94'ü 6-9 yıl ve %13,36'sı 10-14 yıl arası hizmet vermiştir. Personellerin %50,19'u kadrolu çalışanlardan oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Kamu çalışanlarında örgüt temelli özsaygının, psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisinin araştırılmasında kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda verilmektedir.

2.2.1. Örgüt Temelli Öz Saygı Ölçeğı

Örgüt temelli öz saygı düzeyini belirlemeye yönelik Pierce (1989) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Öz saygı ölçeğı bir boyut ve 10 ifadeden oluşmaktadır. Otluoğlu (2015) çalışmasında yer alan ölçekten yararlanılmıştır. 5'li likert ölçeğı düzenlenmiştir. 5'li likert ölçeğı göre "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğıne 1, "kesinlikle katılıyorum" seçeneğıne 5 puan verilmiştir.

Ölçeğın yapı geçerliliğı için keşfedici faktör analiz (KFA) yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analiz sonucu 0,913 ve Barlett's Test of Sphericity testinin anlamlı ($p=,000$) olduğu tespit edilmiştir. KFA sonucunda ortaya çıkan tek boyutlu yapı, AMOS 21 paket programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile doğrulanmıştır. Uyum iyiliğı değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğın Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,928 tespit edilmiştir.

2.2.2. Psikolojik Sahiplenme Ölçeğı

Van Dyne ve Pierce (2004) tarafından geliştirilen tek boyutlu, 7 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğın Türkçe formu için Demirkaya ve Kandemir (2014) çalışmasından yararlanılmıştır. 5'li likert ölçeğı göre "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğıne 1, "kesinlikle katılıyorum" seçeneğıne 5 puan verilmiştir. Ölçeğın yapı geçerliliğını test etmek için KFA yapılmıştır. KMO analiz sonucu 0,889 ve Barlett testi anlamlı ($p=,000$) olarak tespit edilmiştir. KFA sonucu ortaya çıkan tek boyutlu yapı, AMOS 21 paket programı kullanılarak DFA ile doğrulanmıştır. Uyum iyiliğı değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğın toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,764 tespit edilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin uyum iyiliği değerleri

Değişkenler	CMIN DF≤5	GFI ≥.85	CFI ≥.90	IFI ≥.90	RMSEA ≤.08
Örgüt Temelli Öz saygı	2,165	,969	,985	,985	,065
Psikolojik Sahiplenme	2,502	,969	,987	,987	,074

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “kabul edilebilir” düzeydedir.

3. Bulgular

Analiz sonuçlarına göre örgüt temelli öz saygı ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif ve anlamlı yönde ilişki vardır. Kamu çalışanlarında örgüt temelli öz saygı düzeyi arttıkça veya azaldıkça psikolojik sahiplenme düzeyi de o oranda artacak veya azalacaktır. Korelasyon sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon analizi sonuçları tablosu

		Psikolojik Sahiplenme
Örgüt Temelli	Pearson Correlation	,691**
Öz Saygı	Sig.	,000
	N	278

*p<001

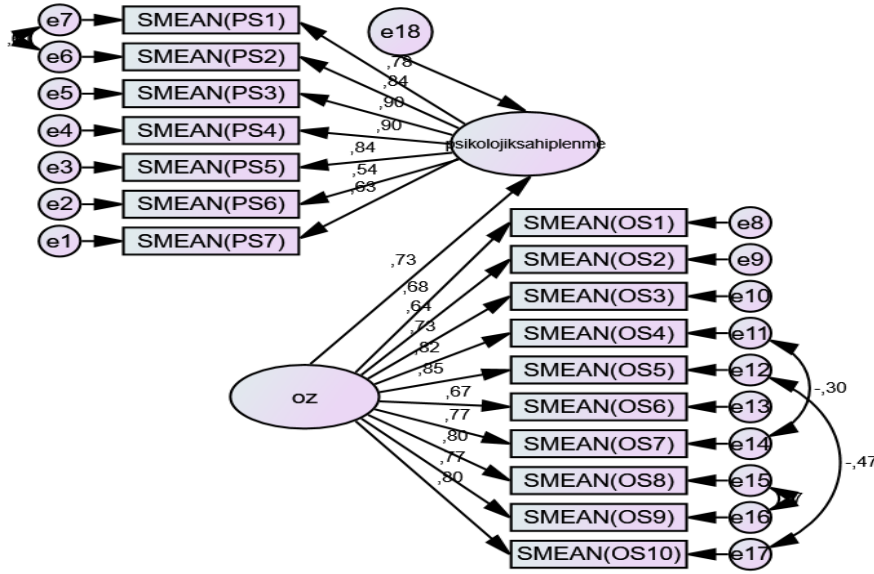
Bu araştırma modelinde yer alan bütün değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya imkân sağladığı için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Model Şekil 1’de gösterilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modele ait uyum değerleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Modelin uyum iyiliği değerleri

Değişkenler	CMIN DF≤5	GFI ≥.85	CFI ≥.90	IFI ≥.90	RMSEA ≤.08
Model	2,773	,883	,943	,943	,080

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “kabul edilebilir” düzeydedir.

Şekil 1.Yapısal eşitlik modellemesi

Örgüt temelli öz saygı (on madde), psikolojik sahiplenme (yedi madde) değişkenlerinden oluşan ölçüm modeli test edilmiştir. Analiz sonucunda uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir seviyede olduğu tespit edilmiştir. Yol analizi sonucunda örgüt temelli öz saygı değişkeninin psikolojik sahiplenme (0,73; $p<0,01$) yol katsayı değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür. Yol analizi sonucunda elde edilen uyum indekslerinin eşik değerlerin üzerinde olması, modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, belediye çalışanlarında örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre çalışanların sahip olduğu örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme ile istatistikî açıdan anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya ait “H1: Örgüt temelli öz saygının psikolojik sahiplenme üzerine pozitif ve anlamlı etkisi vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

Yapılan bazı akademik çalışma sonuçları, psikolojik sahiplenme ve örgüt temelli öz saygı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermekte (Pan vd., 2014; Van Dyne ve Pierce (2004); Liu vd., 2012; Lee ve Suh, 2015); örgütlerine karşı psikolojik sahiplenme duygularına sahip örgüt üyelerinin, işle ilgili daha olumlu tutumlar yaşadıkları ve örgütlerine daha fazla katkıda buldukları ifade edilmekte (Mahsud ve Hao, 2017); örgüt yönetimince sunulan destek faaliyetleriyle çalışanlarda öz saygı ve psikolojik sahiplenme duygularının gelişebileceği ve bu sayede de çalışanların performans ve motivasyonlarının artacağı belirtilmektedir (Başgüt, 2019). İnsanlar yetenekli ve bir organizasyona layık olduklarına inandıklarında, bu organizasyona dayalı öz saygı psikolojik sahiplenmeyi arttırmaktadır (Pierce ve Jussila, 2011; Pick, 2020). Yeterli kanıtla desteklenen araştırma sonucu, psikolojik sahiplenme ile örgüt temelli öz saygı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğuna ulaşan çalışma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma sonucunu pratik anlamda desteklemek için yöneticiler astlarını yetenekli olduğuna inandırabilir. Çalışanlar için zorlu görevler belirlenebilir, başarabilmelerinde destek olunabilir. Sonuç takdir edildiğinde yetkinlik algısı yükselen çalışan kendisini örgüt için değerli hissedebilir. Motive olan çalışanların öz saygısı artabilir ve örgütü için daha fazla hedef belirleyebilir. Örgütü için çaba göstermesi sağlanan yani motive olmuş çalışanlar psikolojik olarak öz saygı algısı kazandıklarında sahiplenme duygusunun da gelişeceği düşünülmektedir.

Araştırmanın kısıtlı bir örneklemede, tek şehirde ve tek çalışma alanında yapılması araştırmanın kapsamını daraltmıştır. Araştırmanın geliştirilmesi ve farklı sektörlerde de uygulanmasının faydalı olacağı önerilmektedir.

Kaynakça

- Alp, M. (2007). *Örgütlerde psikolojik sahiplenme ve psikolojik vatandaşlık*. (Yayımlanmamış yüksek Lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39. doi: 10.5465/amr.1989.4278999
- Avey, J. B., Avolio, B., Crossley, C., & Luthans, F. (2009). Psychological ownership: theoretical extensions, measurement, and relation to work outcomes. *Published in Journal of Organizational Behavior*, 30, 173-191. doi: doi.org/10.1002/job.583
- Başgüt, S. (2019). Algılanan örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme ilişkisinde örgüt temelli öz saygının rolü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Biçkes, D. M., Yılmaz, C., & Erdem, B. (2019). Psikolojik sahiplenme ile müşteri odaklı davranışlar arasındaki ilişkide örgüt temelli özsaygının aracılık etkisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(48), 6114-6126. Erişim Adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.11787/3364>
- Bowling, N. (2010). A meta-analysis of the predictors and consequences of organization-based self-esteem. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 601-626. doi: 10.1348/096317909X454382
- Candan, H. (2019). Kamu çalışanlarının örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişkiler: Karaman örneği. *Ombudsman Akademik*, 5(10), 256-291. Erişim Adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/355867/>
- Dawkins, S., Tian, A. W., Newman, A., & Martin, A. (2017). Psychological ownership: A review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 38(2), 163-183. doi: doi.org/10.1002/job.2057
- Demirkaya, H., & Kandemir, A. Ş. (2014). 21.Yüzyılın anahtar rekabet faktörü olan psikolojik sahiplenme üzerine bir işletme incelemesi. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 7-21.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., & Ouwerkerk, J.W. (1999). Self categorization, commitment to the group and social self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*. 29(2-3), 371-389.
- Gardner, D. G., Huang, G. H., Pierce, J. L., Niu, X., & Lee, C. (2021). Not just for newcomers: Organizational socialization, employee adjustment and experience, and growth in organization-based self-esteem. *Human Resource Development Quarterly*, 33(3), 297-319. doi: 10.1002/hrdq.21458
- Hogg, M. A. (2020). *Social identity theory* (pp. 112-138). Stanford University Press.
- Hui, C., & Lee, C. (2000). Moderating Effects of OrganizationBased Self-Esteem on Organizational Uncertainty: Employee Response. *Journal of Management*, 26(2), 215-232. doi: 10.1177/01492063000260020
- Jussila, I., Byrne, N., & Tuominen, H. (2012). Affective commitment in co-operative organizations: What makes members want to stay?. *International Business Research*, 5(10), 1. doi: 10.5539/ibr.v5n10p1

- Kumar, J., & Nayak, J. K. (2019). Understanding the participation of passive members in online brand communities through the lens of psychological ownership theory. *Electronic Commerce Research and Applications*, 36. doi: 10.1016/j.elerap.2019.100859
- Lawal, A. M., & Balogun, S. K. (2013). Psychological ownership, job satisfaction and gender as predictors of organizational based self-esteem among bank employees in Nigeria. *Psychology and Social Behavior Research*, 1(3), 70-75. doi: 10.12966/psbr.08.06.2013
- Lee, J., & Suh, A. (2015). How do virtual community members develop psychological ownership and what are the effects of psychological ownership in virtual communities? *Computers in Human Behavior*, 45, 382-391. doi: 10.1016/j.chb.2014.12.002
- Liu, J., Wang, H., Hui, C., & Lee, C. (2012). Psychological ownership: How having control matters. *Journal of Management Studies*, 49, 869-895. doi:10.1111/j.1467-6486.2011.01028.x
- Mahsud, M., & Hao, J. (2017). Measurement and comparison of psychological ownership in public and private service organizations. In *2017 International Conference on Service Systems and Service Management* (pp. 1-6). IEEE.
- McAllister, D. J., & Bigley, G. A. (2002). Work context and the definition of self: How organizational care influences organization-based self-esteem. *Academy of Management Journal*, 45(5), 894-904. doi: 10.5465/3069320
- Mignonac, K., Herrbach, O., & Guerrero, S. (2006). The interactive effects of perceived external prestige and need for organizational identification on turnover intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 69(3), 477-493. doi: 10.1016/j.jvb.2006.05.006
- Ng, T. W.H., & Allen, T. D. (2018). Organizational attachment and health. *Journal of Vocational Behavior*, 107, 1-14. doi: 10.1016/j.jvb.2018.03.003
- Otluoğlu, K., Ö. (2015). Örgütsel nedenlerle yaşanan olumsuz şokların iş performansına etkisi: Örgüt temelli öz saygının biçimlendirici değişken rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 42(2), 221-246.
- Pan, X. F, Qin, Q. & Gao, F. (2014). Psychological ownership, organization-based self-esteem and positive organizational behaviors. *Chinese Management Studies*, 8(1), 127-148. doi: 10.1108/CMS-04-2014-0088
- Pick, M. (2021), "Psychological ownership in social media influencer marketing", *European Business Review*, 33(1). doi: 10.1108/EBR-08-2019-0165
- Pierce, J. L., & Jussila, I. (2011). *Psychological ownership and the organizational context: Theory, research evidence, and application*. Edward Elgar Publishing.
- Pierce, J. L., Gardner, D. G., Cummings, L., & Dunham, R. B. (1989). Organization-based self-esteem: Construct definition, measurement and validation. *The Academy of Management Journal*, 32(3), 622-848. doi: 10.5465/256437
- Pierce, J.L. & Gardner, D.G. (2004), "Self-esteem within the work and organizational context: a review of the organization-based self-esteem literature", *Journal of Management*, 30(5), 591-622. doi: 10.1016/j.jm.2003.10.001
- Pierce, J.L., & Jussila, I. (2011), "Psychological ownership and the organizational context: theory, research evidence, and application", new horizons in management, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, MA.
- Pierce, L. J., Gardner, G. D., & Crowley, C. (2015). Organization-based self-esteem and well-being: empirical examination of a spillover effect. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25(2), 181-199. doi: 10.1080/1359432X.2015.1028377

- Pierce, L. J., Kostova, T., & Dirks, T. K. (2003). The state of Psychological ownership: Integrating and Extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7(1), 84-107. doi: 10.1037/1089-2680.7.1.84
- Pierce, L., Gardner, G. D., Dunham, B. R., & Cunnings, L. (1993). Moderation by organization-based self-esteem of role condition-employee response relationships. *Academy of Management Journal*, 36(2), 271-288. doi: 10.5465/256523
- Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 77-100). London: Academic Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of inter-group relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Turner, J. C., & Onorato, R. S. (1999). Social identity, personality, and the self-concept: A self-categorization perspective. In *The Psychology of The Social Self*, 11-46. Psychology Press.
- Uçar, D., & Ötken, A. B. 2010. Algılanan örgütsel destek ve şirkete bağlılık: örgüt temelli öz-saygının rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 85-105. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/211037>
- Uçar, Z. (2017). Psikolojik Sahiplenme: Örgütsel alana ilişkin bir model önerisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 167-200. doi: 10.24988/deuibf.2017321552
- Van Dyne, L., & Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 25(4), 439-459. doi: 10.1002/job.249
- Wang, L., Huang, J., Chu, X., & Wang, X. (2010). A multilevel study on antecedents of manager voice in Chinese context. *Chinese Management Studies*, 4(3), 212-230. doi: 10.1108/17506141011074110
- Williams, C. R., & Livingstone, L. P. (1994). Another look at the relationship between performance and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 37(2), 269-298. doi: 10.5465/256830
- Woon, W., Tan, C. L., & Nasurdin, A. M. (2017). Linking organizational climate, psychological ownership, and intention to stay: a proposed model. *Global Business & Management Research*, 9.
- Yeşiltaş, M. (2012). *Örgütsel özdeşleşmenin oluşmasında belirleyiciler olarak etik liderlik ve etik iklim: Otel işletmelerine yönelik bir uygulama*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yeşiltaş, M. D. (2021). Burası benim! Psikolojik sahiplenmenin dinamikleri. *Örgütsel Davranış*, Üstün, F. ve Koca Ballı, İ. (Ed.) içinde (105-120), Detay Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: T.C. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 23.12.2021

No: 2021-80

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %40

2. yazar katkı oranı : %30

3. yazar katkı oranı : %30

Kıskançlık Duygusu İle İlgili Bir Derleme

A Review about the Feeling of Jealousy

Psikolog Melike Ecem KAYRAK¹, Psikolog Melis ÇAPLI², Uzman Klinik Psikolog
Gülşah AKSAKALLI³, Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ⁴

Öz

Bu derleme çalışmasının amacı; kıskançlık duygusu ve bu duygu ile ilgili yapılan araştırma bulgularını ilişkilendirerek bir bilgilendirme sağlamaktır. Bu amaçla kıskançlık duygusunun tanımını, kıskançlık ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi, kuramsal temelini, özelliklerini, romantik kıskançlık, romantik kıskançlıkta bağlanma stillerinin etkisi ve kıskançlığın tedavisi değerlendirilmiştir. Kıskançlığı çok yönlü bir kavram olarak incelemek daha uygundur. Kıskançlık duygusunu harekete geçiren çeşitli sebepler ve olaylar olabilmektedir. Bu sebeple etkili faktörlerin saptanması tedavi için önemlidir. Kıskançlığın, olumlu ya da olumsuz olarak sınıflandırılması için ise kıskançlık karşısında verilen tepkiler önemlidir. Yapılan derleme çalışmasında kıskançlığın çeşitli türleri ile birlikte kıskançlık durumunda kişilerin bağlanma stillerinin önemli bir rol oynadığına da vurgu yapılmıştır. Kıskançlık ile ilgili yapılan çalışmaların yeni yeni üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle bu derleme kıskançlık ile ilgili yapılan çeşitli araştırmaları barındırması nedeniyle önem taşımaktadır. Kişilerin kıskançlık duygusu ile sorun yaşamaları durumunda başa çıkma stratejileri, iletişim becerilerinin güçlendirilmesi ve kıskançlık konusunda psikoeğitilere önem verilmesi de gereklidir. Kıskançlık duygusu hakkında yapılmış olan araştırmalara dayalı olarak; sosyal medyanın, çiftler arasında oluşan kıskançlık duygusunda önemli bir etkiye sahip olduğu, güvenli bağlanma stiline kıskançlık duygusu üzerindeki önemi ve bu duygunun cinsiyetlere göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuca da bakıldığında aşırı kıskançlığın kişinin kendisine ve çevresindeki insanlara verdiği zararı önlemek veya en aza indirmek için bu alanda yapılan her çalışmanın çok büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıskançlık, romantik kıskançlık, bağlanma stilleri

Makale Türü: Derleme

Abstract

The aim of this review is to provide information by associating the feeling of jealousy and the research findings about this feeling. For this aim, the definition of jealousy, the relationship between jealousy and gender, its theoretical basis, features, romantic jealousy, the effect of attachment styles on romantic jealousy and the treatment of jealousy were evaluated. It is more appropriate to examine jealousy as a multifaceted concept. There may be various reasons and events that trigger the feeling of jealousy. Determining the effective factors is important for treatment. In order to classify jealousy as positive or negative, the reactions to jealousy are important. In the review study, it was emphasized that attachment styles of individuals play an important role in jealousy, along with various types of jealousy. The studies on jealousy are newly focused on. For this reason, this review is important because it contains various studies on jealousy. It is also necessary to give importance to coping strategies, strengthening communication skills and psychoeducation on jealousy in case people have problems with the feeling of jealousy. Based on research on the feeling of jealousy; It has been concluded that social media has a significant effect on the feeling of jealousy between couples, the importance of secure attachment style on the feeling of jealousy and the difference of this feeling according to gender.

¹Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, kayracecem@gmail.com

²Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, meliscapli98@gmail.com

³Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, gulsah.aksakalli@gmail.com

⁴Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, meryem.karaaziz@neu.edu.tr

Keywords: Jealousy, romantic jealousy, attachment styles

Paper Type: Review

Giriş

Kıskançlık, pek çok duygu gibi bireyin yaşadığı toplumdan kaynaklı bir duygudur. Bunun sebebi, kıskançlığın ortaya çıkmasında başkaları ile sürdürülen ilişkileri sürdürmeye yönelik davranışların olmasıdır. İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve diğer kişilerle kurduğu ilişkiler Kıskançlık duygusu kurgu, rekabet ve şüphe gibi duygulardan kaynaklanan ve birçok bireyin yaşamını etkileyen bir ruh halidir. Bu duygunun, yıllardan beri kadın ve erkek ilişkilerindeki sahiplenme anlamı ile kullanıldığı görülmektedir. Fakat kıskançlık öğrenilmiş bir duygudur ve ilişkilerdeki sahiplenme duygusu ile birlikte günümüzdeki yarışmacı sistemin bir ürünüdür. Durumu bir başkasından daha iyi olan, daha çok kazanan ve daha başarılı olan insanlar kıskançlık duygusunun öznesi haline gelebilmektedirler. Kıskançlık bir duygu durumu olmakla birlikte bu duygunun fazlası kişiye zarar verebilmektedir. Demirtaş (2004), bu durumu kişilerin önemsedikleri ilişkilerin bozulmasına neden olabilecek herhangi bir tehlikenin algılanması neticesinde verilen karmaşık bir tepki ve sapkın duygu durumu olarak ifade etmiştir. Kıskançlık duygusunun, yakın ilişkilerde en çok görülen, yıpratıcı duygu olduğu düşünülmektedir (Aune ve Comstock, 1991). Son yıllarda, Türkiye'nin de içinde olduğu bazı ülkelerdeki araştırmacılar kıskançlığın bağlanma, benlik saygısı ve benzeri gibi birçok değişken ile ilişkisinin olduğunu düşünmüşler ve bunları ele alan çalışmalar yapmaya başlamışlardır (Öner, 2001; Sharpsteen ve Kirkpatrick, 1997).

Kıskançlık duygusu, çocukluk döneminde daha yoğun yaşanmasına rağmen yetişkinlik döneminde de etkinliğini sürdürmektedir. Her birey, kıskançlığı kendine özgü bir şekilde deneyimlemektedir. Kıskançlık duygusunu değerlendirirken bu duyguyu anlamak için farklı bakış açıları ile ele almak gerekmektedir. Kıskançlık duygusuna sık sık öfke, değersizlik, mutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular eşlik etmektedir. Bu nedenle kıskançlık, duygular ve tepkiler karmaşasıdır. Kıskançlığın, her bireyin hayatı boyunca yaşayabileceği, karmaşık bir duygu olduğunu söylemek mümkündür (Akça, 2014).

1. Kıskançlık

İnsanda doğuştan gelen birçok evrensel duygu bulunmaktadır. Bu duygular kişiyi hem psikolojik hem de fizyolojik olarak etkilemektedir. Duygulardan eksik bir şekilde yaşamın olması mümkün değildir. Bu evrensel duygulardan en çok ön plana çıkanlardan biri kıskançlık duygusudur. Kıskançlık kavramı 1980'li yıllarda; sosyoloji ve ruh sağlığı biliminin konuları içerisinde yer almıştır (Madran, 2008). Kıskançlık duygusu hakkında araştırma yapıldığında, kıskançlığı birçok anlam ile ifade etmek mümkündür. Kıskançlık; bir kimseye, bir kişi üstünlük gösterdiğinde veya sevdiği kişinin, başkası ile ilgilendiğini düşündüğü zaman takındığı olumsuz bir tutumdur (TDK, 2018). Ayrıca, kıskançlık; bir tehlike sonucunda önemsenen bir ilişkinin bozulmasına veya bitmesine sebep olabilecek karmaşık bir duygudur (Pines, 2016). Bir başka kıskançlık tanımı ise, bireyin değer verdiği kişi ile olan ilişkisinin sona ermesi veya tehlikeye girmesi sonucunda bireyde meydana gelen sinir, mutsuzluk ve endişe gibi olumsuz duygular ile ortaya çıkan bir ruh halidir (DeSteno ve Salovey, 1996). Tüm bu tanımlara bakıldığında zaman, kıskançlığın yalın bir kavram ya da duygu olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın kıskançlık pek çok duygunun ve tepkinin karmaşası sonucu ortaya çıkan bir ruh halidir. Kıskançlık duygusu, sadece eylemler ile değil, konuşmalarda bile farkına varılabilen bir duygudur. Bu nedenle kıskançlık konusunu ele alırken, kıskançlığı çok yönlü bir kavram olarak incelemek daha uygundur (Demirtaş ve Dönmez, 2006).

1.1. Kıskançlığın Bilinçdışı Kökenleri

İnsanların geçmişine ve gelişim özelliklerine bakıldığında kıskançlık duygusunun sade ve net bir şekilde anlatılabilecek bir duygu olmadığı görülmektedir. Psikodinamik yaklaşıma

göre kıskançlık duygusunu harekete geçiren; bilinç dışında olan dürtüler, korkular ve travmatik olaylardır (Pines, 2016). Freud'a göre kıskançlık; herkes tarafından yaşanılabilir bir duygudur. Birey, kıskançlık duygusuna sahip olmadığını ifade ederse, bu durumu bastırıldığı ve bilinçaltında bu durumu yaşadığı söylenebilir (Yates, 2000; Pines, 1992). Freud, kıskançlığı normal bir duygu olarak ele almaktadır. Kişinin kıskançlığında bilinçdışı kökler rol oynamaktadır. Freud, bireyin kıskançlık duygusundan kaçamayacağını, kıskançlık duygusunun kişinin çocukluğunda yaşadığı acı deneyimler sonucunda oluşmaya başladığını söylemiştir. Birey, yetişkinlik çağında travmaları ile yeniden yüzleştğinde kıskançlık duygusu ile tekrar karşılaşmaktadır. Freud, kıskançlığın evrensel bir duygu olduğunu düşünmüştür, çünkü kıskançlığın temelleri bireyin yaşadığı çocukluk deneyimlerinden gelmektedir (Pines, 2003). Freud'a göre terapi, bireye; kıskançlık duygusunun altında yatan sorunu, geçmişi ile şimdiki problemleri arasındaki ilişkiyi göstererek gerçek nedenleri anlamasını ve kıskançlık duygusuyla baş etmesi konusunda yardımcı olmaktadır. Özetle, kıskançlık duygusunun nedenini anlamak için çocukluk dönemindeki travmatik olayları ve bilinçaltını, bilince getirmektir. Kişi, kıskançlığının bilinçdışı kökenini fark ettikten sonra şu anki içinde bulunduğu kıskançlık duygusu ile baş etme konusunda önemli bir farkındalık yaşayacaktır (Pines, 2016). Freud'a göre her birey çocukluk dönemindeki Oedipus ve Elektra'yı halen daha yetişkinlik dönemlerinde yaşamaktadır. Kız çocuğu babaya âşıktır, erkek çocuğu da annesine âşıktır. Böyle bir durumda her ikisinin de kaçınılmaz bir rakipleri bulunmaktadır. Örneğin; Freud'a göre, bireyin yetişkinlik döneminde yaşadığı romantik anlamdaki kıskançlığının nedeni; çocukluk döneminde annesine karşı olan rekabet duygusuna ilişkin, aşk ve oedipal çatışmayı tekrar yaşamaması durumudur.

1.2. Haset ve Kıskançlık

Haset ve kıskançlık, günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan insan hayatını etkileyen duygulardır. Kıskançlık kavramının sözlük anlamına bakıldığında bir kişinin, diğer bir kişiye karşı üstünlük gösterdiğinde veya sevilen kişinin başka bir kişi ile ilgilendiği düşünüldüğünde ortaya çıkan olumsuz bir tutum olduğu görülmektedir. Fakat haset kelimesinin anlamına bakıldığında düşmanlık gibi olumsuz duygu ve davranışları meydana getirdiği görülmektedir. Haset ve kıskançlık kavramları insan varlığının iki ana durumu olarak tanımlanmaktadır. Haset ve kıskançlık kelimelerinin anlamlarının aynı olduğu düşünülse de, haset ve kıskançlık farklı duygular ile eşleşmektedir (Turner ve Stets, 2014; Spielman, 1971). Haset, iki kişi arasında gerçekleşmekle birlikte güçlü olan kişinin, zayıf yönleri sahip kişinin bu zayıflıklarından zevk alması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kıskançlık kavramı ise genellikle üç kişi arasında geçmektedir. Kişilerden biri, bir diğerini kaybetme korkusu yaşadığında kıskançlık duygusu ortaya çıkmaktadır (Kim ve Smith, 2007). Haset ve kıskançlık duygularının karıştırılmaması için araştırmalar ve psikolojik uygulamalar açısından bu iki duygunun arasındaki farkların ve ihtiyaçların ayırt edilebilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bilimsel araştırmalarda kıskançlık duygusunun sıklıkla ele alınan bir konu olduğu görülürken, haset duygusunun kıskançlık duygusuna göre ihmal edilmiş bir duygu olduğu göze çarpmaktadır. Haset ve kıskançlık, rekabet hissi ile iç içe olan karmaşık duygulardır (Power ve Dangleish, 2015). Haset, kişinin sahip olamadıkları ile kıskançlık ise sahip olma durumu ile ilgilidir (Pines, 2003). Bu iki duygu genellikle birden fazla duygu ile deneyimlenmektedir. Yapılan çalışmalarda, kıskançlık ve hasetin farklı duygular ile tanımlandığı sonuçları elde edilmiştir. Kıskançlık daha çok yalnızlık, endişe ve aldatılmışlık duyguları ile birlikte ele alınırken; hasetin ise suçluluk, utanç ve inkâr duyguları ile birlikte ele alındığı görülmektedir (Salovey ve Rodin, 1986). Haset kavramı, başka bir kişiye ait olan özelliği, durumu ya da arzu edilebilir herhangi başka bir şeyi elde etme isteği anlamına gelmektedir (Klein, 2014). Bu duygu, kişinin arzu ettiği bir nesneyi, sosyal statüyü bir başkası elde ettiğinde ortaya çıkmaktadır (Smith ve Kim, 2007). Haset duygusu olumsuz bir duygu olmakla birlikte insanlar arasında hoş karşılanmamaktadır. Haset duygusunun kişide yarattığı engellenmişlik hissi ise sahip olmak istediklerine ulaşmak için yoğun bir çaba göstermesine de neden olmaktadır. Haset duygusunun kimse tarafından hoş karşılanmaması ise kişilerin haset duygusunu bastırmasına, gizlemesine ya da başka bir şekilde ifade etmeye

çalışmasına neden olmaktadır. Örneğin; birey, haset duyulan kişinin başarısını gözünde küçültmeye çalışabilir veya sahip olunanın başarı kaynaklı değil, şanstın kaynaklı olduğuna kendini ikna etmeye çalışabilir. Haset ve kıskançlık genellikle, bireylerin anlamlandırılmakta zorlandıkları, rahatsız oldukları ve utanç duydukları duygular olabilmektedir. Bu iki duygunun yargılanmadan, olağan olarak ele alınması bireyler için rahatlatıcı olmakta ve duygularını kabul edebilmelerinde de önemli bir rol oynamaktadır.

1.3. Kıskançlığın Nedenleri

Kıskançlık duygusunun ortaya çıkmasına sebep olabilecek birçok faktör bulunmaktadır. Birey, bir olay yaşadığı zaman, kendi içinde bir duyguyu veya düşüncüyü aşamadığında ortaya kıskançlık duygusu çıkmaktadır. Kıskançlık duygusunu birçok faktör tetikleyebilmektedir. Kıskançlığın nedenleri bireysel bazı konuları kapsamaktadır. Bunlar sosyal nedenler, ekonomik nedenler ve psikolojik nedenler olmak üzere üç başlık olarak değerlendirilir. Sosyal nedenler içerisinde işsizlik, dışlanma, iletişim bozukluğu, beğenilmeme, çekişme, tercih edilme, kıyaslanma gibi maddeler yer almaktadır. Bireyin yetiştiği aile ortamı ve bu ailenin üyeleri, rekabet ve toplumda değer kaybetme endişesi, çevre ve medya kıskançlığın sosyal sebeplerine örnek olarak verilebilir (İmamoğlu ve Çelik, 2009). Ekonomik nedenler arasında maddi imkânlar, ekonomik durumlar veya kişinin fazla para kazanması gibi durumlar bulunmaktadır. Psikolojik nedenler arasında özgüven, değer kaybı, tembellik, ego, doyumsuzluk, yetersiz görülme ve aşırı rekabet içerisinde bulunma gibi konular yer alır. Son olarak diğer nedenler, ideolojik farklılıklar ve kültür kaynaklı maddelerden oluşmaktadır.

1.4. Kıskançlığın Türleri

Kıskançlık ilişkilerde en güçlü ve yıkıcı duygulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kıskançlık duygusunu yaşayan kişiler, içinde bulunduğu ilişkiyi korumak ve geliştirmek yerine ilişkiyi zor bir duruma sokmaktadırlar. İlişkide, karşı tarafa yapılan tehditler, hakaret veya baskılar çiftlere zarar vermektedir. Kıskançlık duygusu genel olarak çok boyutlu bir şekilde kavramsallaştırılmıştır. Farklı kaynaklardan elde edilen kıskançlık türleri; romantik olmayan kıskançlık ve romantik kıskançlıktır. Romantik kıskançlıkta duygu, düşünce ve davranışların karma bir şekilde olduğu, içsel ve dışsal unsurların yer aldığı ifade edilmektedir. İçsel unsurlarda duygular; kızgınlık, korku, sinir, tükenmişlik olarak gösterilirken, kıskançlıkla ilgili düşünceler; kendini suçlama, kıyaslama olarak gösterilmektedir. Fiziksel belirtilerde ise el titremesi, yüz kızarması ve uyku sorunları yer almaktadır. Dışsal unsurlar şiddet gösterme, ağlama, bağırma olarak ifade edilirken kontrolünün içsel unsurlara kıyasla daha kolay olduğu belirtilmektedir (Karakurt, 2001; Pines, 1992). Romantik olmayan kıskançlık örnekleri arasında kardeş kıskançlığı, çocuk-ebeveyn kıskançlığı, anne-çocuk kıskançlığı, baba-çocuk kıskançlığı, arkadaş ve iş arkadaşlığı kıskançlıkları yer almaktadır.

Kardeş kıskançlığı; erken yaşta anne ve babadan görülen ilgi ve sevginin kardeştan dolayı ikiye bölüneceğini düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Bu durum çocuğun yaşamını ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Çocuklarda kıskançlık, çocuk 3-6 yaş döneminde iken, yeni bir kardeşin doğması sonucunda oluşmaktadır (Epkins ve Dedmon, 1999; Feinberg, Hetherington, Reiss ve Neiderhiser, 2005). Kıskançlık yaşayan çocuk, kardeşine karşı şiddet uygulayabilmekte veya kardeşini reddetme gibi eylemler gösterebilmektedir.

Çocuk-ebeveyn kıskançlığı; Oedipus ve Elektra kompleksleri kavramları ile açıklanabilmekte, çocuk kendi cinsinden olan ebeveynini kıskanmakta ve onun yerine geçmek istemektedir. Oedipus kompleksine göre, erkek çocuk babasını kıskanmakta, annesi ile aşk yaşamak istemektedir. Elektra kompleksinde ise kız çocuğu annesini kıskanmakta ve babası ile aşk yaşamak istemektedir.

Anne-çocuk kıskançlığı duygusunun temelinde; eşe karşı bastırılan kıskançlık duygusu bulunmakta ve anne bunları çocuğa yansıtmaktadır. Anne, eşinin sevgi ve ilgisinin hep çocukta

olacağı konusunda endişelenmektedir. Çocuğunu kıskanarak aşırı anlam yüklemekte ve korumacı bir tutum içerisinde olmaktadır.

Baba-çocuk kıskançlığı; baba, anne ile bebek arasında kurulan bağdan dolayı kendisini dışlanmış hissetmektedir. Bu yakın ilişkiden dolayı kıskançlık duygusu yaşamaktadır. Çocuğa karşı ilgisiz ve olumsuz bir tutum sergileyerek dışa vurmaktadır.

Arkadaşlık- iş ilişkilerinde kıskançlık; bu kıskançlık türü, arkadaşlar arasında en sevilen kişi olma isteğine ve iş yerinde oluşan rekabet durumuna neden olmaktadır. Bu tür kıskançlıklarda, sosyal çevreden onay ve takdir edilme beklentisi bulunmaktadır.

1.5. Romantik İlişkilerde Kıskançlık

Romantik ilişki, çiftler arasında olan bağlanma, arzu ve yakınlığın ön plana çıktığı bir birliktelik sürecini ifade etmektedir. Çiftler, romantik bir ilişkiye mutluluk ve devam beklentisi içerisinde başlamakta, romantik ilişki sağlıklı bir şekilde devamlılık göstermediğinde ise kişilerin beklediği gibi sonuçlanmamaktadır. Romantik ilişkilerdeki mutsuzluğun kaynağı kıskançlık duygusudur (Pines ve Friedman, 1998). İkili ilişkilerde en sık yaşanan sorunlardan biri romantik kıskançlıktır (Curun ve Çapkın, 2014). Kıskançlık duygusu, içinde bulunulan ilişkiyi korumak ve bu ilişkinin devamlılığını sağlamak için gösterilmiş olan korku ve öfke temelli bir tepkidir. İkili ilişkilerde yaşanan en önemli problemlerin başında kıskançlık duygusu gelmektedir. Romantik kıskançlık; duygusal bir bağa sahip kişi ile yaşanan ve çoğunlukla eşler arasında karşılaşılan bir duygudur (Tortamış, 2014). Evlilik ile ilgili yapılan araştırmalarda ve terapilerde, kıskançlık duygusu önemle ele alınan problemlerden biri olmaktadır (Buunk, 1981; Guerrero ve Eloy, 1992). Romantik kıskançlık; kişinin önemseydiği bir ilişkinin sona ermesine veya bu ilişkinin temelini zarar görmesine sebep olan gerçek veya düşünülen tehdit karşısında verilen olumsuz bir tepkidir. Diğer bir bakış açısı ile ikili ilişki dışında yer alan üçüncü bir kişi ile olan rekabettir. Romantik kıskançlıkta, birey rakip kişinin varlığına veya eşinin başka bir kişiyi çekici bulacağına inanmaktadır (Solmuş, 2008). Partnerin, rakip kişiye karşı ilgi göstermesi, karşı cinsten biri ile cinsel birliktelik yaşaması veya başka biri ile romantik ilişki içerisinde olması kıskançlık duygusunu ortaya çıkartmaktadır (Demirtaş, 2004; Alpay, 2009). Kıskançlık, birçok konuda kişinin tercih edilen olma isteğine karşılık olarak, bir başka kişinin daha çok tercih edildiği kuşkusunu ile yaşanmaktadır. Romantik kıskançlık, önemli bir ilişkiye veya bu ilişkinin yapısına karşı tehdit oluşması durumunda ortaya çıkmaktadır (Pines, 2003). İlişkilerde çoğunlukla olumsuz duygular ile ifade edilmektedir ve iki boyutlu olarak ele alınmaktadır. Bunlar içsel boyut ve dışsal boyut olarak sınıflandırılmaktadır. İçsel boyutta, kişi kıskançlığı kendi iç dünyasında var olan düşüncelerden kaynaklı yaşamakta ve dışarıya bu düşünceleri yansıtmaktan kaçınmaktadır. İçsel faktörler öfke, korku, üzüntü, suçlama ve kendini başkaları ile kıyaslama gibi durumlardan oluşmaktadır. Dışsal boyutta ise kişinin davranışları dışarıdan fark edilmektedir ve kişi kıskançlık duygusunu eyleme çevirmektedir. Dışsal öğeler; Şiddet, ağlama ve umursamama gibi davranışları içermektedir.

Romantik kıskançlık kişinin yaşadığı kültürden, aile yapısından, aile sıralamasından ve yakın ilişkilerindeki bireysel deneyimlerinden etkilenmektedir. Romantik kıskançlıkta, bireyin sahip olduğu niteliklere ek olarak rakip kişinin bireysel nitelikleri de önemli bir konuma sahiptir. Buradaki önemli nokta; rakip kişi, eş ile ne kadar uyumlu ise tehdit de doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Yapılan çalışmalara göre; kıskançlık duygusunu tetikleyen unsurlar arasında en önemli olanın son yıllarda kullanımı giderek artan sosyal paylaşım siteleri olduğu bilinmektedir (Muise, Cristofides ve Desmarais, 2009; Elphinston ve Noller, 2011). Yapılan araştırmalara göre, aşırı sosyal medya kullanımı sadakatsizlik, kıskançlık ve güvensizlik gibi sorunlara yol açarak romantik ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir (Abbasi, 2018). Dinçsoy (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre, çiftlerin sosyal medya bağımlılığı arttıkça romantik ilişkilerindeki güven duygusu anlamlı düzeyde azalmaktadır. Başka bir çalışmada, romantik ilişkilerde kişilerin; sahte bir sosyal medya hesabı açarak partnerini sürekli kontrol etme, profilini sıklıkla inceleme gibi güvenli olmayan ve aşırı kontrollü davranışlar içerisinde

bulunduğu gözlemlenmiştir (Gençer, Karadere, Okumuş ve Hocaoğlu, 2018). Aydın ve Uzun (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda ise, romantik ilişkilerde bireylerin eşlerine yönelik sosyal medya kıskançlık düzeyinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Romantik kıskançlık, kıskançlığın ortaya çıkması durumunda bireyin bu durum ile nasıl başa çıktığına bağlı olarak olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilmektedir. Bu sayede kişi, ilişkisini tehdit eden bir unsuru fark ettiği zaman ilişkisini korumak için harekete geçmektedir. Buunk ve Dijkstra (2006) romantik kıskançlığı tepkisel, kaygılı ve sahiplenici olmak üzere üç grupta ele almışlardır. Tepkisel kıskançlık, romantik ilişkide aşk ve ilginin bir belirtisi olarak görülmüş ve tepkisel kıskançlığın ilişkiyi olumlu yönde etkilediği ileri sürülmüştür. Kaygılı kıskançlık ise kişinin partnerini kaybetmekten korkması sonucu ortaya çıkmaktadır. Attridge (2013), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre; romantik kıskançlık üzerinde tepkisel kıskançlık olumlu, sahiplenici kıskançlık ise olumsuz bir etkiye sahiptir ve tepkisel kıskançlık ile ilişki yakınlığı arasında doğru orantı olduğu saptanmıştır. Romantik kıskançlık çoğu zaman kişilere acı, korku, üzüntü, nefret, kendini suçlama, güvensizlik veya rakip kişi ile kendini kıyaslama gibi birçok olumsuz duyguyu yaşatmaktadır. Ayrıca romantik kıskançlık çiftlerin cinsel hayatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum çiftlerin cinsel işlev bozukluğu dâhil olmak üzere pek çok sorun yaşamalarına sebep olabilmektedir (Carson ve Cupach, 2000).

Kıskançlığın, normal/patolojik ya da olumlu/olumsuz olarak kategorilendirilmesi ve kişilerin bu durumla nasıl başa çıkabildiğini öğrenebilmek için kişinin kıskançlık karşısında verdiği tepkiler önemlidir (Carson ve Cupach, 2000). Ayrıca, patolojik kıskançlık ile normal kıskançlık arasındaki ayrımın bir hayli zor olduğu ifade edilmektedir. Normal ve patolojik kıskançlık ayrımı yapılırken kıskançlık düşüncesinin nasıl ortaya çıktığı, kıskançlık tepkisinin ne derece tarafsız olduğu ve ne kadar yoğun olduğunun değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Marazziti ve diğerleri, 2003). Patolojik kıskançlık kişinin partnerine herhangi bir kanıt olmaksızın sadakatsizlik suçlamalarında aşırıya kaçması olarak tanımlanabilmektedir (Kingham ve Gordon, 2004). Yani, patolojik kıskançlıkta aşırıya kaçan davranışlar bulunmakta, partneri kontrol etmeye yönelik girişimler olmaktadır. Kıskançlık durumunda verilen tepkiler; nesnelere fırlatma ve tehdit etme gibi davranışları kapsayan 'saldırganlık'; daha az sevgiyi belli etme, sözel olmayan bir şekilde iletişim kurma ve başka kişiler ile ilgilenme gibi davranışlardan oluşan 'geri çekilme' ve kusursuz olmaya çalışma ve daha fazla ilgi gösterme gibi davranışları kapsayan 'ilişkisel telafi girişi' şeklindedir (Fleischmann, Spitzberg ve Roesch, 2005). Romantik ilişkide kıskançlığın, erkek ve kadın için farklı işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Dönmez ve Demirtaş (2006) tarafından yapılan araştırma sonucunda, kadınların kıskançlık durumunda erkeklere göre daha yoğun fiziksel ve duygusal tepki verdikleri göze çarpmaktadır. Erkeklerin, kadın partnerleri bir başka erkeği cinsel yönden çekici bulduklarında, kadınlar ise erkek partnerleri bir başka kadına duygusal ilgi gösterdiklerinde aşırı bir şekilde kıskançlık duygusu yaşamaktadırlar (Yong ve Li, 2018). Kısacası; romantik kıskançlık durumunda verilen tepkiler, amaca yönelik olarak farklılık gösterebilmektedir. Buna göre kıskançlık yaşayan kişilerin gösterdiği tepkiler; ilişkiyi sürdürme, ilişkiyi tekrar gözden geçirme ve intikam aracılığı ile çiftlerden birinin diğeri ile eşitlik sağlama gibi hedeflere ve duyguların aşırılığına bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

1.6. Bağlanma Stilleri ve Romantik Kıskançlık

İnsanlar, doğdukları andan itibaren temel gereksinimlerinin giderilmesine ve kendilerini güvende hissetmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Romantik ilişkiler sayesinde, kişinin kendini güvende hissetme ve kişisel gelişim gibi temel gereksinim ihtiyaçları karşılanmaktadır. İlişkilerde kıskançlığın deneyimlenmesi ve ifade edilmesinde bağlanma stilleri önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin bebeklik ve çocukluk döneminde duygusal güvenliklerinin ve desteklerinin aileleri tarafından doğru ve tam bir şekilde sağlanması önemli bir yere sahiptir. Kültürel alt yapı ve birçok psikoloji kuramları çocukluk döneminin, kişinin bugünü ve geleceğini etkilediğini göstermektedir. Örneğin Hazan ve Shaver (1987) tarafından yapılan çalışmaya göre, bebeklik döneminde oluşan bağlanmanın, kişilerin gelecekteki romantik

ilişkilerini etkilediği sonucuna varılmıştır. Romantik bağlanma ile çiftler, eşlerini duygusal, sosyal ve cinsel anlamda tamamlamaktadır. Bu bağlanmadaki önemli faktörler; güven, eşitlik, bağlılık ve doyum gibi temel ihtiyaçları içeren faktörlerdir (Terzi ve Özbay, 2016).

Romantik ilişkide bağlanma şekilleri; güvenli bağlanma, kaygılı-saplantılı bağlanma ve kaçınan bağlanmadır (Hazan ve Shaver, 1987). Güvenli bağlanma stiline sahip olan kişiler; yakın ilişki kurmakta zorlanmazlar ve tatmin edici ilişkiye sahiptirler. Bu kişilerin ilişkilerinde çok az sorun olmakta ve ilişkileri uzun sürmektedir. Bireyler daha mutlu, güvenli ve partnerlerinin hatalarına rağmen destekleyici bir konumdadırlar. Daha önceden yaşadıkları sevgi deneyimleri mutluluk ve güven içermektedir. Kaygılı-saplantılı bağlanma; olumsuz benlik ve olumlu başkaları modelinin birleşmesidir. Bu bağlanma stiline sahip kişilerde yoğun bir değersizlik duygusu hâkimdir ve diğer kişiler ile yaklaşarak değer kazanmaya çalışırlar. Bağlandıkları kişiden ayrı kaldıklarında şiddetli bir şekilde kaygı ve stres yaşarlar. Kaçınan bağlanma stili içerisinde sınıflandırılan kişiler ise, yakınlık kurmaktan kaçınmaktadır. Bu kişiler, diğer insanlar ile yaklaşma konusunda endişe yaşamaktadırlar (Welch ve Houser, 2010). Kaçınan bağlanan bireyler, ilişkilerinde sık sık duygusal iniş ve çıkış yaşamaktadır. İlişkilerinde yoğun bir şekilde kıskançlık duygusu hissederler ve olumsuz beklentilere sahip oldukları için partnerlerine soğuk ve mesafelidirler. Bu bireyler özerkliği fazla vurgulayarak kendilerini değerli hissetmektedirler.

Romantik ilişkilerdeki bağlanma konusu üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Feeney ve Noller'in (1990) yapmış olduğu bir araştırmaya göre güvenli bağlanan kişilerin, ilişkilerinde güven verici ve daha yüksek bir özgüvene sahip olduğu görülmüştür. Simpson (1990) tarafından yapılmış bir başka çalışmada ise güvenli bağlanan kişilerin ilişkisinde pozitif duyguların fazla, negatif duyguların az olduğu ortaya çıkmıştır. Kaygılı ve kaçınan bağlanan bireylerde bu duruma rastlanmamaktadır. Campbell, Simpson, Boldry ve Kashy (2005) tarafından yapılan çalışmada, kaygılı ve kaçınan bağlanan kişilerin yaşadıkları ilişkilerde daha çok stres altında oldukları sonucuna varılmıştır. Son olarak, Rydell ve Bringle'in (2007) yapmış oldukları araştırmada, daha şüpheli kıskançlık yaşayan bireylerin daha fazla güven sorunu yaşadıkları ve kaygılı ya da kaçınan bağlanma stiline sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Tüm bu araştırmaların sonucuna bakıldığında romantik kıskançlık ve bağlanma arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bağlanma stilleri arasındaki farklar kişi stres altında iken kendini belli etmektedir. Bu nedenle ilişkide yaşanan olumsuz bir durumda bireyin verdiği tepki, çözüm yolları, kendisi ile ilgili olan düşünceleri bu dönemde ortaya çıkmaktadır.

2. Kıskançlığın Tedavisi

Kıskançlık, insan ilişkilerine en çok hasar veren konulardan bir tanesidir. Partnerler arasında yaşanan kıskançlık problemi, ilişkilerde sorunlar çıkmasına ve hatta çoğunlukla ilişkinin bitmesine sebebiyet vermektedir. Kıskançlık duygusunu aşabilmek için bu duygunun nedenini öğrenmek gerekmektedir. Kıskançlık hastalığının tedavisinde uzmanlar tarafından, temel olarak kişinin bu duygusunun altında yatan düşünce veya duygulara ulaşmak hedeflenmektedir. Kıskançlık duygusu, kişinin kendisine güvenmeme durumundan kaynaklanıyor ise özgüven sorunu üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Kıskançlık, aşırı bağlanma durumundan ve elinde olmayana sahip olma arzusu veya kişinin daha önce yaşadığı bir olaydan kaynaklanıyor ise bir uzmandan yardım alması gerekmektedir. Kıskançlık sorunu ile baş etmek için profesyonel destek almak oldukça önemlidir (İmamoğlu ve Çelik, 2009). Kıskançlık tedavisinin sürecinde kişinin geçmiş travmalarından gelen olumsuz algıların fark edilmesi sağlanmaktadır. Bu olumsuz algılar ile kişiye baş etmesi konusunda yardımcı olunmaktadır. Patolojik kıskançlığa sahip olan bireyler sürekli olarak kıskançlık duygusu içinde oldukları için büyük bir psikolojik yıkım yaşamaktadırlar. Bu sebepten dolayı yaşadıkları sağlıksız ruh hali ile hem kendilerine hem de çevresindekilere zarar verme potansiyeline sahiptirler. Çünkü aşırı kıskançlığa sahip kişilerin beyin kimyasallarında bozulma meydana gelmektedir ve bu durum kişilerin kontrolsüz davranmalarına sebep olabilmektedir. Bu sebepten dolayı, aşırı kıskançlığa sahip kişilerin tedavi olması gerektiği düşünülmektedir (Tarhan, 2009).

Aşırı kıskanç hastaların tedavilerinde öncelikli olarak terapi ve ilaç tedavisi kullanılmaktadır. Patolojik kıskançlığın tedavisinde psikoterapinin yanı sıra fluoksetin ilacı ile de tedavide başarılı sonuçlar elde edilmektedir (Soyka, Naber ve Völeker, 1991). Kıskançlık duygusunun aşılmasında ve tedavisinde EMDR Terapisi etkili ve güçlü yöntemler arasında yer almaktadır. Ancak bazı durumlarda manyetik şoklama yöntemi de tedavi sürecine dâhil edilmektedir.

Sonuç

Kıskançlık duygusu günümüzde yeni yeni ele alınan bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de ise, kıskançlık duygusunun farklı değişkenler ile arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartmak için sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu nedenle kıskançlığın tanımı ve kuramsal yaklaşımlar ile ilgili kapsamlı araştırma sayısı oldukça azdır. Bu derlemede, kıskançlığın farklı boyutları ve kıskançlık ile ilgili yapılan birçok araştırma ele alınmıştır. Aydın ve Uzun (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonucuna göre romantik ilişkilerde bireylerin, eşlerine yönelik sosyal medya kıskançlık düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bir başka çalışmaya göre Dinçsoy (2021), çiftlerin sosyal medya bağımlılığının artması ile romantik ilişkilerindeki güven duygusunun anlamlı düzeyde azaldığını gözlemlemiştir. Buna göre sosyal medya kullanımının çiftler üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Kıskançlık duygusuna sahip olan kadınlar ve erkekler yaşadıkları olaylar karşısında farklı tepkiler vermektedir. Örneğin; Dönmez ve Demirtaş (2006) tarafından yapılan araştırma sonucunda, kadınların kıskançlık durumunda erkeklere göre daha yoğun fiziksel ve duygusal tepki verdikleri gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın sonucu Pines ve Aronson’un (1983) çalışması ile tutarlıdır. Yapılan bu araştırmanın sonucuna göre kıskançlık duygusunun kadınlarda daha yoğun yaşandığı görülmektedir. Romantik kıskançlık tepkisel, kaygılı ve sahiplenici olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Buunk ve Dijkstra, 2006). Bu konuda Attridge (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre, romantik kıskançlık üzerinde tepkisel kıskançlık olumlu, sahiplenici kıskançlık ise olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu araştırmanın sonucunda tepkisel kıskançlık ile ilişki yakınlığı arasında doğru orantı olduğu sonucuna varılmıştır. Romantik ilişkilerde bağlanma konusu ile ilgili birçok çalışmaya yer verilmiştir. Feeney ve Noller’in (1990) yapmış olduğu bir çalışmaya göre, güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, ilişkilerde daha güven verici ve yüksek bir özgüvene sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Simpson (1990) tarafından yapılan çalışmada ise güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin ilişkilerinde pozitif duyguların fazla, negatif duyguların ise daha az olduğu görülmüştür. Son olarak, Rydell ve Bringle’in (2007) araştırmasının sonucunda elde edilen bulgulara göre, daha şüpheli kıskançlık yaşayan bireylerin daha fazla güven sorunu yaşadıkları ve bu bireylerin kaygılı ya da kaçınan bağlanmaya sahip olduğu kanısına varılmıştır. Yapılan araştırmaların sonucunda, romantik kıskançlık ve bağlanma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öneri

Romantik kıskançlık ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde bu konu ile ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Kıskançlık duygusunu daha iyi anlamak için farklı değişkenler ile çalışmaların yapılması gerekmektedir. Romantik ilişkilerinde, kıskançlık ile ilgili sorun yaşayan çiftlere, romantik kıskançlık karşısında verilmesi gereken tepkiler ve kıskançlık duygusunu yaşadıklarında yapıcı iletişim becerileri ile ilgili psikoeğitimler verilmelidir. Bu eğitim sayesinde çiftlerin romantik kıskançlıklarını azaltabileceği dolayısıyla romantik ilişkilerine olumlu yönde katkı sağlayacağı beklenmektedir. Sosyal medya aracılığı ile romantik ilişkilerdeki kıskançlık ile nasıl başa çıkılacağı hakkında bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Romantik kıskançlık çok boyutlu bir kavram olduğu ve farklı kültürlerin özelliklerini barındırdığı için kültürler arası karşılaştırma konulu çalışmalar yapılabilir. Romantik ilişkilerde, aşırı kıskançlığa sahip çiftlerin farkındalık kazanmaları için patolojik kıskançlığın ne anlama geldiği ve tedavinin ne derece önemli olduğu konularında alanında uzman kişiler tarafından bilgilendirilebilirler. Aşırı kıskançlığın kişinin kendisine ve çevresindeki insanlara verdiği zararı önlemek veya en aza indirmek için alanda yapılan her çalışma çok büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Abbasi, I. S. (2019). Social Media and Committed Relationships: What Factors Make Our Romantic Relationship Vulnerable?. *Social Science Computer Review*, 37(3), 425-434. doi: 10.1177/0894439318770609
- Akça, M. Ş. (2014). *Üniversite Öğrencilerinde Romantik Kıskançlık ve Empatik Eğilim Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr> adresinden erişildi.
- Alpay, A. (2009). Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara. <https://dspace.ankara.edu.tr> adresinden erişildi.
- Attridge, M. (2013). Jealousy and Relationship Closeness: Exploring the Good (Reactive) and Bad (Suspicious) Sides of Romantic Jealousy. *SAGE open*, 3(1), 1-16. doi: 10.1177/2158244013476054
- Aune, K. S., ve Comstock, J. (1991). Experience and Expression of Jealousy: Comparison Between Friends and Romantics. *Psychological Reports*, 69(1), 315-319. doi: 10.2466/pr0.1991.69.1.315
- Aydın, Y. E., ve Uzun, N. B. Romantik İlişkilerde Sosyal Medya Kıskançlığı Ölçeği (RİSMKÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(44), 7883-7911. doi: 10.26466/opus.890331
- Buunk, A. B., ve Dijkstra, P. (2006). The Threat of Temptation: Extradyadic Relationships and Jealousy. *In The Cambridge Handbook of Personal Relationships*. Cambridge University Press.
- Buunk, B. (1981). Jealousy in Sexually Open Marriages. *Alternative Lifestyles*, 4(3), 357-372. doi: 10.1007/BF01094181
- Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J., ve Kashy, D. A. (2005). Perceptions of Conflict and Support in Romantic Relationships: The Role of Attachment Anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 510-531. doi: 10.1037/0022-3514.88.3.510
- Carson, C. L., ve Cupach, W. R. (2000). Fueling the Flames of the Green-Eyed Monster: The Role of Ruminative Thought in Reaction to Romantic Jealousy. *Western Journal of Communication (Includes Communication Reports)*, 64(3), 308-329. doi: 10.1080/10570310009374678
- Curun, F., ve Çapkın, M. (2014). Romantik Kıskançlığın Bağlanma Stilleri, Benlik Saygısı, Kişilik Özellikleri ve Evlilik Doyumu Açısından Yordanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 34(1), 1-22. <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Demirtaş, H. A. (2004). Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Ana Bilim Dalı, Ankara. <https://dspace.ankara.edu.tr> adresinden erişildi.
- Demirtaş, H. A., ve Dönmez, A. (2006). Yakın İlişkilerde Kıskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 181-191. <https://app.trdizin.gov.tr> adresinden erişildi.
- Dinçsoy, B. (2021). *Sosyal Medya Bağımlılığının, Romantik İlişkilerdeki Güven Duygusu ve İlişki Doyumu Açısından İncelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

- Elphinston, R. A., ve Noller, P. (2011). Time to Face it! Facebook Intrusion and the Implications for Romantic Jealousy and Relationship Satisfaction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(11), 631-635. doi: 10.1089/cyber.2010.0318
- Epkins, C. C., ve Dedmon, A. M. (1999). An Initial Look at Sibling Reports on Children's Behavior: Comparisons with Children's Self-Reports and Relations with Siblings' Self-Reports and Sibling Relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27(5), 371-381. <https://link.springer.com> adresinden erişildi.
- Feeney, J. A., ve Noller, P. (1990). Attachment Style as a Predictor of Adult Romantic Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 281-291. doi: 10.1037/0022-3514.58.2.281
- Feinberg, M. E., Reiss, D., Neiderhiser, J. M., ve Hetherington, E. M. (2005). Differential Association of Family Subsystem Negativity on Siblings' Maladjustment: Using Behavior Genetic Methods to Test Process Theory. *Journal of Family Psychology*, 19(4), 601-610. doi: 10.1037/0893-3200.19.4.601
- Fleischmann, A. A., Spitzberg, B. H., Andersen, P. A., ve Roesch, S. C. (2005). Tickling the Monster: Jealousy Induction in Relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(1), 49-73. doi: 10.1177/0265407505049321
- Gençer, A. G., Karadere, M. E., Okumuş, B., ve Hocoğlu, Ç. (2018). DSM-5'e Giremeyen Tanılar (Kompulsif Satın Alma, Misophonia, Facebook Kıskançlığı, Pagofaji, Siberkondria, İnternet Bağımlılığı). *Hocoğlu Ç, Editör. DSM-5'in Yeni Tanıları. Ankara, Türkiye Klinikleri*, 11, 87-96. <https://www.researchgate.net> adresinden erişildi.
- Guerrero, L. K., ve Eloy, S. V. (1992). Relational Satisfaction and Jealousy Across Marital Types. *Communication Reports*, 5(1), 23-31. doi: 10.1080/08934219209367540
- Hazan, C., ve Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524. doi: 10.1037/0022-3514.52.3.511
- İmamoğlu, A., ve Çelik, Y. (2009). Evlilik Hayatında Kıskançlık-Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım. *Dini Araştırmalar*, 12(35), 7-30. <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Karakurt, G. (2001). *The Impact of Adult Attachment Styles on Romantic Jealousy*. Unpublished Doctoral Dissertation. ODTÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kingham, M., ve Harvey, G. (2004). "Aspects of Morbid Jealousy." *Advances in Psychiatric Treatment*, 10(3), 207-215.
- Klein, M. (2014). *Haset ve Şükran*. O. Koçak ve Y. Erten (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Madran, H. (2008). Duygusal ve Cinsel Kıskançlık Açısından Temel Cinsiyet Farklılıkları: Evrimsel Yaklaşım ve Süregelen Tartışmalar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 300-309. <https://app.trdizin.gov.tr> adresinden erişildi.
- Marazziti, D. ve diğerleri. (2003). "Normal and obsessional jealousy: a study of a population of young adults." *European Psychiatry*, 18(3), 106-111.
- Muise, A., Christofides, E., ve Desmarais, S. (2009). More Information Than You Ever Wanted: Does Facebook Bring Out the Green-Eyed Monster of Jealousy?. *CyberPsychology & Behavior*, 12(4), 441-444. doi: 10.1089/cpb.2008.0263
- Öner, B. (2001). Factors Predicting Future Time Orientation for Romantic Relationships with the Opposite Sex. *The Journal of Psychology*, 135(4), 430-438. doi: 10.1080/00223980109603709

- Pines, A. M. (1992). *Romantic Jealousy: Understanding and Conquering the Shadow of Love*. New York: St. Martin's Press.
- Pines, A. M. (2003). *Aşk ve Kıskançlık*, (Çev. C. Yonsel), İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Pines, A. M. (2016). *Romantic Jealousy: Causes, Symptoms, Cures*. Routledge.
- Pines, A. M., ve Friedman, A. (1998). Gender Differences in Romantic Jealousy. *The Journal of Social Psychology*, 138(1), 54-71. doi: 10.1080/00224549809600353
- Power, M., ve Dalgleish, T. (2015). *Cognition and Emotion: From Order to Disorder*. Psychology Press.
- Rydell, R. J., ve Bringle, R. G. (2007). Differentiating Reactive and Suspicious Jealousy. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 35(8), 1099-1114. doi: 10.2224/sbp.2007.35.8.1099
- Salovey, P., ve Rodin, J. (1986). The Differentiation of Social-Comparison Jealousy and Romantic Jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(6), 1100-1112. doi:10.1037/0022-3514.50.6.1100
- Sharpsteen, D. J., ve Kirkpatrick, L. A. (1997). Romantic Jealousy and Adult Romantic Attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 627-640. doi: 10.1037/0022-3514.72.3.627
- Simpson, J. A. (1990). Influence of Attachment Styles on Romantic Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 971-980. doi: 10.1037/0022-3514.59.5.971
- Smith, R. H., ve Kim, S. H. (2007). Comprehending Envy. *Psychological Bulletin*, 133(1), 46-64. doi: 10.1037/0033-2909.133.1.46
- Solmuş, T. (2008). *Bağlanma ve aşkın iki yüzü*. Epsilon.
- Soyka, M., Naber, G., ve Völcker, A. (1991). Prevalence of Delusional Jealousy in Different Psychiatric Disorders: An Analysis of 93 Cases. *The British Journal of Psychiatry*, 158(4), 549-553. doi: 10.1192/bjp.158.4.549
- Spielman, P. M. (1971). Envy and Jealousy an Attempt at Clarification. *The Psychoanalytic Quarterly*, 40(1), 59-82. doi: 10.1080/21674086.1971.11926551
- Stets, J. E., ve Turner, J. H. (Eds.). (2014). *Handbook of the Sociology of Emotions: Volume II*. Springer.
- Tarhan, N. (2009). *Duyguların Dili: Duygusal Zekâya Yeni Bir Yorum*. Timaş Yayınları.
- Terzi, S., ve Özbay, Y. (2016). Romantik İlişkilerde Bağlanma Yaralanmaları Ölçeğinin Geliştirilmesi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 169-185. <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Tortamış, M. (2014). *Evli Bireylerde Romantik Kıskançlık Türü ve Aldatma Eğiliminin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2018). *Güncel Türkçe Sözlük*. www.tdk.gov.tr adresinden erişildi.
- Welch, R. D., ve Houser, M. E. (2010). Extending the Four-Category Model of Adult Attachment: An Interpersonal Model of Friendship Attachment. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(3), 351-366. doi: 10.1177/0265407509349632
- Yates, C. (2000). Masculinity and Good Enough Jealousy. *Psychoanalytic Studies*, 2(1), 77-88. doi: 10.1080/146089500114100

Yong, J. C., ve Li, N. P. (2018). The Adaptive Functions of Jealousy. In *The Function of Emotions*. Springer, Cham.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %25
2. yazar katkı oranı : %25
3. yazar katkı oranı : %25
4. yazar katkı oranı : %25

Kentsel Bir Strateji Olarak EXPO Etkinliğine Ev Sahipliği Yapmak

Hosting an EXPO Event as an Urban Strategy

Dr. Senem TEZCAN¹, Dr. Bengi POLAT²

Öz

Kentler rekabetçi süreçler içerisinde marka değerini olumlu etkileyecek stratejiler üretmeye çalışmaktadır. Bunlardan biri küresel ölçekli bir etkinlik olan EXPO'dur. EXPO, adaylık sürecinden başlayarak sonrası süreç de dâhil olmak üzere kentlere katkı sağlamaktadır. Her dönem farklı kentte düzenlenen EXPO'lar, düzenledikleri dönemin özelliklerine bağlı olarak çeşitlenmektedir. Gelişmeler, mimari yaklaşımlar, sanat akımları etkinliğe ev sahipliği yapan kentlerde dünya ile paylaşılmaktadır. Çalışmada incelenen, etkinliklerin kentlere etkileri ve ev sahipliği yapmasında stratejiler iki nedenle çalışılmaya gerek duyulmuştur. Birincisi bir mega etkinliğin kentte ve küresel ölçekte yarattığı etkilerini değerlendirmektir. İkincisi sergilerin kendi karakteristik özellikleri üzerine yoğunlaşarak, kendi dönemleri içerisinde yarattıkları farklılıkları irdelemektir. Bu amaçla ilk sergi olan 1851 sergisinden başlayarak EXPO'lar incelenmiştir. Ardından kente katkıları üzerinden sistematik bir gruplandırma yapılarak analiz edilmiştir. Sonuç kısmında kentsel bir strateji olarak EXPO'ların nasıl ele alınabileceği üzerine görüşler geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı EXPO'ya ev sahipliği yapmanın sağladığı avantajlardan faydalanmanın etkinliğin kendi iç dinamikleri ve kente etkileri üzerinden nasıl şekillendiğinin ortaya konmasıdır. EXPO'lar, kentlerin rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu imaj, saygınlık ve tanıtım değerlerini sağlamaktadır. İnsanoğlunun ortak sorunlarına çözüm arayarak küresel iş birlikleri yaratmaktadır. EXPO'lar, turizm başta olmak üzere birçok alanda istihdam yaratmakta ve ekonomik katkı sağlamakta; altyapı, kentsel yenileme gibi konularda kentlerin gelişmesini hızlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: EXPO, küreselleşme, Dünya sergisi, mega etkinlikler, kentsel stratejiler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Cities are making strategies affecting the city brand value positively in competitive processes. One of them, a global-scale event, is EXPOs. That has significant contributions to cities beginning from the candidacy process to the post-EXPO period. The reflections of EXPOs, held in different cities each time, vary depending on the characteristics of the period. Developments, architectural approaches, and art movements are shared by host cities. The effects of events discussed in the paper, on cities and their strategies needed to be studied first to measure the impact on the host city and on a global scale and secondly to analyze their characteristic features and the differences created in their own period. For this reason, EXPOs were examined beginning from the first exhibition in 1851. Then, they were grouped systematically about their contributions to the cities. In the conclusion, opinions on how it can be handled as an urban strategy were developed. Each EXPO wants to benefit from the successes of its predecessors. The aim of the study is to reveal how taking advantage of hosting an EXPO is shaped by the internal dynamics of the event and its effects on the city. The analysis of these events shows their valuable contributions to the image, prestige, and promotion of the cities. In addition, EXPOs provide collaborations through humanity solutions, employment, and economical contributions like tourism and accelerate infrastructure and urban renewal.

Keywords: EXPO, globalization, World exhibition, mega events, urban strategies

Paper Type: Research

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, senemtzn@gmail.com

²Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, bengipolat@gmail.com

Atf için (to cite): Tezcan, S. ve Polat, B. (2023). Kentsel bir strateji olarak EXPO etkinliğine ev sahipliği yapmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1091-1113.

Giriş

Mega etkinlikler konusu ve ölçeği değişmekle birlikte söz konusu etkinliklere ev sahipliği yapmak, kentlerin başvurduğu kentsel stratejilerdendir. Festivaller, sergiler, kongreler, spor etkinlikleri, kültür başkenti olmak bunlardan bazılarıdır ancak özellikle EXPO'lar ve Olimpiyatlar mega etkinliklerin en öne çıkanlarıdır. Küresel katılımlı bu etkinlikler düzenlendikleri dönemde medyanın da etkisiyle kentlerin tanıtım ve marka stratejilerini güçlendirmektedir, turizm başta olmak üzere kentlerin neredeyse her alanında ekonomik bir canlanma yaratmaktadır. Adaylık sürecinden başlayarak rekabetçi ortamda kentler etkinliklere ev sahibi olabilmek için kentsel mekânları iyileştirmektedir. Kentler mega etkinliğe ev sahibi olduğunda ise etkinliğin türüne göre yeni tesisler üretmektedir ve altyapıyı geliştirmektedir. Bunlardan kültürel bir mega etkinlik olan EXPO'lar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Yarattığı etkiyle ayırt edici nitelikteki etkinliklerden biri olarak EXPO'lar ilk dönemlerinde özellikle üretim araçları, tarım ürünleri veya sanata dair ürünlerde birer vitrin olarak kullanılmıştır. Tarihsel bakımdan önemli noktaların öne çıkarılması, organizasyona ev sahipliği yapan kent, bölge ve ülkeler için saygınlık yaratmasıyla birlikte dönemin farklı alanlardaki ilerlemelerinin paylaşıldığı ve hatta siyasi açıdan birer strateji ögesi olarak görülen etkinlikler haline gelmiştir. Eğitim, bilgi alışverişi, yeni fikir ve ürünlerin sergilenmesi amaçlarıyla gelişen sergiler ilerleyen dönemlerde diplomatik ve ekonomik toplantılar gerçekleştirilmesiyle bu amacı pekiştirmişlerdir. Artan tanınırlığı ile organizasyonel hale gelmesinde 1928 Paris Kongresinde 31 ülkenin imzaladığı sözleşmeyle EXPO türleri, süreleri ve sıklıkları tanımlanmış, ev sahibi ve katılımcı ülkeler için düzenleyici bir prosedür oluşturulmuş ve bir yönetim organı kurulmuştur (Olds, 1988, s. 169-170; Le Bureau International des Expositions - Uluslararası Sergiler Bürosu [BIE], b.t.a). Dünya Sergisi (Dünya Fuarı) 1851, Milano Sergisi 1933, Uluslararası Özellikli Sergi 1936 ve Uluslararası Bahçecilik Sergisi 1960 yılından itibaren düzenlenmeye başlamıştır. Artan kategoriler ve üye sayılarıyla birlikte popülerliğinin küresel düzeye ulaşması birçok ülke ve kentin ilgisini çekmeye başlamıştır. Adaylık sürecindeki rekabet halindeki kentler temalar ve tematik stratejilerle birlikte başta ulaşım olmak üzere yaptıkları yatırımlar üzerinden değerlendirilmekte; bu da sadece fuar döneminde değil aday olma kararının ardından başlayan süreçteki her adımda kente farklı getiriler sunmaktadır. Adaylık sürecinde seçilen tema esasında bir taraftan küresel ölçekteki yeni bir konunun sorgulanmasını sağlarken kentlerin strateji ve uygulamalarında da geleceğe yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır ki bu kent için kendini konumlandırmak istediği markayı da göstermektedir. Uzun zaman zarfında gerçekleştirilebilecek yatırımlar için EXPO süreci bir öncü proje niteliği taşımaktadır. Tüm bu nedenler kentlerin birer kentsel strateji olarak sergilere ev sahibi olma isteğini de artırmaktadır.

Çalışmanın EXPO sürecini bir kentsel strateji olarak ele almasının temel nedenini de bu çerçevede oluşturmaktadır. EXPO'lar düzenlendikleri kentlerde ister prestij ya da bilinirliğini artırma isterse küresel sorunlara çözüm bulma arayışında olsun kentler için kentin tanıtımından altyapıya ve mimari ölçeğe kadar farklı alanlarda yatırım yapmasını sağlamaktadır. Uluslararası Sergiler Bürosu'nun (Le Bureau International des Expositions) yetkisi altında düzenlenen EXPO dünya üzerinde dört farklı kategori olan Dünya Sergisi, Uluslararası Özellikli Sergi, Uluslararası Bahçecilik Sergisi ve Milano Sergisi olarak gerçekleştirilmektedir. Milano Sergisi dışındakiler her bir kategori için belirlenen aralıklarda dünyanın farklı kentlerinde olmaktadır. 1851 yılından itibaren gerçekleştirilen etkinliklerin bir tema altında gerçekleştirilmesi bizlere insanoğlunun değişiminin görüntüsünü oluşturmakla birlikte küresel anlamda "ilk"lerin ve "tek"lerin de dünya ile paylaşılmasına aracı olmaktadır. EXPO'lara ev sahipliği yapmak bu etiketlerle birlikte anılmanın getirdiği avantajla kentler farklı kazanımlara sahip olmakta ve bu da rekabeti arttırmaktadır. Bu yarışmacı süreçte kentlerin bunu kentsel stratejilerine nasıl konu ettiği çalışmanın tartışmasını oluşturmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Küreselleşme sürecinde kentler rekabetçi ortamda avantajları yakalamak ve öne çıkmak için farklı kentsel stratejiler üretmektedir. Kültürün ve hizmet sektörünün artan yükselişi ve kentlere sağladığı olumlu etki bu alanda stratejilerin üretilmesini ve küresel mega etkinliklere ev sahipliği yapmayı bu ortamda neredeyse gerekli hale getirmiştir. Ev sahipliği yapma istekliliği Gökçen Dünder'in (2010) ifadesiyle kentlerin "*unvan peşinde*" olmalarından ileri gelmektedir. Bu etkinliklerden EXPO'lar kültür eksenli mega etkinliklerden en öne çıkanı olmakla birlikte kültürel iş birlikleri, bu iş birliklerini kültür, teknolojik gelişmeler ve insanoğlunun karşılaştığı sorunlar üzerine kurgulaması, uzun süreli geçmişi, her dönem farklı bir kentin ev sahipliğinde gerçekleştirilmesi de EXPO'ları özel kılmaktadır. Çalışmanın amacını bu etkinliklere ev sahipliği yapmanın sağladığı avantajlardan faydalanmanın EXPO'nun kendi iç dinamikleri ve kente etkileri üzerinden nasıl şekillendiğinin ortaya konmasıdır.

Çalışmanın bu amacına yönelik olarak düzenlendiği ilk yıllardan günümüze EXPO'lara ev sahipliği yapmanın küresel dağılımı, tematik olarak tarih boyunca değişimi düzenlenen tüm etkinlikler bir bütün olarak dört EXPO kategorisi altında verilmiştir. Her bir kategori için düzenleyici resmi kurum olan BIE'den arşivlenen bilgiler edinilmiştir. Ardından bu bilgiler her bir kategoride ayrı olmak üzere serginin düzenlendiği yıl, düzenlendiği kent, sergi teması ve ziyaretçi sayıları kronolojik olarak makalede verilmiştir. Bu şekilde zaman çizelgesi üzerinde hangi kentlerin ev sahipliği yaptığı ve bunun dünya üzerinde dağılımına erişilmiştir. Ayrıca temaların yine bu akış içerisinde verilmesi, sergilerin temasının düzenlendiği dönemin akımlarıyla ilişkili olmasından insanoğlunun sorunlarının, teknolojik gelişmelerinin, yeniliklerin de görülebilmesini sağlamıştır. Ziyaretçi sayılarına değinilmesinin en önemli nedeni ise EXPO'ların küresel etkisini ortaya koymaktır. Ardından edinilen veriler buluşlar, yenilikler, EXPO mimarisi ve kentsel dönüşüm projeleri şeklinde değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise tüm bu veriler kentsel bir strateji olarak ele alındığı için kentlere "*katkı*", "*kazanım*", "*fırsat*" gibi bu stratejilere başvurmanın kentler için neden önemli olduğu üzerine çıkarımlar yapılmıştır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Mega Etkinlikler

Mega etkinlikler kısa süren ancak sonuçları kısa ve uzun vadede görülebilen etkinliklerdir. Bir etkinliğin mega olması ölçekle alakalı bir konudur. Örneğin Hiller (1995, s. 377) 1.000 veya daha fazla delegenin katıldığı toplantı ve kongrelerin orta büyüklükteki (500.000 ila 1 milyon nüfuslu) bir ev sahibi şehir için bir mega etkinlik karakterini üstlenebileceğini belirtmiştir. Bir etkinliğin uluslararası turizm pazarını hedeflemesi onu "*mega*" yapmaktadır. Turizmde ekonomik bir canlanma ile birlikte altyapı iyileştirmeleri, kentsel mekânda düzenlemelerin yapılması, kentlinin kentle gurur duyması gibi somut olmayan katkıları kentlere fayda sağlamaktadır. Etkinlikler, dünya üzerinde geniş bir hedef kitleye sahip olması, uluslararası ve geniş ölçekli katılımın gerçekleşmesi ile kitle iletişim araçları vasıtasıyla etkinliğin dünyaya taşınması önemlidir (Roche, 1994, s.1-2; Hiller, 1998, s. 47; Hiller, 1999, s. 182). Mega etkinliklerin itibarı "*mutlaka görülmesi gerekir*" üzerine kurgulanmaktadır (Lim ve Lee, 2007, s. 408). Özellikle başarılı organize edildiğinde uluslararası medyanın etkisiyle olumlu imaj ve kimlik için önemli bir role sahip olan etkinlikler tüm ekonomiyi etkilemektedir (Roche, 1994, s. 1-2; Can, 2015, s. 3). Kültürün markalaşma süreçlerinde kullanılması başvurulan stratejilerden birisidir. Kentsel simgelerin inşası, sloganlar aracılığıyla yaratılan temalar, kültürel mirasın yeniden ele alınmasını içeren miras madenciliği ve rekabetçi ortamın sonucunda ortaya çıkan büyük olaylar yani mega etkinlikler kültürün markalaşması içerisinde değerlendirilmektedir (Timur vd., 2016, s. 1033-1034).

EXPO'lar ve Olimpiyatlar mega etkinliklerin en çarpıcı örnekleri arasında kabul edilebilir. Ayırt edici özellikleri ile mega etkinlikler medyanın gücü ve prestij ile birlikte ev sahipliği yapan kentteki ekonomik etkileri ile birlikte anılmaktadır. Her iki organizasyonun yönetimi de aday kentlerden en uygun olanını seçeceğinden bu durum kentler arasında bir

rekabet yaratmaktadır. Kentlerin gelişimi ve yenilenmesi ve ekonomik büyümeyi teşvik etmesi için önemli bir ivme yarattığı düşünülen bu etkinliklerin gerçekleştiği kentler rekabetçi süreçlerde “*girişimci kent*” olarak hareket etmekte ve stratejilerini bunun üzerine kurgulamaktadırlar (Hiller, 1999, s. 182; Cornelissen, 2004, s. 41; Burbank vd., 2002, s. 181).

Kentler için bilimsel yazında mega etkinliklerin pek çok olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle mega etkinliklerin kentlerde hedeflere ulaşmada motivasyonel bir ivme yarattığını söylemek mümkündür (Terekli ve Çobanoğlu, 2018, s. 98). Bunlardan en önemlisi ise medya etkisini arkasına alan kentin ve ulusun bilinirliğinin artması ve dünya çapında bir tanıtıma olanak sağlamasıdır (Görkemli vd., 2014, s. 190; Witt, 1988, s. 76; Lim ve Lee, 2007, s. 408). Mega etkinlikler, kent markasında iyileştirici etki yaratmaktadır (Marin-Aguilar ve Vila-López, 2015, s. 632; Timur vd., 2016, s. 1034). Etkinlikler hem düzenledikleri dönemde hem de sonrasında kentlere bıraktıkları somut miraslarla büyük turizm akışları oluşturmaktadır (Witt, 1988, s. 77; Timur vd., 2016, s. 1034) ve birçok sektörde ekonomik canlanma sağlamaktadır (Eryılmaz ve Cengiz, 2012, s. 95). Yerel halk için ise etkileri artan gurur ve farkındalık yaratmış olması gibi psikolojik olabildiği gibi kültürel olanakların geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artması ve kentsel mekânın iyileştirilmesi şeklinde somut da olabilmektedir (Witt, 1988, s. 77; Timur vd., 2016, s. 1034). Etkinlikler için harcanan bütçelerde yol ve toplu taşıma yatırımları önemli yer tutmaktadır ve erişimi artırıcı projeler üretilmektedir (Silvestre, 2009, s. 17). Gerçekleşen etkinlik kentte altyapının yenilenmesini hızlandırmaktadır, etkinliğin konusuna göre (stadyum, sergi ve kongre salonları vb.) yeni yapılar inşa edilmesinin aracı olmaktadır (Hiller, 1999, s. 183; Hereźniak ve Florek, 2018, s. 93).

Bununla birlikte olası olumsuz etkileri de bilimsel yazında tartışılmaktadır. Etkinliklere ev sahipliği yapmak kitle iletişim araçları ile kentin dünyaya tanıtılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle iyi yönetilmemiş bir organizasyonda bu durum yalnızca kentin olumlu yönlerinin değil aynı zamanda olumsuzlukların da dünyaya paylaşılmasını neden olmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, çevre kirliliği, trafik gibi birçok çözümlenememiş sorun görünür hale gelmektedir. Bu durum Silverstre’un (2009, s. 9) belirttiği gibi spot ışıklarının kente dönmesinin arzu edildiği mega etkinliklere ev sahipliği yapmak sadece güçlü tarafları değil aynı zamanda zayıflıkları ve sorunları da büyüterek paylaşmaktadır. Diğer eleştiriler ise etkinliğin kente etkisinin ölçülme biçimi, etkinliklerin ihtiyaç duyduğu altyapıyı inşa ederken kamu kaynaklarının özel şirketlere aktarılması, ortaya çıkan sosyal refahtan kentin her kesiminin aynı ölçüde faydalanamayacağı üzerinedir (Teigland, 1999, s. 316; Horne, 2007, s. 88; Jago vd., 2010, s. 228). Kentsel alanlarda yaşayanlar arasındaki ayrımı Jago vd. (2010, s. 227) “*kentin atıl durumda olan kısımlarının yeniden inşası sonucunda bu bölgelerde yaşayan alt sosyo-ekonomik gruplar burada yapılan dönüşümle yerinden edilebilmektedirler*” şeklinde ifade etmişlerdir. Sonuç olarak olumlu yanları oldukça güçlü olmakla birlikte olumsuzlukların göz ardı edildiğini (Hiller, 1998, s. 47) belirtmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca olumlu etki edeceği öngörülen tüm faydalar büyük yatırım ve masraf gerektirmektedir (Magno ve Dossena, 2020, s. 1; Malfas vd., 2004, s. 210).

2.2. EXPO

Ekonomik Olimpiyatlar olarak da anılan EXPO, dünya üzerinde Olimpiyatlar ile birlikte mega etkinlikler arasında öne çıkmaktadır. Süresi, ölçeği, çok sayıda katılımcı ülkenin olması ve küresel özellikteki bir tema etrafında biçimleniyor olması ile öne çıkmaktadır. EXPO’nun küresel bir konu veya soruna karşı çözüm üretme yolunda tartışmaları içermesi esasında onu farklı kılmaktadır. Ayrıca ev sahipliği yapan ülkenin tema ve EXPO kurgusunu kendi yerel değerleri ile şekillendirmesi düzenlenen her bir sergiyi de çeşitlendirmektedir. Uluslararası olması ve ev sahibi kentin belirlediği temaya uygun olarak ülkelerin pavyonları aracılığıyla katılması, toplumun eğitilmesi ve küresel iş birliği bakımından etkinliği değerli hale getirmektedir (Hallaq vd., 2020, s. 2-3; Yu vd., 2012, s. 47; Kim, 2011, s. 286; B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 25). Kente ekonomik katkıları ise marka değeri yaratma, turizm açısından destinasyon yaratma ve yerel ekonomiyi canlandırması şeklinde sıralanabilir. Aynı zamanda

EXPO süreci, ulaşım başta olmak üzere kente yönelik altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, inşa sürecini hızlandırması ve kentsel mekânda yarattığı dönüşümler açısından önemlidir.

3. Küresel Rekabette Kentsel Stratejilerden Biri Olarak EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmak

Kentler, küresel anlamda kendilerini konumlandıkları markalar ile pazarlama ve rekabetçi süreçlere girmektedirler. Daha çok yatırım, daha çok ziyaretçi ve kentlilerine yönelik uygulamaların küresel alanda dikkat çekmesi amacıyla kendilerini ön plana çıkaracak ve kentin tamamına etki edecek öncü etkinliklere ev sahipliği yapmak istemektedirler. Özellikle hizmet sektörünün günümüzde artan önemi ve kentlerin tanıtıma duydukları ihtiyaç olumlu tarafları öne çıkarma ve risk oluşturan olumsuz etiketleri bertaraf etme yönündeki hedefler bu istekliliği daha da artırmaktadır. Bu nedenle kent karar vericileri, kent vizyonları dahilinde kentlerinin pazarlanmasında mega olaylara ve kültürel yenilenmeye daha çok ilgi göstermektedirler (Kavaratzis, 2004, s. 68).

Kentlerin girişimci olması ise mega etkinlikler gibi küresel fırsatlardan yararlanmalarını sağlamaktadır. Yerel politikalarla desteklenmesi de başarıyı sağlamada etkili olmaktadır (Acs vd., 2008, s. 6). Girişimci kentler, hükümetleri bir refah sağlayıcısı olarak görmekten öte hükümetlerin kentlerin pazarlanmasında bir girişimci olarak hareket etmesine ve kentlerin büyümesine teşvik etmesi gerektiğini savunmaktadır. Esnekliğin öne çıktığı bu dönemde küresel ekonomi ile bağlantı kurarak üretilen girişimci stratejiler, kentsel kalkınma açısından önemlidir (Chan ve Li, 2017, s. 668). Destinasyon pazarlamasında ve marka geliştirilmede büyük ölçekli etkinliklere ev sahipliği yapmak öne çıkmaktadır (Yu vd., 2012, s. 50). Kentin imajı ve çekici marka kimlikleri oluşturmak; bu kimliklerin küresel dolaşımını sağlamak için medyayı da arkasına alan mega etkinlikler önemli hale gelmektedir. Olimpiyat oyunları ve EXPO'lar mega etkinliklerin en önemlileridir (B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 23; Kim, 2011, s. 286; Wang vd., 2012, s. 1285).

3.1. EXPO ve Kategorileri

"*Ekonomik Olimpiyatlar*" olarak da adlandırılacak EXPO'lar kentler üzerinde kısa ve uzun vadede önemli etkiler yaratmaktadır. Ev sahibi ve katılımcı ülkeler EXPO'lar aracılığıyla insan hayatını olumlu yönde etkileyecek kültürel, bilimsel, teknolojik ve endüstriyel başarılar sergilemektedirler (Xue vd., 2012, 746). Kentsel strateji olarak ele alındıklarında ise mekânsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kazanımlar sağladığı görülmektedir.

Markalaşma ve küresel yarışta bir kentin adının duyulması, kültürel kalkınmanın gerçekleştirilmesine olanak sağlaması gibi sosyal katkılar soyut etkileri oluştururken (Kisusi, 2014, s. 12; Karmowska, 2003, s. 141) somut etkiler, kentsel mekânın dönüşümü ve büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesi şeklindedir. Özellikle geçmiş örneklerle bakıldığında mega etkinliklerin ihtiyaç duyulan altyapı ve yenileme faaliyetlerini hızlandırdığı; diğer hedeflenen uygulamalar için de öncü (flagship) bir görev üstlendiği görülmektedir.

Her bir EXPO, mirası ile birlikte anılmaktadır. Bu miras, buluşlar, yeni yaklaşımlar, sanat akımları, mimari eserler, dünya tarihi açısından "*ilk*"ler ve "*tek*"ler ile anılan olay ve gelişmelerdir. Yüzyıllı aşkın tarihi ve ilk düzenlendikleri yıllardan itibaren katılımcı ülke sayıları 246'yı bulan bu etkinlikler küresel olarak üretilen bilgi ve deneyimleri içermektedir (BIE, b.t.b; b.t.e; b.t.g; b.t.i). Sergiler için uluslararası yerine de kullanılan "*evrensel*" ifadesi bu etkinliklerin insan emeğinin ve yaratıcılığının temas ettiği tüm alanları kapsadığını ifade etmektedir. Üretim yanı sıra "*sosyal*" ve "*eğitimsel*" sorumluluklar taşımaktadırlar (Domini, 2019, s. 4).

3.1.1. Dünya Sergisi

EXPO'ların ilk kategorisi olan Dünya Sergileri, ilgi çekici ve evrensel bir tema çerçevesinde çözümler üretmeye çalışan ve düzenlenen sergilerle küresel bir buluşma ortamı

yaratılan etkinliklerdir. Çok sayıda ziyaretçinin katılması, sadece ev sahibi ülkenin değil katılımcı ülkelerin de kendilerini ifade etmesine olanak tanıyan organizasyonlar olan Dünya Sergileri, kentlerin gelişimi için fırsatlar sunmaktadır. Büyük Sergi olarak ilk defa 1851’de Londra’da düzenlenen Dünya Sergisi, tema bakımından dikkat çekici olması ve dünya çapında ilgi görmesiyle tekrarlanan bir etkinliğe dönüşmüştür. Tablo 1’de Dünya Sergilerinin yıllar itibarıyla düzenlendikleri kent, sergi teması ve etkinliğe katılan ziyaretçilerin sayısı verilmektedir.

1928 yılından itibaren BIE tarafından düzenlenen ve denetlenmeye başlayan fuarda insanlığın bilgisini geliştiren, sosyal, bilimsel, teknolojik ve ekonomik ilerlemeleri vurgulayan temalar tercih edilmiştir. Dünya Sergileri, eğitim ve ilerleme platformları olarak değerlendirilmektedirler. Her beş yılda bir düzenlenen fuarın süresi altı aya kadar olabilmektedir. Özellikle ilk dönemlerinde prestijin önemli olduğu etkinlikler günümüzde küresel ölçekteki sorunlara çözüm bulma arayışıyla gerçekleştirilmektedir. İlk EXPO’lar olan Dünya Sergileri endüstri devriminden oldukça etkilenmiştir. Buharlı makinelerin yarattığı teknoloji, sanayideki yenilikler ve tarım alanındaki gelişmeler paylaşılmış, sanat ve mimari alanındaki yenilikler dünyaya tanıtılmıştır. Tüm bu girişim ve yenilikler, sergi, kongre ve konferanslarla desteklenerek alanında uzmanların buluşmasını sağlamıştır. İlk dönem Dünya Sergileri ayrıca birer vitrin görevi görmektedir. Savaş sonrası kentlerin yeniden doğuşunu dünyaya göstermek, kültürel değerlerini temalarla birlikte ve sanat aracılığıyla paylaşmak, prestij ve gücünü sunmak veya kötü şöhret, ekonomik kriz gibi olumsuz imajlarının izlerini silmek gibi amaçlarla da düzenlenmiştir (Batuhan, 2020, s. 283; BIE, b.t.c; B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 25). İlk dönem temaları tarım, sanayi, sanat ve teknoloji üzerine yoğunlaşırken ilerleyen dönemlerde yaşanan dünya savaşlarının etkisiyle barış, hümanizm gibi temalar eklenmeye başlanmıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise sürdürülebilirlik, çevre, sağlık, enerji gibi konular sorun olarak görülerek temalarla tartışmaya açılmıştır.

Tablo 1. Dünya Sergisi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1851	Londra	Birleşik Krallık	Ulusların sanayisi	6.039.165
1885	Paris	Fransa	Tarım, sanayi ve güzel sanatlar	5.162.330
1862	Londra	Birleşik Krallık	Sanayi ve sanat	6.096.617
1867	Paris	Fransa	Tarım, sanayi ve güzel sanatlar	15.000.000
1873	Viyana	Avusturya	Kültür ve eğitim	7.255.000
1876	Philadelphia	ABD	Toprak ve maden sanatları, imalatı ve ürünleri	10.000.000
1878	Paris	Fransa	Yeni teknolojiler	16.156.626
1880	Melbourne	Avustralya	Ulusların sanat, imalat, tarım ve endüstriyel ürünleri	1.330.000
1888	Barcelona	İspanya	Güzel ve endüstriyel sanat	2.300.000
1889	Paris	Fransa	Fransız devriminin yüzüncü yıldönümü kutlaması	32.250.297
1893	Chicago	ABD	Amerika'nın keşfinin dört yüzüncü yıldönümü	27.500.000
1897	Brüksel	Belçika	Modern hayat	6.000.000
1900	Paris	Fransa	19. yüzyıl: Genel bakış	50.860.801
1904	St. Louis	ABD	Louisiana'nın alımının yüzüncü yıldönümü kutlaması	19.694.855
1905	Liege	Belçika	75. bağımsızlık yıldönümü anısına	7.000.000
1906	Milano	İtalya	Ulaşım	Bilgi yok
1910	Brüksel	Belçika	Sanat ve bilim eserleri, ulusların tarım ve sanayi ürünleri	13.000.000
1913	Ghent	Belçika	Barış, sanayi ve sanat	9.503.419
1915	San Francisco	ABD	Panama Kanalı'nın açılışının kutlanması	18.876.438
1929	Barcelona	İspanya	Sanayi, sanat ve spor	5.800.000
1933	Chicago	ABD	Sanayi ve bilimsel araştırma arasındaki bağımsızlık	38.872.000
1935	Brüksel	Belçika	Ulaşım	20.000.000
1937	Paris	Fransa	Modern yaşamda sanat ve teknoloji	31.040.955
1939	New York	ABD	Yarının dünyasını inşa etmek	Bilgi yok
1949	Port-au-Prince	Haiti	Barış festivali	250.000
1958	Brüksel	Belçika	Bir dünya görüşü: yeni hümanizm	41.454.412
1962	Seattle	ABD	Uzay çağındaki insan	9.000.000
1967	Montreal	Kanada	İnsan ve dünyası	50.306.648
1970	Osaka	Japonya	İnsanlık için ilerleme ve uyum	64.218.770
1992	Seville	İspanya	Keşif çağı	41.814.571
2000	Hannover	Almanya	İnsanlık - doğa - teknoloji	18.100.000
2005	Aichi	Japonya	Doğanın bilgeliği	22.049.544
2010	Şangay	Çin	Daha iyi şehir, daha iyi yaşam	73.085.000
2015	Milano	İtalya	Gezegeni beslemek, yaşam için enerji	21.500.000
2020	Dubai	BAE	Akılları birleştirmek, geleceği yaratmak	24.102.967
2025	Osaka	Japonya	Hayatlarımız için gelecek toplumunu tasarlamak	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.b

3.1.2. Uluslararası Özellikli Sergi

Uluslararası saygın sergiler olarak bilinen temalı EXPO'lar insanlığın karşı karşıya kaldığı belirli bir soruna cevap vermek için tasarlanmış küresel etkinliklerdir (BIE, b.t.d). Çok sayıda ziyaretçinin geldiği bu etkinlik en fazla üç ay sürelidir ve sergi alanı yirmi beş hektarla sınırlandırılmıştır. Bu kategori altında daha çok sayıda ülkenin ev sahipliği yapmasına olanak sağlayacak biçimde iki Dünya Sergisi arasında gerçekleştirilmektedir. 1936 yılından itibaren gerçekleştirilen sergide ilk dönem temaları havacılık, gemicilik, tekstil, ziraat gibi belirli sektörler üzerinedir. Bununla birlikte su, enerji ve sürdürülebilirlik temaları da bu etkinlikte yer almıştır. Ayrıca Uluslararası Özellikli Sergi'lerde konut ve yakın çevresine yönelik temalar olan, ulaşım, yaşam alanlarına yer verilmesi, doğrudan yapılı çevreye ilişkin temaların da olduğu göstermektedir (Batuhan, 2020, s. 283; BIE, b.t.d). Tablo 2'de Uluslararası Özellikli Sergilerin yıllar itibariyle düzenlendikleri kent, sergi teması ve etkinliğe katılan ziyaretçilerin sayısı verilmektedir. İlk dönem Uluslararası Özellikli Sergi ziyaretçi sayılarına ulaşılacakla birlikte özellikle 1950'li yıllardan itibaren gözlemlenen ziyaretçi sayıları önemli küresel etkinliklerden biri olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Uluslararası Özellikli Sergi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1936	Stockholm	İsveç	Havacılık	Bilgi yok
1938	Helsinki	Finlandiya	Havacılık	Bilgi yok
1939	Liege	Belçika	Su sanatı	Bilgi yok
1947	Paris	Fransa	Şehircilik ve konut	Bilgi yok
1949	Stockholm	İsveç	Spor ve fiziksel kültür	Bilgi yok
1949	Lyon	Fransa	Kırsal habitat	Bilgi yok
1951	Lille	Fransa	Tekstil	1.500.000
1953	Roma	İtalya	Ziraat	1.700.000
1953	Kudüs	İsrail	Çölün fethi	600
1954	Napoli	İtalya	Gemicilik	Bilgi yok
1955	Torino	İtalya	Spor	120
1955	Helsingborg	İsveç	Çevrede modern insan	Bilgi yok
1956	Beit Dagon	İsrail	Turuncgiller	Bilgi yok
1957	Berlin	Almanya	Hansa Bölgesinin Yeniden İnşası	1.000.000
1961	Torino	İtalya	İnsan ve çalışması-teknolojik ve sosyal gelişmelerin yüzyılı: başarılar ve beklentiler	5.000.000
1965	Münih	Almanya	Ulaşım	2.500.000
1968	San Antonio	ABD	Amerika'da medeniyetlerin birleşmesi	6.384.482
1971	Budapeşte	Macaristan	Dünya'daki ev	1.900.000
1974	Spokane	ABD	Yarının canlı yeni ortamını kutluyoruz	5.600.000
1975	Okinawa	Japonya	Görmek istediğimiz deniz	3.485.750
1981	Filibe	Bulgaristan	Dünya-yaşam gezegeni	Bilgi yok
1982	Knoxville	ABD	Enerji dünyayı döndürür	Bilgi yok
1984	New Orleans	ABD	Nehirlerin dünyası-yaşam kaynağı olarak tatlı su	7.335.000
1985	Tsukuba	Japonya	Konutlar ve çevresi-evde insan için bilim ve teknoloji	20.334.727
1986	Vancouver	Kanada	Ulaşım ve iletişim: hareket halindeki dünya-temastaki dünya	22.111.578
1988	Brisbane	Avustralya	Teknoloji çağında boş zaman	18.560.447
1991	Filibe	Bulgaristan	Gençlerin barış dünyasının hizmetindeki faaliyeti	Bilgi yok
1992	Cenova	İtalya	Cristopher Columbus: Gemiz ve deniz	1.706.148
1993	Daejon	Güney Kore	Yeni bir kalkınma yolunun zorluğu	14.005.808
1998	Lizbon	Portekiz	Okyanuslar: Gelecek için bir miras	10.128.204
2008	Zaragoza	İspanya	Su ve sürdürülebilir kalkınma	5.650.943
2012	Yeosu	Güney Kore	Yaşayan okyanus ve sahil	8.203.956
2017	Astana	Kazakistan	Geleceğin enerjisi	3.977.545
2023	Buenos Aires	Arjantin	Dijital yakınsamada yaratıcı endüstriler	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.e

3.1.3. Uluslararası Bahçecilik Sergisi

Uluslararası Bahçecilik Sergisi sağlıklı yaşam, yeşil ekonomi, sürdürülebilirlik, eğitim ve inovasyon gibi konularda bahçecilik ve tarım endüstrileri arasında iş birliği, bilgi paylaşımı ve çözümü teşvik eden etkinliklerdir (Batuhan, 2020, s. 284; BIE, b.t.f). Tablo 3'te serginin yıllar itibariyle düzenlendiği kent, tema ve ziyaretçi sayıları verilmektedir. Bu kategorideki sergilere en çok Almanya ve Hollanda kentleri ev sahipliği yapmıştır. 1960 yılından itibaren düzenlenmeye başlayan etkinlik çok sayıda ziyaretçi için bir destinasyon noktası oluşturmuştur. Bu kategorideki sergiler BIE ve AIPH (Association of International Horticultural Producers - Uluslararası Bahçe Bitkileri Üreticileri Birliği) himayesinde organize edilmektedir. Sergiler iki

yılda bir gerçekleştirilmektedir. Bir ülkenin ikinci kez ev sahipliği yapabilmesi için iki sergi arasında on yıl olması gerekmektedir. Altı aya kadar bir süreyi kapsamaktadır. Botanikle ilgili konuları merkezine alan temalar 1980'lerden sonra insanı ve kenti içine alan, 1990'lardan sonra kentsel mekânları içeren, son dönemlerde ise yaşam kalitesi gibi konulara değinen içerikler dahil edilmiştir (Batuhan, 2020, s. 284; BIE, b.t.f).

Tablo 3. Uluslararası Bahçecilik Sergisi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1960	Rotterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik	4.000.000
1963	Hamburg	Almanya	Ekonomi ve kültür açısından tüm kategorilerde bahçecilik	5.400.000
1964	Viyana	Avusturya	Uluslararası bahçecilik	2.100.000
1969	Paris	Fransa	Fransa'nın çiçekleri ve dünyanın çiçekleri	2.400.000
1972	Amsterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik tarafından gerçekleştirilen çabalar	4.300.000
1973	Hamburg	Almanya	Uluslararası bahçecilik	5.800.000
1974	Viyana	Avusturya	Uluslararası bahçecilik	2.600.000
1980	Montreal	Kanada	İnsanın sosyo-kültürel faaliyetleri ile fiziksel çevresi arasındaki ilişki	Bilgi yok
1982	Amsterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik	4.600.000
1983	Münih	Almanya	Uluslararası bahçecilik	11.600.000
1984	Liverpool	Birleşik Krallık	Uluslararası ve ulusal bahçecilik alanında gerçekleştirilen ilerleme	3.380.000
1990	Osaka	Japonya	Doğa ve insanlığın birlikte uyum içinde yaşaması	23.126.934
1992	Zoetermeer	Hollanda	Bahçeciliğin kalite, teknik, bilim ve yönetim alanlarında sürekli bir yenilenme sürecine dahil edilmesi	3.335.600
1993	Stuttgart	Almanya	Şehir ve doğa - sorumlu yaklaşım	7.311.000
1999	Kumming	Çin	İnsan ve doğa - 21. yüzyıla doğru yürüyüş	9.427.000
2002	Haarlemmermeer	Hollanda	21. yüzyılda Hollanda bahçeciliğinin ve uluslararası bahçeciliğin yaşam kalitesine katkısı	2.071.000
2003	Rostock	Almanya	Bir sahil parkı. Yeni çiçekli bir dünya	2.600.000
2006	Chiang Mai	Tayland	İnsanlık sevgisinin ifade edilmesi	3.848.791
2012	Venlo	Hollanda	Doğada tiyatrunun bir parçası olun; yaşam kalitesine yaklaşmak	2.046.684
2016	Antalya	Türkiye	Çiçekler ve çocuklar	4.963.571
2019	Pekin	Çin	Yeşil yaşa, daha iyi yaşa	9.340.000
2022	Amsterdam-Almere	Hollanda	Büyüyen yeşil şehirler	Düzenlenecek
2023	Doha	Katar	Yeşil çöl, daha iyi çevre	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.g

3.1.4. Milano Sergisi

Milano Sergisi (The Milan Triennial Exhibition of Decorative Arts and Modern Architecture) mimarlık, tasarım ve sanat üzerine Milano'da tekrarlanan uluslararası sergidir. Sergi her dönemde o günün sorunlarını yansıtacak sanat, davranış bilimleri ve bilimsel araştırmayı birbirine bağlayarak çağdaş ve disiplinlerarası tartışmaları etrafında bir temada düzenlenmektedir. Katılımcılarını ülkeler, kentler, bölgeler, üniversiteler, şirketler, tasarım merkezleri, sanat dernekleri, müzeler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve genç tasarımcı gruplar oluşturmaktadır. Altı aya kadar süren etkinlik Milano'da bir müze olan Triennale Milano tarafından organize edilmektedir. Özellikle 1950'li yıllarda tasarım dünyasının mutlaka görülmesi gereken en prestijli uluslararası sergilerinden biriydi (BIE, b.t.h; Fallan, 2014, s. 1). Sergi ilk dönem konularını sanat akımları, yaşam, tasarım, üretim ve standartlar üzerine kurgularken sonraki dönemlerde kent, yaşam alanları, insan gibi temaları içine alacak şekilde gerçekleştirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Milano Sergisi temaları

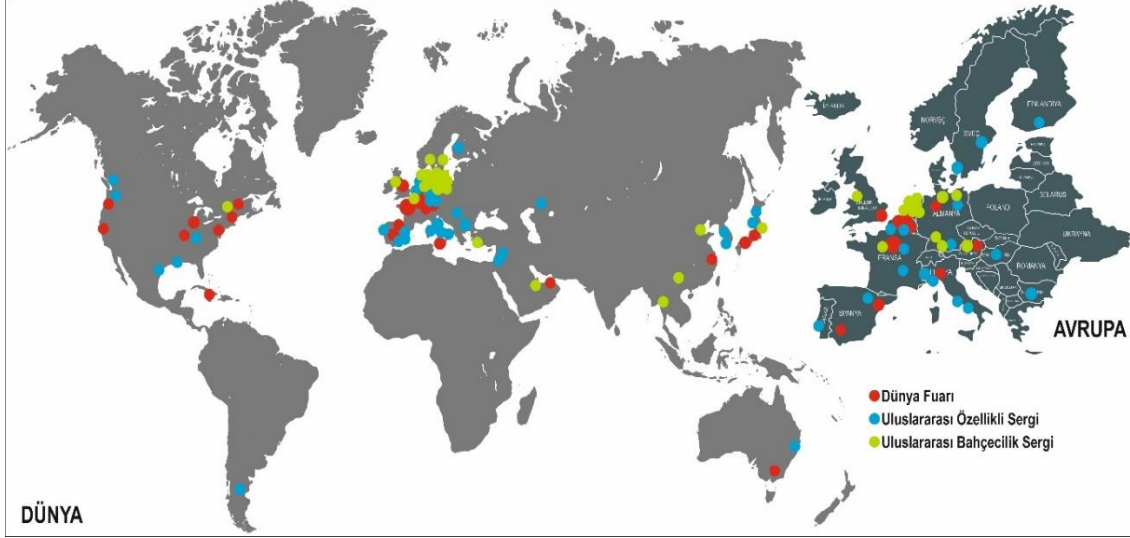
Yıl	Tema	Yıl	Tema
1933	Tarz - Medeniyet	1964	Boş Zaman
1936	Süreklilik - Modernite	1968	Büyük Sayı
1940	Düzen - Gelenek	1988	Dünya Şehirleri ve Metropolis'in Geleceği
1947	Ev	1992	Nesneler ve Doğa Arasındaki Yaşam: Planlama ve Çevrenin Zorluğu
1951	Ürünler - Standartlar	1996	Kimlikler ve Farklılıklar
1954	Prefabrikasyon - Endüstriyel Tasarım	2016	21'inci yüzyıl. Tasarım Sonrası Tasarım
1957	Günümüz Medeniyetinde İfade Kalitesinin İyileştirilmesi	2019	Kırık Doğa: Tasarım İnsanın Hayatta Kalmasını Sağlıyor
1960	Ev ve Okul		

Kaynak: BIE, b.t.i

3.2. EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmanın Kentler Açısından Küresel Etkileri

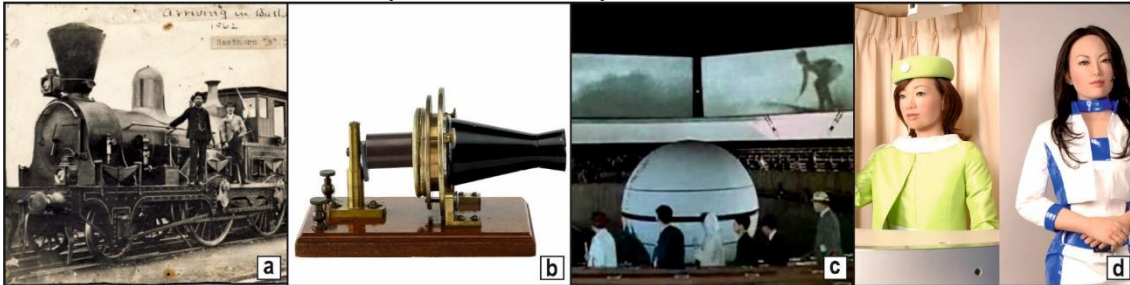
Şekil 1'de her dönem aynı kentte düzenlenen Milano Sergisi dışında Dünya Sergisi (Dünya Fuarı), Uluslararası Özellikli Sergi ve Uluslararası Bahçecilik Sergisinin dünya üzerindeki dağılımı görülmektedir. Tüm etkinliklerin yarısından fazlası (yaklaşık %64'ü) Avrupa'da düzenlenmiştir.

Şekil 1. EXPO'ya dünya üzerinde ev sahibi olan kentlerin dağılımı³

EXPO'lar temelde yenilikçi yaklaşımlarla toplumu eğitmek gibi bir misyona da sahip olmasından dolayı her alanda buluş, yenilik ve yeni yaklaşımların izlenebildiği ve tanıtıldığı etkinliklerdir. Sergilerdeki yüksek teknoloji ve yenilikçi makinalar, mineraller ve üretilen mahsuller, geniş bir ürün yelpazesindeki üretim çıktıları sergileri dünya çapında görünürlük sağlayan büyük pazar yerleri haline getirmiştir (Domini, 2019, s. 4). Ulaşımaya yönelik yeni araçlar, günümüzde kullandığımız teknolojilerin ilk modellerinin tanıtımı, dünya fuarları ile küresel ölçekte paylaşılmıştır. Birer vitrin olarak buluşların, hem ülkelerin teknolojik gelişmelerini dünya ile paylaşarak prestij elde etmesi hem de bu yeniliklerin EXPO'larla birlikte ele alınması sergilerin miraslarından biri olarak görülmektedir. Şekil 2'de bu buluşlara 1862 yılında Londra'da gerçekleşen fuarda demiryolları ve gemilerde buhar motorlarının kullanılması, 1876 Philadelphia Sergisi'nde Alexander Graham Bell'in deneysel telefonu tanıtması, Japon bilimkurgu üzerine becerilerini 1970 EXPO'sunda sergilemesi ve 2005 Aichi Sergisi'nde Kokoro insansı robotlarının resepsiyonist olarak görev yapması örnek verilmiştir. (National Museum of American History, b.t.; Brittain, 2005, s. 469; Gardner, 2011, s. 26; Mewes ve Heloir, 2009, s. 9).

Şekil 2. Yeni buluşlara örnekler

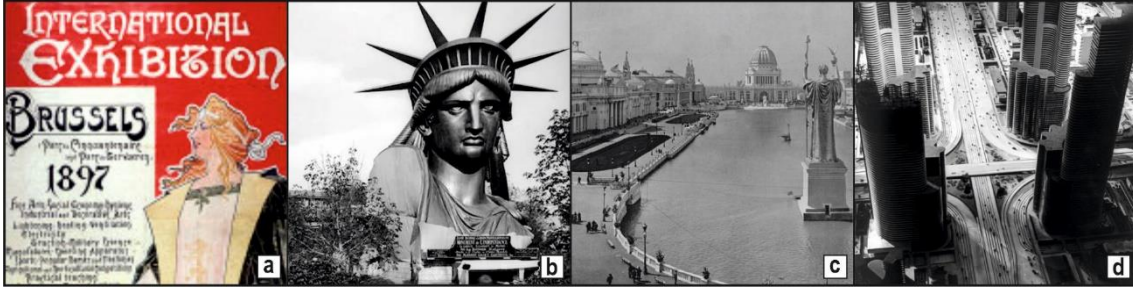

Kaynak: (a) Sovereign Hill Education, 2015; (b) National Museum of American History, b.t.; (c) EXPOmuseum, b.t.; (d) Kokoro, b.t.

³ Şekil 1, Tablo 1, 2 ve 3'teki verilerin freepik, 2017 ve Layerace, 2016 altlıkları üzerine işlenmesiyle üretilmiştir

Bununla birlikte, bu buluşların ülkeler ile de ilişkisi bizlere yeniliklerin birer tanıtımının olduğunu göstermektedir. Buhar motorlarının İngiltere ile ve Japonya'nın robot teknolojisi ile anılması buna örnektir (Lienhard, b.t.; Kumar, 2021). Bu küresel paylaşımlar salt ürün icadı ile değil, EXPO'da sergilenen neredeyse her konuda miras niteliğinde değerler yaratmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi 1897 Brüksel EXPO'sunda Art Nouveau sanatçısı Henri Privat Livemont tarafından yapılan afiştir. Posterde yer alan öğeler diğer Avrupa ekonomileriyle rekabet etme yeteneğini göstermektedir (Binkley, 2019, s. 45). Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) özgürlük ve demokrasi ruhunun en güçlü sembollerinden ve dünyanın en ünlü landmarklarından biri olan Özgürlük Heykeli, Fransa'nın kardeş cumhuriyeti ABD'ye bağımsızlığının 100. yılında sembolik bir hediye olarak gönderilmiştir. Heykelin kafası ise 1878 Paris Dünya Sergisinde sergilenmiş ve dikkat çekmiştir. Bu ilgide, elektriğin kamusal anıtları aydınlatması için kullanılması da etkili olmuştur (Moreno, 2004, s. 7; Hansen, 2007, s. 34; Wood Cordulack, 2005, s. 151). Mimari yeniliklerin yanı sıra o günün teknolojisi ve bilim kurgu yaklaşımları ile geleceğin kentlerini tartışmak bir diğer yenilikçi yaklaşımdır. Buna en popüler örneklerden biri ise EXPO 1893'de "*White City (Beyaz Şehir)*"dir. Chicago'da gerçekleşen sergi daha sonra hazırlanan kent planına ilham kaynağı olmuştur (Smith, 2006, s. 19). Bir diğer örnek, EXPO 1939 New York Dünya Sergisi'ndeki "*Yarının Dünyasını İnşa Etmek*" temasıyla paylaşılan Norman Bel Geddes'in tasarımı olan "*1960 Yılıın Kenti*"dir (Library of Congress, b.t.) (Şekil 3).

Şekil 3. Yeniliklere örnekler

Kaynak: (a) BIE, b.t.i; (b) Paris Insiders Guide, b.t.; (c) Chicago Architecture Center, b.t.; (d) Taylor, 2013

Mimari eserler sergilerin en somut miraslarından biridir. Bu eserlerin çoğu kentler için önemli simgeler haline almıştır. Bunlardan günümüze kadar kalamayan 1851 Londra'daki Kristal Palas ilk kez bir yapı fabrikasyon parçalardan oluşturularak üretilmiştir. Sanat, tasarım, bilim ve endüstrideki küresel başarıları büyük bir cam çatı altında sergilemek için tasarlanmıştır. Bu öncü eser yeni malzeme ve yapım teknikleri açısından yenilikçi bir mimari yaklaşım olarak sunulmuştur (Çetinel, 2012, s. 7; Merrill, 2012, s. 322; Schoenefeldt, 2016, s. 236). Bununla birlikte birçok yapı ise günümüzde de varlığını sürdürmektedir ve buldukları kentlerin önemli sembollerindedir. Örneğin, 1889 Paris Sergisi'nin mirası olan Eyfel Kulesi, modernitenin en belirgin görüntülerinden birini oluştururken Fransız ulusal kimliğinin de en önemli sembolü haline gelmiştir. Tanımlayıcı bir kentsel simge olan yapı yılda yedi milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Bergdoll, 2003, s. 2; Young, 2008, s. 343; Alıcı, 2017, s. 2984; CNN Editorial Research, 2021). Diğer bir sembol yapı 1888 Barselona Dünya Sergisi'nin girişi olarak inşa edilen Zafer Takı'dır (The Arc de Triomf) (Barcelo, b.t.). "*Uzay Çağı*" teması ile düzenlenen 1962 Seattle EXPO için tasarlanan fütüristik gözlem kulesi Space Needle, kentin yenilikçi ve ileri görüşlü ruhunu simgelemektedir (Space Needle, b.t.) (Şekil 4).

Şekil 4. EXPO mimarisinden örnekler

Kaynak: (a) inoxstyle, b.t.; (b) Jessop, 2018; (c) Barcelo, b.t.; (d) Woodman, 2020

Ev sahibi kentler kadar yenilikçi yaklaşımlar katılımcı ülkelerin pavyonlarında da görülmektedir. Bu da uluslararası özellikli sergide her ülkenin ev sahibi ülkenin temasına uygun olarak kendi yerel değerlerini simgeleyecek eserler üretmesine ve sergilemesine olanak sağlamaktadır. Sürekli ve geçici olan bu pavyonlar arasında EXPO mirasına uygun birçok yapı bulunmaktadır. Örneğin, EXPO 1929’da Mimar Mies van der Rohe tarafından tasarlanan ve birçok yapıya ilham veren Barselona Pavyonu, EXPO mimarisinin ikonik yapıları arasındadır (Miesben, b.t.; Maçka Kalfa ve Durmuş, 2016.). Şekil 5’te pavyonlardan örnekler yer almaktadır. 2015 Milano EXPO teması olan “gezegeni beslemek, yaşam için enerji” teması altında Birleşik Krallık arı kovani ile birlikte araştırma ve teknolojinin gıda güvenliği ve biyoçeşitlilik ile birlikte nasıl işlediği üzerine bir mimari tasarım yapmıştır (Archdaily, b.t.). 2010 Şangay’daki “Daha İyi Şehir, Daha İyi Yaşam” temasına Danimarka pavyonu sürdürülebilir ve kent akli içeren bir tasarım yapmıştır (Payne, b.t.). 2000 yılında Hannover’da düzenlenen “İnsanlık-Doğa-Teknoloji” teması altında, İsveç sürdürülebilirlik üzerine ses kutusu temasıyla (Gwizda, 2014), Türkiye ise “saydam, teknolojik bir örtü olan yapı zengin Anadolu kültürünün sürekliliğini, bir anlamda gelenekselden teknolojiye dönüşümünü simgelemek” (Onbay, 2020, s. 137) üzerine tasarlanmıştır.

Şekil 5. EXPO mimarisinden örnekler

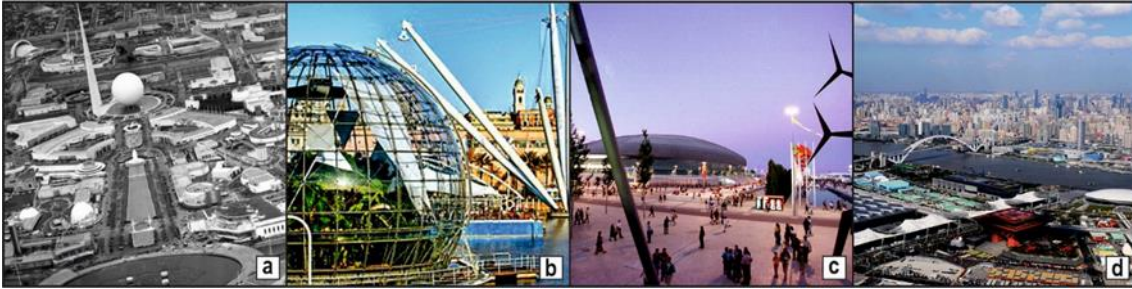

Kaynak: (a) Rosenfield, 2015; (b) Payne, b.t.; (c) Franzoia, b.t.; (d) Heineking, 2020

Kentsel alanda dönüşümler yaratan EXPO’lar mimari eserlerle birlikte altyapı ve yapıları çevrede iyileştirmeler yapmaktadır (Polat ve Tezcan, 2020, s. 354). Hem adaylık sürecinde hem de ev sahipliğinde erişimin önem kazanması altyapı yatırımlarını hızlandırmaktadır. Yüksek sayıda gelen katılımcı için bu altyapı ile entegre edilmiş konaklama alanları kentler için birer EXPO mirası olarak değerlendirilmektedir (Hallaq vd., 2020, s. 1). Kentlerdeki çöküntü bölgesi haline gelmiş atıl alanların etkinlik içerisinde dönüştürülmesi EXPO’larda başvurulan stratejiler arasındadır. Bu alanların EXPO gibi öncü bir ivme ile hızla dönüştürülerek kente kazandırılması ve bunun küresel bir etkinlikle paylaşılması kent marka imajına da fayda sağlamaktadır. EXPO’lar, terk edilmiş büyük alanların yeniden yapılandırılması, ikincil kentsel merkezlerin geliştirilmesi, kültürel etkinliklerle bu alanların yeniden canlandırılması ile alan bazlı dönüşümün aracı haline gelmektedir (Carrière ve Demazière, 2002, s. 70; Kim, 2011, s. 286; Deng vd., 2016, s. 163). Kentsel alanda yapılan bu dönüşümler alanların fonksiyonlarının değiştirilerek kentlere yeniden kazandırılmasını sağlamaktadır. Bu kapsamdaki örneklerden biri

1939 New York sergisinde Flushing'deki (Queens) çöp depolama alanının ıslah edilerek serginin teması olan “*Yarımın Dünyasının İnşası*” için dönüştürülmesidir (Mattern, 2016). Bir diğer örnek 1992 EXPO'sunun düzenlendiği Cenova'daki sanayisizleşme ve eski limanının işlevini yitirmesiyle âtil kalmış liman alanında kentsel karakterini değiştirmeden ve tarihi özelliğini devam ettirecek şekilde yapılan kıyı bölgesi kentsel yenileme uygulamasıdır (De Staffani, 2011, s. 28; Ferrari ve Guala, 2015, s. 126; Jussi, 1995, s. 17). 1998 Lizbon Sergisi ile kentin nehir kıyısında gözle görünür bir değişimin yaşandığı yenileme projesi gerçekleştirilmiştir (Pinto vd., 2020, s. 2). 2010 Shanghai EXPO'sunda ise Huangpu Nehri üzerinde 5,28 kilometrekarelik bir alan, yeni iş, kültürel mekân ve yeşil alan kazandırılarak kentin kültürel bir metropol inşası için kentsel yenileme uygulaması yapılmıştır (Li, 2018, s. 126; Sustainable Development, b.t.) (Şekil 6).

Şekil 6. EXPO mimarisinden örnekler

Kaynak: (a) Blakinger, 2016; (b) JDP Econ, 2017; (c) Felipe, 2018; (d) Yijing, 2017

4. EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmanın Kentsel Stratejiler Üretmek Bağlamında Değerlendirilmesi

EXPO'lar, Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupası ile birlikte üç önemli mega etkinlikten bir tanesidir (Erten, 2008, s. 208). Sergiler kentlerin kendilerini gösterebilmeleri için fırsat sunan modernitenin sembolik icatlarının en ayırt edici olanları (Bennet, 1991, s. 30) olarak değerlendirilmektedir. Markalaşma, imaj yaratma, belirlenen kimliğin küresel dolaşımının dünya üzerindeki seyahat ve iş haritasına yerleşebilmesi için bir fırsat sunmaktadır (De Carlo vd., 2009, s. 9; Dynon, 2011, s. 185). Bir kalkınma gücü olarak ele alınmakta ve kentler BIE ve IOC (Intergovernmental Oceanographic Commission) tarafından benzer kriterlerin en uygun şartlarının sağlanması için adaylar arasında bir rekabet gücü yaratmayı hedeflemektedir (Edizel, 2013, s. 633). EXPO'lara ev sahipliği yapmak, Olimpiyat oyunları ve dünya kupası gibi etkinliklere ev sahipliği yapmaya benzer bir rekabet süreci içerisinde kentlere fırsatlar sunmaktadır (Kim, 2011, s. 286). Yaratılan bu ekonomik ve sosyal kapasitenin artırımı, ev sahibi kentin rekabet ettiği kentler arasındaki konumunu yükseltmekte; medyada görünürlüğü artmakta ve ziyaretler yoluyla kentin kimliği küresel alanda duyurulmaktadır (Wang vd., 2012, s. 1285; Sun ve Ye, 2010, s. 134).

Kentler günümüzde artan bir biçimde küresel alanda imajlarını güçlendirerek çekiciliklerini artırmaya çalışmaktadır. EXPO'lar süresi, katılımcı sayıları, belirli bir tema etrafında yürüttüğü etkileşimli süreçleri ile birlikte girişimci bir yapı içerisinde kentlerin ev sahipliği yapmak için başvurduğu yöntemlerdendir. Geçmişten günümüze etkinliklerin ölçeği ve katılımcı sayıları artarken ev sahipliği yapmak isteyen aday kentler de çoğalmaya başlamıştır (Çayan ve Sat, 2022, s. 480). Bu başvurunun öne çıkan nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kentlerin ihtiyaç duyduğu imajı sağlayabilmesi: EXPO kentlerin/ülkelerin birer vitrinidir ve sahip oldukları değerlerin farklı etkinliklerle güçlü bir şekilde dünyaya sunulmasını sağlamaktadır.

- Tanıtım faaliyetleri sağlaması: Uzun süreli ve uluslararası olması ve küresel bir temanın etkinliği biçimlendirmesi, adaylık sürecinden başlayarak ev sahibi kenti uluslararası medya aracılığıyla sürekli gündemde tutmaktadır.

• Turizm faaliyetlerine katkısı: Ziyaretçi sayısı fazla olan etkinliklerdendir. Bununla birlikte EXPO tamamlandıktan sonrasında da ziyaretçilere yönelik hazırlanan peyzaj, kültürel alanlar, konaklama birimleri kente hizmet sektöründe de katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte özel etkinlikler, turizm endüstrisinin en hızlı büyüyen türlerinden biri haline gelmiştir (Hallaq vd., 2020, s. 1).

• Altyapının iyileştirilmesi: Başta ulaşım olmak üzere fuarlar uzun vadede olabilecek yatırımların öncü bir ivmeyle hızlandırılmasını sağlamaktadır. Sadece ulaşım ağı değil, köprü, geçit, havaalanı gibi ulaşım noktalarının da kente kazandırılmasını sağlamaktadır.

• Landmark kazanımları: EXPO mimarisi olarak da adlandırılan birçok yapı fuar sonrasında kentlerin landmarkları olarak kentlerin imajını güçlendirmektedir. Özellikle yapıldığı dönemin yenilikçi yaklaşımlarının somut birer örneğini sergilemeleri, bu yapıları birer miras haline getirmektedir. Örneğin camın yapısal kullanımının kendi dönemi için mimari bir yenilik olarak Kristal Saray'da kullanılması ya da atom çağı olarak değerlendirilen 1950'li yıllarda EXPO 1958 için yapılan Atomium bu simgesel değerlerini yansıtmaya ev sahibi kentle anılan yapıların üretilmesini sağlamıştır.

• Kentsel yenileme fırsatı vermesi: Atıl ya da çöküntü alanı olduğu belirlenen alanların fuar alanı olarak yeniden işlevlendirilerek ve bu bölgelere sağlanan ulaşım ile birlikte kentlere yeniden kazandırılması EXPO'larda sıklıkla görülmektedir. Bunun örnekleri Lizbon ve New York'taki alansal dönüşümler veya 1967 Montreal EXPO'sundaki Habitat 67 geleceğin konut alanları şeklinde olabilmektedir (BIE, b.t.k; Mimarizm, 2013).

• Yatırımların hızlanması: Kentlerde uzun sürelerde yapılabilecek yatırımların ve kentsel alanlardaki iyileştirmelerin çok daha kısa sürede gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

• Küresel bir soruna ışık tutmak/İnsanlığı bilinçlendirmek: EXPO'ları diğer mega etkinliklerden ayıran en önemli özellik insanlığın karşılaştığı küresel bir soruna çözüm üretmek için ortam hazırlamaktır. Bununla birlikte sergilerin ilk dönemlerinde edinilen gelirler müzelere ve kolej gibi eğitim kurumlarına harcanmıştır (BIE, b.t.l).

• Prestij sağlama: EXPO'lar kentlerin ve ülkelerin kendilerini küresel alanda göstermeleri için bir fırsat sunmaktadır. Örneğin 1878 EXPO'sunun Paris'te düzenlenmesini kent, savaşlar sonrasında yeniden doğuşunu tüm dünyaya göstermek istediği için tercih etmiştir (BIE, b.t.m).

• Teknolojik ilerlemeler: Etkinlikler ülkelerin teknolojik gelişmelerini de sunduğu birer vitrin olduğu için EXPO'larda bilgisayar, telefon, IMAX (Image Maximum), robotik ilerlemeler gibi pek çok icat katılımcılara sunulmuştur.

• Küresel iş birliği: 1958 yılında düzenlenen EXPO için yer seçimi yapılırken İkinci Dünya Savaşı'nın izlerinin olduğu bir alan seçilmiştir. Bu sergi, öncekilerden farklı olarak teknolojiden öte insanlığı merkeze aldığı için Dünya Sergisi tarihinde bir dönüm noktası haline gelmiştir.

• EXPO sergilerine siyasi katılım: Diplomatik etkiler, EXPO'ların önemli çıktılarında bir tanesidir. Örneğin ikinci olarak düzenlenen EXPO'sunda Napolyon, daha büyük ve daha katılımcı bir etkinlik olması için temaya "*sanat*"ı da eklemiştir. Benzer şekilde 1876 EXPO'sunun Philadelphia'da düzenlenmesini dönemin başkanı Grant, Avrupalı güçlerin gerisinde kalmamak için istemiştir (BIE, b.t.n). Bir başka siyasi katılım örneği, Expo'nun ilk dönemlerinde Sultan Abdülaziz savaşlar dışında ilk defa 1867 EXPO'suna katılmak için ülkeden ayrılmıştır (Bilgi, 2019).

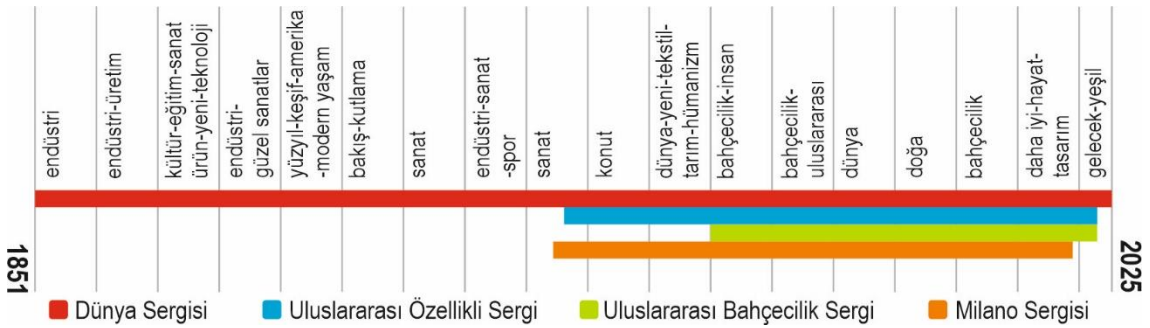
• Olumsuz imajın iyileştirilmesi: 1920'lerde Chicago mafya ile ilgili kötü şöhretini bertaraf etmek ve yerel ve küresel imajını güçlendirmek için 1933 EXPO'suna ev sahipliği yapmak istemiştir (BIE, b.t.o). EXPO'nun düzenlenmesinin ardından kentin başarısı sonrasında

New York, ekonomik krizin izlerini yok etmek için 1939 EXPO'suna ev sahipliği yapmak istemiştir (BIE. b.t.p).

• İstihdam ve ekonomik fırsatlar sunması: Yaşanan krizlerin çözümüne ilişkin paylaşımlarla birlikte EXPO'lar, girişimcileri bir araya getirmektedir. Bu durum, sanayi ülkeleri arasında iş bağlantıları kurmak için önemli bir ağ oluştururken, ev sahibi kentte de yerel kalkınmaya yönelik fırsatlar sunmaktadır.

Taşıdığı tüm bu özellikler ile birlikte EXPO'lar tarihsel açıdan bakıldıklarından uzun bir geçmişe sahiptir. Uluslararası niteliğini ilk etkinlikten itibaren koruyan etkinlik, 1930'lara kadar Dünya Fuarı olarak düzenlenmiş; konularını endüstri, kültür, sanat ve spordan almıştır. 1930'lardan sonra ise dünya fuarları devam ederken EXPO'lara 3 yeni kategori eklenmiştir. Şekil 7'de ilk EXPO olan 1851'den günümüze kadarki süreçte her bir kategorinin düzenleme süresi ve temalarda en çok öne çıkan kelimeler görülmektedir. İlk EXPO'da bu kelime "endüstri" iken son EXPO döneminin kelimesi "gelecek" ve "yeşil"dir.

Şekil 7. Zamansal Süreçte EXPO'lar ve temalar

EXPO gibi mega etkinlikler sadece kentlerin değil, küresel anlamda dünyada da etkilerinin izlenebileceği organizasyonlardır. Çalışmada EXPO gibi bir mega etkinliğe ev sahipliği yapmanın kentler nezdinde olumlu tarafları üzerinde durulmuştur. Kentlerin rekabetçi süreçler içerisinde avantaj sağlamak için başvurdukları bir strateji olarak ele alınmış ve bunun neden bu şekilde değerlendirildiği çalışmada EXPO gibi büyük ölçekli bir organizasyonun tüm etkinlikleri üzerinden anlatılmıştır. Bununla birlikte süresi ve medya etkisi düşünüldüğünde etkinliklerin olumlu yönleri ile birlikte birçok tartışmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin panoramik açıdan Notre Dame Katedralinin yerini alan Eiffel Kulesi, sadece yapısal değil sembolik açıdan da gündemde yer almıştır (Young, 2008, s. 345). Ayrıca yapı, 1889 Paris Sergisi için yapılmaya başlandığında, dönemin aydınları estetik olarak yapımına karşı çıkmışlardır (Lemoine, 2019). Sosyal açıdan bakıldığında ev sahipliğini yapan kent ve ülkenin mevcut durumu, etkinliklere de yansımaktadır. Örneğin 1984 Louisiana Sergisinin ekonomik ve katılımı yüksek bir etkinlik olmaması neticesinde, süregelen ırksal çatışmaları ve kentlilerin barınma gibi ekonomik sorunlarının kentte tartışmaya konu olmasını ortaya çıkarmıştır (Gotham, 2011, s. 208). Sergiler, sadece küresel etkileri ile değil, mekânsal olarak büyüklükleri ile de tartışmaların konusu olabilmektedir. İzmir'in EXPO adaylık sürecinde organizasyonun yer seçimi birçok tartışmayı beraberinde getirerek etkinliğin mekâna olan müdahalesini de gözler önüne sermiştir (Çoban, 2007). Tüm bu örnekler göstermektedir ki mega etkinliklere ev sahipliği yapmak esasında ev sahibi yönetimlerin organizasyonları nasıl yürüttüğü ile de ilişkilidir. Kimi zaman ise ev sahipliği yapmak risk taşımaktadır ve bu riskin yönetimi önemli hale gelmektedir. 1968 Meksika Olimpiyatları başlamadan gerçekleşen ve öğrenci ve sivillerin ölümleri ile sonuçlanan Tlatelolco Katliamı etkinliklerle birlikte anılmaktadır (Malkin, 2018; NPR, 2008). Bir diğer örnek olarak 1972 yılında olimpiyatlara ev sahipliği yapan Münih kenti, tüm medyanın gözünün üzerinde olduğu bu dönemde 11 sporcunun öldürüldüğü ve yaklaşık 900 milyon kişinin bu saldırıyı televizyonlarından izlediği katliamla hatırlanmaktadır (Doubek, 2022; Holroyd, 2022). Büyük bütçeli olan bu mega etkinliklerin düzenlendikleri kent ve

ülkelerin ekonomik koşullarının böylesi zamanlarda ortaya çıkması bir diğer olumsuz etkidir. Antalya EXPO'sundaki sergi sonrası tesis ve alanların kullanımında yaşanan sorunların (Karahana vd., 2021) benzer bir tartışması 2004 Olimpiyatlarında Yunanistan, ev sahipliği yapma kapasitesi, alt ve üst yapı inşa süreçleri ve bu yapıların etkinlik sonrası atıl durumda olması tartışmaları ile birlikte gündeme gelmiştir (Foundation for Economic & Industrial Research, 2015; Reynolds, 2015). 2016 yılında Olimpiyatlara ev sahipliği yapan Brezilya, ekonomik sıkıntılarının olduğu bu dönemde gerekli altyapı projelerini düzenleyerek ek fonlar kullanmış ve bu durumun sonucunda Rio de Janeiro'da kamu hizmetlerini zayıflatmış, kamu kesintileri yapılmış ve hastaneler hizmetlerini kısıtlamıştır (Sandy, 2016). Tüm bu süreç ve halkın gösterileri ise medyada görülmüştür (Lazar, 2016). Sonuç olarak mega etkinliklerin kentler üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra imajlarının zedelenmesi ve oyunların için kamunun borçlarının artması ev sahipliği konusunda şüpheler yaratmıştır. Bununla birlikte 1972 Olimpiyatları için seçilen Denver kentinin ek kamu harcamaları için yaptığı referandum sonucunda etkinliği reddeden ilk ve tek ev sahibi şehir olarak tarihe geçmiştir (McBride ve Manno, 2021).

Sonuç olarak kentlerin rekabetçi süreçlerde öncü sayılabilecek projeler, rekabet avantajı sağlamada rol oynamaktadırlar. Mega etkinliklere ev sahipliği yapmak ise bunun araçlarından biri olarak görülmektedir. Kültürel bir etkinlik olarak EXPO'lar ise yüzyılı aşkın tarihiyle küresel ölçekte kentlerin ve ülkelerin tanıtımını yapmakta; kentsel alanları dönüştürmekte, kendine ait bir miras yaratmakta ve sonraki yıllarda üretilen bu değerlerle birlikte düzenlendiği kentle birlikte anılmaktadır. Geçmiş sergilerin gösterdiği kazanımlar ise ev sahipliği yapma istekliliğini artırarak kentlerin kullandığı stratejilerden biri haline gelmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- Acs, Z., Glaeser, E., Litan, R., Fleming, L., Goetz, S., Kerr, W., Klepper, S., Rosenthal, S., Sorenson, O. ve Strange, W. (2008). *Entrepreneurship and Urban Success: Toward a Policy Consensus*. Missouri: Ewing Marion Kauffman Foundation. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1092493>
- Alıcı, S. (2017). 19. Yüzyılda Sanatın Başkenti Paris ve İzlenimcilik Akımı. *İdil*, 6(38), 2977-2998. doi: 10.7816/idil-06-38-22.
- Archdaily. (b.t.). *UK Pavilion - Milan Expo 2015 / Wolfgang Buttress*. <https://www.archdaily.com/627728/uk-pavilion-milan-expo-2015-wolfgang-buttress> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Barcelo. (b.t.). *The Arc de Triomf, Barcelona's gateway to modernity*. <https://www.barcelo.com/guia-turismo/en/spain/barcelona/things-to-do/the-arc-de-triomf-barcelonas-gateway-to-modernity/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Batuhan, T. (2020). Antalya'nın EXPO 2016 Tecrübesi ve Organizasyon Mirasının Değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 281-298. doi: 10.17336/igusbd.656499.
- Bergdoll, B. (2003). Introduction. L. Herve (Ed), *The Eiffel Tower* içinde (7-16). New York: Princeton Architectural Press.
- Bilgi, Ö.B. (2019). *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*. <http://trdergisi.com/sultan-abdulazizin-avrupa-seyahati/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Binkley, E. (2019). *Destination Congo: Sabena Airlines and The Visual Legacy of Congolese Tourism* (Yayımlanmamış lisans tezi). University of Michigan, Ann Arbor.
- Blakinger, K. (2016). *A look back at some of the coolest attractions at the 1939 World's Fair*. <https://www.nydailynews.com/new-york/queens/back-attractions-1939-world-fair-article-1.2619155> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Brittain, J.E. (2005). Electrical Engineering Hall of Fame: Alexander Graham Bell. *Proceedings of the IEEE*, 93(2), 467-470. doi: 10.1109/JPROC.2004.840443.
- Burbank, M.J., Andranovich, G. ve Heying, C.H. (2002). Mega- Events, Urban Development, and Public Policy. *The Review of Policy Research*, 19(3), 179-202. doi: 10.1111/j.1541-1338.2002.tb00301.x.
- Can, E. (2015). Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 10, 1-17.
- Carrière, J.P. ve Demazière, C. (2002). Urban Planning and Flagship Development Projects: Lessons from EXPO 98, Lisbon. *Planning Practice and Research*, 17(1), 69-79. doi: 10.1080/02697450220125096.
- Chan, R. ve Li, L. (2017). Entrepreneurial City and the Restructuring of Urban Space in Shanghai Expo. *Urban Geography*, 38(5), 666-686. doi: 10.1080/02723638.2016.1139909.
- Chicago Architecture Center (b.t.). *World's Columbian Exposition Of 1893*. <https://www.architecture.org/learn/resources/architecture-dictionary/entry/worlds-columbian-exposition-of-1893/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- CNN Editorial Research. (2021). *Eiffel Tower Fast Facts*. <https://edition.cnn.com/2013/07/11/world/europe/eiffel-tower-fast-facts/index.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Cornelissen, S. (2004). Sport mega-events in Africa: Processes, Impacts and Prospects. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(1), 39-55. doi: 10.1080/1479053042000187793.
- Çayan, D. ve Sat, N.A. (2022). Mega Etkinlikler ve Kentsel Mirasları: Birleşmiş Milletler Habitat II-İstanbul Deneyimi. *İdealkent*, 14(Bölgesel Çalışmalar Özel Sayısı), 478-509.
- Çetinel, E. (2012). *Tarihsel Süreç İçinde Dış Cephe Kaplama Malzemelerinin Isı Yalıtımı Açısından İrdelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çoban, İ. (2007). *EXPO'nun Önü Açıldı*. <https://v3.arkitera.com/h22205-exponun-onu-acildi.html> (Erişim tarihi: 10.07.2022).
- De Carlo, M., Canali, S., Pritchard, A. ve Morgan, N. (2009). Moving Milan Towards EXPO 2015: Designing Culture into a City Brand. *Journal of Place Management and Development*, 2(1), 8 – 22. doi: 10.1108/17538330910942762.
- De Staffani, A. (2011). A la Carte Urban Policies. Mega-Events: From Exceptionality to Construction of Ordinary Planning Practices. A Look at Italy: Case Study of the 2006 Winter Olympic Games in Turin. *Mokslas - Lietuvos ateitis* 3(3), 23-29. doi: 10.3846/mla.2011.047.
- Deng, Y., Poon, S.W. ve Chan, E.H.W. (2016). Planning Mega-event Built Legacies e A Case of Expo 2010. *Habitat International*, 53, 163-177. doi: 10.1016/j.habitatint.2015.11.034.
- Domini, G. (2019). Exhibitions, Patents, and Innovation in the Early Twentieth Century: Evidence from the Turin 1911 International Exhibition. *European Review of Economic History*, 24(3), 578–600. doi: <https://doi.org/10.1093/ereh/hez004>.
- Doubek, J. (2022). *50 years ago, the Munich Olympics massacre changed how we think about terrorism*. <https://www.npr.org/2022/09/04/1116641214/munich-olympics-massacre-hostage-terrorism-israel-germany> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Dynon, N. (2011). Better City, Better Life? The Ethics of Branding the Model City at the 2010 Shanghai World Expo. *Place Branding and Public Diplomacy*, 7(3), 185–196. doi: 10.1057/pb.2011.21.

- Edizel, O. (2013). Mega-events as a Place Marketing Strategy in Entrepreneurial Cities: Izmir Expo 2015 Candidacy as a Roadmap for Hosting Expo 2020. *Town Planning Review*, 84(5), 633-657. doi: 10.3828/tpr.2013.33.
- Erten, S. (2008). *Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Eryılmaz, S.S. ve Cengiz, H. (2012). Mega Etkinliklerin Kent Mekânına Ekonomik Yansımaları, Formula 1 Örneği. *Sigma 4*, Özel Sayı, 77-96.
- Fallan, K. (2014). Milanese Mediations: Crafting Scandinavian Design at the Triennale di Milano. *Journal of Art History*, 83(1), 1-23. doi: 10.1080/00233609.2013.878389.
- Felipe, L. (2018). *EXPO'98 Ended 20 Years Ago and Returned to Eastern Zone to Lisbon*. <https://portugalinews.eu/expo98-ended-20-years-ago-and-returned-the-eastern-zone-to-lisbon/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Ferrari, S. ve Guala, C. (2015). Mega-events and Their Legacy: Image and Tourism in Genoa, Turin and Milan. *Leisure Studies*, 36(1), 119-137. doi: 10.1080/02614367.2015.1037788.
- Foundation for Economic & Industrial Research. (2015). *The impact of the 2004 Olympic Games on the Greek economy*. http://iobe.gr/docs/research/en/RES_05_F_15012015_REP_EN.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Franzoia, E. (b.t.). *P. Zumthor Swiss Pavilion at Expo 2000 in Hanover*. <https://www.floornature.com/p-zumthor-swiss-pavilion-at-expo-2000-in-hanover-4032/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Freepik. (2017). *Decorative Europe Map Free Vector*. https://www.freepik.com/free-vector/decorative-europe-map_1107538.htm (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Gardner, W.O. (2011). The 1970 Osaka Expo And/As Science Fiction. *Review of Japanese Culture and Society*, 28, 26-43.
- Gotham, K.F. (2011). Resisting Urban Spectacle: The 1984 Louisiana World Exposition and the Contradictions of Mega Events. *Urban Studies*, 48(1) 197-214. doi: 10.1177/0042098009360230.
- Gökçen Dündar, Ş. (2010). Unvan Peşindeki Kentler: “Mega” Projeler ve “Mega Etkinlikler” Üzerinden Bir Bakış. *Mimarlık*, 353.
- Görkemli, H.N., Matır, L., Çelik, C. ve Seki, Ö. (2014). Kent İmajı Açısından Olimpiyatlar-Selçuk Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 178-196. doi: 10.19145/guifd.35563.
- Güzel, B. ve Güzel, Ö. (2016). Bölge Deneyim Ekonomisine Katkı Sağlayan Expo2016'ya Yönelik Ziyaretçi Değerlendirmeleri. Ö.O. Fettahlıoğlu ve C. Birin (Ed), *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic Antalya Congress Book* içinde (ss. 27-30). Adıyaman: Institution of Economic Development and Social Researches Publications.
- Gwizda, M. (2014). *Exemplary Project - Swiss Pavilion 'Sound Box' Designed by Peter Zumthor*. <https://folio.brighton.ac.uk/user/mg237/exemplary-project-swiss-pavilion-sound-box-designed-by-peter-zumthor> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Hallaq, A.A., Ninov, I. ve Dutt, C.S. (2020). The Perceptions of Host-City Residents of the Impact of Mega-Events and Their Support: The EXPO 2020 in Dubai. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1-23. doi: 10.1080/19407963.2020.1839088.
- Hansen, B. (2007). Enlightening the World: The Statue of Liberty. *Civil Engineering*, 77(7), 34-35.

- Heineking, K. (2020). *Süchtig Nach dem Expo-Feeling*. <https://www.ndr.de/geschichte/expo/20-Jahre-nach-der-Expo-2000-in-Hannover,expo618.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Hereźniak, M. ve Florek, M. (2018). Citizen involvement, place branding and mega events: insights from Expo host cities. *Place Branding and Public Diplomacy, Palgrave Macmillan, 14*(2), 89-100. doi: 10.1057/s41254-017-0082-6.
- Hiller, H.H. (1995). Conventions as Mega-events A New Model for Convention-host City Relationships. *Tourism Management, 16*(5), 375-379. doi: 10.1016/0261-5177(95)00041-L.
- Hiller, H.H. (1998). Assessing the Impact of Mega-Events: A Linkage Model. *Current Issues in Tourism, 1*(1), 47-57. doi: 10.1080/13683509808667832.
- Hiller, H.H. (1999). Toward an Urban Sociology of Mega-events. R. Hutchison (Ed), *Constructions of Urban Space* içinde (ss. 181-205). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Holroyd, M. (2022). *Munich massacre at 50: How a hostage crisis rocked the 1972 Olympics*. <https://www.euronews.com/2022/09/05/munich-massacre-at-50-how-a-hostage-crisis-marred-the-1972-olympics> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Horne, J. (2007). The Four 'Knowns' of Sports Mega-Events. *Leisure Studies, 26*(1), 81-96. doi: 10.1080/02614360500504628.
- Inoxstyle. (b.t.). *Crystal Palace*. <https://blog.inoxstyle.com/en/crystal-palace/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jago, L., DeHaan, C., Dwyer, L., Lipman, G., van Lill, D. ve Vorster, S. (2010). Optimising the Potential of Mega-events: An Overview. *International Journal of Event and Festival Management, 1*(3), 220-237. doi: 10.1108/17852951011078023.
- JDP Econ. (2017). *Genoa, Italy 1992 Columbiad Expo 1992*. <http://jdpecon.com/expo/wfgenoa1992.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jessop, T. (2018). *This Surprising City is the Original Home to the Eiffel Tower*. <https://theculturetrip.com/europe/france/paris/articles/this-surprising-city-is-the-original-home-to-the-eiffel-tower/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jussi, S.J. (1995). Waterfront Redevelopment and Urban Policy: The Case of Barcelona, Cardiff and Genoa. *European Planning Studies, 3*(1), 3-23. doi: 10.1080/09654319508720287.
- Karahan, F., Özgeriş, M., Demircan, N., Sezen, I. ve Karahan, A. (2021). Türkiye'nin Dünya Fuarı Deneyimi: Expo 2016 Antalya Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research, 11*(2), 304-319.
- Karmowska, J. (2003). Cultural Heritage as an Element of Marketing Strategy in European Historic Cities. R. Kozłowski (Ed), *Proceeding of the 5th Conference, Cultural Heritage Research: A Pan-European Challenge* içinde (ss. 139-141). European Communities.
- Kavaratzis, M. (2004). From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands. *Place Branding, 1*(1), 58-73. doi: 10.1057/palgrave.pb.5990005.
- Kim, K.S. (2011). Exploring Transportation Planning Issues During the Preparations for EXPO 2012 Yeosu Korea. *Habitat International, 35*(2), 286-294. doi: 10.1016/j.habitatint.2010.10.002.
- Kisusi, R.L. (2014). *Promoting Public Awareness On The Existing Cultural Heritage Tourism Sites: A Case Of Dar Es Salaam City* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arts In Tourism Planning And Management Of The Open University Of Tanzania, Dar es Salaam.

- Kokoro. (b.t.). *Actroid-DER series*. https://www.kokoro-dreams.co.jp/english/rt_tokutyu/actroid/ (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Kumar, V. (2021). *Top 5 Countries Leading Robotics Implementation in 2021*. <https://www.analyticsinsight.net/top-5-countries-leading-robotics-implementation-in-2021/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Layerace. (2016). *Mapa del Mundo Gris Vector Gratuito*. https://www.freepik.es/vector-gratis/mapa-mundo-gris_893780.htm (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lazar, A. (2016). *Brazil's Political, Economic Turmoil Haunt Olympics*. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/brazil-s-political-economic-turmoil-haunt-olympics-n585561> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.a). *A short history of EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/past-EXPOs-a-short-history-of-EXPOs> (Erişim tarihi: 04.07.2022).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.b). *Since 1851*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.c). *About World EXPOs*. - <https://www.bie-paris.org/site/en/about-world-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.d). *About Specialised EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-specialised-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.e). *Since 1936*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-specialised-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.f). *About Horticultural EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-horticultural-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.g). *Since 1960*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-horticultural-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.h). *About Triennale di Milano*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-triennale-di-milano> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.i). *EXPO 1897 Brussels*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1897-brussels> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.i). *Since 1933*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-triennale-di-milano> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.k). *EXPO 1967 Montreal*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1967-montreal> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.l). *EXPO 1851 London*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1851-london> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.m). *EXPO 1878 Paris*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1878-paris> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.n). *EXPO 1876 Philadelphia*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1876-philadelphia> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.o). *EXPO 1933 Chicago*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1933-chicago> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.p). *EXPO 1939 New York*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Lemoine, B. (2019). *The Artists Who Protested the Eiffel Tower*. <https://www.tou Eiffel.paris/en/news/130-years/artists-who-protested-eiffel-tower> (Erişim tarihi: 10.07.2022).
- Li, L. (2018). Urban Planning and Mega-Event Projects: Lessons from Expo 2010, Shanghai. Y. Ergen (Ed), *An Overview of Urban and Regional Planning* içinde (123-138). Londra: IntechOpen.
- Library of Congress. (b.t.). *Futurama, of the City of 1960, Designed by Norman Bel Geddes for the General Motors Exhibit at the New York World's Fair in 1939*. <https://www.loc.gov/item/2012645722/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lienhard, J.H. (b.t.). *No. 69: Steam Engines in England*. <https://www.uh.edu/engines/epi69.htm> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lim, S.T. ve Lee, J.S. (2007). Host Population Perceptions of the Impact of Megaevents. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(4), 407-421. doi: 10.1080/10941660600931259.
- Maçka Kalfa, S. ve Durmuş, S. (2016). *Dünya Fuarlarında Ülke Pavyonlarının Mekânsal ve Yapısal İrdelenmesi*. <https://yapidergisi.com/dunya-fuarlarinda-ulke-pavyonlarinin-mekansal-ve-yapisal-irdelenmesi/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Magno, F. ve Dossena, G. (2020). Pride of Being Part of a Host Community? Medium-term Effects of Megaevents on Citizen Quality of Life: The Case of the World Expo 2015 in Milan. *Journal of Destination Marketing & Management* 15(100410), 1-9. doi: 10.1016/j.jdmm.2020.100410.
- Malfas, M., Theodoraki, E. ve Houlihan, B. (2004). Impacts of the Olympic Games as Mega-events. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Municipal Engineer*, 157 (ME3), 209–220. doi: 10.1680/muen.157.3.209.49461
- Malkin, E. (2018). 50 Years After a Student Massacre, Mexico Reflects on Democracy. <https://www.nytimes.com/2018/10/01/world/americas/mexico-tlatelolco-massacre.html> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Marin-Aguilar, J.T. ve Vila-López, N. (2015). How Can Mega Events and Ecological Orientation Improve City Band Attitudes?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(4), 629-652. doi: 10.1108/IJCHM-03-2013-0117.
- Mattern, S. (2016). *Indexing the World of Tomorrow*. https://placesjournal.org/article/indexing-the-world-of-tomorrow-1939-worlds-fair/?gclid=CjwKCAjwhuCKBhADEiwA1HegOfMnBXKQ0QAg2JQvP0WM0H1de03_gk5nVK_pj11Nwx-v4PkvweqaCBoCUAMQAvD_BwE&cn-reloaded=1 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- McBride, J. ve Manno, M. (2021). *The Economics of Hosting the Olympic Games*. <https://www.cfr.org/background/economics-hosting-olympic-games> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Merrill, L. (2012). Exhibiting Race ‘Under the World's Huge Glass Case’: William and Ellen Craft and William Wells Brown at the Great Exhibition in Crystal Palace, London, 1851. *Slavery & Abolition*, 33(2), 321–336. doi:10.1080/0144039x.2012.669907.
- Mewes, D. ve Heloir, A. (2009). *The Uncanny Valley*. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.233.3469&rep=rep1&type=pdf> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Miesbcn. (b.t.). *Pavilion*. <https://miesbcn.com/the-pavilion/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Mimarizm. (2013). *Habitat 67: Geleceğin Yerleşimleri*.
https://www.mimarizm.com/makale/habitat-67-gelecegin-yerlesimleri_115430 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Moreno, B. (2004). *The Statue of Liberty*. Chicago: Arcadia Publishing.
- National Museum of American History. (b.t.). *Alexander Graham Bell Experimental Telephone*.
https://americanhistory.si.edu/collections/search/object/nmah_689864 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- NPR. (2008). Mexico's 1968 Massacre: What Really Happened?
<https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=97546687> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Olds, K. (1988). *Planning For The Housing Impacts of A Hallmark Event: A Case Study of EXPO 86*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). The University of British Columbia, Vancouver.
- Onbay, E. (2020). 21. Yüzyıl Dünya Fuarlarında (Expo) Türkiye'nin Mimari Temsili. *AURUM Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 4(1), 135-152.
- Paris Insiders Guide. (b.t.). *Nine Highlights Of The Paris Universal Expositions – 1855 to 1937*.
<https://www.parisinsidersguide.com/paris-universal-expositions.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Payne, S. (b.t.). *10 Architectural Wonders of Expo 2010 Shanghai*.
<https://www.thecoolist.com/shanghai-expo-pavilions-the-ten-architectural-wonders/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Pinto, A.P.T., Brandão, B.A., Cayolla, C.I. ve Costa, D.J. (2020). *Urban Transformations in The Aftermath of Lisbon's Expo'98 The Polis Programme*. Seminario Internacional de Investigaçao em Urbanismo, Sao Paulo.
- Polat, B. ve Tezcan, S. (2020). Expo'nun Kentsel Fonksiyonları Belirlemedeki Rolü Üzerine Bir Sağlık Kampüsü Önerisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 354-371. doi: 10.33905/bseusbed.779860.
- Reynolds, E. (2015). A dark Olympic legacy for Greece. <https://www.news.com.au/sport/sports-life/a-dark-olympic-legacy-for-greece/news-story/8dcf6d1e8df9fe2e0f93ff12e74b1b72> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Roche, M. (1994). Mega-Events and Urban Policy. *Annab of Tourism Research*, 21, 1-19. doi: 10.1016/0160-7383(94)90002-7.
- Rosenfield, K. (2015). *UK and Wolfgang Buttress Win "Best Pavilion" at Milan Expo 2015*.
<https://www.archdaily.com/776336/uk-and-wolfgang-buttress-win-best-pavilion-at-milan-expo-2015> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Sandy, M. (2016). *Olympic Host State Faces Financial Crisis As Games Approach*.
<https://time.com/4172821/rio-olympics-financial-crisis/> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Schoenefeldt, H. (2016). Adapting Glasshouses for Human Use: Environmental Experimentation in Paxton's Designs for the 1851 Great Exhibition Building and the Crystal Palace, Sydenham. *Architectural History*, 54, 233-273. doi: <https://doi.org/10.1017/S0066622X00004068>.
- Silvestre, G. (2009). The Social Impacts of Mega-Events: Towards a Framework. *Esportee Sociedade*, 4(10), 1-26.
- Smith, C. (2006). *The Plan of Chicago*. The University of Chicago Press.

- Sovereign Hill Education. (2015). *The Great Exhibition of 1851*. <https://sovereignhilledblog.com/2015/08/21/the-great-exhibition-of-1851/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Space Needle. (b.t.). *A Seattle Icon*. <https://www.spaceneedle.com/about> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Sun, J. ve Ye, L. (2010). Mega-events, Local Economies, and Global Status: What Happened Before the 2008 Olympics in Beijing and the 2010 World Expo in Shanghai. *Journal of Current Chinese Affairs*, 39(2), 133-165.
- Sustainable Development. (b.t.). *Transforming Shanghai: World Expo 2010*. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=99&nr=250&menu=1449> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Taylor, A. (2013). *The 1939 New York World's Fair*. <https://www.theatlantic.com/photo/2013/11/the-1939-new-york-worlds-fair/100620/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Teigland, J. (1999). Mega-events and Impacts on Tourism; The Predictions and Realities of the Lillehammer Olympics. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 17(4), 305-317. doi: 10.3152/147154699781767738.
- Terekli, M.S. ve Çobanoğlu, H.O. (2018). Mega Spor Organizasyonlarının Ekonomik Etkilerinin Türkiye Açısından Avantaj ve Dezavantajları. *The Journal of Social Science*, 2(3), 95-107. doi: 10.30520/tjsosci.429220.
- Timur, M.N., Çevik, S. ve Kıyık Kıcırcı, G. (2016). Destinasyon Marka Stratejisi Olarak Mega Etkinlikler: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 1030-1044. doi: 10.17719/jisr.20164622665.
- Wang, H., Xiaokaiti, M., Zhou, Y., Yang, Y., Liu, Y. ve Zhao, R. (2012). Mega-events and City Branding: A Case Study of Shanghai World Expo 2010. *Journal of US-China Public Administration*, 9(11), 1283-1293.
- Witt, S.F. (1988). Conference Report Mega-events and Mega-attractions. *Tourism Management*, 9(1), 76-77. doi: 10.1016/0261-5177(88)90063-5.
- Wood Cordulack, S. (2005). A Franco-American Battle of Beams: Electricity and the Selling of Modernity. *Journal of Design History*, 18(2), 147-166. doi: 10.1093/jdh/epi021.
- Woodman, C. (2020). *Space Needle Reopens With High-Tech Coronavirus Protections*. <https://patch.com/washington/seattle/space-needle-reopens-coronavirus-protections> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Xue, K., Chen, X. ve Yu, M. (2012). Can the World Expo Change a City's Image Through Foreign Media Reports?. *Public Relations Review*, 38(5), 746-754. doi: 10.1016/j.pubrev.2012.06.013.
- Yijing, H. (2017). *Shanghai 2010 World Expo Site to Become Massive Urban Park*. <http://chinaplus.cri.cn/news/china/9/20170423/3468.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Young, P. (2008). From the Eiffel Tower to the Javanese Dancer: Envisioning Cultural Globalization at the 1889 Paris Exhibition. *The History Teacher*, 41(3), 339-362. doi:10.2307/30036916.
- Yu, L., Wang, C. ve Seo, J. (2012). Mega Event and Destination Brand: 2010 Shanghai Expo. *International Journal of Event and Festival Management*, 3(1), 46-65. doi: 10.1108/17582951211210933.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli Ekonomi Uygulamalarına Bir Örnek: Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi

An Example of National Economy Practices in the Late Ottoman Empire: Mut İttihad-ı National Trade Joint Stock Company

Araş. Gör. Dr. Mustafa DAĞ¹

Öz

Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen savaşlar şehirlerde oluşturmuş olduğu ağır tahribatın yanı sıra ticaretin de durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Ağır tahribatların izlerini silmek ve ticareti tekrar canlandırmak amacıyla faaliyet gösteren ticari şirketlerin sayısında XX. Yüzyılın başlarında artış gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kurulan şirketler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetiminde etkin olması hasebiyle millileştirme politikasına tabi olmuştur. Bu doğrultuda bir yandan Müslüman ahali tarafından kurulan anonim şirketlerde artış sağlanmaya çalışılırken diğer yandan da gerekli kanuni düzenlemelerle yabancılar tarafından kurulan şirketlerin denetimi sağlanmaya çalışılmıştır. Yürütülen millileştirme politikası çerçevesinde bu dönemde kurulan anonim şirketlerin çoğunda "milli" terimi kullanılmıştır. Bu bağlamda, kurulan şirketlerden biri de Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi olmuştur. Çalışmamızın konusunu oluşturan Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi 1919 yılında Nurullahzâde ve yardımcısı Ali Efendi ortaklığında kurulmuştur. Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda teşekkül ettirilen şirket kaza dâhilinde ticari faaliyetlerde bulunma ve her türlü eşyayı alıp satma yetkisine sahiptir. Şirketin kaza dâhilindeki faaliyetlerine yönelik bilgiye ulaşılmamakla birlikte muhtemelen Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte görevine son verilmiştir. Bu çalışmada, şirketin kuruluş süreci, teşkilat ve mali yapısı şirket nizamnamesi, arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar ışığında incelenmiştir. Ancak Mut İttihad-ı Milli Türk Anonim Şirketi'nin faaliyetleri ile ilgili bilgiye ulaşılmamış olmasına rağmen şirketin kuruluş süreci ele alınarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttihad-ı milli ticaret şirketi, anonim şirket, ticaret, Mut kazası, milli ekonomi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The wars that took place in the late period of the Ottoman Empire caused heavy destruction in the cities as well as causing the trade to come to a standstill. XX. in the number of commercial companies operating in order to erase the traces of heavy destructions and to revive trade. An increase was observed at the beginning of the century. The companies established in this context have been subject to the nationalization policy due to their effectiveness in the management of the Committee of Union and Progress. In this direction, on the one hand, an attempt was made to increase the number of joint stock companies established by the Muslim community, on the other hand, it was tried to ensure the supervision of companies established by foreigners with the necessary legal regulations. The term "national" was used in most of the joint stock companies established in this period within the framework of the nationalization policy of the executive. In this context, one of the companies established was Mut İttihad-ı National Trade Joint Stock Company. Mut İttihad-ı National Trade Joint Stock Company, which is the subject of our study, was established in 1919 in partnership with Nurullahzâde and her assistant Ali Efendi. The company, which was formed in the late Ottoman Empire, has the authority to engage in commercial activities within the district and to buy and sell all kinds of goods. Although there is no information about the company's activities in the district, she was probably dismissed with the proclamation of the republic. In this study, the establishment process, organization and financial structure of the company were

¹Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, mustafadag@harran.edu.tr

Atf için (to cite): Dağ, M. (2023). Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda milli ekonomi uygulamalarına bir örnek: Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1114-1132.

examined in the light of company regulations, archive documents and written sources. However, although the information about the activities of Mut İttihad-ı National Trade Joint Stock Company has not been reached, it is aimed to contribute to the literature by considering the establishment process of the company.

Keywords: İttihat-ı national trade company, incorporated company, trade, Mut district, national economy

Paper Type: Research

Giriş

XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinde ticaret ve ekonomik faaliyetlerin gelişme göstermesi ticaret mevzuatlarının yanı sıra kanunlarında da değişikliğe gidilmesini zaruri kılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle birlikte sanayinin gelişmesinde önemli aktör olarak anonim² şirketler ön plana çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise batı ülkelerine nazaran anonim şirketlerin kuruluşları geç dönemlerde gerçekleşmiştir. 1800'li yıllarda Avrupa'da anonim şirketler ticaret sisteminde yer alırken imparatorluğun ticaretinde ise mufâvaza, müşareke ve mudârebe³ olarak tanımlanan ortaklıklarla kurulan şirketler faaldi. Tanzimat'la birlikte adı şirketler kurulmaya başlanmıştır (Sırma, 2011, s. 2). 1850 yılında hazırlanan Ticaret Kanunu⁴ ile birlikte imparatorluğun ilk anonim şirketi unvanını taşıyacak olan Şirket-i Hayriye⁵ 1851 yılında kurulmuştur (Toraman, Taştan, 2021, s. 46; Koraltürk, 2007, s. 35; Şanda, 1967, s. 3). Hazırlanmış olan kanun sadece şirket türlerini tanımlamakla sınırlı kaldığı için eksiklikler şirket iç tüzüğünde giderilmeye çalışılmıştır (Akyıldız, 2001, s. 22; Yılmaz ve Şehirli, 2011, s. 21). 1876 yılında ise Meşrutiyet Anayasası olarak nitelendirilen Kanun-i Esasi'nin on üçüncü maddesinde Osmanlı tebaasına "*Teba'a-i Osmâniye nizâm ve kânûn dâiresinde ticâret ve san'at ve felâhat için her nev'i şirketler teşkiline me'zûndur*" ifadesiyle şirket kurma izni verilmiştir (Yılmaz, 2018, s. 30). Anonim şirketlere yönelik yasal düzenlemelerin yapıldığı tarihlerden biri de 1882 yılı olmuştur. Bu doğrultuda Anonim Şirket Nizamname-i Dâhilisi adıyla nizamname hazırlanmıştır (Demir, 2016, s. 85; Öksüz, 2016, s. 124; Kısa, 2019, s. 135). Ancak yapılmış olan tüm düzenlemelere rağmen anonim şirketlerin 1908 yılına kadar yaygın olarak ticaret sisteminde yer alamadığı tespit edilmiştir. 1850 ile 1908 yılları arasında imparatorlukta 9 adet anonim şirket kurulmuştur. Kurulmuş olan bu şirketlerin çoğunluğu ise yabancı sermaye eli ile oluşturulmuştur (Çakır ve Akkuş, 2015, s. 191).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılında iktidara gelmesiyle birlikte düzenlemiş olduğu cemiyet kongrelerinde ülke meselelerin çözüme kavuşturulması için yeni programlar hazırlayıp uygulamaya başlamıştır. Hazırlanan bu programlar çerçevesinde ehemmiyetle üstünde durulan meselelerden biri de milli ekonomi olmuştur. Bu doğrultuda cemiyetin, ekonomik anlamda bağımlılığı ortadan kaldırmak amacıyla "milli iktisat" politikasını başlatarak yerli bir burjuvazi oluşturma gayesi temel politika haline gelmiştir (Tokdemir, 1985, s. 64-66; Tekinsoy, 2021, s. 628-629). Bu "milli iktisat" politikası Frederich List'in milli ekonomi felsefesi çerçevesinde geliştirilmiştir (İlyas, 2021, s. 646). Bilhassa 1913 yılından sonra yönetimde ağırlığını arttıran cemiyet, "milli iktisat" politikasını hayata geçirmek için daha somut adımlar atmaya başlamıştır (Ergin, 2017, s. 114-115). Yerli sermaye yetersizliği ve I. Dünya Savaşı'ndan dolayı yürütülen savaş ekonomisine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 ile 1918 yılları arasında faaliyet gösteren anonim şirket sayısını 129'a çıkarmayı başaramıştır (Çağman, 2019, s. 113). Bu dönemde açılan şirketlerin çoğunluğu daha önceki

² Hukuki, idari ve mali anlamda yükümlülükleri yerine getirme neticesinde birden fazla sermaye katılımcısıyla kurulan şirketlerdir. Her türlü ekonomik ve ticari faaliyette bulunabilen, halka açık iktisadi teşekküllerdir (Erdaş, 2017, s. 179).

³ Emek ile sermaye ortaklığına dayanan ve iş ortaklığı şeklinde adlandırılan şirketleşme sistemidir. Bkz. (Yılmaz, 2021, s. 899).

⁴ 28 Temmuz 1850 tarihinde Fransız Ticaret Kanunu'nun birinci ve ikinci kısımları tercüme edilerek Ticaret Kanunname-i Hümayunu adıyla yayınlanmıştır. Kanunun üçüncü faslında şirketler ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Buna göre şirketler Ticari Şirketler ve Adi Şirketler olarak (Şirket-i Muvakkata) ikiye ayrılmıştır. Ticari Şirketler ise Kolektif, Komandit ve Anonim Şirketler olarak üçe ayrılmıştır (Balcı ve Sırma, 2012, s. 19).

⁵ 15 Kasım 1850 tarihinde Keçecizade Fuad Paşa ile Ahmed Cevdet Paşa'nın teklifi ile İstanbul ile Boğaziçi arasında yolcu ve yük taşımak amacıyla anonim şirketlere örnek olması amacıyla 25 yıllığına imtiyaz hakkı ile kurulmuştur (Şensoy, 2018, s. 242-244; Akyıldız, 2010, s. 201-203).

dönemlerde olduğu yabancı sermaye ile kurulmuştur. Temel neden olarak ise yerli tüccarların elinde yeteri miktarda sermayenin olmaması gösterilebilir. Yabancı tüccarlar tarafından kurulan şirketlerin yönetim merkezi Avrupa şehirleri olarak belirlenirken İstanbul ve Anadolu şehirlerinin farklı yerlerinde şubeler açarak ticari faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu gibi şirketlerin faaliyet gösterdikleri alanlar ise başta bankacılık ve sigortacılık⁶ olmak üzere ulaştırma, madencilik, sanayi ve ticaret olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakır ve Akkuş, 2015, s. 191).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile yönetimde etkin güç haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamış olduğu milli politikaların etkisi ekonomik anlamda da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bilhassa Balkan Savaşı (1912-1913) ile Osmanlılık politikasının son bulması neticesinde Türkcülük politikası canlanmıştır (Temizgül, 2021, s. 41-42). Bu gelişme her alanda olduğu gibi ekonomik manada da Türkleşme politikasının etkin olmasını sağlamıştır. Netice olarak cemiyet üyelerinin faaliyetleri sonucunda Osmanlı-Türk burjuvazisi olarak orta yerli sınıf ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Zafer, 1995, s. 4, 7; Koraltürk, 2011, s. 28-31). Ancak bu politika I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geniş uygulama sahasına sahip olamamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti barış yıllarında uluslararası dengeleri korumak için milli politikalarını tam anlamıyla icraata dökmemiştir. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte olağanüstü durumu fırsat bilerek "milli iktisat" politikası çerçevesinde köklü değişiklikler için faaliyetlerine başlamıştır. Kara Kemal liderliğinde ekonomik anlamda Osmanlı-Türk burjuvazisini gerçekleştirmek için Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin⁷ faaliyetleri askıya alınmış (Akkuş, 2008, s. 123), kapitülasyonlar kaldırılmış,⁸ yabancı şirketlerin faaliyetleri sıkı denetime alınarak bazılarının faaliyetlerine son verilmiştir. Milli burjuvazisini⁹ piyasaya hâkim kılmak için küçük sermaye sahibi olan yerli tüccarları bir araya getirerek anonim şirketler kurdurtulmuştur. Kanuni çerçevelerde kooperatifler aracılığı ile ticaret yabancı sermayedarların elinden alınarak yerli Müslüman sermayedarlara verilmeye başlanmıştır. (Vural, 2016, s. 116-117).

Kara Kemal liderliğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savaş yıllarında uygulamış olduğu politika neticesinde 1914 ile 1918 yılları arasında imparatorluk genelinde kurulan anonim şirketlerde Müslüman unsurunu ön plana çıkarmayı başarabilmiştir (Toprak, 1982, s. 55-58). Anonim şirketlere Müslüman-Türk unsurunu hâkim kılmanın yanı sıra cemiyet politikasının bir diğer hedefi de yabancı şirketlerin egemenliğine son vererek Osmanlı hukukuna tabi tutulmaları olmuştur. Bu doğrultuda 13 Aralık 1914 tarihinde yabancı şirketleri denetim altına almak amacıyla geçici kanun hazırlanarak uygulamaya alınmıştır. Böylece imparatorlukta faaliyet gösteren yabancı şirketler Osmanlı hukukuna tabi olmuştur (Özger, 2018, s. 658-659).

Yürütülen "milli iktisat" politikası çerçevesinde bu dönemde kurulan şirketlerin unvanları ile ilgili birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda kurulacak olan anonim şirketlerin "Milli" veya "Türk" terimini kullanmaları ön görülmüştür (Bayarslan, 2018, s. 38). Bu doğrultuda imparatorluğun farklı bölgelerinde kurulan birçok şirketin "milli iktisat" politikasının ön gördüğü "milli" veya "Türk" terimini kullandığı tespit edilmiştir (Çiçek, 2012, s. 144; Varlık, 2014, s. 74-75). Bu doğrultuda 1914 yılında Bartın İktisad-i Milli Anonim Şirketi (BOA. DH. İD. Dosya No: 107, Gömlek No: 81), 1916 yılında Kayseri Milli İktisad Anonim Şirketi (BOA. İ. DUİT. Dosya No: 9, Gömlek No: 7; BOA. MV. Dosya No: 243, Gömlek No: 50), 1917 yılında Kastamonu Milli Ticaret Anonim Şirketi (BOA. ŞD. Dosya No: 1256, Gömlek No: 22; BOA. MV. Dosya No: 245, Gömlek No: 114) ve 1917 yılında Ankara Milli

⁶ Bu bağlamda Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi ve İtimad-ı Milli Türk Sigorta Anonim Şirketi örnek gösterilebilir (BCA, Fon Kodu: 30. 18. 1. 1. Kutu No: 13, Dosya No: 13, Gömlek No: 1; BCA, Fon Kodu: 30. 18. 1. 1. Kutu No: 12, Dosya No: 64, Gömlek No: 8).

⁷ 1881 yılında yabancı alacaklıların paralarını tahsil etmek için kurulmuştur (Pamuk, 1984, s. 29; Parvus Efendi, 1977, s. 53; Öztel, 2009, s. 225-226; Quataert, 2017, 31).

⁸ Hükümet bu yöndeki kararını 5 Eylül 1914 tarihinde duyurmuştur (Feroz Ahmad, 2017, s. 125; Akşin, 1987, s. 276).

⁹ Çağdaş devletin dayanağının burjuvazi olduğunu savunan ilk isim Yusuf Akçura olmuştur (Berkes, 2013, s. 401; Berkes, 2015, s. 468).

Mensucat Anonim Şirketi gibi “milli” terimi kullanıp kurulan şirketleri çoğaltmak mümkündür (BOA. BEO. Dosya No: 4442, Gömlek No:333094; BOA. ŞD. Dosya No: 1256, Gömlek No: 29). Bu bağlamda, her türlü mal ve eşyayı alıp satarak savaş koşullarının oluşturmuş olduğu iktisadi tahribatın izlerini ortadan kaldırmak amacıyla “*Milli*” veya “*Türk*” terimi ile kurulmuş şirketlerden biri de “*Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi*” adıyla Mersin’e¹⁰ bağlı Mut kazasında teşekkül ettirilmiştir (Gökatalay, 2015, s. 129).

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikası çerçevesinde “*milli iktisat*” politikası doğrultusunda Mut¹¹ kazasında yaşanan şirketleşme örneğinin taşra bölgesine yansımaları üzerinde durulacaktır. Şirketin kaza genelindeki faaliyetlerinin temel amacının bölge ticaretinin canlanmasının yanı sıra Müslüman-Türk halkının denetimine girmesini sağlamaktır. Ancak şirketin kurulmasından önce bölgede Gayrimüslimlerin veya yabancı şirketlerin varlığına dair bilgiler tespit edilememiştir. Hakkında bilgi tespit edilemeyen bir diğer husus da şirketin bölgedeki faaliyetleri olmuştur. Ayrıca şirketin idari kadrosunda görev almış şahıs isimlerine ve resmi olarak akıbetinin ne yönde seyrettiğine yönelik bilgiye ulaşılamamış olması çalışmamızı şirketin kuruluş süreci, teşkilat yapısı, mali bütçesi ve iç tüzüğüne ele alınmasıyla sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu sınırlılıktan dolayı yapılan literatür araştırması neticesinde şirketin kaç yıllık ömrünün olduğu ve faaliyetlerine ne gerekçeyle son verildiğine dair veriler aktarılamamıştır. Her ne kadar şirketin bölgedeki ticari kayıtlarına ve faaliyetlerine ulaşılamamış olsa da iç tüzüğü çerçevesinde şirketin kuruluş süreci, teşkilat yapısı, mali bütçesi ve idari yapısı arşiv belgeleri ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

1. Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi’nin Kuruluş Süreci

Osmanlı İmparatorluğu’nda anonim şirketlerin kuruluşu iki usul ile gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, şirket kuruluş hükümlerine uygun olarak düzenlenen şirket tüzüğüne ilgili devlet dairesinde tescil ettirilmesinden sonra şirketin resmi işlem ile hukuksal mevcudiyet kazanmasına “*Serbest Usul*” sistemi denilmektedir. Bir diğer usul ise “*Öncelikli Müsaade Usulü*” olmuştur. Ekonomi, eğitim ve çağdaşlık açısından yeterli gelişmeyi sağlayamayan ülkelerde bu gibi şirketleri çıkarları doğrultusunda kullanmalarının engellenmesi amacıyla şirket kurma talebinde bulunulmasından önce hükümetin inceleme ve müsaadesine bağlı olarak şirket kurma izni verilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 27). “*Serbest Usul*” yöntemi ile imparatorlukta açılan şirketlerden biri de Mersin’e bağlı olan Mut kazasında faaliyet gösteren şirket olmuştur. I. Dünya Savaşı’nın (Yalçın, 2011, s. 71-75; Uçarol, 2013, s. 589, 673) yaratmış olduğu ekonomik tahribatın giderilmesi amacıyla 1919 yılında anonim bir şirketin kurulmasına karar verilmiştir. 1919 yılı öncesine dair yapılan araştırmalarda kazada herhangi bir anonim şirketin kurulmadığı tespit edilmekle birlikte kazada kurulan Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi’nin ilk anonim şirket olma olasılığını daha da güçlendirmektedir (Köse ve Atlay, 2005, s. 486).

Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi’nin kuruluşunda iki isim ön plana çıkmaktadır. Şirketin kurulmasına yönelik başvuru talebi Nurullahzâde Efendi ve yardımcısı Ali Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Şûrâ-yî Devlet, Maliye ve Nafia Dairesi’ne yapılan başvuruda şirketin 8 Mart 1919 tarihinde kurulması talep edilmiştir. Merkez şube olarak ise Mut kazası Kale Mahallesi olarak kararlaştırılmıştır. Kuruluşun amacı bölgede her türlü eşyanın alınıp-satılması, ticari kuruluşların arttırılmasına teşvik edilmesi ve bölge ticareti ile ilgili her türlü faaliyeti kontrol altında tutmak olarak belirtilmiştir. Şirketin kuruluş sermayesi 20 bin lira olmakla birlikte görev süresinin ise 20 yıl olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Yapılan başvuruda ise şirketin isminin “*Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi*” olarak belirlendiği tespit edilmiştir (Köse ve Atlay, 2005, s. 486).

¹⁰ Mut kazasının içerisinde bulunduğu Mersin kentinin liman şehri olmasından dolayı 19. Yüzyıl ticaretinde önemli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır (Doğan, 2018, s. 118).

¹¹ Mut Hititler tarafından kurulmuştur. Hititler döneminde bölgeye Yenikent anlamına gelen Yenika adı vermiştir. Mut için Seleukoslar tarafından Muts adı kullanılmıştır. Evliya Çelebi ise bölge için ölüm yeri anlamına gelen Darü’l Mevt adını kullanmıştır (Kurt, 2003, s. 31; Gezer, Son ve Öncü, t.y., s. 12; Köse, 2008, s. 9).

Şirketin kuruluşuna yönelik hazırlanmış olan nizamname ise İçel İli Mutasarrıflığı tarafından Ticaret ve Ziraat Nezareti ile Şûrâ-yî Devlet'e havale edilmiştir. Gelen bu talep Maliye ve Nafia Dairesi'nde okunarak incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde nizamnamede bazı maddelerde değişikliğin yapılması talep edilmiştir. Bu doğrultuda, nizamnamenin birinci maddesinde şirketin görevinin bölgede her türlü eşyanın alınıp satılmasına yönelik yetkisi tartışmalara neden olmuştur. Her türlü eşya ve gayrimenkul malları içerdiğinde dolayı yapılan müzakereler neticesinde maddede "eşya-ı ticariye", bir diğer ifade ile ticareti yapılabilen eşyanın alınıp satılmasında yetkili olması şeklinde değiştirilmesi hususunda karar alınmıştır. Yine şirkette hisseleri bulunan kişilere verilecek kâr miktarının %68 olarak belirlenmiş olduğu ve bu miktarın %78 olarak değiştirilmesi hususunda alınan karar kurucu üyelere iletilmiştir. Yapılan uyarılar doğrultusunda Heyet-i Umumiye tarafından değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Hükümetin talebi üzerine Heyet-i Umumiye tarafından nizamnamede 9 Nisan 1919 tarihinde yapılan bir diğer değişiklik de şirketin ismi ile ilgili olmuştur. Nizamnamenin birinci maddesinde şirketin görev yetkisinin ticari mallar ile sınırlandırılmasının yanı sıra geçen "*Mut İttihad-ı Milli Anonim Şirketi*" isminin uygun olmadığı belirtilmiştir. Gerekçe olarak ise bu tür ismin kullanılması yetki alanın hangi ürünler üzerinde olduğuna dair karışıklığa sebebiyet vermek olarak açıklanmıştır. Bu nedenden dolayı şirket isminin "*Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi*" olarak değiştirilmesi hususunda karar alınmıştır.¹² Heyet-i Umumiye tarafından alınan bu karar gerek Ticaret Nezareti gerekse Maliye Nezareti tarafından onay görmüştür. İsim konusunda da devlet kurumları ve şirket kurucuları arasında anlaşma sağlanması neticesinde ilgili evrak işlemleri taraflar arasında onaylandıktan sonra Şûrâ-yî Devlet ve Meclis-i Vükelâ (II. Mahmut döneminde Divan-ı Hümayun yerine kurulmuştur; Yücesoy, 2017, s. 189) kararıyla şirket resmi olarak kurulmuş faaliyetlerine başlamıştır (BOA. İ. DÜİT. Dosya No: 123, Gömlek No: 27). Hükümetin nizamnamede değişikliğini talep etmiş olduğu hususlar incelendiğinde şirketin görev alanının sınırlandırılmaya çalışıldığı, şirket isminde ticaret terimini kullandırarak bu görev alanını belirtmeye ve şirket hissesine sahip olan hissedarların elde edeceği kâr miktarını arttırmaya çalışıldığı yorumu yapılabilmektedir.

1 Nisan 1919 tarihli kuruluş kararı Meclis-i Vükelâ tarafından hazırlanarak onaylandıktan sonra şirket 19 Temmuz 1919 tarihinde resmi olarak kurulmuştur¹³ (BOA. MV. Dosya No: 253, Gömlek No: 22). Şirketin resmi olarak kurulmasından sonra şirketin işleyiş hukukunun belirlendiği nizamname hazırlanmıştır. Esasen nizamname 9 Nisan 1919 tarihinde hazırlanmıştır. Ancak Maliye ve Nafia Dairesi tarafından yapılan incelemeler neticesinde nizamnamede bazı maddelerde değişikliğe gidilmesinden dolayı nizamname 19 Temmuz'da onaylanmıştır. Reis Vekili Celal Bey, Nazif Bey, Saruf Efendi, İhsan Bey, Sedat Bey, Hasan Paşa, Ali Bey, İsa Bey ve Mahmut Bey'in imzalarını taşıyan nizamname dokuz ana bölüm ve kırk yedi maddeden oluşmuştur (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 1-2). Şirketin kuruluşuna yönelik hükümetin izin vermesinden sonra bir ay içerisinde şekillenmiş olan nizamname İstanbul'da yayımlanmakta olan Takvim-i Vekâyi veya eş değer bir gazetede ya da şirketin merkezi veya şubeler bulundurduğu mahallerde bulunan Ceride-i Resmîye veya herhangi bir gazetede teşhir edilmiştir.¹⁴

¹² Nizamnamenin ikinci maddesinde şirketin isminin Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi olduğu ve Osmanlı hukuk ile nizamnamelerine göre idare edileceğine dair hükümler içermektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 1).

¹³ Kuruluş metni için bakınız ek 1.

¹⁴ İşbu nizamname-i dâhili suret-i şirketin teşkiline hükümetçe müsâ'ade i'tâ olunduktan sonra bir ay zarfında Der-sâ'adet'te Takvim-i Vekâyi' ve diğer mu'teber gazete ile ve şirketin mu'âmelâtı veya şırabat-i idâresi bulunan yerlerde Cerâid-i Resmîye ve sâ'ire ile aynan veya icmâlen neşr olunacağı gibi nizamname-i dâhiliye de hükümetin müsâ'adesi ile vukû' bulacak her güne ta'dilât ve her senenin hey'et-i umûmiye mukarrerâtı ve senelik bilanço sùretleri daha gerek Der-sâ'adet ve gerek taşrada ber-vech-i muharrer i'lân kılınacaktır (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 1-2).

1.1. Şirket'in Teşkilat Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine doğru faaliyete geçen şirketlerin genel olarak anonim şirket şeklinde teşekkül ettiği tespit edilmiştir. Kurulmuş olan bu şirketlerin 29 Kasım 1882 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından dokuz bölüm ve kırk yedi maddeden (BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 10) oluşan “*Osmanlı Anonim Şirketler Nizamname-i Dâhilîsi Numunesi*” (Osmanlı Anonim Şirketleri Nizamname-i Dâhilîsi Numunesi, 1913, 1-15) adıyla hazırlanmış olan nizamnameye uygun olarak iç tüzüklerini düzenlemeleri zorunlu koşulmuştur (BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 12). Bu bağlamda, “*Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi*” iç tüzüğü bu nizamname doğrultusunda hazırlanmıştır. Tüzük dokuz fasıl ve kırk yedi maddeden oluşmaktadır. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından onaylanan tüzükle resmi olarak kurulan şirketin teşkilat yapısı düzenlenmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 15). İmparatorluk sınırları içerisinde kurulup faaliyete geçecek şirketlerin iç tüzüklerini hazırlamaları sürecinde dikkat etmeleri gereken hususların nizamnamelerle belirtildiği anlaşılmaktadır.

Şirket tüzüğünün Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından onaylanmasından sonra kaza ahalilerinden olan Nurullahzâde ve arkadaşı Ali Efendi'nin ortaklığı ile daha sonra ise hisse satın alacak olan kişiler tarafından kurulan şirketin idari genel merkezi İçel İli sancağı sınırları içerisinde bulunan Mut kazasında bulunacağı belirtilmiştir. İhtiyaç duyulması durumunda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bölgesinde şube açma yetkisi verilmişti. Şirketin şube açma teşebbüsünde bulunmadan önce Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bilgi vermesi şart olarak koşulmuştur.¹⁵ Ancak yapılan araştırmalar neticesinde şirketin Mut kazası dışında şube açtığına dair bilgilere ulaşılamamıştır. Şirketin amacı ise kaza dâhilinde ticaretin canlı tutulması ve ticaret adına her türlü ürün alım satımı denetlemek ve aktif tutmak olarak belirtilmiştir. Şirket anonim bir kuruluş olarak faaliyet gösterecektir. Her türlü eşya alım satım işlemleri ile ilgilenecek olan şirketin imtiyaz müddeti 20 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak sürenin dolmasından önce veya sonra gerekli koşullar ve sebepler dâhilinde görev süresine son verilebileceği gibi görev süresinin uzatılacağına yönelik karar da alınabilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 4). Genel Kurul tarafından alınacak bu karar ise Osmanlı hükümetine sunulacaktır. Şirketin görev süresinin ne zaman sona erdiğine dair bilgiye ulaşılmamış olsa da muhtemelen şirketin idari merkezi, şirket ilga edilene kadar Mut kazası olarak kaldığı ifade edilebilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 5). Şirketin görev süresinin devamına veya uzatılmasına yönelik karar her ne kadar şirketin Genel Kurulu tarafından alınmış olsa da şirketin akıbetinin hükümet ile yapmış olacağı görüşmeler sonucunda belirleneceği ifade edilebilir.

1.2. Şirket'in Yönetim Organları

Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi'nin yönetim organları Meclis-i İdare (Yönetim Kurulu) ve Heyet-i Umumiye (Genel Kurul) olarak belirlenmiştir. İdare'ye bağlı olarak faaliyet gösteren yönetim organlarından bir diğeri de müdürlüklerdir. Bu müdürlükler ise, Muhasebe Müdürlüğü, Muhabere Müdürlüğü ve Muamelat Müdürlüğü olarak sınıflandırılabilir. Nitekim bu idari sistemin çoğu anonim şirketlerin yönetim organları ile aynı olduğu ifade edilebilmektedir. En yetkili organ ise İdare Meclisi'dir. Meclis-i İdare bir diğer ifade ile Yönetim Kurulu 11 azadan oluşmaktadır. Şirket kurucuları ve hissedarlar tarafından yapılan müzakereler neticesinde atanan bu azaların görev süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Azanın görev süresinin dolması üzerine senenin ilk ayının başında görevine son verilerek yeni tayin edilen aza görevi başına geçmektedir. Bir dönem azalık yapmış ismin ikinci dönem azalık yapma imkânı yoktur (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 6). Şirketin işleyişinde aktif rol üstlenen yönetim kurulunda görev alan 11 azanın görev süresinin

¹⁵ Üçüncü Madde: Şirketin merkezi Mut'ta olacak ve mahallin Osmaniye'nin sâ'ir bir mahallinde veya memâlik-i ecnebiyede dahi şu'beleri bulunabilecektir. Şu'beler küşâd edildikçe Ticâret ve Zirâ'at Nezâreti'ne ma'lûmât verilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 3-4).

üç yıl ile sınırlı tutulması ve ikinci bir dönemde azalık yapma müsaadesinin tanınmaması muhtemelen yönetim kurulunda kadrolaşmanın önüne geçilmek olarak alınmış önlem olarak yorumlanabilmektedir.

Meclis-i İdare Reisi liderliğinde toplanan azaların belirli maaşları olmamakla birlikte “Huzur Hakkı” adı verilen ücret almaktadırlar. Bu ücretin miktarı ise katıldıkları toplantı sayısı üzerinden hesaplanmaktadır. Huzur hakkının miktarı ise Heyet-i Umumiye tarafından belirlenmektedir.¹⁶ Alınan bu ücrete ek olarak şirketin senelik kâr olarak elde ettiği tutardan belirli oranda pay almaktadırlar. Meclis-i İdare’nin toplanması yılda en az beş defa Mut merkezde gerçekleşmektedir. Ancak ihtiyaç duyulması durumunda da daha fazla toplantı talep edilebilmektedir. Toplantıda gerçekleştirilen müzakereler neticesinde kararın alınması için azaların yarısından bir fazlasının mecliste hazır bulunması gereklidir. Yine toplanma şartlarının sağlanması neticesinde görüşülen konu hakkında karar alınabilmesi için katılımcıların yarısından bir fazlası oya ihtiyaç duyulmaktadır. Oyların eşit olması durumunda ise bir sonraki toplantıya ertelenmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 6). Daha sonra yapılan toplantıda da kararın alınamaması durumunda mevzu olan teklif reddedilmektedir. Meclis-i İdare’de müzakeresi yapılan görüşmeler zabıt defterlerine kaydedilmektedir. Bu defterlerin muteber sayılabilmesi için reis veya reis vekilinin imzasını taşıması gerekmektedir. Meclis başkanı ve vekilinin imzası dışında azaların da imzasının bulunması gereklidir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 7). Meclis-i İdare azalarının en az şirketin yirmi beş hisse senedine sahip olması gereklidir. Aza görevde kaldığı müddet zarfında senet şirketin sandığına teslim edilerek azalık görevi boyunca satılmayacaktır. Bunun sağlanması için ise hisse senedinin üzerine satılmasının uygun olmadığına dair damga vurulacaktır (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 7).

Azanın bir veya bir kaçının vefat etmesi, istifa etmesi veya farklı bir gerekçe ile koltuklarının boşalması durumunda Meclis-i İdare boşalan koltuklara geçici olarak aza tayin edebilmektedir. Daha sonra ise yerlerine geçecek azalar Heyet-i Umumiye tarafından belirlenecektir.¹⁷ Meclis-i İdare’ye reislik ve reis yardımcılığı yapacak kişilerin seçimi mecliste yer alan azalar içerisinde gerçekleşmektedir. Reis ve yardımcısının görev süresi bir yıldır. Bir defa bu görevleri icra eden kişi ikinci defa da görev üstlenebilmektedir. Azalardan yabancı devletlerde ikamet eden veya geçici olarak imparatorluk sınırları dışına çıkmış olanlar yerlerine kendilerini meclis toplantılarında temsil etmek üzere arkadaşlarından bir vekil tayin edebilirler. Tayin edilen vekillerin meclis içerisinde bulunan azalardan olması gereklidir. Vekil olarak tayin edilen aza hem kendi oyu hem de vekâlet yaptığı azanın oyu olmak üzere en fazla iki oy kullanabilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 7). Koltuğu boşalan azaların yerine seçilecek azanın belirlenmesi sürecinde yerine geçici azanın tayin edilmesi ve yurt dışında bulunup meclis toplantılarına katılamayacak durumda olan azaların yerlerine oy kullanabilecek mevcut olan azalar arasında vekil tayin edilmesi meclisin işlerlik kazanması ve şirket yönetiminin aksamaması amacıyla alınan önemli kararlar olarak yorumlanabilmektedir.

Meclis-i İdare, şirketin işlerliğini sağlamak ve şirket mallarının tasarrufu hususunda tam yetkili organdır. Yönetim ile ilgili hükümler alabilme yetkisine sahiptir. Meclis-i İdare’ye reislik yapan aza mahkeme huzurunda veya üçüncü şahıslara karşı şirket namına müdafaada bulunabilmektedir. Kanun ve nizamnameye uygun olarak kaza sınırları içerisinde ticari faaliyetleri denetleyebilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 7-8). Meclis-i İdare, gerek şirket faaliyetlerini gerekse ticari faaliyetleri denetlemek amacıyla meclis içerisinde yer alan üyelerin hepsini azalardan seçebildiği gibi bir kısmını meclis içerisinde bir

¹⁶ Nizamnamenin yirmi birinci maddesinde idare meclisinde görev alan azaların şirket gelirlerinden alacağı ücretin yanı sıra mecliste hazır bulunacakları günler için de ayrıca Heyet-i Umumiye tarafından belirlenecek bir ücret alacaklarına dair hükme yer verilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 8).

¹⁷ Nizamnamenin on altıncı maddesinde ise İdare Meclisi’nde görev alan azaların yerinin boşalmasıyla ilgili hükümlere yer verilmiştir. Buna göre mevcut azalardan bir veya birkaçının vefat etmesi veya herhangi bir sebepten dolayı yerinin boşalması durumunda İdare Meclisi geçici olarak aza tayin edilecektir. Ancak asli üyeler Heyet-i Umumiye tarafından belirlenecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 7).

kısmını ise dışarıdan görevlendirebilmektedir. Meclis-i İdare'nin yetkileri arasında her türlü davanın açılmasına izin verme, davaları takip etme, şirket hesaplarını düzenleme, Heyet-i Umumiye'ye şirketin genel durumunu içeren raporu sunma ve hissedarlara dağıtılacak kâr miktarını belirleme sayılabilir. Tutulacak ihtiyat akçesinin miktarını belirleme, Heyet-i Umumiye'yi olağanüstü toplantıya çağırma, iç tüzükte değişikliğe gitme, şirket görevine son verme, başka bir şirket ile birleşmesine veya görev süresinin uzatılması hususunda yetkilidir. Her türlü atama ve azil görevlerinin yanı sıra memurların maaşlarını belirleme yetkisine sahiptir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 8). Meclis-i İdare, şirkette yapılan faaliyetlerin denetim ve kayıtlarının tutulmasından, memur maaşlarının belirlenmesi, iç tüzüğünde değişikliğe gidilmesi ve şirketin görev süresinin uzatılması veya feshedilmesi yetkilerin olması idari anlamda en yetkili organ olmasını sağlamıştır. Ancak alacağı bazı kararlarda ise Heyet-i Umumiye'ye ihtiyaç duymuştur. Bu durumu ise Meclis-i İdare'nin tek idari organ olarak hareket etmesini önlemiştir.

Heyet-i Umumiye genel hissedarların bir araya gelmesiyle toplanmaktadır. Heyet-i Umumiye'ye üye olabilmek için şirket sermayesinin asaleten veya vekâleten en az üçte birine sahip olma şartı aranmaktadır. Heyet-i Umumiye her sene Ocak ayınının başlarında şirketin merkezi olan Mut kazasında toplanmaktadır. Belirlenen zaman dilimi dışında Meclis-i İdare'nin talep ettiği zamanlarda da olağanüstü toplanabilmektedir. Toplantının gerçekleşmesinden en geç 20 gün önce Ticaret Nezareti'ne bilgi verilerek toplantıya Ticaret Nezareti'nin görevlendireceği bir komiserin hazır bulunması sağlanır. Meclis-i İdare ve müfettiş raporları, yıllık bilanço ile birlikte hazır bulunan hissedarların isim ve hisse miktarlarını içeren cetvellerden dörder nüsha son toplantıdan 1 ay önce Ticaret Nezareti'ne gönderilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 8). Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantısına Ticaret Nezareti'ni temsilen iştirak eden komiserin görevi hükümet adına toplantıda gerçekleştirilecek görüşmeleri gözlemek ve denetlemektir.

Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görev alan asil veya vekâleten görev yapacak kişilere bakıldığında ise en az on hisseye sahip olmak veya on hisseye sahip olunacak şekilde birden fazla hissedarın bir araya gelerek aralarından bir vekil tayin etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Heyet-i Umumiye azası olan kişilerin her beş hissesi için bir oy hakkına sahiptir. Yine bir hissedarın ise en fazla bir oy hakkı olabileceği belirtilmiştir. Toplantıya davetnameler ise toplantı gününden bir ay önce gazeteler aracılığı ile ilan edilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanması sırasında gerek asaleten gerekse vekâleten şirketin sermayesinin dörtte birine sahip olan hissedarların hazır bulunup oy kullanması neticesinde karar alınmaktadır. Bu hissedarların hisselerinin dörtte birinin olup olmadığının hesaplanması amacıyla toplantı gününden en az on gün önce Meclis-i İdare'ye bildirilmesi gereklidir. Şayet toplantıda alınacak karar için yeterli olan miktarın sağlanamadığı duruma karşılaşılması neticesinde ise yeni bir toplantı için davetname ilan edilmektedir. İkinci davetname neticesinde toplanan hissedarların hisseleri ne oranda olursa olsun toplanma kararı alınarak belirlenen konu hakkında müzakereler başlatılmaktadır. Burada alınacak karar ise kabul görecektir. Birinci toplantı ile ikinci toplantı arasındaki zaman zarfı ise yirmi günden az, bir aydan fazla olmaması gerekmektedir. İkinci toplantı için ise davetnameler toplantıdan on gün önce ilan edilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 8-9).

Heyet-i Umumiye Meclisi'ne, Meclis-i İdare başkanı riyaset etmektedir. Reisin hazır bulunmaması durumunda ise reis vekili başkanlık görevini icra etmektedir. Reis vekilinin bulunmaması durumunda ise yerine Yönetim Kurulu üyelerinin kendi aralarından seçtiği biri başkanlık yapmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde kullanılan oyların toplanması görevi ise en fazla hisseye sahip olan iki hissedar tarafından gerçekleştirilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde kâtiplik görevini icra edecek kişi ise reis ile oyları toplayan hissedarlar tarafından tayin olunmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülecek konular hakkında oy çokluğu ile karar alma usulü kabul edilmiştir. Müzakere edilen konu başlıkları Meclis-i İdare tarafından görüşme sırasına konulmaktadır. Bu sıralamaya konulacak konu başlıkları ise toplantı gününden

on gün önce Yönetim Kurulu ile şirket sermayesinin en az % 10'una sahip olan hissedarlar tarafından teklif edilerek Meclis-i İdare'de görüşülmektedir. Meclis-i İdare'de yapılan görüşmeler neticesinde sıraya konulmayan konu başlıkları kesinlikle Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülmezdi. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülen konular kayıt altına alınmaktadır. Tutulan bu kayıt defterlerinde Heyet-i Umumiye reisinin, oyları toplayan hissedarların ve kâtiplik görevini icra eden kişilerin imzası bulunması gereklidir. Yine bu defterlere eklenen bir diğer evrak da toplantıya katılmış olan hissedarların isimlerine ve hisse tutarlarına dair bilgileri içeren zabıt evrakıdır. Bu zabıt, katılan hissedarlar tarafından imzalanmaktadır. Bu evrakın talep edilmesi durumunda ise talep eden kişiye verilmektedir. Netice olarak Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınan karar Meclis-i İdare reisi ve vekilinin imzasını taşıyan zabıtname sureti hazırlanmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 9).

Heyet-i Umumiye Meclisi bütün hisselerin denetlenmesi amacıyla hissedarlardan veya dışarıdan bir veya daha fazla kişiden oluşan müfettişler tayin etmektedir. Her sene toplanan Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantısı sırasında Meclis-i İdare tarafından şirketin genel bütçesi ile ilgili hazırlanmış olan raporlar ve hesap tutanakları müfettiş tarafından okunmaktadır. Şirkete yönelik ön görülen bütçeler oylamaya sunulurken oylanırdı. Yine görüşülen konulardan bir diğeri de değiştirilmesi gereken azaların yerine yeni azalar tayin etmesidir. Şirketin genel işleri ile ilgili hükümler görüşülüp karara bağlandıktan sonra Meclis-i İdare'nin iktidarını gerekmesi durumunda değiştirmektedir. Şirketin sermayesi ile ilgili artışa gidilmesi için ise asaleten veya vekâleten hissedarların en az üçte birinin hazır bulunması ve oylamaya katılması gereklidir. Burada alınacak karar hissedarların tümünü bağlamaktadır. Toplantıya katılmamış veya katılıp da olumsuz oy kullanmış olanlar dahi bu karara uymak zorundadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 10). Heyet-i Umumiye Meclisi'nin görev yetkilerinin genel işler olması, şirket ile Meclis-i İdare'nin denetlenmesi için müfettişler tayin etmesi ve Meclis-i İdare'nin azalarının belirlenmesi hususunda yetkili olması üst meclis olarak yorumlanabilmesine yol açmıştır.

1.3. Şirket'in Sermayesi ve Mali Yapısı

Şirket ile ilgili hazırlanmış olan nizamnamede şirketin sermayesi 20 bin Osmanlı lirasından ibaret olduğu ifade edilmiştir. Belirlenen bu miktarın ise her biri 10 Osmanlı lirası kıymetinde olan 2 bin hisse şeklinde taksim edilmiştir. Yine belirlenen bu sermayenin iki katına çıkarılması yetkisi Genel Kurul'a verilmiştir. Genel Kurul, sermaye artışına gitme kararı alması neticesinde hükümetten izin alması gereklidir. Hükümetin kararı doğrultusunda şirketin sermaye artışına gidip gitmemesi belirlenir. Şirketin vereceği hisselerle ilgili evrakların birer numunesi de Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne teslim edilmesi gereklidir.¹⁸ Senetlerin tamamının imzalanması ve her bir hisselerin %10'unun tahsili neticesinde şirket resmi olarak kurulmuş sayılmaktadır. Hissedarların yapmış oldukları taksit ödemeleri karşısında geçici senetler almaktadır. Şirket sermayesinin yarısının ödenmesi durumunda ise geçici senetler alınarak asli senetler hissedarlara teslim edilmektedir. Hisse senetleri ile ilgili tutulup hissedarlara verilecek senetler Türkçe olarak düzenlenecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 8-10). Fransızca'yı kullanan imtiyazlı şirketlerin Türkçeyi kullanmalarını zorunlu ön gören kanun 23 Mart 1916 tarihinde "*Müessesat-ı Nafia ile İmtiyazlı Şirketler Muhaberât ve Muamelâtında Türkçe İstimâli Hakkında Kanun*" adıyla hazırlanmıştır. Nitekim Mut kazasında faaliyet gösteren şirketin de bu kanuna uyması zorunlu koşulmuştur (Özger, 2018, s. 670). 23 Mart 1916 tarihinde çıkarılan kanunla birlikte şirket senetlerinin Türkçe tutulmasının zorunlu hale

¹⁸ Şirketin işleyiş kurallarına dair bilgiler içeren nizamnamenin beşinci maddesinde ise şirket sermayesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre 20 bin Osmanlı lirası olan sermayenin her bir hissesi 10 Osmanlı lirasından olan 2000 hisseye bölünmüştür. Heyeti Umumiye ise bu sermayeyi nizamnameye uygun olarak topladıktan sonra bir o kadar daha arttırma yetkisine sahiptir. Ancak artışa gidilmesi durumunda hükümete bilgi verilmesi gereklidir. Ayrıca hisse senetlerinin örnekleri tasdikli şekilde Ticaret Nezareti'ne verilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 4).

getirilmesi yürütülen milli iktisat politikası doğrultusunda atılmış bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hisse bedelinin yarısı ödeninceye kadar şirket tarafından hissedarlara teslim edilmiş olan geçici senetler hissedarlar adına düzenlenmektedir. Ancak bu senetlerin ödenen tutarı belirlenen miktarın %10'u bulmadığı müddetçe havalesi veya başka birine satılması yasaktır. Hisse senetleri bölünmüş olarak kabul edilmez. Hisseye sahip olan şahısların mirasçıları veya hisseleri sahibinden satın almış olan kişiler şirket malına haciz koyamazlar. Şirketin işleyişine müdahale edemedikleri gibi gerek şirket tarafından gerekse mahkeme sürecinin yaşanması neticesinde alınan karara uymak zorundadırlar. Hissedarların hisse senedi taksitini zamanında ödememesi durumunda ise uyarı yapma gereği duyulmadan şirket haklarında hukuki süreci başlatabildiği gibi senetleri satabilme hakkına da sahiptir. Şirket tarafından satılmasına karar verilen hisse senetleri gazeteler aracılığı ile ilan edilecektir. İlanın gerçekleşmesinde 15 gün sonra senet sahiplerine hiçbir uyarı veya ihtarname göndermeden, adliyeye başvurmadan zarar ve ziyan hisse sahibine ait olmak üzere İstanbul veya İçel İli sancağı borsalarında satışa çıkarılır. Borsalarda satış işleminin gerçekleşmemesi durumunda ise satış işlemi müzayede yöntemi ile gerçekleşmektedir. Bu durumda satışı yapılan senetlerin eski nüshaları iptal edilerek yeni hazırlanan senetle birlikte eski senet nüshaları da yeni sahibine teslim edilmektedir. Senetler satıldıktan sonra elde edilen gelirden şirkete borç ödenir paranın kalması durumunda eski hissedara verildiği gibi paranın borcu kapatmaya yetmediği durumlarda ise kalan eksik miktar eski hissedardan tahsil edilmektedir. Şirketin ihtiyaç ve amacına yönelik harcamaların yapılması veya İstanbul ve diğer bölgelerde alımların yapılması durumunda 30 gün içerisinde ilana çıkılarak satın alma işlemlerini gerçekleştirmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 4-6). Hissedarların veya onların mirasçısı olanların şirket malına haciz koyamayacakları, şirketin işleyişine müdahale edemeyecekleri ve hisse senedinin takdisinin zamanında ödenememesi durumunda şirketin hissedarlara haber vermeden hisseleri satışa çıkarabilme yetkisinin olması şirketin kurumsal yapısına önem verildiğini göstermektedir.

Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi'nin mali yapısına bakıldığında ise Ocak (Kânunusani) ayının biri mali yılın başlangıcı kabul edilirken Aralık (Kânunuevvel) ayının son günü mali yılın bitiş tarihi olarak belirlenmiştir. Ancak şirketin kurulduğu ilk yıl istisna tutularak mali başlangıç yılı şirketin kuruluş tarihi, mali yılsonu ise Aralık ayının son günü olarak belirlenmiştir. Meclis-i İdare her sene sonunda şirketin mali işleri ile ilgili bir defter hazırlamaktadır. Bu defterin içerisinde şirketin alacak ve borçları yazılmaktadır. Bu defter, Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanmasından 40 gün önce müfettişlere teslim edilmektedir. Müfettişler tarafından ise bu defter incelendikten sonra toplantı sırasında heyet üyelerine sunulmaktadır. Heyet-i Umumiye üyeleri ise zikredilen defteri denetlemeye ve incelemeye yetkilidir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 12). Şirket'e ait mali bütçenin her sene düzenli olarak Meclis-i İdare tarafından kayıt altına alınarak Heyet-i Umumiye Meclisi'nin denetimine sunulması Heyet-i Umumiye Meclisi'nin denetim mekanizması görevi üstlendiğini göstermektedir.

İhtiyat akçesi şirketin yıllık olarak elde etmiş olduğu safi hasılatın %10'undan oluşmaktadır. İhtiyat akçesi şirketin kasasında durup olağanüstü durumlarda harcanmaktadır. Kasada birikip harcaması yapılan ihtiyat akçesinin şirket sermayesinin %25'ine denk gelmesi durumunda ise Heyet-i Umumiye Meclisi toplanarak şirketin görevine devam edip etmemesine yönelik karar almaktadır. Elde edilmiş olan kâr miktarının %5'i hisse faizinin karşılanması için ayrılmaktadır. Elde edilen kâr miktarının %60'ı temettü olarak hissedarlara verilmektedir. Geri kalan miktarın ise %10'u Heyet-i Umumiye Meclisi'ne, %15'i Heyet-i Umumiye Meclisi'nin kararı doğrultusunda şirkette görev yapan memurlara verilmektedir. Hissedarlara verilen akçenin eksik çıkması durumunda ise eksik olan miktar ihtiyat akçesinden karşılanmaktadır. Şirketin görev süresinin son bulması durumunda ise ihtiyat akçesi hissedarlar arasında paylaştırılmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 12-13).

1.4. Şirket'in Görev Süresinin Son Bulması

Meclis-i İdare her ne sebeple olursa olsun istediği zaman şirketin görev süresinin uzatılması, sona erdirilmesi veya başka bir şirket ile birleştirilmesine yönelik görüşmelerin yapılması için Cemiyet-i Umumiye Meclisi'ne toplantı çağrısında bulunabilmektedir. Yine bu toplantı çağrısı tahvilat ihracatı veya nizamnamenin bazı hükümlerinde değişikliğin yapılmasına yönelik görüşmeler için gerçekleştirilmektedir. Ancak son kararın ise Osmanlı Hükümeti'nin vereceği karara bağlı olduğu da belirtilmiştir. Meclis-i İdare, şirket sermayesinin toplamda dörtte üçü oranında azalması durumunda şirketin feshine karar vermek üzere Heyet-i Umumiye Meclisi'ni toplantı çağrısında bulunabilmektedir.¹⁹ Şirkete tanınmış olan doğal sürenin dolması neticesinde görev süresinin uzatılmaması yönünde karar alınması üzerine Heyet-i Umumiye Meclisi gerekli hesapların ve işlemlerin yürütülmesi amacıyla memur tayin etmektedir. Şirketin faaliyette olduğu dönemde olduğu gibi tasfiye işlemlerin sürdürüldüğü dönemlerde de Heyet-i Umumiye Meclisi görevini icra etmeye devam etmektedir. Tasfiye işlemleri için görevlendirilmiş olan memurlar Osmanlı Hükümeti ile Heyet-i Umumiye Meclisi'nin oluru aldıkdan sonra şirketin senet ve mal varlığı başka bir kimseye devredilebilecektir. Son olarak ise bu kararların alınması için şirket sermayesinin yarısını oluşturacak hisselerle sahip olan hissedarların katılmaması durumunda alınacak karar kabul edilmemektedir. (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 14-15). Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından nizamnamede yapılan değişikliklerin olması durumunda ise yeni nizamname nüshaları İstanbul ve taşra bölgelerine iletilmektedir. Şirket bu nizamnameyi talep eden kurumlara gönderebileceği gibi bir defalığına mahsus 50 nüshasını Ticaret Nezareti'ne iletmektedir. Yine şirkete ait yıllık istatistiki bilgileri içeren cetveli nezarete iletmek zorundadır. Her ne kadar feshedilme süreci ile ilgili bilgiye ulaşılmamış olsa da Mut İttihad-ı Milli Türk Anonim Şirketi'nin de bu yöntemle görevine son verildiği yorumu yapılabilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 15-16). Şirketin görev süresinin bitirilmesi veya uzatılmasına yönelik görüşmelerin başlatılması çağrısı Meclis-i İdare tarafından yapılmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından çağrıya cevap verilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantı neticesinde şirketin görev süresinin sonlandırılması veya uzatılmasına yönelik karar almasından sonra gerekli işlemler için müfettişler tayin etmektedir. Şirket'in idari yapısında feshedilecek son idari organın Heyet-i Umumiye Meclisi olduğu anlaşılmaktadır. Şirket her ne kadar kendi yapısı içerisinde karar alma yetkisine sahip olsa da kuruluşun akıbetine yönelik son karar Osmanlı hükümetine ait olmuştur.

Sonuç

Ticari faaliyetler tüm dünya şehirlerinde olduğu gibi Osmanlı şehirlerinde de kuruluş anlarından itibaren gelişim sağlamaya başlamıştır. Bu gelişim süreci bilhassa XIX. Yüzyılın sonlarına doğru daha da artmıştır. I. Dünya Savaşı'nın da vermiş olduğu olumsuz etki neticesinde Osmanlı şehirlerindeki ticari canlılığı tekrar sağlamak amacıyla ticari faaliyetleri olan şirketler kurulmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte siyasi anlamda meydana gelen değişimlerin etkisi diğer anonim şirketlerde olduğu gibi ticari şirketlerde de gözlemlenmiştir. Bilhassa İttihad ve Terakkici yöneticilerin politikada varlığını hissettirmeye başlamasıyla birlikte ekonomik alanlarda millileştirme politikaları güdülmeye başlanmıştır. Bu politikaların anonim şirketlere yansımaları ise kullanmış oldukları unvanlarda "*Milli*" teriminin kullanılması olmuştur. Bu bağlamda, 1919 yılında İçel İli sancağı sınırları içerisinde bulunan Mut kazasında kurulan *Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi* de bu doğrultuda faaliyete

¹⁹ Kırk ve kırk birinci maddelerde şirketin geleceği ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Bu doğrultuda şirketin İdare Meclisi her ne sebeple olursa olsun istediği zaman Heyet-i Umumiye'yi toplantıya davet edebilecektir. İdare Meclisi'nin, Heyet-i Umumiye'yi şirketin geleceği ile ilgili karar vermek için toplantıya çağırmasının bir diğer gerekçesi de şirket sermayesinin dörtte üçünün yok olmasıdır. Bu davet neticesinde toplanan Heyet-i Umumiye; şirketin feshine, görev süresinin uzatılmasına veya başka bir şirket ile birleşmesine karar verebilir. Yapılan teklif doğrultusunda Heyet-i Umumiye'nin tasfiye, görev uzatımı, başka bir şirket ile birleşme veya nizamnamedeki maddelerin değişimine yönelik alınacak kararın Osmanlı hükümeti tarafından onaylanması gereklidir (BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, Sıra No: 14).

geçmiştir. Kaza sınırları içerisinde meydana gelen her türlü ticari faaliyetleri denetleme her türlü eşyayı alıp satma gibi görevler üstlenmiştir.

Şirketin iç tüzüğü kurumun kuruluşu ve idari yapısı hakkında ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlamıştır. Ancak şirketin görev süresinin ne zaman bittiğine dair bilginin olmaması ve işleyişi ile ilgili faaliyetlere ulaşılamamış olması şirketin, kurucu ortaklar olan Nurullahzâde ile Ali Efendi dışında kadro yapısı, faaliyetleri ve feshine dair bilginin noksan olmasına neden olmuştur. Her ne kadar şirketin feshedilme gerekçesi ve tarihine yönelik bilgiye ulaşılamamış olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş olan şirketlerin faaliyetlerine devam edebilmesi için yeni kurulan hükümetin iznine tabi tutulmuştur. Şirketlerin iç tüzüğünde yapılan değişikliklerle birlikte şirketin isminde yer alan Osmanlı ibaresi yerine Türk ibaresinin eklenmesi zorunlu koşulmuştur.

Kaynakça

- Akkuş, T. (2008). Bir iktisatî siyasa projesi: milli iktisat ve Bursa, *Çağdaş Türk tarihi araştırmaları dergisi*, 16(17), 119-141. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233349>.
- Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akyıldız, A. (2010). Şirket-İ Hayriyye-Boğaziçi'nde Yolcu Taşımacı Amacıyla Kurulan İlk Yerli Anonim Şirket, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, 201-203.
- Akyıldız, A. (2011). *Osmanlı dönemi tahvil ve hisse senetleri*, İstanbul: Türkiye Ekonomik Bankası Yayınları.
- Balcı, R. Sırma, İ. (2012). *Ticaret ve Ziraat Nezareti Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri*, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Bayarslan, A. (2018). *Eskişehir milli ticaret ve sanayi anonim şirketi örneğinde Osmanlı milli iktisat politikaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ordu Üniversitesi, Ordu.
- BCA. Fon Kodu: 30. 18. 1. 1. Kutu No: 12, Dosya No: 64, Gömlek No: 8, (1924, 23 Aralık)
- BCA. Fon Kodu: 30. 18. 1. 1. Kutu No: 13, Dosya No: 13, Gömlek No: 1, (1925, 8 Mart)
- Berkes, N. (2013). *Türkiye iktisat tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2015). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BOA. BEO. Dosya No: 4440, Gömlek No: 332930, (1916, 15 Kasım).
- BOA. BEO. Dosya No: 4442, Gömlek No: 333494, (1916, 28 Kasım).
- BOA. DH. İD. Dosya No: 107, Gömlek No: 81, (1914, 13 Eylül).
- BOA. İ. DUİT. Dosya No: 119, Gömlek No: 117, (1919, 7 Nisan).
- BOA. İ. DUİT. Dosya No: 123, Gömlek No: 27, (1919, 10 Kasım).
- BOA. MV. Dosya No: 243, Gömlek No: 50, (1916, 20 Haziran).
- BOA. MV. Dosya No: 253, Gömlek No: 22, (1919, 8 Ekim).
- BOA. ŞD. Dosya No: 1256, Gömlek No: 22, (1916, 6 Kasım).
- BOA. ŞD. Dosya No: 1256, Gömlek No: 29, (1916, 17 Kasım).
- BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12, (1919, 19 Temmuz).
- BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 10, (1922, 6 Temmuz).
- BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 12, (1922, 4 Kasım).

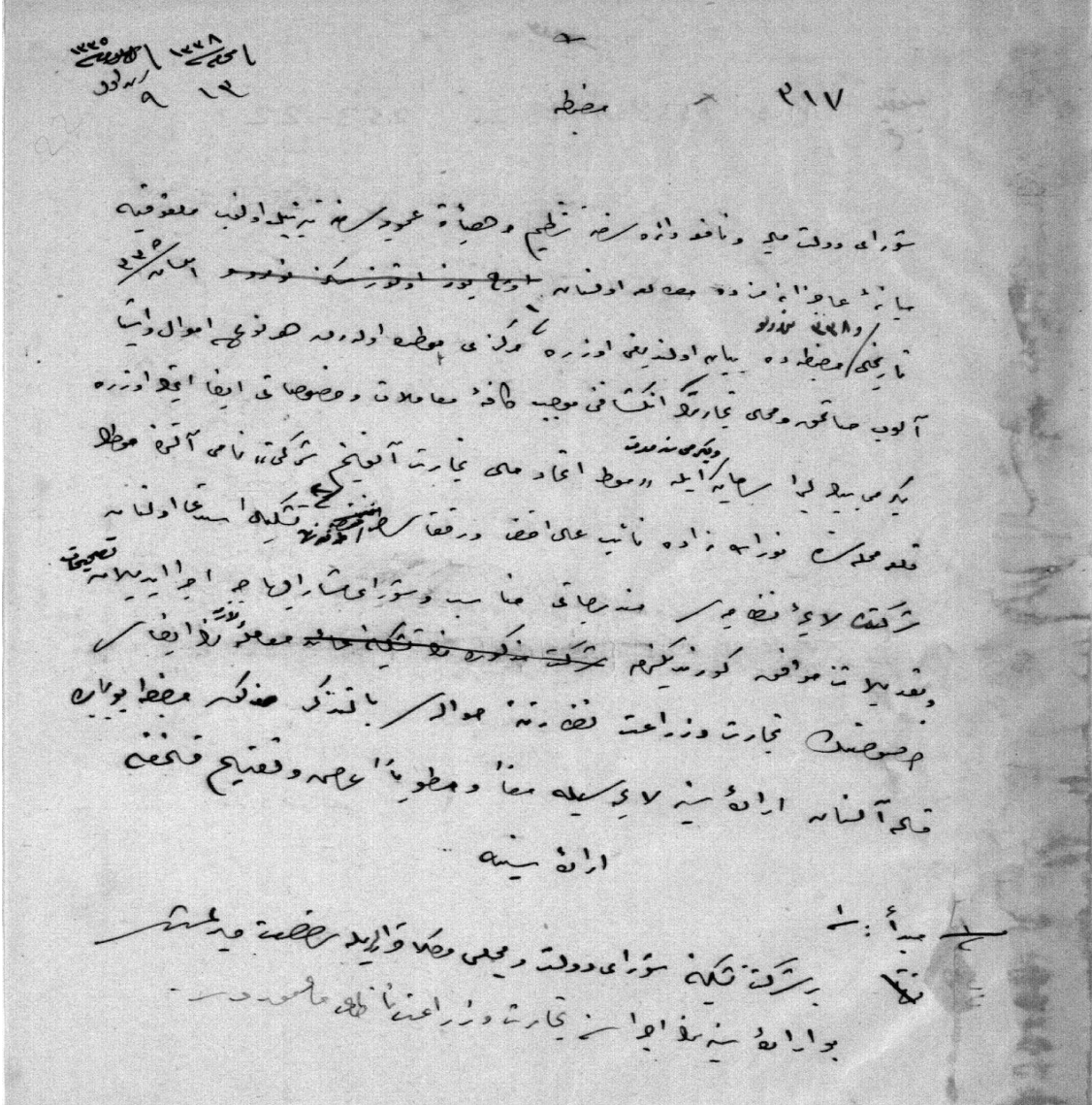
- Çağman, E. (2019). Dersaadet birinci Osmanlı numune-i terakki-i ziraat anonim şirketi ve faaliyetleri, *Cihannüma tarih ve coğrafya araştırmaları dergisi*, *V*(2), 111-128. doi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/875759>.
- Çakır, C. Akkuş, Y. (2015). İstanbul'da kurulan anonim şirketleri (1887-1918). Yılmaz, C (Ed), *Antik çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi* içinde (ss. 191-197). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları.
- Çiçek, R. (2012). Cumhuriyet dönemi milli iktisat uygulamalarına bir örnek: Trabzon liman işleri inhisarı Türk anonim şirketi, *Karadeniz incelemeleri dergisi*, *12*(12), 143-168. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kid/issue/10135/124640>.
- Demir, K. (2016). *Geç Osmanlı dönemi devlet fabrikalarında personel yönetimi: arşiv kaynaklarına dayalı bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Doğan, A. (2018). Mersin limanı ve Mersin kenti tarihi üzerine genel bir inceleme, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, *8*(1), 117-150. doi: https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AWYQAQLEHDbCZb_mQypH.
- Erdaş, S. (2017). *Atatürk dönemi Türk ekonomisinde yerel sermaye birikimi: taşrada kurulan anonim şirketler (1920-1938)*. I. Uluslararası Türkiye Cumhuriyet'inin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ergin, K. (20017). İttihat ve Terakki döneminde milli iktisat anlayışı (1913-1918), *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(1), 114-127. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksos/issue/39693/469943>.
- Feroz Ahmad, (2017). Cumhuriyet Türkiye'sinde sınıf bilincinin oluşması 1923-40, D. Quataert, E. J. Zürcher (Ed). *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839-1950* içinde (ss. 123-154). İstanbul: iletişim Yayınları.
- Gezer, H. Son, L. (t.y.). *Kutbettin öncü, tarih ve tarımıyla Mut*, Mersin: Mut Ziraat Odası Yay.
- Gökatalay, S. (2015). *The political economy of corporations in the late Ottoman empire and early Turkish republic (1908 – 1929)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- İlyas, A. (2021). Erken Cumhuriyet'te ekonominin millileştirilme çabalarına bir örnek: milli iktisat ve tasarruf cemiyeti (1929), *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *28*(28), 645-660 doi: 10.9775/kausbed.2021.035.
- Kısa, A. (2019). *Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Faaliyetleri (1908-1918) Kapitülasyonlar, İmtiyazlar, Anonim Şirketler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Koraltür, M. (2007). *Şirket-i Hayriye (1851-1945)*, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Koraltürk, M. (2011). *Erken Cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yay.
- Köse, E. (2008). *Mutlu köyler*, Ankara: Mut Belediye Başkanlığı Kültür Yay.
- Köse, E. Atlay, D. (2005). *Mut claudiopolis*, Mersin: Mut Belediyesi Kültür Yay.
- Kurt, M. (2003). *Tarih boyunca Mut*, Ankara: Murat Kitabevi.
- Osmanlı anonim şirketleri nizamname-i dâhilisi numunesi*, (2013). İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsi.

- Öksüz, M. (2016). II. Meşrutiyet dönemi'nde Trabzon'da bir şirketleşme teşebbüsü: Envar-ı vicdan kollektif şirketi, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (21), 121-148. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/259262>.
- Özger, Y. (2018). Geç Osmanlı döneminde kurulan bir sosyal güvenlik şirketi: ittihad-ı milli sigorta", *Tarih Okulu Dergisi*, 11(2), 656-680. doi:10.14225/Joh1459.
- Özgel, M. (2009). *II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı maliyesi*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı ekonomisi ve dünya kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara: Yurt Yay.
- Parvus Efendi, (1977). *Türkiye'nin mali tutsaklığı*, (M. Sencer, Çev.). İstanbul: May Yay.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı devleti'nde Avrupa iktisadi yayılımı ve direnişi (1881-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sırma, İ. (2011). Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı, *Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 117-136. doi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423869117.pdf>.
- Şanda, H. A. (1967). *Türkiye'de ilk sermaye şirketleri (1860-1918)*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yay.
- Şensoy, F. (2018). Şirket-i Hayriye: Osmanlı boğaziçi taşımacılık şirketi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 239-279. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/507463#:~:text=1850%20y%C4%B1%20Osmanlı%20Devleti'nde,sosyal%20alanda%20da%20olduk%C3%A7a%20C3%B6nemlidir>.
- Tekinsoy, Y. E. (2021). İkinci meşrutiyet dönemi'nde ittihatçıların milli bir vapur işletmesi kurmaya yönelik teşebbüsü: ittihad seyr u sefa'in anonim şirket-i Osmaniye, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVIII(71), 627-651. doi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2277548>
- Temizgül, Ö. F., (2021). İttihat ve Terakki hükümeti döneminde liberal iktisat ve milli iktisat politikaları (1908-1918), *Toplum, ekonomi ve yönetim dergisi*, 2(2), 38-46. doi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2112646>.
- Tokdemir, E. (1985). *Türkiye ekonomisinin tarihsel temelleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Matbaası.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de milli iktisat 1908-1918*, İstanbul: Yurt Yay.
- Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de ekonomi ve toplum (1908-1950) milli iktisat-milli burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Toraman, C., Taştan, T., Osmanlı devletinin ilk anonim şirketlerinden birisi olarak şirket-i hayriye ve 1888 (1303) -1890 (1305) dönemi mali tablolarının analizi, *Muhasebe ve finans tarihi araştırmaları dergisi*, (Özel sayı), 45-64. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/53860>.
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi tarih (1789-2012)*, İstanbul: DER Yayınları.
- Varlık, M. B. (2014). Ankara Millî Mensucat [Türk] Anonim Şirketi (1916-1930), *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74-92. doi: <https://docplayer.biz.tr/5389544-Ankara-mill-i-mensucat-turk-anonim-sirketi-1916-1930.html>.
- Vural, M. K. (2016). Savaş yıllarında milli bir burjuvazi oluşturma çabası olarak "harp zenginleri" ve buna yönelik eleştiriler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI(32), 109-131. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/472469>.

- Yalçın, D. ve Akbıyık, Y. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yılmaz, C. (2011). *Osmanlı anonim şirketleri*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yılmaz, C. Şehirli, K. (2011). Osmanlı anonim şirketlerinde oy hakkının kullanımında sınırlamalar, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 19-31. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/4857/66808>.
- Yılmaz, E., (2021). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Şirketlerin Hukuki Statüleri ve Tüzel Kişilikleri: The Orientalcarpet Manufacturers Ltd Örneği, 897-934. Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu, 5-27 Ekim 2021, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi.
- Yılmaz, K. R., (2018). Geç kapitalist gelişme bağlamında Osmanlı'da şirketler, *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-49. doi: 10.30586/pek.498118.
- Yücesoy, A. A., (2017). Şuray-ı Devlet (1868-1876), *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2): 187-216, doi: 10.21492/inuhfd.340495.

Ekler

Ek 1. Mut İttihad-ı Milli Ticâret Anonim Şirketi'nin Kuruluş Metni

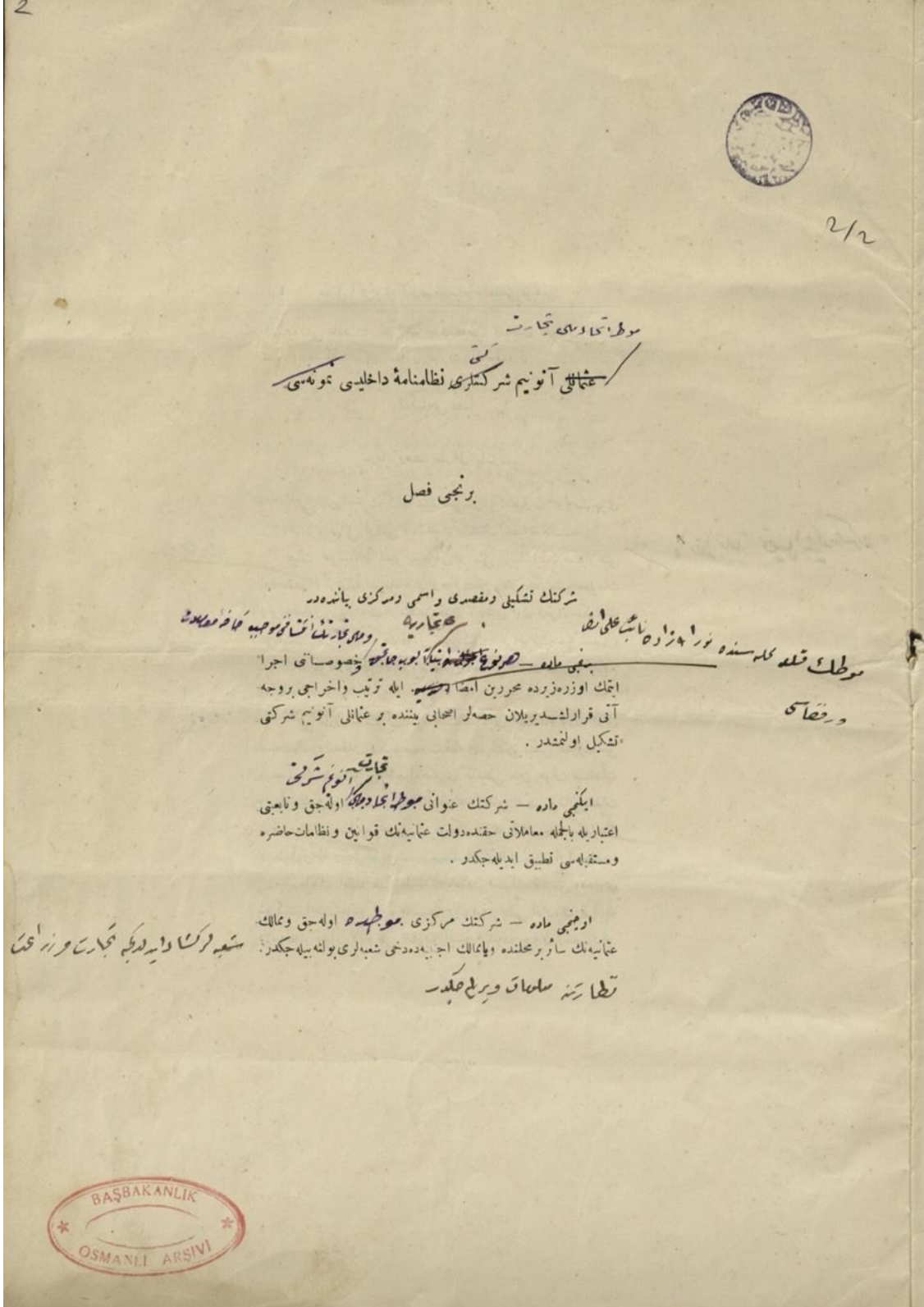
Kaynak: BOA. MV. Dosya No: 253, Gömlek No: 22.

“Şûrâ-yî Devlet Maliye ve Nâfia Dâ'iresi'nde tanzîm ve Hey'et-i Umûmiyesi'ne tenzîl olunup melfûfuyla miyâne-i âcizânemizde mutalla' olunan 1 Nisan 1335 tarihli ve 338 numarolu mazbatada beyân olunduğu üzere merkezi Mut'a olarak her nev'i emvâl ve eşya alıp satmak ve mahallî ticâretin inkişâfını mücib kâffe-i mu'âmelat ve husûsâtı îfâ etmek üzere yirmi bin lira sermaye ve yirmi sene müddetle “Mut İttihad-ı Milli Ticâret Anonim Şirketi” nâmı altında Mut Kale Mahallesiinde Nurullahzâde, Nâib Ali Efendi ve rüfekâsı tarafından teşkîli istid'â olunan şirketin layîha-i nizâmiyesi mûndericâtı münâsîp ve şurâ-yı müşârün-ileyhce icrâ edilen tashîhât ve ta'dilâta muvâfık görüldüğünden mu'âmele-i lâzîminin îfâsı husûsunun Ticâret ve Zirâ'at Nezâreti'ne havâlesi bâbındaki mezkur mazbata bu bâbda kaleme alınan irâde-i seniyye layihasıyla lefen ve matluben arz ve takdim kılındı.

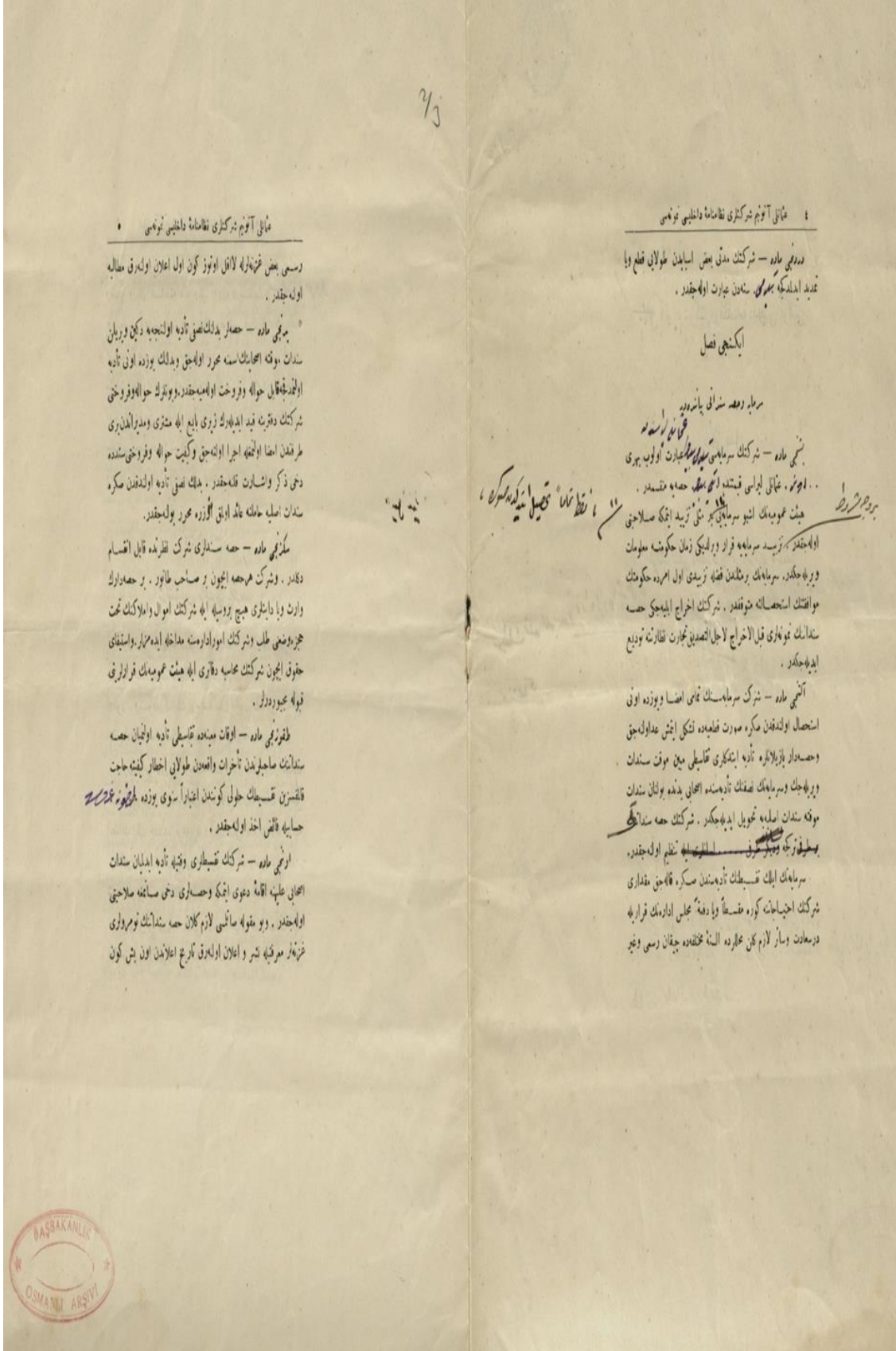
irâde-i seniyye

Bir şirket teşkiline Şârâ-yî Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararıyla ruhsat verilmiştir. Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Ticâret ve Zirâ'at Nezâreti me'mûrdur”

Ek 2. Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi'nin Kuruluş Nizamnamesi

Kaynak: BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12.

Kaynak: BOA. ŞD. Dosya No: 1266, Gömlek No: 12.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sosyotropik ve Otonom Kişilik Özelliklerinin Besin Neofobisi Üzerine Etkisi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği

The Effect of Sociotropic and Autonomous Personality Traits on Food Neophobia: The Case of Sivas Cumhuriyet University

Dr. Öğr. Üyesi Ayla HANÇER¹, Öğr. Gör. Dr. Mukaddes GÜLER²

Öz

Bu araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesine bağlı Meslek Yüksekokullarında okuyan öğrencilerin besin neofobisi düzeylerini ölçmek, aynı zamanda sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Yiyeceklerin seçimini etkileyen bireysel faktörler arasında yer alan kişilik tiplerinin yeni bir yiyeceklerle karşılaştığı zaman etkili olduğu savunulmaktadır. Bu yüzden, sosyotropik ve otonom olmak üzere iki farklı kişilik yapısı seçilerek besin neofobisi üzerine etkileri araştırılmıştır. Araştırma evrenini Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'ne bağlı Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplarken anket yöntemi kullanılmış ve toplamda 549 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 24.0 uygulama programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu verilerin analizinde; tanımlayıcı istatistikler, normallik analizleri, ANOVA, bağımsız gruplar t testi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılarak değerlendirilmeler yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%49,5) besin neofobisine karşı nötr tutum sergilerken bir kısmının (%47,0) besin neofobisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerinde etkili olduğu, sosyotropik kişilik özelliklerinin ise besin neofobisi üzerine etkisinin olmadığı saptanmıştır. Ayrıca, cinsiyet ve yaş ile besin neofobisi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, sosyotropi, otonomi, besin neofobisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research was carried out to measure the food neophobia levels of students studying at Vocational Schools of Sivas Cumhuriyet University, and also to examine the effects of sociotropic and autonomous personality traits on food neophobia. It is argued that personality types, which are among the individual factors affecting the choice of food, are effective when a new food is encountered. Therefore, two different personality structures, sociotropic and autonomous, were selected and their effects on food neophobia were investigated. The research population consists of Vocational School students affiliated to Sivas Cumhuriyet University. While collecting data, the survey method was used and a total of 549 participants were reached. The data obtained from the research were analyzed through the SPSS 24.0 application program. In the analysis of these data; evaluations were made using descriptive statistics, normality analysis, ANOVA, independent groups t-test and multiple linear regression analysis. According to the results of the analysis, the majority of the participants (%49,5) exhibited a neutral attitude towards food neophobia and it has been determined that some of them (%47,0) have food neophobia. It was determined that autonomous personality traits had an effect on food neophobia, while sociotropic personality traits had no effect on food neophobia. Furthermore, no statistically significant difference was found among gender and age and food neophobia.

Keywords: Personality, sociotropy, autonomy, food neophobia

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gürün Meslek Yüksekokulu, aylahancer@cumhuriyet.edu.tr

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gürün Meslek Yüksekokulu, muguler@cumhuriyet.edu.tr

Paper Type: Research

Giriş

İnsanların yaşamlarında veya çevrelerinde oluşan yenilik korkusuna neofobi (yenilik korkusu) adı verilmektedir. Neofobi, bireylerin sosyal yaşamında stres yaratan psikolojik bir durumdur. Ayrıca yiyecek tercihlerinde de yenilik korkusunun ortaya çıktığı görülmektedir (Yiğit ve Doğdubay, 2020, s. 2). Besin neofobisi (yiyecekte yenilik korkusu), yeni gıdalardan kaçınma veya yeme isteksizliğidir. Tüm yaş gruplarında görülmekte ve şiddeti bireyler arasında farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bazı bireyler yeni yiyecekler yemekten zevk alırken, diğerleri ise yeni yiyeceklerle karşı güçlü bir isteksizlik göstermektedir. Besin neofobisi, bir bireyin yeni yiyecekleri kabul etme veya bunlardan kaçınma eğiliminde olduğu bir süreçtir ve genellikle kişilikle ilişkilendirilen özelliklerle karakterize edilmektedir (Schnettler vd., 2017, s. 2).

Kişilik, bir bireyi diğerlerinden farklı yapan, bireyin kendine özgü özelliklerinden oluşur. Bu özellikler, bir kişinin iç ve dış dünya ile etkileşimlerinde geliştirdiği duygu, düşünce ve davranış kalıplarıdır (Sayar ve Dinç, 2017, s. 95). Birçok bilim insanı kişiliği araştırmak için farklı kuramlar ortaya atmıştır. Bunlardan biri de bilişsel kuramında iki kişilik tipi olduğundan bahseden Aaron T. Beck'tir. Beck, bu kişilik tiplerini “otonom ve sosyotrop” olarak adlandırmıştır. Bu iki kişilik yöneliminin ayırt edici kişilerarası tarzlara sahip olduğu varsayılmaktadır. Sosyotropik kişiler yakın ve güvene dayalı ilişkiler ararlar ve başkalarının onayını ve desteğini kazanmaya çalışırlar. Otonom kişiler ise duygusal olarak uzak ilişki arar, daha mesafeli ve yüzeysel ilişkilerden daha fazla memnuniyet duyarlar. Bu kişilerarası stiller Horney'nin ifadeleriyle sırasıyla “insanlara doğru hareket etme” stili ve “insanlardan uzaklaşma” stili olarak tanımlanmaktadır (Otani vd., 2014, s. 1643).

Kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerini belirleyen çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmalarda besin neofobisinin daha çok Beş Faktör Kişilik Modeli olarak adlandırılan model ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Beş farklı kişilik boyutunu ifade eden nevrotiklik, dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve açıklık gibi kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerinin incelendiği çeşitli çalışmalar (Dağ ve Tabak, 2021; Knaapila vd., 2011; Nezlek ve Forestell, 2019) literatürde mevcut olmakla birlikte sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada, sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sosyotropi ve Otonom Kişilik Özellikleri

İngilizce karşılığı “personality” olan kişilik kavramı kişi anlamına gelen “person” kelimesinden türetilmiştir. Kelime, İngilizce'ye Latince “persona” sözcüğünden geçmiştir ve anlamını Antik Roma'da tiyatro oyuncularının yüzlerine taktıkları “maske”den almıştır. Oyuncuların taktıkları maske sergiledikleri oyunlarda büründükleri karakteri, rolü, kişiyi ve kişiliklerini anlatmak için kullanılmıştır (Yıldız ve Kurt, 2017, s. 5).

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre kişilik, “Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet” olarak tanımlanmaktadır. Kişilik, bireyin kendi iç ve dış çevresiyle oluşturduğu benzersiz, tutarlı ve yapılandırılmış bir ilişki biçimidir (Cüceloğlu, 2017, s. 404). Bir başka tanıma göre kişilik, bir kişinin yaşama şekline ve yaşamına yön veren davranışlardır (Pervin ve John, 1999, s. 382).

Günümüze kadar birçok bilim adamı kişiliğin ortaya çıkmasıyla ilgili farklı fikirler ortaya koyarak kuramlar ileri sürmüşlerdir. Bazı kuramcılar insanın bilinçli hareket ettiğini savunurken bazıları da bilinç dışı hareket ettiğini savunmuş, bazıları insanın özünün bencil olduğunu söylerken diğerleri insanın özünde iyi olduğunu savunmuştur. Tüm bu kuramlar

insanı farklı yönleriyle ele alıp değerlendirmiştir. Son zamanlarda popüler olan bu kuramlardan biri de bilişsel kuramdır.

Bilişsel-davranışsal literatürdeki ampirik araştırmaların çoğu, dikkatini Aaron Beck'in ortaya attığı sosyotropi-otonom kişilik özellikleri üzerine odaklanmıştır (Beck vd., 2003, s. 156). Beck (1983), depresyonla ilişkili olduğu düşünülen iki ayrı kişilik boyutu önermiştir. Bu kişilik tiplerini "otonom ve sosyotrop" olarak adlandırmıştır (Bieling vd., 2000, s. 763). Kavram olarak sosyotropi (sosyal aidiyet); bireyin samimiyet, paylaşma, empati, anlayış, onaylama, sevgi, koruma, rehberlik ve yardımlaşma gibi kişilerarası etkileşimleri vurgulayan karakteristik özelliğidir (Sato, 2003, s. 448). Otonomi; bireysel bağımsızlık, bireysel hakları koruma ve geliştirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2015, s. 119).

Beck (1983), yüksek sosyotropik kişilik özelliğine sahip bireylerin kişilerarası ilişkilerin bozulması veya kayıpları içeren yaşam olaylarına karşı özellikle savunmasız olabileceğini öne sürmüştür. Diğer taraftan, yüksek otonom kişilik özelliklerine sahip bireylerin ise hedefle ilgili başarının gerilemesi veya başarısızlıkları içeren yaşam olaylarına karşı daha savunmasız olabileceğini belirtmiştir (Clark ve Beck, 1991, s. 370). Sosyotropi, diğer kişilerle pozitif etkileşime yapılan yatırımı ifade eder; yüksek sosyotropik bireyler, yakın kişilerarası ilişkilere aşırı değer katar ve başkaları tarafından sevlmeleri ve kabul edilmeleri gerektiğine inanırlar (Clark vd., 1995, s. 325). Bu kişiliğe sahip bireylerin olumlu kendilik imajlarını sürdürme yeteneği, onlar için değerli olan kişiler tarafından sevgi, saygı, onay ve ilgi görmelerine bağlı olmaktadır. Sosyotropik kişiler, bağımlılık, kişilerarası ilişkilere değer verme ve başkalarına yönelik olma bakımından bazı spesifik özelliklere sahiptir. Bundan dolayı sosyotropik kişiler, çevrelerinden destek, yakınlık, rehberlik ve yardıma ihtiyaç duyarlar (Özdemir, 2015, s. 119).

Otonomi ise bağımsızlığı, hareketliliği ve seçim özgürlüğünü korumaya yönelik bir yatırımı yansıtır. Yüksek otonom bireyler, ustalık ve bağımsızlık duygularını göstermek için üstün başarı ve kendini kontrol düzeylerini göstermeleri gerektiğine inanırlar (Clark ve Beck, 1991, s. 370). Bu kişilik özelliğine sahip kişiler, kendilerinin ve diğerlerinin faaliyetlerini yönlendirmekten, amaçlarına ulaşmaktan, çevrelerinde meydana gelen olayları kontrol altına almaktan, başarıya ve bağımsızlığa ulaşmaktan keyif alırlar (Kaya vd., 2006, s. 1; Barutçu ve Öktem, 2003, s. 48). Bu bireyler, kendi ihtiyaçlarını ve haklarını savunan ve çevresindekileri düşünmekten ziyade bireyseli hedeflere daha çok önem veren bir kişilik sergilerler (Sato, 2003, s. 448). Kısacası Beck, bireyler arasındaki odak noktasını sosyal ilişki ve başarı şeklinde bir ayrım tabii tutarak, sosyotropik kişilerin sosyal odaklı, otonom kişilerin ise başarı odaklı bireyler olduğunu vurgulamıştır (Serinkan ve Barutçu, 2006, s. 322).

1.2. Besin Neofobisi (Yiyecekte Yenilik Korkusu)

Yemek yeme eylemi, bedensel bir gereksinim olarak ifade edilebilmektedir. Ancak yiyecekler tecrübe edinmek amacıyla tüketildiğinde, kültürler arası farklılıklar nedeniyle bilinenden farklı yiyeceklerle ilk kez karşı karşıya gelindiğinde neofobik ve neofilik davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Chang vd., 2011, s. 308). Bu gibi olaylar karşısında kişilerin yemek deneyimleme davranışları etkilenmekte ve bu durum yemek tercihlerinde de etkili olmaktadır (Keskin ve Sezen, 2020, s. 1594).

İnsanlar her gün satın aldıkları, hazırladıkları ve tükettikleri gıdalar hakkında seçimler yapmaktadır. Giderek artan araştırmalar, dengeli bir diyetin parçası olarak daha fazla çeşitlilikte yiyecek tüketen insanların daha az çeşitlilikte yiyecek tüketen insanlara göre beslenme yetersizliği ve kronik hastalıklardan muzdarip olma olasılıklarının daha düşük olduğunu ileri sürmektedir (Nezlek ve Forestell, 2019, s. 210).

Günümüzde, tüketime hazır gıdalara veya birçok farklı kültüre ait yiyeceklere ulaşmak daha kolay olmasına rağmen, yeni besinlerin tüketilmesi farklı geçmişe ve sonuçlara sahiptir. Besin neofobisi, yeni ve bilinmeyen gıdaların, başka bir ifadeyle daha önce tüketilmemiş olan gıdaların yenilmesine dair korku olarak tanımlanmaktadır (Pliner ve Hobden, 1992, s. 105).

Daha önce denenmemiş, bilinmeyen içerik ve tada sahip yiyeceklerden kaçınma veya bu yiyecekleri yemeye karşı isteksizlik olarak tanımlanan besin neofobisi, bireyler tarafından kendilerini zehirli kimyasallar ve mikroorganizmalara karşı korumak amacıyla geliştirdikleri evrimsel bir hayatta kalma ve savunma mekanizması olarak da ifade edilebilir. Bu etki, bir gıdanın duyuşal özelliklerinden hoşlanmamanın bir sonucu olarak özellikle çocukluk döneminde gözlemlenebilmektedir (Duman vd., 2020, s. 158).

Besin neofobisi sağlıklı beslenme açısından önemlidir ve diyetin kalitesini ve çeşitliliğini etkilediği gösterilmiştir. Besin neofobisine sahip bireylerin enerji alımı ve diyet kalitesinin (Duman vd., 2020, s. 158) besin neofobisine (yeni lezzetler denemek amacıyla çaba sarf etme eğilimi ve arzusu) (Kim vd., 2009, s. 428) sahip bireylere göre daha düşük olduğu bildirilmiştir. Dolayısıyla, besinsel neofobinin dikkate alınmasının, özellikle besinsel terapi gerektiren vakalarda, önemli bir gereklilik olduğu düşünülmektedir (Duman vd., 2020, s. 158). Besin neofobisinin sadece yetersiz beslenmeye yol açmadığı, aynı zamanda sınırlı sosyal işlevsellik ve psikolojik zorluklarla da sonuçlandığı gösterilmiştir. Bu nedenle, besin tüketimi ile besin neofobisi arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamak önemli bir konu olarak görülmektedir (Jezewska-Zychowicz vd., 2021, s. 1).

Besin neofobisi hem yetişkinlerde hem de çocuklarda yaş, eğitim, kentleşme seviyesi, gelir seviyesi ve kültür gibi çevresel faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu faktörler arasında özellikle yaş, besin neofobisinin önemli bir belirleyicisidir. Eğitime ait faktörler ve kültürel faktörlerden daha fazla etkilenen bireylerin yaşlandıkça yeni yemek yeme alışkanlıklarını benimsemeye karşı daha dirençli olabilecekleri düşünülmektedir (Duman vd., 2020, s. 158). Besin neofobisinin şiddeti, bir bireyin yaşamı boyunca değişmektedir ve çeşitli faktörler tarafından modüle edilmektedir. Besin neofobisi en çok çocuklarda kendini göstermektedir ve muhtemelen onların farklı yiyecek türlerini denemelerini ve dolayısıyla tatmalarını engellemektedir (Jezewska-Zychowicz vd., 2021, s. 1). Neofobi düzeyi, geç çocukluktan yetişkinliğe kadar giderek azalmakta ve yaşlanmayla birlikte, özellikle yalnız yaşayan ve daha düşük eğitim düzeyine sahip olanlarda yavaş yavaş tekrar yükselmeye başlamaktadır. Çocuklukta başarılı tedavi, örneğin yemek pişirme ile ilgili faaliyetlerin kullanımı veya gıda ile ilgili durumlarda esnekliğin ve uyumun teşvik edilmesi vb. yetişkinlikte besin neofobisini azaltabilmekte buna karşılık, çocuklara uygun tedavi sağlanmazsa, besin neofobisi yetişkinlik dönemine doğru onları takip edebilmektedir (Jezewska-Zychowicz vd., 2021, s. 2).

Kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerini belirlemeyi amaçlayan çalışmalar incelendiğinde, daha çok kişiliğin beş faktörlü modeli üzerinde durulduğu görülmektedir. Knaapila vd. (2011), kişiliğin beş faktörlü modeli ile besin neofobisi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, açıklık ve dışa dönüklük özelliklerinin besin neofobisi ile negatif yönde kuvvetli bir ilişkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

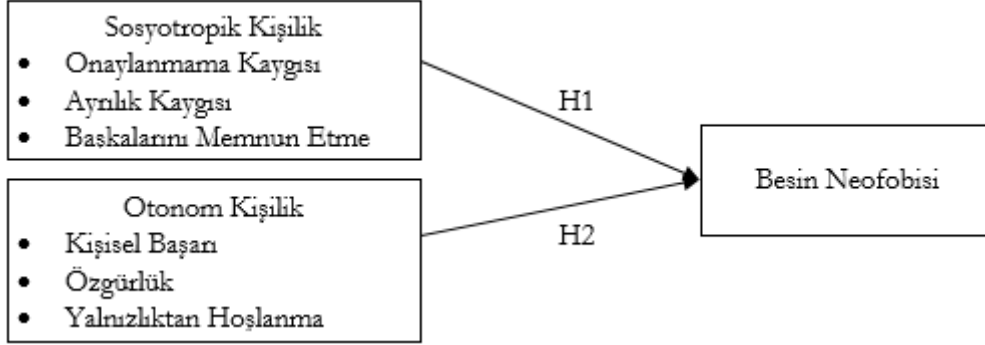
Nezlek ve Forestell (2019), kişiliğin beş faktörlü modeli ve besin neofobisi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, katılımcılardan (716 lisans öğrencisi) kişiliğin beş faktörlü modeli ve besin neofobisine dair ölçekleri tamamlamalarını istemişlerdir. Bulunan sonuçlar doğrultusunda besin neofobisinin kökeninin en azından kısmen de olsa temel kişilik özelliklerine bağlı olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Dağ ve Tabak (2021) ise, Kapadokya bölgesinde bulunan restoranlarda yürüttükleri çalışmalarında, bu restoranlardaki yemekleri tecrübe eden misafirlerin kişilik tiplerinin yemeğe yönelik duyulan korkuyu (neofobi) ve merakı (neofili) etkileyip etkilemediğini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Sorumluluk, nevrozizm, dışa dönüklük, açıklık ve uyumluluk kişilik boyutları ile neofobi ve neofili arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Aynı zamanda, regresyon analizi sonucunda açıklık, sorumluluk ve nevrozizm kişilik boyutlarının neofobi ve neofili üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modelinin yapısı Şekil 1’de gösterilmektedir. Model yapı olarak üç ana değişkenden meydana gelmektedir. Bunlar;

Şekil 1. Araştırma modeli ve hipotezleri

Araştırma literatürünün bir bölümünü oluşturan teorik arka plan çerçevesinde, giriş bölümündeki araştırma sorusunu yanıtlamak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Sosyotropik kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine anlamlı ve olumlu yönde etkisi vardır.

Hipotez 2: Otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine anlamlı ve olumsuz yönde etkisi vardır.

Hipotez 3: Cinsiyetin besin neofobisi üzerine anlamlı yönde etkisi vardır.

Hipotez 4: Yaşın besin neofobisi üzerine anlamlı yönde etkisi vardır.

2.2. Araştırma Amacı ve Önemi

Üniversite öğrencilerinin sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi (yiyeyekte yenilik korkusu) üzerine etkisinin belirlenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Üniversite eğitimine başlayan öğrencilerin ailelerinden uzakta yeni tatlar denemeye daha yatkın olması örneklem seçiminde etken olmuştur. Aynı zamanda, bu dönemdeki bireylerin kişilik özelliklerinin farklı olması da öğrencilerin çalışmada yer almasının diğer nedenidir. Besin neofobisi, ilgili literatürde kişilikle ilişkili olarak çok çalışılmamış konulardan bir tanesidir. Bu nedenle ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda yapılan bu çalışmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin hangisinde besin neofobisinin daha fazla etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Bu araştırma grubunun seçilmesinin temel nedeni ulaşılabilirliğinin kolay olmasıdır. Araştırma için gerekli izinler üniversiteden alınarak, kolayda örnekleme yöntemiyle, yüz yüze ve online olarak araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 549 kişiye ulaşılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme metotları kullanılmıştır. Ayrıca veri toplama aracı olarak anket yöntemine başvurulmuştur. Anket uygulaması için gerekli olan etik kurul izni (05.07.2021 tarih ve 54904 sayılı) alınmıştır. Kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyet, yaş, sınıf gibi kapalı uçlu sorular yer almaktadır.

İkinci bölümde besin neofobisini tanımlamak amacıyla psikometrik bir araç olarak 1992 yılında Pliner ve Hobden tarafından geliştirilen, Duman vd., (2020) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış olan Besin Neofobisi (Yiyeyekte Yenilik Korkusu) Ölçeği (FNS)

kullanılmıştır. Bu ölçekte; besinler ve besin tüketim durumu ile ilgili 5 olumlu ve 5 olumsuz ifadelerden oluşan 10 madde bulunmaktadır. Anketteki sorular 5’li Likert tipinde derecelendirilerek kullanılmıştır. FNS puanı, ölçekteki 1, 4, 6, 9 ve 10 numaralı olumsuz maddeleri tersine çevirmek suretiyle hesaplanan 10 ile 50 aralığında bir skordur.

Üçüncü bölümde ise, Beck ve arkadaşları (1983) tarafından geliştirilen, Savaşır ve Şahin (1997) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Sosyotropi-Otonomi Ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek, insanlarla ilişkilere değer veren sosyotropik kişilik özellikleri ile bağımsızlığa, özgürlüğe ve başarıya önem veren otonomik kişilik özelliklerini ölçmeye yönelik toplam 60 soru içermektedir. Bunlardan 30 soru sosyotropi alt ölçeğini, diğer 30 soru ise otonomi alt ölçeğini temsil etmektedir. Sosyotropi ölçeğinin başkalarını memnun etme, ayrılık kaygısı ve onaylanmama kaygısı üzere üç boyutu; otonomi ölçeğinin de kişisel başarı, yalnızlıktan hoşlanma ve özgürlük olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır. 5’li likert tipi kullanılan ölçeklerden alınabilecek puanlar 0-120 arasında yer almaktadır.

3. Bulgular

3.1. Ölçeklere Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerlerine İlişkin Bulgular

Çalışmada kullanılan ölçeklerin puanlarının normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için normallik analizi yapılmıştır. Tablo 1’de, araştırmada yer alan ölçekler ile alt boyutlarına ait normal dağılım analiz sonuçları görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan ölçekler ile alt boyutlarına ilişkin normal dağılım test sonuçları

Ölçekler	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk			Çarpıklık İstatistik	Basıklık İstatistik
	İstatistik	df	Sig.	İstatistik	df	Sig.		
Besin Neofobisi	,044	549	,013	,994	549	,039	,063	-,129
Sosyotropi	,031	549	,200	,997	549	,465	,055	-,188
Onaylanmama Kaygısı	,079	549	,000	,981	549	,000	,407	-,321
Ayrılık Kaygısı	,042	549	,020	,993	549	,012	-,135	-,462
Başkalarını Memnun Etme	,066	549	,000	,991	549	,001	,235	-,167
Otonomi	,069	549	,000	,969	549	,000	-,680	,389
Kişisel Başarı	,072	549	,000	,965	549	,000	-,662	,207
Özgürlük	,070	549	,000	,981	549	,000	-,472	,131
Yalnızlıktan Hoşlanma	,077	549	,000	,977	549	,000	-,303	-,482

Araştırmalarda uygulanan parametrik istatistiksel testlerin geçerli olabilmesi için verilerin normal dağılıma uyması gerekmektedir. Normalliğin ölçülmesi amacıyla kullanılan testlerden biri çarpıklık (skewness; asimetrikliğin ölçüsü) testi, diğeri ise basıklık (kurtosis; dağılımın dorukluluğunun ölçüsü) testidir (Kim, 2013, s. 52; Sivrikaya, 2019). Ölçeğin ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olması veri dağılımının normal olduğunu belirtmektedir (Hair vd., 2013). Ayrıca verilerin normal dağılımını gösteren diğeri normallik testleri (Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk) de yapılmıştır. Bu testlerde $p > 0,05$ değeri elde edilmiş ise normal dağılım kabul edilmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerleri normal dağılımı gösterirken diğeri testler hem normal hem de normal olmayan veri değerleri sunmuştur. Çalışmada örneklem sayısı çok büyük olduğu için büyük sayılar kanuna uygun olarak parametrik testler kullanılmıştır.

3.2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Katılımcıların cinsiyet, yaş ve sınıf gibi demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Değişkenler	Gruplar	S	%
Cinsiyet	Kadın	351	63,9
	Erkek	198	36,1
	Toplam	549	100,0
Yaş	17-19	189	34,4
	20-22	282	51,4
	23 ve üzeri	78	14,2
	Toplam	549	100,0
Sınıf	1. sınıf	304	55,4
	2. sınıf ve üzeri	245	44,6
	Toplam	549	100,0

Katılımcıların %63,9'luk kısmını kadınlar, %36,1'lik kısmını erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %34,4'ünün 17-19 yaş grubunda, %51,4'ünün 20-22 yaş grubunda, %14,2'sinin ise 23 yaş ve üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcıların %55,4'ünün 1. sınıfta, %44,6'sı 2. sınıf ve üzerinde olduğu belirlenmiştir.

3.3. Öğrencilerin Besin Neofobisi ve Sosyotropik-Otonom Kişilik Özelliklerine Ait Bulgular

Öğrencilerin besin neofobisi ölçeği ile sosyotropik ve otonom kişilik özellikleri ve alt boyutlarına ilişkin ölçeklerden aldığı ortalama puanlar Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Ölçeklerden alınan puanlar

Ölçekler	Min	Max	\bar{X}	S. S.
Besin Neofobisi	12,00	49,00	31,24	6,86
Sosyotropi	1,00	108,00	54,08	19,91
Onaylanmama Kaygısı	0,00	40,00	17,17	8,30
Ayrılık Kaygısı	1,00	52,00	27,33	10,20
Başkalarını Memnun Etme	0,00	20,00	9,58	4,53
Otonomi	4,00	120,00	76,12	22,30
Kişisel Başarı	1,00	48,00	31,67	9,72
Özgürlük	1,00	48,00	29,69	9,41
Yalnızlıktan Hoşlanma	0,00	24,00	14,75	5,58

Öğrenci grubunun besin neofobisi ölçeği puan ortalamasının 31,24±6,86, sosyotropi puan ortalamasının 58,28±20,47, otonomi puan ortalamasının 76,12±22,30 olduğu belirlenmiştir. Sosyotropik kişilik özelliğinin alt boyutları incelendiğinde; onaylanmama kaygısı, ayrılık kaygısı ve başkalarını memnun etme alt boyutlarına dair puan ortalamalarının sırasıyla 17,17±8,30, 27,33±10,20, 9,58±4,53 olduğu görülmektedir. Otonom kişilik özelliğinin alt boyutları incelendiğinde ise kişisel başarı, özgürlük ve yalnızlıktan hoşlanma alt boyutlarına ilişkin ortalama puanlar sırasıyla 31,67±9,72, 29,69±9,41 ve 14,75±5,58 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, sosyotropik kişilik özelliklerinden biri olan ayrılık kaygısı ile otonom kişilik özelliklerinden biri olan kişisel başarının katılımcılar tarafından en yüksek puanlara sahip özellikler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların besin neofobisi düzeyleri

Besin Neofobisi Sınıfları	n	%
10-18 Aralığı: Yiyecekte Yeniliğe Açık (Neofilik)	19	3,5
19-31 Aralığı: Nötr	272	49,5
32-50 Aralığı: Yiyecekte Yenilik Korkusuna Sahip (Neofobik)	258	47,0
Toplam	549	100

Çalışmaya katılan 549 katılımcının besin neofobisi ölçeğine ilişkin yanıtları değerlendirildiğinde, besin neofobisi puanı (aritmetik ortalama) 31,24 olarak bulunmuştur. Tablo 4'te yer alan besin neofobisi sınıfları göz önüne alındığında, katılımcıların bu sınıflar içerisinde nötr kategorisinde yer aldıkları belirlenmiştir. Ancak katılımcıların büyük bir

bölümünün de (%47,0) neofobik özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcıların çok büyük bir kısmının yeni yiyecekleri deneyimleme konusunda birtakım korkulara sahip oldukları ve yeni yiyecekleri denemekten kaçınabilecekleri söylenebilir.

3.4. Demografik Özellikler ile Besin Neofobisi Arasındaki İlişki

Öğrencilerin besin neofobisi davranışlarının cinsiyete bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız t-testi yapılmıştır. Tablo 5 incelendiğinde, erkeklerle kadınlar arasında istatistiksel olarak besin neofobisi bakımından anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p=0,243$).

Tablo 5. Katılımcıların cinsiyetleri ile besin neofobisi davranışlarına yönelik bağımsız t testi

Değişkenler	Gruplar	n	\bar{X}	S.S	t	t testi df	p
Besin Neofobisi	Kadın	351	3,15	,695	1,17	547	,243
	Erkek	198	3,08	,671			

Öğrencilerin besin neofobisi davranışlarının yaşlarına bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için tek yönlü ANOVA analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Analiz sonucunda, öğrencilerin yaş grupları arasında besin neofobisi davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($F= 0,045$, $p=0,956$).

Tablo 6. Katılımcıların yaşları ile besin neofobisi davranışlarına yönelik ANOVA testi

	Yaş Grupları	n	\bar{X}	S.S	F- değeri	p
Besin Neofobisi Skoru	17-19	189	3,13	,691	,045	,956
	20-22	282	3,12	,643		
	23 ve üstü	78	3,14	,822		

Yapılan çalışmalarda cinsiyet ve yaşın besin neofobisi üzerine etkilerine dair farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ceylan ve Akar Şahingöz (2019), yetişkin bireylerde besin neofobisi düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, cinsiyet ve yaşın besin neofobisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını belirtmiş ($p>0,05$), yaş aralığının geniş olmaması nedeniyle farklılık görülmediğini ifade etmişlerdir. Bu sonuç, çalışmamızda elde edilen bulgulara benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde, etnik mutfak ürünlerinin tercihinde neofobinin etkisini araştıran Yiğit (2018), cinsiyet ve yaşın yiyecekten yenilik korkusu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir. Siegrist vd. (2013) ise, besin neofobisinin yaşla birlikte artma eğiliminde olduğunu, neofobinin çoğunlukla yaşlıları ve çocukları etkilediğini ve özellikle şehirlerde yaşayanlar olmak üzere gençler arasında daha az yaygın olduğunu bildirmişlerdir. Aynı zamanda, erkeklerin kadınlardan daha neofobik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Keskin ve Sezen (2020), Kapadokya bölgesinde bulunan restoranları ziyaret eden misafirlerin neofili ve neofobi düzeyleri üzerine çeşitli özelliklerin etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, yaş artışı ile birlikte besin neofobisinde de artış olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, cinsiyete bağlı olarak katılımcıların neofilik ve neofobik davranışları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını bildirmişlerdir.

3.5. Değişkenler Arası Regresyonel Özelliklere İlişkin Bulgular

Sosyotropik kişilik özelliklerinin ve alt boyutlarının besin neofobisi üzerine etkisini tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmış ve analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sosyotropik kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerindeki etkisi

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Anlamlılık
	B	Standart Hata	Beta		
Besin Neofobisi	Sabit	3,318	,094	35,372	,000
	Onaylanmama Kaygısı	-,038	,050	-,046	,446
	Ayrılık Kaygısı	-,066	,051	-,076	,193
	Başkalarını Memnun Etme	,006	,053	,006	,109

R=0,108; R²=0,012; Düzeltilmiş R²=0,006; F=2,133; Sig=0,095

Tablo 7’de görüldüğü gibi sosyotropik kişilik özelliklerinden onaylanmama kaygısı, ayrılık kaygısı ve başkalarını memnun etme alt boyutlarının istatistiksel olarak besin neofobisi davranışını etkilemediği belirlenmiştir (p> 0.05). Bu nedenle, “Hipotez 1: Sosyotropik kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine anlamlı ve olumlu yönde etkisi vardır.” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerindeki etkisi

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Anlamlılık	
	B	Standart Hata	Beta			
Besin Neofobisi	Sabit	3,123	,104	30,033	,000	
	Kişisel Başarı	,082	,061	,097	1,349	,178
	Özgürlük	-,175	,060	-,200	-2,894	,004
	Yalnızlıktan Hoşlanma	,088	,044	,120	1,987	,047

R=0,136; R²=0,019; Düzeltilmiş R²=0,013; F=3,432; Sig=0,017

Tablo 8’de yer alan analiz sonuçları değerlendirildiğinde, otonom kişilik özelliklerinden özgürlük ve yalnızlıktan hoşlanma alt boyutlarının besin neofobisi davranışı üzerinde anlamlı ve olumsuz bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (p<0.05). Ancak, kişisel başarı alt boyutunun besin neofobisi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu nedenle “Hipotez 2: Otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine anlamlı ve olumsuz yönde etkisi vardır.” hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak, özgürlük ve yalnızlıktan hoşlanma kişilik özelliklerinin besin neofobisi davranışının yaklaşık 0,013’ünü etkilediğini söylemek mümkündür. Otonom kişilik yapısına sahip bireylerin yeni şeyleri denemekten kaçınmayacağı düşünüldüğünden neofobik olmadığını düşünmek normaldir. Bulunan sonuçlar da bu kişilikteki bireylerin yeni yiyecekler deneme korkusu yaşamayacağını doğrulamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Besin neofobisi, yeni yiyecekleri tüketme veya bu yiyeceklerin denenmesi konusunda insanlarda ortaya çıkan isteksizlik durumunu ifade etmektedir. Besin neofobisine etki eden kişisel faktörler incelendiğinde, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi gibi etkenlerin yanı sıra kişilik özelliklerinin de bu faktörler içinde yer aldığı görülmektedir. Kişilik özelliklerinden olan sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerini belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca farklı kişilik özelliklerine sahip, ailesinden uzakta kendi tercihleri doğrultusunda yeni bir beslenme alışkanlığı kazanacak olan öğrencilerin yeni yiyecekleri tüketme eğilimlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik anket uygulaması yapılarak elde edilen veriler analiz edilmiş, öğrencilerin neofobi düzeyleri belirlenmiş, aynı zamanda kişilik özelliklerinin neofobi üzerine etkisi değerlendirilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin besin neofobisi düzeyleri değerlendirildiğinde, %49,5'inin sınıflandırmada nötr kategorisinde yer aldığı, %47,0'lik bölümünün ise yiyecekte yenilik korkusuna sahip (neofobik) oldukları belirlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin yeni yiyecekleri deneme konusunda isteksiz olduklarını göstermektedir. Katılımcıların çok küçük bir kısmının ise (%3,5) yiyecekte yeniliğe açık (neofilik) oldukları ifade edilebilir. Cinsiyet ve yaş gibi demografik özellikler ile katılımcıların besin neofobisi davranışları arasındaki ilişki incelendiğinde, kadın ve erkek öğrenciler arasında besin neofobisi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Aynı zamanda, değerlendirilen yaş gruplarının da öğrencilerin besin neofobisi davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Öğrencilerin yaş aralıkları arasında çok fazla farklılık olmamasının elde edilen bu sonuç üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Sosyotropik ve otonom kişilik özelliklerinin besin neofobisi üzerine etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, otonom kişilik özellikleri ile besin neofobisi arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde olduğu belirlenmiştir. Sosyotropik kişilik özellikleri ise besin neofobisi üzerinde anlamlı bir etki meydana getirmemiştir.

Araştırmanın gerçek sonuçlara ulaşması bakımından sınırlılıkları bulunmaktadır. En önemli sınırlaması, sonuçların genellenebilir olması açısından; yalnızca Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde öğrenim gören meslek yüksekokulu öğrencileri ölçülmüştür. Araştırmanın sadece öğrenciler üzerinden yapılmış olması, anketi dolduran kişilerin verdikleri cevaplar ve zaman açısından da sınırlılığı bulunmaktadır. Araştırma alanı genişletilerek farklı düzeylerde ve farklı bölgelerde eğitim gören öğrencilerden veriler elde edilip araştırma yapılabilir. Ayrıca farklı düzeylerdeki yetişkinlerde (çalışanlar, yaşlılar vb.) araştırma çalışması yürütülebilir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular sınırlı bir yaş aralığını kapsadığı için farklı yaş gruplarına yönelik değerlendirmeler yapılabilir.

Kaynakça

- Barutçu, E. ve Öktem, Ş. (16-18 Ekim 2003). *İş işgören uyumu açısından kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi: bir uygulama*. Ulusal Ergonomi Kongresi, (41-49) Denizli, Türkiye.
- Beck, A.T. (1983). *Cognitive therapy of depression: new perspectives*. In P. J. Clayton, and J. E. Barrett (Eds.), *Treatment of depression. Old controversies and new approaches* (pp 265-284). New York: Raven Press.
- Beck, R., Taylor, C. and Robbins, M. (2003). Missing home: sociotropy and autonomy and their relationship to psychological distress and homesickness in college freshmen. *Anxiety, Stress and Coping: An International Journal*, 16(2), 155-166. <https://doi.org/10.1080/1061580021000056979>
- Bieling, P. J., Beck, A. T. and Brown, G. K. (2000). The sociotropy–autonomy scale: structure and implications. *Cognitive Therapy and Research*, 24(6), 763–780. <https://doi.org/10.1023/A:1005599714224>
- Ceylan, V. ve Akar Şahingöz, S. (2019). Yetişkin bireylerde gıda neofobi düzeyinin belirlenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 772-784.
- Chang, R., Kivela, J. and Mak, A. (2011). Attributes that influence the evaluation of travel dining experience: When east meets west. *Tourism Management*, 32(2), 307-316. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.009>
- Clark, D. A. and Beck, A. T., (1991). Personality factors in dysphoria: a psychometric refinement of Beck's sociotropy-autonomy scale. *Journal of Psychopathology and Behavior Assessment*, 13(4), 369-388. <https://doi.org/10.1007/BF00960448>

- Clark, D. A., Steer, R. A., Beck, A. T. and Ross, L. (1995). Psychometric characteristics of revised sociotropy and autonomy scales in college students. *Behaviour Research and Therapy*, 33(3), 325-334. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)00074-T](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00074-T)
- Cüceloğlu, D. (2017). *İnsan ve davranışları*. (34. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dağ, T. ve Tabak, G. (2021). Kişilik tiplerinin gıda neofobisi ve gıda neofilisi üzerine etkisi: Nevşehir’de bir araştırma örneği. *Review of Tourism Administration Journal*, 2(1), 113-132.
- Duman, E., Akçıl Ok, M. and Keser, A. (2020). Adaptation of the food neophobia scale into Turkish: validity and reliability study. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 157-161. <https://doi.org/10.30934/kusbed.643038>
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. and Anderson, R.E. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Jezevska-Zychowicz, M., Plichta, M., Drywien, M. E. and Hamulka, J. (2021). Food neophobia among adults: differences in dietary patterns, food choice motives, and food labels reading in poles. *Nutrients*, 13(5), 1590. <https://doi.org/10.3390/nu13051590>
- Kaya, N., Aştı, T., Acaroğlu, R., Kaya, H. ve Şendir, M. (2006). Hemşire öğrencilerin sosyotropik-otonomik kişilik özellikleri ve ilişki faktörlerinin incelenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10(3), 1-11.
- Keskin, E. ve Sezen, N. (2020). Restoranları deneyimleyen misafirlerin neofobi ve neofili düzeylerinin belirlenmesi: Kapadokya örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1592-1606.
- Kim, Y. G., Eves A. and Scarles C. (2009). Building a model of local food consumption on trips and holidays: a grounded theory approach, *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 423-431.
- Kim, Y. G., Eves, A. and Scarles, C. (2013). Empirical verification of a conceptual model of local food consumption at a tourist destination. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 484-489. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2012.06.005>
- Knaapila, A., Silventoinen K., Broms, U., Rose, R. J., Perola, M., Kaprio, J. and Tuorila, H. M. (2011). Food neophobia in young adults: genetic architecture and relation to personality, pleasantness and use frequency of foods, and body mass index-a twin study. *Behaviour Genetics*, 41(4), 512-521.
- Nezlek, J. B. and Forestell, C. A. (2019). Food neophobia and the five factor model of personality. *Food Quality and Preference*, 73, 210-214. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2018.11.007>
- Nunnally, J. C. (1967). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Otani, K., Suzuki, A., Matsumoto, Y., Sadahiro, R., Enokido, M., Kuwahata, F. and Takahashi, N. (2014). Distinctive correlations of sociotropy and autonomy with working models of the self and other. *Comprehensive Psychiatry*, 55(7), 1643-1646. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2014.05.013>
- Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi öğrencilerinin sosyotropik-otonom kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 115-139.
- Pervin, L. A. and John, O. P. (Eds.). (1999). *Handbook of personality: theory and research*. (2nd ed.), Guilford Press.
- Pliner, P. and Hobden, K. (1992). Development of a scale to measure the trait of food neophobia in humans. *Appetite*, 19(2), 105-120. [https://doi.org/10.1016/0195-6663\(92\)90014-W](https://doi.org/10.1016/0195-6663(92)90014-W)

- Sato, T. (2003). Sociotropy and autonomy: the nature of vulnerability. *The Journal of Psychology*, 137(5), 447-466.
- Savaşır, I. and Şahin, N. H. (1997). *Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölçekler*. Türk Psikoloji Derneği Yayınları.
- Sayar, K. ve Dinç, M. (2017). *Psikolojiye giriş*. (4. Baskı), İstanbul: Dem Yayınları.
- Schnettler, B., Höger, Y., Orellana, L., Miranda, H., Lobos, G., Sepulveda, J., Sanchez, M., Miranda-Zapata, E., Denegri, M., Grunert, K. G. and Salinas-Onate, N. (2017). Food neophobia, life satisfaction and family eating habits in university students. *Reports in Public Health (Cadernos De Saude Publica)*, 33(3), 1-13. <https://doi.org/10.1590/0102-311X00165615>
- Serinkan, C. ve Barutçu, E. (2006). Pamukkale Üniversitesi İİBF öğrencilerinin kariyer planları ve sosyotropi-otonomi kişilik özelliklerine ilişkin bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi C. 8(2)*, 317-339.
- Siegrist, M., Hartmann, C. and Keller, C. (2013). Antecedents of food neophobia and its association with eating behavior and food choices. *Food Quality and Preference*, 30(2), 293-298. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2013.06.013>
- Sivrikaya, K. K. (2019). *Gıda neofobisi ve heyecan arama kişilik özelliklerinin yabancı turistlerin geleneksel Türk yemeklerini satın alma niyetine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Yıldız, E. Ç. ve Kurt, D. G. (2017). *Kişilik kuramları*. (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Yiğit, S. (2018). *Etnik mutfak ürünlerinin tercihinde neofobinin etkisi (karşılaştırmalı bir uygulama)*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Yiğit, S. ve Doğdubay, M. (2020). Tüketicilerin yiyecekte yenilik korkusu düzeyleri üzerine bir araştırma. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 1-16.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu

Tarih: 05.07.2021

No: 54904

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Hümanist Turizm Yaklaşımı Çerçevesinde Turistik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği*

Evaluation of Touristic Activities in the Framework of Humanistic Tourism Approach: The Case of Ankara

Doç. Dr. Seda ÖZDEMİR AKGÜL¹, Prof. Dr. Fatma Füsün İSTANBULLU DİNÇER²

Öz

Bu çalışmada Ankara'nın belli bölgelerindeki turistik değerleri ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri, Ankara'nın sahip olduğu ve yerel kültürün yaşatıldığı turistik değerlerden Yaşayan Köy Beypazarı, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Müzesi ve Altınköy Açık Hava Müzesi ele alınarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, Ankara'nın belirtilen bölgelerinde ziyaretçilerin görüşlerine ilişkin yorumların analizi için en çok tercih edilen kullanıcı tarafından oluşturulan web sitesi TripAdvisor (414 yorum) ve Google Haritalar (10.160 yorum) kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Yaşayan Köy Beypazarı, Altınköy Açık Hava Müzesi, SOKÜM Müzesi'nin tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında hümanist turizm kaynaklarının ön plana çıkarıldığı tespit edilmiştir. Özellikle geleneksel el sanatları ve geleneksel çocuk oyunları, yöre halkının gerçekleştirdiği eğitici etkinlikler kapsamında üç turistik değerde de yer almaktadır. Üç turistik değer tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkarılan hümanist turizm kaynaklarının benzer şekilde ziyaretçi yorumlarında da ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca Yaşayan Köy Beypazarı ve Altınköy Açık Hava Müzesi geleneksel köy özelliklerini taşıdığı ve yerel halkın katılımıyla geliştirildiği için bir tür hümanist turizm kaynağı olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, hümanist turizm, yerel halk, içerik analizi, Ankara

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it is aimed to reveal which humanistic tourism resources are used by the tourists visiting the touristic values in certain regions of Ankara by examining their TripAdvisor and Google Maps comments. The research data are obtained by considering the touristic assets of Ankara, Yaşayan Köy Beypazarı, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Museum and Altınköy Açık Hava Museum. Content analysis method is used in the analysis of the data. In this study, TripAdvisor (414 comments) and Google Maps (10.160 comments), the most preferred user-created website, is used to analyze comments on visitors' views in the specified regions of Ankara. According to the results of the research, it has been determined that humanistic tourism resources are highlighted in the promotion and information documents of Yaşayan Köy Beypazarı, Altınköy Açık Hava Museum and Ankara SOKÜM Museum. Especially traditional handicrafts and traditional children's games are included in all three touristic values within the scope of educational activities carried out by the local people. Humanistic tourism resources, which are highlighted in the promotional and information documents of the three touristic values, are also highlighted in the visitor comments. In addition, Yaşayan Köy Beypazarı and Altınköy Açık Hava Museum are seen as a kind of humanistic tourism resource as they are developed with the participation of local people and also have traditional village characteristics.

*Bu çalışmanın ilk hali 15-17.10.2021 tarihinde Balıkesir'de düzenlenen 21. Ulusal Turizm Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, sedaozdemir8@gmail.com

²İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, istanbul@istanbul.edu.tr

Atf için (to cite): Özdemir Akgül, S. ve İstanbullu Dinçer, F. F. (2023). Hümanist turizm yaklaşımı çerçevesinde turistik faaliyetlerin değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1145-1158.

Keywords: Sustainability, humanistic tourism, local people, content analysis, Ankara

Paper Type: Research

Giriş

Hümanist turizm kaynakları kökenine göre insan tarafından yaratılan kaynaklar şeklinde ifade edilebilir (Tien vd., 2019; Zhau ve Huang, 2021). Yeni bir yaklaşım olan hümanizm ve hümanist-yönetim teorisinden yerel toplulukların kültürü, itibarı ve yaşam tarzı ile ilgili belirli adaletsizliklerin önlenmesinde yararlanılmaktadır (Mele, 2016; Pirson vd., 2017). Hümanist turizm kaynaklarının ana içeriğinde, insanların yaşam tarzı, tarihi kalıntılar, kültür ve sanat, etnik gelenekler, kültürel değerler, sosyal çevre gibi geleneksel özellikler bulunmaktadır (Zhou, 2018; Zhau ve Huang, 2021). Hümanist turizm kaynaklarının içeriğinde daha çok kültürel çağrışımlar bulunmaktadır. Kültürel mirasın en etkili yolu olan deneyim ile turistler hümanist turizm kaynaklarını ziyaret edebilirler (Zhau ve Huang, 2021). Farklı etnik grupların belirli bir coğrafi ortamda oluşturdukları yaşam tarzları, beslenme alışkanlıkları, geleneksel kıyafetleri ve üretim teknikleri yerel kültürün önemli devamlarıdır (Zhou, 2018). Bu sürdürülebilirliğin sağlanmasında turizmde hümanist yaklaşım bir araç olarak görülebilir.

Turizmde hümanist bir yaklaşım, yerel halkın refah düzeyini, gelişimini turizm ile ilgili karar aşamasında ön plana çıkartmakta ve onların karar sürecine katılımını da sağlayarak adil olmaktadır (Camargo ve Vázquez-Maguirre, 2021). Camargo vd. (2020), yerel halkın refahını artırabilecek hümanist turizm için ilke ve hedefler belirlemiştir. İlkeler içerisinde kendi kaderini belirleme, insancıl ve anlamlı turizm çalışması, yerel halk için girişimcilik fırsatlarının sağlanması, yerel halkı bir bütün olarak tanıma bulunmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda oluşturulan hedefler arasında ise yerli ve etnik grupların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sürdürme hakkı sağlama, insanların yoksulluktan kurtulmalarına ve onurlu bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan insancıl işler sağlama, sosyal etki yaratan ve yerel değeri destekleyen işletmeler oluşturmak için gereken kaynak ve desteği sağlama, yerel grupların değerlerinin algılanmasını ve kültürel kimlik, statüyü yeniden değerlendirmek için dönüştürücü eylemler sağlama yer almaktadır. Hümanist turizm, insanların ulusal kimliğini pekiştirebilir, doğal ve kültürel çevrenin korunmasında etkili olabilir (Przeclawski, 1996). Bu noktadan hareketle bu çalışmada; Ankara'nın belli bölgelerindeki turistik değerleri ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Sürdürülebilir turizm anlayışında yerel halkın planlama sürecine dahil edilmesi turizm gelişimi için başarı kriteri olarak görülmektedir (Aas vd., 2005; Bramwell ve Sharman, 2002: 22). Turistler bir destinasyonu ziyaret ettiklerinde yerel halkın örf, adet, geleneklerini bizzat deneyimlemek isterler. Bu ikili etkileşim ile seyahatleri daha değerli olmaktadır. Yerel halk turist beklentilerini iyi anladığında sahip oldukları turistik çekiciliklere daha fazla sahip çıkmak isterler (Hichcock, 1999). Cernea (1993)'ya göre turizm destinasyonlarında yerel ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması için yerel halkı ön planda tutan, onların karar sürecine katılımını sağlayan, yerel ve kültürel kimliklerini koruyan, kültürel yaşamı ve değerleri koruyan ilkelerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Yerel halkın yani insanın kararlara katılımında eşit paya sahip olmasında hümanist yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Hümanist bir yaklaşımda, hükümetin ve özel sektörün yerli grupların itibarını geri kazanma, koruma ve geliştirmede kilit sorumlulukları bulunmaktadır (Camargo ve Vázquez-Maguirre, 2021).

Doğal turizm kaynakları ile karşılaştırıldığında hümanist turizm kaynaklarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar arasında en belirgin özellik hümanist turizm kaynakları bilinçli olarak insanlar tarafından oluşturulmaktadır (Tien, 2020). Doğal turizm kaynakları doğal koşullardan, hava şartları gibi özelliklerden etkilenirken, hümanist turizm kaynakları mevsimsel özellik göstermeden bu tür hava şartlarından etkilenmemekte ve insanlar

tarafından her mevsim ziyaret edilebilir (Lin, 2013; Tien vd., 2019). Müzeler, sanat galerileri, eğlence parkları, kültür sarayları, spor merkezlerinin yanı sıra kültür festivalleri, drama festivalleri, film festivalleri, müzik festivalleri ve halk şenlikleri hümanist turizm kaynaklarını oluşturur (Tien, 2020).

İnsanlar tarafından oluşturulan hümanist turizm kaynakları, kültürel gelenekleri, kültürel faktörleri, halk sanatlarını, tarihi kalıntıları, arkeolojiyi, mimariyi, insanların yaratıcı emek çalışmalarını ve turizm faaliyetlerinde yer alan diğer somut ve somut olmayan kültürel mirasları içerir. Somut hümanist turizm kaynakları arasında tarihi ve kültürel eserler, çağdaş eserler, anıtlar ve ulusal hazineler yer alırken; somut olmayan hümanist turizm kaynakları arasında yaşam tarzı, halk türküleri, danslar, etnik inançlar (Zhou, 2018), geleneksel festivaller, el sanatları, geleneksel köyler, sanat ve kültür, mutfak kültürü, gelenek, görenekler, diller, yazı, din ve bilgi kaynakları bulunmaktadır (Tien vd., 2019).

Camargo ve Vázquez-Maguirre (2021) yılında yaptığı çalışmada hümanist bir yaklaşım için beş yol gösterici ilke önermiştir. Bu ilkeler, kendi kaderini belirleme, saygın ve anlamlı çalışmalar, yerel halk için girişimcilik fırsatlarının sağlanması, tanınma benzer ilkelerdir. Bu ilkelere ek olarak birlik ilkesi yer almıştır. Tüm bu ilkeler, insan onurunu geri kazanmayı, korumayı ve geliştirmeyi amaçlar ve geçmişte yaşanan adaletsizliklerin giderilmesine, yerli halkın ekonomik ve ekokültürel refahının iyileştirilmesine, öz-değerinin geri kazanılmasına ve toplumların ayakta kalmalarına ve refahlarının artmasına yardımcı olabilir. Turizmde adaleti ve eşitliği yeniden oluşturmayı, korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan hümanist ilkeler ile hükümet ve endüstrilerin sorumlulukları Tablo 1’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Hümanist ilkeler ile hükümet ve endüstrilerin sorumlulukları

İlgili ilkeler	Hükümet sorumlulukları	Endüstri sorumlulukları
*İnsancıl ve anlamlı turizm çalışması	*Önceden dışlanmış yerli grupların işgücü piyasasına entegre etmek için planlar geliştirilmesi, *Özel sektörün iş kanuna uymasının sağlanması	*Yerli grupların istihdamına yönelik teşvik sağlamak, *İş kanunlarına saygı göstermek, *Yerli gruplara mesleki gelişim programları sağlamak
Restorasyon	*Toplum temelli turizm işletmelerinin, kooperatiflerin ve yerli sosyal girişimlerin oluşturulmasını teşvik edilmesi *Destinasyon pazarlama girişimlerinde toplum temelli girişimlere öncelik verilmesi *Yerel işletme gelişimine ve buradaki adil rekabeti teşvik eden kurumlarla bir ekosistem oluşturulmasına yardımcı olunması.	*Yerli işletmelerin şirketlerin değer zincirine dahil edilmesi.
*Kaderini belirleme-kendi kendini kontrol etme	*İnsan ve yerli insan haklarını koruyan anlaşmaların, yasaların ve normların uygulanması. *Yerli grupların turizm gelişimine katılma haklarına saygı gösterilmesi. *Yerel halkın turizm yönetim örgütlerine katılımının en üst düzeye çıkarılması *Yerel toplumun özerkliğini koruyan kuruluşlara destek verilmesi ve kitle turizmini amaçlayan büyük turizm şirketlerinin yerel halk ve onun turizmi üzerindeki etkisini dengeleyecek kuruluşlara destek verilmesi.	*Yerli grupların turizm projelerini kabul etme veya reddetme tercihlerine saygı gösterilmesi. *Yerel kültürel unsurları turizm faaliyetlerine dahil etmek için izin istenilmesi. *Topluluklar ve yerel işletmelerle saygılı ilişkilerin teşvik edilmesi. *Çevre düzenlemeleri, ücretler, turizm faaliyetlerinde kullanılacak alanlar ve bunların çerçevelerini belirlemek için yerel topluluklara danışılması.
Koruma	*Yerel halkın yaşam koşullarına ve turizm projelerinin potansiyel etkilerine odaklanan ciddi katılımcı çalışmaların yürütülmesi. *Ekonomik ve kültürel yapılar ve toplulukların doğa ile ilişkisini değiştirebilecek potansiyel tehditlerin değerlendirilmesi.	*Ekosistemleri koruyan ve canlandıran faaliyetlerle turistler için çevre bilinci programları geliştirilmesi. *Yerli topraklarda ekolojik tabanın korunması ve geliştirilmesi.
Tanıtım	*Yerel halkı kültürel mirasları ve ekosistemleriyle yeniden birleştiren kültürel projelerin geliştirilmesi. *Yerel halkın görüşlerine göre bir kalkınma gündeminin geliştirilmesi. *Yerel Kültürel mirası ve onun unsurlarını bir gurur kaynağı olarak uluslararası düzeyde teşvik edilmesinin sağlanması.	*Yerel halkın turizm planlaması, geliştirilmesi ve yönetiminde kilit ortaklar olarak kabul edilmesi. *Kültürel ürünlerin turizm pazarında tanıtılması (ör. alternatif tıp, müzik, kutlamalar) *Yerli toplulukların meşru paydaşlar olarak tanınması.

Kaynak: Camargo ve Vázquez-Maguirre, 2021

2. Yöntem

Bu çalışmada Ankara'nın belli bölgelerinde bulunan turistik değerleri ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Turistler Ankara'nın çalışmada belirtilen turistik değerleri ziyaret ettiklerinde hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlanmışlardır? sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemi ise tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkan hümanist turizm kaynakları nelerdir? şeklinde belirlenmiştir. Araştırma verileri, Ankara'nın sahip olduğu ve yerel kültürün

yaşatıldığı turistik değerlerden Yaşayan Köy Beypazarı, Ankara (SOKÜM) Müzesi ve Altıncöy Açık Hava Müzesini ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek elde edilmiştir. Çalışmada Ankara’da bulunan bu turistik alanların seçilme nedeni bu bölgelerin hem kültürel değerlerinin, yaşam tarzının, mimari özelliklerinin, gelenek ve göreneklerin, hem de gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin benzer özellikte olmasıdır.

Veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi, yazılı belgelerden değişkenleri ölçmek amacıyla, sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma metodolojisidir (Wimmer ve Dominick, 2000) Belgelerin ana içeriğinin özetlenmesi ve vurgulanması olarak da tanımlanabilir (Stone vd., 1966: 213; Cohen vd., 2007). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayan kavramları ve kavramlar arası korelasyonları bulmaktır (Strauss ve Corbin, 1998). Verilerden içeriğe ilişkin tekrarlanabilir yorumlara ilişkin sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff 1980: 25; Weber: 1989). Çalışmada yer alan bölgelerle ilgili TripAdvisor.com ve Google Haritalar sitesindeki ziyaretçi yorumları incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıkları tespit edilmiştir. TripAdvisor sitesi incelendiğinde Beypazarı Yaşayan Müze ile ilgili 180 yorum, Altıncöy Açık Hava Müzesi ile ilgili 230 yorum, Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili 4 yorum analiz edilmiştir. Google Haritalar sitesi incelendiğinde Beypazarı Yaşayan Müze ile ilgili 258 yorum, Altıncöy Açık Hava Müzesi ile ilgili 9743 yorum, Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili 159 yorum analiz edilmiştir.

Bu çalışmada etik kurul kararı gerektiren (klinik ve deneysel çalışmalar, anket, mülakat, odak grup çalışması vb.) yollar ile veri toplanmadığı ve çalışmanın yönteminde de içerik analizi kullanılması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında Ankara’nın üç turistik değerini ziyaret eden turistlerin TripAdvisor.com ve Google Haritalar sitesindeki yorumları Microsoft Office Word ortamına aktarılmıştır. Benzer anlam ifade eden kavramlar belirlenmiştir. Temalar ve gerekçeleri yazarlar tarafından ayrı ayrı oluşturulmuştur. Her bir liste için görüş birliğine varılarak tema oluşturma aşamaları gerçekleştirilmiştir. Kodlama süreçleri tutarlılık sağladıktan sonra veriler analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Ankara’nın çeşitli turistik alanlarını ziyaret eden turistlerin hangi hümanist turizm kaynaklarından faydalandıklarını ortaya çıkarmak için yapılan analizler TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek araştırmacılar tarafından içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir ve tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkan hümanist turizm kaynakları ile ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. TripAdvisor sitesinin tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkan hümanist turizm

	Yaşayan Köy Beypazarı	Altıncöy Açık Hava Müzesi	Ankara SOKÜM Müzesi
Geleneksel çocuk oyunları	✓	✓	✓
Geleneksel el sanatları	✓	✓	✓
Ev yapımı ürünler	✓	✓	
Sözlü kültürün aktarılması			✓
Gösteri sanatları	✓		
Unutulmaya yüz tutmuş mesleklerin tanıtılması		✓	
Ritüeller			✓

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde Yaşayan Köy Beypazarı, Altıncöy Açık Hava Müzesi ve Ankara SOKÜM Müze’sinde ortak gerçekleştirilen eğitici etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Fiili olarak insanlar tarafından düzenlenen eğitici etkinlikler hümanist turizm

kapsamında değerlendirilebilir. Bu noktadan hareketle Tien vd. (2019) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre hümanist turizm insanlar tarafından gerçekleştirilir sonucunu destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında ele alınan dört turistik değer için ortak gerçekleştirdiği faaliyetlerde çocuklara geleneksel oyunların öğretildiği ve geçmişten günümüze devam eden geleneksel el sanatlarının turistler tarafından deneyimlendiği görülmektedir. Altınköy Açık Hava Müzesi ve Yaşayan Köy Beypazarı'nda geleneksel mutfak ürünlerinden kadınlar tarafından ev yapımı ürünlerin üretilip satıldığı görülmektedir. Tablo 2'de tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkan hümanist turizm kaynaklarından ortak olanlar Ankara'nın üç turistik değeri için gösterilmiştir.

Ankara'daki bu bölgeleri ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları da incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesine yönelik analizler TripAdvisor.com ve Google Haritalar sitesinde ziyaretçilerin bu bölgelerle ilgili yorumları ele alınarak araştırmacılar tarafından elde edilmiştir ve bu bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Ziyaretçilerin çalışma sahalarına ilişkin oy oranları

	Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi	Ankara SOKÜM Müzesi	Altınköy Açık hava Müzesi
Mükemmel	85	1	132
Çok iyi	59	3	67
Ortalama	24	-	17
Kötü	6	-	3
Berbat	6	-	11

Kaynak: Yazarlar tarafından TripAdvisor sitesinden alınan veriler ile oluşturulmuştur.

Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi, Altınköy Açık hava Müzesi ve Ankara SOKÜM Müzesi için yorum yapan ziyaretçilerin değerlendirmelerine Tablo 3'de yer verilmiştir. Ziyaretçilerin yorumlarına göre en fazla Altınköy Açık Hava Müzesi için mükemmel, Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi için mükemmel, Ankara SOKÜM Müzesi için çok iyi değerlendirmeleri yapılmıştır.

Tablo 4. En çok yararlanılan hümanist turizm kaynaklarının belirlenmesinde ziyaretçilerin yorumlarına ilişkin bulgular

Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi	TripAdvisor	Google Haritalar
	f	f
Geleneklerin yaşatılması, kurşun döktürmek- halı dokumak- topaç çevirmek- ebru yapmak, ahşap oyuncak, ihlamur baskı, Hacivat karagöz gösterisi, kumaş üzerine değişik motiflerin, desenlerin, harflerin işlendiği el işinin anlatılması, Ebru sanatının tarihini nereden geldiğini boyalarının özelliklerinin anlatılması, el sanatları, el emeği ile üretilmiş havlular, bornozlar, fesler, elbiseler vs. çalışanların yöresel kıyafetler ile anlatması.	92	20
Yerel halkın yaşayışının gösterilmesi ve sunumları	12	11
Eski konak yaşamı ve kültürel öğelerin canlandırılması	24	1
Geleneksel Beypazarı Konağında her katta ayrı faaliyet düzenlenerek geleneklerin öğretilmesi	20	8
Misafirlere bilgi veren rehberlerin bulunması	32	3
Yöresel kıyafet giyinen kadınlar tarafından masal anlatılması	30	5
Tarihin insanlar tarafından anlatılarak yaşanması	7	4
Toplam	217	52
Altınköy Açık hava Müzesi	f	f
Köy kahvesi, köy camisi, köy okulu, köy ekmeği, köy meydanı, köy kahvaltısı, köy lezzetlerinin bulunması	52	154
Köy mimarisini, geleneklerini ve kültürünü örnek alarak oluşturulan köy konağının bulunması	8	112
Köy yaşantısı	99	965
Eğitici aktiviteler	8	41
Toplam	167	1272
Ankara SOKÜM Müzesi	f	f
Kültürel mirastan örnekler sergilenmekte	2	18
Kadınlar tarafından gelenekler anlatılmakta (ebru ve taş baskı)	1	6
Öznlü sözlerin kaynağı görseller ve tarihi eşyalar ile desteklenmekte	1	3
Misafirlere bilgi veren rehberlerin bulunması	1	8
Toplam	5	35

Ziyaretçilerin TripAdvisor Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi ile ilgili yorumları incelendiğinde en çok geleneklerin yaşatılması (92) ile ilgili değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Bunu ziyaretçiler tarafından sırasıyla misafirlere bilgi veren rehberlerin bulunması (32), yöresel kıyafet giyinen kadınlar tarafından masal anlatılması (30), eski konak yaşamı ve kültürel öğelerin canlandırılması (24), Geleneksel Beypazarı Konağında her katta ayrı faaliyet düzenlenerek geleneklerin öğretilmesi (20), yerel halkın yaşayışının gösterilmesi ve sunumları (12) ve tarihin insanlar tarafından anlatılarak yaşanması (7) şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. En çok değerlendirmede bulunulan geleneklerin yaşaması ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

- “Her katında ayrı aktivite bulunur. Kurşun dökmek, halı dokumak, topaç çevirmek gibi”.
- “Unutulmaya yüz tutmuş eski geleneklerimizi, kültürel değerlerimizi, eski nesillerin inceliklerini, kibarlıklarını hem dinleyerek hem de görerek yaşadık”.
- “Bir hanımefendi kumaş üzerine değişik motiflerin, desenlerin, harflerin işlendiği el işinden bahsediyor”.
- “Ebru sanatının tarihini nereden geldiğini boyaların özelliklerini vs. anlatıyor”.
- “İlk odada kurşun döken bir hanım vardı, bilgi aldıktan sonra isterseniz kurşun döktürebilirsiniz”.
- “Beypazarı kültürünü ve geleneklerini öğrenmek ve Beypazarı konaklarının içini orijinal haliyle görmek için gitmeye değer bir yer. Kurşun döktürebilir, ebru veya kök boya yapabilir, yöresel masalları dinleyebilirsiniz”.
- “Geleneksel kültürden örnekler sunuluyor. Mesela belli bir ücret karşılığında kurşun döktürebilirsiniz. Ebru sanatını yapabilirsiniz”.
- “Yaşayan, hareketli bir müzedir. Ebru yapılan bir oda, kursun dökülen bir oda bulunur”.
- “Yaşayan Müze “İşitirim ve unuturum, ama görürsem, hatırlar, yapar ve öğrenirim” ilkesini kendine ilke edinmiştir”.

Ziyaretçilerin Google Haritalar Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi ile ilgili yorumları incelendiğinde en çok geleneklerin yaşatılması (20) ile ilgili değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Ardından sırayla yerel halkın yaşayışının gösterilmesi ve sunumları (11), Geleneksel Beypazarı Konağında her katta ayrı faaliyet düzenlenerek geleneklerin öğretilmesi (8), yöresel kıyafet giyinen kadınlar tarafından masal anlatılması (5), tarihin insanlar tarafından anlatılarak yaşanması (4), misafirlere bilgi veren rehberlerin bulunması (3), eski konak yaşamı ve kültürel öğelerin canlandırılması (1), şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. En çok değerlendirmede bulunulan geleneklerin yaşaması ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Çocuklara ebru ve ıhlamur baskı yaptırıldı. Geleneksel oyunlar tanıtıldı. Topaç hediye ettiler. Gözleme yedik, ayran içtik. Haftasonu çocuğunuzla gidebilirsiniz. Bazı hayvanları besliyorlar. Bir de oyun parkı var.”
- “Geleneksel el işleri, oyunlar, yaşam şekilleri, evler... Geçmişe götüreceksiniz. Çok eğlenceli ve kültürün unutulmayanlarını yeniden göreceksiniz. Topaç çevirip çamaşır yıkayabilirsiniz. Ebru sanatı yapıp, kurşun döktürebilirsiniz.”
- “Öncelikle fikir ve iştirak sahiplerini tebrik etmek istiyorum. Çocuklar için keyifli bir deneyim, ilk defa emme basma tulumbadan su çektiler. Hayvanat bahçesi var, köy hayatı yaşatılmış.”
- “Anadolu kültürünün yaşatılması amacıyla kurulan müzede 5 farklı kültüre ait ev vardır. Eski zamanları, günümüz dünyasına taşıyan gerçekten yaşayan bir açık hava müzesidir. Onlarca farklı türden hayvanı da görmek mümkündür.”
- “Anadolu kültürünü yaşatmanın en iyi yolu bu köyü ziyaret etmek ve içinde zaman geçirmek. Yemekler şahane ve her yer çok temiz.”
- “Anadolu kültürünü bir nebze çocuklarımıza öğreten bir yer. Taş baskı, mayalı ekmeğin yapımı, turşu yapımı, topaç boyama, hayvanları besleme (keçi, koyun, eşek, tavus kuşu, tavuk, tavşan, kaz) çocukların rahatlıkla eğleneceği, ailelerin rahatlıkla oturup kahvaltısını yapıp çayını içebileceği güvenli ve özgür bir alan.”

Altınköy Açık Hava Müzesi ile ilgili ziyaretçilerin TripAdvisor yorumları incelendiğinde en çok köy yaşantısını (99) değerlendirdikleri görülmektedir. Sırasıyla köy

kahvesi, köy camisi, köy okulu, köy ekmeği, köy meydanı, köy kahvaltısı, köy lezzetlerinin bulunması (52), köy mimarisini, geleneklerini ve kültürünü örnek alarak oluşturulan köy konağının bulunması (8), eğitici aktiviteler (8) ile ilgili yorumlarda buldukları görülmektedir. En çok değerlendirmede bulunan köy yaşantısı ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

“Altındağ Belediyesi tarafından işletilen ve köy yaşantısını sergileyen bir yeşil alandır. Köy yaşantısını uygun konaklar yapılmıştır”.

“Anadolu’nun bir köyünde ne varsa, bu köyde de hepsi var. Hatta daha fazlası var. Gönlünüzce vakit geçirebileceğiniz, çocukluğunuza dair özlemlerinizi giderebileceğiniz, Altınköy Açık Hava Müzesi, sizleri bekliyor”.

“Bir köy hayatını yansıtacak şekilde kurulmuş olan köyün içinde eğitici ve öğretici aktiviteler de gerçekleşmekte, doğal ve organik ürünlerin satışı da yapılmaktadır”.

“Açık hava müzesi olarak hizmet veriyor. Köy hayatı sergilenmiş. Geniş bir alanda yer alıyor”.

“Köy hayatını özleyenler için kolay bulunmaz türde gezilecek bir yer, insanı rahatlatan bir doğası var manevi olarak da şöyle bir geçmişe giderek kendinizi iyi hissedebilirsiniz”.

“Altınköy özellikle çocukların açık havada dolaşabilecekleri köy hayatını ve hayvanları göreceği bir yer küçük bir oyuncak müzesi bile var”.

“Bir dere yatağı ve çevresindeki yeşillikler değerlendirilerek proje genişletilmiş. Eski gelenekler ve köylere ait unsurlar canlandırılmış”.

“Ankara merkezinde bir köy sanki. İnsanı köy hayatına götürüyor. Ailece gezilip kahvaltı yapılacak güzel mekanlar var”.

Ziyaretçilerin Google Haritalar sitesi Altınköy Açık Hava Müzesi ile ilgili yorumları incelendiğinde en çok köy yaşantısı (965) ile ilgili değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Sırasıyla (köy kahvesi (29), köy camisi (3), köy okulu (7), köy ekmeği (18), köy meydanı (61), köy kahvaltısı (35), köy lezzetlerinin bulunması (1) (toplam 154), köy mimarisini, geleneklerini ve kültürünü örnek alarak oluşturulan köy konağının bulunması (112), eğitici aktiviteler (41) ile ilgili yorumlarda buldukları görülmektedir. 10.160 ziyaretçi yorumundan 8471’i genel olarak katılımcılar tarafından sadece puanlandırılmış ya da derecelendirilmiş olup bazı olumlu ve olumsuz durumlar hakkında bilgi yazılmıştır. Bu doğrultuda yazılan bazı yorumlara örnek verilecek olunursa “*ticari olmuş, pahalı, otopark yeterli değil, giriş ücretli, restoranlar pahalı, güvenli bir yer, güzel bir yer, yeşili bol, güzel vakit geçirilecek bir alan, tasarım güzel*”. En çok değerlendirmede bulunan köy yaşantısı ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

“Çok güzel. Yapanların eline sağlık. Köy kökenli iseniz köy hasretini giderebileceğiniz, değilseniz köy atmosferini tadabileceğiniz çok güzel bir yer. Ankara’da iseniz mutlaka gidin görün. İl dışındaysanız mesela İstanbul’dan doğu güneydoğuya özel arabanız ile gidiyorsanız hemen çevre yolunun kenarında biraz buraya vakit ayırın derim”.

“Ankara’da şehirden çok uzaklaşmadan, kendinizi köyünüzde hissedebileceğiniz, su şırlıtısı, tavuklar, kuğular, köy oyuncakları müzesi, çok eski ilkokul sınırları ile mazileriniz canlanacak ve daha fazlasını görüp bol yürüyüş yapacağınız harika bir yer”.

“Şehir ortamında köy ortamı değirmenler dereler her şey tam anlamıyla harikaydı. Muhteşem kesinlikle tavsiye ederim”.

“Otantik bir köy konsepti harika bir müze... Bir gününüzü buraya ayırın. Kahvaltı, atıştırma, kahve... En güzeli de her yerde birbirinden güzel can dostlarımız kazlar, ördekler, inekler, koyunlar, tavuklar, tavus kuşları, atlar... Cennetten bir köşe burası”

“Oldum olası köy yaşamına ayrı bir ilğim var nedense güzel bir nostalji yaşadık çok hoş çok tatlı güzel olmuş o gün döngeller at çiftliği konağında yemeklerimizi yemeyi tercih ettik memnun kaldık fiyatlarda da uygun çocuklar da at bindi zevkli bir gündü güzel ayrıldık emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz”.

“Çeşit çeşit hayvanlarla, mis gibi çam kokuları ile yapıları ve aralara yerleştirilmiş köy aletleri ile sizi gerçekten köyde gibi hissettiriyor”.

“Altınköy ailece gidilebilecek bir yer fakat ben pazar günü gittim. Mümkünse arabanızla gidin park yeri konusunda bilgim çok gezemedim eski köy havasını yaşıyor. Çocuklar köy hayatına yabancı kişiler için ideal”.

“Her mevsim gezip güzel vakit geçirebileceğiniz hem de köy havası alabileceğiniz harika bir yer. Müzelerini de gezmeyi unutmayın”.

“Çok güzel bir açık hava müzesi olmuş. Köy hayatını gösteren çok hoş çalışmalar yapılmış. Değirmen, çikrik, kağnılar, yel değirmeni, dereler, köprüler, dokuma atölyesi, köy oyuncakları ve daha birçok çalışma yapılmış. Yürüme yollarını takip ederek, ağaçlar arasında güzel bir köy turu atabilirsiniz”.

“Gerçek bir köy atmosferi oluşturulmuş okulu, meydanı, köy evleri vs. olan yapay bir köy. Küçük ve büyük baş hayvanları görebilir sevebilirsiniz. Kahvaltı için çeşitli konaklar var”.

“Eski insanların nasıl evlerde yaşadığını gördük ve nasıl çiftçilik yaptığını gösterdik. Çocuklarımıza şimdiki teknoloji ile o zamanki aletleri hiçbir alakası yok el gücüyle ile bilek gücü ile nasıl çiftçilik yaptıklarını anlattık. Yavrularımız çok büyük ve tam gezilecek yer”.

“Köyünüzü özlediğiniz bir gün sakince yürüyerek vakit geçirmek için gidilebilecek yapay bir köy. Birkaç hayvan ile birlikte ve onların çevreye bırakmış olduğu görüntülerinden keyif alıyorsanız sizin için güzel bir yürüyüş olabilir”.

“Çok büyük ve bakımlı doğal bir ortam araç girişi olmadığı için çocuklar rahat geziyor. Köy ortamını hayvanları çocuklara gezdirmek öğretmek için harika tekrar gitmek isterim, giriş ücreti de makul”.

“Harika bir yer, şehir içinde köy havası köy yaşantısını yansıtan memnun kaldığım güzel bir yer. Asma köprüsü bile var, köy kahvaltısı yapacağımız mekânları ve köy merkezi dâhil her şey düşünülmüş. Çevre yolunun hemen yanında, hatta belki burası için çevre yoluna yeni bir giriş çıkış yapılmış”.

Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili ziyaretçilerin TripAdvisor yorumları incelendiğinde en çok kültürel mirastan örnekleri (2) değerlendirdikleri görülmektedir. Sırasıyla kadınlar tarafından gelenekler anlatılmakta (ebru ve taş baskı), özlü sözlerin kaynağı görseller ve tarihi eşyalar ile desteklenmekte, misafirlere bilgi veren rehberlerin bulunması ile ilgili yorumlarda buldukları görülmektedir. En çok değerlendirmede bulunan kültürel mirastan örnekler ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

“Ebru ve taş baskı kısımları bir hanımefendi genel mutfak, sünnet odası ve oturma odası ile hanımlar odasını anlattı, gölge oyunu anlatıldı”.

“Kültürel mirasımızdan örnekler sergilenmektedir”.

Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili ziyaretçilerin Google Haritalar yorumları incelendiğinde en çok kültürel mirastan örnekleri (18) değerlendirdikleri görülmektedir. Sırasıyla misafirlere bilgi veren rehberler bulunmakta (8), kadınlar tarafından gelenekler anlatılmakta (6), özlü sözlerin kaynağı görseller ve tarihi eşyalar ile desteklenmekte (3) ile ilgili yorumlarda buldukları görülmektedir. En çok değerlendirmede bulunan kültürel mirastan örnekler ile ilgili ziyaretçilerin yorumlarından bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

“Türk kültürünü yaşatarak anlatan bir müze. Öğrencilerimi grup olarak götürdüm. Çok keyifli vakit geçirdik. Müze sorumlusu Bilge hanıma ve diğer halk bilimci arkadaşlara teşekkür ederim”.

“Hıdırellez etkinliği gerçekten çok güzeldi. Milli değerlerimizi, geleneklerimizi unutturmadığınız için iyi ki varsınız”.

“Eski Osmanlı evleri, o dönemin insanların yaşantıları hakkında geçmişe dair çok güzel bir geziye çıkarıyorlar. Rehber eşliğinde geziyorsunuz. Özellikle masal odasında şarkılar söyleyerek masallar anlatan kız çok tatlıydı. Çocuklarınızla gidebilirsiniz çok eğlenirler”.

“Geleneksel bilgi ve becerinin aktarımının sağlandığı Ankara'nın en önemli müzelerinden birisidir. Ziyaret etmenizi tavsiye ediyorum”.

“Kukla oyunundan tarihi kıyafetlere kadar birçok eser bulacaksınız. "Dolap çevirme" ne demek onu öğrendim. Yolunuzu oraya düşürüp girmenizi tavsiye ederim”.

“A museum exhibiting the ancient turkish traditions and culture of Anatolian people, most especially of Osmanlı times”.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Ankara'nın belli bölgelerinde bulunan turistik değerleri ziyaret eden turistlerin TripAdvisor ve Google Haritalar yorumları incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Ankara'da bulunan Yaşayan Köy Beypazarı, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (SOKÜM) ve Altınköy Açık Hava Müzesi ele alınarak önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Ankara'nın belirtilen bölgelerinde ziyaretçilerin görüşlerine ilişkin 414 yorumun analizi için en çok tercih edilen kullanıcı tarafından oluşturulan web sitesi TripAdvisor ve 10.160 yorumun analizi için Google Haritalar sitesi kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre bu bölgelerde gerçekleştirilen turistik faaliyetler daha çok somut olmayan hümanist turizm kaynakları kapsamında değerlendirilebilir. Altınköy Açık Hava Müzesi'nde unutulmaya yüz tutmuş bazı meslekler, geleneksel köy yaşamının canlandırıldığı alanlar, ziyaretçilerin satın alabileceği doğal yöntemlerle yetiştirilen ürünler ve daha birçok şeyin (Aysen vd., 2017) yanında, SOKÜM ve Yaşayan Köy Beypazarı'nda gerçekleştirilen faaliyetler arasında toplumsal uygulamalar, ritüeller ve festivaller, el sanatları, sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, halk bilgisi, yeme-içme kültürü sıralanabilir. Tien vd. (2019)'e göre somut olmayan hümanist turizm kaynakları arasında geleneksel festivaller, halk türküleri, danslar, el sanatları, geleneksel köyler, sanat ve kültür, mutfak kültürü, gelenek, görenekler, diller, yazı, din ve bilgi kaynakları bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen turistik faaliyetlerin bu özellikleri kapsadığı ve araştırma sonucunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Hung (2020)'a göre geleneksel köyler toplulukla birlikte oluşturulur ve geliştirilir, bu nedenle özel bir tür hümanist turizm kaynağı olarak da görülür. Bu doğrultuda Altınköy Açık Hava Müzesi ve Yaşayan Köy Beypazarı geleneksel köy özelliklerini taşımakta ve yerel halkın katılımıyla geliştirilmektedir. Camargo vd. (2020)'ya göre, yerel halkın refahını artıracak hümanist turizm için yol gösterici ilkeler arasında yerel halkın değerlerinin algılanmasını ve kültürel kimlik, statüyü yeniden değerlendirmek için dönüştürücü eylemler sağlanması bulunmaktadır. Bu ilkenin desteklediği araştırma sonuçları arasında Yaşayan Köy Beypazarı'nda yerel halk tarafından etkinlikler bulunmaktadır. Bu etkinlikler içinde, nazara karşı uygulanan yöntemlerin o bölgede yaşayan insanlar tarafından anlatılarak ziyaretçilerin belli bir ücret karşılığında kurşun döktürmesi ve bu geleneği deneyimleyebilmesi örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Altınköy Açık Hava Müzesinde tarımsal, geleneksel mutfak ürünleri yerel halk tarafından tanıtılmaktadır. Örneğin ev yapımı çubuk turşusu, gözleme, süt ürünleri bölgede yaşayan yöresel kıyafetler giyinen kadınlar tarafından yapıp satılabilmektedir. Ekmek fırınında ekmek pişirilmekte, su değirmeninde mısır öğütülmekte, köy hayvanlarının yer aldığı bölgede çocuklarla birlikte geçmişten bir yolculuğa çıkılarak farklı etkinlikler deneyimlenebilmektedir. Ayrıca çeşitli dönemlere ait üretim tekniklerinin öğretilmesinin yanı sıra köy kahvesi kültürü de bölgeyi ziyaret eden kişilere gösterilmektedir. Tüm bu örneklerden yola çıkılarak yerel kültürün sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yerel halkın turistik faaliyetlere aktif katılım sağladığı görülmektedir. Camargo ve Vázquez-Maguirre (2021)'nin turizmde hümanist bir yaklaşım için gösterdiği ilkelerden birlik ve saygın-anlamalı çalışmaları destekler niteliktedir.

Kiper ve Kiper (2006)'e göre kültürel yaşamın insanlar tarafından sergilenmesi ve turistlerin bu yaşamı kısa süreli deneyimleyebilmesi ziyaret edilen bölgeleri cazip bir yer haline getirecektir. Çalışmada yer alan Ankara'nın üç turistik değerinde de turistler geleneksel yaşamı deneyimleme fırsatı bulmaktadır. Ayrıca bu bölgelerin tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında hümanist turizm kaynaklarının ön plana çıkarıldığı tespit edilmiştir. Özellikle de geleneksel el sanatları ve geleneksel çocuk oyunlarının yöre halkının gerçekleştirdiği eğitici etkinlikler kapsamında üç turistik değerinde de ön plana çıkarıldığı görülmüştür.

Ankara'daki bu bölgeleri ziyaret eden turistlerin Tripadvisor ve Google Haritalar yorumları da incelenerek hangi hümanist turizm kaynaklarından yararlandıklarının tespit edilmesine yönelik analizler TripAdvisor.com ve Google Haritalar sitesinde ziyaretçilerin bu bölgelerle ilgili yorumları ele alınarak elde edilmiştir. Ziyaretçi yorumlarına göre Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi'nde geleneklerin yaşatılması, öğretilmesi, canlandırılması, bilgi verilmesi, masal anlatılması orada yaşayan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde Altınköy Açık Hava Müzesinde köy yaşantısının, köy ekmeğinin, köy kahvaltısının, köy lezzetlerinin, köy geleneklerinin, eğitici aktivitelerin yine o bölgede yaşayan insanlar tarafından anlatıldığı ve uygulandığı görülmektedir. Ankara SOKÜM Müzesinde de bölgede yaşayan yöresel kadınlar tarafından gelenekler anlatıldığı sonucu elde edilmiştir. Bu noktadan hareketle üç turistik değerin tanıtım ve bilgilendirme dokümanlarında öne çıkarılan hümanist turizm kaynaklarının benzer şekilde ziyaretçi yorumlarında da ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Beypazarı Yaşayan Köy Müzesi TripAdvisor ve Google Haritalarından yapılan yorumlara göre her ikisinde de en çok geleneklerin yaşatılmasına ilişkin ziyaretçiler görüş belirtmişlerdir. Altınköy Açık Hava Müzesi ile ilgili yorumları incelendiğinde en çok köy yaşantısı ile ilgili değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili ziyaretçilerin yorumları incelendiğinde her iki sitede de en çok kültürel mirastan örnekleri değerlendirdikleri görülmektedir. Literatürde somut olmayan hümanist turizm kaynakları arasında yaşam tarzı, halk türküleri, danslar, etnik inançlar (Zhou, 2018), geleneksel festivaller, el sanatları, geleneksel köyler, sanat ve kültür, mutfak kültürü, gelenek, görenekler, diller, yazı, din ve bilgi kaynakları bulunmaktadır (Tien vd., 2019). Ankara'nın üç bölgesinde de somut olmayan hümanist turizm kaynaklarından yararlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda geleneklerin yaşatılması, köy yaşantısı ve kültürel miras örnekleri bölgede yaşayan insanlar tarafından fiili olarak gerçekleştirilmektedir. Bu bölgelerde yapılan faaliyetlerin çoğunluğunun insan odaklı yaklaşımı destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Literatür incelendiğinde hümanist turizm kavramı yeni bir kavram olması nedeniyle net bir şekilde ifade edilmesi zorlaşmıştır. Gelecekte yapılan çalışmalarda araştırmacılar benzer çalışmalar yapan kişilere ulaşarak kavramın net karşılığı konusunda görüş alabilirler. Benzer küçük bölgeler için birden fazla site aynı anda incelenerek örneklem büyütülerek daha kapsamlı şekilde analiz gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların artırılarak karşılaştırma imkânı sağlanabilir. Bununla birlikte yapılacak çalışmalarda ziyaretçi yorumları cinsiyetlerine göre dikkate alınarak karşılaştırma yapılabilir. Bu çalışma teorik düzeyde hümanist turizm kaynakları ile ilgili az sayıda çalışmaya rastlanıldığından araştırmacılara rehber olacak niteliktedir. Pratik düzeyde ise Ankara iline ait değerli yapıların geniş ziyaretçi yorumları incelenerek mevcut bilgilerin çeşitli kurum ve kuruluşlara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Destinasyonlarda yerel kültürün yaşatılabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında turizm gelişiminin iyi yönetilmesi doğal ve kültürel mirasın korunarak aktarılabilmesi için yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir. Ankara özellikle hümanist turizm kaynakları bakımından farklı dönemlere ait potansiyel oluşturacak değerleriyle çeşitlilik gösteren bir yerleşim yeridir. Bölgeye özgü değerlerin envanteri yapılarak gelecek nesillere aktarılmasında çeşitli çalışmalar yapılmalıdır. Bu anlamda; yerel değerlerin korunarak nitelikli turistik ürün oluşturulması, yerel katılımın desteklenmesi, yerel halka sahip olduğu değerlerle ilgili farkındalık yaratılması ve bu konularda eğitimlerin verilmesi, yerel kalkınmanın sağlanması gibi hedeflerin belirlenmesi yerel kültürün sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu hedeflere ulaşılabilmesinde yerel kültürün sürdürülebilirliği açısından hümanist turizm kaynaklarının korunmasını amaçlayan Ankara'nın bu değerleri için katılımcı bir anlayışla turizm master planı oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

Kaynakça

- AAS, C., Ladkin, A. ve Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of tourism research*, 32(1), 28-48.
- Altheide, D. (1996). Process of document analysis. İçinde D. Altheide (Ed.), *Qualitative media analysis* In. Sage Publication.
- Altinköy Açık Hava Müzesi (2021). https://www.altindag.bel.tr/?com&#!altinkoy_acik_hava_muzesi (Erişim tarihi: 28.08.2021).
- Altinköy Açık Hava Müzesi (2022). https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g298656-d8767205-Reviews-AltInkoy_Acik_Hava_Muzesi-Ankara.html (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2021). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/somut-olmayan-kulturel-miras> (Erişim tarihi: 25.08.2021).
- Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2022). https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g298656-d15111489-Reviews-Ankara_Somut_Olmayan_Kulturel_Miras_Muzesi-Ankara.html (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Aysen, E., Çetinkaya, F. Ö., ve Hassan, A. (2017). Nostaljiye açılan bir kapı: Altinköy. *Akademik bakış dergisi*, 61, 696-715.
- Beyazarı Yaşayan Müze (2022). https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g2698268-d3668252-Reviews-Living_Museum-Beyazari.html (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Bramwell, B. ve Sharman, A. (2002). Approaches to sustainable tourism planning and community participation: the case of the hope valley. In *Tourism and Sustainable Community Development* (ss. 35-53). Routledge.
- Camargo, B. A. ve Vázquez-Maguirre, M. (2021). Humanism, dignity and indigenous justice: the mayan train megaproject, Mexico. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(2-3), 372-391.
- Camargo, B. A., Vazquez-Maguirre, M. ve Benito, A. (2020). Humanistic tourism: New directions for justice for Indigenous groups in tourism destinations. İçinde E. Giudici, Della Lucia, M. & Pettinao, D. (Ed.), *Humanistic Tourism: The path of The Future or Utopia?*. Routledge.
- Cernea, M. (1993). The sociologist's approach to sustainable development. *Finance and Development* 30(4):11-13.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York, NY: Routledge.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Prentice Hall Publication.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (Genişletilmiş Üçüncü Baskı). Celepler Matbaacılık.
- Demir, S. (2003) "Türkiye'de Açık Hava Müzeleri "Açıldı" Açılıyor: Açık Hava Müzelerine Yeni Bir Bakış, *Millî Folklor Kültür Araştırmaları Dergisi*, 25(99), 145-158.
- Google Haritalar Altinköy Açık Hava Müzesi (2022). <https://www.google.com/maps/search/alt%C4%B1nk%C3%B6y+a%C3%A7%C4%B1k+hava+m%C3%BCzesi/@39.9732751,32.9543994,17z/data=!3m1!4b1> (Erişim tarihi: 10.06.2022).

- Google Haritalar Beypazarı Yaşayan Köy (2022).
<https://www.google.com/maps/place/Anadolu+A%C3%A7%C4%B1k+Hava+M%C3%BCzesi+%22Ya%C5%9Fayan+K%C3%B6y%22/@40.2078798,32.0119889,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x14d2c9eca1e19769:0x4dca419423e6fa57!8m2!3d40.2078757!4d32.0141776>
(Erişim tarihi: 10.06.2022).
- Google Haritalar SOKÜM Müzesi (2022).
<https://www.google.com/maps/place/Somut+Olmayan+K%C3%BClt%C3%BCrel+Miras+M%C3%BCzesi/@39.9340074,32.8615425,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x14d34e5cdb1efd13:0x29bf86d332428b04!8m2!3d39.9340033!4d32.8637312>
(Erişim tarihi: 12.06.2022).
- Hitchcock, M. (1999). Tourism and ethnicity: situational perspectives. *International Journal of Tourism Research*, 1(1): 17-32.
- Hung, N. T. V. (2020). Assessment Of The Potential Of Humanistic Tourism Resources For Community-Based Tourism Development In The Coastal Area: The Case In Vietnam. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(4), 3124-3138.
- Kiper, A. U. T. ve Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to is Methodology*, Sage, Beverly Hills.
- Mele, D. (2016). Understanding Humanistic Management. *Humanistic Management Journal*, 1(1), 33-55.
- Merriam, S. B. ve Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. Jossey-Bass Publishers.
- Pirson, M., Martin, K., & Parmar, B. (2017). A humanistic perspective for management theory: Protecting dignity and promoting well-being. *Journal of Business Ethics*, 145(1), 1-19.
- Przeclawski, K. (1996). Deontology of tourism. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 2(3-4), 239-245.
- Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2021). <https://hacibayram.edu.tr/thbmer/ankara-sokum-muzesi?lang=tr-TR> (Erişim tarihi: 25.08.2021).
- Stone, P. J., Dunphy, D. C., Marshall S. S. ve Ogilvie, D. M. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*, The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and procedures for Developing Grounded Theory*, London, Sage Publications.
- Tien, N. H., Thai, T. M., Hau, T. H., Vinh, P. T. ve Long, N. V. T. (2019). Solutions for Tuyen Quang and Binh Phuoc tourism industry sustainable development. Comparative analysis. *International Journal of Research in Marketing Management and Sales*, 2(1), 101-107.
- Weber, R. P. (1989). *Basic Content Analysis*, Sage, London.
- Wimmer, D.D. ve Dominick, J.R. (2000). *Mass Media Research: An Indroduction*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Yaşayan Köy Beypazarı (2021). <http://yasayanmeydan.com.tr/> (Erişim tarihi: 30.08.2021).
- Yaşayan Müze Beypazarı (2021). <https://yasayanmuze.com.tr/> (25.08.2021).
- Yaşayan Müze Beypazarı (2021). <https://yasayanmuze.com.tr/#sergiler> (27.08.2021).

Zhao, L. ve Huang, J. (2021, January). *The Study on the Improvement of Humanistic Tour Experience Based on VR Technology*. In 2021 IEEE International Conference on Consumer Electronics and Computer Engineering (ICCECE) (ss. 251-254). IEEE.

Zhou, J. (2018, February). *Study on the Development of Humanistic Tourism Resources in the Development of Tourism Industry*. In 6th International Conference on Social Science, Education and Humanities Research (SSEHR 2017) (ss. 122-125). Atlantis Press.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60
2. yazar katkı oranı : %40

Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Elazığ Mutfak Kültürünün ve Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürün Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

A Research on the Determination of Culinary Culture and Geographically Indicated Gastronomic Product Potential of Elazığ in the Scope of Destination Marketing

Araş. Gör. Dr. Nazlı KARDEŞ ÇOLAKOĞLU¹, Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK²

Öz

Günümüzde yöresel lezzetlerin önemli destinasyon pazarlama unsurlarından biri olduğu ve pazarlama ve markalaşma aracı olarak kullanımı düşünüldüğünde yerel destinasyonların sahip oldukları gastronomi değerlerinin daha çok üzerinde durulması önemlidir. Elazığ; bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu sosyal demografik yapısı ile çeşitli yöresel lezzetlere sahip önemli bir destinasyondur. Bu bağlamda destinasyon pazarlama unsuru olarak kullanılabilen olan yerel Elazığ mutfak kültürünün gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi bir bakıma bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada, Elazığ mutfağı ile ilgili yemeklerin belirlenmesi için ikincil verilerden faydalanılmıştır. Bu çalışmada Elazığ mutfak kültüründe yer alan yiyecekler, coğrafi işaretli gastronomi ürünleri ve coğrafi işaret almaya aday gösterilen gastronomi ürünleri ele alınmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda Elazığ'ın çok çeşitli ve zengin bir mutfak kültürüne sahip olduğu ancak Elazığ ilinin gastronomi turizmi alanında coğrafi işaretli ürünlerinin (4 coğrafi işaretli ürün, 5 başvuru aşamasında ürün) sınırlı sayıda olduğu ve bu ürünlerin turizm unsuru olarak yeterince kullanılmadığı tespit edilmiş ve buna ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Aynı zamanda çalışmanın sonucunda Elazığ mutfağının ziyaretçilere farklı lezzetler deneyimleme imkanı sunarak, destinasyon pazarlama unsuru olarak kullanabileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaretli ürünler, Elazığ mutfak kültürü, destinasyon pazarlaması, gastronomi turizmi

Makale Türü: Derleme

Abstract

Considering that local flavors are one of the important destination marketing elements and their use as a marketing and branding tool today, it is important to focus more on the gastronomic values of local destinations. With its geography and social demographic structure, Elazığ is an important destination with various local flavors. In this context, the evaluation of the local Elazığ culinary culture, which can be used as a destination marketing element, within the scope of gastronomic tourism, in a way, constitutes the main purpose of this study. In this study, in which qualitative research methods were used, secondary data was used to determine the dishes related to Elazığ cuisine. In this study, the foods in the culinary culture of Elazığ, the gastronomic products with geographical indication and the gastronomic products that are nominated for geographical indication are discussed. As a result of the study, it has been determined that Elazığ has a rich and diverse culinary culture, but the number of geographically indicated products (4 geographically indicated products, 5 products at the application stage) in the field of gastronomy tourism in Elazığ province is limited and these products cannot be used sufficiently as a tourism element, and this recommendations have been developed. At the same time, as a result of the study, it was concluded that

¹İstanbul Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nazlikardes@beykent.edu.tr

²Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, msariisik@subu.edu.tr

Atıf için (to cite): Kardeş Çolakoğlu, N. ve Sarışık, M. (2023). Destinasyon pazarlaması kapsamında Elazığ mutfak kültürünün ve coğrafi işaretli gastronomi ürün potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1159-1169.

Elazığ cuisine could be used as a destination marketing element by offering the opportunity to experience different tastes to the visitors.

Keywords: Geographical indication products, Elazığ culinary culture, destination marketing, gastronomy tourism

Paper Type: Review

Giriş

Destinasyonların sahip oldukları gastronomi ürünleri ve tüketiciye sunulan gastronomi deneyimleri destinasyon çekicilik unsurları arasında yer almaktadır (Viassone,2015, s.7). Dolayısıyla yörelere özgü lezzetler önemli destinasyon pazarlama unsurları arasında yer almakta, pazarlama ve markalama stratejilerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Erdoğan ve Özdemir, 2018, s. 250). Bir destinasyona özgü yiyecek içecekler, ziyaretçilerin o bölgeye özel ilgi duymasına ve buna bağlı olarak da destinasyonun ziyaretçi sayısında önemli artışa zemin hazırlamaktadır (Gyimothy ve Mykletun, 2009). Arora (2014), yaptığı araştırmasında yerel ürünlerin gastronomi turizminin gelişmesinde önemli rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Destinasyonların sahip oldukları yöresel lezzetlerin turizm içindeki önemi göz önüne alındığında mutfak kültürleri ve gastronomi turizmi potansiyelleri konularında araştırmalar yapmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin mutfak kültürü açısından özgün, çok çeşitli ve zengin bir yemek kültürüne sahip olması ülkeyi mükemmel bir gastronomi kaynağına dönüştürmektedir. Gastronomi açısından önemli avantaja sahip Türk mutfak kültürüne gereken önem verildiğinde gastronomi çekiciliklerin kullanılarak daha etkili pazarlanabileceği bir gerçektir.

Elazığ, içinde yer aldığı coğrafya ve sahip olduğu sosyal ve demografik yapısı ile bölgeye özgü yerel lezzetleri ziyaretçilerine sunmaya devam etmektedir. Elazığ'ın sahip olduğu yöresel ürünlerin gastronomi turizminin geliştirilmesi ve destinasyonun çekicilik unsuru olarak kullanılması açısından önemli bir avantaj olduğunu söylemek mümkündür. Her geçen gün artan bir ivmeye sahip olan gastronomi turizminin geliştirilmesi amacıyla yörelerden şehirlere hatta ülkelere kadar tüm destinasyonlar turizmden aldıkları payı çoğaltmak için yemek kültürlerini ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Türkiye'de sınırlı sayıda bulunan etnografik ve arkeolojik bir müzeye sahip olan Elazığ, arkeolojik değerleri, tarihi, kültürel varlıkları ve zengin folkloru ile turizm endüstrisinde önemli avantajlara sahiptir. Hazar gölü, harput, hazar baba kayak merkezi, keban baraj gölü, arkeoloji ve etnografya müzesi, inanç turizmi, doğa sporları, kaplıcaları, yerel musikisi ve mutfak kültürü ile önemli bir potansiyele sahiptir. Elazığ, inanç turizmi ilk sırada olmak üzere tarihi eser ve doğal güzellikleri için tercih edilmektedir. Yapılan araştırmalar, ziyaretçilerin Elazığ'ı tercih etme nedenlerinin genel olarak sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler olduğunu göstermektedir (Kabasakal, 1993; Yaşar, 2019).

Buradan hareketle Elazığ kültürünü gelen turistlere yansıtabilecek yemeklerin ortaya çıkarılmasının destinasyonu ziyaret eden turistlerin memnuniyetlerine etki ederek turizmin gelişmesini sağlayabileceği düşünülmektedir. Tüm bunlar Elazığ ile ilgili yapılan bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Ayrıca yapılan ilgili yazın taramasında da Elazığ mutfak kültürüne yönelik çalışmaların sayısal olarak yetersiz ve dar kapsamlı olduğu dikkat çekmektedir (Güleç, 2020; Ercan ve Gülcan, 2021). Elazığ'ın yemek çeşitliliğinin zengin olmasına rağmen Elazığ mutfağını gastronomi turizmi kapsamında ele alan ve inceleyen akademik çalışmaya rastlanmadığından, bu çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda destinasyon çekicilik unsuru olarak kullanılabilecek olan Elazığ yemeklerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

1. Literatür Taraması

Gastronomi kavramı; bünyesinde bulundurduğu bilimsel ve sanatsal unsurların tümünün, yiyecek içeceklerin tarihsel gelişiminden itibaren tüm özelliklerinin tam anlamıyla anlaşılması, uygulanması ve geliştirilerek mevcut şartlara uyarlanması faaliyetlerini içine alan

bir bilim dalı olarak açıklanabilir (Hatipoğlu, 2010, s. 4). Bu kavramın kökeni kültür, tarım ve turizme dayanmaktadır. Tüketicilere ürünün sunulmasını sağlayan tarım; ürüne otantikliği ve tarihi ekleyen kültür ve alt yapı hizmetlerini sağlayan turizm faaliyetleri, gastronominin bir çekicilik unsuru olarak kullanılmasına, turiste deneyim sağlayacak bir turizm çeşidi olarak pazarlanmasına yardımcı olmaktadır (Yüncü, 2010, s.29). Yiyecek içecek ile alakalı kaynakların bütünü olarak tanımlayabileceğimiz gastronomi kavramı, destinasyonun imajına değer katması ve seyahat motivasyonu oluşturmada etkili olması bakımından destinasyonlar için ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Boyne vd., 2003). Bir destinasyonun sahip olduğu mutfak kültürünü deneyimlemek, genellikle turizm faaliyetlerini farklılaştırmak için kullanılan önmeli bir unsurdur (Selwood, 2003). En önemli turist deneyimlerinden biri olan yöresel mutfaklar, kendi başlarına çekicilik unsuru olarak destinasyonların pazarlanması faaliyetlerinde kullanılmaktadır (Şengül ve Türkay, 2016, s. 64). Bunun nedeni yöresel mutfakların bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetlerine özgünlük yüklemesi (Güneş, Ülker ve Karakoç, 2008) ve bölgenin farklı yanlarını ön plana çıkararak orayı daha çekici hale dönüştürmesidir. Destinasyon pazarlamasında mutfaklara özgü yöresel ürünlerin kullanılması, destinasyonlar için benzersiz bir deneyimi simgeleyerek rekabet avantajı sağlamaktadır (Rinaldi, 2017).

Zağralı ve Akbaba (2015), bir destinasyona ziyarette bulunan turistlerin destinasyon çekicilik unsurlarını belirlemek amacıyla yapmış oldukları araştırmanın sonucunda yöresel yiyeceklerin önemli çekicilik unsurları arasında yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan ziyaretçilerin destinasyon tercih ederken eşsiz mutfak kültürüne sahip olan ve tüketiciye özgün deneyim imkanları sağlayan bölgelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Haven Tang ve Jones, 2005, s.74). Aydoğdu, Okay ve Köse de (2016) turistlerin destinasyon tercihlerinde gastronominin rolünü anlamak amacıyla yapmış oldukları çalışmada yöreye has yiyecek ve içeceklerin o bölgenin tercih edilmesinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Işkın, Şengel ve Zengin (2017), destinasyonların tanınırlığının artırılmasında yerel yemeklerin önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bayrakçı ve Akdağ (2016), bir bölgenin yöresel mutfağında yer alan yerel yemekleri deneyimleme motivasyonunun o bölgeyi ziyaret eden turistlerin tekrar ziyaret eğilimi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmanın neticesinde yerel yemek deneyiminin turistler üzerinde tekrar seyahat eğilimine neden olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle bölgeler, sahip oldukları yöresel değerleri ön plana çıkartarak diğer bölgelerden farklı olan taraflarını ortaya koyma çabası içerisinde girmektedir. Farklılaşmada, yöresel ürünleri bir pazarlama aracı olarak görmek ve kullanmak; rekabet avantajı oluşturabilecek bir niteliği ortaya çıkarmaktadır (Shenoy, 2005).

Sözü edilen rekabet ortamında rekabet ortamında coğrafi işaretli ürünler bölgelerin farklılıklarını yansıtmada en önemli unsurlardan birisidir. Yöresel ürünlere verildiği takdirde ürünün katma değerini artıran ve “ününü veya kalitesini her hangi bir coğrafi alana borçlu olan ürünleri tanımlamak için kullanılan işaretler” (Türk Patent Enstitüsü, 2022) olarak tanımlanan coğrafi işaretler kavramı; ürünlerin bulunduğu yöre/bölgenin de katma değer seviyesini de maksimum düzeye taşımaktadır (Suna ve Uçuk,2018, s.101). Coğrafi işaretler “menşe” adı ve “mahreç işareti” olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer bir ürün yalnızca sınırları çizilmiş bir coğrafi bölgede üretiliyorsa (Bursa Şeftalisi gibi) menşe adı, özgü olduğu coğrafi bölgeye ait üretim yöntemleri ve malzemeler ile farklı bölgelerde de üretilebiliyorsa (Adana kebabı, Antep baklavası gibi) mahreç işareti olarak tanımlanmaktadır (Kaya ve Çakır Keleş, 2019; Kantaroğlu ve Demirbaş, 2018). Ayrıca mahreç işareti ya da menşe adı olarak değerlendirilemeyen ve en az 30 yıldır üretimi yapıldığı kanıtlanan ürünlere de geleneksel ürün işareti verilmektedir (baklava, pastırma, lokum gibi). Bir yöreye özgü ürünlerin buldukları yere, o yerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesi, gelenekselliğin ve doğallığın koruma altına alınması gibi çok çeşitli katkılar sağladığı bilinmektedir. Örneğin, baklava denilince akla ilk olarak Gaziantep baklavasının gelmesi ya da kaymak denilince Afyon kaymağının akılda belirmesinin nedeni, bu yiyeceklerin belirli bir yöreye anılmasıdır. Bir ürünün bulunduğu bölgede ün kazanması ve ürünün bölge adıyla pazarlanması tüketicinin ürüne karşı tavrını olumlu yönde etkileyebilmektedir (Keskin, 2019: 6). Tam da bu noktada coğrafi işaretli ürün kavramı söz konusu olmaktadır. Coğrafi

işarete sahip ürünler; ekonomik, kültürel ve sosyal faydaları bünyesinde barındıran çok yönlü ürünlerdir (Bertan, 2020; Bramley, 2011). Yani bir destinasyonun pazarlanmasında önemli olan unsurlarından biri olan coğrafi işaret kavramı bir yere katma değer sağlamakta ve kökeni korumaya yardımcı olmaktadır. Elazığ'ın kendine has isimleriyle bilinen ve bölgeye özel karakteristik özelliklerine sahip olan ürünlerin varlığı ili yöresel mutfak kültürü açısından oldukça özel bir hale getirmektedir (Torun, 2015). Bu nedenle çalışma kapsamında Elazığ coğrafi işaretli ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Suna ve Uçuk (2018) coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon pazarlama üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapmış oldukları çalışmada coğrafi işaretler ile edinilmiş kimliğin destinasyon pazarlama konusunda olumlu etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Paslı (2021) coğrafi işarete sahip yöresel ürünlerin ilgili destinasyonun pazarlaması üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Babcock ve Clemens (2003) ise coğrafi işaretlerin yörede bulunan ürünlere kendilerine has bir nitelik kazandırarak o ürünün ticari değerini artıracaklarını vurgulamaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda destinasyonların pazarlamasında kültürü yansıtan ve tüketiciye özel bir deneyim sunan yöresel yiyecek ve içeceklerin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Türkiye'nin sahip olduğu illerin her birinin ayrıntılı bir şekilde incelenerek gastronomi özelliklerinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yöre mutfağının sahip olduğu özgünlüğe vurgu yapan coğrafi işaretler de mutfağın tanıtılmasında ve pazarlanmasında önemli olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın kapsamını Elazığ yöresel mutfak kültürü ve mutfağın sahip olduğu coğrafi işaretli ürünler oluşturmaktadır.

1.1. Elazığ Mutfağı

Doğu Anadolu bölgesinin güneybatısında Yukarı Fırat bölümünde yer alan Elazığ'ın doğusunda Bingöl, kuzeyinde Tunceli, batısında Malatya, güneyinde ise Diyarbakır illeri yer almaktadır. Karasal iklim özelliklerinin görüldüğü bölgede kışlar yağışlı ve soğuk, yazlar kurak ve sıcak geçmektedir (Gündüz 2016, s.4). İl topraklarının %50'si meralar ve çayırlar, %28'i tarım arazileri, %12'si ormanlık araziler, %10'u ise su yüzeyi ile kaplıdır. İlin sahip olduğu tarım alanların %87'lik bölümü sulanabilir tarım arazilerinden oluşmaktadır. İlin yüksek kısımlarında ceviz, çitlembik, kızılbaş, ardıç ve dişbudak türlerine rastlanırken, nehir ve dere boylarında söğüt ve kavak ağaçlarına rastlanmaktadır (Elazığ Belediyesi, 2022; Elazığ Çevre Şehircilik Ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022). Sulanabilir alanların genişliğinden dolayı tarımsal faaliyetler ekonomide ön plana çıkmaktadır. Sırasıyla buğday, şekerpancarı ve arpa yörede en çok yetiştirilen tarım ürünleri arasındadır. Ayrıca pirinç, fasulye, tütün, mercimek, nohut, soğan, sarımsak, elma, üzüm, armut, badem, ceviz, çilek, dut ve kayısı gibi çeşitli ürünlerde yetiştirilmektedir (Gündüz, 2016, s. 4). Elazığ'da küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılmaktadır (Fırat Kalkınma Ajansı, 2022).

Türk mutfak kültüründen izlerin görüldüğü Elazığ mutfağında; iklim, coğrafi özellikler ve yöre topraklarında yetiştirilen ürün türlerinin etkisinden dolayı mutfakta pişirilen yemeklerin çoğu yöreye özgüdür (Elazığ valiliği, 2022). Elazığ mutfağı Ankara patent bürosu ve Ankara ticaret odasının düzenlemiş olduğu Türkiye lezzet haritasında Gaziantep'ten sonra 150 den fazla yiyecek ürünü ile mutfağı en zengin il olarak tanımlanmıştır (Tuna ve Özyurt, 2018). Güleç (2020), çalışmasında katılımcıların Elazığ mutfağını diğer mutfaklara oranla daha zengin ve çeşitli buldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu zengin çeşitliliğe sahip olan mutfağa Orta Asya Türklerinin aktarmış olduğu kültüre ek olarak bölgenin verimli topraklarında yetiştirilen tarım ürünleri de eklenince et, süt ve süt ürünleri ile tahıl ürünleri mutfağın temelini oluşturmuştur. Bulgur, ekmeç, yoğurt ve et yörede sıklıkla tüketilen ürünlerde ilk sırayı almaktadır (Keskin ve Çontu, 2019, s.175). Yemek türlerinden sofraya kadar geleneklerini koruyabilen Elazığ mutfak kültüründe; geçmişi Oğuzlara değin uzanan tutmaç, kara kavurma, umaçaşısı ve anamaşısı

gibi yemekler halen varlığını devam ettirmektedir (Elazığ Valiliği, 2021). Ayrıca Harput köfte, karakavurma, içli köfte, gömme, sırın, kelleçoş, tandır ekmeği, tavşan ufalama, aluçalı işgene, Harput ekmeği tatlısı, orcik, dolanger mutfağın tanınan yöresel lezzetleridir (Elazığ Valiliği,2021; Elazığ Belediyesi,2021).

Elazığ mutfağı beyaz et ve sebze ağırlıklı değildir (Güleç, 2020). Ercan ve Gülcan (2021) yapmış oldukları çalışmada yemeklerde genellikle kırmızı et tercih edildiği, hamur işi ve etin bir arada kullanıldığı yemeklerin sıklıkla yapıldığı, sebze yemeklerinin ise genellikle et ile harmanlanarak pişirildiği yanıtını almışlardır. Yine aynı çalışmaya göre mutfakta sıklıkla kullanılan tahıl ve kurubaklagil ürünleri nohut, bulgur, pirinç ve döğmedir. Elazığ valiliği tarafından hazırlanan “Elazığ mutfağı” başlıklı kitapta ise mutfağın ağırlıklı olarak hamur işi ve et yemeklerinden oluştuğundan, bulgurun tahıl ürünlerinin içinde en çok kullanılan ürün olduğundan yemekler salçalı ve yağlı olarak yapıldığından, yemeklerde sıklıkla kullanılan yağ türlerinin tereyağı, iç yağ ve kuyruk yağı olduğundan bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra yoğurt, yemeklerin vazgeçilmez lezzetleri arasında yer alırken mutfakta kurutulmuş meyve ve sebzelerden de yemekler hazırlanmaktadır. Güleç (2020) araştırmasında Elazığ yemeklerinin yüksek kaloriye sahip olduğu ve bol salçalı olarak yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Sanaç Bulanıklı vd. (2018) çalışmalarında Elazığ’a has yemeklerde kullanılan en temel maddelerin yağ ve salça olduğunu belirtmesi bu sonucu destekler niteliktedir. İl mutfağında önemli bir yere sahip olan tatlılar ise genellikle bol şekerli olarak yapılmaktadır (Güleç, 2020). Hamur işinin de ağırlıklı olduğu mutfakta “tandır”, hamur işlerinin pişirilmesinde en önemli mutfak aracıdır. Özellikle burada pişirilen tandır ekmeği hemen her evde yapılmaktadır. Tahıl ürünlerinin de geniş yer kapladığı mutfakta yiyeceklerin saklanması açısından kilerin mutfakta önemli bir yeri vardır. Yiyecekler bu kilerlerde yaklaşık 8 ay kolaylıkla saklanabilmektedir (Keskin ve Çontu,2019, s.175).

Genel olarak bakıldığında Elazığ’ın sahip olduğu mutfak kültüründe et ve et ürünleri; hamur işi olarak bilinen ekmeği, çörek ve börek gibi çeşitli yemekler bulunmaktadır. Mutfak kültüründe görülen bu çeşitlilik gerekli tanıtım ve pazarlama çalışmaları ile gastronomi turizminde çekicilik sağlayacak niteliğe kavuşturularak bölge için önemli katma değer yaratacağı söylenebilir. Elazığ mutfak kültüründe yer alan yemekler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Elazığ mutfak kültüründe yer alan yemekler

TÜRÜ	ADI
Çorbalar	lobik çorbası, mukaşerli erişte çorbası, tutmaç çorbası, umaç çorbası, anamaşı çorbası, yayla çorbası, yarpuzlu ayranlı çorbası, tarhana çorbası, erişte çorbası, püşürük çorbası, kurutlu çorba, sebzeli bulgur çorbası, kelle paça çorbası, taze fasulye çorbası, ayranlı köfte çorbası, dövme çorba, pirinç çorbası
Yemekler	harput köfte, kelleçoş, kara kavurma, içli köfte, pırpırım, söğürtme, güveç, tirit, galdirikli köfte, sarma dilim dolma, bulgur pilavı, karnıyarık, kabak yemeği, kaburga dolması, keşkek, zeytinyağlı kofik dolması, etli kofik dolması, bumber, ciğer yahni, tavşan ufalama, sumaklı sulu köfte, ayranlı keşkek, mukaşerli köfte, yalancı içli köfte, palu ekşili köfte, soğanlı kurutlu köfte, süslü fidoş, mukaşerli bulgur pilavı, batırma, fasulye kavurması, zeytinyağlı nahna sarması, hedik, mercimek köfte, tevekli bulgur pilavı, etli yaprak sarması, ışkın mihlaması, reyhanlı kavurmalı pilav, erişte pilavı
Hamur işleri	gömme, küncülü gömme, işgene, aluçalı işgene, sırın, serme sırın, tandır ekmeği, hamur sarma, tepsi tava, el böreği, soğanlı çökelekli patilla, katmer, pişi/bişi
Tatlılar	dolanger, taş ekmeği tatlısı, orcik şekeri, dutunu, halbur hurması, hasude, peynirli ekmeği, tel kadayıf, vişneli dondurma, kaygana/gaygana, un helvası, dilber dudağı

Kaynak: Elazığ İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2020; Elazığ Valiliği, 2020; Elazığ Büyükşehir Belediyesi, 2020; Şimşek ve Güleç,2020; Saruışık ve Özbay,2019; Şengül ve Türkay,2017; Elazığ Mutfağı Yemek Kitabı; Türkiye Kültür Portalı, 2020’den derlenmiştir.

2. Yöntem

Elazığ mutfak kültürünün ele alındığı bu çalışmada ikincil verilerden faydalanılmıştır. 20.05.2021-25.05.2021 tarihleri arasında elde edilen veriler dökümantasyonel veri türlerinden yazılı malzemeler kısmından faydalanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında Elazığ'a özgü yerel yemekler tespit edilmiş ve raporlanmıştır. Elazığ'a özgü yerel lezzetlerin tümüne ulaşmak için Elazığ mutfağını inceleyen makale ve kitaplara erişilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak Elazığ İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Elazığ Belediyesi, Elazığ Valiliği, Elazığ kültür portalı gibi Elazığ mutfağı hakkında bilgilerin yer aldığı resmi kurumlara ait web siteleri ziyaret edilmiştir. Coğrafi işarete sahip gastronomi ürünlerine ise Türk patent ve marka kurumunun internet sayfasından ulaşılmıştır. Yapılan çalışma kapsamında Elazığ mutfağına ait bilgiler toplanmış ve coğrafi işarete sahip ürünler ve başvuru aşamasında olan ürünler belirlenip mercek altına alınmıştır. Daha sonra Elazığ mutfak kültüründe coğrafi işaret alma potansiyeli olan gastronomi ürünleri tespit edilmiştir. Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler (Elazığ İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2020; Elazığ Valiliği, 2020; Türkiye Kültür Portalı, 2020; Elazığ Büyükşehir Belediyesi, 2020; Şimşek ve Güleç, 2020; Sarıışık ve Özbay, 2019; Şengül ve Türkay, 2017; Elazığ Mutfağı Yemek Kitabı), bulgular kısmında raporlanmış ve Elazığ'a ait gastronomi unsurlarının pazarlama ve tanıtım süreçlerine ve Elazığ'da gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinde nasıl değerlendirilebileceğine yönelik öneriler sunulmuştur.

3. Bulgular

Araştırmanın problemleri doğrultusunda gerçekleştirilen alanyazın taraması ve doküman incelemeleri sonucunda ulaşılan bilgiler Elazığ mutfağının gastronomi alanında coğrafi işaretli ürünleri ve bu işareti alma potansiyeli yüksek olan ürünler başlığı altında sunulmuştur.

3.1. Elazığ'ın Gastronomi Coğrafi İşaretli Ürünleri

Elazığ ilinin coğrafi işaret kapsamsında 09.02.2021 tarihi itibarıyla toplamda menşe adı bulunan 4 gastronomik ürünü ve menşe adı almak için başvurusu yapılmış dört gastronomi ürünü bulunmaktadır. Mahreç işareti için başvuru yapılan bir gastronomi ürünü olduğu Tablo 2' de verilmiştir. Bu durumda coğrafi işaret alan ürünlerin çoğunun tescil türü menşe adı olmaktadır. Aynı zamanda coğrafi işaretli ürünlerin yarısından fazlası başvuru aşamasında bulunmaktadır.

Tablo 2. Elazığ'ın gastronomik coğrafi işaretli ürünleri

Ürün Adı	Tescil/Başvuru tarihi ve No	Tescil Türü	Tescil Durumu
Ağın Beyaz Üzümü	17.05.2019	Menşe Adı	Başvuru
Ağın Kış Kırmızısı Üzümü	12.06.2019	Menşe Adı	Başvuru
Ağın Leblebisi	26.01.2015/259	Menşe Adı	Tescilli
Elazığ Boğazkere Üzümü	02.11.2017/416	Menşe Adı	Tescilli
Elazığ Orciği	27.10.2016/398	Menşe Adı	Tescilli
Elazığ Öküzgözü Üzümü	01.10.2007/108	Menşe Adı	Tescilli
Elazığ Tatlı Peynirli Ekmeği	26.03.2018	Mahreç İşareti	Başvuru
Elazığ Vişne Dondurması	31.08.2018	Menşe Adı	Başvuru
Elazığ Vişnesi	09.03.2020	Menşe Adı	Başvuru

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022

3.2. Elazığ Mutfağında Coğrafi İşaret Alma Potansiyeli Yüksek Olan Gastronomi Ürünleri

Elazığ mutfak kültüründe yer alan yemekler dikkate alındığında coğrafi işaret alma potansiyeline sahip çok sayıda yöresel lezzet bulunmaktadır. Saatçi (2019) çalışmasında destinasyonların sahip olduğu coğrafi işaretli gastronomi ürünleriyle tanıtım broşürlerinde yer alan gastronomi ürünlerini karşılaştırarak coğrafi işaret alma potansiyeli yüksek yiyecekleri belirlemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, Elazığ'ın sahip olduğu harput köfte, yarpuzlu ayran çorbası, lobik çorbası, kelleçoş, gömme, pırpırım yemeği, içli köfte, ışkın mıhlaması, kofik dolması, sırın, dolanger, el böreği, çedene kahvesi ve pestil coğrafi işaret alma potansiyeli

yüksek olan mutfağa özgü ürünlerdir. Ercan ve Gülcan (2021) ise Elazığ mutfağına ait yöresel yemekleri incelemek amacıyla yapmış oldukları çalışmada erişte pilavı, güveç, harput köfte, etli yaprak sarma, içli köfte, kara kavurma, mercimek köftesi, pirpirim, dilim dolma, sırım, patates kavurması, kofik dolması, etli lahana sarası, ıspanak kavurması, sac ekmeği, fırında tandır ekmeği, patilla, yufka, dolanger tatlısı ve un helvasının yöre halkı tarafından en sık tekrarlanan yemekler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elazığ valiliği bölgenin mutfak kültürünü Elazığ Harput mutfağı başlığı ile ayrı bir şekilde ele almış ve Harput köfte, Harput ekmeği tatlısı, içli köfte ve gömme yemekleri üzerinde durmaktadır. Güleç (2020), Elazığ gastronomik kimliğinin destinasyon imajına olan etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiş, Elazığ denilince akla gelen ilk yiyeceğin harput köfte olduğu ve ilin gastronomik kimliği destinasyonu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonucun bir uzantısı olarak tezin öneriler kısmında harput köftenin coğrafi işaretler kapsamında değerlendirilebileceğinden ve gastronomik kimliği iyileştirilebileceğinden bahsedilmektedir.

Yapılan literatür taramasında yukarıda bahsi geçen ürünler hakkında yok denilecek kadar az bilgi olmakla birlikte bu bölümde coğrafi işaret alma potansiyelinin yüksek olduğu düşünülen gastronomik ürünlerden bahsedilmektedir. Ürünler belirlenirken pişi, yalancı köfte, tirit, bulgur pilavı, bumar dolması, patilla, pirpirim gibi birçok yerde yapılan lezzetlerden ziyade Elazığ mutfağına özgü gastronomi ürünleri belirlenmiştir. Harput köfte ve Harput ekmeği tatlısı bu bölümde tanıtım için seçilen ürünlerdir. Bunun temel gerekçesi Harput mutfağının Elazığ'ın tarihi geçmişinde önemli bir yere sahip olması ve mutfak kültürünün genel özelliklerini yansıtmasıdır. Ek olarak yapılan çalışmalarda Harput köfteden sıklıkla bahsedildiği hatta Harput köftesinin coğrafi işaret alabilecek ürünlere örnek gösterildiği dikkat çekicidir. Yerel ürünlerin coğrafi işaretli ürün olarak belirlenmesiyle aynı ürünün farklı şehirlerde görülmesinin engellenmesi sağlanabilecektir. Sonuçta her bir yerel ürünün ait olduğu bölgenin reçete ve tarifleriyle birlikte gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması ve kullanılan geleneksel yöntemlerin unutulmaması sağlanabilecektir. Çünkü coğrafi işarete sahip ürünler tüketicilere doğru bilgilerin sunulması açısından ayrı bir öneme sahiptir (Saatçi,2019, s.363).

Sonuç ve Öneriler

Yöresel yiyecek içecekler destinasyona yönelik talep yaratmada önemli bir yere sahiptir. İlgili alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde yerel yiyeceklerin destinasyonun temel çekicilik unsuru olarak ele alındığını göstermektedir. Bu kapsamda öncelikle, Elazığ mutfağında sıklıkla yapılan yemeklerin oluşturduğu bir tablo ortaya çıkarılmıştır. Daha önce gerçekleştirilen ve Elazığ'ın konu edinildiği çalışmalar ile yapılan araştırmanın bir bulgusu olarak ortaya çıkarılan bu tablo Elazığ'ın zengin bir mutfak kültürüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Elazığ'ın sahip olduğu yemek çeşitliliğinin gelen ziyaretçileri yeterince tatmin edebileceğini ve turizm pazarlamasında etkin olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

Bir destinasyonun sahip olduğu coğrafi işaretli ürünlerin belirlenmesi destinasyonun turist tarafından görünürlüğünün artmasını sağlamaktadır. Bu noktada yöresel ürünlere coğrafi işaretlerin verilmesi ve bu sayının artırılması oldukça önemlidir. Mevcut araştırmalar Elazığ'ın Ağın kış kırmızısı üzümü, Ağın beyaz üzümü, Elazığ boğazkere üzümü, Ağın leblebisi, Elazığ orciği, Elazığ tatlı peynirli ekmeği, Elazığ öküzgözü üzümü, Elazığ vişnesi, Elazığ vişne dondurması olmak üzere 9 coğrafi işaretli ürüne sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu sayı Gaziantep'ten sonra en zengin yemek çeşidine sahip olan Elazığ için oldukça sınırlıdır. Elazığ'ın coğrafi işaret alabilecek çok sayıda ürüne sahip olduğu bilinmektedir. Yapılan yazın taraması sonucunda bu destinasyonun alabileceği coğrafi işaretli ürünler belirlenmiştir. Bu ürünler belirlenirken birçok yerde yapılan lezzetlerden daha çok Elazığ mutfağına özgü gastronomi ürünlerinin seçimine özen gösterilmiştir. Coğrafi işaretli ürün sayısının artırılmasının destinasyon pazarlaması konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Elazığ'a ziyaret gerçekleştiren turistlerin yöresel yemek zenginliği konusunda memnun ayrılacaklarını tahmin etmek çok zor değildir. Ancak bölgenin genel olarak sınırlı sayıda talebe

sahip olması ve bu yerel ürünlerin turizm pazarlaması konusunda yeterli kullanılmaması bir taraftan ürünlerin bilinmemesine, diğer taraftan turizm açısından değerlendirilememesine yol açmaktadır. Elazığ mutfağında yapımına sık rastlanan yemekler göz önüne alındığında, şehrin mutfak kültürü ve yapılan yemeklerin çeşitliliği gastronomi turizmi açısından oldukça zengindir. Meyve, sebze, bitki ve tahıl açısından elverişli ve verimli alanlara sahip olmasının yanı sıra yörede gerçekleştirilen hayvancılık faaliyetleri Elazığ yemeklerin genel yapısını belirleyerek etli, tahıllı ve bol tereyağlı yemeklerini ortaya çıkarmıştır. Elazığ mutfak kültürü yemekler genellikle etli ve hamur işleri ile hazırlanmış yemeklerden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde, eksikliği fark edilen bazı noktalarda önerilerin yapılması yararlı olacaktır.

- Destinasyon pazarlamasında coğrafi işaretli ürünlerin etkisi göz önünde bulundurulduğunda Elazığ'a özgü yemeklerin araştırılarak coğrafi işaret alma potansiyeli olan ürünler belirlenmesi ve coğrafi işaretli ürün sayısının artırılması il için önem arz etmektedir.
- Yerel yönetimler, Elazığ yerel mutfağının zenginliklerini ortaya çıkarabilecek ve gastronomiyi oluşturan diğer unsurları geliştirme yolunda geniş katılımlı araştırmalar yaparak elde edilen sonuçları kamu ile paylaşabilir.
- Yerel yönetimler tarafından Elazığ yöresel yemeklerini sunacak işletmelerin açılması teşvik edilebilir.
- Bölgedeki üniversitelerin konu ile ilgili bölümleri araştırmaları ile Elazığ bölge mutfağını tanıtmak için hazırlanan kaynak sayısını artırabilirler.
- Genellikle sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler için ziyaret edilen Elazığ gastronomi ürünlerine gereken ilgi gösterildiğinde turist sayısı artırılabilir ve turizmi çeşitlendirebilir.

Elazığ mutfak kültürünü ve Elazığ'da coğrafi işaret alma potansiyeli olan ürünleri ortaya koyan bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olması, il'in gastronomi pazarlamasına yönelik olarak yapılacak çalışmalarının bir parçası olması ve coğrafi işaretli ürün sayısını artırmaya yönelik çalışmalara yol gösterici olması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Arora, M. (2014). Gastronomy tourism and destination image formation. *Indian Journal of Applied Hospitality and Tourism Research*, 6 (1), 68-75.
- Aydoğdu, A., Okay, E. Ö. ve Köse, Z. C. (2016). Destinasyon Tercihinde Gastronomi Turizmi'nin Önemi: Bozcaada Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 120-132.
- Babcock, B. A. (2003). Geographical Indications, Property Rights, and Value-Added Agriculture. *Iowa Ag Review*, 9(4), 1-3.
- Bayrakçı, S. ve Akdağ, G. (2016). Yerel yemek tüketim motivasyonlarının turistlerin tekrar ziyaret eğilimlerine etkisi: Gaziantep'i ziyaret eden yerli turistler üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 96-110. doi: 10.17123/atad.vol27iss10006
- Bertan, S. (2020). Restaurant rankings factors in gastronomy tourism. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 68(1), 34-42. Doi: <https://doi.org/10.37741/t.68.1.3>
- Boyne, S., Hall, D., & Williams, F. (2003). "Policy, Support And Promotion for Food- Related Tourism Initiatives: A Marketing Approach to Regional Development", *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 14(3/4), 131-154.
- Bramley, C. (2011). A review of the socio-economic impact of geographical indications: Considerations for the developing world. In *WIPO Worldwide Symposium on Geographical Indications (Vol. 22)*.

- Elazığ Belediyesi, Coğrafi Yapı. <https://www.elazig.bel.tr/kent-rehberi/coGRAFI-yapi/217/> (Erişim Tarihi 17.02.2022)
- Elazığ Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, İlimiz Hakkında, <https://elazig.csb.gov.tr/ilimiz-hakkinda-i-681> (Erişim Tarihi 17.02.2022)
- Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Elazığ Mutfağı. <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-246156/elazig-mutfagi.html> (Erişim Tarihi 18.02.2022)
- Elazığ Valiliği (2022). Elazığ Harput Mutfağı- Yöresel Yemekler. <http://www.elazig.gov.tr/elazig-harput-mutfagi---yoresel-yemekler> (Erişim Tarihi 18.02.2022)
- Ercan, M. O. ve Gülcan, D. (2021).Elazığ Mutfak Kültüründe Yer Alan Yöresel Yemeklerin İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 47-7. Doi:10.26677/TR1010.2021
- Erdoğan, S. ve Özdemir, G. (2018). İzmir Destinasyonu'nda Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3),249-272. doi: 10.21325/jotags.2018.281
- Fırat Kalkınma Ajansı, Elazığ Tanıtım, <https://fka.gov.tr/elazig-tanitim> (Erişim Tarihi 17.02.2022)
- Güleç, E. (2020). *Elazığ Gastronomik Kimliğinin Destinasyon İmajı Açısından Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Gündüz, A.Y.(2016). Geçmişten Günümüze Elazığ İl'inin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Fırat Üniversitesinin Katkısı. *The Journal of Academic Social Sciences*, 4(38), 1-8. doi: 10.16992/ASOS.11785
- Gyimothy, S. ve Mykletun, R.J. (2009). Scary food: Commodifying Culinary Heritage As Meal Adventures İn Tourism. *Journal of Vacation Marketing*, 15(3), 259-273. Doi: 10.1177/1356766709104271
- Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların Gastronomi Üzerindeki Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Haven-Tang, C. ve Jones, E. (2005). Using local food and drink to differentiate tourism destinations through a sense of place, *Journal Of Culinary Science and Technology*, 4(4), 69-86, doi: 10.1300/j385v04n04_07
- Kabasakal, U. (1993). *Bölgelerarası dengeli kalkınma bakımından turizm ve Elâzığ örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, E. ve Çontu, M. (2019). Doğu Anadolu Bölgesi Mutfağı. M. Sarıışık ve G. Özbay, (Ed). Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı içinde (ss.143-237). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mankan, E. (2017). Destinasyon Pazarlamasında Çekici Bir Faktör Olarak Türkiye'de ki Gastronomi Müzeleri Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 12(4). doi:10.7827/TurkishStudies.11449
- Mutlu, K. ve Çakır Keleş, M. (2019). Destinasyon Markalaşmasında Gastronomik Ürünlerin Rolü: Bafra İlçesi Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 227-240.

- Paslı, M. M. (2021). Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma: Giresun İli Örneği. *Tourism and Recreation*, 3 (1) , 93-99.
- Rinaldi, C. (2017). Food and gastronomy for sustainable place development: A multidisciplinary analysis of different theoretical approaches. *Journal of Sustainability*, 9 (1748), 1-25.
- Saatçi, G. (2019). Coğrafi İşaretli Yiyeceklerin Tanıtım Unsuru Olarak Yöresel Yemekler Kapsamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 358-374. doi: 10.21325/jotags.2019.367
- Sanaç Bulanıklı, N., Yıldırım, H., Tuncer M., Soykan, B., Teksarı, Y., Yay, A. E. ve Şenocak, E., (2018). *Elazığ Mutfak Kültürü-Yöresel Yemekler*. Elazığ İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Cilt:1.
- Selwood, J. (2003). The lure of food: Food as an attraction in destination marketing in Manitoba, food tourism around the world development, management and markets. USA: Elsevier.
- Shenoy, S.S. (2005). Food tourism and the culinary tourist. Unpublished Doctoral Dissertation. Clemson University, SC, USA.
- Suna, B. ve Uçuk, C. (2018). Coğrafi İşaret ile Tescil Edilmiş Ürüne Sahip Olmanın Destinasyon Pazarlamasına Etkisi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 100-118. doi: 10.21325/jotags.2018.274
- Şengül, S. (2017). Turizm Arz Kaynağı Olarak Gastronomi Müzeleri. D. Bozok, C. Avcıkurt, M. Doğdubay, M. Sarıoğlan ve K.G. Girgin, (Ed.), *Gastronomi üzerine araştırmalar* içinde (ss.262-274).Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şengül, S. ve Türkay O. (2016). Yöresel Mutfak Unsurlarının Turizm Destinasyonu Seçimindeki Rolü (Mudurnu Örneği), *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*,12(29),63-87.doi: 10.17130/ijmeh.20162922023
- Şimşek, A. Ve Güleç, E. (2020). Gastronomi Turizmi Kapsamında Coğrafi İşaretli Ürün: Elazığ Örciği. *Aydın Gastronomi*, 4(2), 73-81. doi: 10.17932/IAU.GASTRONOMY.2017.016/gastronomy_v04i2002
- Torun, C. (2015). Elazığ İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tuna, M. ve Özyurt, B. (2018). Ankara'da Gastronomi Turizminin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*,6(3), 73-87. doi: 10.21325/jotags.2018.239
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2022). Coğrafi işaretleme, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/> (Erişim Tarihi 18.02.2022)
- Türkiye Kültür Portalı (2022). Geleneksel Mutfak. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/neyenir> (Erişim Tarihi 19.02.2022)
- Viassone, M. Ve Grimmer, M. (2015). Ethical Food As A Differentiation Factor For Tourist Destinations: The Case Of "Slow Food". *Journal Of Investment And Management. Special Issue: Attractiveness And Governance Of Tourist Destinations*, 4(11), 1-9. doi: 10.11648/j.jim.s.2015040101.11

- Yaşar, M. (2019). *Elazığ İlinin Alternatif Turizm Açısından Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yüncü, H. R. (2009) *Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yayılası*,10. Aybastı Kurultayı, Ankara.
- Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası'ni Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Yaşar University*, 10(40), 6633-6644. doi:10.19168/jyu.45921

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliğinde Sakin Şehirlerin Rolü

The Role of Slow Cities in the Sustainability of Cultural Heritage

Doç. Dr. Zeynep ÇOKAL ¹

Öz

Toplumların hızlı tüketimi sonucunda sürdürülebilirlik her alanda oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik bilincini arttırmak ve daha fazla alana yaymak için de farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan sakin şehir hareketi yerelin sürdürülebilirliği temelinde kentlerin tüm unsurlarının sürdürülebilirliğini amaçlamaktadır. Bu çalışma ile Türkiye’de sakin şehir unvanına sahip olan destinasyonların kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında yapmış olduğu faaliyetler ve bu konudaki rolü ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Araştırma örneklemi olarak Türkiye’de sakin şehir unvanına sahip destinasyonlar belirlenmiştir. Türkiye’de İzmir’in Seferihisar ilçesinin yavaş şehir unvanı alması ile başlayan sakin şehir hareketi 2022 yılı itibariyle 16 farklı ilde 21 sakin şehir unvanlı ilçe ile her geçen gün daha fazla benimsenmeye devam etmektedir. Araştırmada ikincil verilerden yararlanarak doküman analizi yöntemi kullanılarak sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında geliştirdiği ve gerçekleştirdiği uygulamalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında sakin şehirlerde genellikle el sanatlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için yapılan projeler ile el yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunmasına ve geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılmasına yönelik çalışmalar olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de bulunan 21 sakin şehrin incelenmesi sonucunda sakin şehirlerin kültürel mirasın korunmasında önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Sakin şehir felsefesinin özünü sürdürülebilirlik oluşturmaktadır. Araştırma sonucu da sakin şehirlerin bu felsefeye bağlı olarak projeler geliştirdiğini kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sakin şehir, kültürel miras, sürdürülebilirlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

As a result of the rapid consumption of societies, sustainability has become a very important issue in all areas. Different practices have also emerged to increase sustainability awareness and spread it to more areas. One of them, the slow city movement, aims to sustain all elements of the cities based on the sustainability of the locality. In this study, it is tried to demonstrate the activities of the destinations that have the title of slow city in Türkiye within the scope of the sustainability of cultural heritage and its role in this regard. As an example of the raccoon, destinations with the title of slow city in Türkiye have been determined. The slow city movement, which started with the slow city title of Seferihisar district of İzmir in Türkiye, continues to be adopted more and more with 21 quiet city-titled districts in 16 different provinces as of 2022. In the research, it was tried to determine the applications developed and carried out by slow cities within the scope of the sustainability of cultural heritage by using the document analysis method using secondary data. Within the scope of the research, it was concluded that there are projects for the protection of handicrafts and transfer of handicrafts to future generations in quiet cities, and efforts to protect handmade and labeled or branded artisan/artisan products and to increase the value of traditional business techniques and crafts. As a result of the examination of 21 quiet cities in Türkiye, it was determined that the slow city movement and slow cities played an important role in the protection of cultural heritage. Sustainability is the essence of slow city philosophy. The research results prove that quiet cities develop projects based on this philosophy.

Keywords: CittaSlow, cultural heritage, sustainability

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, zeynepkabaoglu@nevsehir.edu.tr

Paper Type: Research

Giriş

Turizm farklı çekicilikleri bünyesinde bulunduran ve bu çekiciliklerle daha fazla kişiyi bu harekete katan bir olaydır. Turizmde yer alan çekicilikler çevrenin sunduğu doğal oluşumlar olduğu gibi insan yapımı ve insanın yaşantısının bir parçası olarak kültürel birikimler de olabilmektedir. Turizm olayının özünde de bu çekim unsurlarının etkisi ile kişilerin merak, inanç, kültür sağlık vb. amaçlarla seyahat etmesi; bu seyahatleri sırasında da sunulan mal ve hizmetlerden faydalanması yer almaktadır. Seyahatlerin temel odak noktalarından olan çekim unsurları turizmin hammadde hatta sermayesi konumundadır. Bu hammaddenin iyi bir şekilde işlenmesi ya da sermayenin etkin kullanılması çekim unsurlarının sunulmasından, korunmasına ve sürdürülebilirliğine kadar birçok durumla ilişkilidir.

Son yıllarda gerek turizm gerekse diğer alanlarda sürdürülebilirlik ekseninde plan ve politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sürdürülebilirlik söz konusu olduğunda insanların zihinlerinde ilk olarak doğal çevrenin sürdürülebilirliği yer almaktadır. Bu nedenle turizm alanında da doğal çekiciliklerin sürdürülebilirliği ön plana çıkmaktadır. Ancak turizm hareketine katılan insanların temel motivasyon kaynaklarından biri de farklı kültürleri tanımak ve deneyimlemektir. Bu noktada da kültürün ve kültürü oluşturan unsurların sürdürülebilirliği de oldukça önemli hale gelmektedir. Kültür, bir toplumun tüm değerlerini barındıran ve koruyan bir olgudur (Ersoy, 2002, s.157). Kültür nesilden nesile aktarılan insanla ilgili her türlü maddi manevi özellikler, bilgi, deneyim, gelenek görenek olarak tanımlanabilmektedir (Çokal, 2015). Kültürü oluşturan unsurlar ise kültürel değerler ve kültürel miras olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel miras, bir toplumun üyelerine ortak geçmişlerini anlatan, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren bir hazinedir. İnsanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığı, geleceğin doğru kurulması kültür aracılığı ile sağlanmaktadır (Çekül Vakfı, 2022).

Kültürel miras, somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Kültürel mirasın evrimsel bir geçişine dikkat çekmek önemlidir. Kültürel mirasın bu evrimsel geçişi, geçmişten günümüze kadar kültür turizmindeki katılımı etkileyen faktörler açısından önemlidir. Kültür turizmine katkı sağlayan unsurları düşündüğümüzde, ilk olarak mimari yapılar, doğal güzellikler ve görsel olarak algılanabilir doğa olayları gibi somut nesnelere aklı gelmektedir. Somut kültürel miras, ören yerleri ve müzeler gibi geçmiş ve çağdaş kültürel miraslara sahip destinasyonlarda önemli bir rol oynamaktadır (Gülcan, 2010, s.107). Sosyal bilimlerde kültür kavramından bahsedildiğinde, somut maddi varlıkların ötesinde, bu varlıkların arkasında yer aldığı varsayılan inançlar, kurallar ve değerler gibi manevi unsurların oluşturduğu somut olmayan kültürel miras anlaşılmaktadır (Güngör, 1990, s.35).

Kültürel miras unsurları başta kültür turizmi olmak üzere diğer turizm türlerini de kapsayan çekicilikleri oluşturmaktadır. Bu açıdan kültürel mirasın sürdürülebilirliği gerek gelecek nesillerin de bu unsurlardan faydalanması, gerekse turizmin hammadde olması nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. Kültür turizmi, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde önemli bir gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak, bölgelerin turizm kaynakları kullanılarak gelişmesi planlanırken, diğer yandan kültürel değerlerin tahrip edilmemesi ve korunması için de gereken tedbirlerin alınması gerekmektedir (Toker, 2011, s.14). Kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında birçok yaklaşım ortaya koyulmaktadır. Bu yaklaşımların yanı sıra farklı sürdürülebilirlik felsefeleri ile de kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği ele alınmaktadır. Bu felsefelerden biri de yavaş felsefesidir. Özellikle yavaş felsefesi ile ortaya çıkan sakın şehir olgusu bu oluşumda yer alan kentlerin kültürel miras bilincini arttırmayı ve gelecek nesillere aktarılmasını oldukça önemsemektedir.

Bu noktadan hareketle araştırma kapsamında Türkiye’de sakin şehir unvanına sahip olan destinasyonların kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında yapmış olduğu faaliyetler ve sürdürülebilirlik konusundaki rolü ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilirlik hareketi toplumların hızlı tüketiminin önüne geçmek için ortaya çıkmış bir anlayıştır. Bu anlayış hayatın her alanında sürdürülebilir olmayı ve gelecek nesillerin haklarına saygı duymayı benimsemektedir. Temel amaç geçmişte ve günümüzde var olan herşeyin gelecek nesillere de aktarılmasını sağlamaktır. Bu kapsamda farklı alanlarda farklı uygulama şekilleri ile sürdürülebilirlik benimsenmeye çalışılmaktadır. Özellikle toplumların hızlı tüketiminin önüne geçmek için sürdürülebilirlik kapsamında bazı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Bu uygulamalardan biri de yavaş (slow) felsefesidir. Yavaş felsefesi ilk olarak yavaş yemek ile ortaya çıkmış ve yiyeceklerin sürdürülebilirliği yavaş yemek (slow food) felsefesinin temel noktası olmuştur. Bu felsefenin amacı yeme alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve hızlı yemek konusuna bir tepki oluşturmaktır. Yavaş yemek felsefesinin ardından yavaş hareketi zamanla yavaş şehir (CittaSlow), yavaş yaşam, yavaş ticaret, yavaş para, yavaş turizm, yavaş sanat, yavaş tasarım ve yavaş okuma gibi alt dallara yayılmıştır (Markwell, Fullagar ve Wilson, 2012, s.228). Bu uygulamalar arasında yaygın olarak benimsenen ve bir turistik çekicilik olarak da ön plana çıkan yavaş şehirler önemli turizm destinasyonları haline gelmiştir.

Yavaş şehir, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinliklerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için yavaş yemek hareketinden doğmuş şehirler birliğidir (Akman, Negiz ve Akman, 2013, s.42). Yavaş yemek hareketinde olduğu gibi, yavaş şehirler de iyi yemeklere, sağlıklı ortamlara, sürdürülebilir ekonomilere, yerel ve geleneksel kültürü korumaya odaklanmakta ve hayatın rahat, yavaş, keyifli ve tadına varılarak geçirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Knox, 2005, s.6). Yerel temelli yaşam kalitesinin önemini vurgulayan yavaş şehir hareketinin öncelikli amaçlarından biri teknolojiyi kullanarak yaşamın kaliteli ve çekilebilir olmasını sağlamaktır. Bununla birlikte bölgeye özgü değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak ve doğal çevreyi ve tarihi değerleri korumak amaçlanmaktadır. Ayrıca yavaş şehir hareketinin amaçları arasında yerel ekonomik yaşama katkı yaparak gelir adaletini sağlamak da bulunmaktadır (Tocci, 2018, s.147). Yavaş hareketinin önemli bir parçası olan “cittaslow” unvanı alan yöreler Türkçe literatürde yavaş şehirden ziyade “sakin şehir” olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz ve Çokal, 2019). Bunun özünde de yavaş kelimesinin olumsuz bir algı oluşturması, yavaşlığın hayatı yavaşlatmak olarak algılanması yer almaktadır. ‘Yavaşlık’ aslında yaşamın hızından dolayı oluşan genel bir tatminsizlik göstergesi ve hızın artmasından dolayı oluşan yaşam kalitesindeki düşüşe bir tepki olarak vurgulanmaktadır (Radström, 2005, s.91). Bir destinasyonun yavaş şehir olabilmesi için belirli kriterleri yerine getirmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda Dünya Yavaş Şehirler Birliği’nin belirlemiş olduğu kriterlerin %50’sinin sağlanması koşulu bulunmaktadır. Birliğin belirlediği yedi temel kriter ve bu temel kriterlerin alt başlıklarını oluşturan toplam yetmiş iki kriter bulunmaktadır. Ayrıca birliğe üye olmak için birliğin belirlediği kriterleri gerçekleştirmek üzere projeler geliştirmek ve uygulamak gerekmektedir. Kentlerin kriterler çerçevesinde yaptığı çalışmalar puanlanmakta ve bir kentin üye olması için elli ve üzerinde puan alması gerekmektedir. Bu da yaklaşık olarak kriterlerin %50’sinin aday şehir tarafından sağlanması gerektiğini göstermektedir (Cittaslow, 2022).

Kamusal mekanları ve kentsel yaşamı sürdürülebilir bir şekilde koruma ve geliştirme amacı güden yavaş şehir hareketi, 2022 yılı itibariyle 281 üye şehirle faaliyetlerine devam etmektedir (Cittaslow, 2022). İlk yavaş şehir unvanını 1999 yılında Toskana’nın Chianti şehri kazandıktan sonra, bu yaklaşımı benimseyen birçok şehir dünya genelinde ortaya çıkmıştır. Türkiye, tarihi ve doğal güzellikleriyle UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alan önemli bir

coğrafyadır. 2009 yılında Türkiye'nin ilk yavaş şehri unvanına sahip olan İzmir'in Seferihisar ilçesi, kendi değerlerini vurgulamak ve sürdürülebilir bir yaşam tarzını benimsemek amacıyla bu harekete katılmıştır. 2022 yılına kadar Türkiye, 21 daha fazla yavaş şehir ekleyerek dünya sıralamasında dördüncü sıraya yükselmiştir (Cittaslow, 2022). Türkiye'deki yavaş şehirler ve bunların üyelik bilgileri şunlardır: Seferihisar/İzmir, Akyaka/Muğla, Yenipazar/Aydın, Gökçeada/Çanakkale, Taraklı/Sakarya, Vize/Kırklareli, Yalvaç/Isparta, Perşembe/Ordu, Halfeti/Şanlıurfa, Şavşat/Artvin, Uzundere/Erzurum, Göynük/Bolu, Eğirdir/Isparta, Gerze/Sinop, Mudurnu/Bolu, Köyceğiz/Muğla, Ahlat/Bitlis, Gündül/Ankara, İznik/Bursa, Foça/İzmir ve Arapgir/Malatya.

Sakin şehirlerin temel amacı yerelin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Turistik çekim merkezleri haline gelen sakin şehirlerde turistler otantik deneyimler yaşamak istemektedir. Bunun yanı sıra yerel miras unsurları da yavaş turistler için oldukça önemli çekim unsurlarıdır. Bu noktada sakin şehirler kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinde önemli roller üstlenmektedir. Yavaş şehir hareketinin amacı ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar benzerlikler taşımaktadır. Her ikisi de geçmişten günümüze değerlerin korunmasını, gelecek nesillere aktarılmasını ve bu değerlerin günlük yaşamın bir parçası haline gelmesini hedeflemektedir. Kültürel mirasın bir parçası olan insan hazineleri, yerel yemekler, türküler, maniler, el sanatları ve üretim biçimleri gibi unsurlar, şehir kriterleri içinde de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de yavaş şehir kriterlerini sağlama amacıyla yürütülen çalışmalar, kültürel mirasın korunmasına da katkı sağlamaktadır (Coşar, 2017).

Bu noktadan hareketle sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında da sorumlulukları ve yerine getirmesi gereken görevleri bulunmaktadır. Özellikle sakin şehir kriterleri ele alındığında “tarımsal, turistik, esnaf ve sanatlara dair politikaları” başlığı altında kültürel mirasla ilgili yer alan kriterler bu şekildedir;

- Kültür müzeleri kurulması
- El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması
- Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması

Bu kriterler de göz önünde bulundurulduğunda sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusundaki rolü daha net ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında literatür incelendiğinde sakin şehirler ve kültürel miras ile ilgili yapılmış şu çalışmalar olduğu görülmektedir;

Özmen, Birsen ve Birsen (2017) sakin şehirlerde toplumsal katılım ve bununla bağlantılı olarak somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadınların rolünü ele almıştır. Bu çalışmada, somut olmayan kültürel mirasın korunması amacıyla yavaş şehirlerde gerçekleştirilen faaliyetler katılımcı gözlemlerle toplanmıştır. Ayrıca, toplumsal katılım boyutunu incelemek amacıyla dokuz farklı sakin şehirde yaşayan 585 kadın ile yapılan anket verileri analiz edilmiştir. Bulgular, somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında kadınların etkin bir rol oynadığını ve bu alandaki çalışmalara aktif katılım sağladıklarını göstermektedir.

Burkut (2017) çalışmasında, literatür taraması ile sakin şehirlerin (Cittaslow)” ortaya çıkmasına sağlayan nedenler ve sakin olmaya aday kentlerin yerine getirmesi gereken kriterler ortaya koymuştur. Ayrıca, Cittaslow hareketinin tarihi süreci ile dünyadaki durumu incelemiş ve sonuç olarak, Türkiye’de bulunan sakin şehirlerle ilgili genel bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre, sakin şehirlerin sahip olduğu kültürel miras unsurları, mimarisi, doğal güzellikleri ve doğal kaynakları, somut olmayan kültürel mirasın da korunmasının ve tanıtılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, şehir halkının ürettiği ürünlerin satışını yaparak veya geleneksel ürünlerden yemek yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiştir.

Atalay Oral ve Kılıç (2018) sakin şehir olmayan Elmalı’nın yerel halkının sakin şehir algısını ölçmüş ve sakin şehir olma yolunda bir model önerisi sunmuştur. Araştırma kapsamında şehrin kırsal kalkınma boyutunda (cittaslow hareketi) sakin şehir kapsamında

değerlendirilebilecek kültürel miras öğelerinin belirlenerek şehrin pazarlanabilirlik değerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada yüz yüze anket ile 490 şehir sakininden veri toplanmıştır. Araştırmada şehir sakinlerinin kültürel miras olarak gördükleri kültürel değerlerin Vahab-i Ümmi Türbesi, Sinan-ı Ümmi Türbesi, Ömer Paşa Camii ve Türbesi, Abdal Musa Türbesi ve Elmalılı Hamdi Yazır Müzesi olduğu sonucuna varılmıştır. Şehir sakinleri kültürel mirasın "Tarihsel Değer Olduğu ve Gelecek Nesillere Aktarılması" için korunması gerektiği düşüncesinde olduğu tespit edilmiştir.

Soyluoğlu (2018) Cittaslow ve kültürel mirasın yaşatılması konusunda bir derleme yapmış ve sonuç olarak; yavaş şehirlerin, kültür mirasının yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin pratikte nasıl hayat bulabileceğini ve hayat bulması gerektiğinin en iyi örneklerini oluşturduğunu vurgulamıştır.

Çakar (2016) ise çalışmasında, Türkiye'deki Cittaslow kentlerinin kültürel mirasın korunması politikaları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemiş bulunmaktadır. Araştırma kapsamında, uluslararası alanda bu hareketin koruma politikalarına nasıl etki ettiğini gözlemek amacıyla farklı ülkelerdeki Cittaslow kentlerinde gerçekleştirilen kültürel mirasın korunma projeleri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye'deki Cittaslow kentlerinde yapılan saha çalışmasıyla, üyelik sonrası gerçekleştirilen koruma çalışmaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de Cittaslow birliği üyesi olan on bir kentte, birliğe üyelik öncesi yönetimlerin kültürel mirasın korunma yaklaşımları incelenmiş, birliğe üyelik için neden başvurdukları araştırılmış ve üyelik sonrası süreçte gerçekleştirilen kültürel mirasın korunma uygulamaları ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de Cittaslow hareketinin kültürel mirasın korumaya hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında literatür incelendiğinde yapılmış çalışmaların yavaş şehir felsefesinin kültürel mirasla doğrudan ilişkili olduğu sonucunu elde ettiği görülmektedir. Çalışmalar sakin şehirlerde kültürel mirasın korunması kapsamında neler yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte yavaş şehir felsefesinin kültürel mirasın korunması kapsamında önemli rolü olduğu çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Literatür incelemesi sonucunda kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında Türkiye'deki tüm yavaş şehirleri ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan yola çıkarak araştırma kapsamında Türkiye'de yer alan 21 sakin şehir unvanlı destinasyonun incelenmesi ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği için yapılan uygulamaların tespit edilmesi önemli görülmüştür.

2. Yöntem

Turizmin temel çekicilikleri ele alındığında doğal ve kültürel miras unsurları ilk sıralarda yer almaktadır. Kültürel miras yalnızca turizm çekiciliği olmamakta aynı zamanda toplumların ortak değeri ve anılarını oluşturmaktadır. Kültürel mirasın sürdürülebilir olması toplumsal açıdan oldukça önemli görülmekte ve bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. Özellikle hızlı tüketimin yaygınlaşması ve önüne geçilememesi ile sürdürülebilirlik hayatın her alanında oldukça önemli hale gelmiş ve bu kültürel mirasın sürdürülebilirliğini de ön plana çıkarmıştır. Sürdürülebilirlik kapsamında ortaya çıkan her felsefe kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde de rol oynamaya başlamıştır. Bu kapsamda ortaya çıkan sakin şehir hareketi de kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında projeler geliştirmeyi ve uygulamalar yapmayı gerekli kılmıştır.

Bu noktadan hareketle bu çalışma ile kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde sakin şehirlerin rolü tespit edilmeye çalışılmaktadır. Araştırma örneklemini olarak Türkiye'de sakin şehir unvanına sahip destinasyonlar belirlenmiştir. Türkiye'de İzmir'in Seferihisar ilçesinin yavaş şehir unvanı alması ile başlayan sakin şehir hareketi 2022 yılı itibarıyla 16 farklı ilde 21 sakin şehir unvanlı ilçe ile her geçen gün daha fazla benimsenmeye devam etmektedir. Araştırmada ikincil verilerden yararlanarak doküman analizi yöntemi ile sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında geliştirdiği ve gerçekleştirdiği uygulamalar tespit

edilmeye çalışılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak incelemek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Bu yöntem, basılı ve elektronik materyaller dahil olmak üzere tüm belgeleri sistematik bir şekilde incelemek ve değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Doküman analizi, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alır ve diğer nitel yöntemler gibi verilerin incelenmesi ve yorumlanması yoluyla anlam çıkarmayı, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmayı ve ampirik bilgi geliştirmeyi amaçlamaktadır (Corbin ve Strauss, 2008). Araştırma kapsamında sakın şehirlerin planladığı ve uyguladığı projelere ilişkin dokümanlar ile sakın şehir üyelik raporları incelenmiştir.

Sakin şehir olma kriterleri arasında kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği yer almaktadır. Araştırma sakın şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusunda rolünü ortaya koyması ve yapılan uygulamaların tespit edilmesi açısından önemli görülmektedir. Sakin şehir olma kriterleri ve literatür taraması sonucunda araştırma kapsamında cevap aranan sorular şu şekilde tespit edilmiştir;

- El sanatlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için yapılan projeler nelerdir?
- Kültürel miras unsurları ile ilgili koruma ve sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmalar nelerdir?
- Kültür müzeleri var mıdır?
- El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunmasına yönelik çalışma var mı?
- Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılmasına yönelik çalışma var mı?

3. Bulgular

Araştırma bulguları kapsamında her bir sakın şehir ayrı ayrı değerlendirilmiş ve soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bulgular şu şekilde yer almaktadır;

3.1. Seferihisar, İzmir

İzmir'in Seferihisar ilçesi 2009 yılında Türkiye'de ilk sakın şehir unvanını alan ilçe olmuş ve günümüzde Türkiye'nin sakın şehir başkenti olarak anılmaktadır. İlk olması nedeniyle kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında uygulamalar ve projeler hayata geçirilmiştir. Yavaş yemek felsefesi kapsamında yöresel yemeklerin korunması amaçlanmış ve Seferihisar'ın Yavaş Yemekleri ismiyle yöresel yemekler derlenmiştir (Hocaoğlu ve Er, 2012). Seferihisar'da somut kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği kapsamında Seferihisar çevresinde bulunan Osmanlı ve Selçuk dönemine ait tarihi yapıların bir kısmı koruma altına alınmıştır. Bununla birlikte Sığacık yerleşimindeki Kaleiçi'nde bulunan konut, hamam, cami, medrese yapıları da somut kültürel mirasın korunması kapsamında koruma altına alınarak kullanımını sürdürmektedir. Bununla birlikte "Sığacık Sokak Sağıklaştırma Projesi", toplumsal uygulama ve şöenlerin gerçekleştirilmesi kapsamındaki "Seferihisarlılar Buluşması" ve "Mandalina şenliği", yerel ürünler ve el zanaatlarının korunması kapsamında "Can Yücel Tohum Merkezi" nin kurulması, "Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı" ve "Yerel Üretici Pazarları" projeleri gibi uygulamalar da geleneksel mimarinin, el sanatları ve yerel üretimin desteklenmesi kapsamında ortaya koyulan uygulamalar olarak tespit edilmiştir (Seferihisar Belediyesi, 2013). Seferihisar'da Sefertası adı altında bir lokanta kurulmuş bu lokantada yerel yemekler sunulmuştur. Tohum takas şenliği ve yerel tohumlarla üretimin desteklenmesi, yine karakılıç buğdayından geleneksel yöntemlerle ekmek yapımı, Almola peyniri yapımı sürdürülebilirlik kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra tüm sakın şehirlerde olduğu gibi Seferihisar'da da özellikle kadın emeğinin yoğun olarak görüldüğü nakış, işleme, oya gibi el sanatlarının da korunduğu görülmektedir (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017; Coşar, 2017).

3.2. Akyaka, Muğla

Akyaka ilçesinin, Muğla'nın Ula ilçesine bağlanması ile sakin şehir çalışmalarında bazı tutarsızlıklar yaşamaya başlamıştır. Özellikle doğal miras unsurlarının ön plana çıktığı destinasyonda kültürel mirasın sürdürülebilirliği ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır.

3.3. Gökçeada, Çanakkale

Çanakkale'nin Gökçeada ilçesi 2011 yılında Sakin şehir ağına üye olmuş bir destinasyondur. Destinasyonun temel misyonlarından biri yerel yiyeceklerin korunması ve sürdürülebilirliği olmuştur. 2011 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte destinasyonda Gökçeada'da var olan geleneksel meslek ve el sanatlarını belgelemeye yönelik "Gökçeada'da Geleneksel Meslekler: Sözlü Tarih Çalışması", yerel ürünlerin satışına yönelik kurulan halk pazarı, üyelikten önce kurulan "Gökçeada Gastronomi Araştırmaları Derneği" ve yine üyelik öncesi başlayan "Terra Madre Günü" kutlamaları kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında gerçekleştirilen projelerdir. Bunların yanı sıra gastronomi müzesi ve yeryüzü pazarı projesi de sakin şehir üyeliği ile ortaya çıkmış projeler arasında yer almaktadır (Çakıcı, Sırtlı ve Korkmaz, 2021). Slow Food ve Gökçeada: Bir Yönetmelik Yaklaşım başlıklı çalışma sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında yerel halkla özellikle Rum kökenli halka yapılan görüşmeler "geleneksel değerlere dönüş" başlığıyla aktarılmıştır. Bu proje ile Gökçeada'ya ilişkin somut olmayan kültürel miras değerleri aktarılmaya çalışılmıştır (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017).

3.4. Yenipazar, Aydın

Aydın'ın Yenipazar ilçesi de Gökçeada gibi 2011 yılında sakin şehir üyeliğine kabul edilmiş destinasyonlardan biridir. Yenipazar'da özellikle somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında geleneksel olarak gerçekleşen ve uzun yıllardır düzenlenen Yörük Şenliği, Deve Güreşi Festivali yapılmaktadır. Yöresel gıdaların sürdürülebilirliği kapsamında Geleneksel Pide Festivali yapılmaktadır. Bunların yanı sıra yöreye özgü el sanatlarından olan iğne oyası, çömlekçilik, çizmecilik, semercilik ve yorgancılık yerel halk tarafından halen icra edilerek gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. İlçede kurulan Orthosia Kültür Merkezi, Yenipazar'a ait kültürel öğelerin belgelenmesi, saklanması ve ziyaretçilere tanıtılması amacıyla kurulmuş bir merkezdir (Bilgi, 2013, s. 55). Yenipazar'da belediyenin internet sitesinde Yenipazar yemeklerinin ayrıntılı tariflerinin bulunduğu bir bölüm de yer almaktadır (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017).

3.5. Taraklı, Sakarya

Sakarya'nın Taraklı ilçesi de 2011 yılında sakin şehir üyesi olmuştur. Sakin şehir üyeliği ile birlikte ilçede özellikle yerel mimarinin korunması ve sürdürülebilirliği ön plana çıkmıştır. İlçede yer alan yapılarda aslına uygun restorasyonlar gerçekleştirilmiştir. Tarihi yapılar günümüzde ticari amaçlı dükkan, yerel halkın faaliyetine yönelik atölye ve restoran gibi işlevlere sahiptir. Bu yapıların dönüşümü ile birlikte, Taraklı'nın somut olmayan kültürel miras öğeleri olan el zanaatları faaliyetlerinin icra edildiği atölyeler ve bu ürünlerin satışının yapıldığı satış yerleri ortaya çıkmıştır (Taraklı Belediyesi, 2013). Taraklı sakin şehir unvanı alması ile "Taraklı Yerel Kültür Derneği" ve "Kıvalı Eller" projesi gibi kültürel mirasın sürdürülebilirliğini amaç edinen projeler ortaya çıkmıştır. Taraklı'da ahşaptan yapılan eşyalar, geleneksel yöntemle dokunan Taraklı bezi, köpük tatlısı yapımı kültürel miras kapsamında değerlendirilebilmektedir (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017).

3.6. Vize, Kırklareli

Vize ilçesinde sakin şehir üyeliği başvuru aşamasında başlayan ve üyelikle birlikte devam eden birçok proje bulunmaktadır. Bu unvanın alınmasına katkı sağlayan projelerin başında "Vize Sokak Sağlıklaştırma" ve "Antik Dönem Trak Köyü Canlandırma" projesi gelmektedir. Daha sonraki süreçte doğal ve yerel yiyeceklerin teşviki, organik tarım

uygulamaları, geleneksel yemek eğitimi gibi uygulamalarla yavaş yiyecek kavramının kentte yer etmesi için de çalışmaların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Ahmet, 2012). Vize ilçesi ve çevresinde bulunan Pazarlı köyü, Çakıllı köyü ve Kıyıköy beldesinde organik yerel ürünlerin sunulduğu restoranlar bulunmaktadır. Bu restoranlar, yörede yetişen organik bitkisel ve hayvansal ürünlerin kullanılmasını teşvik etmektedir. Ayrıca, Vize Belediyesi'nin 2012 yılında Trakya Kalkınma Ajansı Sosyo Ekonomik Kalkınma Mali Destek Programı kapsamında yürüttüğü bir proje ile sadece restoranlarda değil, yiyecek içecek tedarikinde ve ilçenin tanıtımında yerel ürünlerin tercih edilmesini teşvik etmek için bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır (Çakır, Çakır, Ahmet ve Tokuş, 2014; Vize Belediyesi Arşivi, 2020). Benzer şekilde, Vize ilçesinde yerel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması amacıyla çeşitli festivaller ve etkinlikler düzenlenmektedir. Vize Belediyesi tarafından düzenlenen Vize Tarih ve Kültür Festivali, brifing raporlarına göre 2005 yılından itibaren geleneksel hale getirilmiştir. Ayrıca, 2013 yılında kültürel etkinliklere bir yenisini ekleyerek 1. Gastronomi Festivali düzenlenmiş ve yöresel ürünler ile ilçenin gastronomik değerleri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tanıtılmıştır. Sakin Şehir üyeliği ile birlikte Vize ilçesinde Cittaslow üyeliği de kazanılmıştır. Bu bağlamda, Sakin Şehir Vize Derneği ve Slow Food Trakya Vize Conviviumu gibi organizasyonlar kurulmuş ve yerel değerlerin korunması, sürdürülebilir turizm ve gastronomi alanlarında çalışmalar yürütülmüştür. Bu girişimler, Vize ilçesinin kültürel ve doğal zenginliklerini koruma ve tanıtma amacını taşımaktadır (Çakır vd. ,2014; Vize Belediyesi Arşivi, 2020). Kültürel mirasın aktarılması kapsamına Kırklareli Manileri kitabıyla mani ve deyişlerin olduğu bir eser basılmıştır. Bu eserde Vize özelinde kullanılan manilere de yer verilmiştir (Çakır, 2014).

3.7. Perşembe, Ordu

Karadeniz'in ilk sakin şehri olan Perşembe ordu iline bağlı ve 2012 yılında birliğe üye olmuş bir destinasyondur. Sakin şehir üyeliği ile birlikte ilçede "Perşembe Sokak İyileştirme Projesi" "Perşembe Meydan Projesi", "Cittaslow Perşembe'nin Turizm ve Medya Araçlarının Geliştirilmesi Projesi", "Perşembe Organik Gıda Pazarı"nın kurulması gibi projeler ortaya çıkmıştır. Ayrıca somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında ilçede el sanatlarının devamlılığı ve üretilen ürünlerin satışı önemli hale gelmiştir. Önemli el sanatları arasında yer alan baston, sepet ve saz yapıcılığı hem korunmaya çalışılmakta hem de yerel halka bir getiri sağlamaktadır (Karadeniz, 2014). Kadın emeği de sakin şehirler için oldukça önemli görülmektedir. Bu kapsamda da Sakin Şehir Perşembe'de "Yerli Yerinde Taflan" projesi geliştirerek ekonomide yer almak isteyen kadınları kapsayacak Perşembe Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi kurulmuştur (Cittaslow Türkiye, 2022). Perşembe'de Mayıs Yedis festivali, Cevizli helvanın yapılışı, yöresel otlara verilen isimler bunların kayıt altına alınması kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar olarak görülmektedir (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017).

3.8. Yalvaç, Isparta

Isparta'nın Yalvaç ilçesi 2012 yılında sakin şehir üyeliğine kabul edilmiştir. İlçede kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında geleneksel mimarinin sürdürülebilirliği ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda "Çınaraltı Çevre Düzenlemesi Projesi" ile Yalvaç'ta tarihi kent dokusunun korunması amaçlanmaktadır. İlçede "Keçe Evi", "Kadınlar Pazarı"nın kurulması ve "Geleneksel Mahalle Fırınları" projesi sakin şehir Yalvaç'ta kültürel mirasın sürdürülebilirliğine odaklanan projeler olarak görülmektedir (Kılınç, Ongun ve Kılınç, 2019). Yalvaç İnsan Birlikleri ve Yalvaç yemekleri adında kitaplar çıkarılmış ve kültürel mirasa ilişkin hem aktarımlar hem de yöresel yemekler kayıt altına alınmıştır.

3.9. Halfeti, Şanlıurfa

Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi 2013 yılında sakin şehir olmuş bir destinasyondur. Sakin şehir üyeliği öncesinde de turizm potansiyeli açısından önemli görülen destinasyonda üyelikle birlikte kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine odaklanan projeler geliştirilmiştir.

Halfeti Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları, Eski Halfeti Sokak Sağlıklaştırma projeleri, Sakin Şehirde Yavaş Turizmin Geliştirilmesi ve Şelaleli Konak'ın Sosyal Tesise Dönüştürülmesi projeleri özellikle somut kültürel mirasın sürdürülebilirliği noktasında ön plana çıkan çalışmalardır. Bunun yanı sıra bölgeye özgü siyah gül yetiştiriciliği ve bu faaliyetin sürdürülebilir hale getirilmesi de sakin şehir Halfeti'de kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016). Halfeti'de meyveli yemekler festivali ile de meyve ile hazırlanan yemeklerin kültürel aktarımı sağlanmaya çalışılmaktadır (Özmen, Birsen ve Birsen, 2017).

3.10. Şavşat, Artvin

Artvin'in Şavşat ilçesi sakin şehir üyeliği ile doğal miras unsurlarının sürdürülebilirliği noktasında ön plana çıkmaktadır. İlçede kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında "Şavşat Evi" projesi geliştirilerek kültürel mirasın gelecek nesillere tanıtılması ve aktarılması konusunda çaba gösterilmektedir. Bunun yanı sıra yerel değerlerin sürdürülebilirliği kapsamında ilçede Kış Şenliği, Çavdarlı Festivali ve Şavşat Kültür ve Sanat Festivali düzenli olarak gerçekleştirilmektedir (Cittaslow Türkiye, 2022).

3.11. Uzundere, Erzurum

Erzurum'un Uzundere ilçesi 2016 yılında sakin şehir birliğine üye olmuştur. İlçede sakin şehir üyeliği öncesinde özellikle istihdam odaklı projeler yürütülmektedir. Üyelikle birlikte doğal ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında da projeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. "Yöresel Ev Eşyaları Projesi", "Tandır Üretimi Projesi", "El Sanatları Projesi", "Çiçek Serası Projesi" gibi projeler hem yerelin sürdürülebilirliğine hem de kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine odaklanan projelerdir (Kaymaz, Birinci ve Camcı, 2017). Geleneksel yerel değerlerin korunması noktasında destinasyon açısından bu projeler önemli görülmektedir.

3.12. Göynük, Bolu

Bolu'nun iki sakin şehirden bir olan Göynük 2017 yılında birliğe üye olmuştur. Göynük özellikle somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında önemli roller üstlenmektedir. Yöresel el sanatları destinasyonun önemli miras unsurları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda Göynük'te yöresel el sanatları merkezi açılmış ve işletmeciler ve çalışanlara turizm eğitimi verilmiştir (Akman, 2018: 91). Göynük ilçesinin el sanatlarına ve kültürel mirasa verdiği önem, yerel ekonomiye katkı sağlama amacıyla yapılan çeşitli girişimlerle desteklenmektedir. Ağaç oymacılığı gibi geleneksel el sanatları, ilçe halkı tarafından hala üretilmekte ve bu sanat dalları yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu sanat eserleri, hem Göynük'ün tarih ve kültürünü yansıtan önemli birer parça olarak korunmakta hem de turistik faaliyetlerde kullanılarak ilçenin tanıtımına katkı sağlamaktadır. Özellikle Tokalı Örtme, Göynük'ün simgesi haline gelmiş ve bu ürünün coğrafi işareti alınarak koruma altına alınmıştır. Bu sayede, Tokalı Örtme'nin Göynük'e özgü bir ürün olarak tanıtılması ve korunması amaçlanmaktadır. Coğrafi işaretlerin korunması, ürünün sadece belirli bir coğrafi bölgede üretilmesine izin vererek, yerel ekonomiyi desteklemeye yardımcı olur ve aynı zamanda ilçenin kültürel mirasını yaşatır. Geleneksel el sanatlarının sürdürülebilirliği, yerel sanatçıların eğitimine ve bu sanatları gelecek nesillere aktarmaya yönelik çalışmalara da katkı sağlamaktadır. Bu tür faaliyetler, Göynük'ün kültürel kimliğini ve ekonomisini güçlendirmeye devam etmesine yardımcı olur. (Göynük Belediyesi, 2022; Yasa ve Soysaldı, 2013).

3.13. Gerze, Sinop

Türkiye'nin en yaşanabilir şehirlerinden biri olan Sinop'un Gerze ilçesi 2017 yılında sakin şehir unvanı almıştır. İlçede kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında her yıl Kültür ve Sanat Festivali ve Yağlı Güreş Festivali düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra el sanatlarının sürdürülebilirliği kapsamında da çinicilik sanatının geliştirilmesi, tanıtılması ve yaygınlaştırılması amacıyla kurslar açılmıştır. İlçede diğer bir el sanatı da dokuma ve örmedir.

Aynı şekilde bu miras unsurlarının sürdürülebilirliği için de kurslar düzenlenmektedir (Gerze Belediyesi, 2022)

3.14. Eğirdir, Isparta

Isparta'nın Eğirdir ilçesi 2017 yılında sakin şehir birliğine üye olmuştur. Eğirdir de sürdürülebilirlik kapsamında özellikle tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğine odaklanıldığı görülmektedir. İlçede Yedi Renkli Göle Yedi Renkli Hayat Projesi kapsamında zirai ilaç kullanımı olmadan tarım uygulamaları yapılmasına karar verilmiştir (WWF, 2022). Yok olma riski altında olan şarap ve yavaş yemek felsefesine uygun yiyecek çeşitleri için aktivitelere destek olunmuştur. Eğirdir tarihi pınar pazarı, yöresel gıda ve el sanatları ürünlerinin sürdürülebilirliğine odaklanmaktadır. Bunların yanı sıra ilçede tarihi konutların restorasyonu yapılarak sokak sağlıklılaştırma projeleri hayata geçirilmiştir (Alagöz, 2018; Eğirdir Belediyesi, 2022).

3.15. Mudurnu, Bolu

Bolu'nun ikinci sakin şehri olan Mudurnu 2018 yılında birliğe üye olmuş bir destinasyondur. Mudurnu gastronomi alanında ön planda olsa da kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında da faaliyetler yürütülmektedir. Özellikle Ahilik Geleneği'nin devam ettirilmeye çalışılması somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında oldukça önemli görülmektedir. Aynı zamanda diğer sakin şehirler gibi yöresel el sanatlarından olan demircilik, bakırcılık, yemenicilik, iğne oyacılığı gibi sanatların yeni nesillere aktarılması konusunda çaba gösterilmektedir (Genç ve Şengül, 2015; Yenisoy, 2019).

3.16. Köyceğiz, Muğla

Muğla'nın Köyceğiz ilçesi 2019 yılında sakin şehir unvanını almıştır. İlçede sakin şehir üyeliği kapsamında uygulanan ve uygulanması planlanan birçok proje gündeme getirilmiştir. Bu projeler arasında kültürel mirasın sürdürülebilirliğini destekleyenler ise Köyceğiz Aromatik Bitkiler Evi-Gelecek Turizmde, Köyceğiz'in Büyükleri Projesi, Mehmet Özkaya Kültür Merkezi projeleri dikkat çekmektedir. Özellikle aromatik bitkiler evi doğal mirasın sürdürülebilirliği kapsamında dikkat çeken projeler arasında yer almaktadır. Kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında ise mimari restorasyon çalışmaları ve kültür merkezi projesi önemli görülmektedir (Cittaslow Türkiye, 2022).

3.17. Ahlat, Bitlis

Kültürel miras unsurları ile dikkat çeken Bitlis'in Ahlat ilçesi 2019 yılında sakin şehir birliğine üye olmuştur. İlçede yoğun kültürel miras unsurlarının varlığı göz önünde bulundurulduğunda bu unsurların sürdürülebilirliği oldukça önem arz etmektedir. Ahlat'ın Cittaslow'a üye olmasıyla birlikte Tarihi Kent Bölgesi Kentsel Tasarım Projesi, Ahlat Kent Müzesi Projesi, Ahlat Kültür evi projesi, Tarihin Görgü Tanığı Ahlat Mezar Taşları Ayağa Kaldırılıyor projesi, Çini ve Tezhib Sanatımız Yeniden Mimaride Projesi, Ahlat Kümbetleri ve Selçuklu Mezarlığı Albümü Projesi, Kamu binalarının Ahlat taşı ile kaplanması projeleri kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından oldukça önem arz eden projeler olmuştur (Cittaslow Türkiye, 2022; Elmas, 2020).

3.18. Güdül, Ankara

İç Anadolu Bölgesi'nin ve Başkent Ankara'nın ilk sakin şehri Güdül 2020 yılında bu unvanı almıştır. Oldukça yakın bir tarihte sakin şehir olmasına karşın ilçede kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemli projeler uygulanmaya başlamıştır. Yerel Ürünlerin Ticarileştirilmesi ve Geliştirilmesi, Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi, Ankara Keçisi Yetiştiriciliği ve Tiftik Üretimi Projesi gerek doğal mirasın gerekse kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından oldukça önemli görülmektedir (Cittaslow Türkiye, 2022).

3.19. İznik, Bursa

Bursa'nın tarihi ilçelerinden biri olan İznik, 2021 yılının son aylarında sakin şehir ağına üyeliği gerçekleşmiş bir destinasyondur. Üyeliği henüz çok yeni olmasına karşın ilçenin kültürel miras açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda yapılan her faaliyetin miras unsurlarını korumaya ve sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmektedir. İznik, kendine özgü değerleri ve coğrafi işaretleri ile önemli bir yere sahiptir. Bu şehirdeki İznik Çini üretimi atölyeleri, İznik Çini Çarşısı adını taşıyan bir bölgede bulunmaktadır. Bu çarşı, İznik Çinisi'nin en önemli üretim merkezlerinden biridir. Ayrıca İznik'te, yerel ve bölgesel ürünlerin bulunduğu iki farklı pazar bulunmaktadır: yöresel ürünler çarşısı ve balık pazarı. Bu pazarlar, İznik'te yetiştirilen meyve, sebze ve İznik Gölü'nde avlanan balıkların ticaretinin yapıldığı önemli noktalardır. İznik, Unesco'nun geçici listesinde yer almaktadır ve kalıcı listede yer almak için başvuru dosyası tamamlanmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na sunulmuştur. Aynı zamanda, İznik Çinisi Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı'nda temsil edilmektedir. İznik Belediyesi'nin girişimleriyle, ilçedeki köylerden ve merkezden katılan kadınlar arasında İznik Kadın Üreticiler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatif, İznik'e ait yöresel ürünlerin, İznik Çinisi, İznik Müşküle İğne Oyası, İznik Sofralık Zeytini, İznik Zeytin Yağı gibi ürünlerin kooperatif tarafından satışını gerçekleştirmektedir. Bu sayede İznik'in zengin kültürel mirası ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde korunmaktadır. (İznik Belediyesi, 2022). Tüm bu faaliyetler de sakin şehir İznik'in kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

İznik ile birlikte 2021 de sakin şehir unvanı alan İzmir'in Foça, Malatya'nın Arapgir ilçeleri de kültürel miras açısından önemli faaliyetleri olan destinasyonlardır. Ancak üyeliklerinin henüz çok yeni olması nedeniyle kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından gerçekleştirilen projelere rastlanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Kültür toplumların geçmişten günümüze kadar olan süreçte ortaya koyduğu maddi manevi unsurların, gelenek ve göreneklerin hepsini kapsamaktadır. Kültürel miras da bu unsurların geçmişten günümüze kadar kalabilenlerini nitelemektedir. Kültürel miras unsurlarının geçmişten günümüze kadar gelmiş olması günümüz insanlarına geleceğe taşıma sorumluluğunu yüklemektedir. Toplumların temel görevlerinden biri günü yaşamaktan ziyade gelecek nesillere sürdürülebilir bir yaşam bırakmaktır. Bu sürdürülebilirliğin içinde kültürel miras unsurları da önemli bir yer tutmaktadır. Miras unsurları yalnızca bir toplumun değil tüm insanlığın ortak varlığıdır. Bu nedenle bunu korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak tüm insanların sorumluluğundadır.

Sürdürülebilirlik hızlı tüketimin sonucu olarak her alanda önemli hale gelmiş bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kapsamında farklı düşünceler ve uygulamalar ortaya çıkmış ve her geçen gün bu konuda farklı çabalar da ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Ortaya çıkan uygulamalardan biri de özellikle kentlerin sürdürülebilirliğini amaçlayan sakin şehir felsefesidir. Kentlerin yerel özelliklerinin bozulmadan gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bu felsefe ile geçmişten günümüze tüm miras unsurlarının da sürdürülebilirliği hedeflenmektedir. Araştırma kapsamında da Türkiye'de yer alan sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetler değerlendirilmektedir.

İkincil verilerden faydalanarak yapılan araştırmada Türkiye'de 2022 yılı itibarıyla 21 ilçenin sakin şehir unvanına sahip olduğu ve bu şehirlerin 3 tanesine ilişkin veriye ulaşılamadığı tespit edilmiştir. 21 sakin şehrin 19'unda kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında projeler gerçekleştirildiği ve daha çok somut kültürel mirasın sürdürülebilirliğine odaklanıldığı tespit edilmiştir. Uzun süredir bu unvana sahip olan ilçelerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında daha yoğun çabası olduğu, bu unvana daha yeni sahip olanların ise projeler planladığı bulgular arasında yer almaktadır. Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri 2021 yılının son aylarında sakin şehir unvanı alan İznik ilçesinin kültürel mirasın sürdürülebilirliğini

unvanı almadan önce de benimsemiş olduğu ve çalışmalara öncesinde başlamış olduğudur. Sakin şehir İznik olmalarının üzerinden kısa süre geçmesine rağmen kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusunda etkili projeler uygulamakta oldukları tespit edilmiştir.

Sakin şehirlerle ilgili tespit edilen bir diğer konu ise kendilerine bir alan belirleyip o alanda sürdürülebilirliğe odaklanmış olduklarıdır. Gökçeada gastronomi alanında, Köyceğiz aromatik bitkiler alanında, Güdül Keçisi Yetiştiriciliği ve Tiftik Üretimi alanında sürdürülebilirliği ön plana çıkarmaktadır. Sakin şehirlerin büyük çoğunluğunda ise el sanatlarının sürdürülebilirliğine önem verildiği görülmektedir. Tüm bunların yanı sıra sakin şehirlerde gerçekleştirilen projeler arasında sürdürülebilirlikten ziyade turizm odaklı yaklaşımların olduğu da dikkat çekici olumsuz bir konu olarak görülmektedir. Araştırma soruları kapsamında cevabı aranan bir diğer konu ise sakin şehir kriterleri arasında yer alan kent müzelerinin olmasıdır. İncelenen dokümanlar sonucunda sakin şehirlerde kent müzelerine yönelik az sayıda projeye rastlanmıştır.

Araştırma bulguları ile literatür birlikte ele alındığında bulguların literatürü destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Çakar (2016) çalışmasında Türkiye’de Cittaslow hareketinin kültürel mirası korumaya olumlu ve olumsuz etkileri olduğu tespit etmiştir. Araştırma sonuçları ışığında sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında belirli noktalara odaklanıp bazı konuları gözden kaçırdığı görülmektedir. Bu da literatür ile benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sakin şehirlere ve sakin şehir adaylığı bulunan destinasyonların bütüncül bir yaklaşım ile uygulamalara geliştirmesi önerilmektedir. Benzer şekilde Burkut (2017) çalışmasında, sakin şehirlerin sahip olduğu kültürel miras unsurları, mimarisi, doğal güzellikleri ve doğal kaynakları, somut olmayan kültürel mirasın da korunmasının ve tanıtılmasını sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, şehir halkının ürettiği ürünlerin satışını yaparak veya geleneksel ürünlerden yemek yaparak gelir elde ettiği tespit etmiştir. Bu çalışmada da el sanatlarının ön plana çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda sakin şehirlerin yalnızca somut kültürel mirasın değil somut olmayan kültürel mirasın da sürdürülebilirliğini önemsemeleri önerilmektedir. Yapılacak geleneksel festivaller aracılığı ile somut olmayan unsurların da tanıtımı ve gelecek nesillere aktarımı sağlanabilir. Soyluoğlu (2018) Cittaslow ve kültürel mirasın yaşatılması konusunda bir derleme yapmış ve sonuç olarak; yavaş şehirlerin, kültür mirasının yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin pratikte nasıl hayat bulabileceğini ve hayat bulması gerektiğinin en iyi örneklerini oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda da kent müzeleri dikkate çekmektedir. Bu çalışmada kent müzelerinin az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Kent müzeleri kapsamında her destinasyonun kendine özgü bir müze oluşturması yerel miras unsurlarının sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra tüm bunlar yapılırken amacın sürdürülebilirlik olduğu unutulmadan ve ticari kaygılara kapılmadan yapılması ise çalışmanın temel önerisidir.

Sonuç olarak sakin şehirlerde genellikle el sanatlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için yapılan projeler, el yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunmasına ve geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılmasına yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. 21 sakin şehrin incelenmesi sonucunda sakin şehir hareketinin ve sakin şehirlerin kültürel mirasın korunmasında önemli rol oynadığı sonucuna varılmaktadır. Sakin şehir felsefesinin özünü sürdürülebilirlik oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda sakin şehirlerin bu felsefeye bağlı olarak projeler geliştirdiği ancak benzer noktalara odaklandıklarını göstermektedir.

Araştırma ikincil verilerden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda sakin şehirlerdeki paydaşlarla görüşülerek kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamındaki faaliyetler ve planlamalar değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu çalışmada yalnızca Türkiye’de yer alan sakin şehirler değerlendirilmiştir. Farklı ülkelerdeki farklı sakin şehirlerle karşılaştırmalı çalışmalar yapılması da araştırmacılara önerilmektedir. Sakin şehir paydaşlarının ise kültürel mirasın sürdürülebilirliği noktasında turizm odaklı olmaktan ziyade gerçek anlamda gelecek nesillere aktarılması konusunda faaliyetlerini arttırması önerilmektedir.

Sakin şehir ağına üye olmak isteyen ilçelerin de kültürel miras konusunda farkındalıkları arttırarak üye olmalarının, sakin şehirlerin kültürel mirasın sürdürülebilirliğindeki rolünü arttıracağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmet, S. (2012). *Vize sakin şehir, Kırklareli için turizmde yeni bir marka ve kalkınma modeli Cittaslow sakin şehir Vize*. Trakya Kalkınma Ajansı Kırklareli Yatırım Destek Ofisi.
- Akman, E. (2018). Türkiye'deki Yavaş şehirlerin politika uygulamaları üzerinden bir analiz. *EKEV Akademi Dergisi*, (76), 79-107.
- Akman, E., Negiz, N. ve Akman, Ç. (2013). Sürdürülebilir bir kalkınma için yavaşça acele et (Festina Lente). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını*, 1(1), 37-54.
- Alagöz, M. (2018). Sürdürülebilir kent bağlamında Cittaslow yaklaşımı, Eğirdir ilçesinin Cittaslow kriterleri açısından incelenmesi. *Asia Minor Studies*, Special Issue, 138-149.
- Atalay Oral, M., ve Kılıç, R. (2018). Sakin şehir (cittaslow) hareketinde kültürel miras öğeleri: Elmalı ilçesi örneği. *Journal of International Social Research*, 11(60), 824- 838.
- Bilgi, M. G. (2013). Türkiye'nin sakin şehirlerinde permakültürel koruma, planlama, yönetim ve eğitim pratikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 45-59.
- Burkut, E. B. (2017). *Yavaş şehirlerin (Cittaslow) kültürel miras ve turizme etkilerinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği*. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi (International Congress on Cultural Heritage and Tourism), Konya.
- Cittaslow Türkiye, 2022, <https://cittaslowturkiye.org/> (Erişim tarihi: 10.12.2021).
- Cittaslow, (2022). https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_january_2022.pdf. (Erişim tarihi: 10.12.2021).
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Coşar, Y. (2017). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadın emeğinin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 115-138.
- Çakar, D. (2016). *Kültürel mirası koruma bağlamında "yavaş şehir"(cittaslow) hareketi: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çakıcı, S., Sırtlı, A. ve Korkmaz, M. (2021). Gökçeada'ya ait gastronomik değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik bir araştırma: Gastronomi müzesi önerisi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 5(2), 302-335.
- Çakır, A. (2014). *Kırklareli manileri*. Kırklareli: Vize Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Çakır, A., Çakır, G., Ahmet, S. ve Tokuş, M., (2014). *Cittaslow Vize*, Edirne: Edirne Yayıncılık.
- Çekül Vakfı, 2022. [Http://www.cekulvakfi.org.tr/proje/cekulun-kulturel-miras-anlayisi](http://www.cekulvakfi.org.tr/proje/cekulun-kulturel-miras-anlayisi) Erişim Tarihi:22.01.2022
- Çokal, Z. (2015). *Bir kültür elçisi olarak profesyonel turist rehberinin turistlere aktarılan kültürel değerlere katkısına yönelik turist algılamaları: Kapadokya örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Eğirdir Belediyesi, 2022, <http://.egirdir.bel.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Elmas, A. (2020). *Cittaslow Ahlat'ın üyelik sürecinin değerlendirilmesi*, 8.Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi. Online.

- Ersoy, F. N. (2002). *Pamukkale arkeolojik ve doğal sit alanında toplum katılım projesi*. II. Turizm Ulusal Bildirileri, T.C. Turizm Bakanlığı, Ankara.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016. <http://yayin.gap.gov.tr/2016-yili-faaliyet-raporu-yayin-38c4d19671.html> (Erişim tarihi: 03.12.2021).
- Genç, K., ve Şengül, S. (2018). *Kültürel miras turizmine yönelik yerel halkın görüşlerinin ortaya çıkarılması: Mudurnu ölçeğinde bir araştırma*. 16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 218.
- Gerze Belediyesi, 2022. <http://www.gerze.bel.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Göynük Belediyesi, 2022. <https://goynuk.bel.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Gülcan, B. (2010). Türkiye’de kültür turizminin ürün yapısı ve somut kültür varlıklarına dayalı ürün farklılaştırma ihtiyacı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 99-118.
- Güngör, E. (1990). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.
- Hocaoğlu, D., ve Er, A. (2012). *Kültürel miras olarak yemek kültürü: Cittaslow Seferihisar'ın yavaş yemekleri*. 2nd Conference of the Agrindustrial Design.
- İznic Belediyesi, 2022. <https://www.sakinsehiriznic.com/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Karadeniz, C. B. (2014). Sürdürülebilir turizm bağlamında sakın şehir Perşembe. *Journal of International Social Research*, 7(29), 84-107.
- Kaymaz, K., Birinci, S. ve Camcı A. (2017). *Sürdürülebilir turizm açısından Uzundere sakın şehri*, AL-FARABI 1st International Congress on Social Sciences, Gaziantep.
- Kılınç, O., Ongun, U., ve Kılınç, U. (2019). Sakin şehir, inanç ve kırsal turizm üçgeni: Yalvaç İlçesi’nin turizm potansiyeline yönelik SWOT analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 199-213.
- Knox, P. (2005). Creating ordinary places: Slow cities in a fast World. *Journal of Urban Design*, 10 (1), 1–11.
- Markwell, K., Fullagar S. ve Wilson, E. (2012). Reflecting upon slow travel and tourism experiences. S. Fullagar, K. Markwell ve E. Wilson (Ed.), *Slow Tourism Experiences and Mobilities* içinde. (227-233). UK: Channel View Publications.
- Özmen, Ş. Y., Birsen, H. ve Birsen, Ö. (2017). Sakin şehirlerde toplumsal katılım: somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadınların rolü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(14), 59-71.
- Radstorm, S. J. (2005). *An urban identity movement rooted in the sustainable of place: A case study of slowes cities and their application in rural Matinoba*, Master of City Planning, University of Manitoba, Department of City Planning.
- Seferihisar Belediyesi (2012). Sakin Şehir Seferihisar Rehberi, <http://seferihisar.bel.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Soyluoğlu, M. (2018). Yavaş ve sürdürülebilir kültür: CittaSlow ve kültürel mirasın yaşatılması, *Gorgon*, 2, 56-61.
- Taraklı Belediyesi, 2013. <http://www.tarakli.bel.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- Tocci, G. (2018). Slow and intelligent cities: When slow is also smart C. Michael (Ed.), *Slow Tourism, Food and Cities Pace and the Search for the “Good Life”* İçinde (147-163). New York: Routledge.
- Toker, A. (2011). *Kültür turizminin sürdürülebilirliğinde profesyonel turist rehberlerinin rolü: Ankara örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Vize Belediyesi Arşivi, (2020). *Brifing Dosyaları*, Fen İşleri Müdürlüğü AB Proje Servisi. Vize Kırklareli.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>. (Erişim tarihi: 27.12.2021).
- WWF, 2022. <http://www.wwf.org.tr/?1365> (Erişim tarihi: 18.12.2021).
- Yasa, A. A., ve Soysaldı, A. (2013). *Kültürel zenginlikleri ile Göynük*. Göynük El Sanatları Paneli ve Çalıştayı Bildirileri, Bolu: Göynük Belediyesi Yayın, 17-46.
- Yenisoy, S. (2019). Geçmişten günümüze Mudurnu iğne oyları. *Arış Dergisi*,15, 88-111.
- Yılmaz, İ. ve Çokal, Z. (2019). Yavaş Turizm. Ş. Aydın ve D. Eren (Ed.). *Alternatif Turizm* İçinde (ss. 203-216). Ankara: Detay Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.